

LUND UNIVERSITY

Ritualisering och sårbarhet

ansikte mot ansikte med Goffmans perspektiv på social interaktion

Persson, Anders

2012

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Persson, A. (2012). *Ritualisering och sårbarhet: ansikte mot ansikte med Goffmans perspektiv på social interaktion*. Liber.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Ritualisering och sårbarhet

Ritualisering och sårbarhet

– *ansikte mot ansikte med Goffmans
perspektiv på social interaktion*

Anders Persson

*... om vi inte kan blottlägga processer, mekanismer, strukturer
och variabler som får andra att se vad de inte tidigare sett eller att
sammankoppla sådant de tidigare inte visste hängde samman, då
har vi misslyckats i kritiskt avseende. Så det vi behöver, känner jag,
är anspråkslös men ihärdig analys ...*

Goffman (1981c s. 4)

Innehåll

1. Tilltalande yta och överrumplande djup	11
Två existentiella förutsättningar för och två konstanter i Goffmans sociologi	13
En rätt lurig sociolog och en sociologi med karnevalisk karaktär	15
Bokens syfte och innehåll	18
 I. Goffmans sociologiska perspektiv	21
2. Social interaktion och vardagsliv	22
Nedslag i diskussionen om Goffmans sociologiska perspektiv	22
En gåta: Vad betyder "vardagsliv" i Goffmans perspektiv?	29
<i>Vardagslivet inom sociologisk forskning</i>	<i>30</i>
<i>Chicagoskolans underifrånstudier som sanningspolitik</i>	<i>37</i>
<i>Tro inte att världen är som den ser ut att vara, men social interaktion finns överallt</i>	<i>41</i>
 3. Interaktionens ordning står och väger: ritualisering, sårbarhet och tillfälligt fungerande konsensus	46
Ritualisering	49
<i>Definitioner av ritual</i>	<i>50</i>
<i>Begreppet och fenomenet ritual hos Goffman</i>	<i>54</i>
Sårbarhet	65
Tillfälligt fungerande konsensus och social interaktionsdynamik	71

II. Intrycksstyrning, informationskontroll och socialt tvång.....	77
4. Performance: roller och intrycksstyrning.....	78
Rollteorier	79
<i>Rollbegreppet inom funktionalistisk teori</i>	<i>80</i>
<i>Rollbegreppet inom symbolisk interaktionism</i>	<i>82</i>
<i>Goffmans rollbegrepp.....</i>	<i>84</i>
<i>Roll och identitet</i>	<i>86</i>
Att vrida, vända och skruva sig: rollomfamning och rolldistans	88
<i>Rolldistans och performance</i>	<i>96</i>
Intrycksstyrning och definition av situationen	102
<i>Intrycksstyrning.....</i>	<i>103</i>
<i>Främre och bakre region</i>	<i>106</i>
Bakre och främre region som skillnaden mellan att vara "av" och att vara "på"	116
5. Social informationskontroll: stigma och identitetsstyrning	120
Identitet.....	122
Stigma och identitetsstyrning	130
Stigmatisering i samtidig av- och utveckling.....	136

6. Socialt tvång: interaktionsordning, identitetsvärden och totala institutioner	144
Interaktionsordning	145
<i>Uppföranderegler</i>	149
<i>Den hänsynsfulla ouppmärksamhetens sociala samspel</i>	154
Identitetsvärden.....	161
Totala institutioner och sekundär anpassning	163

III. Goffman..... 171

7. Till sitt väsen omstridd och motsägelsefull.....	172
En motsägelsefull outsider	176
Populär och omstridd	182
Bus, humor och lek med gränser mellan bakre och främre region	191
Goffman privat.....	202
8. Goffman och det sociologiska vetenskapssamhället.....	209
Djup och/eller kodad sociologi?	210
Individ och vetenskapssamhälle	215
Goffman och det sociologiska vetenskapssamhället.....	222
<i>Goffman och det svenska sociologisamhället</i>	227
<i>Goffman är ingen välfärdssociolog</i>	228
<i>Populär inom grundutbildningen</i>	238

IV. Osignifikanta andra, *frames* och metoder..... 241

9. Bland osignifikanta andra –på offentliga platser och på Internet	242
Främre och bakre region i förvandling	243
Fenomenet <i>oversharing</i>	247

<i>Mobiltelefonsamtal och oversharing på offentliga platser</i>	248
<i>Sociala medier och oversharing</i>	255
Bred och smal överföring av uttryck	258
<i>En översiktlig jämförelse mellan f2f och p2p</i>	260
<i>Gränser mellan främre och bakre region i sociala medier</i>	269
Osignifikanta andra och olika interaktionsformer	276
<i>Den osignifikante andre</i>	278
<i>Fokuserad respektive ofokuserad interaktion</i>	280
10. Situationens sociala dynamik	
– en tolkning av begreppet <i>frame</i>	287
<i>Begreppet frame</i>	289
<i>Fenomenet frame</i>	291
<i>Några exempel på frames i vardagen</i>	297
<i>Frame som situationens sociala dynamik</i>	303
<i>Den kognitiva aspekten: social information och erfarenhetsorganisering</i>	303
<i>Den interaktiva aspekten: definition av situationen och delad verklighetsuppfattning</i>	308
<i>Den situationella aspekten: situation som sammanhållande ram och dess sociala dynamik</i>	312
11. Observation, kontrastverkan och begreppsbildning	
– Goffmans metoder och vetenskapssyn	319
Observation: att försöka se saker så som de framträder i sitt eget sammanhang	323
<i>Några forskningsetiska reflektioner om dold deltagande observation</i>	330
<i>Fullständig observatör och deltagare som observatör</i>	337
Kontrastverkan	342
Begreppsbildning som redskap för systematisering, analys och tolkning	347
<i>Begreppslig elasticitet</i>	351
Goffmans forskningsstil och vetenskapssyn	353

V. Avslutning	361
12. Kritik av det totala – Goffmans dynamiska perspektiv	362
Sammanfattning	363
Mina bidrag till forskningen om Goffmans sociologi.....	366
Avslutande reflektioner.....	370
<i>Kritik av det totala</i>	<i>370</i>
<i>Tillit i rädslans och misstänksamhetens samhälle</i>	<i>372</i>
<i>Goffman: nykter bland berusade</i>	<i>376</i>
<i>Naturalistisk observation på konkreta och abstrakta öar</i>	<i>378</i>
Epilog: Action och vardag i Las Vegas	379
Action!	380
Inramad gränslöshet	384
Vardag i Las Vegas.....	388
Tack!	392
Referenser	394
Använd litteratur	394
Goffmans fullständiga bibliografi.....	431
<i>Goffmans texter</i>	<i>432</i>
Register	437

1. Tilltalande yta och överrumplande djup

Den universella mänskliga naturen är inte särskilt mänsklig. Genom att förvärva den blir människan ett slags konstruktion, uppbyggd inte av inre böjelser utan av moraliska regler som påtrycks henne utifrån.

Goffman (1970b s. 44)¹

Utan att ha avsett det reser vi våren 2011 i Erving Goffmans fotspår. Då han påbörjade sin master- och forskarutbildning vid University of Chicago i slutet av 1940-talet kom han liksom vi till Chicago från en annan värld: han från en småstad på den kanadensiska landsbygden, vi från Europa. Sedan vidare till Las Vegas, denna neonö i öknen, där Goffman på 1960-talet arbetade *undercover* som *dealer* på kasino och där vi tillsammans med andra Goffmannörddar möter några av hans nu sextio–sjuttio-åriga studenter och doktorander. Vi besöker universitetet i Berkeley, där Goffman skrev sju av sina elva böcker från 1958 till 1968, bland dem de fyra som översatts till svenska: *Jaget och maskerna*, *Totala institutioner*, *Stigma* och *När människor möts* och där hans fru tog sitt liv på närliggande Richmond–San Rafaelbron 1964. Slutligen turistar vi några dagar i San Francisco, där Goffman skulle ha hållit sitt tal som ny ordförande i amerikanska sociologförbundet i september 1982. Han insjuknade dock hastigt i magcancer och dog, endast sextio år gammal, i november samma år.

¹ När jag citerar ur texter på engelska eller andra språk har jag själv översatt texten till svenska. Vid översättningen från engelska har jag i flera fall fått god hjälp av Wade Nelson, professor emeritus vid Winona State University i USA. I något fall har jag inte fullt ut lyckats översätta från franska och då har jag fått hjälp av Ingrid Jönsson och Magnus Ring, kollegor vid Lunds universitet. Daniel Marsiglia och min syster Ingrid Lestapier har bistått mig vid översättning från spanska.

Det är Erving Goffman och hans sociologiska perspektiv som undersöks i föreliggande bok. Varför är en sociolog som föddes för nittio och dog förtrettio år sedan värd att studera? Varför är hans sociologiska perspektiv fortfarande intressant? Det finns en rad orsaker. Goffman är sannolikt en av de mest kända sociologerna i betydelsen att hans verk tillhör de mest spridda och citerade. Många av hans begrepp används flitigt i vetenskaplig litteratur. Goffmans sociologiska perspektiv är vidare kontroversiellt och omstritt. En del forskare anser att han var en av 1900-talets främsta och mest spännande nordamerikanska sociologer. Andra är skeptiska till hans sociologi, åter andra ignorerar den och några är säkert ovetande om den. Det finns vidare en omfattande sekundärlitteratur om Goffmans sociologi som i dag inte helt går att överblicka, men som ger många spännande tolkningar av hans sociologi och ibland personliga inblickar i hans forskning. För mig har emellertid den viktigaste orsaken till att jag fördjupat mig i Goffmans sociologi varit att hans sociologiska undersökningar är kognitiva resor: frågor ställs och svar ges som synliggör verkligheter som vi kanske inte omedelbart hade tänkt oss att möta. Därför anser jag att Goffman är en i bästa mening kritisk forskare.

När jag började arbetet med denna bok för fjorton år sedan var jag mest intresserad av Goffmans sociologiska perspektiv, men i takt med att jag läste en stor del av sekundärlitteraturen om Goffman ökade intresset också för Goffmans person och för relationen mellan hans och annan samtida sociologi. Goffman har för mig i denna bok därför kommit att fungera som ett slags prisma genom vilket annat betraktats. Då emellertid Goffmans övergripande tema – den sociala interaktionens ordning och de olika aspekter av den som han fördjupade sig i – är centralt inom sociologin och en hel del andra vetenskapliga discipliner, är det material som kan sägas vara relevant i sammanhanget säkerligen i det närmaste oändligt. Hur har jag då avgränsat materialet? Vilken urvalsprincip har styrt vad som kommit in i boken och vad som hamnat utanför?

Sådana frågor kan bara delvis besvaras, men som jag uppfattar min urvalsprincip står den på fyra ben. För det första har material valts som stöd för min ambition att *presentera* Goffman och hans sociologiska perspektiv. Det sedan lång tid stora intresset för Goffman gör detta befogat. Detta syns tydligast i avdelning II, där sådana i Goffmans sociologi centrala fenomen och begrepp som roll, stigma, identitet och institution presen-

teras, i avdelning III, som handlar om Goffman som person och forskare, samt i avdelning IV, i kapitlen om Goffmans *frame*-begrepp respektive metoder. I någon mån har jag emellertid också, för det andra, velat *relatera* Goffmans perspektiv till annan forskning, inte minst i de tre kapitlen i avdelning II. I några fall har jag, för det tredje, velat *fördjupa* förståelsen av Goffmans sociologiska perspektiv, exempelvis när det gäller undersökningen av sociala medier med hjälp av Goffmans begreppsapparat i kapitel 9 och av begreppet *frame* i det därpå följande kapitlet, och då har en del forskning på området valts ut för att synliggöra olika perspektiv, vilket delvis blivit den bakgrund mot vilken fördjupningen gjorts. För det fjärde har jag också *tolkat* Goffmans sociologi; det syns tydligast i de två följande kapitlen om hans sociologiska perspektiv och i de tre fördjupande kapitlen i bokens avdelning IV.

Det är förvisso Goffman som står i centrum för denna bok men i lika hög grad mitt intresse för honom och hans sociologiska perspektiv. Därför, och allra viktigast, är boken ett uttryck för att jag velat *bejaka min nyfikenhet* på Goffman och hans sociologi. Detta har inte underlättat urvalet av material eftersom förmodligen ingen fråga är en bagatell i ljuset av nyfikenhet. Det har funnits perioder under skrivandet då jag ägnat veckor åt att undersöka någon liten detalj som gett upphov till endast en mening i boken. Vägen till den meningen har för det mesta varit själva belöningen.

Två existentiella förutsättningar för och två konstanter i Goffmans sociologi

Goffmans forskning inriktades mot social interaktion mellan individer i olika sammanhang, forskning som han byggde på sekundärmaterial men också på ett par omfattande dolda observationer i ett litet samhälle på Shetlandsöarna, på ett mentalsjukhus i Washington och på ett eller flera kasinon i Las Vegas och kanske på andra ställen. Som kommer att framgå kan man uppfatta Goffmans bidrag till den sociologiska forskningen om social interaktion på en rad olika sätt, och Goffmans sociologi var och är fortfarande minst sagt omstridd. Det som för mig är det mest fascinerande med Goffmans sociologi är att den har en tilltalande yta och ett överrumplande djup. Hans böcker är välskrivna, torrt humoristiska och coola, men de kräver en hel del arbete, och ibland blir man överrumplad av deras djup.

Som kommer att fördjupas i det följande kan Goffmans sociologiska perspektiv förstås och tolkas på en rad olika sätt. För att begripa detta sociologiska perspektiv är det viktigt att betona två existentiella förutsättningar som satte sin prägel på Goffmans sociologi, nämligen 1) att vi alltid delar social situation med andra individer och 2) att vi saknar en alltigenom tillförlitlig kunskap om de individer vi delar social situation med. Dessa två existentiella förutsättningar omvandlar Goffman till två sociologiska kunskapsproblem: 1) *definition av situationen* och 2) *social information*, vilka i grunden präglar och är två trådar som löper genom hans texter och sociologiska analyser. Definition av situationen är ett begrepp som handlar om hur individer försöker förstå och hantera den situation de delar med andra, och ett helt avgörande redskap är just social information, som betyder individens förmåga att snabbt och ofta på svagt kunskapsunderlag ”läsa” både situationen och de individer de delar situationen med. Första meningen i inledningen till Goffmans första och mest kända bok *The presentation of self in everyday life* handlar exempelvis om social information, och efter den övergår Goffman till definition av situationen. Dessa två fenomen begreppsliiggörs på lite olika sätt under hans författarskap, men de är inte desto mindre grunden för Goffmans sociologiska perspektiv.

Till det yttre var det ganska olika fenomen som Goffman studerade, men två konstanter var alltid i verksamhet i Goffmans undersökningar: *situation* och *social interaktion*. Situation definierade Goffman som ”fysiska arenor ... inom vilka de närvarande personerna är inom räckhåll för att varsebli och ömsesidigt övervaka varandra” (Goffman 1979 s. 1) och ”en social situation uppstår så snart två eller fler individer är i varandras omedelbara närhet ...” (Goffman 1964 s. 135). Social interaktion är det som händer mellan individer i sociala situationer och detta samspel kan, enligt Goffman (1961b s. 7, 1966 s. 24), vara av två olika slag: ofokuserad och fokuserad interaktion. Ofokuserad interaktion existerar så snart individer är i varandras närhet och i något avseende påverkar varandra, exempelvis två för varandra främmande människor som delar säte i en buss och kontrollerar sina respektive uppföranden för att inte vidröra den andre på opassande sätt. Fokuserad interaktion innebär i stället att två eller fler individer har ett gemensamt fokus, till exempel när de samtalar. I det första fallet handlar interaktionen om gemensam närvaro i en situation, i det

andra fallet om ett ömsesidigt och gemensamt engagemang, ett möte.² Jag tror att vi ska uppfatta ofokuserad och fokuserad interaktion som ändpunkter på ett slags kontinuum, på vilket vi kan placera många olika former av interaktion efter graden av närvaro och engagemang. Allt det ovan sagda beskriver sådant som återkommer i Goffmans olika analyser och som jag återkommer till boken igenom.

En rätt lurig sociolog och en sociologi med karnevalisk karaktär

Goffman verkar ha varit rätt lurig som person och han förefaller ha gjort starka intryck, både positiva och negativa, som vi senare kommer att se, på många i sin omgivning. Låt mig därför inledningsvis ge ett exempel på hur Goffman lever i en persons minne.

Paul Ekman är en välkänd psykologisk forskare, som varit verksam sedan början av 1950-talet och särskilt intresserat sig för icke-verbalt språk och hur exempelvis ansiktsuttryck kan avslöja olika känslor och om en person ljuger.³ Forskningsmässigt har Ekman rört sig inom samma område som Goffman i den meningen att han mer intresserat sig för kroppsspråk än för verbalt språk, och han dedicerade sin bok *Telling lies*, som gavs ut 1985, till Goffman med orden: ”märkvärdig vän och kollega” (Ekman 2009). Under en period kom de två att samarbeta i ett slags projekt där de arrangerade sociala interaktioner som de videobandade och tillsammans betraktade, analyserade och tolkade. De var nästan aldrig överens; deras respektive analyser var inte oförenliga, utan snarare svåra att relatera till varandra, berättar Ekman i en personlig memoar. Goffmans synsätt var utmanande och provocerande, fortsätter Ekman, och det kom till uttryck

² Goffman använder det engelska ordet *encounter*, vilket både betyder ”möte ansikte mot ansikte” och ”ett möte (mellan motståndare eller krafter) i konflikt med varandra” (*Oxford English dictionary online* 2009). Samma dubbelhet kommer till uttryck i svenskans ”sammanstötning”, som är ett av orden som man brukar översätta *encounter* till. I de fyra till svenska översatta böckerna av Goffman används oftast ”sammanträffande” och ”möte” som motsvarighet till *encounter*. Det första har ett drag av flyktighet som Goffman inte avser med fokuserad men väl med ofokuserad interaktion, och det andra kan också betyda ett mer formellt möte (sammanträde), en innebörd som Goffman alls inte är ute efter. I brist på annat använder jag ordet möte.

³ Den populära amerikanska teveserien *Lie to me* från 2009 är inspirerad av Ekmans forskning.

när de tillsammans arrangerade ett experiment där två studenter med motsatta politiska uppfattningar fick diskutera sina åsiktsskillnader. Ekman var intresserad av hur kontrahenterna uttryckte sig verbalt och kroppsligt, Goffman av helt andra saker, nämligen hur det kan komma sig att människor är beredda att diskutera sådana saker i ett laboratorieexperiment. Han bestämde sig därför för att undersöka hur mycket störningar deras interaktion kunde tåla:

Klädd på sitt vanliga lediga sätt låtsades Goffman (ganska övertygande) vara fastighetsskötare. Han gick in i rummet där de två diskuterande studenterna befann sig och sa att han var tvungen att flytta på möblerna. Han tog bort den ena möbelen efter den andra medan studenterna fortsatte argumentera, tills han slutligen tog bort stolarna som de satt i. De fortsatte sitt argumenterande stående! För Erving illustrerade videobandet att den som inte var [en av de interagerande erkänd, AP] aktör – Erving i rollen som fastighetsskötare – inte heller på allvar kunde störa interaktionen. (Ekman 1987 s. 31f)⁴

Den icke erkända aktören överensstämmer med den roll som Goffman kallade icke-personen: "... de som spelar den rollen är närvarande under interaktionen men uppträder i vissa avseenden varken i rollen som agerande eller som publik, de låtsas inte heller [...] vara något annat än vad de är" (Goffman 1974 s. 135). Det är icke-personens existens som illustreras i Goffmans experiment i experimentet.

Goffmans texter antar ibland en rent karnevalisk karaktär, där högt och lågt blandas. Referenser till vetenskapliga texter, skönlitteratur, egna erfarenheter, dagstidningar och egna mer och mindre systematiska observationer vävs samman till bilder av ett slags cirkulär rörelse där flyktiga och sårbara verklighetsuppfattningar sammanfogas av mer fasta ritualer och rutiner samtidigt som dessa hotas, och ibland bryts ned, när sårbarheten tar överhanden. Fast blir till och förflyktigas och blir åter till.

4 Med tanke på att Goffman var en skygg person i förhållande till medier och nästan aldrig lät sig fotograferas eller bandas (mer om det i följande kapitel) vore ju det videoband som Ekman refererar till i citatet spännande att få ta del av. Men det existerar dessvärre inte längre, enligt Paul Ekman (personlig kommunikation 2010-09-25).

Arbets sättet gör ingen skillnad mellan olika källor, utan en doktorsavhandling används jämsides med exempelvis en roman eller en tidningsnotis. Som ett exempel på en referens i en av Goffmans böcker kan vi ta den som Goffman låter följa på ett resonemang om ”den kommersialiserade vikarierande erfarenheten”, där erfarenheten avser berättelser om olika slags *action* som förgyller människors rutiniserade vardag och förmedlas i böcker, artiklar, film och teve. Och så följer en referens till James Bond:

James Bond får ett ödesdigert uppdrag. Han underhandlar med sina överordnade på en exklusiv klubb där han uppträder mycket bestämt gentemot betjäningen. James Bond tar ett rum på ett lyxhotell på en lyxbadort i en lyxdel av världen. James Bond blir bekant med en ouppnåelig flicka och förför henne sedan snabbt varefter han visar hur kallt han kan höja sig över hennes mordförsök på sängkanten. James Bond kämpar mot en motståndare med bilar, spelkort, helikoptrar, pistoler, svärd, harpungevär, skarpsinighet, vinkultur, judo och slagfärdighet. James Bond stukar mannen som just står med ett glödgat järn i högsta hugg. Osv. (Goffman 1970b s. 271)

I ett helt annat sammanhang och i syfte att beskriva hur rutin och effektivitet, snarare än *action*, styr till och med valet av kläder inom ett mentalsjukhus klipper Goffman in nedanstående annons:

GLADA, SLITSTARKA ALLT-I-ETT-PLAGG utformade och testade vid institutioner för mentalsjuka och efterblivna patienter. Förhindrar blottningsimpulser, motstår sönderrivning. Pådrages över huvudet. Ingen bysthållare eller några andra underkläder behövs. Knappar vid skrevet underlättar toaletträning. Trevligt mönstrade eller i två nyanser, med rund, V-formad eller kvadratisk uringning. Behöver ej strykas. (Återgivet i Goffman 1973 s. 63)

Goffman blandar lek och allvar i analytiskt distanserade men samtidigt många gånger torrt humoristiska betraktelser över människors sociala samspel i många olika sammanhang. Hans budskap är entydigt: den sociala verkligheten är mångdimensionell och hans skepsis mot sociologisk

och annan vetenskaplig endimensionalitet är grundmurad. Ett av hans bästa sätt att uttrycka detta är citatet om den universella mänskliga naturen som inleder detta kapitel.

Bokens syfte och innehåll

Jag har mött många reaktioner på Goffmans sociologi från studenter och doktorander. Två reaktioner som etsat sig fast i minnet är å ena sidan att Goffman bidragit till ett slags positivt medvetandesprång hos vissa av dem, å andra sidan att den språkdräkt som utmärker de av Goffmans böcker som är skrivna för i runda tal femtio år sedan (i synnerhet då ord som ”neger” och ”krympling”, att ordet ”han” genomgående används och att jazzmusiker påstås vara sociala avvikare) slutit till medvetandet hos andra. Skillnaden mellan dessa två läsarreaktioner har bland annat att göra med hur de kan hantera skillnaden i tidsanda mellan tidpunkterna när boken skrevs respektive läses. Man kanske också skulle kunna säga att de läsare som kan inrama⁵ Goffmans 1950-talsspråk och se det i dess sammanhang också har större möjlighet att möta det ibland mycket spännande som döljer sig under den språkliga ytan.

Goffman dog för snart trettio år sedan, men hans sociologiska perspektiv lever och fortsätter att utvecklas i många olika riktningar. Jeffrey Alexander skriver tänkvärt om sitt intresse för Talcott Parsons sociologi: ”Jag såg Parsons teori som någonting jag kunde tänka med, men aldrig som den enda teorin” (Alexander 1998 s. 9). Jag tror att vi kan se också Goffmans sociologi som ett sådant tankeredskap. Det är i alla händelser så jag har använt hans sociologi och så jag hoppas att andra kan använda den. I föreliggande bok vill jag både presentera vad Goffmans perspektiv kan innebära och bidra till dess utveckling på några punkter. Det är min förhoppning att både exempelvis en erfaren forskare och den som för första gången bekantar sig med Goffmans sociologiska perspektiv ska kunna läsa boken med stor behållning—fast kanske på lite olika sätt. Boken har tre syften: att för nybörjare introducera Goffmans sociologiska perspek-

5 Hos Goffman betyder ”inrama” att förstå det speciella sammanhang som en situation är del av och att kunna organisera sina egna erfarenheter av sådana eller liknande situationer för att förstå och agera i den aktuella situationens speciella dynamik. Mer om detta i kapitel 10.

tiv, att för mer erfarna fördjupa en rad olika aspekter av det perspektivet och slutligen att utveckla perspektivet på några punkter.

Efter detta inledande kapitel är boken indelad i fem avdelningar. I *avdelning I*, som innehåller två kapitel, presenteras och diskuteras Goffmans sociologiska perspektiv med utgångspunkt från dels begreppet och fenomenet vardagsliv, dels den sociala interaktionens ritualisering och sårbarhet.

Avdelning II innehåller tre kapitel som tar tag i Goffmans grundläggande studier av den sociala interaktionen. Kapitel 4 kretsar kring *performance*, vilket i detta sammanhang betyder framträdande, föreställning och prestation/konstruktion, och närmare bestämt om det i Goffmans sociologi helt centrala fenomenet och begreppet roll. Kapitel 5 handlar om identitet med utgångspunkt från Goffmans forskning om stigmatisering, vilket betyder att en individ inte fullt ut får andras erkännande därför att han/hon avviker från samhällets föreställningar om hur individer ska vara. I kapitel 6 förflyttar vi oss från den omedelbara interaktionen mellan människor till ett slags institutioner som Goffman menar påverkar och styr interaktionen: interaktionsordningen och samhällets identitetsvärden samt mer påtagliga så kallade totala institutioner (exempelvis mental sjukhus och fängelser).

Avdelning III ägnas åt Goffman som person och sociolog. I kapitel 7 berättas om en ganska motsägelsefull och ibland busig person och i kapitel 8 beskrivs Goffman i det sociologiska vetenskapssamhället och hur han uppfattats av kollegor. I ett särskilt avsnitt beskrivs hur Goffman presenterats i svenska sociologiläroböcker.

I *avdelning IV* görs tre fördjupande framställningar av Goffmans sociologi. I kapitel 9 presenterar jag Goffmans undersökningar av social interaktion på offentliga platser. Med hjälp av en studie jag gjort av mobiltelefonssamtal på offentliga platser glider jag över till socialt samspel på Internet och ser bloggar och en del andra så kallade sociala medier som ett slags offentliga platser och prövar om de kan analyseras med Goffmans begreppsarsenal. Kapitel 10 ägnas åt Goffmans kanske knepigaste men också mest fascinerande begrepp: *frame*. Jag ser begreppet som en förlängning av, inte ett brott mot eller med, Goffmans tidigare sociologi och i synnerhet som en fördjupning av begreppen situation, definition av situationen och social information. I kapitel 11 intresserar jag mig för Goffmans metoder och vetenskapssyn.

Boken avslutas med *avdelning V*, vilken innehåller ett kapitel som sammanfattar boken och dess bidrag till forskningen om Goffmans sociologiska perspektiv och avslutas med några korta reflektioner om det perspektivet. I en epilög – som inte vill vara kapitel 13 – återvänder jag till lekplatsen i öknen, som analyseras med hjälp av begreppen *action*, inramning och vardag.

Det har varit min målsättning att skapa en text som kan läsas av alla som är nyfikna på Goffman och hans sociologiska perspektiv. Den har både svår- och lättbegripliga partier, men dessa bör kunna förstås av alla med varierande grad av ansträngning. Boken har disponerats med utgångspunkt från tanken att redogörelsen för Goffmans sociologiska perspektiv i de två följande kapitlen också inramar de följande kapitlen. Förhoppningsvis underlättas därmed förståelsen av de därefter följande kapitlen. Samtidigt är det kanske också så att kapitlen 4, 5 och 6 skulle kunna läsas direkt efter detta inledande kapitel. Dessa bygger på Goffmans tre mest populära böcker: *Jaget och maskerna*, *Stigma* och *Totala institutioner*, vilka också är tillgängliga på svenska.

Den här inledningen har talat om vad boken innehåller men har knappast speglat innehållet. Detta uttryck är ett exempel på metakommunikation, och det kan du läsa mer om i bokens kapitel 10 om *frames*, på svenska ”inramningar”. Genom denna distanserade inramning försöker jag övertyga dig om att den stundtals rätt torra inledning du nyss läst inte är riktigt representativ för boken i dess helhet.

I.

Goffmans sociologiska perspektiv

2. Social interaktion och vardagsliv

Jag utgår från att det rätta studiet av samspel inte gäller individen och dennes psykologi utan snarare de syntaktiska relationerna mellan handlingar utförda av personer som är ömsesidigt närvarande för varandra. [...] Alltså inte människor och deras ögonblick, snarare ögonblicken och deras människor.

Goffman (1970b s. 8f)

Goffmans sociologiska perspektiv kan förstås på en rad olika sätt och har varit och är föremål för en omfattande inomvetenskaplig diskussion.¹ Jag kommer att referera fortlöpande till denna diskussion, inte minst i kapitlen 7 och 8. Låt mig emellertid göra några speglingar av diskussionen här.

Nedslag i diskussionen om Goffmans sociologiska perspektiv

Flera av de sociologer som i någon mening dominerat det sociologiska tänkandet de senaste trettio åren har försökt relatera Goffmans sociologi till sina respektive teoretiska perspektiv. Det gäller Jürgen Habermas, som i sitt arbete om kommunikativt handlande diskuterade Goffmans "dramaturgiska handlande" i relation till andra former av handlande

1 Ja, kanske inte endast inomvetenskaplig, om man får tro sociologen Rich Ling. Som nyinflyttad amerikan i Norge fick han nämligen på en av Oslo universitets väggar uppleva den honom veterligen enda graffiti, möjligen med undantag för Marx, som tillägnats en sociolog: "Goffman er gud" (Ling 2010 s. 275).

(Habermas 1984, Chriss 2000). Anthony Giddens tar upp ett centralt drag i Goffmans sociologi, nämligen individers ständigt delade närvaro i situationer, och menar att Goffman i sina texter analyserat detta på ett synnerligen systematiskt sätt. Möten individer emellan är viktiga delar av vardagslivets rutiner, vilka i sin tur kan relateras till samhällets institutioner, och det är här Goffmans sociologiska bidrag ska placeras, menar Giddens (1984). Pierre Bourdieu refererade ofta till Goffman och skrev bland annat att "Goffman har gjort magnifika analyser över mötena mellan okända och hela det arbete människorna utför för att diagnostisera vad man kan säga och vad man inte kan säga" (Bourdieu 1992 s. 268). Zygmunt Bauman tar upp en annan aspekt av Goffmans perspektiv när han skriver om verklighetens mångtydighet och vår kunskaps flytande karaktär och menar att Goffman visar "hur vi alla försöker komma till rätta med denna ofrånkomliga flertydighet, med möjligheten att tingen inte är vad de synes vara eller med behovet att göra dem till något annat än de är" (Bauman 1992 s. 295).

De fyra ovan nämnda sociologerna, möjligen med undantag av Habermas, beskriver Goffmans perspektiv som ett generellt sociologiskt perspektiv, men lägg märke till att det inte är riktigt samma generella perspektiv de beskriver! Habermas betonar handlande, Giddens kroppsnära möten, Bourdieu hur vi med okända andra hanterar det passande och Bauman, slutligen, Goffmans analyser av tillvarons flertydighet och flytande karaktär. På sätt och vis lyfter de fram det hos Goffman som passar in i deras egna mer eller mindre generella perspektiv. Andra har försökt definiera in Goffman i särskilda discipliner och teoretiska perspektiv, och i det följande nämner jag kort några av de mest frekventa: Goffman som durkheimian, mikrofunktionalist, symbolisk interaktionist, spelteoretiker, brittisk socialantropolog, formalsociolog, fenomenologisk sociolog, postmodern sociolog – och diverse andra karakteristiker.

Durkheimian ...

Susan Birrell (1981) visar mycket övertygande i en artikel om idrott som ritual hur Goffman tillämpar Durkheims religionssociologi på vardagslivets sociala interaktioner. I ritualerna uttrycks respekt och aktning för individen som ett närmast heligt objekt och för den moraliska ordning i

samhället som ger individen denna status. Rollerna som individerna tar utformas ofta lika mycket i relation till den moraliska ordningen – där individen uppfattas som en gud – som till de faktiska individer som är involverade i interaktionen. Birrell konkluderar att i Goffmans utveckling av Durkheims religionssociologi blir varje individ en symbol: ”... en kollektiv representation av moraliska värden” (Birrell 1981 s. 360f). Randall Collins har i en rad texter också definierat Goffman som durkheimian (t.ex. Collins 1994 och 2005).

... mikrofunktionalist ...

En variant av ovanstående finner vi hos dem som framför allt ser Goffman som en funktionalistisk sociolog, till exempel Collins (2005). Chriss (2003 s. 184) refererar till Felix Ortega (1975), som i en artikel ska ha hävdad att ”Goffman är en självfallen funktionalist eftersom det i hans sociologi saknas klasskamp, makt, alienation och bara finns ytlig konsumtionism där alla utnyttjar systemet på bekostnad av andra”. I sammanhanget kan nämnas att Burns (1992) prövar liknande påståenden och menar att de bygger på slarvig läsning av Goffman; exempelvis blir det maktperspektiv som faktiskt existerar i böckerna *Totala institutioner* och *Stigma* osynliggjort. Den svenske sociologen Johan Asplund menar vidare att det inte finns någon avgörande skillnad mellan Parsons och Goffman. Den senare är en författare med två ansikten, skriver Asplund (1980 s. 121) och fortsätter: ”Å ena sidan är han en cynisk sedeskildrare, å andra sidan är han en den bestående ordningens officiant.” En skillnad mellan Parsons och Goffman är väl att den senare knappast var någon makrofunktionalist, som alltså identifierade samhällssystemets funktionella nödvändigheter, utan snarare mikrofunktionalist, om funktionalist över huvud taget. Chriss (2003) hävdar just det och menar att om Goffman var mikrofunktionalist så förde han in element i Parsons jämviktsteori som gjorde den mer realistisk, ungefär på samma sätt som Alexander (1998) har velat med sin neofunktionalism. Det kan nämnas att Goffman själv talar om ”mikrofunktionell analys” när han analyserar samtal och interaktion i boken *Forms of talk* (Goffman 1981a s. 15).

... symbolisk interaktionist ...

Var Goffman symbolisk interaktionist? frågar Helle (1998) och svarar jakande, dock under förutsättning att symbolisk interaktionism definieras på det mycket breda sätt som Rose (1962) gör: ett slags förståendesociologi à la Weber, som fått sitt främsta amerikanska uttryck hos George Herbert Mead. Om emellertid symbolisk interaktionism definieras på Blumers sätt (se vidare kapitel 4) är Goffman inte symbolisk interaktionist, menar Helle.

... spelteoretiker ...

Några menar att Goffman såg social interaktion som ett spel, exempelvis Geertz (1980), som ser Goffmans perspektiv främst som spelteoretiskt, där regler är viktigare än krafter och där individer spelar ”gåtfulla spel med tydliga strukturer och otydliga mål”. Geertz menar också att Goffmans perspektiv är oromantiskt, fränt och kyligt, samtidigt som det inte är inhumant. Tiryakian (1968 s. 462) beskriver Goffmans perspektiv på social interaktion som ett rituellt spel: ”... ett spel som är mer som en duell än på skoj eftersom aktören ständigt mäter kraven från sitt inre jag mot den sociala världens nödvändigheter.” I boken *Strategic interaction* undersöker Goffman själv möjligheterna att analysera social interaktion spelteoretiskt, och utan uttalad ironi kopplar han samman spelteorin med Meads socialpsykologi och Blumers symboliska interaktionism: ”... eftersom ingenstans mer än i spelanalys kan man se aktören ta den andres perspektiv och försöka se saker, åtminstone tillfälligt, från den andres synvinkel” (Goffman 1970a s. 136).

... brittisk socialantropolog ...

Williams (1986) menar att Goffman finns inom den brittiska socialantropologiska skolan, vilken på ett ofta funktionalistiskt sätt intresserar sig för ritualer och symboler, och att han främst var inspirerad av Radcliffe-Brown.

... formalsociolog ...

En del framhåller likheter mellan Goffman och den tyske sociologen Georg Simmel, och i synnerhet Gregory W. H. Smith (1989) har argu-

menterat övertygande för detta. Smith visar att likheten mellan Simmel och Goffman är metodologisk; närmare bestämt anses de två ha intagit en gemensam analytisk position som kallas formalsociologisk och som innebär ett starkt intresse för det sociala livets former. Detta betyder att båda försökte studera exempelvis olika slags relationer och sociala interaktioner som former oberoende av deras ”innehåll”.²

... fenomenologisk sociolog ...

En del kopplar Goffman till den fenomenologiska sociologin i Schütz tappning, och det kan göras med hänvisning till Goffmans mycket omdiskuterade bok *Frame analysis*, som behandlas mer ingående i kapitel 10. Inte minst uppsatsen ”Om mångfalden av verkligheter” i Schütz (2002) är viktig för Goffmans perspektiv. Fenomenologi är en kunskapsteoretisk position som innebär att vetenskapen svårligen kan studera fakta i någon form oberoende av människans medvetande, utan det som studeras är det som människan erfar: fenomen är just människans erfarenheter av fakta. Collins (1994) har på ett spännande sätt beskrivit debatter och vetenskapliga positioneringar inom vad han kallar den ”mikrointeraktionistiska forskningstraditionen” inom sociologin, mellan bland andra Garfinkel, som var upphovsman till den så kallade etnometodologin, och Goffman, med hänvisning just till olika tolkningar av fenomenologin. Goffman kritiserade etnometodologin för att den inte kunde föreställa sig en samhällsstruktur som griper in i den omedelbara interaktionen människor emellan, vilket är just vad Durkheims begrepp ”sociala fakta” syftar till att visa och det som Goffman i hög grad utgår ifrån. Den svenska sociologen Gerd Lindgren är starkt inspirerad av en fenomenologisk förståelse av Goffman (Lindgren 1994), vars begreppsapparat hon använt i en rad studier av till exempel hierarkier (Lindgren 1992) och genusrelationer (Lindgren 1999) inom sjukhusvärlden.

2 Då Goffmans sociologi kommer att behandlas ingående i det följande finns här ingen anledning att visa på formalsociologiska drag eftersom det blir tydligt senare. När det gäller Simmel finns en bra samling på engelska om bl.a. olika sociala former: Simmel (1971). På svenska finns några olika Simmeltexter där man kan finna bra exempel på formalsociologisk analys, t.ex. i boken *Kamp!* (Simmel 1970), där strid och konkurrens analyseras som former av social interaktion.

... *postmodern sociolog* ...

Fine och Manning (2003) menar att Goffman förmodligen var den första postmoderna sociologen. Battershill (1990) försöker visa varför genom att peka på i vilka avseenden Goffman skiljer sig från modern(istisk) sociologi. För det första antar inte Goffman att vetenskapen är progressiv, välvillig och altruistisk. För det andra anser inte Goffman att individen är ett unikt och enhetligt subjekt. Dessa båda uppfattningar uttrycks till exempel så här när Goffman introducerar begreppet personlig identitet, som han inte vill ska ta färg av idéer om den unika individen etcetera: ”Det är väl känt att i små varaktiga sociala grupper varje medlem av de övriga uppfattas som en ’unik’ person. Termen unik utsätts för något slags påtryckning av romantiskt lagda samhällsvetare som skulle vilja göra något varmt och kreativt av den, någonting som inte kan analyseras vidare, i varje fall inte av sociologer; icke dess mindre måste ju denna term innefatta några relevanta föreställningar” (Goffman 1971b s. 63). För det tredje menar Battershill att Goffman var en föregångare till postmodern sociologi därför att han inte ansåg att samhället kan betraktas som en enhet. Langman (1991), slutligen, hävdar att Goffman är en postmodern socialpsykolog som beskriver individers alienation i ett konsumtionssamhälle där allt har gjorts till varor.

... och diverse andra karakteristiker

Goffmans dramaturgi kan placeras i *sociala definitionsparadigmet* tillsammans med bland andra Weber, symbolisk interaktionism, fenomenologisk sociologi och etnometodologi, menar Ritzer (1977). Gonos (2000) hävdar att Goffman inte är symbolisk interaktionist utan snarare *strukturellist*. Goffman är *socialkonstruktivist*, enligt Davis (1975), och i förbigående beskrivs Goffmans sociologi som ”*sociology noir*” av Fine och Ducharme (1995 s. 117), vilket väl ska betyda en sociologi som i olika andelar kombinerar studier av samhällets undersida med en svärmodig och cynisk samhällssyn. Vidare anser en del att Goffman utvecklade ett slags lära om människors sociala beteende, inspirerad av *etologin* (det vetenskapliga studiet av djurs beteende) och etologer som Konrad Lorenz och Irenäus Eibl-Eibesfeldt, vilka Goffman då och då refererade till. Goffmans handleddare Everett Hughes pekar just på likheter mellan Goffmans och Lorenz

metod: "... de observerar med aggressiv intensitet sina studieobjekts beteende i situationer eller skeenden" (Hughes 1969 s. 426). Pettit (2011 s. 141) diskuterar detta och betonar att det rör sig om en likhet när det gäller vetenskaplig praxis men inte när det gäller teori. Goffman (1971a s. xii, xvii) beskriver själv etologernas fältmetod som en inspirationskälla och att det behövs en "interaktionistisk etologi" om samspelet på offentliga platser ska kunna studeras. Samtidigt tar han avstånd från att etologernas resultat av djurstudier tillämpas på människors handlande och ges darwinistiska tolkningar.

Och vad säger Goffman själv?

Goffman tillfrågas i en intervju 1980 om han är symbolisk interaktionist och svarar: "... jag har aldrig känt att en etikett är nödvändig. Om jag nödvändigtvis ska etiketteras så är jag nog en urban etnograf av Hughes typ. ... De människor som vanligtvis beskriver sig som symboliska interaktionister [...] är såna som jag, som Fred Davis, Howie Becker, sånt folk. De är i grund och botten sociologer av Hughes slag och de använder en ganska allmängiltig meadsk referensram, i likhet med alla andra från den perioden" (Verhoeven 1993 s. 318f). I en elva rader lång "självbiografisk skiss" i en antologi 1957 skriver Goffman om sitt forskningsintresse:

Jag har varit intresserad av sociala möten [*encounters*], de ögonblick då människor kommer in i och blir kvar i varandras omedelbara närhet [...]. Jag är intresserad av hur en individ måste agera för att kommunicera att han är en medlem med gott anseende i en situation, ett samtal eller i ett yrke och jag har bejakat detta intresse under senare år som observatör på ett mentalsjukhus. (Goffman i Schaffner 1957 s. 12)

Det ska slutligen nämnas att Goffman refererar till Durkheim och Simmel på sätt som antyder att han för ett slags samtal med dessa två klassiska sociologer. Det finns också andra betydelsefulla källor för Goffman; den kanske mest framträdande är Gregory Bateson. Det finns också flera andra, som Burns (1992) redogör för på ett spännande sätt.

En gåta: Vad betyder ”vardagsliv” i Goffmans perspektiv?

Goffman inledde ofta sina böcker med att rumsligt bestämma och avgränsa det han hade föresatt sig att analysera, antingen det nu var offentliga platser, totala institutioner, intrycksstyrning, stigmatisering, ritualer, prat eller hur genus framställs i reklambilder. I sin första bok gör Goffman också en annan bestämning i och med att han i bokens titel talar om ”vardagslivet”. I original heter boken *The presentation of self in everyday life*, och densvenska utgåvan bär titeln: *Jaget och maskerna: En studie i vardagslivets dramatik*. Eftersom detta är Goffmans mest spridda bok,³ och en av de mest spridda sociologiska böckerna över huvud taget, ska jag dröja en stund vid den. Själva innehållet – roll, definition av situationen, bakre och främre region och intrycksstyrning, det som kan kallas teatermetaforiken eller Goffmans dramaturgiska perspektiv – tas upp i kapitel 4. Det som är i fokus här är begreppet *everyday life* eller ”vardagslivet”. Varför betonar Goffman det i bokens titel? Det finns inget enkelt svar på frågan, och för mig har detta framstått som en gåta sedan jag läste boken första gången i början av 1980-talet. Jag ska nu försöka lösa den. Om det till exempel är så att titeln var ett resultat av Goffmans påstådda skicklighet att knyta an till tidsandan i sina böcker och boktitlar – vilket mycket väl kan vara fallet eftersom det gjordes en del avgörande insatser inom forskningsfältet ”vardagslivets sociologi” vid just den tid då boken publicerades – är det hur som helst inget uttömmande svar eftersom vi dessutom måste besvara frågan vad begreppet ”vardagsliv” står för i Goffmans sociologiska perspektiv. I det följande ska jag göra några nedslag i forskningsfältet vardagslivets sociologi för att kunna säga något om vad uttrycket *everyday life* (vardagsliv) kan symbolisera i Goffmans sociologiska studier.

³ Jag återkommer till detta i kapitel 7 och 8 men kan här nämna att fram till 1980 hade boken tryckts i en halv miljon exemplar på originalspråket och översatts till tio andra språk. Då intresset för Goffmans sociologi förmodligen varit större efter än före hans död 1982, är det väl inte särskilt djävt att anta att boken också därefter haft en stor spridning.

Vardagslivet inom sociologisk forskning

Ett av de mer utarbetade vardagslivsperspektiven inom sociologin finner vi hos Berger och Luckmann. Perspektivet bygger på Schütz sociala fenomenologi, som emellertid utvecklas med hjälp av dels den tyske konservativa filosofen och sociologen Arnold Gehlen (som var aktiv nazist så länge nazistpartiet var statsbärande i Tyskland) och hans syn på institutioner som den mänskliga motsvarigheten till djurens instinkter, dels den amerikanske filosofen och socialpsykologen George Herbert Meads (och över huvud taget den så kallade symboliska interaktionismens) syn på barnets utveckling till samhällsvarelse. Berger och Luckmann bygger vidare samman Durkheims sociala fakta med Marx dialektiska perspektiv och Webers handlingsteori, där individens tolkningar av den sociala verkligheten är centrala.

Vardagslivets verklighet beskrivs ingående av Berger och Luckmann i boken *The social construction of reality* (1967). Med utgångspunkt från uppfattningen att människans värld är sammansatt av många olika verkligheter, vilka alla i någon mening baseras på ”den vardagliga livsvärlden” (Schütz 2002), beskriver Berger och Luckmann vardagsverkligheten som den dominerande verkligheten:

Jag uppfattar vardagslivets verklighet som en ordnad verklighet. Dess fenomen är i förväg arrangerade i mönster som tycks vara oberoende av min uppfattning av dem och som tvingar sig på mig. Det dagliga livets verklighet förefaller redan objektifierad, det vill säga tycks bestå av ett slag av objekt som angetts som objekt före mitt uppträdande på scenen. Det språk som används i det dagliga livet förser mig fortlöpande med de nödvändiga objektifieringarna och postulerar den ordning inom vilken de har mening och inom vilken vardagslivet har mening för mig. (Berger & Luckmann 1979 s. 33f)

Vardagslivet är inte bara ordnat utan också påträngande eftersom individen möter andra individer där. De flesta individer kommer inte undan vardagslivet – det innebär möten med kända och okända andra i affärer, under pendling, på sjukhus, i skolor, dagis och så vidare. Vardagslivet är vidare omedelbart och fokuserat på ”här” – en variabel och rörlig plats i vars mitt vi finner individens egen kropp – och ”nu”. Individen delar dessutom vardagsverkligheten med andra, och samtidigt som individerna har

olika perspektiv måste de i någon mening skapa ett slags gemensam uppfattning av den verklighet de delar: "Commonsense-kunskap är den kunskap jag delar med andra under vardagslivets normala, självklara rutiner", skriver Berger och Luckmann (1979 s. 35) och fortsätter:

Det dagliga livets verklighet tas för given som verklighet. [...] Jag vet att den är verklig. Jag kan hysa tvivel om dess verklighet men jag är tvungen att skjuta sådana tvivel åt sidan medan jag rutinmässigt lever mitt dagliga liv. Detta undanskjutande av tvivlet sker så grundligt att om jag vill ändra attityd, för att till exempel fördjupa mig i teoretiska eller religiösa betraktelser, innebär detta en övergång till ett fullständigt annorlunda plan. (Berger & Luckmann 1979 s. 35f)

Och de konkluderar: "Så länge det dagliga livet rutinmässigt går vidare utan avbrott, uppfattas det som problemfritt" (Berger & Luckmann 1979 s. 36).

Berger och Luckmann bygger en kunskapssociologi som visar hur människan i hög grad kognitivt konstruerar sin verklighet, där just vardagsverkligheten har en särskild och grundläggande ställning. I sociologisk forskning kan man förhålla sig till detta på en rad olika sätt. Två ytterpunkter representeras av å ena sidan Lemerts uppfattning att sociologins "centrala mysterium" – ämnets problematik – är hur människor går till väga för att bilda sociala relationer. Den förmågan har sina rötter i just vardagslivet, varför varje människa, om än i varierande grad, besitter förmåga att bilda sociala relationer:

Det sociala livet, antingen det utgörs av främlingar som passerar varandra på en station eller av hela samhället, är beroende av att dess medlemmar förstår sociala fakta på ett kompetent sätt. Denna kompetens är nyckelkategorin i deras förmåga att fantasifullt delta i den sociala tillvaron över huvud taget. Att de flesta människor kan och gör detta är i sig ett slags underverk. Det som gör detta så förvånande är att vi alla vet att vi normalt inte reflekterar över denna kompetens. Vi kan inte ens alltid redogöra för den. Exakt var lärde du dig att undvika vissa främlingar och inte andra, eller att inte ta hänsyn till vissa personer och respektera andra? De flesta av oss har fått denna förmåga någonstans ifrån,

vid mycket unga år. Den är så naturlig att när någon ber oss att diskutera denna förmåga, blir vi sannolikt snarare oroade än nyfikna.
(Lemert 1997a s. 8)

Enligt Lemert förekommer således sociologi på två plan: dels ett slags lekmanasociologi, som handlar om faktisk och utövad social samspelsförmåga, dels professionell sociologi, som vetenskapligt beskriver, analyserar, tolkar, kritiskt granskar och reflekterar över social samspelsförmåga. Den andra ytterpunkten kan illustreras med extrema tolkningar av etnometodologin. Douglas (1974 s. x) menar till exempel att ”all sociologisk förståelse av mänsklig existens måste börja med en förståelse av vardagslivet baserad på systematiska och objektiva studier av commonsense-förståelse av och handlande i vardagslivet”. Vi lär oss således inte vad vardagslivet är genom att göra det, utan vi lär oss snarare att ta det för givet genom upprepning, varför forskningen om vardagslivet måste bryta ned de normer som tas för givna och styr vardagslivet. Etnometodologerna studerar vad Asplund (1987a s. 129) kallar ”vardagslivets disciplinerade sociala responsivitet” och de gör det bland annat genom att bryta mot normer.

Weigert (1981) beskriver fyra i hans tycke och vid tidpunkten för utgivningen av hans bok ledande perspektiv på vardagslivet inom sociologin: dramaturgi (Goffman), kritisk teoretisk analys av vardagslivet (Lefebvre), etnometodologi (Garfinkel) och fenomenologi (Schütz samt Berger och Luckmann). Som vi har sett ger såväl etnometodologin som Schütz, Berger och Luckmann, och som vi senare ska se också Goffman, det som kallas vardagslivet och dess verklighet en särskild status. De börjar så att säga i vardagslivet, till skillnad från den franske marxistiske sociologen Henri Lefebvre, som under perioden 1947–1981 gav ut tre böcker under samlingsnamnet ”Kritik av vardagslivet” (Lefebvre 2008a, 2008b, 2008c) och ytterligare en bok på temat 1971 (Lefebvre 2002) och som konsekvent ser vardagslivet i ljuset av alienationen i kapitalistiska ekonomier och det utvecklade konsumtionssamhällets speciella former av alienation. Lefebvre utvecklar en förståelse av vardagslivet som bygger på att det ses som det triviala livet⁴ och på illusioner om hur samhället är uppbyggt, vilka måste

4 I introduktionen till en av Lefebvres böcker (2002) beskriver Philip Wander hans syn på vardagslivet med uttryck som tråkig rutin, betala räkningar, mödosam daglig existens, en värld bortom filosofin och ”den gråa verklighet som innesluter allt vi gör” (Wander 2002 s. vii).

brytas ned eftersom verkliga samhällsförändringar alltid börjar i vardagslivet. Lefebvre (2002 s. 193) talar till och med om en ny sorts människa: *homo quotidianus* (efter latinets *quotidianus*, vanemässig, daglig, reguljär) och frågar sig om en sådan automat verkligen kan kallas människa. Gouldner (1975) har poängterat skillnaden mellan etnometodologins deskriptiva och Lefebvres kritiska ambition när det gäller studiet av vardagslivet.

Intressant i vårt sammanhang är att Lefebvres böcker bygger på samma fenomen som Goffmans, exempelvis vardagslivets rutinisering och olika rollspel som jämförs med teaterns, samtidigt som de skiljer sig åt genom att de inordnar dem i helt olika sociologiska perspektiv. Bland annat därför gjorde Otnes en ekvation för att visa på likheter och skillnader mellan Goffman och Lefebvre: "Goffman = Lefebvre – Dialektik + Cynism" (Otnes 1990 s. 83). Langman (1991) har också jämfört marxistisk alienationsteori med Goffmans perspektiv och ser Goffman som en postmodern teoretiker som utvecklat en alienationsteori som inte har sin grund i arbetsplatsen, utan i varufieringen eller, med ett annat ord, kommodifieringen av allt och där det som Goffman kallar intrycksstyrning visar att individen själv blivit en vara.

En central aspekt av Lefebvres perspektiv är själva länkningsenheten av vardagslivet till andra delar av samhället, i synnerhet ekonomin. Ett annat exempel på sådan länkning finner vi hos Habermas och hans berömda bild av systemets kolonisering av livsvärlden med hjälp av pengar och makt, där livsvärlden motsvarar vardagslivet. Ett svenskt exempel utgörs av sociologen Göran Ahrnes bok *Vardagsverklighet och struktur*, som på sätt och vis också handlar om länkning av vardagslivet till samhällsstrukturen och vars bärande idé är att vardagsverkligheten och samhällsstrukturen är två olika sätt att beskriva samhällets verklighet, vilka inte kan reduceras till varandra:

Vardagsverkligheten är den miljö som en enskild individ vistas i med dess stora mängd av skilda innehåll. En strukturell beskrivning syftar till att analysera sambanden mellan många olika vardagsverkligheter. (Ahrne 1981 s. 40)

I genusvetenskapliga perspektiv har vidare vardagslivet ofta en särställning. Dorothy Smiths perspektiv är i det avseendet det kanske mest

utvecklade och bygger på en distinktion mellan vardagsvärlden som fenomen och som problematik. Som fenomen studeras vardagsvärlden av bland andra Goffman, men det görs på ett sätt som avskiljer den, menar Smith (1987 s. 90), från andra delar av samhället, medan vardagsvärlden som problematik kan göras till föremål för sociologiska studier som länkar samman den världen med andra delar av samhället. Det är emellertid inte tillräckligt att länka, utan *hur länkningen görs* är avgörande för vad inom vardagsvärlden som blir synliggjort. Vardagsvärldens ”karakteristiska organisering” försvinner i exempelvis Lefebvres abstrakta studier, skriver Smith, och om organiseringen ska göras rättvisa behöver man närma sig den på annat sätt. Det studiesätt som Smith successivt utvecklar kallar hon institutionell etnografi (Smith 2002, 2005) och innebär bland annat att etnografiska beskrivningar av människors vardagsliv kopplas till den makt som utövas inom ramen för olika så kallade styrande relationer, vilka kan ses som relationer mellan institutioners maktutövning och människors vardagsliv. Institutionell etnografi är således ett sociologiskt projekt som både beskriver och problematiserar vardagslivet:

Varje lokal aktivitet som utförs av människor är genomsyrad av, organiserad för och bidrar till sociala relationer som koordinerar många lokala aktiviteter. Sociologens uppgift är att upptäcka och kartlägga dessa relationer så att människor kan börja se hur deras eget liv och arbete är sammanlänkade med andras liv och arbete i relationer som de flesta av oss inte är medvetna om. (Smith 2002 s. 18)

Smith beskriver vardagsvärlden som en lokal värld där människor är fysiskt nära varandra. Fokus i hennes perspektiv ligger emellertid på de relationer som människor i vardagsvärlden har med institutioner som utövar makt och styr vardagsvärlden. Davies (1989) har vidare studerat hur en cirkulär tidsorganisering präglar vardagslivet, där olika rutiner som matlagning, städning, inköp och tvätt följer cirkulära mönster som innebär upprepning av samma handlande från dag till dag, vecka till vecka och så vidare. Den tidsorganiseringen skiljer vardagslivet från arbetslivets dominerande linjära tidsorganisering, menar Davies. Andra har också beskrivit vardagslivet i kontrast till och länkad med andra delar av samhället, och inom mycket av den feministiska forskningen är detta en central

aspekt av förståelsen av samhällets genusordning.⁵ Gouldner har i en spännande och fantasifull text också pekat på kontraster mellan vardagslivs-sociologins perspektiv och andra sociologiska perspektiv. Han beskriver vardagslivsperspektivet som ett motkoncept, vilket riktar kritik mot ”den heroiska och prestationsinriktade existensen”. Därför avspeglar vardagslivsperspektivet en apolitisk existens som avskiljer vardagslivet från det offentliga, politiska livet, menar han. Det politiska livet står för permanent kris, dramatisk kamp och liknande – motsatsen till vardagslivets rutinisering, vilken, enligt Gouldner, traditionellt påtvingats kvinnorna i de flesta västerländska samhällen. Vardagslivets existens beskriver han också som en dagtidskultur präglad av omsorg om barn, matande och hushållsgöromål (Gouldner 1975 s. 421f) och konkluderar provocativt:

Vardaglighet och stabilitet är de ontologiska förutsättningarna för säkerhet. Eller, rättare, för känslan av säkerhet och också för passivitet och foglighet. Att konstruera en social värld som är vardaglig och solid betyder att tysta ned tvivel och oro, att slappna av och lugna – det är att skapa en värld där man kan vara hemma, eller snarare, Hemma. Normalsociologins uppgift är mot den bakgrunden att lämna människor i fred i sin sorglöshet och att göra tillvaron hemlik [*homey*]. Det betyder att befolka tillvaron med sådana som oss själva, människor beredda att förhandla förnuftigt, så att alla kan fortsätta att njuta av sina invanda bekvämligheter. Som karaktär av normalsociologin finns en liten poäng med detta perspektiv: det hjälper till att förklara hur det är möjligt att ha en ”vetenskap om människan” som genomlevde ständiga katastrofala krig utan att tala om krig, eller om imperialism, konflikter, spänningar, fattigdom, rasism, sexism, hunger, falska löften, grymhet och avund. Dessa tillhör inte möblemanget i den hemlika världen. (Gouldner 1975 s. 432)

Det är en på många sätt övertygande bild, men fenomenet och i synnerhet begreppet vardag är nog trots allt större än så. Det är i hög grad en fråga

5 T.ex. Henley (1977, 2002) när det gäller icke-verbal kommunikation och genus samt Butler (2007) om den motsägelsefulla framställningen av genus i maktutövning och motstånd, för att nämna två som har ett slags koppling till Goffman genom interaktion mellan kroppar i det förra fallet och dramaturgi och intrycksstyrning i det senare.

om hur vardagen tolkas, vilket speglas i tidningsrubriker som beskriver revolten mot Egyptens diktator Mubarak i början av år 2011. Revoltens symboliska centrum var Befrielseorget i Kairo, där allt fler människor samlades under de tre veckor som revolten pågick. Torget blev ett slags arena på vilken motståndare och anhängare till Mubarak och militären drabbade samman.

Många av de tiotusentals demonstranterna bodde mer eller mindre på torget under demonstrationerna och basala livsuppehållande funktioner som sjukvård, mat och boende måste organiseras av revoltörerna själva. Hur skulle man tolka att revolten drog ut på tiden? En tidningsrubrik tolkar den så här: "På Befrielseorget har det blivit en sorts vardag"⁶, vilken beskriver att revolten inte var en dagslända och att revoltörerna beslutat tog itu med vardagens nödvändigheter för att kunna nå sitt mål: att störta diktatorn. En annan tidningsrubrik gör en helt annan tolkning: "Dödläge i revoltens Egypten"⁷, och ser, på ett sätt som liknar de vardagslivskritiker som vi mött ovan, revolten ur ett politiskt resultatperspektiv där ordet "dödläge" antyder att inget viktigt händer.

Vardagslivet betraktas således som en i en rad avseenden grundläggande verklighet, inte minst på grund av sin särskilda karaktär av upprepning och rutinisering. Därför blir denna verklighet viktig för sociologerna att förstå, utmana, problematisera, kritisera och länka till andra delar av samhället.⁸ Det finns emellertid också ett annat sätt att uppfatta vardagslivet inom sociologin, nämligen att vardagsverkligheten inte enbart är den

6 *Dagens Nyheter* 2011-02-09.

7 *Helsingborgs Dagblad* 2011-02-09.

8 Det finns en aktuell diskussion om vardagslivet inom sociologin som visar fenomenets centrala plats inom sociologisk forskning. T.ex. presenterar Tuğal (2009) sådan forskning som bakgrund till en egen studie av den islamistiska rörelsen i Turkiet och i synnerhet dess förändring av anhängarnas vardagsliv som en del av dess karaktär som social rörelse. Detta att samhällsförändrande rörelser bygger vardagliga alternativsamhällen är inget nytt men har möjligen undervärderats i forskningen om sociala och politiska rörelser. Svensk socialdemokrati är ett utomordentligt bra exempel på en samhällsförändrande rörelse som, parallellt med sina framgångsrika försök att under perioden 1920–1975 reformera det kapitaliska samhället, byggde ett slags alternativsamhälle som tog tag i arbetarfamiljens vardag när det gällde bildning/utbildning, konsumtion, boende, begravningsrätt, försäkringar och drivmedel. Många socialdemokrater levde bokstavligen denna vardagsutopi, de föddes, utbildade sig, kämpade, försäkrade sig, roade sig och dog inom Rörelsen. Politik på system- och vardagsnivå blandades.

grundläggande verkligheten i kunskapssociologiskt perspektiv, utan att den också på sätt och vis är mer verklig än en del andra verkligheter. Jag inbillar mig att just en sådan syn var en viktig bakgrund till det som vi brukar kalla Chicagoskolan inom sociologin och som Goffman kan relateras till.

Chicagoskolans underifrånstudier som sanningspolitik

Den tidiga Chicagoskolan, med förgrundsgestalter som William I. Thomas, Robert Park och Nels Anderson, fanns mitt i det urbana amerikanska invandrarsamhälle som blev till i början av 1900-talet. I den växande staden Chicago studerade man bland mycket annat luffare, tärningsspelare, ungdomsbrottslighet, livet i slummen, kampen mot fattigdom och livet på danshak och i gatugång, och man studerade detta etnografiskt, vilket ofta innebar deltagande observation. Oscar Andersson menar att det utmärkande för den sociologiska Chicagoskolan är dess urbansociologi, och han räknar upp ett antal begrepp som den sattes in i speciella prägeln på: "... desorganisation, ekologi, getto, hobo, hybrid, invasion, livshistoria, 'marginal man', migration, naturlig historia, naturligt område, rasrelationscykel, smältdegel, städer i staden, succession, transit och urbanitet" (Andersson 2003 s. 244). Många av studierna inom Chicagoskolan gav upphov till ett aktuellt och socialt medvetet berättande med ibland journalistiska drag, en hel litteratur om det amerikanska urbana livet sett underifrån. Det är just samhället sett underifrån – en syn vars validitet säkras med hjälp av den deltagande observationens självupplevelse – som skapar en särskild verklighetskänsla som rent av stärks när den kontrasteras mot bilder av "samhället där nere" baserade på vanföreställningar, exempelvis politiska utsagor som skön- eller svartmålar. Här ligger en särskild dialektik som bygger på att samhällets verkligheter är flera, samtidigt som vardagslivet ses som en verklighet verkligare än andra. I den meningen är Chicagoskolans anda ett uttryck för en speciell sanningspolitik som skulle kunna inkluderas i det som Scott (1991) kallar erfarenhetsevidens (*the evidence of experience*).

Salerno har beskrivit Chicagoskolan 1915–1935 som "sociology noir", vilken intresserar sig för "det urbana livets baksida, den 'undre' staden och dess marginaliserade invånare" och söker sig mot mörkrets hjärta (Salerno

2007 s. 21, 11). *Noir* har rötter i underklassen och ifrågasätter borgerlighetens falska uppdelning i rätt och fel, samtidigt som den inte är romantisk eller revolutionär utan uttalat kritisk och reflexiv, skriver Salerno också, och detta kommer bland annat till uttryck i ”film noir”⁹. I det sammanhanget kan nämnas att Harvey (1987) har studerat Chicagoskolan med utgångspunkt från fem förgivettaganden (vilka han kallar myter) om skolans progressiva politiska inriktning, kvalitativa metodinriktning, svaga teoretiska förankring, koppling till Mead och symbolisk interaktionism samt det faktum att Chicagoskolan dominerade amerikansk sociologi fram till mitten av 1930-talet och sedan försvagades. Bulmers (1998) framställning av Chicagoskolan genom en av dess ledande gestalter, Robert E. Park, bekräftar delvis Harveys syn. Inte oväntat har nämnda föreställningar om Chicagoskolan svag empirisk förankring, och återigen får konstateras att det vi kallar verkligheten är något mer mångfasetterat än involverade aktörers definitioner av situationen. Det emotionella underlaget är väl i sådana fall ofta starkare än åtminstone det kvantifierbart empiriska. Oberoende av det empiriska underlaget verkar emellertid *föreställningen om* en Chicagoskola, med bland andra ovanstående drag, vara stark.

Det har också talats om en andra Chicagoskola under perioden 1945–1965, då flera hundra personer disputerade på sociologinstitutionen i Chicago. Bland dem kan nämnas Orrin Klapp, Tamotsu Shibutani, Ralph Turner, Howard Becker, Eliot Freidson, Raymond Leonard Gold, Helena Znaniecka Lopata, Harold Wilensky, Fred Davis, Dan Lortie, Gregory P. Stone, Kai Erikson och Erving Goffman. (Många, många män och mycket få kvinnor.) Bland handledarna i denna andra Chicagoskola fanns Ernest W. Burgess, Lois Wirth, Herbert Blumer, William Lloyd Warner, Edward A. Shils, Everett C. Hughes, William Foote Whyte, David Riesman, Peter Blau och Anselm Strauss.¹⁰ Forskningen var, enligt Fine och Ducharme (1995), präglad av den tidens debatter om socialt konformitetstryck och institutioners makt och legitimitet, och en fråga som denna

9 Ursprungligen en serie svartsynta och hårdkokta amerikanska kriminalfilmer, t.ex. *The Maltese Falcon* (*Riddarfalken från Malta*) från 1941 (efter Dashiell Hammetts roman), där Humphrey Bogart ses i en av huvudrollerna. När dessa filmer visades på franska biografer vid andra världskrigets slut fick de beteckningen film noir av den franske filmkritikern Nino Frank.

10 Goffmans handledare var ovan nämnda Warner, Hughes och Strauss samt Donald Horton. Mer om detta i senare kapitel.

var utmärkande: Hur kan individen skapa ett personligt reservat trots de socialt ordningsskapande krafterna? Inte minst Goffman bearbetade den frågan; hans indelning av individers och grupper sociala världar i främre och bakre region visar exempelvis det, och jag kommer att fördjupa mig i det senare. Fine och Ducharme beskriver för övrigt hans sätt att arbeta med den ovan nämnda frågan som just *sociology noir* (1995 s. 117). I det sammanhanget kan nämnas Gallihers (1995) studie av två olika riktningar inom den avvikelssociologi som fanns inom den andra Chicagoskolan. Den ena riktningen fungerade som rådgivare åt politiska beslutsfattare, och inom den nämner Galliher kriminologen Lloyd Ohlin. Inom den andra huvudriktningen (det finns också en del gränsfall som inte behöver nämnas här) härskade kritiken av de politiska beslutsfattarna på basis av bland annat empiri från deltagande observationer, och Howard Becker och Goffman nämns som exempel.

Chicagoskolan är en viktig inspirationskälla för vad som i dag kallas urban etnografi, som vilar starkt på den etnografiska fältstudien och som Elijah Anderson beskriver så här (med referens till Junker 1960):

Den etnografiska fältstudien baseras på observation och återgivandet av nyanser, karaktär och livsvillkor hos dem som studeras. Förankrad i sociologisk teori genomför etnografen noggranna underifrånobservationer och beskrivningar av hur människor i verkligheten lever sina vardagsliv, interagerar med andra, fattar beslut och förstår sin egen sociala situation. (Anderson 2009 s. 372)

Denna syn, baserad på övertygelsen om att den egna upplevelsen, närvaron och observationen är en bättre verklighetsgaranti än en del andra sätt att närma sig sociologiska studieobjekt, utmanades av Wacquant i en stort upplagd recensionsartikel för några år sedan där bland andra just Elijah Andersons bok *Code of the street* (1999) granskades kritiskt. Wacquant (2002) menar att Anderson saknar kritisk distans till det amerikanska samhällets gettoklichéer, vilket inte minst har att göra med villkoren för publicering av vetenskapliga texter. Som så mycket annat i dagens samhälle förväntas även dessa texter vara lättillgängliga, igenkännbara och säljande. Om de dessutom, skulle jag vilja tillägga, är ett fönster mot en skrämmande, hård och oordnad värld, där det trots allt finns individu-

ella livsöden som ingjuter hopp, så fulländas den mediala och kommersiella dramaturgin, vilken därmed kan anropa både rysande och hoppfulla subjekt. Men Wacquant riktar också en grundläggande kritik mot Chicagoskolans politiska inramning och menar att medan den så kallade andra Chicagoskolans studier på 1950- och 60-talen var relaterad till den framväxande liberala välfärdsstaten genom sina romantiska etnografiska studier av "dom där nere", står dagens amerikanska urbansociologi mer i relation till den framväxande nyliberala staten och ställer ut "dom där nere" till beskådan som exempel på hur fattiga människors individuella val både kan vara vägen ut ur eländet och få dem att fastna i det. På det viset tas det för givet att ansvaret för de fattigas situation bärs av dem själva. Wacquants inomvetenskapliga kritik följer traditionella banor som känns igen från 1960-talets nyvånster: genom att inte rama in de etnografiska studierna av "dom där nere" teoretiskt och i synnerhet praktiskt politiskt, tar studierna passivt ställning för systemets ordning. Samtidigt varnar han de etnografiskt arbetande sociologerna för att de inte är medvetna om sin egen roll i ett samhälle där betraktandet av de fattiga inte är en förberedelse för revolution, utan snarare ett negativt mått på medelklassens förträfflighet.

Wacquant tecknar en nidsbild av åtminstone Andersons studier, vilka jag beskriver i min bok *Social kompetens* (Persson 2003b), men inte desto mindre finns det drag i nidsbilden som det verkligen finns anledning att fundera över. Kritiken av naiv empirism är ett sådant drag. Eftersom Wacquants kritik är så extremt överdriven blir det emellertid också ganska lätt att låtabliattbry sig omden (vilket man inte bör göra). Andersons svar på kritiken tar oss åter till huvudspåret, nämligen att vardagsverkligheten är i någon mån mer verklig än flera andra verkligheter. Anderson menar att vardagsverkligheten i det getto han ägnat en stor del av sin karriär åt att studera inte kan begripas strukturellt, vilket han menar är Wacquants position. Och han hävdar att Wacquant både har en mycket begränsad egen erfarenhet av etnografisk forskning och "är blind för människors vardagsliv" i stadsgettona (Anderson 2002 s. 1536, 1542). För att kunna lära sig något av en diskussion som den ovan återgivna måste man för det första erkänna att även naiv empirism har något att säga, även om den inte är på något sätt uttömmande och, för det andra, att den egna erfarenheten inte är den enda vägen till kunskap (för en liknande diskussion om litterära

beskrivningar av förintelsen i relation till egna erfarenheter, se Sem-Sandberg 2011).

*Tro inte att världen är som den ser ut att vara,
men social interaktion finns överallt*

Det är vanligt att dela upp samhället i olika delar, där vardagslivet ibland är en. En statlig utredning (SOU 2010:16) har nyligen lämnat ett förslag till regeringen om hur nyanlända invandrare ska introduceras i det svenska samhället. Utredningen har bland annat utformat en samhällsorienterande kurs för invandrare som just bygger på en klassifikation av samhällets delar i "värden, välfärdsstat och vardagsliv". Samhällets grundläggande värden anses svåra att precisera och utredningen operationaliserar dessa värden genom att utgå från Sveriges grundlagar (och därmed osynliggörs en rad andra värden). Med välfärdsstat avses "institutionella och organisatoriska aspekter av demokrati och välfärdsstat" (här osynliggörs olika informella välfärdsarrangemang, till exempel anhörigas oavlönade arbete i vård, omsorg och skola). Vardagsliv står för "vardagskunskap av praktisk natur" inom nio områden som kan sägas spegla "grundläggande aktiviteter i människors vardagsliv" i det svenska samhället: boende, försörjning, familjebildning, livet med barn, demokratins praktik, religionsutövning, sjukvård och omsorg, kunskap om närområdet och lokal förvaltning samt, slutligen, vad det betyder att invandra till Sverige. Urvalet av områden kan naturligtvis diskuteras, men här har jag valt att återge utredningens idéer om vardagslivet mer för att visa på en uppfattning om vardagslivet som en särskild samhällssfär. En sådan syn på vardagslivet kommer ofta till uttryck, och för att endast gripa en illustration mer eller mindre ur luften kan jag nämna att när idéhistorikern Ronny Ambjörnsson presenteras i *Dagens Nyheter*, i samband med en artikel han skrivit, kan man läsa att han bland annat har "skrivit om utopismens historia [...] och om idéerna i mer vardagliga miljöer". Vardagen ses i det här fallet som ett slags motsats till utopin – i andra sammanhang ses den som motsatsen till annat. I synonymordboken kopplas vardagen också samman med annat; synonymer till "vardaglig" är till exempel "odramatisk", "opoetisk", "familjär" och "simpel" (*Ord för ord* 1983).

Om vi vänder oss till sociologiska lexikon kan vi lära att vardagslivet

kan skiljas från andra avgränsade delar av samhället, såsom stat, marknad och byråkrati, på basis av de speciella aktiviteter som vi finner i vardagslivet. I ett sådant lexikon likställs i det närmaste vardagslivets sociologi med analysen av interaktionsordningen i Goffmans mening (Turner 2006). I ett annat lexikon sägs att Goffman främst var intresserad av ”de beståndsdelar i interaktionen som skapade flyktiga, slumpmässiga och tillfälliga sociala möten, det vill säga av vardagslivets sociologi” (Abercrombie m.fl. 2006 s. 171).¹¹ I den spännande boken *Den väsentliga vardagen* sätter redaktörerna i sin inledande text på liknande sätt likhetstecken mellan vardag och samtal (Adelswärd m.fl. 2009). Nämnade klassifikationer av social interaktion och samtal som tillhörande en särskild sfär i samhället är problematiska, då social interaktion och samtal rimligen förekommer överallt i samhället: i vardagen, politiken, arbetslivet, organisationer, skolan, internationella konferenser, ja, inom alla den nämnda statliga utredningens samhällssfärer. Social interaktion förekommer självfallet också bland Sennetts (1999) rotlösa elitindivider, vars karaktärer inte endast riskerar att krackelera utan också verkar sakna, i betydelsen ”inte ha tillgång till” snarare än ”längta efter”, vardagslivets rutiner. Detta är också Giddens poäng när han presenterar mikrosociologiska analyser av social interaktion, vilka han anser med fördel kan kopplas samman med makrosociologiska studier av institutioner i samhället. En viktig länk mellan olika nivåer är just att social interaktion finns överallt: ”Interaktion ansikte mot ansikte är den huvudsakliga grundvalen för allt slags social organisation, oberoende av skala” (Giddens 1989 s. 114). Ansikte mot ansikte-relationen är förvisso en ”grundstruktur i vardagslivets värld”, för att låna några ord av Schütz (2002 s. 92), men därmed inte sagt att social interaktion är *lika med* vardagsliv.

Man kan inte oreserverat kalla Goffman vardagslivsforskare om man med det menar att han skulle ha bedrivit forskning om den eller de samhällssfärer som anses utgöra vardagslivet. En uppdelning av verkligheten i olika sfärer existerar som framgått bland en del sociologer, men den är problematisk eftersom olika samhällssfärer är starkt länkade till varandra och gränserna dem emellan är flytande. Man kan fundera över sådana uppdelningar med utgångspunkt från de klassifikatoriska (och deklassifi-

11 Detta är en ovanlig bestämning av vardagslivet. Vanligare är som framgått att bestämma vardagen med hänvisning till rutin och upprepning.

katoriska) praktiker som Bowker och Star har studerat. Det idealiska klassifikationssystemet bygger på tre egenskaper (Bowker & Star 2000 s. 11):

1. att klassifikationsprinciperna är unika och konsistenta
2. att kategorierna som används är ömsesidigt uteslutande
3. att systemet är komplett.

Poängen är att författarna inte kunnat finna något verkligt klassifikationssystem som faktiskt svarar mot dessa egenskaper och de tvivlar på att ett sådant system någonsin har funnits, finns eller kommer att finnas.¹² Alla klassificeringssystem har således residualkategorier, och det idealiska klassifikationssystemet är därför i bästa fall en idealtyp. Alltså: om vi börjar titta på de gränsdragningar som klassifikationer bygger på, kommer vi att finna inkonsekvenser och gråzoner. Samtidigt menar Bowker och Star att det är mänskligt att klassificera och att det kan underlätta livet – vardagslivet och andra delar av livet, hur gränserna nu än dras mellan dem.

Alltså: Hur ska vi förstå ordet ”vardagsliv” i titeln till Goffmans första bok? Jag tror för det första att Goffman knöt an till en vid tidpunkten för bokens publicering aktuell trend som på flera olika sätt betonade vardagslivet i sociologiska studier. Kanske stod ordet vardagsliv för ett slags empirisk orientering inom en sociologi som var i full gång med att bryta upp från strukturfunktionalismens ensidigt teoretiska inriktning, den som Mills gisslade i sin bok *The sociological imagination* 1959, samma år som *The presentation of self in everyday life* gavs ut. I det sammanhanget kan nämnas att den brittiske sociologen Sharrock (1999 s. 121) berättar att hans motiv för att studera Goffmans sociologi som ung doktorand var att det var en sociologi som alla kunde känna igen, inte något teoretiskt abstraherat utan en sociologi som befattar sig med en värld synlig för aktören.

För det andra kan en sådan sociologisk inriktning sägas stämma överens med en vanlig föreställning om att Chicagoskolan, vilken Goffman var ett slags del av, förmedlade en underifrånbild av det urbana samhället, ofta bryskt realistisk och kritisk till maktens ideologiska föreställningar, starkt

12 I sammanhanget kan nämnas att Butler (2007) analyserar användningen av ordet ”etcetera” som slutkläm efter uppräknningar, klassifikationer och kategoriseringar utifrån samma övertygelse om att sådana aldrig är fullständiga.

skild från den bild av samhället som ofta florerar ”där uppe”: förskönande och omedveten om, eller åtminstone döljande, grundvalarna för sin egen existens. Underifrån bilden av samhället har på sätt och vis sina rötter i sprickorna i samhällets självbild, medan ovanifrån bilden av samhället ofta har större överensstämmelse med samhällets självbild.¹³ Goffmans perspektiv på samhället har mer gemensamt med underifrån bilden än med ovanifrån bilden av samhället. Enligt Winkin (1999 s. 34f) svarade Goffman dessutom väl mot vad han kallar ”*the Chicago habitus*”: empiri, humor och empati utan socialarbetarambitioner. Hans bryska realism beskrivs ofta som ”cynism” och hans ideologikritiska hållning, som var apolitisk och riktades mot alla håll och inte endast ”uppåt”, har Gary Marx (1984) beskrivit med vad han menade var Goffmans allt överskuggande tes: ”Tro inte att världen är som den ser ut att vara.” Citatet som inleder detta kapitel, där Goffman betonar att det är ögonblicken (eller, om man så vill, situationerna, omständigheterna och liknande) och inte människornas individuella definitioner av ögonblicken som ska studeras, anger den metodologiska förutsättningen för att visa den nyss nämnda tesens riktighet.

Vi kan, för det tredje, också se Goffmans användning av ordet vardagsliv som ett retoriskt grepp där ”vardagsliv” står för upprepning, rutin och liknande. Vi har sett ovan hur olika vardagslivsforskare närmast sätter likhetstecken mellan rutinisering och vardagsliv, vilket naturligtvis är sant, men en del av det som rutiniseras, i synnerhet Goffmans studieobjekt social interaktion, finns inte endast i vardagslivet. Social interaktion finns överallt: i vardagslivet och i annat liv, i vardagen och politiken, i fritiden, skolan och arbetslivet, i hushållstiden och arbetstiden, i institutioner, relationer, kärlek, begravningar och forskning. Social interaktion är helt enkelt en av våra mest frekventa aktiviteter. Jag tror att det är just det som Goffman av och till diskuterar i sitt tal som nybliven ordförande i det amerikanska sociologförbundet 1982, ett tal som han emellertid inte fick möjlighet att hålla eftersom han insjuknade i magcancer och dog i november 1982. Talet publicerades 1983 i *American Sociological Review* under rubriken ”The interaction order”, och där definierar Goffman, som så många gånger tidigare, sitt studieobjekt som social interaktion i sociala situatio-

13 Becker har för övrigt gjort en elegant analys av detta förhållande i sin artikel ”Whose side are we on?” från 1967 (Becker 1970), vilken jag återkommer till längre fram i boken.

ner där två eller flera individer är i varandras omedelbara fysiska närhet. Sedan konstaterar han att denna utgångspunkt, alltså kropp nära kropp, innebär att sociologiska distinktioner mellan landsbygdsliv och urbant liv, mellan familjeliv och offentligt liv samt mellan långvariga intima och flytande opersonliga relationer inte kan upprätthållas när det gäller social interaktion och fortsätter:

... fotgängares trafikregler kan studeras såväl i kökets trängsel som på livligt trafikerade gator, rättigheter att avbryta andras tal vid frukostar liksom i domstolar, uttryckta ömhetsbetygelser på köpcentra liksom i sovrum. [...] Mitt intresse genom åren har varit att visa att denna ansikte mot ansikte-domän kan studeras på ett analytiskt livskraftigt sätt ... (Goffman 1983b s. 2)

Med stöd av det ovanstående vill jag hävda att när Goffman använde ordet ”vardagsliv” gjorde han det inte för att avgränsa en del av verkligheten som skiljer sig från ”politiken”, ”byråkratin” eller något liknande, utan han använde snarare det för oss alla bekanta vardagslivet *som en symbol för en värld där det härskar upprepning, förgivettaganden och rutiner* och som samtidigt och just därför är sårbar för små rubbningar:

De flesta handlingar som styrs av beteenderegler utförs i själva verket utan att man tänker på det. Om man frågar den som handlar svarar han att han utförde handlingen ”utan någon orsak” eller därför att han ”kände” att han ville göra så. Först när rutinen är blockerad kan han upptäcka att hans neutrala små handlingar hela tiden har skett i överensstämmelse med vad som är tillbörligt i hans grupp och att hans underlåtenhet att utföra dem kan medföra skam och förödmjukelse. (Goffman 1970b s. 47)

Den uppsats, ursprungligen publicerad 1956, från vilken ovanstående citat är hämtat handlar inte primärt om vardagslivet, utan om social interaktion som kommit att bli ritualiserad till en grad som närmast kan betecknas som automatiserad men som just därför också är sårbar för störning. Detta är ämnet för nästa kapitel.

3. Interaktionens ordning står och väger: ritualisering, sårbarhet och tillfälligt fungerande konsensus

Vi har gjort oss av med många gudar, men individen själv kvarstår envist som en ganska betydande gudomlighet. Han går med en viss värdighet, och han mottar många små offer. Han vakar svartsjukt över den dyrkan som tillkommer honom, men om man närmar sig honom i rätt anda är han beredd att förlåta dem som kan ha försyndat sig mot honom. [...] Kanske är individen en så livsduglig gud just därför att han faktiskt kan förstå den ceremoniella innebörden i det sätt på vilket han behandlas och helt på egen hand kan ge ett dramatiskt gensvar på vad som erbjuds honom. I kontakten mellan sådana gudomligheter behövs inga förmedlare. Varje gud är i stånd att tjänstgöra som sin egen präst.

Goffman (1970b s. 88)

Till det yttre är vardagslivet inte dramatiskt, men det har sin dramaturgi och det är den som Goffman lyfter fram i sin första bok med sitt så kallade dramaturgiska perspektiv på social interaktion. Rollbegreppet (som utförligt behandlas i kapitel 4) är kanske det som mest uppenbart framställer livet som drama eller, för att låna Mannings (1991) ord: drama som liv. Även när livet är som mest dramatiskt fogas det emellertid in i rutiner och ritualer. När trettio tre gruvarbetare i Chile mirakulöst räddades efter att ha varit instängda i en gruva sexhundra meter under jord i två månader, var själva räddningen en av 2010 års största mediehändelser med sextonhundra journalister och fotografer på plats. I räddningsögonblicket drevs

dramaturgin och ritualiseringen på en och samma gång till sin spets. En webbkamera följde räddningsförloppet från sexhundra meters djup. De befriade manliga gruvarbetarnas tårdränkta återförening med sina familjer visades upp och dramatiserades i medierna. Hela världen var publik till skeendet på denna scen. Men på vägen mellan gruvan och den samlade världspressen hade dramaturgin fått vika för den rituella respekten för individen, varför gruvarbetarna visades upp renrakade, nytvättade och välklädda trots sextionio dagar i djupet!

Vardagslivet har som vi sett sina rutiner, och det är den rutiniserade sociala interaktionen där och i andra delar av samhället som Goffman tolkar som en social interaktionsritual som bygger på respekt för individen. Individer hjälps åt, på ett närmast ritualiserat sätt, att upprätthålla ett slags balans och stabilitet i sina sociala interaktioner och bidrar därmed på ett icke avsett sätt till att upprätthålla den sociala interaktionsordning som

Goffman studerade. Och det är här de behöver och utvecklar en förmåga att samspela med andra som kan variera över tid, med person och med situation men som enligt Goffman har vissa gemensamma drag:

... samhällen överallt – om de skall vara samhällen – måste mobilisera medlemmarna som självreglerande deltagare i sociala sammanträffanden. Ett sätt att mobilisera individen för detta syfte är det rituella. Han får lära sig känslighet i uppfattningen, att förknippa känslor med jaget och låta ansiktet vara uttryck för jaget, att äga stolthet, heder och värdighet, att visa hänsyn, takt och ett visst mått av jämvikt. Dessa är några av de beteendeelement som måste byggas in i personen om han skall vara till praktisk nytta som deltagare i ett samspel ... (Goffman 1970b s. 43).

När detta fungerar existerar ett slags balans eller jämvikt som i Goffmans perspektiv alltid framställs som resultat av uttalade överenskommelser mellan de samspelande och som han kallar *tillfälligt fungerande konsensus*. Men denna samstämmighet är sårbar. En knappt synlig blinkning som uppfattas av någon annan än den var avsedd för kan exempelvis få förödande konsekvenser för jämvikten i sociala interaktioner. Den kan emellertid återupprättas lika snabbt, men ibland också falla samman fullständigt.

Jag vill beskriva detta som att interaktionens ordning kännetecknas av att den står och väger. Två ”krafter” är i arbete: å ena sidan *ritualisering* och å andra sidan *sårbarhet*. Dikotomier som denna är vanliga arbetsredskap inom sociologisk analys: Gemeinschaft–Gesellschaft (Tönnies), mekanisk solidaritet–organisk solidaritet (Durkheim), kollektiv kraft–individuell kraft (Durkheim) och rationalisering–karisma (Weber), för att nämna fyra klassiska. Ett annat känt exempel är Parsons mönstervariabler, som bildar det så kallade AGIL-schemat: affektivitet–neutralitet, universalism–partikularism, jagorientering–kollektiv orientering, tillskrivet–förvärvat och specificitet–diffusitet. Everett Hughes publicerade 1951 en artikel med titeln ”Mistakes at work”, som kan betyda både misstag på jobbet och misstag i arbete, och hävdade där att alla arbeten kan göras till föremål för komparativt studium om man kan utforma en referensram inom vilken de kan jämföras: ”I detta syfte söker vi efter gemensamma teman i mänskligt arbete. Ett sådant tema är rutin och nödläge” (Hughes

1951 s. 320). Hughes var en av Goffmans handledare, och artikeln publicerades samtidigt som Goffman slutförde arbetet med sin doktorsavhandling. Hughes idé kan ha inspirerat Goffman, och steget mellan rutin–nödläge och ritual–sårbarhet är inte särskilt långt. Skillnaden är att Goffman med hjälp av Durkheim gör en religionssociologisk tolkning av ”rutin”, som förvandlas till *ritual*, och därmed förstoras respekten för individen till ett slags sekulär religion, samtidigt som ”nödläge” omtolkas från ett bestämt kristillfälle som uppträder då och då till en ständigt lurande *sårbarhet*. Men Goffman konstruerade inte endast ett dikotomt analysredskap utan tog också ytterligare ett steg och fokuserade på den sociala interaktionens jämvikt mellan ritualisering och sårbarhet och frågade sig under vilka villkor jämvikten upprätthålls, bryts ned och återupprättas. I det följande ska jag beskriva hur Goffman framställer ritualisering, sårbarhet och tillfälligt fungerande konsensus och avsluta med att kort beskriva den sociala interaktionsdynamik deras samspel ger upphov till.

Ritualisering

Det finns en omfattande litteratur om ritual och ritualisering som jag här inte har möjlighet att helt göra rättvisa. Litteraturen är dessutom mångfasetterad eftersom den finns inom olika discipliner, till exempel antropologi, religionsvetenskap och sociologi, vilka i sin tur rymmer flera olika disciplinöverskridande skolor som använder begreppet ritual för att förstå dess relationer till exempelvis myt, religion och samhälle (se vidare Bell 1997). Begreppet ritual förefaller svårt att definiera heltäckande, vilket exempelvis Snoek illustrerar: ”Att definiera termen ’ritualer’ är en notoriskt besvärlig uppgift. Raden av definitioner som föreslagits är ändlös och ingen verkar gilla de andras definitioner” (Snoek 2006 s. 3). Detta är oftast fallet med mångfasetterade, användbara och omstridda begrepp. De är för det mesta ”till sitt väsen omstridda” (Gallie 1956a, 1956b), vilket innebär att det inte råder enighet om hur begreppet i fråga ska definieras. Jag skulle vilja tillägga att oenigheten gör begreppet mer intressant, användbart och på sikt mer mångfasetterat. Detta skulle förmodligen inte nämnde Snoek hålla med om, utan han kallar mångfasetterade begrepp ”luddiga” och polytetiska (de anses innehålla alltför mycket information, vilket gör det svårare att differentiera med hjälp av dem). Brosius och Hüskens (2010)

menar för sin del att en entydig definition av ritual inte är vare sig möjlig eller önskvärd eftersom ritual helt enkelt betyder olika saker i olika sammanhang. Ritualer är inte statiska utan genomgår ständigt små eller större förändringar som anpassning till ändrade omständigheter, och de är inte heller perfekt fungerande utan utförs ofta på felaktiga sätt, vilket Hüsken (2007) menar ofta leder till att aktörer lär sig att framställa ritualer på ”korrekt” sätt.

Definitioner av ritual

Bland försöken att definiera begreppet ritual kan nämnas Firths (1972 s. 3): ”symboliska handlingar relaterade till det heliga”, vilken han dock anser mindre lämplig när det gäller hälsnings- och avskedsцерemonier. Som vi ska se senare gör Goffman gällande att hälsnings- och avskedsцерemonier trots allt kan ses som ritualer, och hans poäng är då att de ceremonierna utförs av några av de heliga objekten själva: individerna. Bland definitionsförsöken kan vidare nämnas Enfields (2009 s. 77f) åtskillnad mellan tre sätt att använda begreppet ritual:

1. för att förstå ”ritualiserat kommunikativt beteende” på etologiskt sätt (exempelvis djurs parningsbeteende)
2. för att begripa formell ritual, vilken definieras med referens till nyss nämnde Firth
3. vardagsritualer såsom exempelvis hälsningsfraser.

Dessa definitioner har också täckning hos Bocock, som dock kallar sekulära ritualer som exempelvis vardagsritualer för ceremonier. Efter att ha gjort skillnad mellan rituellt beteende respektive rituellt handlande definierar han ritual som ”symboliska kroppsrörelser och gester som uttrycker mening i en social situation” (Bocock 1974 s. 37). En annan definition finner vi hos Rappaport, som menar att ritual är ”utförandet av mer eller mindre beständiga formella handlingssekvenser och yttranden som inte är alltigenom kodade av den som utför handlandet” (Rappaport 1999 s. 24). Medkodad menas då att den som utför handlingen ”mer eller mindre detaljerat följer en ordning som etablerats av eller som antas vara etablerad av andra” (Rappaport 1999 s. 32). Snoek återger ovanstående defini-

tion som en av flera klassiska definitioner och bryter sedan ned dessa, i sin strävan att undvika luddighet, till följande definition: "En ritual är en föreskrift (skriven eller förmedlad på annat sätt) gällande en särskild ceremoni" (Snoek 2006 s. 14). Ceremoni, som också kan betyda ritual, beskriver Snoek som en sekvens av riter. I sammanhanget kan det vara värdefullt att återge Grimes (2006a s. 163) skillnad mellan *rit* (en handlingssekvens som ges särskild mening till följd av dess stilisering, kondensering eller upphöjdhed), *ritual* (handlingar som karakteriseras med hänvisning till en "särskild familj av kvaliteter", såsom formalisering, mönsterstyrning och kondensering, och av att de visas upp i ett slags handlande som kan kallas framträdanden [*performance*]) och *ritualisering* (aktiviteter som vanligtvis inte uppfattas som men som behandlas som om de är eller skulle kunna vara ritualer, exempelvis födelse, städning och tevetittande). I sammanhanget kan nämnas etologen Eibl-Eibesfeldt, för övrigt ofta citerad av Goffman, som menar att "människans riter i grund och botten [är] signaler. De uttrycker makt, underkastelse, vänskap och dylikt. En mycket viktig funktion som signalerna fyller är gruppssammanhållningen" (Eibl-Eibesfeldt 1971 s. 51).

Ett helt annat sätt att förhålla sig till ritualer är att relatera dem till den moderna samhällsutvecklingens tendens att, genom rationalisering, upplysning och varufiering (kommodifiering), avförtrolla mycket som tidigare getts en helig mening, alltså bland annat ritualer i den snäva mening som Firth gav dem men också ritualer förknippade med världsliga institutioner som giftermål, födelse, död, examen och liknande. "Ritualer har fått ett slags dåligt rykte i det nutida samhället", skriver Seligman m.fl. (2008 s. 10), "och blivit sedda som ett slags avvikande beteende ... avvisade som tomta, yttre skal i avsaknad av verklig spiritualitet eller fördömda som en form av auktoritär kontroll och dominans." Den starka strävan i det moderna samhället efter uppriktighet och att fastställa "hur det verkligen förhåller sig" utgör ett hot mot ritualer, anser dessa författare. Men trots det tycker sig Seligman m.fl. under senare tid se ett uppsving för ritualer, både religiösa och andra mer vardagliga. Med referens till Goffman hävdar de att sociala ritualer, exempelvis hälsningsceremonier, skapar en gemensam social värld. Goody invänder däremot starkt mot försök att utsträcka ritualbegreppet till alla möjliga områden och frågar: "Vad är meningen med att allt kallas 'ritual'?" och: "Om vi vägrar att använda termen 'ritual',

vad kan vi då göra i stället?” Han konkluderar att sociologerna inte behöver använda termen ritual för att fånga rutiner och liknande i vardagslivet eftersom den egentligen inte tillför någonting (Goody 1977).¹

Trettiofem år senare hävdar Knottnerus (2011 kap. 1) att ritualbegreppet är underutvecklat och ignorerat inom sociologin därför att sociologerna (med lysande undantag som exempelvis Durkheim, Goffman och Collins) anser att ritualer hör hemma i förmoderna samhället och lever kvar i det moderna samhället endast inom det religiösa livet. Dessutom ses ritualer ofta som mindre verkliga och signifikanta än andra sociala processer och strukturer. Den teori som Knottnerus utvecklat, *structural ritualization theory*, bygger på tanken att vardagslivet vilar på individuella och sociala ritualer, vilka bidrar till stabilitet i det sociala livet. Burke (2005 s. 41) menar sig se ett skifte från forskning om ”ritual som en separat kategori av mänskligt handlande till undersökning av allt mänskligt handlande som i varierande grad ritualiserat”.

Inte heller Grimes skulle dela Goodys uppfattning om att ritualbegreppet är onödigt, även om han anser att det inte minst inom medieforskning förekommer onödig användning av ritualbegreppet, exempelvis när det används för att markera medlemskap i vad han sarkastiskt kallar ”Aktuella Diskursklubben”, och ”ritual” betecknar då ett slags bred kulturell ansats som knappast tillför något till analysen av ritualer, menar Grimes (2006a s. 10). Grimes hävdar i stället att ritual är ett användbart begrepp utanför det område som en del ser som dess kärnområde, men förutsättningen för det är att begreppet definieras och att det klargörs vad man vill använda det till. Begreppet pendlar nämligen mellan en mycket snäv användning – där ritual ses som en synonym till religion och det heliga, vilket gör att relationen till vanligt liv fördunklas – och en alltför bred användning som innebär att ritual likställs med rutin, mönster och stilisering och som gör att skillnaden mellan ritual och ”vanlig” social interaktion försvinner (Grimes 2006a s. 11). Grimes går mot den bakgrunden

1 Goodys paper, som presenterades på en konferens om ”secular rituals” i Österrike 1974, är starkt polemiskt mot sociologernas utsträckning av ritualbegreppet till vardagslivets rutiner, och han valde att illustrera sin kritik med hänvisning till Bococks ovan nämnda och 1974 alldeles nyutkomna bok om ritualer i industrisamhället. Goody gör också en milt kritisk granskning av hur Goffman använder ritualbegreppet. (Goffman var med på denna konferens men medverkar inte med text i antologin, men ska emellertid enligt dess förord ha gjort en presentation på konferensen.)

mycket klagande igenom hur ritualbegreppet använts över tid. I slutet av 1800-talet användes begreppet för att besvara frågor om religionens ursprung och ritual sågs som ett slags religionens uraktivitet, och viktigt då var att ritual sågs som handling, inte tanke. I början av 1900-talet ställdes frågor om ritualers funktioner, och bland svaren nämner Grimes social sammanhållning (Durkheim) och personlig tröst (Freud). Vid mitten av 1900-talet kopplades ritual till social förändring, och intresset bland en del forskare, exempelvis Victor Turner, fokuserades på hur ritual kunde mobilisera krafter som kunde leda till förändring av individer, hierarkier och till frigörelse av kreativitet. För närvarande, menar Grimes, handlar forskningen om ritual mycket om fenomenets gränser. Ritual ses då bland annat som ett idealiserat, kontrollerat och avgränsat rum – skilt från det vanliga handlandet – och blir därmed till ett slags bild av hur det bör vara. Ritual skulle alltså kunna visa hur det skulle kunna vara och här, menar Grimes, är *performance*, om det definieras som uppvisandet av ett görande, ett slags rituellt verktyg.

Performance kan betyda mycket och kan översättas med flera ord. De som är mest användbara är prestation, framträdande, framställning, uppträdande, framförande och förevisning. När Schechner (2006) frågar vad *to perform* är relaterar han dess olika betydelser till: varat, görande, uppvisa görande och förklara ”uppvisa görande”. De fenomen av dessa som vanligen relateras till ritual är görande och uppvisa görande. Grimes visar det genom påståendet: ”Närhelst ritualutövare (’människor som är engagerade i ritual’) uppför rituellt handlande (’sätter i rörelse’), framträder de också (’uppvisar att de uppför rituellt handlande’)” (Grimes 2006b s. 380). Man kan alltså säga att rituellt handlande inte är vilket handlande som helst, utan ett handlande som särskilt understryker och vill visa upp att det utförs just i relation till det som ritualen omfattar. Upprepning av handlingssekvenser, stilisering av handlandet och handlandets symbolisering av något annat är redskap för uppvisande av görande. Goffmans sociologiska perspektiv på social interaktion understryker just skillnaden mellan görande och uppvisande av görande samt att själva uppvisandet kan och tenderar att ritualiseras. Goffman använde begreppet *performance* i sin förstabok *The presentation of self in everyday life* (idens svenska utgåva översätts det med ”framträdande”) på ett betydligt smalare sätt än det används i dag, men den centrala distinktionen mellan görande och upp-

visande av görande är bokens budskap, rent av dess främsta poäng. När väl den distinktionen har etablerats kan görande och uppvisande av görande smälta samman och osäkerhet om huruvida uppvisningen endast är en uppvisning kan infinna sig. Aktörer kan utnyttja denna osäkerhet, till exempel bondfångaren, vars brott Goffman beskriver så här:

Bondfångarens verkliga brott är kanske inte att han stjälar pengar från sina offer utan att han tar ifrån alla oss andra tron på att medelklassmanér och medelklassuppträdande bara kan upprätthållas av människor ur medelklassen. (Goffman 1974 s. 222; jag har ändrat översättningen något i förhållande till den svenska utgåvan)

Jag ska fullfölja mitt resonemang om *performance* i nästa kapitel och då anknyta det till två av Goffmans centrala begrepp: roll och intrycksstyrning.

Begreppet och fenomenet ritual hos Goffman

När det gäller Goffmans användning av ritualbegreppet refereras vanligtvis till uppsatserna "On face-work: An analysis of ritual elements in social interaction" (Goffman 1955c) och "The nature of deference and demeanor" (Goffman 1956), vilka ursprungligen publicerades 1955 respektive 1956 och återpublicerades tillsammans med fyra andra uppsatser i boken *Interaction ritual* (1967). Det ska dock sägas att Goffman refererar till ritual genom hela sitt författarskap. Däremot anar jag att de tidiga texterna (från 1950- och 60-talen) mer drar nytta av religiösa analogier och metaforer (exempelvis religiösa ceremonier och jagets helighet), medan de senare texterna (från 1970- och 80-talen) mer förankrar ritualer i den sociala interaktionens rutinisering. I detta ljus befinner sig boken *Relations in public* (1971) på tröskeln mellan dessa perioder, vilket ger sig till känna i att åtminstone två av dess fyra första kapitel innebär fördjupningar av tidigare aspekter av ritualtemat (jagets territorier, ritual, ceremonier) och även i att två av bokens senare kapitel mer handlar om den sociala interaktionens ritualisering/rutinisering (relationssymboler respektive pendling mellan normal sysselsättning och beredskap i social interaktion). I det följande ska jag mer i detalj gå igenom hur Goffman använder begreppet ritual i sina olika texter.

De två ovan nämnda uppsatserna från mitten av 1950-talet kretsar kring individens helighet i det moderna samhället, och undermeningen i dessa analyser framgår av citatet som inleder detta kapitel, där Goffman skriver att vår sekulariserade värld fortfarande är religiös men på ett annat sätt än tidigare genom att individen själv blivit ett slags gud vars heder säkras genom ritualer. Denna syn på individen kan kopplas både till Durkheim (1965), som hävdade att såväl samhället som individens personlighet är föremål för religiösa ritualer och att individen har blivit ett slags heligt objekt i moderna samhällen, och till Simmel, som gjorde gällande att

en idealsfär omger varje individ. Fastän denna sfär har olika utbredning i olika riktningar och beroende på de olika personer man står i relation till, kan den inte genomträngas utan att vederbörandes personlighetsvärde därmed störs. Hedern skapar denna sfär. "Att komma någon för när" är ett värtaligt uttryck för att vederbörandes heder har blivit kränkt. Raden för denna sfär markerar så att säga avståndet till den gräns som inte kan överträdas av andra utan att ens heder blir kränkt. (Simmel 1906 s. 453; översättningen huvudsakligen efter Goffman 1970b s. 58)

Hur individens helighet, heder och idealsfär inverkar på social interaktion framställer Goffman detaljerat i uppsatsen "On face-work", i vilken individens ansikte, den bild av sig själv som individen skapat i samspel med andra, undersöks via individens ansiktsarbete. Ansiktsarbetet har flera sidor: att behålla sitt ansikte, att undgå att förlora det, att rädda det om det förlorats och att hjälpa andra att behålla och/eller rädda sitt ansikte. Detta är det sociala samspelets trafikregler, menar Goffman, och de innehåller både det som Goffman senare kallade intrycksstyrning, självbehärskning, undvikande aktiviteter som vidtas när det egna ansiktet riskerar att förloras och korrigeringande åtgärder när ordningens regler överträts. De två senare görs till föremål för fördjupad analys i boken *Relations in public*. Denna ordning för att hantera individens ansikte är rituell, menar Goffman, och beskriver mot den bakgrunden "jagets rituella roller". Den ena rollen är, fritt uttryckt, jagets roll som heligt objekt, medan den andra rollen utförs av individen själv i ett rituellt spel som styrs av respekt för individen och de uppföranderegler som styr samspelet med andra (se vidare om detta i kapitel 6). Jagets ena roll är således ett slags abstrakt vision om det jag som är

värt att helga, medan jagets andra roll är det faktiska rituella handlande som konkreta individer utför. Så här kan denna dubbelhet uttryckas:

När någon har gjort sig skyldig till att framställa ett hot mot en annan människas ansikte, har han uppenbarligen inom vissa gränser rätt att slingra sig ut ur svårigheten genom självförnedring. Om detta ovärdiga beteende sker frivilligt, tycks det inte profanera hans egen bild. Det är som om han hade rätt att isolera sig och kunde tukta sig själv såsom rollinnehavare utan att skada sig själv såsom ett föremål av yttersta värde. (Goffman 1970b s. 32)

Goffman gör två definitioner av ritual i dessa tidiga texter. Den första görs mot bakgrund av ett resonemang om att en störning i den sociala interaktionen mellan individer skapar ”rituell jämviktsbrist eller onåd” och då måste den rituella jämvikten återupprättas. Goffman skriver därefter:

Jag använder termen *rituell* därför att jag berör handlingar genom vilkas symboliska komponent den handlande visar i vilken mån han är värd aktning eller i hur hög grad han finner de andra värda respekt. [...] En människas ansikte är således något heligt, och den uttrycksordning som krävs för att ge det stöd är därför rituell. (Goffman 1970b s. 22f)

Den andra definitionen av ritual görs i samband med att vördnadsbetygelser som kommer till uttryck i exempelvis hälsningar och ursäkter analyseras. Goffman skriver att han använder termen ritual därför att sådana världsliga vördnadsbetygelser

representerar ett sätt på vilket individen måste vara vaksam på och utforma de symboliska innebörderna av sitt handlande när han är i omedelbar närhet av ett objekt som har ett särskilt värde. (Goffman 1967 s. 57)

Här ser Goffman ritual på ungefär samma sätt som nämnde Firth (1972): ”symboliska handlingar relaterade till det heliga”, där det heliga är individen.

Vi kan finna många illustrationer av detta. Inte minst gäller det hur vi hanterar döda. Den ritualiserade respekten för döda kan ses som just res-

pekt för individen i ett slags abstrakt mening. Saker vi gör i anslutning till döden och döda kan framstå som svårbegripliga och rent av onödiga i ett rationalistiskt perspektiv. Det faktum att rättsmedicinare har arbetat i tio år med att identifiera offren efter attacken mot World Trade Center den 11 september 2001 kan naturligtvis ses som en politisering av ett nationellt trauma, men skapat med individens ritualiserade helighet som en central ingrediens. Sedan hör det ju till saken att vissa individer är mer heliga än andra, i döden och i livet, som när Israel på ett just ritualiserat sätt i oktober 2011 frigav tusen palestinska fångar i utbyte mot den israeliske soldaten Gilad Shalit. Hans namn gick genom världens alla medier, medan de frigivna palestinierna förblev en ansiktslös massa.

Goffman exemplifierar ofta individens helighet med interpersonella respekthandlingar i form av exempelvis hälsningar och varnar ofta för att dessa kanske mest svarar mot medelklassens samspel. Idén om individens helighet kan emellertid också kopplas till det som inom sociologin och andra samhällsvetenskaper brukar benämnas *individualisering*. Demokrati, mänskliga rättigheter, utbrett individuellt valjande av det mesta, även sådant som i det närmaste var otänkbart för bara tvåhundra eller hundra år sedan, kan ses som illustrationer av individens starka ställning i senmoderna samhällen. När det gäller detta följer Goffman Durkheims religionssociologiska tolkningar av individens ställning i sekulariserade moderna samhällen. Men Goffman överskrider Durkheims religionssociologi när han visar att sociala ritualer som uttrycker respekt och aktning för individen kan vara tomma skal som mer *visar upp* att individen aktas och respekteras. Detta kan illustreras med det faktum att parallellt med institutionaliseringen av individens rättigheter, valjande och liknande kan vi också se en institutionalisering av mekanismer som just visar upp en image av respekt för individen och som mer används för att lura systemet än något annat.

Som exempel kan nämnas etiska koder i vinstdrivna företag. Sådana koder innehåller ofta respektfyllda ord om individens rättigheter och kan ses som exempel på just individens helighet, ända tills det avslöjas att koderna mest tillämpas i länder där företag förväntas ha sådana koder, medan samma företag i andra länder utnyttjar barnarbetare, förgiftar miljö och livsvillkor för individer samt inte ser anställdas rättigheter som en viktig fråga. De etiska koderna visas således upp globalt, men tillämpas

endast lokalt. På motsvarande sätt kan vi säga att där det finns demokratis- ka institutioner finns också demokratiuppvising. Liknande exempel finns i offentliga verksamheter, som skolan, där det exempelvis händer att man försöker lura systemet genom att uttrycka respekt för ord i förord- ningar och läroplaner vad avser exempelvis mobbning eller värdegrund samtidigt som elever och/eller personal behandlas respektlöst.

I Goffmans bok *The presentation of self in everyday life* vidareutvecklas inte det rituella perspektivet, men han utgår från det som en förutsättning och uttrycker den rituella tematiken så här: ”respektfylld hänsyn för den helgade integritet som tillskrivs den agerande” (Goffman 1974 s. 66). Exempelvis är det jagets två ovan nämnda roller – rollen som heligt objekt respektive som aktör i ett rituellt spel – som är i arbete när Goffman menar att en individs framträdande innebär ”en expressiv förnyelse och bekräf- telse av samhällets moraliska värden” (Goffman 1974s. 39). Förutsättning- en för detta är att själva framträdandet framhäver just dessa värden, vilket innebär att alla framträdanden inte gör det. Detta sagt mot bakgrund av att en del felaktigt tolkar Goffmans framställning som ett slags samhällelig marionetteater, där individens handlande nästan helt saknar frihetsgrader. Om vi hade varit marionetter hade det inte behövts skyltar som den nedan, där lokalvården skapar ett elfte budord – mycket likt den gyllene regeln – som aktualiserar den ömsesidiga ordning som handlar om res- pekt för nästan.

Toalettversion av den gyllene regeln. (Foto: Anders Persson)

I boken *Totala institutioner* beskrivs vad som kallas institutionella ceremonier, exempelvis fester, idrottstävlingar och ”öppet hus” på ett mentalsjukhus, vilka tillfälligt bryter ned gränserna mellan de intagna och personalen. Man kan kanske säga att sådana möten mellan personal och klienter, vilka befinner sig på olika sidor av en i normalfallet strikt upprätthållen gräns, är ceremoniellt reglerade och därmed skapar ett slags sammanhållning över gränsen. Goffman menar att en sådan funktionalistisk analys i Durkheims anda inte är helt övertygande, då ceremonierna, enligt hans iakttagelser under en deltagande observation inom ett mentalsjukhus, inte alls bidrar till sammanhållning. I stället känner sig personalen förpliktad att delta i ceremonierna, och de intagna ser dem som bättre alternativ till vardagsaktiviteten. Från min egen korta men händelserika tid som lärare på ett fängelse, en total institution, kan jag bidra med ett annat exempel. Att fångarna gick i skolan under sin fängelsetid gjorde att de på ett plan kunde definieras som ”normala”, genom att utbildningens inriktning mot ett annat, ” normalt” liv efter fängelsevistelsen visade att de var individer i färd med att förbättra sig och sina förutsättningar, alltså sådana som kriminalvårdsmyndigheterna kan tala om som lyckade fall, som vi kanske kan tala om i termer av att de är värdefulla och som åtnjuter en respekt som inte enbart bygger på rädsla. Man skulle möjligen kunna säga att de därmed blev en del av vad Album (1997) har kallat ”den heliga vanligheten”, åtminstone så som den gestaltas utanför fängelset. Men motiven för att gå i fängelseskolan var i verkligheten högst varierande. Faktum var att de intagna kunde välja mellan arbete och skola, och de flesta, med något lysande undantag, valde skola av ett instrumentellt skäl: det var bättre betalt (ett förhållande som kanske också gav skolgången ett högre värde på ett symboliskt plan). Fångvaktarna å sin sida var en del av det korrektionssystem som värderade skolgången högre, men inte desto mindre klagade flera av dem mellan fyra ögon till mig eftersom de ansåg att fångarna lärde sig fel saker. De behövde inte lära sig särskilt avancerad matematik eller läsa skönlitteratur, utan det var fullt tillräckligt, sade de, att de lärde sig ”betala räkningar och fylla i blanketter”. Utbildningen skulle således inte vara inriktad mot ett annat liv på något överskridande sätt, utan endast vara en minimal och påstått funktionell förberedelse för livet efter fängelset. De intagna ansågs således inte behöva den relativt sett mer avancerade undervisning i svenska, matematik och samhällskunskap som

läroplanen föreskrev och som jag med viss möda försökte entusiasmera mina ganska motsträviga elever att delta i.²

I boken *Relations in public* definierar Goffman (1971a s. 62) ritual som ”rutinmässigt och konventionaliserat handlande genom vilket en individ framställer sin respekt för och hänsyn till något objekt av yttersta värde”. Definitionen svarar väl mot Firths (1972 s. 3) definition – ”symboliska handlingar relaterade till det heliga” – och Goffmans egen analys av den heliga individen i de tidiga texterna. Samtidigt förefaller han inleda en modernisering av sitt perspektiv med hjälp av Durkheims åtskillnad mellan negativa respektive positiva riter, vilka kan definieras som uppföranderegler i umgänget med heliga ting. Negativa riter är förbud, föreskrifter om hur man undviker vissa saker och liknande, medan positiva riter reglerar hur man ska umgås med heliga ting. Goffman behandlar brott mot den sociala interaktionens negativa riter under beteckningen *remedial interchanges*, vilket kan översättas med ”återupprättande utbyte”, och det handlar således om hur en individ som brutit mot uppföranderegler kan ursäktas sig och bli en respekterad del av den sociala interaktionen igen. Återupprättande utbyte menar Goffman är en central del av det sociala samspelet på offentliga platser, ett viktigt redskap i organiseringen av interaktionsordningen där. På offentliga platser i moderna samhällen sker regelmässigt kränkningar av individuella territorier, kränkningar som kräver att individen återupprättar den del av ordningen som han/hon brutit mot och därmed sig själv som en god interaktör.

När någon nonchalerar positiva riter, alltså de riter som reglerar hur man ska umgås med heliga ting, i det här fallet individen, rättas handlandet till genom vad Goffman kallar *supportive interchanges*, ett slags understödjande utbyten mellan de interagerande. Detta utbyte beskrivs som en gåvoordning med referens till boken *Gåvan* av Mauss (1972), en koppling som saknades i de båda uppsatserna från 1950-talet men som Goffman här vidareutvecklar och moderniserar. Gåvoordningen beskrivs som prestation–motprestation, det vill säga givande och tagande under visad tacksamhet. Mot denna bakgrund sammanfattar Goffman:

2 Jag har skrivit något om denna erfarenhet i kapitlet ”Om pedagogiskt motstånd i frivillig utbildning” (Persson 1996).

...dessatvå grundläggande utbyten, det understödjande och det återupprättande, är bland våra mest konventionaliserade och rutiniserade göranden och har av dem som studerat det moderna samhället behandlats som delar av den sociala aktivitetens småsmulor, tomma och triviala. Och detta trots att [...] nästan alla kortvariga möten mellan individer består just och endast av den ena eller andra av dessatvå utbyten. För att uttrycka det kort: närhelst en individ rör vid en annan säger han sannolikt antingen "hej" eller "ursäkta". (Goffman 1971a s. 64)

"Hej" är alltså en del av den rituella gåvoordningen, medan "ursäkta" är en minimal upprättelsehandling. Båda uttalas ofta på ett starkt ritualiserat eller rutiniserat, närmast automatiskt sätt, och det är oftast först när de små orden uteblir som deras existens synliggörs som delar av en mycket större ordning.

Här tycks det mig som om Goffman inleder en rörelse som delvis leder bort från den religionssociologiska förståelsen av interaktionsordningen: vardagslivets rutinisering sätts i fokus snarare än den heliga individen. Detta framgår också när Goffman diskuterar det faktum att det är möjligt att bryta mot de grundläggande regler som styr social interaktion "... som när individer attackerar institutionell auktoritet genom att offentligt göra obscena gester. Men även här reglerar konventioner. En speciell uppsättning överenskommelser bryts, men sättet att bryta mot överenskommelserna är hämtade från en vidare rituell vokabulär som är gemensam för alla. Revolutionärer som inte iakttar dekorum måste förlita sig till samma språk som de som försiktigt trippar på tå genom sina sociala händelser." (Goffman 1971a s. 237) I konklusionen efter analysen av jagets territorier pekar Goffman (1971a s. 58ff) vidare på två rituella kraftfält som vetter mot kultur respektive natur: å ena sidan Durkheims perspektiv, där rituell förfining och upprätthållande av och brott mot sociala normer är centralt, å andra sidan etologins studier av djurs beteende exempelvis beträffande territorialitet. Goffman finner etologins syn på ritualisering användbar och drar slutsatsen att perspektiv måste utvecklas som förenar dessa för varandra främmande synsätt, när de mikroskopiska beteenden som ingår i interaktion ansikte mot ansikte ska studeras. Om interaktionen på offentliga platser ska kunna studeras naturalistiskt, skriver Goffman (1971a s. xii), behövs en "interaktionistisk etologi". Artikeln och senare boken *Gen-*

der advertisements inleds med en snarlik reflektion om ritualisering hos Durkheim respektive Darwin och följs av en beskrivning av den senares etologiska syn på ritualisering. Det synsättet bygger på tanken att vissa beteenden under evolutionen blivit kontextoberoende och fungerar som signaler eller som uppvisningar som gör att djuret inte behöver handla utan endast ge ifrån sig ett tydligt och för den aktuella situationen representativt uttryck som andra kan avläsa och besvara. Goffman överför detta på människor så här:

Anta att en individs alla beteenden och uppträdanden informerar dem som ser honom och på minsta möjliga sätt säger något om hans sociala identitet, hans humör, avsikter och förväntningar samt karaktären på hans relation till dem. I varje kultur blir ett typiskt urval av sådana indikativa beteenden och uppträdanden specialiserade och kan på ett mer rutiniserat och möjligen mer effektivt sätt utföra funktionen att informera omgivningen om individen. Informationen blir vidare ett sätt för omgivningen att kontrollera individens framträdande, även om detta inte öppet erkänns. Man kan kalla dessa indikativa beteenden och uppträdanden för uppvisningar. (Goffman 1979 s. 1)

Ritualisering i social interaktion innebär alltså att de samspelande individerna använder ett kulturellt utvecklat och rutiniserat signalsystem för att visa upp att framträdandena är inom de ramar som anses lämpliga. Senare, i boken *Forms of talk*, verkar Goffman ha detta i sinnet när han flera gånger i analyserna av interaktionsordningens mest mikroskopiska delar nämner ritualisering i dess etologiska mening: ”De rörelser, blickar och ljud som vi gör som en icke avsedd biprodukt av vårt talande och lyssnande och som aldrig verkar vara oskyldiga” (Goffman 1981a s. 2). Med andra ord: både beteendet (det mindre viljestyrda) och handlandet (det mer viljestyrda) är delar av interaktionsordningen. Senare i samma text skapar Goffman en analytisk modell av de rituella element som ”fungerar som en bakgrund för alla överväganden om personen i termer av ’ego’, ’personliga känslor’, *amour-propre* (ung. självkänsla, AP) och liknande” (Goffman 1981a s. 21). Det är ett slags rituell ram som beskriver de samtalandes metakommunikation om hur deras relation är och bör vara beskaffad (mer om inramningar, så kallade *frames*, och metakommunika-

tion i kapitel 10). Ramen kan beskrivas på följande sätt (fritt efter Goffman 1981a s. 21):

1. En handling bygger på implicita antaganden om karaktären hos den handlande och dem han samspelar med samt om relationen mellan dem.
2. Sårade handlingar kan återställas av den handlande med hjälp av förklaringar och ursäkter, men det återställande arbetet måste godkännas av den sårade parten innan det kan avslutas.
3. Sårade parter är i allmänhet berättigade att få till stånd upprättelse om intenden andra parten tar ett sådant initiativ, annars kan de sårade uppfattas som eftergivna gentemot andras misstag när det gäller att upprätthålla den rituella koden.

Goffmans bok *Frame analysis* från 1974 innehåller inte så mycket av religionssociologiska tolkningar av socialt samspel. Ceremonier som bröllop, ämbetsinstallationer och begravningar kallas här sociala ritualer mer i kraft av att de är upprepade händelser och särskilda tillfällen där individer uttrycker sin respekt för samhälleliga institutioner, snarare än för den heliga individen. Ceremonierna jämförs på spännande sätt med teatern, och även om de till sina respektive innehåll är lika, såsom att handlandet är bestämt på förhand, att det kan repeteras inför premiären och att skillnaden är stor mellan repetition och premiär, kodas de på helt olika sätt i de två olika sammanhangen:

... en teaterföreställning kodar livet, en ceremoni kodar en händelse. [...] På teatern framställer aktören en annan än sig själv; under ceremonier, å andra sidan, tar sig aktören uppgiften att representera och personifiera sig själv i någon av sina centrala sociala roller ... (Goffman 1986 s. 58)

I förbigående antyder också Goffman att engagemanget i och respekten för ceremonierna kan variera starkt, inte minst som de kan rutiniseras och ändras från ”fullblodsritualer” till tomma skal. I *Forms of talk* beklagar Goffman det faktum att ritualer på en och samma gång kan vara alltför välfyllda och tomma, både signalera andlighet och automatiskt handlande. I

det sammanhanget prövar han också olika alternativa termer som skulle kunna tänkas ersätta ”rituell”, och hans urval är ganska intressant: ceremoniell, artig och expressiv. De två första förkastar han direkt, den tredje anses intressant därför att det som uppfattas som rituellt handlande alltid är expressivt genom att en aktör uttrycker sin relation till ”objekt som har ett värde i sig självt” (Goffman 1981a s. 17).³ I boken *Gender advertisements*, som är en analys av drygt femhundra reklambilder som avbildar kvinnor och kvinnor i relationer till andra kvinnor, barn, män, hierarkier med mera, leker Goffman med såväl *frame*- som ritualbegreppet för att få grepp om det han kallar kommersiell realism: ”...den vanliga transformering som görs inom samtida annonser, där scenen i alla sina detaljer skulle kunna vara en avbildning, men som är en simulerad bit av livet” (Goffman 1979 s. 15). Hundrafemtio bilder i boken (s. 40–56) får illustrera underordningens ritualisering, och här förevisas reklambilder av kvinnor som placerats på fysiskt lägre nivå än män under den givna förutsättningen att hög fysisk plats ofta också symboliserar hög social placering (exempelvis katederns placering på upphöjt podium i gamla skolsalar). Rituellt tog sig detta bland annat uttryck i att män tidigare (kanske gör någon det fortfarande?) reste sig och erbjöd sin sittplats till kvinnor, varpå det symboliska resultatet blev att kvinnan placerades på piedestal av artighet och samtidigt förväntades sitta på lägre nivå än stående män som markering av underordning. Flera sådana rituella kopplingar görs, och slutsatsen blir bland annat att det som är ritualens karakteristiska format – standardisering, överdrift och förenkling – utvecklas ytterligare inom ramen för reklamens ”kommersiella realism”⁴. Goffman kallar detta för hyperritualisering eller, med ett annat ord, överdriven ritualisering:

I det stora helaskapar inte annonsörer de ritualiserade uttryck de använder, utan de drar snarare nytta av samma kapital av uppvisningar, samma rituella språk, som alla vi som deltar i sociala situationer förfogar över och med samma syfte: att återge en läsbar skymt av handlande. Om reklammakare gör något så konventio-

3 I sammanhanget kan nämnas att Album (2010) använder begreppet expressivt-symbolisk i stället för ceremoniell när han analyserar interaktionsritualer på en akutmottagning.

4 Ett begrepp som Schudson (1993) vidareutvecklar och kallar för ”kapitalistisk realism”: det slags estetiska konventioner som får sin prägel av en kapitalistisk marknadsekonomi.

naliserar de våra konventioner, stiliserar det redan stiliserade och utnyttjar lättsinnigt sådant som redan är utanför kontextuell kontroll. Deras hype är hyperritualisering. (Goffman 1979 s. 84)⁵

När jag nu sätter punkt för denna genomgång av ritualbegreppets användning vill jag betona att *mitt* syfte med att använda begreppet ”ritualisering” är att det ska symbolisera sådant i den sociala interaktionen som gör den mer fast och förutsägbar. Därmed inte sagt att den sociala interaktionsverkligheten är fast, men den bygger på vissa regler som de flesta följer när de samspelar med andra. Det är inga regler som varit föremål för omröstning eller som leder till fängelsestraff om vi bryter mot dem. Det är bräckliga regler: ”Men det är dessa bräckliga regler, inte den externa världens orubbliga karaktär, som vi har att tacka för vår känsla av att verkligheten äger fasthet” (Goffman 1961b s. 80f).

Sårbarhet

På analytisk väg är det möjligt att skilja mellan ritualisering och sårbarhet, som jag gör i detta kapitel för att tydligare visa dessa två centrala sidor i Goffmans sociologi, men i den empiriskt iakttagbara sociala interaktionen hänger de samman. Vad menar jag då när jag i den sociala interaktionssammanhanget använder ordet sårbarhet? I princip menas att den sociala interaktionen är skör och kan falla samman om inte dess olika deltagare upprätthåller interaktionsordningen; interaktionens ordning står och väger och blir inte ordnad av sig själv. Varför är då ordningen sårbar? Det mest allmänna svaret på den frågan är väl att all ordning, vare sig det är i naturen, i samhället eller i den sociala interaktionen, är sårbar. Allt är i rörelse och omstöpning, och all ordning är tillfällig. Människan förefaller dock ha behov av en omgivning som i någon mening är ordnad, vilket kan göras på olika sätt: kognitivt genom att tänka omgivningen som ordnad, men också genom sådant påtagligt ordnande arbete som vi kan kalla rutinisering, ritualisering, organisering och institutionalisering. Den ordning som vi kan tillskriva den sociala interaktionen bygger i sammanfattning på individers

5 När detta skrevs betydde ”hype” ungefär stark överdrift, men numera betyder ordet snarare att något ges stor uppmärksamhet.

egenintresse, på ömsesidig respekt för individen och på samhällets normer. Konkret uttryckt innebär sårbarhet flera olika saker i social interaktion:

1. att människan är sårbar och kan fara illa i mötet med andra
2. att våra verklighetsdefinitioner är sårbara
3. att verkligheten är sårbar i betydelsen att våra delade verklighetsdefinitioner, vårt beroende av att andra definierar verkligheten på ungefär samma sätt som vi själva, är sårbara.

Det kanske viktigaste strukturella villkoret för Goffmans studier av social interaktion är att de interagerande befinner sig i omedelbar fysisk närhet av varandra. Det innebär att interaktionen sker både med *utsända uttryck* (exempelvis verbala och kroppsspråkliga uttryck som en interagerande har relativt stor kontroll över) och *överförda uttryck* (till exempel verbala och kroppsspråkliga uttryck som den interagerande i mindre grad har kontroll över).⁶ Risker är därmed större att de interagerande ger ifrån sig motsägelserfulla uttryck än om de bara skulle använda utsända uttryck, som exempelvis jag gör när jag skriver denna bok (som läsare har du ingen möjlighet att avläsa mitt kroppsspråk, skakningar, svettningar och liknande, och du har heller inte tillgång till alla mina tidigare versioner av denna text). Synliga brister i individers självpresentationer benämnde Goffman ”expressivt läckage” (Proceedings ... 1957) och bristande dramaturgisk disciplin (Goffman 1959).

En annan aspekt av den fysiska närheten mellan interagerande som bidrar till sårbarhet har att göra med rädsla för vad den andre kan göra, exempelvis utöva fysiskt eller annat våld. Goffmans analyser av rädslan och det potentiella våldet i social interaktion är besläktad med Sartres (1984) analys av blicken i *Varat och intet*, och hans påstående att ”helvetet det är De Andra” (Sartre 1946 s. 150) skulle kanske lika gärna ha kunnat vara Goffmans. Uttrycket är en del av en replik mot slutet av Sartres pjäs ”Inför lyckta dörrar”, ett slags konklusion om man ser pjäsen som en undersökning av vad helvetet är. Det finns flera strukturella förutsättningar för helvetet, exempelvis att det inte finns några speglar där. För att speglas måste därför de som är i helvetets speglar sig i varandra, ett annat sub-

⁶ Utsända och överförda uttryck behandlas ingående i kapitlen 4 och 9.

jekt kommer därmed mellan personen och spegelbilden. Och eftersom de inte har kunnat välja vem de ska tillbringa tiden i helvetet med, en annan strukturell förutsättning, blir speglingarna ofta annorlunda än dem vi åstadkommer själva: falska, förvrängda, ärliga, alltför ärliga. Helvetet är således inte endast ”de andra”, om vi får tro Sartre, utan de särskilda andra som vi tvingas vara med och spegla oss i. Individen är sårbar i de andras närvaro, menar Goffman, och beskriver detta på bland annat följande sätt:

När personer kommer i omedelbar närhet av varandra blir de tillgängliga för varandra på helt unika sätt. Då föreligger möjligheter till fysiska och sexuella angrepp, till att tilltala och dra in andra i samtal som de inte önskar, till kränkning och efterhängsenhet i bruket av ord, till intrång på jagets och andra personers speciella territorier, till uppvisande av bristande hänsyn och vördnad för den pågående sammankomsten och den sociala tillställning som möjliggör denna sammankomst. (Goffman 1970b s. 135)

Samtidigt är mötet med de andra i Goffmans framställning, som vi ska se i de två följande kapitlen, också en scen där vi framträder inför de andra, tvättar oss, gör oss vackra och pyntar oss, tänker på hur vi uttrycker oss och försöker visa oss från vår bästa, men inte enda, sida. Helvetet är förvisso de andra, men mötet med dem tycks göra oss bättre än om vi inte skulle ha mött dem.

Sårbarhet har också att göra med att individer har olika livsvillkor som sammanhänger med exempelvis ålder, genus, klass och kultur. I den meningen lever individer i olika världar som kan vara mycket varierande och göra att man inte förstår varandra. Individer har också olika verklighetsuppfattningar som bygger både på levda livsvillkor och på mer subjektiva ställningstaganden. I det sammanhanget bör nämnas språket som ett kreativt och mångfasetterat kommunikationsinstrument som just därför också gör den sociala interaktionen sårbar. Retorik, inte minst inom politiken, kan göra oss medvetna om detta. Till exempel diskuterades i minst två decennier vad resultatet av den svenska folkomröstningen om kärnkraft 1980 egentligen betydde. I allt väsentligt berodde det på den tredje ståndpunkten i folkomröstningen, alltså inte ja-alternativet, inte nej-alternativet, utan Socialdemokraternas och Folkpartiets alternativ: Linje 2. Givet att kärnkraftsopinionen inom de båda partierna var delad och möjligen riske-

rade bryta sönder partierna, var det en lysande retorisk konstruktion som i realiteten innebar att kärnkraften först skulle byggas ut innan den lades ned! (Se vidare avsnittet ”Linje 2 och den ekonomiska politiken” i Persson 1997). I dag har vi byggt ut kärnkraften enligt beslut fattade före folkomröstningen, lagt ned ett kärnkraftverk av utrikespolitiska skäl men inte lagt ned någon kärnkraftsreaktor på grund av folkomröstningen. Ett annat exempel lever vi med just nu, nämligen det gamla högerpartiets förvandling till folkligt statsbärande parti i stil med socialdemokratin. Det sker i ganska hög utsträckning på just retorisk väg, och Moderaterna kallar sig nu ”det nya arbetarpartiet” och har också tagit över den så kallade arbetslinjen från socialdemokraterna. Partiet har också under 2011 försökt laborera med sin egen historia och framställt sig som förespråkare för snarare än motståndare till allmän rösträtt, vilket dock grundligt avslöjats i media. I en intressant artikel visar Claes Lönegård (2011) hur moderaterna försöker ändra Sverigebilden utomlands: från Sverige som socialdemokratiskt reformland med en borgerlig regering till Sverige som nymoderat land som aldrig varit socialdemokratiskt. Men bakom den språkliga fasaden finner vi en skattepolitik som gynnar höginkomsttagare och en arbetslinje som förstärker, snarare än försvagar, det ekonomiska och sociala trycket på arbetslösa och sjukskrivna. Inför retorik bör man alltid ha Geertz (1973 s. 18) formulering i minnet: ”Det finns inget som är så sammanhängande som en paranoid persons vanföreställningar eller en bedragares berättelse.”

Även vår vardagliga språkanvändning har en retorisk sida som innebär att hur vi uttrycker oss ibland kan vara viktigare än vad vi menar, samtidigt som vi mycket väl kan förstå sammanhang bakom det dunkelt sagda. Det handlar då inte enbart om att vara språkligt korrekt, utan lika mycket situationellt korrekt. I en fascinerande artikel med den mångtydiga titeln ”Felicity’s condition” har Goffman behandlat detta och gjort gällande att snäva lingvistiska analyser eller detaljerade utskrifter av konversationssekvenser inte är tillräckliga redskap för att förstå samtal. Samtal är normativt och moraliskt reglerade, och detta styr också vad vi menar är det riktiga uttrycket och det lämpligt sagda. Med ett enkelt exempel visar Goffman detta, och jag återger det i fri sammanfattning här. Du har varit på bio och sett en film. Nästa dag passerar du på gatan en för dig okänd person som du emellertid känner igen från bion. Då frågar du väl vad hon/hantuckte om filmen kvällen innan? Knappast. Men om ni däremot hamnar i en

gemensam situation som i något avseende är problematisk, då kan du inleda ett samtal som leder fram till att du kan ställa den frågan.

Goffman går igenom olika variationer på detta tema, till exempel att du frågar en vän som du såg på bion, men som inte såg dig, hur filmen var, vilket inte endast är en fråga om filmen utan också kräver en del hanterande av det faktum att ni var där utan att mötas (undvek han dig eller du honom?). Så svaret på frågan om vad han tyckte om filmen kan alltså i det fallet bli: ”Var du där? Varför så du inget?” Och då måste du förklara varför du inte gjorde det, vilket plötsligt har fått en moralisk dimension som går ut på att det är olämpligt att inte ge sig till känna om man ser någon man känner. Det hade räckt med en ömsesidig nick på bion kvällen innan för att du direkt skulle ha kunnat fråga: ”Vad tyckte du om filmen i går?” Detta därför att ni då befinner er i samma informationsläge och öppet kan erkänna detta – om inte, skriver Goffman lurigt, det var en porrfilm ni hade sett kvällen innan. Goffman definierar därför ”felicity’s condition” – vilket betyder förutsättningen för det välfunna eller rätta uttrycket – på följande sätt: ”... varje arrangemang som får oss att bedöma en individs verbala handlingar som varande inte en manifestation av egendomlighet. Bakom det välfunna uttrycket finns vår känsla för vad det betyder att vara vid sina sinnens fulla bruk” (Goffman 1983c s. 27). Samtal handlar alltså både om vad som sägs, om den situation det sägs i och om normativa regleringar av samtal. Goffman sammanfattar detta så här:

Förutsatt att du har något du vill säga till en speciell annan, hur gör du då för att komma i en position som tillåter dig att göra det på lämpligt sätt? (Goffman 1983c s. 32)⁷

Mot den bakgrunden omgärdas vår språkanvändning av viss försiktighet; att samtidigt behöva vara språkligt, situationellt och moraliskt korrekt ökar sårbarheten i den sociala interaktionen. Vi har helt enkelt flera möjligheter att göra fel.

⁷ I sammanhanget bör nämnas att Goffman i denna text argumenterar för en *sociologisk* analys av samtal, en analys där det är viktigt att se att interaktionen mellan individer sker både i en situation och i ett samhälle, vilket har avgörande betydelse för hur vi förstår och kan förstå vad som sägs. Han ställer sådan analys mot snäva lingvistiska och filosofiska analyser av samtal, liksom mot alltför mikroorienterad konversationsanalys inom t.ex. sociolinguistik.

Slutligen har vi den sårbarhet som har att göra med individers motstånd, bedrägerier, humor, misstag och handlingar som bryter mot normer och förväntningar på andra sätt. En hel del av detta tar Goffman upp i boken *Frame analysis*, i synnerhet i kapitlen om bedrägerier, om hur man kan bryta inramningar av situationer, och i kapitlet om erfarenhetens sårbarhet. Poängen – en av poängerna, snarare – med analysen är att ju mer övertygade vi är om vår ömsesidiga enighet om hur situationer ska förstås och hanteras, desto sårbarare är vi för minsta lilla rubbning. När exempelvis arbetsförmedlingen i Köpenhamn skickade en arbetslös kvinna på arbetsträning på en bordell,⁸ kan det ju uppfattas som att arbetsmarknadsinstitutionen har alla i ett mycket starkt grepp och att de som förvaltar institutionen kan förnedra människor därför att de inte förväntar sig motstånd. Samtidigt synliggörs hur starkt detta grepp är och därmed ökar motståndsbenägenheten och med den sårbarheten. När vidare kungen i seriefiguren Assars tappning på teaterscenen frågar åt vilken av sönerna hans ka ge sin krona och en i publiken svarar ”Gedom femtio öre var”, då rubbas minst sagt ordningen. När två rubriker på två helt olika artiklar i en tidning hamnar intill varandra och de lyder: ”Rån på Lundavägen” och ”Riksbanken höjer räntan”,⁹ och man därmed kan lockas att undra om förhållandet mellan dem är kausalt, då illustreras också hur sårbar vår verklighetsuppfattning kan vara. När pensionsutbetalningar blir äldre än pensionärer i Japan, där 884 personer som är över hundrafemtio år är försvunna men en del fortfarande får pension,¹⁰ då blir vi varse att det vi kallar Verkligheten är många olika verklighetsuppfattningar och därför sårbara. När representanter för japanska myndigheter skulle gratulera Tokyos äldste man, en hundraelvaåring, meddelade de anhöriga att han inte ville ha besök. När myndigheterna trots det tog sig in i lägenheten fann de ett skelett, kvarlevorna efter mannen som varit död i trettio år.¹¹ De anhöriga hade tagit väl hand om både skelettet, som var klätt i pyjamas och nedbäddat i sängen, och pensionsutbetalningarna.

⁸ *Helsingborgs Dagblad* 2010-06-21.

⁹ *Sydsvenska Dagbladets* nätupplaga 2010-09-02.

¹⁰ *Dagens Nyheter* 2010-09-11.

¹¹ svt.se 2010-07-30.

Tillfälligt fungerande konsensus och social interaktionsdynamik

Avslutningsvis ska jag koncentrera uppmärksamheten på själva samspelet mellan ritualisering och sårbarhet, processen där det centrala är relationen mellan det ritualiserade handlandet och allt det som gör det sårbart samt balansen eller jämviktsläget mellan dem. Denna balans kallar Goffman tillfälligt fungerande konsensus (och en del liknande saker). Det är viktigt att understryka att Goffman därmed inte ger uttryck åt ett konsensusperspektiv, vilket exempelvis framgår av hans avhandling där han beskriver social interaktion, ”inte som en scen av harmoni” utan som ett arrangemang för att ”utöva ett kallt krig” (Goffman 1953a s. 40). Ett kallt krig är en särskild sorts fred som bestäms av medvetenheten om att ett hett krig innebär slutet på den mänskliga tillvaron; kallt krig är fred i skuggan av ett sannolikt kärnvapenkrig som utplånar alla, vilket också kallas terrorbalans. På motsvarande sätt är den sociala interaktionens tillfälligt fungerande konsensus en samstämmighet om att alternativet är värre, varför de interagerande parterna är beredda att gå långt för att undvika det. Goffman betonar vidare att det faktiska innehållet i denna konsensus varierar från situation till situation och bestäms i hög grad av interaktionsordningen, som bygger på respekt för individen, och samhällets identitetsvärden, som består av föreställningar om hur individer ska vara. Dessa två institutioner (mer om dem i kapitel 6) bestämmer i hög grad innehållet i de sociala interaktionsritualerna:

I vanliga fall är de situationsdefinitioner som projiceras av de olika deltagarna tillräckligt samstämda för att det inte ska uppstå någon öppen motsättning. Med det menar jag inte att det kommer att bli den sortens samstämmighet som uppstår när var och en av de närvarande individerna öppet ger uttryck åt vad han verkligen tänker och tycker och uppriktigt instämmer med de uppfattningar som de andra uttrycker. Den sortens harmoni är ett optimistiskt idealtillstånd och är i varje fall inte nödvändigt för att ett samhälle ska fungera på ett smidigt sätt. Det förhåller sig snarare så att varje deltagare väntas undertrycka sin uppriktiga åsikt och lägga fram en syn på situationen som han tror att de andra kommer att anse vara åtminstone tillfälligt acceptabel. Bevarandet av denna yttre enig-

het, denna fasad av samstämmighet, underlättas av att varje deltagare döljer sina egna önskningar bakom uttalanden som hävdar värden som alla de närvarande känner sig förpliktade att ge läpparnas bekräftelse. (Goffman 1974 s. 18; se också liknande formulering i Goffman 1953a s. 350)

Det är som synes själva den tillfälliga enigheten som är det centrala, inte att åstadkomma någon ”verklig” enighet, vad nu det skulle kunna vara, eller ens varaktig enighet. Denna tillfälliga konsensus är en av många tänkbara verkligheter:

Hela det jagproducerande maskineriet är naturligtvis tungrott och ibland bryter det samman och avslöjar sina olika delar [...]. Men när maskineriet är välsmort kommer intrycken att flöda från det tillräckligt snabbt för att hålla oss fångna i en av våra verklighetstyper – framträdandet ”går hem” och det fasta jag som tillerkänns varje utformad rollgestalt kommer att tyckas vara ett utflöde ur dess framställare. (Goffman 1974 s. 219)

Eller varför inte låta huvudpersonen i Kerstin Ekmans bok *Mordets praktik* beskriva verklighetens samtidiga stabilitet och bräcklighet: ”Kanske gå våra liv mest ut på att upprätthålla illusionen av normalitet i en tillvaro som är full av gapande hål och skärande motsatser. Vi äta kakor. Vi lägga spetsdukar på borden. Och vi snattra – lika omedvetna som ankor inför slakten” (Ekman 2009 s. 158). Kort sagt handlar det om en fungerande social interaktion i den aktuella situationen. Nästa gång du möter en person som uttrycker en uppfattning som du inte delar och du undertrycker din uppfattning därför att du inte vill ha, orkarta eller kan hantera en konflikt i den aktuella situationen, då har du varit med om att skapa just tillfälligt fungerande konsensus.

Yrjö Engeström (Engeström m.fl. 1997) har använt begreppen koordination (samordning), Kooperation (samarbete) och kommunikation för att beskriva hur samverkande individer på exempelvis en arbetsplats hanterar den gemensamma situation som i grund och botten präglas av spänningar och motsättningar, men som de i någon mening måste få att fungera. I synnerhet koordination, som när den fungerar tenderar att bli till ett slags automatisk koordination, illustrerar väl det Goffman menar med till-

fälligt fungerande konsensus. I sammanhanget kan nämnas att en del människor upprepar den andres sista ord med bara ett ögonblicks fördröjning i varje mening när de samtalar (... när de samtalar). Det blir som ett slags kanonsamtal. Jag tror att detta är ett extremt uttryck för just koordination som också blir till en symbol för konsensus.

Vad är det då som driver individerna i situationen att vilja uppnå denna tillfälligt fungerande konsensus? Vad är enigheten en avvikelse från? Här tror jag att vi kan dra nytta av vad Goffman beskriver som *rituell jämvikt* i sin analys av olika slags ansiktsarbete, exempelvis individens aktiviteter för att hävda sitt ansikte samt rädda sitt och andras ansikte i social interaktion. Ansikte definieras då som det ”positiva sociala värde en person faktiskt gör anspråk på för egen del” (Goffman 1970b s. 11).¹² När ansiktet hotas i social interaktion försöker individen rädda det och får ofta hjälp av andra för att återställa ”rituell jämvikt”, och denna handlingssekvens kallas ”ömsesidigt utbyte” (Goffman 1970b s. 22). Man skulle kunna se tillfälligt fungerande konsensus i en situation som de interagerande individernas upplevelse av just ömsesidigt utbyte. Fördelarna för individerna med det ömsesidiga utbytet är att individernas ansikten inte utmanas, hotas eller förloras. Denna jämvikt är beroende av varje deltagare och bygger på ett slags kollektivt icke-beslut att ”gilla läget” och är därför sårbar. Varje aktör kan omedvetet eller medvetet sabotera den sociala interaktionens jämvikt genom att exempelvis inte göra vad som förväntas enligt det slags etikett som reglerar samspelet, genom att göra fel, genom att kreativt gå på tvärs mot det som tas för givet,¹³ genom att med humorns hjälp sätta allt i en annan dager eller göra annat som rubbar ordningen. Förhållandet mellan interaktionen och tillfälligt fungerande konsensus blir på något sätt cirkulärt, genom att tillfälligt fungerande konsensus är ett slags innebörd som de interagerande ger sitt ömsesidiga utbyte, samtidigt som detta förutsätter tillfälligt fungerande konsensus. Fungerande sociala interaktion upplevs alltså som bra därför att den fungerar. Den är i någon mening sitt eget mål.

12 Ansiktet har enligt denna definition förankring både i det som Goffman kallar social, personlig och jag-identitet (se vidare i kapitel 5). Ansiktet är i någon mening individens men det upprätthålls och hotas i social interaktion. Ansiktet är också en mask (ett begrepp som Goffman dock inte använder) eller den roll som skyddar och ibland döljer aspekter av individen. Hos Ekman & Friesen (2003) är ansiktet en mask som kan framhäva och dölja t.ex. känslor.

13 T.ex. med hjälp av det som de Bono (1987, 1993) kallar lateralt tänkande.

Nu kan emellertid den sociala interaktionens fungerande också vara en följd av maktutövning, vilket Goffman nämner då och då, som när han skriver att skam är ”ett grundläggande socialt mynt, med respektfylld fruktan på ena sidan och skamkänslor på den andra” (Goffman 1974 s. 67). Detta bör bidra starkt till de interagerandes intresse att upprätthålla tillfälligt fungerande konsensus och är något annat än ömsesidigt utbyte. Men Goffman menar också att maktutövning är att kunna ändra jämviktsläget:

Möjligheten finns att varje definition av situationen, varje fortsatt tillämpning av en invandram, förutsätter och litar på en uppsättning motiverande krafter, och till följd av vissa extrema åtgärder kan varje sådant jämviktsläge störas. Att medvetet lyckas ändra jämviktsläget på avgörande sätt är att utöva makt ... (Goffman 1986 s. 447)

Interaktionens ordning står och väger, och dynamiken i samspelet mellan ritualisering och sårbarhet kan beskrivas som en gungbräda med en boll ovanpå. Bollen symboliserar tillfälligt fungerande konsensus, som är det jämviktsläge där bollen ligger kvar vid gungbrädans mitt, medan den rullar av brädan åt endera hållet om antingen ritualisering eller sårbarhet tar överhanden.

Tillfälligt fungerande konsensus är alltså ett jämviktsläge, sårbarhet är ett slags kaos som kan uppstå på grund av att de interagerande exempelvis hamnar i konflikt eller att något, till exempel humor, leder till omdefiniering av situationen, medan ritualisering innebär en överbetoning av det rituella elementet. Det sistnämnda beskrivs ofta som en tom ritual där handlandet förefaller styras av en autopilot. Det benämns också automatism och utgör då ett handlande som verkarske utan kontroll av viljan. Vi kan se exempel på detta i auktoritära system där kontrollen av undersåtar-
na ibland rutiniserar/ritualiserar till den grad att robotbeteende kan vara ett sätt att på en och samma gång vara de överordnade till lags och ha den egna viljan i behåll (se vidare Persson 1995).

II.

Intrycksstyrning, informationskontroll och socialt tvång

4. *Performance:* roller och intrycksstyrning

... individer med helt olika sociala roller lever under samma dramaturgiska villkor. Komiker och vetenskapare pratar om helt olika saker, men deras prat om sitt prat skiljer sig inte mycket åt.

Goffman (1974 s. 156)

Föreställ dig att det är en knapp timme kvar tills dina gäster ska anlända till middagen. Nyduschat stryker du kläderna som du ska ha på dig. Du har en hel dag av förberedelser bakom dig, där tjtandet på barnen om städning kulminerade i ett gräl med din partner om det verkligen var nödvändigt med duk på bordet vid denna tillställning (som du trodde var mer informell). Ni skrek ganska högt, barnen blev också upprörda och den lilla frågade: ”Ska ni skiljas?” Nu ringer det på dörren och de första gästerna anländer. Idel leenden och gott vin! Det blir som vanligt en fin kväll trots att yngsta barnet ivrigt upplyser alla om att ni *inte* ska skiljas. När gästerna har gått och du och din partner summerar kvällen upplever ni att detta klavertramp inte hotade den bild ni vill ge av er familj, utan snarare blir det ännu en rolig familjehistoria som kan stärka familjens sammanhållning.

Vad hände här? Med utgångspunkt från Goffmans sociologiska perspektiv har vi varit med om ett framträdande av en grupp som på det hela taget upprätthåller en gemensam fasad. De som spelar sina roller är du och din familj, era gäster är publik, och i och med att ni bjudit in dem till ert hem har stora delar av er annars privata sfär förvandlats till en scen där ni framträder inför gästerna (vilka samtidigt som de är publik också framträder inför er). Fasaden som ni upprätthåller svarar mot allmänna föreställningar, som inte alltid är särskilt realistiska eller sanna, om hur en familj i

allmänhet ska uppträda, hur relationerna mellan familjemedlemmarna ska vara och hur de ska regleras i händelse av friktion, hur hemmet ska se ut, hur det ska vara städlat och liknande. Vidare kan det riktas särskilda förväntningar mot just er familj genom att era gäster känner er: till exempel att maten brukar vara läcker, hemmet hjälpligt städlat och barnen välartade. Vi behöver inte vara stora skådespelare för att spela de roller som fasaden kräver. Det är inte ens säkert att vi är riktigt medvetna om att vi upprätthåller en fasad eller spelar de roller som situationen verkar kräva, trots att vi ofta efteråt summerar och utvärderar *hur det gick*. I boken *The presentation of self in everyday life* utvecklar Goffman ett dramaturgiskt perspektiv genom att tillämpa begrepp från teaterns värld såsom roll, scen och kuliss på socialt samspel.¹

I detta och de två följande kapitlen ska jag presentera några centrala inslag i Goffmans sociologi. Goffman fokuserar på social interaktion eller, med ett annat ord, socialt samspel ansikte mot ansikte, men han blir sällan helt uppslukad av varken de mest mikroskopiska aspekterna i mötena människorna emellan eller deras inramning på samhällsnivå. Poängen med hans analyser är snarare att de rör sig längs hela skalan från individ, över individens möte med de andra till det samhälle i vilket det sociala samspelet äger rum. I detta kapitel speglar jag detta genom att ta upp Goffmans rollbegrepp, där roll är en mycket viktig del av individens intrycksstyrning.

Rollteorier

Det har funnits en omfattande sociologisk forskning som har använt rollbegreppet för att försöka beskriva, förklara och/eller förstå individens relation till samhället, till de andra och till sig själv. Rollbegreppet verkar ha använts sporadiskt så länge sociologin existerat som ett avgränsat ämne

¹ Ofta beskrivs Goffmans perspektiv som dramaturgiskt och inget annat. Det är inte helt rättvisande. I verkligheten är det dramaturgiska perspektivet endast en aspekt av Goffmans sociologi och används systematiskt huvudsakligen i den ovan nämnda boken (uttryckligen på s. 209 i Goffman 1974, där det sätts i relation till fyra andra perspektiv) och i essän "Role distance" (publicerad i Goffman 1961b). Därmed inte sagt att Goffmans bidrag till ett dramaturgiskt perspektiv på social interaktion var oviktigt, tvärtom var det betydande (om detta, se t.ex. Burns 1972, Brissett & Edgley 1974, Turner 1987, Schechner 2006).

(sedan 1800-talet) och började användas mer frekvent inom samhällsvetenskaplig forskning på 1930-talet. Det nådde förmodligen sin höjdpunkt under 1950- och 1960-talen och har sedan avklingat och används inte speciellt mycket i dag,² annat än i forskning om yrkesroller och liknande.³ Orsakerna till denna upp- och nedgång kan diskuteras, men en faktor som torde ha haft betydelse för att rollbegreppets användningsområde snävats in är att begreppet *identitet* successivt sedan 1970-talet förefaller ha tagit rollbegreppets plats. Till förhållandet mellan roll och identitet återkommer jag senare i detta och i nästa kapitel.

Rollteorins utveckling brukar beskrivas som att den från 1930-talet utvecklas inom två av sociologins vetenskapliga riktningar, vilka är mycket olika till sin karaktär: funktionalism och symbolisk interaktionism (se exempelvis uppslagsordet "social role" i Turner [2006] samt uppslagsordet "role" i Abercrombie m.fl. [2006], i Scott & Marshall [2005] samt Outhwaite & Bottomore [1995]).⁴ I det följande ska jag kort beskriva hur rollbegreppet används inom dessa två sociologiska riktningar, för att därefter koncentrera mig på Goffmans användning av rollbegreppet.

Rollbegreppet inom funktionalistisk teori

För att börja med rollteori inom sociologins funktionalistiska riktning så uppfattas roller där som uppgifter som individer utför i ljuset av en eller annan helhet, till exempel samhället, systemet, en institution eller en organisation. En utgångspunkt för denna rollteori är bland annat boken *The study of man*, som ursprungligen publicerades 1936 av antropologen Ralph Linton, där han gjorde en utredning av rollbegreppet som hade stor betydelse för rollteorins utveckling inom den funktionalistiska riktningen. Poängen är att Linton skiljer mellan status och roll. Status är både en

2 Eriksson (2007 s. 176) beskriver rollbegreppets utveckling genom att hävda att det under sin högperiod användes som ett förklarande begrepp, medan det i dag används som deskriptivt begrepp. Den beskrivningen gäller främst rollbegreppets utveckling inom vad som i det följande kallas funktionalistisk rollteori.

3 Ett aktuellt exempel som behandlar lärarrollen är Brynolf m.fl. (2007).

4 Det bör nämnas att Biddle (1986) skiljer mellan fem riktningar inom rollteorin: funktionell, symbolisk interaktionistisk, strukturell, organisationsteoretisk och kognitiv rollteori. Intressant är att han lyckas redogöra för rollteorin utan att över huvud taget nämna Goffman, trots att flera av dennes centrala begrepp nämns.

position inom ett givet ”mönster” (till exempel samhället eller organisationen) och summan av en individs olika positioner i olika mönster. Status i betydelsen position kan definieras som de rättigheter och skyldigheter som är knutna till positionen i fråga, vilket skillnaden mellan en rektors, lärares och elevs rättigheter/skyldigheter inom en skola kan illustrera. Roll är mot den bakgrunden, menar Linton, den ”dynamiska aspekten av status” (Linton 1964 s. 114). Dynamisk är den därför att individen sätter rättigheter och skyldigheter som är knutna till statusen (positionen) i rörelse och utför därmed en roll, och rollinnehavaren måste dessutom förhålla sig till de förväntningar som andra riktar mot rollen. Rollteorin kom på denna grund att bli en stark del av funktionalismen och namnkunniga funktionalistiska sociologer gav bidrag till rollteorin. Talcott Parsons, som vid mitten av 1900-talet var USAs dominerande sociolog, gav exempelvis social roll en central roll i sitt stora verk *The social system*, som gavs ut 1951. I sin analys av skolklassen som socialt system illustrerade han detta och hans huvudpoäng var att skolklassen bidrar till socialisationen av individer och till selektionen av arbetskraft (Parsons 1959), vitala funktioner för samhällets balans och fortlevnad. Merton⁵ utvecklade också Lintons rollbegrepp och lanserade bland annat begreppet *role-set* (Merton 1957), vilket *inte* betyder den uppsättning roller en individ har (exempelvis mamma, golfspelare, chef och så vidare)⁶ utan de

5 Merton är associerad med funktionalistisk sociologi, men i hans många forskningsbidrag till den visar han ofta på det problematiska i funktionalisters generella antaganden och sällan empiriskt grundade utsagor om att samhället kan förstås i termer av funktioner. Inte för inte argumenterade Merton i ”On sociological theories of the middle range”, ursprungligen publicerad 1949, för teorier på mellan-nivå som skulle sluta gapet mellan empiribefriad teori och teorilös empiri (Merton 1968).

6 Alla roller av den typ som vi i hög grad oberoende av vår vilja får oss tilldelade kan möjligen illustreras med Musils tio karaktärer: ”... invånaren i ett land har åtminstone nio olika karaktärer, en yrkes-, en national-, en stats-, en klass-, en geografisk, en köns-, en medveten, en omedveten och kanske också en privat karaktär. Han förenar dem samtliga inom sig, men de löser upp honom, och egentligen är han ingenting annat än en liten, av alla dessa rännilar urholkad sänka, i vilken de sipp-rar ner och åter rinner fram för att tillsammans med andra små bäckar fylla en ny sänka. Därför har varje jordinvånare ytterligare en tionde karaktär, och det är helt enkelt den passiva fantasin hos ouppfyllda rum. Den tillåter människan allt, utom detta enda: att ta på allvar vad hennes åtminstone nio andra karaktärer gör och vad som sker med dem, med andra ord alltså just det som skulle uppfylla henne” (Musil 1999 s. 38). Möjligen bygger föreställningen om ”den passiva fantasin hos ouppfyllda rum”, alltså den orealiserade möjligheten, på samma tanke som Lintons om rollen som dynamisk realisering av en status – åtminstone om Linton tolkas så som vi snart ska se Goffman tolka honom.

relationer som sammanhänger med att ha en viss roll. Om man exempelvis är lärare är relationerna till kollegor, rektor, elever och föräldrar att betrakta som sådana rollspecifika relationer. Relationerna förkroppsligar också de speciella förväntningar som riktas mot en roll.

Till den funktionalistiska rollteorin kan också den tyske sociologen Ralf Dahrendorf föras, inte minst som han ovanligt tydligt formulerade funktionalisternas rollteoretiska position genom att beskriva *homo sociologicus* (den sociologiska människan eller, snarare, den funktionalistiska sociologins människobild):

Vid skärningspunkten mellan den enskilde och samhället står *homosociologicus*, människan som bärare av i förväg socialt utformade roller. Den enskilde är sina sociala roller, men dessa roller är å sin sida samhällets påträngande realitet. (Dahrendorf 1971 s. 22)

Dahrendorf menar att positioner och roller förenar individ och samhälle, trots att sociala roller ”är tvång som utövas över individen” (Dahrendorf 1971 s. 43). I sammanfattning och förenklat kännetecknas de sociologiska funktionalisternas syn på roller och användning av rollbegreppet av uppfattningen att individer går in i roller som har utformats i förväg och som utförs därför att det finns ett behov av det i samhället.

Rollbegreppet inom symbolisk interaktionism

Det andra forskningsområde där vi finner rollteori är inom den symboliska interaktionismen, en sociologisk forskningsriktning som studerar det sociala samspelet människor emellan. Eftersom detta samspel sker genom språkliga symboler – både verbala och kroppsliga – kallas interaktionen just symbolisk. En förgrundsgestalt inom den symboliska interaktionismen är Mead, vars bok *Mind, self and society* gavs ut 1934 (svenskt utgåva 1976). Meads huvudtes är att människor utvecklas i interaktion med varandra och att den mänskliga fantasin och förmågan att ta andras roller och därmed dela den andres perspektiv och dessutom se sig själv ur ett annat perspektiv (att vara reflexiv eller självreflexiv), är en avgörande mänsklig förmåga. En del menar att denna förmåga är den viktigaste skillnaden mellan människa och djur: människan vet att hon är människa, medan rödhaken utanför mitt fönster inte vet att hon är en fågel eller, rätta-

re, vi vet inte om fågeln vet att hon är en fågel (och det faktum att förmodligen inte heller rödhaken vet om människan vet att hon är människa gör oss trots allt lite lika). I lek kan barnet utnyttja den självreflexiva förmågan och genom rolltagande ta särskilda roller, signifikanta andras roller, som det behöver för att utveckla sin identitet. I spel, lär oss Mead (1976 s.120), måste barnet ta alla övriga speldeltagares perspektiv, åtminstone om barnet vill vara en bra spelare, och lär sig därmed att ta ”den generaliserade andres” perspektiv. Därmed börjar barnet lära sig att bli en samhällsvarelse. Att ta roller kan således vara såväl identitets- som samhällsbyggande (se vidare Turner [1956], som reder ut en rad olika aspekter av rolltagande).

Forskning inspirerad av Meads idéer och som studerade socialt samspel som just språkligt samspel kom den amerikanske sociologen Herbert Blumer, några år efter Meads död 1931, att beteckna som symbolisk interaktionism (Blumer 1986). Han ställde upp tre premisser på vilka den symboliska interaktionismen ansågs vila:

1. Människor relaterar till ting och människor på basis av den *mening* tingen och människorna har för dem.
2. Meningen som människor tillskriver sin omgivning växer fram ur *samspelet* med andra människor.
3. Mening hanteras och förändras i en *tolkande* process som pågår parallellt med samspelet med ting och människor.

Mening, samspel och tolkning är, enligt Blumer, i stark sammanfattning den symboliska interaktionismens ledord. Charon (1998 s. 27f) beskriver vidare den symboliska interaktionismen med hjälp av fem kärnidéer:

1. Fokus på själva den sociala interaktionen snarare än individen.
2. Individers handlande är inte endast en följd av social interaktion, utan också av interaktion inom individen.
3. Individer definierar situationer och handlar i enlighet med sådana definitioner.
4. Individens handlande är alltid påverkat av skeendet i den aktuella situation som individen är en del av.

5. Människan kan, till skillnad från många andra levande varelser, aktivt påverka de faktorer som styr hennes handlande.

En viktig skillnad mellan funktionalism och symbolisk interaktionism är att den förra sätter "samhällets behov" i fokus, medan den senare fokuserar på individers interaktion. Som framgått anser en del att Goffmans sociologi tillhör den symboliska interaktionismen, medan andra menar att hans perspektiv ska betraktas som funktionalistiskt, och åter andra har helt andra idéer om var Goffmans sociologi hör hemma. Vad slags rollbegrepp utvecklar då Goffman?

Goffmans rollbegrepp

Man kan se två olika rollbegrepp i Goffmans texter, det ena kan vi kalla funktionsroll och det andra interaktionsroll. Begreppen är löst kopplade till funktionalistisk teori respektive symbolisk interaktionism. Funktionsroll kan till exempel vara en yrkesroll, låt oss säga lärare, men också rollen som pappa eller som fotbollstränare för egna och andras barn. Funktionsrollen har de två sidor som vi träffade på hos Linton: status (= position) och roll, där status är ett strukturellt begrepp och där roll betyder den rollgestaltning som en människa står för (och som kan variera mellan två människor) eller, om man så vill, animerandet av statusen. Goffman skriver exempelvis att det ofta händer att

framträdandet huvudsakligen tjänar till att uttrycka det karaktäristiska för den uppgift som ska utföras och inte det karaktäristiska för den agerande. Sålunda finner man att serviceyrkenas representanter [...] livar upp sitt manér med rörelser som uttrycker sakkunnighet och integritet, men likgiltigt vad deras manér säger om dem är dess främsta syfte ofta att säkerställa en fördelaktig definition av deras service eller produkt. (Goffman 1974s. 73)

Här är det funktionsrollen som fungerar som ett slags manuskript och bestämmer gestaltningen, i andra fall kan det vara interaktionsrollen, den roll som uppstår i mötet med andra, som bestämmer mer. I sammanhanget kan nämnas att Everett Hughes, Goffmans handledare när han skrev sin doktorsavhandling, i en artikel från 1937 just poängterar dessa två aspek-

ter. Hans skriver att status endast refererar till den delen av en persons roll som svarar mot "en standarddefinition som har förankring i seder och bruk samt lag. En status är aldrig specifik för individen ..." (Hughes 1937 s. 405). Roll däremot innebär snarare att individen får en sammanhängande bild av sig själv från andra individer, skriver Hughes med referens till Cooley.

I essän "Role distance" (i Goffman 1961b s. 88) beskriver Goffman kort Lintons rollteori och konkluderar att en rolls funktion är dess bidrag till "upprätthållandet eller förstörandet av ett system". Roll är i denna mening en uppgift som utförs i ljuset av systemets behov; hur den faktiskt utförs avgör om den får positiva eller negativa effekter för systemet. Det är alltså en empirisk fråga vilka systemeffekter ett rollutövande får, där den faktiska interaktionen med andra (alltså interaktionsrollen) är avgörande, inte ett teoretiskt postulat inom vars ram rollens positiva systemeffekter anses givna. Här ser vi en viktig skillnad mellan Goffmans och den funktionalistiska teorins användning av rollbegreppet.

Om det som här kallats funktionsrollen mer står i relation till uppgifter, oftast definierade av andra och således delar av antingen ett hierarkiskt system eller av ett system av relativt väldefinierade förväntningar och normer, står det jag kallar interaktionsrollen mer i relation till själva samspelet mellan individer. Individerna går då inte in i interaktionen med utgångspunkt från en fördefinierad uppgift, utan här handlar det mer om att möta en annan individ och vara uppmärksam på vad som sker och samspela därefter. Skillnaden mellan interaktionsroll och funktionsroll kan illustreras med skillnaden mellan ledarskap och chefskap. Den som utövar ledarskap möter dem som ska ledas där de i kognitiv mening är, vilket är ett slags interaktionsroll. Chefskap utövas å andra sidan ofta i förhållande till relativt klart definierade mål som anger chefers uppgifter (en sorts funktionsroll) och kan innebära att ledarskapet kommer att vara där de som ska ledas inte är.⁷

Goffman överbryggar i någon mening klyftan mellan funktions- och interaktionsroll genom att starkt framhäva alla rollers expressiva drag, vilket innebär att en roll inte enbart är en roll utan också ett framträdande

7 För analyser av skolledares ledar- och chefskap längs dessa linjer, se Persson m.fl. (2005) och Persson (2006).

där personen som framträder mer eller mindre medvetet tänker på det intryck det egna agerandet gör på andra. Detta illustreras i citatet om komiker och vetenskapare som inleder detta kapitel. Den expressiva aspekten gör tydligt att roller inom ramen för Goffmans rollteori står i relation till något annat än sig själva, men inte till systemet eller samhällsstrukturen i någon mer specifik betydelse, utan till vad Goffman kallade interaktionsordningen. Till den återkommer jag i kapitel 6.

Roll och identitet

Goffmans användning av rollbegreppet spänner således över både symbolisk interaktionism och funktionalism. Starkt förenklat utgår funktionalismens rolluppfattning från nämnde Linton, vars perspektiv schematiskt kan beskrivas som i figur 4.1.

status —→ roll

Figur 4.1. Funktionalismens rollbegrepp.

Detta betyder att en status i betydelsen position ger upphov till en roll. Statusen eller positionen lärare blir exempelvis en roll när en individ tar positionen.

På motsvarande starkt förenklade sätt kan den symboliska interaktionismens position sammanfattas som i figur 4.2.

interaktion —→ roll

Figur 4.2. Symboliska interaktionismens rollbegrepp.

Det är i samspelet med andra som individen tar roller, vilket innebär att en roll gestaltas med utgångspunkt från olika slags förväntningar, inte endast de förväntningar som sammanhänger med rollens position i en eller annan struktur, utan också de förväntningar som den som gestaltar rollen möter i samspelet med andra.

Skillnaden kan schematiskt beskrivas som att roll i det första fallet här-
rör från samspelet, eller snarare mötet, mellan samhälle och individ,
medan roll i det andra fallet uppstår ur interaktionen mellan individer.
Goffmans synsätt kan i stället beskrivas som i figur 4.3.

identitet/samhällets identitetsvärden —→ roll

Figur 4.3. Goffmans rollbegrepp.

Det betyder att individens arbete med sin identitet gör att individen tar
roller i samspel med vad Goffman kallar samhällets identitetsvärden (nor-
mer och förväntningar om hur individer bör vara).⁸ Detta kan jämföras
med Castells (2000) kanske alltför förnuftiga åtskillnad mellan identitet,
som anses organisera mening, och roll, som organiserar funktion.⁹ Hos
Goffman kan roll snarare uppfattas som ett skal utanpå identiteten, och
hur det skalet utformas avgörs i hög grad av individens relation till sam-
hällets identitetsvärden (detta begrepp presenteras ingående i de två föl-
jande kapitlen). Om man ska definiera Goffmans rollbegrepp kan man
säga att roll är individens empiriskt iakttagbara framträdande i förhållande
till samhälle, institutioner, andra individer och så vidare. Framträdandet
kan vara ett uttryck för eller dölja individens identitet eller både och, och
det är ofta svårt att empiriskt avgöra vilket. Inågon mening kombinerar
Goffman funktionalism och symbolisk interaktionism, men man får inte
förenkla detta alltför mycket, inte minst som Goffman har en ganska
mångfasetterad syn på identitet, som utvecklas i boken *Stigma* (och som
jag återkommer till i nästa kapitel). Så här beskriver Goffman kopplingen

8 Nilson (1977 s. 106) beskriver olika rolluppfattningar som mekaniska respektive dynamiska. Dah-
rendorfs syn på roller hänförs till den förra, medan Goffmans hänförs till den senare. Just individens
koppling av roll till identitet genom sitt "identitetsarbete" får väl sägas illustrera dynamiken i Goff-
mans perspektiv. Branaman (1997 s. xlviii) har uttryckt det så här: "...självet är den mask som indivi-
den bär i sociala situationer, men det är också individen bakom masken som bestämmer vilken mask
som ska bäras."

9 Resonemanget hänger samman med att Castells (2000 s. 20f) anser att identitet mer än roll har att
göra med individuella val, medan roll mer än identitet har att göra med institutionella nödvändighe-
ter. Appiah (2005 s. 67) har en annan uppfattning; han menar att en social identitet delvis bestäms av
särskilda andra: de som har samma identitet.

mellan identitet och roll: ”När en individ framträder inför andra individer projicerar han medvetet eller omedvetet en definition av situationen i vilken hans jaguppfattning ingår som en viktig del” (1974 s. 210) och betonar vidare att vi ofta finner

att individen helhjärtat satsar sig själv i sin identifikation med en viss roll[...]. När det då uppstår en allvarlig störning i interaktionen finner vi kanske att de uppfattningar om sig själv som han har byggt upp sin personlighet kring kan bli misskrediterade. (Goffman 1974 s. 211)

I sin tidiga undersökning av bensinstationsföreståndare visar Goffman hur deras yrkesliv präglas av ett fundamentalt dilemma till följd av att yrket består av tre roller: företagare, servicearbetare och tekniker. Detta gör att bensinstationsföreståndaren har svårt att bygga upp en självbild som är konsistent och definitiv, som visar vem han är och vad han kan förvänta sig av sin omgivning: ”Herre och slav, han kan inte vara bekväm som någon av dem” (Goffman 1953b s. 8).

Goffman relaterar således roll till identitet, utöver status och interaktion. Hävdandet av självuppfattningen är en viktig drivkraft bakom självpresentation och intrycksstyrning (för ett liknande resonemang, se Chriss 1999) och kanske är individens samspel mellan identitet och roll en fråga om att upprätthålla sin integritet eller sitt oberoende? Samtidigt som Goffman använder rollbegreppet individualistiskt sätter han det emellertid också i relation till uppfattningar i samhället om vad det innebär att vara individ, om vad det innebär att vara en individ som bevarar sitt oberoende och så vidare.

Att vrida, vända och skruva sig: rollomfamning och rolldistans

Medan funktionalisterna mest intresserar sig för de samhällsupprätthållande och strukturella aspekterna av rollfenomenet, intresserar sig Goffman mer för de individuella och interaktionistiska aspekterna. De sociologiska funktionalisternas rollanalyser framstår som teoretiskt stringenta, samtidigt som de verkar något andefattiga jämfört med Goffmans när-

mast oändliga rad av exempel på hur individer ”vrider, vänder och skruvar sig” (Goffman 1961 b s. 139) för att kunna förena sig själv med de krav som roller, samspelet med de andra samt normer och värden i samhället kräver. Det är emellertid just detta som är den goffmanska sociologins karaktär, dess ovilja att vara ett System men samtidigt vilja att systematisera vardagslivets interaktionistiska myller, om man så vill dess lekfullhet och, för att låna en formulering av Asplund, dess framställning av status quo som ett komiskt tillstånd (Asplund 1975, 1980) eller dess karnevaliska karaktär (Langman & Ryan 2009). Föreställ dig en medeltida karneval som en mötesplats mellan makten och folket, men inte på maktens villkor utan på, i en mycket avgränsad mening, folkets. Enligt Bachtin kan karnevalen ses som ett uttryck för en medeltida skrattekultur i vilken han också definierar in den franske författaren, munken och läkaren Rabelais (1494–1553) och hans böcker om bland andra den store Gargantua och den törstige Pantagruel (Rabelais 1980, 1981) och deras groteskt humoristiska leverne:

Hela den ytterst rika medeltida folkliga skrattekulturen levde och utvecklades utanför den höga ideologins och litteraturens officiella sfär. Men det var just tack vare sin utomofficiella existens som skrottets kultur fick sin särprägel av utomordentlig radikalism, frihet och hänsynslös klarsyn. Medeltiden, som förbjöd och uteslöt skrottet från livets och ideologins alla officiella områden, beviljade det samtidigt exceptionella privilegier av tygellös frihet utanför dessa områden: på gator och torg, under fest- och högtidsdagar, i den festliga förströelselitteraturen. Och det medeltida skrottet förstod fullt ut att utnyttja dessa privilegier. (Bachtin 1991 s.80)

Under karnevalen, men inte annars, var det enligt denna uppfattning fritt fram för folket att kritisera, gissla, förlöjliga och skratta ut makten och dess pompösa allvar, karnevalens ventilfunktion, för att citera Swahn (2011).¹⁰

10 Det finns alldeles säkert olika uppfattningar om hur karnevalen ska tolkas, inte minst som Bachtins uppfattning om karnevalens roll i samhället bygger på en extremt funktionalistisk syn på tillvaron som normalt inte håller för empirisk prövning, men Bachtins *idé* om karnevalen är trots det tilltalande.

Här böljar folket fram, förenat av fest, lek och skratt. För en dag eller en vecka ”vrider, vänder och skruvar sig” individerna inte i sina för samhället påstått nödvändiga roller, utan de *vrider sig* tillfälligt ur rollernas grepp, *vänder* sina bakdelar mot makten, sina ansikten mot varandra och *skruvar* till rollgestaltningen för att få skrattarna på sin sida. Hos Goffman kallas detta ”rolldistans”, och i Bachtins framställning är den medeltida skrattkulturen liksom ett helt samhälles rolldistans.¹¹

Goffmans studie av rolldistans utvecklas i direkt dialog med den funktionalistiska rollteorin. Roll definieras som den aktivitet som en person utvecklar om han endast styrs av de normativa krav som riktas mot positionen i fråga (Goffman 1961b s. 85). Man kan emellertid anta att varje individuell rollgestaltning kommer att ha särdrag som skiljer gestaltningen från positionen och mer är ett uttryck för den handlande personen. Medan funktionalister som Parsons betonade att roll inte tillhör individen utan systemet (Parsons 1964 s. 25), visar Goffman hur beroende rollgestaltningen är av individen och interaktionen. En roll har förvisso en teknisk-funktionell sida men också en expressiv sida, och dessa två måste kombineras av den individ som gestaltar rollen:

... en domare förväntas vara behärskad och nykter; en pilot förväntas vara kylig; en bokhållare noggrann och ordentlig. Ett själv väntar på den individ som tar en position ... (Goffman 1961b s. 87)

Rolldistansbegreppet vilar på idén att å ena sidan den uppgift och å andra sidan det själv som en roll anvisar kan skiljas åt i individens rollgestaltning. Den minsta beståndsdelen i rollanalys, skriver Goffman (1961b s. 86), ”är inte individen utan individen utförande en samling obligatoriska aktiviteter”.

På en tågresa nyligen satt jag allra längst fram i det slagståg som är så beskaffat att lokförarens rum finns i främsta vagnen och endast är avskilt från passagerarna med tunna väggar. Väggarna förhindrar passagerarna att se, men, skulle det visa sig, inte att *höra* lokföraren. Vid en station glömde

11 Greiff (2009) använder ordet karnevalism för att beteckna denna uppochnedvända värld, en värld, vill jag tillägga, där olika verkligheter och verklighetsuppfattningar visas upp och sammanhang (som inte nödvändigtvis är harmoniska) på sätt och vis skapas mellan dem.

lokföraren, som hade sällskap med en annan person i sin förarhytt, uppenbarligen att bromsa i tid, varför tåget gled förbi perrongen med väntande människor. Sådant kan väl hända, men det som skapade en viss oro och en misstanke om att det fel som hade begåtts var allvarligare än vad vi passagerare anade, var att vi genom väggen hörde lokföraren skrika: ”Fan, fan, fan!” Detta rolldistanserande utrop var avsett för lokförarens sällskap (kanske var föraren lärling och den andre handledare). När tåget så skulle backas tillbaka gick något snett och vi hörde ”Fan, fan, fan!” igen, och ögonblicket senare upprepades det när tåget hade problem att starta. Dessa utrop fick mig att misstänka att mer än jag trott av vår säkerhet som passagerare var beroende av hur lokföraren utförde sitt arbete (sin roll), snarare än av de automatiserade säkerhetssystem i vars händer vår framfart vilade. ”Det bör påpekas”, skriver Goffman,

att uttryck som ”Herregud!” eller ”Gud i himlen!”, eller deras svarigheter, i vårt samhälle ofta fungerar som medgivanden från en agerandes sida om att han har försatt sig i en situation i vilken det är alldeles tydligt att det inte går att upprätthålla den roll han spelar. De uttrycken representerar en extrem form av kommunikation som strider mot den roll man spelar, och ändå har de blivit så konventionella att de nästan utgör en rollmässig vädjan om överseende på grund av att vi alla är klena skådespelare. (Goffman 1974 s. 150)¹²

Man kan säga att Goffman, när det gäller rollgestaltning, föreställer sig ett kontinuum vars ändpunkter är rollomfamning och rolldistans:

Att omfamna en roll är att helt försvinna i det själv som situationen ställer till förfogande, att helt bli sedd sådan som rollen visar upp och att visa acceptans av rollen. Att omfamna rollen är att bli omfamnad av den. (Goffman 1961b s. 106)

Att omfamna en roll helt och hållet är undantag snarare än regel, menar

¹² Med mitt tågexempel vill jag alls inte hävda att Gud ersatts av Fan i Sverige, snarare att i ett starkt sekulariserat samhälle som Sverige kan olika högre makter tas till hjälp när personer distanserar sig från sin egen urspårade (!?) rollgestaltning.

Goffman. Ett exempel ger skådespelaren Lena Endre i en debatt om sexuella trakasserier inom teatern. Kritikerna tog det faktum att Endre framträdde naken i slutscenen av "Macbeth" på Dramaten i Stockholm som ett exempel på vad kvinnor tvingas utstå i en sexfixerad teaterbransch. Endre såg det inte alls så och skrev: "Det var lady Macbeth som var naken, inte Lena Endre" (Endre 2010). Genom att låta sig helt omfamnas av rollen som lady Macbeth skyddas således Lena Endre.

Rolldistans handlar i stället om att i rollgestaltningen markera att man inte helt är sådan som rollen antyder, att medvetet eller omedvetet "slå in en kil mellan individen och hans roll, mellan göra och vara", vilket innebär att individen inte förnekar rollen "men det själv som impliceras i rollen" (Goffman 1961b s. 107f). Och, fortsätter Goffman,

begreppet rolldistans är inte tänkt att referera till allt handlande som inte bidrar till rollens kärnuppgifter, utan endast till det handlande som av någon närvarande kan uppfattas som relevant för att bedöma aktörens anslutning till rollen och relevant i så måtto att aktören sannolikt är missnöjd med eller rent av gör motstånd mot rollen. (Goffman 1961b s. 108)

Må man tolka Goffmans begrepp rolldistans på andra sätt än jag gör här. En av de mer extrema uppfattningarna har uttryckts av Asplund:

... Goffmans teori om rolldistans [är] det kanske längst drivna och skickligaste försöket att eliminera den handlande människan. (Asplund 1980 s. 165)

Detta är en uppfattning som jag tror bygger på en något ensidig läsning av Goffmans essä om rolldistans.¹³ Närmare bestämt fäster sig inte Asplund vid att Goffman skiljer mellan att vara i och att vara utanför rollen, vilket är en viktig skillnad som framgår av Goffmans återgivna ord här ovanför där det sägs att begreppet rolldistans refererar till distans och motstånd uttryckt i ett rollframträdande. Goffman fortsätter med att beskriva två

¹³ Jämför Asplunds synsätt med Giddens (2009 s. 292) motsatta uppfattning att Goffman visade vägen ut ur dödläget som Durkheim hade försatt tänkandet om förhållandet mellan sociala krafter och individuellt handlande i genom att framställa individen som en leksak för sociala krafter.

exempel på hur ett karusellåkande barn kan *falla ur* rollen, vilket alltså inte betecknas som rolldistans, genom att barnet i det första exemplet saknar förmåga att upprätthålla rollen och i det andra exemplet beskrivs så här: ”Det kan inte heller kallas rolldistans om barnet gör revolt mot och totalt förkastar rollen ...” (Goffman 1961b s. 108). Poängen som jag ser det är att Goffman menar att rollen ger individen olika möjligheter att uttrycka sig, att framträda inom rollen: att helt låta sig omfamnas av rollen eller att distansera sig från den samtidigt som den utförs. Att helt förkasta rollen, vägra ta den eller utföra den, är en annan möjlighet, men i analytisk mening är individen då inte kvar i rollen. Således eliminerar inte Goffman den handlande människan genom begreppet rolldistans, som Asplund gör gällande, utan visar snarare på olika gränser för handlandet i förhållande till rollfenomenet. I rollen finns ett slags begränsningar för handlandet, utanför rollen andra. Det finns också andra sätt att förstå rolldistans. Exempelvis skriver Østerberg:

Goffman har myntat begreppet *rolldistans* [...]. Om man tänker sig att det skett en fullständig internalisering av rollerna, skulle detta innebära att samhällsmedlemmarna blint och passivt kom att upprätthålla den givna sociala strukturen. Men om man är intresserad av förändring av samhället till det bättre, är det viktigt att samhällsmedlemmarna har distans till sina roller, att de förstår att dessa kan överskridas, att något annat är möjligt än bara det som är. (Østerberg 1978 s. 41)

Detta är ett helt annat och normativt sätt att förstå Goffman än det Asplund gav uttryck åt, ja, det är i det närmaste motsatt, då det pekar på den handlande individens förmåga att överskrida givna ramar. Jag tror emellertid inte att Goffman med sitt begrepp rolldistans var ute i det samhällsförbättrande ärende som Østerberg ger honom; hans syfte var snarare att visa på sprickor i det funktionalistiska teoribygget.

Rolldistans innebär att individen tar på sig ett slags symbolisk mask, och Bachtins beskrivning av masken kan delvis också ses som en beskrivning av rolldistans och då just som en spricka:

Ett ännu viktigare motiv är *masken*. Det är det mest komplexa och mångtydiga av den folkliga kulturens motiv. Masken är förbunden

med förändringens och omgestaltningens glädje, den glada relativiteten, det glada förnekandet av identitet och entydighet, förkastandet av alla trubbiga överensstämmelser med sig själv. Masken är förbunden med övergångar, metamorfoser, kränkningar av naturliga gränser, med förlöjligande, öknamn; masken förkroppsligar lekprincipen i livet, den grundar sig på en alldeles speciell ömsesidig förbindelse mellan verklighet och bild som är karaktéristisk för de uråldriga rituellt-teatralla formerna. (Bachtin 1991 s. 49)

I verkligheten ser vi rolldistans överallt. Rolldistans används både för att vinna omgivningens stöd för ett rollutförande och för att visa omgivning-
en att det finns andra sätt att gestalta den aktuella rollen. Bland rollgestaltningar som försöker vinna omgivningens stöd finner vi allt från postmoderna maktutövare som beklagar att de måste utöva en makt som de påstår att de är tvungna att utöva på grund av till exempel anonyma krafter som krisen, marknaden eller globaliseringen (se vidare Persson 2009), över föräldrar som inför sina barn beklagar att de måste tvinga dem att läsa läxor, till byråkrater inom till exempel försäkringskassan som beklagar att de tvingas vara omänskliga när de följer regler som beslutats av riksdagen. Den andra kategorin av rolldistanserande gestaltningar, som alltså visar att det finns alternativa sätt att gestalta en roll, tillämpas exempelvis som kreativitetshöjande metod, som Edward de Bonos (1987) metod med sex olikfärgade hattar vilka representerar olika roller och perspektiv som man kan skifta mellan och därmed öka kreativiteten. Rolldistans förutsätter, menar Goffman, att en viss definition av situationen är dominerande och att så länge denna dominans i grunden inte utmanas är mycket motaktivitet möjlig. Individen som distanserar sig från rollen tycks säga: ”Jag ifrågasätter inte tingens ordning utan underkastar mig den, men på samma gång vill jag tillkännage att jag inte är *helt* upptagen i tingens ordning”, för att fritt citera Goffman (1961b s. 133). Rolldistans gör således inte individen fri från ordningen i någon yttre mening, utan snarare fri på ett inre sätt genom distans till och därmed genom ett annat perspektiv på ordningen, vilket ytterligare några ord från Bachtin får illustrera:

Skrattet befriar inte bara från den yttre censuren, utan framför allt från den stora *inre censuren*, från den fruktan som inympats i

människosjälén under tusentals år, fruktan för det heliga, för det auktoritära förbudet, för det förgångna, för makten. (Bachtin 1991 s. 101)

En annan illustration kan vi hämta hos Emma Engdahl:

Konsten att vara sig själv kräver hårt arbete. Framför allt krävs det hårt arbete om vi inte bara ska leka våra roller, utan även leka med dem. Som jag ser det är det de roller som vi har möjlighet att leka med som vi mest intimt förknippar med oss själva. Det är när vi leker med våra roller som vi i en genuin mening gör dem till våra egna. Det är först då det individuella får fritt spelrum inom de socialt skapade ramarna. Det är alltså då vi klarar av balansgången mellan individuell frihet och socialt tvång. (Engdahl 2009 s. 49)

På sammanträden studerar jag ibland övriga deltagares ansikten, och nästan alltid finns det någon som med ett minimalistiskt, nästan osynligt minspel markerar att han eller hon har sin inre frihet i behåll. Sådan roll-distans är emellertid inte endast motstånd, utan samtidigt anpassning till tingens ordning (som exempelvis Ahrne [1974] har påpekat) och liknar därför ursäkten, vilken Goffman analyserat i termer av att den liksom delar individen i två delar: den del som brutit mot regeln och den som uttalar sitt stöd för den. Även den ”sekundära anpassningen”, som jag återkommer till i kapitel 6, består av samtidigt motstånd och anpassning. Sådana analyser har vidare varit föremål för ett slags vänsterkritik av rollteoretiska perspektiv, såsom den marxistiska kritik som utgår från det faktum att Marx utvecklade ett slags strukturalistisk rollteori, vilken exempelvis uttrycktes så här:

Kapitalistens och jordägarens gestalter tecknar jag ingalunda i något rosenskimmer. Men det handlar härvidlag inte om personerna, annat än i den mån de är personifikationer av ekonomiska kategorier, bärare av bestämda klassförhållanden och intressen. (Marx 1974 s.5)

Marx använde inte begreppet roll men skulle förmodligen ha kunnat göra det med samma motivering som vi sett Linton använda tidigare: positionen är given av det aktuella mönstret, medan rollen är personifikationen

av positionen.¹⁴ Skillnaden mellan marxistisk och funktionalistisk rollteori förefaller främst vara att den förra är uttalat samhällskritisk och den senare för det mesta outtalat samhällsbevarande; i övrigt är perspektiven lika i det att de är strukturalistiska och icke-individualistiska. Goffmans användning av rollbegreppet är mer analytisk och både individualistisk och strukturalistisk genom att såväl rollen (alltså positionen i strukturen) som individens rollgestaltning betonas. För att anknyta till denna boks övergripande tema kan man säga att rollen anvisar individen en rutin eller ritual som modell för handlandet, samtidigt som rollen som sådan är sårbar, då den är beroende av individers rollgestaltning.

Rolldistans och performance

Som nämnts använde Goffman begreppet *performance* ("framträdande", i bokens svenska översättning) i sin första bok *The presentation of self in everyday life*. Goffman definierar *performance* som "den samlade aktiviteten hos en viss deltagare vid ett givet tillfälle som tjänar till att på ett eller annat sätt påverka någon av de andra deltagarna" (Goffman 1974 s. 23). *Performance* är enligt denna definition detsamma som individens intrycksstyrande aktivitet, vilken behandlas i nästa avsnitt. Rollen är endast en aspekt av den aktiviteten – rollomfamning och rolldistans är andra aspekter – och den centrala distinktion mellan görande och uppvisande av görande, som diskuterades i föregående kapitel, är bokens själva poäng. Man kan rent av säga att Goffmans studieobjekt i nämnda bok är hur och varför människor visar upp och döljer sig. Viljan att betona detta kan vara orsaken till att *performance* översattes till "framträdande" när den gavs ut på svenska 1974. Det ordet betonar rollen och dramaturgin, inte så mycket de andra intrycksstyrande aktiviteterna, exempelvis rolldistans. Alternativa svenska ord till *performance* skulle kunna vara "gestaltning", vilket möjligen binder aktiviteten starkare till en eller annan form av manuskript (till exempel förväntningar), och det finns även andra, exempelvis föreställning, framförande och fullgörande.

¹⁴ För en presentation och diskussion av Marx och rollfenomenet, se Urbánek (1969). Se också Ottomeyer (1978), som diskuterar roller och mänskliga relationer i ett kapitalistiskt samhälle. Ett svenskt exempel utgörs av Forsén (1978), vars arbete inte innehåller den mer nyanserade vänsterkritiken på området, men som nämns här därför att det är ett av mycket få svenska arbeten om rollfenomenet.

Nu är inte detta endast en fråga om ord, utan också om diskurs, alltså den ordning som reglerar hur vi kan tala om ett fenomen. Goffmans rolltexter (Goffman 1959 och 1961b) regleras i ganska hög grad av en funktionalistisk rolldiskurs som Goffman på avgörande sätt tänjer och försöker bryta mot, vilket hans diskussion om rolldistans visar. Hans ”dramaturgiska perspektiv” har fortsatt att vara populärt även sedan rollbegreppet i det närmaste utmönstrats ur senare interaktionistisk forskning och ersatts av andra sätt att samtala om förhållandet mellan individen, de andra och samhället. Begreppet *performance* kan beteckna denna förändring, och Peter Burke (2005) spårar den i en rad olika vetenskapliga discipliner och benämner den *the performative turn*. Burke visar också att en dramaturgisk modell växer fram från 1940-talet med Kenneth Burke, och på 1950-talet kommer flera avgörande bidrag, Victor Turners och Goffmans. Enligt Grimes (2006b s. 384) är Goffman den som använt den dramaturgiska metaforen, av vilken *performance*-begreppet är en del, mest systematiskt. Medan Turner var en ”rituell entusiast”, som använde idén om drama för att utmana och förändra, var Goffman, menar Grimes (2006b s. 386), en rituell skeptiker som avslöjade ceremoniella förklädnader, vilket gav hans framställning en kritisk ton och polemisk udd.

Begreppet *performance* hos Goffman är smalare än dagens användning av begreppet, men den centrala distinktionen mellan görande och uppvisande av görande som jag tidigare diskuterat i anslutning till ritual och ritualisering är den poäng Goffman vill ta hem genom att använda begreppet. Därför kan Goffmans användning av *performance*-begreppet ses som en länk mellan den tidigare diskurs som mer använde rollbegreppet och den senare diskurs där rollbegreppet i princip har försvunnit och ersatts av *performance*-begreppet. Samtidigt gör Goffman inte, om vi får tro Grimes (2006b), särskilt stor skillnad mellan ritual, ceremoni och drama. Det viktiga med dem är för Goffman att de inte endast är görande utan också uppvisande av görande.

Performance kan alltså ses både som görande och uppvisande av görande. Detta blir särskilt tydligt där det uttrycks starka förväntningar på görandet, antingen dessa förmedlas av andra i interaktion eller av institutioner, normer eller andra handlingsdirigerande krafter. När handlandet särskilt understryker och vill visa upp att det utförs just i relation till förväntningar och/eller normer kan vi säga att handlandet ritualiseras och

blir till *performance*. Sartres berömde kypare, som Goffman för övrigt nämner i *The presentation of self* ... (Goffman 1959 s. 75f), illustrerar det:

Titta på den här uppässaren! Hans rörelser är livliga och markerade, han rör sig lite för noggrant, lite för fort, han kommer till gästerna med lite för snabba steg, han böjer sig mot dem med något överdriven omsorg, hans röst och ögon uttrycker ett alltför angeläget intresse att passa upp på gästen [...]. Hela hans sätt att uppträda ter sig som en lek, ett spel. [...] Men vad är det han spelar? [...] han spelar att vara uppässare. [...] uppässaren leker med sin yrkesroll för att förverkliga den. (Sartre 1984 s. 113)

Performance är att göra, iscensätta, förverkliga och så vidare, men det är också att visa upp och markera att görandet, iscensättandet, förverkligandet blir till. Förutsättningen är alltså densamma som för rolldistans, nämligen att aktören på en och samma gång gör och visar att görandet är skilt från henne/honom. Det blir därmed också uppenbart att skillnaden mellan att göra och att säga inte kan upprätthållas eftersom man kan göra med ord. Austin (2003) visade detta i snäv mening redan i en föreläsningsserie 1955 genom att påpeka att vissa yttranden är handlingar i sig själva, och han kallade dem ”performativer”, exempelvis uttrycket ”Jag slår vad om att det kommer att regna i morgon”, uttryck som Searle (1999) kallat tillkännagivanden som skapar det förhållande som det talas om (alltså inte regn i ovanstående uttryck, utan vadet som blir till i och med att det uttalas). Goffmans dramaturgiska perspektiv bygger på tanken att man kan görasaker med ord, exempelvis att inför andras säga att man är på ett visst sätt eller anser någonting om något, vilket alls inte behöver vara ”sant” i den bemärkelsen att man är sådan eller anser detta när man är för sig själv.

Låt oss nu jämföra hur Goffmans användning av begreppet *performance* förhåller sig till Judith Butlers *performance*-begrepp. När Goffman beskriver sin användning av *performance* gör han det ofta mot bakgrund av en uppdelning i funktionellt och expressivt, medan Butler använder begreppet mot bakgrund av skillnaden mellan essens och konstruktion. Båda argumenterar vidare mot något annat: mot, för att sammanfatta, uppfattningar att *performance* endast är görande i förhållande till funktion (Goffman) eller essens (Butler). Båda är skeptiska till att individens iden-

titet är något inre och konstant på mer eller mindre starkt formulerade ontologiska grunder. I stället hävdar de att identiteten uppstår och utvecklas i ett samspel mellan individen och omgivningen. Goffman beskriver detta som en iscensättning av individens själv och formulerar sig exempelvis så här:

En på riktigt sätt iscensatt och framställd [*staged and performed*] scen får publiken att tillerkänna en rollgestalt ett själv, men det tillerkännandet – det självet – är en *produkt* av en scen som spelas upp och är inte orsak till den. Självet som en framställd rollgestaltning är alltså inte ett organiskt ting som är lokaliserat till ett specifikt ställe och vars fundamentala öde är att födas, mogna och dö, utan det är en dramatisk effekt som uppstår ur en scen som visas upp, och allt hänger på om det kommer att anses trovärdigt eller väcka misstro [*credited or discredited*]. (Goffman 1974 s. 218, översättningen ändrad: ”jag” har ersatts med ”själv”, AP)

Butler skriver så här:

Med andra ord ger handlingar, gester och begär intryck av en inre kärna eller substans, men detta sker *på kroppens yta* [...]. Sådana allmänt konstruerade handlingar, gester, utföranden är *performativa* i den bemärkelsen att den kärna eller identitet som de gör anspråk på att uttrycka är *fabricerad* och upprätthålls med kroppsliga tecken och andra diskursiva medel. Att den genuspräglade kroppen är performativ tyder på att den inte har någon ontologisk status som är oberoende av de handlingar som konstituerar dess verklighet. (Butler 2007 s. 214)

Det finns naturligtvis skillnader mellan dessa två sätt att uttrycka sig. Butler ställer exempelvis performativitet mot expressivitet, där performativitet, enligt Grimes (2006b) redogörelse för Butlers perspektiv, skulle bidra till att dölja att sociala fenomen som exempelvis genus är socialt konstruerade, snarare än att expressivt uttrycka något. För Goffman innebär expressivitet snarare att när något lyfts fram döljs annat, och jag är inte säker på att skillnaden mellan dessa synsätt är särskilt stor. Den påstådda skillnaden är i alla fall långt ifrån tydlig. Butler nämner inte Goffman i boken *Genustrubbel*, som citatet ovan är hämtat från, men i en tidigare

artikel hävdar hon att Goffmans rollbegrepp inte kan användas för att förstå genus därför att det bygger på tanken att roller används av individen för att uttrycka eller dölja ”ett inre själv” och fortsätter:

... självet är inte enda sträddningslöst yttre, konstituerats som det är i den sociala diskursen, utan själva det tillskrivna inre är i sig en gemensamt reglerad och sanktionerad form av fabricerad essens. [...] Om man framställer sitt genus på fel sätt utlöses en rad både uppenbara och indirekta bestraffningar, medan om man framställer det på rätt sätt ger man ett bidrag till övertygelsen att det trots allt existerar en essentiell genusidentitet. (Butler 1988 s. 528).

Det finns stora likheter mellan detta synsätt och Goffmans, som inte minst kommer att framgå i nästa kapitel när stigmatisering behandlas. När det gäller påståendet att roller uttrycker eller döljer ett inre själv så är det riktigt att roller kan användas så, men Goffman antar inte att individen har ett ”inre själv”, vilket om inte annat framgått av citatet ovan. Goffman accepterar inte detta antingen eller, utan för snarare frågan om inre och yttre åtsidan, inte minst därför att det är svårt att undersöka empiriskt och följaktligen veta hur det förhåller sig. På det viset kan man säga att Goffmans studier avser just den yta som Butler menar konstituerar genus. Butler beskriver också genusagerandet som ett ”rituellt socialt drama” som innebär ”stiliserad upprepning av handlingar” (2007 s. 219), och även om Butler mer vill relatera till Victor Turners syn på ritualer och hur de kan mobilisera förändring, finns ett släktskap med Goffmans betoning av ritualisering av social interaktion.

Om vi nu gör en liten utflykt till Goffmans texter om genus, vilka publicerades vid mitten av 1970-talet, blir det ganska tydligt att Goffman och Butler är ute i samma ärende, åtminstone på ett analytiskt plan (men förmodligen inte på ett politiskt). Ärendet har att göra med essens och kritik av essentialism. I artikeln ”The arrangement between the sexes” (1977) hävdar Goffman att kön är en fundamental kod i samhället som påverkar social interaktion, sociala strukturer och hur individen tänker kring sin identitet. Fundamental är denna kod därför att det är en i det närmaste total kategori: alla individer kategoriseras med hjälp av den i två klasser och inga mellanformer eller restposter tillåts (även om sådana i verklighe-

ten existerar). Könskategorisering är i det avseendet ett mycket tydligt och empiriskt iakttagbart fall av social konstruktion: till skillnad från sociala klasser tillåts endast två positioner och inga mellan- eller föränderliga kategorier existerar i klassifikationssystemet. Endast ettor och nollor. I verkligheten finns flera positioner men dessa får inte ta gestalt som kategorier. De fysiska könsskillnaderna i sig är emellertid inte centrala när vi ska förstå de sociala skillnaderna mellan personer av olika kön, utan det viktiga är snarare hur skillnaderna fås att rättfärdiga de sociala arrangemang som definierar män och kvinnor som olika:

Det är följaktligen inte de sociala konsekvenserna av medfödda könsskillnader som måste förklaras, utan de sätt varpå dessa skillnader hålls fram och tillåts rättfärdiga våra sociala arrangemang och, viktigast av allt, hur samhällets institutioner får arrangemangen att framstå som förnuftiga. (Goffman 1977 s. 302)

Goffmans analys av bilder på kvinnor och män i annonser (Goffman 1979) resulterar i att han kan visa att dessa bilder kan ses som just rättfärdigande uppvisningar av könsspecifika genuskillnader (fören diskussion av Goffmans analyser längs dessa linjer, se Worth 1976). Det Butler säger tio, femton år senare är likt Goffmans resonemang, även om de använder olika begrepp: där Goffman exempelvis talar om institutioner säger Butler i stället diskurser, men båda begreppen refererar till socialt tvång. För Goffman är genus en socialisationseffekt; många individer har fostrats att uppfatta sitt kön på visst sätt och agera därefter och därmed blir genus ett socialt faktum eller, med ett annat begrepp, en institution som dirigerar individers handlande.

Det finns naturligtvis miljoner exempel på hur detta sociala tvång fungerar i praktiken, och kanske är det ingen tillfällighet att vi kan finna många tydliga exempel inom idrottens värld, eftersom idrotten erbjuder många övertydliga uppvisningar av biologiska könsskillnader som ritualiseras och därmed rättfärdigar sociala skillnader mellan olika genus. Ett exempel i mängden är när internationella boxningsförbundet beslutade att rekommendera att kvinnliga boxare ska ha kjol i stället för shorts när damboxning blir OS-gren 2012. Protesterna blev kraftiga mot denna rekommendation, som innebar en ändring av en etablerad praktik, och boxningsförbundet

beslutade då att kvinnliga boxare ska kunna välja mellan shorts och kjol.¹⁵ Individuellt väljande kan framstå som förnuftigt, men i just detta fall handlar det snarare om försök att rättfärdiga skillnader, vilket illustreras av att manliga boxare uppenbarligen inte ska kunna välja mellan shorts och kjol när de utövar sin idrott. Internationella badmintonförbundet har nyligen ännu tydligare bekräftat detta genom att införa kjoltvång för kvinnliga badmintonspelare på stora internationella tävlingar. Motiveringen till detta är att sporten ska göras mer attraktiv för publiken.¹⁶ Attraktiviteten ska således öka genom det kvinnliga badmintonspelare tvingas visa upp.

Goffman beskriver också genus i ljuset av interaktionsordningen och kallar de genuskopplade individuella sociala interaktionshandlingarna för *genderism*. Det genusstyrda handlandet tenderar slutligen att framställas av individuella aktörer på ritualiserade sätt, ofta överdrivet och stiliserat, som beskrivits i föregående kapitel.¹⁷ Men även här kan aktörerna distansera sig, tillämpa rolldistans och visa att de själva är något annat än vad genusinstitutionen föreskriver, ironiskt anpassa sig efter förväntningar, humoristiskt överdriva dem, ritualisera också det sociala tvånget och få det att framstå som något vi väljer och inte nödvändigtvis behöver anpassa oss till. Butler har sin egen variant av detta: dragartisten, vars blotta existens visar att verkligheten inte är given, utan konstruerad, och därför kan omkonstrueras. Slutsatsen jag vill dra av Butlers analys är att dragartisten drar nytta av en starkt ritualiserad form av rolldistans. Dragartistens praktik illustrerar också på ett synnerligen tydligt sätt Goffmans centrala begrepp intrycksstyrning.

Intrycksstyrning och definition av situationen

Det som Goffman själv kallar sitt dramaturgiska perspektiv menar han kan användas för att studera socialt liv i alla konkreta institutioner, exempelvis arbetsplatser, skolor och familjer och i situationer där det förekom-

¹⁵ *Dagens Nyheter* 2010-09-21, "Kjolen nere för räkning".

¹⁶ *Dagens Nyheter* 2011-04-21, "Förbundets kjolkrav ska öka intresset".

¹⁷ Inför, under och efter ett forskarseminarium kring Goffmans artikel "The arrangement between the sexes" vid Sociologiska institutionen i Lund i juni 2010 har jag haft förmånen att diskutera Goffmans syn på genus med Johanna Esseveld.

mer socialt tvång. Att perspektivet är dramaturgiskt innebär två saker. För det första betyder det att Goffman starkt betonar den expressiva eller uttrycksmässiga sidan av socialt handlande, vilket ska förstås som att vi inte endast handlar utan också tänker på hur vårt handlande uppfattas av andra eller, med andra ord, vilken impression i betydelsen omedelbart intryck handlandet ger upphov till hos andra. För det andra innebär det att Goffman använder en del begrepp från teaterföreställningens värld för att ge emfas åt just handlandets expressiva sida.

Konkret: om jag ska gräva en grop så är det mycket möjligt att jag endast gräver en grop, men om en person går förbi och kastar en blick på mig medan jag gräver så tänker jag med stor sannolikhet på hur jag tar mig ut medan jag gräver en grop. Ett annatsätt att uttrycka detta är att när jag handlar försöker jag också styra de intryck andra får eller gör sig av mig. Men detta fungerar inte alls så att vi först liksom trycker på handlagnappen och sedan på intrycksstyrningsknappen, utan dessa aspekter av vårt handlande är integrerade i varandra och sker för det mesta på en och samma gång. Det sker mer eller mindre automatiskt i närvaro av kända eller okända andra; man kan rent av säga att det är den andres närvaro som aktualiserar de normer för handlandet som vi försöker visa att vi följer genom intrycksstyrning. Dessa normer reglerar hur vi samspelar med varandra och Goffman kallar dem hövlighets- och anständighetsnormer. Vad som anses vara hövligt och anständigt kan variera starkt mellan olika samhällen. I Sverige anses det exempelvis inte hövligt att uttrycka sin uppskattning offentligt genom att vissla efter en kvinna (hur det förhåller sig med visslingar efter män kan du själv fundera över) eller på allvar säga ”herr Persson” till författaren av denna bok. I vissa samhällen anses det hövligt att tilltala okända andra med ”du”, i andra samhällen är det tvärtom. Det anses anständigt om en man och en kvinna kysser varandra på offentlig plats, men inte hur länge eller hur absorberat som helst, och det är inte länge sedan som det uppfattades som oanständigt att personer av samma kön kysser varandra offentligt (kanske uppfattas det fortfarande som avvikande).

Intrycksstyrning

En föregångare till Goffman, den österrikiske fenomenologiske socialpsykologen Gustav Ichheiser, försöker reda ut skillnaden mellan *expression*

och *impression* (Ichheiser 1949). Goffman refererar till artikeln i sin doktorsavhandling och i den första fotnoten i *The presentation of self ...* (Goffman 1959 s. 2). Med *expression* menar Ichheiser (1949 s. 6f) det objektiva förhållandet mellan en människas inre personlighet och dess yttre uttryck, medan *impression* avser att beskriva det symboliska förhållandet mellan yttre uttryck och hur det subjektivt uppfattas av omgivningen. Forskningsmässigt använder Ichheiser denna skillnad för att studera och förstå missförstånd i social interaktion. Goffman har, som nämnts, inte mycket till övers för antagna skillnader mellan ”inre personlighet” och yttre uttryck men behåller Ichheisers skillnad mellan *expression* och *impression* i modifierad form, närmare bestämt genom begreppen utsända och överförda uttryck. Utsända uttryck är de uttryck som individen har mer kontroll över för att uttrycka sig själv, medan överförda uttryck mer kontrolleras av omgivningen genom definitioner av vad individens utsända uttryck betyder. För Goffmans analyser av social interaktion är skillnaden mellan dessa uttryck helt central och det uttrycksmässiga samspillet mellan individer, som de samspelande försöker styra genom *impression management* (intrycksstyrning), är som framgått en helt central aspekt av den sociala interaktionens dynamik.

Intrycksstyrning handlar dels om att agera i huvudsaklig överensstämmelse med existerande normer som reglerar hur individer samspelar med varandra, dels om att försöka få dem vi möter att dela den egna definitionen av den situation vi delar. Definition av situationen är ett slags maktutövning, givet att makt utövas genom att få sig själv och andra att handla på visst sätt. Människor som är involverade i socialt samspel är enligt detta perspektiv både rollspelare och publik. Agerande och publik kan förvisso ha olika definition av situationen, men förmodligen inte så länge, utan de jämkar sig samman och ”förhandlar” sig fram till en gemensam definition av situationen som utgör ett för de flesta tillfredsställande svar på frågan: ”Vad händer här?”

I vanliga fall är de situationsdefinitioner som projiceras av de olika deltagarna tillräckligt samstämda för att det inte ska uppstå någon öppen motsättning. Med det menar jag inte att det kommer att bli den sortens samstämmighet som uppstår när var och en av de närvarande individerna öppet ger uttryck åt vad han verkligen tänker

och tycker och uppriktigt instämmer med de uppfattningar som de andra uttrycker. Den sortens harmoni är ett optimistiskt idealtillstånd och är i varje fall inte nödvändigt för att ett samhälle ska fungera på ett smidigt sätt. Det förhåller sig snarare så att varje deltagare väntas undertrycka sin uppriktiga åsikt och lägga fram en syn på situationen som han tror att de andra kommer att anse vara åtminstone tillfälligt acceptabel. Bevarandet av denna yttre enighet, denna fasad av samstämmighet, underlättas av att varje deltagare döljer sina egna önskningar bakom uttalanden som hävdar värden som alla de närvarande känner sig förpliktade att ge läpparnas bekräftelse. (Goffman 1974 s. 18)

När detta jämkande fungerar kan man säga att det upprättas ”preliminärt fungerande enighet, eller tillfällig konsensus” (Goffman 1974 s. 18). Betoningen ska här ligga på ”preliminärt” och ”tillfällig”. Det som Goffman kallar att vi samlar in ”social information” är oftast tillräcklig för att vi ska lyckas med detta. När vi skaffar oss social information läser vi av situationer, för det mesta utan hjälp av verbalt språk, utan förlitar oss i stället till olika rumsliga och kroppsliga tecken som individer ger ifrån sig. Det kan vara utseende, dialekt, kläder, hållning, rörelser, placering i rummet, avstånd till andra, doft och annat liknande.

Goffman tillämpar sitt teaterinspirerade sociologiska perspektiv på alla möjliga sammanhang och typer av social interaktion. Boken där perspektivet presenteras, *The presentation of self in everyday life*, bygger på ett fältarbete han gjorde på Shetlandsöarna i början av 1950-talet, ett samhälle präglad av småjordbruk och fiske. Vidare hämtas illustrativa exempel från bland annat arbetsplatser, skolan, hovet, familjen och offentliga platser. För det mesta handlar det om individer som interagerar, men Goffman behandlar också den sortens interaktion där en grupp interagerar med andra som just en grupp. Det kan till exempel vara en grupp lärare på ett universitet som ska presentera en i deras tycke förträfflig kurs för studenterna som just påbörjat den. När det gäller just gruppframträdanden blir dramaturgin tydligare eftersom gruppen måste samordna sitt handlande och styras mot ett slags mål, som är det intryck som gruppen vill att publiken ska få av gruppen. Varje individ utgör en potentiell spricka i gruppens gemensamma fasad, och Goffman

beskrivertre inslag i styrningen av en sådan grupp som är ganska klargörande. Det första är *dramaturgisk lojalitet*, som innebär att gruppens medlemmar måste vara lojala mot det intryck gruppen avser att göra på sin publik (barnet i inledningsberättelsen i detta kapitel uppvisar till exempel inte dramaturgisk lojalitet). Det andra inslaget är *dramaturgisk disciplin*, som innebär att en agerande inte får ryckas med i framträdandet så mycket att hon eller han glömmer vad syftet är med gruppens framträdande. Med Goffmans ord måste medlemmen i den framträdande gruppen

visa upp ett intellektuellt och känslomässigt engagemang i den aktivitet som han ägnar sig åt, men samtidigt måste han hindra sig själv från att ryckas med av sin framställning för att inte riskera att mista kontrollen över det som är syftet med hans verksamhet, nämligen att prestera ett framgångsrikt framträdande. (Goffman 1974 s. 188f)

Det tredje och sista inslaget är *dramaturgisk försiktighet*, som innebär att gruppmedlemmarna måste skydda sitt framträdande även före och efter detsamma och till exempel inte efteråt diskutera sitt framträdande i den så kallade främre regionen, scenen – eftersom publiken då kan höra saker som får dem att i efterhand tvivla på det framträdande de nyss iakttagit – utan spara detta tills de befinner sig i den bakre region som är utom hör- och synhåll för publiken.

Goffmans perspektiv har utvecklats till ett slags kollektiv intrycksstyrning inom den institutionella organisationsteorin. Där ses organisationer som kollektiva aktörer som för att framstå som legitima anpassar sig till institutioner som andra kollektiva aktörer anpassar sig till; det kan handla om etiska program, mångfaldsplaner eller organisationslösningar som importeras från andra sammanhang (se vidare Jönsson m.fl. 2011). Eyer- man (2006) har på principiellt liknande sätt pekat på förekomsten av kollektiv intrycksstyrning när det gäller sociala rörelser.

Främre och bakre region

Goffman delar analytiskt in den värld där vi spelar med varandra i en främre respektive en bakre region. Allmänt speglar uppdelningen skillna-

den mellan det som är offentligt respektive hemligt.¹⁸ Dessa regioner, rum eller platser är skilda åt genom varseblivningsbarriärer, som kan vara olika former av väggar mellan olika rum eller mindre påtagliga avgränsningar av platser. Varseblivningsbarriärerna åstadkommer publikåtskillnad, vilket betyder att de olika människor som en individ möter inte möter varandra. När jag är med kollegorna på jobbet är de en ”publik”, åtskild från den ”publik” jag möter i träningslokalen, på baren och så vidare. I den främre regionen är vi sedda, hörda, ja, varseblivna på alla olika sätt av andra, och här existerar som tidigare nämnts två uppsättningar normer för hur vi ska agera när vi är i andras närvaro, menar Goffman: hövlighetsnormer, som reglerar hur vi förväntas behandla andra (respekt¹⁹, för att uttrycka det med ett i dag vanligt ord), och anständighetsnormer, som reglerar vad vi förväntas göra och säga i närvaro av andra, det passande i situationen, med andra ord. Den förra sortens normer vetter mer åt det som kallas etik i betydelsen sedelära, medan den senare är mer av etikett uttrytt som umgängesregler. Dessa normer kan variera över tid, mellan olika samhällen och mellan delar av ett samhälle. Om vi alltså i dag vill besvara frågan om skillnader och likheter mellan en individs agerande i främre och bakre region, måste vi ta reda på hur den nu existerande respekten för andra människor uttrycks samt vad som anses passande att göra i andras närvaro. Skillnaden mellan främre och bakre region är en central del av Goffmans dramaturgiska perspektiv på social interaktion och syftar till att visa att en och samma människa kan gestalta sig själv på många sätt beroende på sammanhang. Billig (1996) har kritiserat den dramaturgiska metaforen, vilken också används av andra än Goffman, för att den begränsar perspektivet till scenen och framträdandet inför ”de andra”. För Goffman är emellertid på och bakom scenen lika viktiga för att förstå social interaktion, vilket just indelningen i främre och bakre region visar.

En viktig både existentiell och analytisk förutsättning för Goffmans sociologi är att vi aldrig kan vara riktigt säkra på om en individ som vi sam-

18 Ordet offentlig kommer från tyskans *offen*, ”öppen”, medan ordet hemlig ursprungligen kommer från det fornsvenska *hēmeliker*, det vill säga ”hemlik”. Som framgått av kapitel 2 talar Gouldner (1975) om vardagslivet som ”homey”, vilket jag översatt till just ”hemlik”. Den moderna betydelsen av hemlig utgår från ”hörande till hemmet” och ”därför dold för främmande blickar” (Hellquist 1993).

19 Respekt kan betyda både högaktning och fruktan, vilka kan sägas vara två olika orsaker till att lyda och disciplinera sig under normer.

spelar med framträder på samma sätt när han är med andra respektive med sig själv. Man kan ha olika värdering av att människor uppvisar denna dubbelhet och har möjlighet att dela in sitt agerande i privat och offentligt. En del menar att det är en skillnad mellan autentiskt och falskt agerande (t.ex. Eriksson 2007). Andra menar att det handlar om en skillnad mellan vilka andra vi är tillsammans med (t.ex. Tseëlon 1998 s. 56ff). Frånsett sådana uppfattningar vill jag hävda att Goffmans indelning i främre och bakre region är strukturell och säger något om relationen mellan de två regionerna, men i princip inget om vad individer gör i främre eller bakre region. Jag uppfattar honom så att den strukturella skillnaden mellan främre och bakre region i sig är konstant, med andra ord: det finns alltid en skillnad mellan dessa två regioner, medan den substantiella skillnaden mellan regionerna är variabel, med andra ord: vad skillnaden empiriskt består av varierar över tid, mellan samhällen, mellan sociala klasser och så vidare. Innehållet i främre respektive bakre regioner varierar med det Goffman kallade interaktionsordningen och samhällets identitetsvärden (vilka behandlas mer ingående i följande kapitel). Hur vi framställer oss i den främre regionen har alltså att göra med dels rådande sedvänjor och uppfattningar om hur individerska uppföra sig i varandras närhet (interaktionsordning), dels uppfattningar i samhället om hur en människa ska vara i alla möjliga avseenden (identitetsvärden).

Både interaktionsordningen och samhällets identitetsvärden har i Goffmans analys en viss dragning åt angloamerikansk, vit, manlig, medelålders medelklass, vilket Goffman är mycket medveten om och själv ideligen flaggar för. Vi kan därför se Goffmans framställning som en utgångspunkt och väga in klasskillnader, köns- och genuskillnader, kulturella skillnader, ålderskillnader, skillnader övertid i samhällens utveckling och eventuella andra relevanta skillnader.²⁰ Mot den bakgrunden kan vi konstatera att den fasad som individen visar upp i den främre regionen står i relation till interaktionsordningen och identitetsvärdena i det aktuella samhället, den kultur och de kategorier som individen tillhör. Här kan finnas en stor variationsbredd vad gäller ”fasader”, men behovet av expressiv

20 Av den antologi (Riggins 1990) som blev resultatet av en konferens i Indien 1987, där västerländska och indiska forskare möttes och diskuterade Goffmans sociologi, framgår att Goffmans perspektiv fungerar även när den angloamerikanska medelklassramen överskrids.

Aktivitet \ I närvaro av	Okänd	Bekant	Vän	Kollega	Man/kvinna	Syskon	Förälder	Barn	Partner	Mig själv
Peta näsan										
Tala nedsättande om ej närvarande										
Sjunga										
Fjärta										
Gräla med egna barn										
Klippa tånaglar										
Diskutera politik										
Lukta illa										
Sörja										
Tala om karriärplaner										
Snyta näsan										
Sveittas										
Gråta										
Tala om egna problem på jobbet										
Peta tänder										
Tala om känslor										
Kramas										
Tala om egna barns problem										
Vara naken										
Skratta högt										
Klämma finne										
Tala om egna relationsproblem										
Kamma håret										
Sova										
Tala om pengar										
Annat som du själv kommer på:										

Figur 4.4. Anständighetsindex.

kontroll av det egna framträdandet får antas vara relativt konstant. När Machiavelli (1987) på 1500-talet rådde fursten att tänka mer på skenet än på hur han verkligen var, så var detta samma intrycksstyrning som den schweiziska banken UBS tillämpar genom den fyrtyotire sidor långa uppförande-, kläd- och utseendekod som banken 2010 testade på fem av bankens kontor. Koden innehåller detaljerade regler för vilka kalsonger, kjolar och smycken men också vilka dofter anställda får ha och syftar till att förbättra bankens förtroendekapital.²¹

Vi vet att vissa saker gör eller säger vi inte i närvaro av okända andra, men frågan är om vi kan göra allt det vi gör i närvaro av exempelvis den egna familjen också bland bekanta, kollegor eller vänner? Reflektera därför en stund över uppställningen i figur 4.4, vilken kan användas som ett analysverktyg för att få fram ett slags interaktionsanpassat anständighetsindex.

Det blir ganska tydligt att vissa saker som vi gör är mycket privata och att vi gör dem endast ensamma eller möjligen tillsammans med vår partner (här finns med stor sannolikhet variationer med avseende på till exempel ålder, genus, klass, samhällsskick²² och kultur). Andra saker kan vi göra också när familjen är närvarande, åter andra med vänner. Säkert finns också individuella och grupprelaterade variationer. Sådant som har att göra med kropp, intimitet, personliga åsikter och liknande placeras nog oftast i den bakre regionen.²³ Det vi kallar privatsfären eller liknande är konstruerad av aktiviteter som har att göra med just intimitet, kropp, personliga åsikter och liknande i starkt moderniserade samhällen. Respekt

21 *Dagens Nyheter*s nätupplaga, dn.se, 2010-12-18, "Extrem klädkod ska blidka kunderna".

22 Av en bok om Tysklands förbundskansler Angela Merkel (Kurbjuweit 2009) framgår att hennes uppväxt i Östtyskland lärde henne att inte visa upp sina regimkritiska åsikter. Denna lärdom anses hon ha haft nytta av i sin roll som politiker i en demokrati, i synnerhet i umgänget med media. Aman (2009) kommenterar: "Det är en provocerande tanke att livet i DDR skulle ha utgjort en perfekt skola för en blivande regeringschef i en demokrati. Tyvärr rymmer den ett korn av sanning inte bara om Angela Merkel utan också om vår tids massmedier."

23 Här kan åter den folkliga skrattekulturen och Rabelais aktualiseras eftersom mycket av det som placeras i den bakre regionen av Rabelais ställs ut till beskådan i den store Gargantuas och den törstige Pantagruels groteska leverne. Den bakre regionen förefaller i den meningen ha en koppling till det folkliga skattet: "Det folkliga skattet, som organiserar den groteska realismens alla former, har sedan urminnes tider varit förbundet med det nedre, materiellt-kroppsliga planet. Skattet nedsätter och materialiserar" (Bachtin 1991 s. 30) Vidare: "Att nedsätta betyder här att ta ned på jorden, att göra delaktig av jorden, såsom en på samma gång uppslukande och alstrande princip; genom att nedsätta begraver man på samma gång som man sår ..." (Bachtin 1991 s. 31).

för andra i kombination med skam inför andra bestämmer i hög grad hur gränser dras mellan bakre och främre region. Det är därför inte givet att den automatiska tvättkabin som 2011 testas inom dansk äldre vård²⁴ uteslutande är ett omänskligt påfund som syftar till att sänka kostnaderna för omsorgen och skapa bättre arbetsmiljö för personalen, utan den kan möjligen också bespara människor skamkänslor inför sina skröpliga kroppar.

Att vi gör vissa privata saker tillsammans och därmed delar bakre region kan utgöra en definition av närhet (ett förhållande som sedan kan laddas med olika mer eller mindre vackra ord). Graden av närhet kan således uttryckas i termer av vad vi anser oss kunna göra i sällskap av olika kategorier av andra och, omvänt, vad vi accepterar att andra gör i vår närvaro. För Goffman är det personliga rummet eller informationsreservatet, som han kallar det, den uppsättning fakta om sig själv som individen har kontroll över och kan begränsa andras tillträde till (Goffman 1971a s. 28ff). Att så att säga släppa in någon i informationsreservatet kan vara ett uttryck för och symbolisera just närhet. Antropologen Edward Hall (1990) har närmast sig denna problematik på ett annat empiriskt sätt än Goffman och då undersökt närhet och avstånd människor emellan och vad de betyder (och kallat studiet av detta *proxemics*, ett begrepp bildat av ordet *proximity*, som betyder just närhet). Han skiljer mellan intimt, personligt, socialt och offentligt avstånd mellan människor, vilka varierar mellan noll och tio meter och skulle kunna kallas vår närhetssfär.²⁵ Skillnaden mellan dessa fyra avstånd har att göra med vad våra sinnen förmår uppfatta, och intrycken förmedlas av röst, hörsel, kroppsspråk, kroppsvärme, lukt och syn. Vi försöker etablera dessa avstånd beroende på hur väl vi känner andra människor. Skillnaden mellan Goffmans och Halls perspektiv är att Goffmans är strukturellt och Halls substantiellt. Goffman menar att där det finns en främre region finns också en bakre och vice versa, och vi kan studera vad som görs i de olika regionerna. Hall studerade i stället hur människor laborerade med avstånd mellan dem själva och andra och fann då att olika aktiviteter görs på varierande avstånd.

I anständighetsindexet ovan använder jag genomgående singularis för

²⁴ *Helsingborgs Dagblad* 2011-09-20.

²⁵ Influensatider kan det vara bra att veta att när vi nyser kan droppar från vår mun färdastio meter och påverka andra människor mycket påtagligt.

att beteckna olika slags andra. Det hela kompliceras betydligt om vi tänker oss de andra i pluralis, eftersom vi kan ha olika relationer till samma slags andra, till exempel olika anständighetsnormer och grad av närhet till olika vänner. Ett intressant fall är vidare när vi möter grupper av människor som utgör blandningar av olika slags andra med avseende på närhet, till exempel familj, vänner och kollegor, men också samma slags andra. Man kan då känna att man hamnar i ett slags korstryck mellan interaktion som bygger på likabehandling och differentierad behandling. Konkret: om jag kramar min bästa vän (som jag alltid gör), blir det då fel att jag vidsamma tillfälle inte kramar en vän som inte står mig lika nära (som jag aldrig tidigare kramat)? Eller något som jag nyligen själv upplevde: Jag besökte det världsberömda danska konstmuseet där jag varit många gånger tidigare. Jag gick in i en stor utställningshall och var alldeles ensam. Eller var jag ensam? Vakten, som alltid står där blickstill och är en osynlig icke-person, bugade denna gång mycket stiliserat, lite överdrivet, som om han ville säga: När vi är ensamma behöver jag inte vara den icke-person som jag normalt är. Och jag sa: "Jag trodde aldrig att jag skulle uppleva den dagen då jag var ensam i denna stora sal." Sedan började vi samtala, och när jag en timme senare gick förbi den stora salen igen hälsade vi diskret och en aning konspiratoriskt på varandra mitt bland alla andra besökare.

Så länge de olika kategorierna av andra hålls isär, vilket alltså Goffman kallar publikåtskillnad (Goffman 1974 s. 122), kan individen dela upp vad han/hon gör och säger i förhållande till vem han/hon möter samt i vilka olika sammanhang det sker. Vetskapen om att vi egentligen inte vet om personen vi möter är samma som han/hon är när vi inte möts, betyder att man aldrig kan lita på någon helt och fullt, men om man ska delta i socialt samspel måste man trots allt agera som om man gör just det. Social interaktion pendlar därför mellan misstro och tillit, och Goffman ser det som ett informationsproblem som varje individ försöker lösa genom att konsultera egna erfarenheter och/eller undersöka hur den andra interaktionsparten agerar. Till en viss nivå försöker samspelande individer att ta reda på så mycket som möjligt om varandra utan att ställa direkta frågor; de samlar in det Goffman kallar för social information, vilket är möjligt eftersom även när vi inte säger något så talar vår kropp, våra kläder, vår dialekt, hur vi rör oss, hur vi uttrycker oss, hur vi faktiskt gör när vi möter andra, vår hållning med mera:

När två individer inte känner till varandras åsikter och sociala ställning sätter de igång med en process av trevande utforskningar ... (Goffman 1974 s. 169)

Men den sociala informationsinsamlingen leder inte till fullkomlig visshet, och för att få veta ännu mer skulle vi vara tvungna att direkt fråga ut den andre, vilket emellertid för det mesta upplevs som respektlöst och ohövlighet. I stället för att fylla tillvaron med ständiga kontroller av sanningshalten i vad andra säger och gör, bestämmer vi oss närmast rutinmässigt för att lita till den ofta löst grundade information vi för ögonblicket har om den pågående interaktionen. På basis av vår vanligtvis omfattande erfarenhet av social interaktion bestämmer vi oss för det mesta för att spela med och därmed också i någon mening lita till den andre. Något annat skulle nämligen framstå som närmast ohövlighet.²⁶ Man kan säga att såväl tilliten till som respekten för den andre har ritualiserats. Samspelande individer upprättar därmed som tidigare nämnts en tillfälligt fungerande konsensus. Eftersom båda eller alla de samspelande bidrar till detta blir varje interaktion en situation som de samspelande skapar tillsammans (och som varje deltagare följaktligen också kan bryta ned genom att inte spela med), där de interagerande individerna tar roller som kan skilja sig en del från hur de är i andra situationer och i den bakre regionen där de är skyddade av varseblivningsbarriärer. På det hela taget kan man säga att det som individer placerar i bakre regionen är sådant som kan äventyra en tillfälligt fungerande konsensus mellan individer eller i en situation. Goffman skiljer som nämnts mellan interaktion som funktionellt handlande respektive som självpresentation och uttrycker bland annat skillnaden så här:

Om till exempel en basebolldomare ska ge intryck av att han är säker i sin bedömning måste han avstå från det ögonblick av eftertanke som skulle ge honom säkerhet i bedömningen: han måste fatta ett ögonblickligt beslut så att publiken blir övertygad om att han är säker i sin bedömning. (Goffman 1974 s. 35)

26 Lurendrejare, bondfångare, solochvårare och liknande utnyttjar just detta förhållande när de lurar av någon pengar. Bondfångare "bygger upp informella sociala relationer i syfte att missbruka dem", skriver Goffman (1952b s. 451). Se också Arvidson (2007), som studerat bedrägeri som social interaktionsform.

Därmed, fortsätter Goffman, ”hamnar individen ofta i dilemmat att antingen uttrycka sig *eller* handla” (Goffman 1974 s. 37). Han skiljer således mellan en mer spontan respektive en mer reflexivt expressiv sida av det sociala handlandet, vilket kan illustreras med några rader ur en av Kerstin Ekmans böcker:

En människa som hade så många bilder av sig själv där hon tog sig oföränderligt fördelaktig ut, kunde hon gå över ett golv utan att samtidigt se sig själv gå där? (Ekman 2005 s. 32f)

Den expressiva sidan är, menar Goffman, mer utarbetad och sammanhängande än den spontana:

Den expressiva samstämmighet som krävs vid framträdanden visar att det finns en avgörande brist på överensstämmelse mellan våra alltför mänskliga jag och våra socialiserade jag. Som mänskliga individer är vi förmodligen varelser med skiftande impulser, med stämningar och kraftresurser som förändras från det ena ögonblicket till det andra. Men i egenskap av personer som framträder inför en publik får vi inte vara utsatta för dessa skiftningar. (Goffman 1959 s. 56, översättningen efter Goffman 1974 s. 55 med undantag av förstameningen)

Detta kan illustreras genom att vi betraktar en roll på ”den riktiga” teatern.²⁷ Även i de fall då vi anser att rollgestaltningen på teatern är bra uttrycker sig skådespelaren ofta monologiskt, med rätt ordföljd, utan felsägningar och med budskapet språkligt korrekt paketerat. Spontant samspel har en helt annan språklig karaktär, och där är ordföljden ofta bakvänd (i förhållande till skriftspråk) och består ofta av felsägningar som snabbt rättas till, hummanden och kroppsspråk, och dessutom faller de samspelande på livets scen varandra i talet.

Den strukturella förutsättningen för individens möjlighet att styra sin synlighet (eller snarare perceptivitet) genom att undertrycka vissa delar

27 Rollspelet på teatern är inte på riktigt om man jämför med våra framträdanden i verkliga livet; teaterns rollspel är emellertid på riktigt i den meningen att vi föreställer oss att teatern, snarare än verkliga livet, är den rätta platsen för rollspel.

av sig själv och framhäva annat i samspelet med andra har som nämnts att göra med de varseblivningsbarriärer som skiljer bakre från främre region (Goffman 1974 s. 97). Redan i sin masteruppsats skrev Goffman om detta:

... amerikaner använder vardagsrum som en plats där respektabilitet och välstånd visas upp. Denna funktion förklarar varför vardagsrum ägnas en närmast rituell omsorg. (Goffman 1949 s. 66)

Vardagsrummet har traditionellt tillhört husets främre region, dit publik har tillträde, och det skiljer sig starkt från husets bakre region:

Skiljelinjerna mellan de främre och bakre regionerna manifesteras överallt i vårt samhälle. Som tidigare nämnts är sovrummet och badrummet överallt, utom i de lägre samhällsklasserna, platser från vilka publiken kan utestängas. De kroppar som görs rena, kläs på och förskönas i derummen kan sedan visas upp för vänner och bekanta i andra rum. I köket gör man naturligtvis samma saker med livsmedlen som man gör med människokroppen i badrummet och sovrummet. (Goffman 1974 s. 110)

Varseblivningsbarriärerna kan vara mycket påtagliga, exempelvis faktiska rum som i citatet ovan, men också mer av typen symboliska markeringar som läsning av en bok i en tågkupé, vilket kan vara ett uttryck för en önskan att få vara för sig själv. De kan också utgöra en skillnad mellan insiders och outsiders, som Hersh (1991) har visat när det gäller matematiken. I den främre regionen visas matematiken upp som enhetlig, objektiv, universell och som en verksamhet som kan göra absolut säkra slutledningar givet att den matematiska metoden följs. Hersh, själv en erkänd matematiker, kallar denna fasad för en myt – en användbar tro – som understödjer och rättfärdigar matematiken som institution inför outsiders, exempelvis politiska beslutsfattare som understödjer matematikinstitutionen ekonomiskt därför att den framstår som just enhetlig, objektiv etcetera. I matematikens bakre region finner vi insiders som inför varandra inte upprätthåller matematikens fasad. Matematiken i den bakre regionen är ”fragmentarisk, informell, intuitiv, tentativ”, skriver Hersh och fortsätter: ”Vi

försöker med det ena och det andra, vi säger 'kanske' eller 'det verkar som'" (Hersh 1991 s. 128).²⁸

Bakre och främre region som skillnaden mellan att vara "av" och att vara "på"

Skillnaden mellan bakre och främre region är en fråga om publikåtskillnad, alltså den handlande individens kontroll av vad publiken ser och vilken publik som ser vad. Ur den aspekten kan man säga att det som sker i den främre regionen skiljer sig eller kan skilja sig från skeendet i den bakre. Det är just själva skillnaden som är poängen när vi talar om relationen mellan regionerna. Å andra sidan gör vår erfarenhet av vad som passar sig i främre respektive bakre region att olika handlingar kan vara mer lämpade för bakre region, trots att de utförs i främre region. Goffman talar exempelvis om att individer kan anta en bakreregionsstil i den främre regionen (Goffman 1974 s. 115). (Man kan också anta en främreregionsstil i den bakre regionen; detta nämner dock inte Goffman.) Intressant är att enligt Hellquists (1993) etymologiska ordbok betyder ordet "hemlig" både "hörande till hemmet" och "därför dold för främmande blickar", alltså såväl en substantiell som relationell betydelse. Vanligast är dock att främre och bakre region skiljs åt av barriärer som reglerar individens handlande på sådant sätt att bakreregionshandlandet utförs i bakre region och främreregionshandlandet utförs i främre region.

Ett enkelt sätt att definiera skillnaden mellan bakre och främre region med utgångspunkt från individens synlighet och tillgänglighet för andra är att föreställa sig en skala där individen pendlar mellan att vara "av" (avstängd, *off*) respektive "på" (påslagen, *on*).²⁹ Att vara "av" innebär då att

28 Jag vill tacka Gerd Brandell, matematiker vid Lunds tekniska högskola, för att jag fått diskutera dessa aspekter av matematiken med henne.

29 I det militära systemet finns en motsvarighet till av och på, nämligen "lediga" och "givakt". Om vi översätter dessa termer till det vardagliga interaktionssammanhanget så skulle givakt kunna betyda att vi stramar upp oss, medan lediga på motsvarande sätt innebär att vi kan slappna av. Detta liknar skillnaden mellan att vara med andra och vara med sig själv. Skillnaden är att i interaktionssammanhanget är det själva samspelet med de andra som avgör, medan det i det militära systemet är en formellt överordnad person som regisserar pendlingen mellan höjd och sänkt uppmärksamhet. Beträffande det engelska ordet *on* i interaktionssammanhang, se Messinger m.fl. (1974), vilka använder det på ungefär samma sätt som jag gör här.

vara osynlig och otillgänglig för andra, medan att vara ”på” innebär synlighet och tillgänglighet. Med tanke på en del av de nya medier som utvecklats under senare tid, inte minst mobiltelefoni och sociala medier, vilka jag återkommer till i kapitel 9, får man en känsla av att vi i dag är ”på” mer än tidigare. Jag har dock inga egentliga belägg för att så skulle vara fallet. Två fall under senare tid indikerar dock att det som här kallas bakre region numera upplevs som något problematiskt eller misstänkt – det förefaller som om ”allt” ska vara synligt i dag, ske inför öppen ridå, vilket förmodligen leder till att individens möjlighet att dra sig tillbaka till en bakre region, att vara ”av”, minskar.

Det första fallet är avslöjandet i december 2007 av ICA:s köttantering i några butiker, vilket ledde till ett mediedrivet ramaskri och stor indignation. Genom hemlig observation i ett antal ICA-butiker avslöjade journalister att kött som hade passerat bäst-före-datum ommärktes och fick ett nytt, senare bäst-före-datum. Med dold kamera avslöjades också en ganska snuskig – men, inbillar jag mig, inte ovanlig – hantering av köttet på lagret i en av affärerna. Kött som hade passerat bäst-före-datum maldes till köttfärs och när ett köttstycke tappades på ett ostädat golv rengjordes det endast hjälpligt och maldes sedan.³⁰ De affärer det handlade om var lönsamma och ägarna hade blivit förmögna. Affärerna hade regler för hantering av köttet som gick stick i stäv mot den faktiska köttanteringen, vilken påstods pågå med ledningens goda minne.

Idet andra fallet, som utspelades sig i februari 2009, talade två tjänstemän vid en kommunal verksamhet som driver sysselsättningsåtgärder för vuxna nedsättande omen klient som just avslutat ett samtal med dem via telefon. Problemet var bara att det nedsättande talet av misstag bandades av klientens mobilsvare. Det gav upphov till stora rubriker i media och bland annat krav på avsked. I en av många tidningsartiklar³¹ kan man läsa följande meningsutbyte mellan journalisten (kursiv stil) och de två tjänstemännen:

30 Jag måste medge att jag har svårt att uppröras över köttanteringen, vilket kan bero på att min uppfattning om köttbranschen har formats av Upton Sinclairs bok *The jungle*, vilken jag läste med stor fascination i min ungdom. Boken, som ursprungligen gavs ut 1906 och på svenska har titeln *Vildmarken* (Sinclair 1950), utspelar sig i Chicagos slakterikvarter och i köttfabriker där vad som helst maldes till färs.

31 *Helsingborgs Dagblad* 2009-02-26.

– Det kan vara så att vi sinsemellan sitter och diskuterar folk efter att vi träffat dem förstagången. Hur vi ska komma vidare och hur de ska få jobb exempelvis. [...]

Ingår det att använda kränkande uttryck i den diskussionen?

– Nej givetvis inte. Men vi måste kunna diskutera och spåna sinsemellan. Det är en fruktansvärd otur att hon hörde det. Det var inte meningen.

Vad säger dessa uttalanden om er människosyn?

– Jag tycker vi har en bra människosyn. Vi dömer ingen. Ni är inte riktigt insatta i allt vi gör.

Två sätt att uppfatta tillvaron kommer till uttryck i dessa fall. Å ena sidan föreställningen om att det som synes ske också är, eller åtminstone bör vara, det enda som sker. Å andra sidan uppfattningen att tillvaron är motsägelsefull och att det som synes ske när personer är synliga för andra kan motsägas totalt av det de gör/säger när de tror sig vara osynliga. Det andra sättet att föreställa sig tillvaron är det vi bör förknippa med Goffman: det som sker och sägs i bakre respektive främre region kan vara helt motsatt vartannat—allt beror på vilka som ser och hör, vilka som med andra ord är publik. Ett sätt att förstå ICA:s köthantering mot bakgrund av Goffmans synsätt är att köthanteringens mycket väl kan vara delad i två delar: den sida av köthanteringens som är förtroendeingivande, kvalitetsmedveten och avser att styra kundernas intryck av ICA och som möjligen endast utmärker köthanteringens i den främre regionen; en annan köthantering som pågår i rum där och vid tidpunkter när kunderna inte har insyn, i affärens bakre region.

Ett alternativt sätt att förstå tjänstemännen som av misstag var alltför frispråkiga inför en klients telefonsvarare tar också sin utgångspunkt i uppdelningen i bakre och främre region. Den fråga som mot den bakgrunden kan ställas är: Vari bestod tjänstemännens överträdelse? Var det att de sa det de sa eller att de inte lyckades hålla det kvar i den bakre regionen? Jag är helt övertygad om att vi alla, i högre eller lägre grad, gör oss skyldiga till att baktala andra när de inte hör oss. Bortom indignationen över riskerna med att avslöja diplomatsamtal i bakre regioner, visar Wikileaks avslöjanden 2010 detta med önskvärd tydlighet. Efter årtionden av politiskt prat om värdet av och reformer för att säkra transparens och ”value for money”, reformer som ofta riktas nedåt inom i synnerhet offentliga

organisationer, ändrades tonen i ett slag när Wikileaks avslöjade vad USA:s ambassadpersonal, när de trodde sig vara i sin bakre region, skriver i rapporter om andra länders ledare. När transparens avser underordnade rättfärdigas den med effektivitetsretorik, när den avser makten skramlas det med terroriststämplar, för att uttrycka det med en retorisk förenkling. När en skribent i *Dagens Nyheter* skriver: ”Kan en demokratisk stat överleva utan hemligheter? Svaret måste bli nej. Utan hemligheter kan en stat – lika lite som en familj eller den enskilde – inte existera. Den helt genomskinliga staten är en utopi” (Swartz 2010), måste man instämma i princip, samtidigt som de urvalsprinciper som skribenten använder för att definiera vad som är acceptabel respektive oacceptabel transparens därmed också blir fullständigt osynliggjorda.

Även etikkonsulter, justitie- och andra ombudsmän, som bevakar och slår ned på olika överträdelser och orättvisor, samt journalister i den moraliska indignationsbranschen tar sin tillflykt till en bakre region, där de kan vara annorlunda och säga andrasaker än i den främre region där de rollenligt ska vara etiska, rättrådiga och moraliskt indignerade. Jag skulle gärna vilja se bevis på att etikkonsulten X, justitieombudsmannen Y och den moraliskt indignerade journalisten Z är likadana i bakre och främre region. Det är dock knepigt, för i samma ögonblick som beviset presenteras blir bakre region förvandlad till främre! Detta är det förmodligen viktigaste både existentiella och kunskapsmässiga villkoret för Goffmans sociologi.

5. Social informationskontroll: stigma och identitetsstyrning

Utan någonting att tillhöra har vi ingen fast personlighet, och samtidigt medför total anslutning och tillgivenhet till vilken social enhet det vara må ett slags frånvaro av personlighet. Vår upplevelse av att vara en person kan ha sitt ursprung i att vi dras in i en större social enhet; vår känsla av att ha en personlighet kan uppstå i de obetydliga sätt med vilka vi motstår den sociala enhetens tryck på oss. Vår status stöts upp av världens solida byggnader, medan vår känsla av personlig identitet ofta bor i sprickorna.

Goffman (1973 s. 211)

Du har säkert sett Monty Pythons sketch ”The ministry of silly walks” från 1970 – om inte, så ta en titt på YouTube – där John Cleese uppvisar de mest märkliga gångarter: han drar upp benen högt, småhoppar, går på insidan av fötterna och tar ömsom korta snabba steg, ömsom långadröjande.

Silly Walks.

Det börjar med att han promenerar i stan iklädd hatt och kostym på väg till sitt arbete på ”myndigheten för fåniga gångarter”. Han är till synes helt ensam om sin märkliga gång. Väl på myndigheten möter han andra med de mest osannolika sätt att gå. Han tar emot en man som ansöker om statligt stöd för att utveckla en fånig gångart, vilken dock inte anses tillräckligt fånig utan måste vidareutvecklas. Den är definitivt inte lika fånig som sekreterarens som kommer med en bricka med kaffe, men allt spills ut på grund av den dynamiska gången.¹ Man kan tolka denna sketch på många sätt, inte minst politiskt på grund av att en ”myndighet” figurerar i den och försöker styra hur vi ska gå, men jag ska i stället fråga: Varför tycker vi (i alla fall jag) att den är så fruktansvärt rolig? Jag tror inte att det endast beror på att gångarterna ur ett funktionellt perspektiv är så osedvanligt korkade, utan skrattet har också och kanske mer att göra med den expressiva sidan av gåendet. Att gå är inte bara att gå, utan att gå är mycket ofta att gå bland andra människor, och därmed tänker de flesta av oss på hur dessa andra ser oss som gående. Monty Python-sketchen är rolig, tror jag, därför att vi föreställer oss hur det skulle vara att gå på dessa korkade sätt bland andra människor. Den tanken kan nog både locka och ge rysningar. Hur skulle de reagera? Hur skulle jag reagera? Kanske skulle de andra se en sådan avvikande gång som ett stigma. Goffman definierar stigma som en individs avsaknad av socialt erkännande på grund av att individen inte kan svara upp mot de identitetsvärden som värdesätts i samhället.

Jag tror att människor vid den tiden då sketchen gjordes skulle tro att det var något *fel* på mig om jag betedde mig som Cleese under en promenad. De skulle kanske anta att jag hade ett handikapp som förhindrade mig att gå *normalt*. I dag kan man emellertid se en hel del märkliga gångarter om man tar en promenad, utan att för den skull omedelbart ge dem status av stigma. Vi kan se gående människor som svänger armarna högt upp och liknar gående väderkvarnar. Andra lyfter benen lite högre än normalt och åter andra håller armarna högt med knutna händer pekande rakt fram samtidigt som de rör dem fram och tillbaka likt vevstakar. En del har tyngder

1 Goffman (1971a s. 186) beskriver en servitris med starka skakningar i kroppen. Hon vet mycket väl vad kunderna tänker när hon serverar dem, och hon väntar tills ”... en anständig familiaritet har infunnit sig innan hon, medan kundernas mat skakar i hennes händer, bedrivat medger ’Jag måste vara den enda servitrisen i Philly som serverar mat med skak ...’”.

fästade på armarna och sträcker med jämna mellanrum armarna rakt upp i vädret, andra använder stavar. Att de vågar göra detta beror, får man förmoda, delvis på att de gör det i träningssyfte: en expert har sagt att det är bra att gå på dessa sätt och en grupp människor har börjat tillämpa dessa gångarter och därför är ingen ensam om dem. De är fortfarande en minoritet, men de är med största sannolikhet flera i dag än 1970 när Monty Python-sketchen gjordes. En del av oss skrattar förvisso åt dessa nyttiga gångarter, men vi gör det bakom ryggen på de gående och få antar att det är något fel på dem eller att de är onormala (kanske tycker vi snarare att de är modiga som vågar avvika). Här kan en parallell dras till identitet: Vi har under de senaste fyrtio åren fått en större variationsbredd när det gäller identiteter och möjligen en successivt ökande tolerans, eller åtminstone osäkerhet, inför det som förr tvärsäkert kallades onormalt, avvikande och stigmatiserande. Nyastigman har samtidigt uppstått och en del gamla har skärpts.

Detta kapitel har i princip samma upplägg som det föregående: det individuella fenomenet identitet, som redan tidigare har diskuterats i samband med rollbegreppet, presenteras inledningsvis med hjälp av en forskningsöversikt som leder övertill Goffmans analys av identitet i boken *Stigma: Den avvikandes roll och identitet* (Goffman 1971b). En av huvudpoängerna i Goffmans analys är att såväl den person som markant avviker från samhällets identitetsvärden som den individ som betraktas som ”normal” försöker styra sin identitet i förhållande till samhällets identitetsvärden. Styrningen utövas i samspelet med andra, medan identitetsvärdena är ett slags sociala och samhällsliga institutioner.

Identitet

Som framgått av föregående kapitel används rollbegreppet för att beskriva en individs relation till sin omgivning och betecknar både en aktörs samspel med andra, hennes/hans framträdande inför andra och en funktion eller en uppgift som någon har i en helhet. Identitetsbegreppet är ett annat begrepp som tar fatt i individens relation till omgivning och samhälle, men till skillnad från rollbegreppet intresserar det sig också för människan som naturvarelse i termer av exempelvis antaganden om att individer har vissa medfödda, i vissa fall nedärvda, egenskaper som har betydelse för hur hennes identitet utvecklas, för relationer, livsval och så vidare. All-

mänt används identitetsbegreppet för att beteckna överensstämmelse mellan olika delar, till exempel mellan en individs inre och yttre uttryck, mellan individ och omgivning samt mellan individ och grupp.

Man kan uppfatta roll och identitet på många olika sätt, men jag inbillar mig att vid den tidpunkt när såväl roll- som identitetsbegrepp samtidigt användes inom samhällsvetenskaperna och i någon mening tävlade om utrymmet, 1950–1970-talen, representerade begreppet identitet något inre och mer beständigt hos individen, medan rollbegreppet snarare var något yttre och mer flyktigt. Båda begreppen har vidareutvecklats inom ramen för ett slags spänningsfält mellan å ena sidan det konstanta och det variabla och å andra sidan det av omgivningen tillskrivna och det av individen valda. Åtminstone Goffmans rollbegrepp representerade på 1960-talet något som var variabelt och skilde sig markant från ett identitetsbegrepp som då mer än i dag tog fasta på personlighetens konstanter.² Goffman beskrev sitt synsätt på individens jag och identitet med exempelvis uttrycket ”ensamtidig mångfald av själv” (Goffman 1961b s. 132). Från marxistiskt håll har Goffmans rollbegrepp kritiserats för att vara alltför variabelt och fenomenet rolldistans har beskrivits som ”ett särskilt raffinerat och farligt slag av mänskligt perspektivbyte” (Ottomeyer 1978 s. 100). Å andra sidan beskrivs rollbegreppet i en aktuell översikt över identitetsfenomenet (Hammarén & Johansson 2009 s. 32) som alltför statiskt och med en tendens att låsa fast människor i stelbenta kategorier; det är dock oklart där vilket rollbegrepp som avses.

Begreppet identitet blev allt populärare inom samhällsvetenskaper från 1940-talet och intog steg för steg de platser som exempelvis begreppen personlighet och karaktär hade (Weigert m.fl. 1990). Från 1970-talet började identitetsbegreppet förvandlas till något som avbildar en variabel personlighet, medan rollbegreppets tillämpningsområde förminskades och i dag mest lever kvar som beskrivning av yrkesroller.³ Samtidigt har

2 Nationalencyklopedin betonar emellertid fortfarande det konstanta i sin definition av begreppet identitet: identitet som en individs medvetenhet om sitt från andra klart avgränsade jag respektive identitet som ett slags konstant jag över tid.

3 Samma sak iakttas av Turner (2002), som också påpekar att samtidigt som rollbegreppet fortfarande är en av ”arbetshästarna” inom sociologiska analyser, har teoretiseringen kring roller i stort sett upphört under de senaste trettio åren. Simpson och Carroll (2008) gör liknande iakttagelser från organisationsteoretisk synvinkel och hävdar att rollteorin ”sjunkit nästan utan att lämna ett spår efter sig i den aktuella litteraturen”.

väljande blivit en närmast allmängiltig form för individen att hantera många olika företeelser i sitt liv: arbete, karriär, partner, utbildning, barnafödande, utseende, sexuell orientering och, bland mycket annat, identitet. Medan rollbegreppet har förvisats till skuggan har identitetsbegreppet och identitetsfenomenet nu "blivit en prisma genom vilken andra aktuella aspekter av livet upptäcks, undersöks och blir förstådda" (Bauman 2002 s. 171).⁴ Bauman försöker förstå denna utveckling genom att hävda att vi betonar identiteten i dag därför att samhällsutvecklingen leder till att beständiga identiteter har en tendens att försvinna (Bauman 2004 s. 17).

Begreppet identitet har använts för att beskriva vem/vad/hur en person är, men också det någon vill bli/försöker vara samt den gruppen individ tillhör. Erik H. Erikson, som av Weigert m.fl. (1990) ses som en portalfigur när det gäller användning och utveckling av identitetsbegreppet från 1940-talet och framöver, skilde 1968 mellan tre utvecklingsstadier när det gäller identitetsbegreppet: för det första "en medveten känsla av individuell särart", för det andra "en omedveten strävan efter erfarenhetsmässig kontinuitet" och för det tredje "solidaritet med en grups ideal" (Erikson 1994 s. 208). Det konstanta i fråga om identitetsbegreppet tycks vara viljan att identifiera sig som någon som i något avseende skiljer sig från andra, medan variabiliteten har att göra med en utveckling från inre till yttre grund för identitet. Identitetsfenomenets fascination och laddning kommer sig av att människor i några avseenden är olika, i andra lika, och i några avseenden *vill* vara lika, i andra olika, och i några avseenden har lyckats *institutionalisera* olikhet och likhet i termer av exempelvis ålder, genus, klass, etnicitet, smak, nationalitet, grupptillhörighet och livsstil. När det gäller det sistnämnda vill jag betona institutionaliseringen, eftersom det faktum att två personer är födda samma år, är av samma kön, klass och så vidare inte är någon garanti för likhet.

I den nutida samhällsvetenskapliga forskningslitteraturen om identitet betonas såväl själva identitetsfenomenets som identitetsbegreppets variabilitet. Närmare bestämt betonas starkt både individers identitetskonstruktion och den vetenskapliga konstruktionen av begrepp som upp-

4 Strauss använde redan 1959 identitetsbegreppet på ett slags prismatiskt sätt och skrev: "Genom att medvetet välja en motsägelsefull och diffus term som identitet trodde jag att jag bättre skulle vara i stånd att se runt hörn inom mitt problemområde ..." (Strauss 1959 s. 11f).

märksammar andra aspekter än de som traditionellt synliggjorts inom identitetsdiskussionen. Giddens argumenterar för att det senmoderna samhällets speciella karaktär – ett globaliserat samhälle som anses vara i snabbare, mer omfattande och djupare ständig förändring än något tidigare samhälle – leder till en ångest och otrygghet som ”sträcker sig ända in i självets kärna” (Giddens 1999 s. 45) och gör identiteten till ”ett reflexivt projekt”. Detta betyder att individen reflekterar över och förändrar sig för att försöka skapa större samstämmighet mellan sig själv (sin identitet eller sitt själv) och samhällsförändringen. På det viset blir identiteten mycket mer föränderlig än tidigare därför att samhället, åtminstone i en rad avseenden, är mycket mer föränderligt. Bauman driver detta några steg längre och hävdar att relationen mellan individuell identitet och samhälle inte längre går att upprätthålla på grund av individualiseringen av samhället. I det tidigare moderna samhället innebar individualiseringen att

individen frigörs från den tillskrivna, nedärvda och medfödda bestämningen av hennes sociala karaktär [...] individualisering består, kort sagt, i att förvandla den mänskliga ”identiteten” från något ”givet” till en ”uppgift” – och ge aktörerna ansvaret för att utföra denna uppgift och för konsekvenserna (inklusive biverkningarna) av sitt utförande [...]. Moderniteten ersätter den sociala ställningens *bestämning* med en tvingande och obligatorisk *självbestämning*. (Bauman 2002 s. 176)

I det sen- eller postmoderna samhället blir de negativa konsekvenserna av individualiseringens valfrihet mycket mer påtagliga. Det beror på att samhället har fått en flytande karaktär, där de alternativ som individen har att välja mellan är starkt föränderliga och flyktiga, varför individen har mycket svårare att överblicka konsekvenserna av de val han/hon måste träffa.⁵ I sammanfattning kan man, med stöd av Bauman, hävda att ett flytande modernt samhälle tenderar att ge upphov till flytande identiteter.

5 Här är inte platsen att diskutera hur föränderligt samhället är. Min uppfattning är dock att samhället är mer föränderligt i vissa avseenden än i andra. Det finns institutioner som tycks motstå den allmänna förändringsbenägenheten, för närvarande t.ex. maktstrukturer kopplade till ägande av kapital och marknadsekonomi. Lönearbetet är en annan mycket beständig institution, som trots att de som står utan lönearbete både blir allt fler och påtvingas allt sämre levnadsförhållanden fortsätter att vara den dominerande formen av arbete i vårt samhälle.

En annan tendens när det gäller identitetens omvandling i det sen- eller postmoderna samhället har mer att göra med vad som brukar kallas social identitet, som både betyder gruppidentitet och andra kollektiva identiteter. Sådana identiteter har blivit en arena för både individers meningsskapande och gruppers motstånd mot en hel rad av de skenande samhällsförändringar som Giddens talar om och den flyktighet och oöverskådlighet som Bauman beskriver. Orsaken till gruppidentiteters attraktion är enligt Bauman individens bristande tillhörighet i samhället:

När identiteten förlorar det sociala ankaret som fick den att framstå som ”naturlig”, förutbestämd och icke förhandlingsbar, blir ”identifikation” ännu viktigare för individerna, vilka desperat söker efter ett ”vi” att tillhöra. (Bauman 2004 s. 24)

Castells beskriver också ett samhälle i snabb förändring när det gäller en rad vitala förhållanden: globalisering av ekonomin, flexibelt arbetsliv, individualisering av arbetskraften och nätverk som organiseringsform av allehanda aktiviteter:

Denna nya form av samhällsorganisation med dess helhetsgrepp sprids till hela världen – [...] skapar institutioner, omvandlar kulturer, skapar rikedom och framkallar fattigdom, väcker girighet, förnyelse och hopp samtidigt som den framkallar umbäranden och förtvivlan. Det är verkligen, skön eller ej, en ny värld. (Castells 2000 s. 15)

Castells (2000 s. 15f) lägger emellertid också stor vikt vid det motstånd i form av kollektiva identiteter ”som utmanar globalisering och kosmopolitism till förmån för kulturell specificitet och människors kontroll över sitt liv och sin miljö”. Konkret beskriver Castells detta motstånd som feminism, ekologism och en rad olika rörelser som försvarar religion, nation, familj, lokalsamhälle och etniska grupper. Kollektiva identiteter ger mening och de konstrueras av individer när de internaliseras, görs till en del av individens inre i form av värderingar, moral, mål och liknande. Detta, menar Appiah (2005), är över huvud taget kännetecknande för identiteter: de är ett slags redskap som hjälper oss att hantera olika möjligheter, och denna vägvaljande funktion hos identiteter är vad Appiah kall-

lar”identitetens etik”. Här blir det dock viktigt att skilja mellan identitet och identifikation. Sociala identiteter, till exempel att göra tillhörigheten till en etnisk grupp till sin identitet eller vara en övertygad anhängare av ett fotbollslag, handlar i mycket hög grad om att identifiera sig med en grupp och därigenom uppleva att man som individ har en identitet. Som Strauss (1959) visar handlar identifikation emellertid också om att bli identifierad som någon/något i betydelsen att bli definierad i förhållande till andra. Detta rör alla aspekter av identitetsfenomenet, inte endast förhållandet mellan individ och grupp. Samtidigt bör man begrunda Eriksons (1956) iakttagelse att när en individ identifierar sig med en annan eller något annat blir inte resultatet identitiskt med det individen identifierar sig med. Individuell identifikation är inte mekanisk, utan består av väljande och sammanfogning.

Appiah (2005 s. 66ff) analyserar vidare vad man kan kalla den sociala identitetens dynamik genom att skilja mellan tre moment i framväxten av en gruppidentitet:

1. *Begreppsliggörande*. Den sociala identiteten måste existera som en grupp, vilken en presumtiv anhängare kan identifiera sig med och bli erkänd som medlem av. Grupp och anhängare måste med andra ord existera som ett slags gemensamt socialt begrepp, till exempel fotbolls-
supportrar eller baptister.
2. *Identifikation*. För att kunna internalisera identiteten måste individen uppfatta att det finns en särskild gruppidentitet att identifiera sig med.
3. *Bli behandlad som*. Den speciella gruppidentiteten måste av andra, som inte har gjort identiteten till sin, uppfattas som just en gruppidentitet som konstitueras av individer som man definierar och behandlar som delar av eller medlemmar av gruppen i fråga. (Därmed blir social identitet enbart identitet och kanske är det, vilket Jenkins [2004] påpekar, överflödigt att tala om *social* identitet eftersom alla identiteter uppstår i social interaktion och, skulle jag vilja tillägga, för att definiera något som identitet måste den i någon mening vara socialt erkänd.)

För att sammanfatta kan man säga att den aktuella gruppidentiteten måste existera som ett valbart livsalternativ och genom att väljas av individer bli till ett socialt faktum, vilket andra individer kan relatera till, och därmed

blir gruppidentiteten del av vardagslivet. Testa själv skillnaden mellan den existerande gruppidentiteten "Hells Angels-medlem" och den, vad jag vet, icke existerande gruppidentiteten "Gosedjur på MC". Här bör man påminna om Sens analys av den farliga gruppidentiteten och närmare bestämt att "[u]testängandets olycka kan lätt gå hand i hand med tillhörighetens fördelar" (Sen 2006 s. 20). Han riktar också kritik mot dem som å ena sidan helt och hållet åsidosätter identitet, exempelvis en del nyliberala ekonomer som menar att människor träffar val på alltigenom rationella grunder, och å andra sidan dem som reducerar identiteten till "singulär tillhörighet", exempelvis politiska ledare som hetsar grupper med snäva gruppidentiteter mot varandra för att öka sitt eget inflytande (Sen 2006 s. 34ff).

Identiteter kan antas variera mellan olika samhällsformer med avseende på tillskrivna, förvärvade och valda identiteter. I förmoderna samhällen var sannolikt omfattningen större av vad som skulle kunna kallas tillskrivna identiteter, till exempel att sonen i en familj förväntades ta över faderns yrke och att dottern inte fick eller endast i undantagsfall fick göra det. I moderna samhällen ökade den sociala mobiliteten till följd av bland annat kommunikation, arbetsmarknad och utbildning och här kan vi då tala om förvärvade identiteter, exempelvis de första kvinnliga prästerna. I sen- eller postmoderna samhällen blir väljandet ett viktigt inslag och det individuella valet får särskilt vital betydelse. En mängd olika utvecklingstendenser löper samman i det individuella valet: individualisering, demokratisering, social mobilitet, marknadsorganisering, rationalitet, legitimitet. På en mängd olika områden träffas i dag val som kanske var tänkbara men inte erkända i samhället för hundra år sedan, till exempel val av sexuell orientering och etnicitet. Sådana val blir identifierande, en grundval för hur andra möter oss och därmed en viktig del av vår identitet.

Det förefaller slutligen finnas ett slags betydligt flyktigare identiteter som baseras på väljande: kommersiella identiteter som byggs upp kring varor som exempelvis bilar, kläder, böcker och idrottshjälpmedel. Sådana identiteter är kollektiva och svarar mot valda livsstilar och stilar. Varorna frigör sig från detta sammanhang och får speciella betydelser; tänk till exempel på de olika betydelser vi tillskriver en Volvo, en BMW respektive en Toyota Prius – och ägarna/förarna av dessa bilar. Dessa identiteter pendlar mellan kommersiella krafter på marknader och i marknadsföring

samt i individens rolltagande och blir därmed spännande mötesplatser mellan instrumentella vinstintressen och lekfull kreativitet. Det som kallas sociala medier har också blivit arenor där kollektiva identiteter uppstår. I en artikel gör Dalsgaard gällande att ”Facebook-personen” skiljer sig en del från den vanliga personen. Den senare är individ, medan Facebook-personen snarare är en ”divid” som presenteras relationellt för omvärlden:

Facebook-personen är en divid som definierar in sina sociala relationer i presentationen av sin identitet. (Dalsgaard 2008 s. 9)

”Individ” betyder odelbar, och i identitetssammanhanget svarar detta mot ett identitetsbegrepp som vill avbilda människans identitet som stabil över tid, unik, konsistent samt svarande mot *en* människa. En ”divid” är delbar och kan dela sin identitet med andra genom ett gemensamt nätverk. Individen på Facebook, skriver Dalsgaard, är centrum i sitt eget sociala universum och därigenom unik. Dalsgaards resonemang är intressant men lite överdrivet. Kanske är identiteter som presenteras via sociala medier snarare additionella än dividuala eftersom nätverket snarare läggs till en befintlig identitet än utgör en delad identitet.

Identitetsbegreppet är ett mycket använt begrepp, lika populärt i dag som förmodligen rollbegreppet för ett halvsekel sedan. Många betonar starkt föränderligheten hos såväl identitetsfenomenet som identitetsbegreppet. När det gäller det förra verkar många i dag vara överens om att mycket snabba och svåröverskådliga samhällsförändringar sätter dividuala identiteter under starkt tryck. I fråga om det senare betonas dividual identitetskonstruktion. Här är inte platsen att försöka reda ut förhållandet mellan dessa två, men det verkar inte helt harmoniskt. Risker finns att föränderlighet och variabilitet överbetonas och att det som trots allt är konstant när det gäller identitet glöms bort. Man bör i det sammanhanget tänka på det som Strauss påminde oss om redan 1959, nämligen att ett ägg alltid förefaller vara ett ägg oberoende av om det är rått, löskokt, hårdkokt eller stekt (Strauss 1959 s. 92f), oberoende av – med andra ord – vilka formförändringar det genomgår.

Låt mig också påminna om att Goffman studerade vardaglig social interaktion, och det som han benämnde interaktionsordningen visar just regelbundenheter och konstanter i det sociala samspelet mellan männi-

skor. Det är i vardagen som identiteter formas och det finns anledning att påminna om att det finns en hel rad företeelser som förknippas med identitet som inte är så särskilt föränderliga och flytande. Personnamnet och personnumret är för de flesta konstanta över tid. En persons utseende är också för det mesta relativt konstant över livsrytmen. Andras sätt att relatera till mig skapar en viss tröghet i mitt sätt att vara. Min biografi ligger fast som ett vittnesmål om mitt liv och blir gärna en berättelse om mig. Vad som skulle kunna kallas min dossier med spår av kontakter med myndigheter, företag, institutioner och organisationer när jag varit elev, värnplikting, anställd, företagare, student, sjuk, gift mig, besökt andra länder, fått barn, begått brott, varit hyresgäst eller bostadsägare, varit politiskt aktiv och så vidare är också en konkret tröghet och en samling informationer om min identitet, informationer som i många fall också är tillgängliga för andra.⁶ Jenkins (2004) har diskuterat dessa frågor på ett spännande sätt, och han betonar att identitet är en process som i det individuella fallet handlar om skillnad – att vara en individ skild från andra – och som i det kollektiva fallet handlar om individuell grupptillhörighet, som innebär likhet mellan individer. Lika som man kan anta att identitet är såväl konstant som variabel, innebär identitet också både skillnad och likhet.

Stigma och identitetsstyrning

När vi nu övergår till Goffmans analys av identitetsproblematiken är det viktigt att notera att han främst var intresserad av hur individen hanterar, styr och visar upp sin identitet i interaktion med andra. Stigma är ingången till hans analys av identitetsstyrningen och det fenomen med vars hjälp Goffman problematiserar samspel och spänningar mellan individen, de andra och samhället i detta speciella sammanhang. Stigma har närmare bestämt att göra med förhållandet mellan individer och samhällets identitetsvärden, alltså de normativa och institutionella reglerna av, förväntningarna på och föreställningarna om hur individer ska vara, uppträ-

⁶ Ansamlandet av all denna identifierande information om individen kräver en viss byråkratisk utvecklingsnivå i samhället, en utvecklingsnivå som hör det moderna samhället till och som alltså kan uppfattas som ett samhälle där förutsättningar för både individualisering och kontroll av individer skapas.

da, se ut och göra. Dessa identitetsvärden är för det mesta inofficiella och flytande men kan också komma till uttryck i lagar, och den person som har ett stigma, eller är stigmatiserad, avviker på ett eller annat sätt från dessa identitetsvärden och synliggör dem därmed också. Den stigmatiserade är inte ”normal”, inte som vi.

Goffman skiljer mellan tre typer av stigma, vilka har att göra med kropp, karaktär och kategoritillhörighet:

För det första har vi kroppsliga missbildningar av skilda slag. För det andra olika fläckar på den personliga karaktären vilka uppfattas som viljesvaghet, allt uppslukande eller onaturliga lidelser, förrädiska eller stela trosföreställningar, eller bristande hederlighet; folk sluter sig till dessa egenskaper utifrån vederbörandes förflutna, nämligen i den mån detta har givit prov på psykiska rubbningar, fängelsevistelse, underliga böjelser, alkoholism, homosexualitet, arbetslöshet, självmordsförsök eller radikalt politiskt uppträdande. För det tredje har vi ”tribala” (stambetingade) stigmat som ras, nation och religion ... (Goffman 1971b s. 14)

Goffman skrev detta år 1963 och en del har hänt sedan dess som har ändrat våra föreställningar om hur individer ska vara, vilka som definieras som ”vi” och vad vi uppfattar som mer eller mindre ”normalt”. Inte desto mindre är fortfarande kropp (utseende), karaktär (hur man definieras av andra som människa) och kategoritillhörighet (olika former av grupp-tillhörighet) mycket viktiga inslag i definitioner av en individs identitet. Tänk på de i vårt samhälle förekommande föreställningarna om överviktiga personer, pedofiler och fundamentalistiska religionsutövare (inte enbart fundamentalistiska muslimer!) – och dina egna föreställningar om dem – så får du en konkret illustration.

Det centrala i Goffmans analys i boken *Stigma* handlar om hur individen hanterar eller styr en identitet som anses vara avvikande, och därmed blir analysen en kontrasterande belysning också av ”normal” identitet. Goffmans identitetsbegrepp består av tre delar: social identitet, personlig identitet och jag-identitet. Social identitet relaterar Goffman (1971b s. 12) till ”social status”, och den utgörs av såväl personliga (till exempel individens kompetens) som strukturella (exempelvis individens utbildning och dess placering i utbildningshierarkin) faktorer. Social identitet har dessut-

om två aspekter: virtuell social identitet, som utgörs av de förväntningar om hur man bör vara som riktas mot en individ, respektive faktisk social identitet, som utgörs av de kategorier individen tillhör och de egenskaper han/hon i verkligheten uppvisar. Personlig identitet, för det andra, är det som utmärker en individ och som gör att man kan skilja henne/honom från en annan individ, ”den unika organiska kontinuitet som utgör respektive individ, etablerad genom namn och uppträdande, utvecklad genom kännedom om individens biografi och sociala tillhörigheter” (Goffman 1971a s. 189) och vidare:

Den personliga identiteten har alltså att göra med antagandet att individen kan hållas isär från alla andra individer, samt med att en kontinuerlig krönika av sociala fakta kan fästas eller knytas ihop kring detta särskiljningsmedel, ungefär som sockervadd, varigenom identiteten blir till en klabbig massa vid vilken ännu flera biografiska fakta kan fästas. (Goffman 1971b s. 64)

Social och personlig identitet utgör således i hög grad andras definition av och förväntningar på individen, medan den tredje aspekten av identitet kan betecknas som individens självuppfattning. Goffman kallar den jag-identitet och beskriver den så här: ”... den subjektiva känsla av sin egen situation och sin egen kontinuitet som en människa bibringas till följd av sina olika sociala erfarenheter” (Goffman 1971b s. 112).

Jag-identiteten är individens uppfattning om sig själv och den är inte huggen i sten utan kan variera och består för en utomstående av de aspekter av sig själv som individen väljer att visa upp. Det kan finnas en skillnad mellan en individs definition av sig själv och omgivningens, liksom de kan stämma överens. Här finns alltså många möjligheter till konflikt, men som framgått tidigare menar Goffman att individer eftersträvar tillfälligt fungerande konsensus när de samspelar med varandra. Man kan därför anta att etablerandet av denna konsensus både vetter utåt mot individens omgivning och så att säga inåt mot den egna självuppfattningen. I föregående kapitel argumenterade jag för att roll och identitet relateras till varandra på ett speciellt sätt i Goffmans undersökningar av och föreställningar om individens interaktion med andra. Roller blir som skal kring identiteten, och individen använder roller för att visa upp och dölja delar av sig själv. Detta blir ovanligt tydligt när det gäller just stigmatisering.

Med stigma menar Goffman som nämnts en individs avsaknad av socialt erkännande från sin omgivning till följd av att individen saknar något av det som värdesätts i samhället. Avvikelse från de allmänna identitetsvärden som existerar i samhället kan leda till att individer blir stigmatiserade och de tjänar då på att försöka dölja det som betraktas som ett stigma. Originaltiteln på Goffmans bok är *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*, och boken handlar alltså om hur individer styr sin "fördärvade" identitet eller, bättre, sin *skämda* identitet, med tanke på att det är skamkänslor inför att vara avvikande som i hög grad styr hur individen väljer att styra sin identitet. Goffman kallar för övrigt det speciella samspelet mellan "normala", "avvikande" och samhällets identitetsvärden för "de skamliga olikheternas dynamik" (Goffman 1971b s. 145). Det är i hög grad ett socialt informationsspel där individen försöker kontrollera informationen om sig själv för att undvika skam. I Goffmans framställning är skam/undvikande av skam en underliggande kraft som förklarar mycket men som inte görs till föremål för teoretisk analys. Sociologen Thomas Scheff har visat att skam är en förutsättning för Goffmans analyser av social interaktion (Scheff 1988, 2006). Skam är en "huvudkänsla" (*master emotion*), som när den kopplas samman med normer för vårt handlande blir till ett sanktionssystem som styr vårt handlande, menar Scheff (1988 s. 396; 1995). Man kan därför med fördel kombinera Goffmans empiri när det gäller stigmatisering med de teoretiska resonemang som Scheff har fört kring skam, vilket Scheff och Retzinger (2000) gör när de argumenterar för att skam är en central känsla i Goffmans framställning av social interaktion, även om han sällan talade om skam utan oftare använde ordet *embarrassment*, som betyder förlägenhet, att bli generad och att känna sig pinsam. Trots att Goffman, enligt Scheff och Retzinger, nämner skam endast två gånger i boken *Stigma* är ovan nämnda interaktionsdynamik, de skamliga olikheternas dynamik, ett centralt inslag i boken. Det ska vidare nämnas att Goffman i sin doktorsavhandling försöker reda ut olika känslor som sammanhänger med brott mot interaktionsordningens normer och skam ges då en central plats. Den skuldkänsla som den som bryter mot interaktionsordningens normer känner beskrivs som skam och även de som identifierar sig med normbrytaren känner skam (Goffman 1953a s. 36), ett slags ställföreträdande skamkänsla.

Goffmans studier handlar i allmänhet om interaktion mellan människor som befinner sig i varandras omedelbara fysiska närhet, så nära att de kan se, höra, röra vid och känna lukten av varandra. Den information som en individ kan få fram om en annan individ i sådana möten kallar Goffman för social information, vilken förmedlas genom utsända och överförda uttryck. Utsända uttryck är verbala symboler och liknande som individen använder för att uttrycka information. Överförda uttryck är kroppsspråk och annat som kroppen gör (svettas och rodnar, till exempel), sätt att uttrycka sig, dialekt och annat som kan tolkas av andra som just symptomatiska eller icke-symptomatiska uttryck för den individ som ger dem ifrån sig.

För att få grepp om stigmatiseringens betydelse undersöker Goffman interaktionen i vad han kallar blandade sociala situationer, alltså där ”normala” och stigmatiserade möts. En viktig distinktion, som avgör hur den stigmatiserade kan agera, görs mellan om omgivningen vet om stigma eller ej. Om omgivningen inte har upptäckt personens stigma men det kan bli upptäckt, kallar Goffman personen med stigmat för *diskreditabel*, vilket innebär att personen kan skambeläggas eller få ett rykte som han/hon inte vill ha om stigmat upptäcks, medan en person med ett upptäckt stigma kallas *diskrediterad*. Anledningen till att man försöker dölja stigma är att man inte vill bli diskrediterad, och när man är diskreditabel påverkar det ens sätt att samspela med andra. Tänk till exempel på en person som har dåliga tänder och som försöker dölja det för dem han/hon samspelar med eller en man, eller kanske ännu tydligare en kvinna, som håller på att bli skallig och som låter det resterande håret växa sig långt och kammar det över de kala partierna på huvudet för att dölja skalligheten – försök som ibland kan leda till att omgivningen får syn på just det som skulle döljas. Då kan dessutom själva försöket att dölja bli stigmatiserande. Tänk vidare på Lunds universitets rektor som tog sig friheter med sin CV för att underlätta sin befordran till professor, förvisso inom ramen för vad som kunde passera en juridisk utredning, men som i universitetets vardag blev till ett konkret legitimitetsproblem. I en intervju uppgav rektorn som förklaring till den lätt friserade meritförteckningen att han ansåg det vara ”skämmigt” att inte ha titeln professor (Fagerström & Mikkelsen 2010). Skammen griper således vida omkring! En parallell, om än mycket allvarligare, finner vi i Tyskland där en doktorstitel värde-

ras mycket högt i vissa kretsar och där det under senare tid avslöjats att högt uppsatta politiker i regering och EU-parlament har fuskat sig till doktorstitlar (Lewenhagen 2011). Man kommer att tänka på författaren Gunnar Ekelöfs (1959) ord: ”Visst är det svårt att vara avvikande, men svårare, tror jag, att vara konventionell.”

Den stigmatiserade individens arbete med att passera som lika god som andra kallar Goffman för *stigma management*, vilket kan översättas med stigmastyrning. Det handlar i princip om att utöva social informationskontroll: att dölja det stigma som förorsakat stigmatiseringen, att om möjligt vända stigma till något fördelaktigt och att eventuellt aktivt göra motstånd tillsammans med andra mot de stigmatiserande identitetsvärden som existerar i samhället. Individen är i den meningen en aktiv konstruktör av sin identitet, och jag-identiteten kan ses som motorn i denna identitetsstyrning och därmed också i de roller individen utformar för att presentera sig själv i samspelet med andra. Konstruktionsarbetet sker, enligt Goffman, i hög grad med samhällets allmänna identitetsvärden för ögonen. Goffman har kritiserats för att inte tillräckligt starkt betona, eller möjligen inte tro på, de stigmatiserades politiska aktivism, vilket delvis kan ha berott på att det praktiskt taget inte fanns några politiska rörelser av och för stigmatiserade när boken *Stigma* gavs ut 1963 (Anspach 1979). Sådana rörelser växte snabbt fram i bland annat USA från slutet av 1970-talet och de förespråkade inte alla de tre nyss nämnda stigmastyrningsstrategier som Goffman lade märke till bland stigmatiserade i början av 1960-talet. Stigmastyrningsstrategier som gick ut på att dölja stigma för att kunna passera som normal fick i dessa rörelser stå tillbaka för det aktiva motståndet och det politiska arbetet för att ändra samhällets identitetsvärden. Rörelserna tog således snarare kamp för de stigmatiserades rätt till erkännande oberoende av sina stigma, antingen det rörde sig om funktionshindrade, personer med stigmatiserande sjukdomar eller homosexuella. Goffman ställde sig inte till några rörelser förfogande utan analyserade förhållandet mellan identitetsvärden och stigmatisering. Hans grundtanke var att om det i ett samhälle finns identitetsvärden finns det avvikelser som riskerar att leda till stigmatisering.

Stigmatisering i samtidig av- och utveckling

I analysen av stigmastyrning använder Goffman en skala där ena ändpunkten är normalitet och den andra stigmatisering. Samma identitetsnormer ger upphov till båda; skillnaden i utfall beror på individens faktiska möjligheter att dels svara upp mot normerna, dels dölja sitt stigma och presentera sig själv på sådant sätt att det framstår som om hon/hans svarar upp mot identitetsnormerna. Det rör sig som sagt om ett dynamiskt samspel mellan identiteter och roller. Sedan Goffman skrev sin bok om stigma 1963 har mycket hänt som ändrat vår syn på åtminstone en del stigma. Det gäller exempelvis sociala avvikare – ”de människor som anses ägna sig åt något slags kollektiv förnekelse av den sociala ordningen” (Goffman 1971b s. 148) – och självklart känns Goffmans lista av sådana avvikare delvis daterad:

Prostituerade, narkomaner, lösdrevare, brottslingar, jazzmusiker, zigenare, tattare, cirkusfolk, luffare, alkoholister, revyfolk, professionella spelare, kroniskt arbetslösa, homosexuella samt städernas opåverkbara fattiga ... (Goffman 1971b s. 148)⁷

Jazzmusiker skulle vi knappast benämna sociala avvikare i dag, de tillhör ju snarare ett slags kulturellt avantgarde, möjligen inte heller professionella spelare, som närmast har fått hjältestatus som en följd av att pokerspelet

⁷ Den svenska översättningen speglar inte riktigt de sociala avvikare som Goffman räknar upp. *Carnival workers* har översatts till cirkusfolk, men därmed tror jag att man går miste om underklasskoppningen som ligger i Goffmans ordval, och en bättre översättning vore därför tivoliarbetare (eller, som jag fick lära mig att det hette i mitt barndomshem, tivolikarl – uttalat på välljudande nordvästskånska: tivolikarr). Där Goffman, vidare, skiljer mellan kriminella (*criminals*) och smågangsters (*delinquents*) används i den svenska översättningen samlingsbeteckningen brottslingar. *Bohemians* har uteslutits helt i den svenska översättningen, men skulle naturligtvis kunna ha översatts med bohemer: ”... ursprungligen dels en krets av oregelbundet och sorglöst levande artister, författare, studenter m.fl., främst i storstadsmiljö, dels en medlem av detta kollektiv; numera allmänt om en person som lever ett fritt liv som avviker från mängdens”, enligt Nationalencyklopedin. *Beach dwellers* har inte heller översatts, alternativt har kategorin döpts till lösdrevare i svenska utgåvan, men personer som gjort stranden till sitt hem finns knappast i Sverige, så någon bra översättning finns knappast. *Winos* har översatts till alkoholister och därmed går man miste om klassbestämningen av alkoholisterna: winos motsvarar närmast det vi kallar A-lagare i Sverige och inkluderar inte rödvinsalkoholister i övre medelklassen. Denna lilla övning visar hur invälda ords betydelser och värden är i sammanhang och situation och därmed i vår erfarenhet, något jag återkommer till i kapitel 10 om *frames* (inramningar).

genom Internets försorg dragits ut ur sin tidigare ganska skumma miljö. Å andra sidan kan vi också konstatera att många slags sociala avvikare är desamma i dag.

Rörelser för erkännande av en del avvikande/stigmatiserade har också påverkat olika grupperns placering på skalan och även skapat nya positioner; exempelvis har vi nu funktionshindrade som idrottar, som tar anställningar som var otänkbara för bara några decennier sedan, och vi har homosexuella som kommit ut och öppet bejakar sin homosexualitet, för att bara nämna två uppenbara förändringar av stigmatisering. Sådana förändringar påverkar med stor sannolikhet vårt sätt att värdera normalitet och stigma. Kanske leder den större öppenhet med vilken många i dag hanterar sitt stigma till att omgivningen vänjer sig och blir mer tolerant. Men öppenheten kan säkert också leda till motreaktioner baserade på till exempel rädsla för det avvikande. Man kan också undra om exempelvis homosexuella som inte kommit ut och funktionshindrade som inte idrottar upplever sig som mer eller mindre stigmatiserade. Vidare bör man betänka att det finns stigmatiserade som knappast kan komma ut därför att deras stigma är olagligt, starkt socialt förkastligt eller både och, till exempel pedofiler och våldtäktsmän. Dessa bildar oftast inga rörelser för att ändra samhällets definition av deras stigma, vilket kan ses som en indikation på hur stark stigmatiseringen är. Vidare har studier gjorts som visar att det inte existerar konsensus kring de normer som leder till stigmatisering, till exempel mellan stigmatiserade individer och andra (Kusow 2004). Slutligen har studier av långtidssjuka visat att många av dessa utmanar omgivningens definitioner av dem och motstår på så vis stigmatisering. De erkänner och talar öppet om sin sjukdom, men vägrar att låta sin identitet definieras av den (Green 2009).

Men ännu är inte ”de skamliga olikheternas dynamik” borta, utan på en rad olika områden kan vi se att stigmatisering fortfarande är aktuell i dag. Vi kan exempelvis i dag se en del reaktioner mot en förändrad normalitet på de områden som Goffman analyserade, exempelvis homosexualitet. Ett tydligt exempel är den nya och mycket kontroversiella morallag som nyligen införts av Litauens parlament och som innebär att staten reglerar hur vissa företeelser får beskrivas i offentligheten. Följande får enligt lagen inte beskrivas på positivt sätt: ”... fysiskt eller psykiskt våld, visning av döda och lemlästade människor, spel och lotterier, hypnos och ’det

paranormala', svordomar och annat ovårdat språk, dåliga mat-, hygien- och motionsvanor. Till dessa dåliga beteenden räknas även homo- och bisexuella samt polygama relationer. I ett sidodokument talas om 'icketraditionell sexuell läggning' i allmänhet".⁸ En annan illustration finner vi i USA och den professionella kvinnobasketbolligan och närmare bestämt bland lesbiska basketfans. De skyler sin sexuella orientering med hänvisning till basketbolligans framställning av sporten som "familjevänlig" (Myrdahl 2011).

Vidare kan mobbning ses som ett exempel på just stigmatisering. En del hävdar att mobbning inte alls har att göra med det som här diskuteras, men jag är av den uppfattningen att mobbning i hög grad handlar om huruvida individer kan eller inte kan svara upp mot normer om hur man bör vara som individ (se vidare Persson 2003c). Den danske psykiatern Zlotnik har skrivit om detta och beskrivit ett slags ung idealmänniska som inte minst konstrueras i reklamvärlden och som drabbar alla som läser tidningar, ser på teve och andra media och som utgör ett slags identitetsvärde som inte minst ungdomar förhåller sig till. Zlotnik kallar sina konstruktioner för superflickan och superpojken och beskriver dem så här:

Superflickan [...] är förtrolig med bägge könens uttrycksformer; Hon skiftar lätt och elegant från det intellektuella sättet till det infantilt appellerande sättet till det vuxna sensuella sättet. Hon är S-flickan från TV-serierna och TV-reklamen: Slank, sund, smart, säker, social, sportig, sensitiv, skrattande och sexig. Hon är en kvinna. Hon blir aldrig gammal. Hon tillhör eliten. Hon är en vinnare. [...]

Superpojken [...] är lång med breda axlar, smala höfter och vältrimmade muskler. Han är lätt orakad och har minst en ring i örat. Han kan prata om allt och klara av allt. Han är sig själv nog och är inte rädd. Om han blir pressad reagerar han med vrede och aldrig med gråt. Han är stabil och utåtvänd. Han är smart och cool. Han är populär och flickorna svärmar alltid runt honom. Han är S-pojken från TV-serierna och TV-reklamen: Slank, sund, smart, säker, social, sportig, sensitiv, skrattande och sexig. Han är en kopia av S-flickan, bara med andra hormoner och annan utsi-

8 Sveriges Radio, "Ekot", 2009-07-16.

da. Han kan också uppträda i reklamen som vagabond eller fattiglapp, men det råder inget tvivel om att han är en man. Han tillhör eliten. Han är en vinnare. (Zlotnik 1999 s. 129–130)

Superflickan och superpojken går hand i hand med var sin förlorare, menar Zlotnik, och just denna differens förefaller vara en bra affär för dem som säljer kläder, livsstilsprylar och reklam. De tycks heller aldrig behöva ta ansvar för konsekvenserna av sina bilder eftersom de förväntningar som mångas val på marknaden ger upphov till anses ha att göra med att såväl superflickan, superpojken som förlorarna ”väljer själv”. Det är också i förhållande till sådana människobilder som vi kan anta att det sker en stigmatisering av ungdomar.

Utseendebaserad stigmatisering har förmodligen skärpts sedan Goffmans bok om stigma publicerades i början av 1960-talet, vilket den ökade spridningen av information i olika medier får antas ha bidragit till. I reklam visas genomgående ”vackra människor”, det vill säga vackra utanpå kroppen och inte sådana som Frank Zappa cyniskt sjöng om i sången ”What’s the ugliest part of your body?”, där svaret på frågan lyder: ”Some say your nose, some say your toes, but I think it’s your mind, I think it’s your mind” (Zappa 1968). Goffmans egen undersökning av hur genus visas upp i reklambilder illustreras som nämnts av femhundra bilder av nästan uteslutande ”vackra människor”. När media rapporterar om att marknaden för botoxpreparat, som bland annat används för att minska rynkor i ansiktet, har ökat med 25 procent under perioden 2007–2009,⁹ att Frankrikes kortväxte president Sarkozy fås att framstå som längre än han i verkligheten är med hjälp av kortväxta statister som används när presidenten möter media¹⁰ och när så kallade skönhetsoperationer ökar i Kina på grund av ökad efterfrågan på stora bröst och västerländska ögon,¹¹ då får vi anta att individer är i färd med att styra intryck i förhållande till samhällets identitetsvärden och av rädsla för att bli stigmatiserade. Bakgrunden är densamma till Deborah Rhodes överväldigande dokumentation av utseendediskriminering i USA. Den drabbar kvinnor hårdast och leder till att ”skönhetsindustrin” växer, en

9 *Dagens Nyheter* 2010-01-28, ”Många stockholmare vill bli slätare”.

10 *Helsingborgs Dagblad* 2009-09-08, ”Längden ett problem. Sarkozy vill inte komma till korta”.

11 *Dagens Nyheter* 2010-07-28, ”Kineser tar till kniven i jobb jakt”.

industri som berör snart sagt varje aspekt av det som Goffman kallade överförda uttryck och som omsätter i runda tal 800 miljarder kronor årligen runt om i världen, enligt författaren Alex Kuczynski (citerad i Rhode 2010 s. 32). Inte för inte inleder Rhode sin bok med ett citat av Susan Brownmiller: "Vem sa 'att kläder gör ett uttalande'? Vilken underdrift. Kläder håller aldrig tyst. De babblar på i det oändliga och tar hem sina avsiktliga och oavsiktliga poänger." Och, tillägger Rhode, "detsamma gäller för vikt, frisyra, makeup och liknande val" (Rhode 2010 s. ix).¹² I Sudan kan en kvinna som klär sig i byxor offentligt dömas till fyrtio piskrapp, och journalisten Lubna Ahmad al-Hussein har tvingats i exil på grund av att hon använt detta förbjudna klädesplagg offentligt. Sådana lagar påstås av en del vara religiösa men är snarare en del av ett krig mot kvinnorna i Sudan som tidigare varit friare än i många andra muslimska länder, menar Ahmad al-Hussein (2010). Bakom samhällets identitetsvärden, i Sudan, Sverige och alla andra stater, finns mer eller mindre tydliga makt- och styrambitioner från olika krafter och intressen i samhället.

Ett annat område där det i dag går att tillämpa Goffmans analys har att göra med den diskriminering som drabbar många personer med utländsk bakgrund, i synnerhet på den svenska arbetsmarknaden, och där det närmast är stigmatiserande att ha åtminstone viss utländsk bakgrund, längst ned i vad som kallas det svenska samhällets etniska hierarki: invandrare från västra Asien och delar av Afrika (Andersson 1999).¹³ I *Stigma* diskuterar Goffman gruppidentitetens problem på ett sätt som för tankarna till just den "invandrarproblematik" som många brottas med i Sverige i dag. Han skriver:

Det speciella med den stigmatiserades situation är att samhället talar om för honom att han är medlem i en större grupp, vilket innebär att han är en normal människa, men att han också i viss mån är "annorlunda" och att det vore dåligt att förneka denna olikhet. Olikheten som sådan har förstås sin rot i samhället, för

¹² Se också Rothblum (1992), som analyserar kvinnors viktproblem med utgångspunkt från Goffmans stigmabegrepp.

¹³ Det följande avsnittet om stigma och invandring är en lätt reviderad version av text som jag är författare till och som tidigare publicerats i den statliga utredningsrapporten *Mångfald i högskolan* (2000).

innan en viss olikhet kan få någon större betydelse, måste den få en begreppslig utformning inom samhället som helhet. (Goffman 1971b s. 129)

Individer som till exempel riskerar att stigmatiseras i samspelet med sin omgivning har mycket att vinna på att framställa sig som normala, men om det inte är möjligt att bli bekräftad inom ramen för vad som kan kallas ”normal normalitet” kan bekräftelse möjligen vinnas inom ramen för en ”annorlunda normalitet”. Den stigmatiserade kan då utvinna en liten fördel ur sin ofördelaktiga position genom att till exempel aktivera sig i en förening för människor med det aktuella stigmat. Lite vanvördigt framhöll Goffman att sådana personer förvandlar kryckan till en golfklubb eller snarare, om vi översätter till svenska förhållanden, en ordförandeklubb. Individen erbjuds alltså olika gruppidentiteter, eller grupper som bekräftar hans eller hennes identitet, och den ”annorlunda normala” är mer spänningsfylld än den ”normala normala” identiteten eftersom den stigmatiserade individen får

höra att han är likadan som alla andra och att han inte är det – även om de som uttalar sig i frågan är föga eniga om i vilken mån han bör vara det ena eller det andra. [...] Den stigmatiserade individen befinner sig således mitt uppe i ett kraftfält av detaljerade argument och diskussioner om hur han bör se på sig själv, det vill säga på sin egen jag-identitet. Utöver alla sina andra bekymmer får han nu obehaget att samtidigt fösas i skilda riktningar av yrkesmässiga organisationsmänniskor som talar om för honom vad han bör göra med och känna för det som han är respektive inte är, och allt detta uppges ske i hans eget intresse. (Goffman 1971b s. 130)

Denna framställning av identitetspolitiken, den förmodligen första i sitt slag under den beteckningen, känns trots att den har ett halvsekel på nacken kusligt aktuell när den tillämpas på dagens svenska invandrardiskurs: å ena sidan framställs invandrarna som innanför, men å andra sidan markeras utanförskap genom själva behovet av att betona innanförskap; å ena sidan hävdas att invandrare ska likställas med svenskar, vilket å andra sidan kan uppfattas som orättvist med tanke på till exempel många invand-

rares behov av stöd för att kunna integrera sig i samhället; å ena sidan skapar det på både välvilliga och mindre välvilliga grunder markerade utanförskapet en grogrund för odling av gruppidentiteter som åtminstone leder till bekräftelse av ”annorlunda normalitet”, vilket å andra sidan ytterligare kan befästa utanförskapet.

Identitetspolitikens utveckling under senare år gör att man kan tala om personen och identiteten som ett politiskt slagfält, och detta blir synligt på många olika områden, exempelvis när det gäller lärande. Som Hasenfeld (1983) en gång konstaterade innebär välfärdsstaten att individens välbefinnande blir en offentlig angelägenhet. En aspekt av detta är att individens lärande under senare decennier blivit alltmer av en offentlig angelägenhet, illustrerat av att staten starkt intresserat sig för och aktivt använt skolan för att påverka individens värderingar och värdegrunder. Skolan försöker med andra ord djupfostra eleverna (Persson 2003a). Därmed har varje individs inställning i olika frågor – till exempel i fråga om demokrati och jämställdhet – blivit en del av vad Goffman kallade samhällets identitetsvärden. Det blir viktigt att ha rätt inställning, annars löper man risk att stigmatiseras (vilket också har undersökts etnografiskt i skolor av Bartholdsson 2003 och 2008).

En annan aspekt av lärande där stigmaanalysen kan tillämpas i dag har att göra med utbildning och kompetens. I ett samhälle som vårt, där utbildning betonas starkt, kan det faktum att man saknar utbildning eller inte är anställningsbar nämligen bli ett stigma. I min bok *Social kompetens* (Persson 2003c) har jag analyserat ”det livslånga lärandet” ur ett sådant perspektiv och döpt om fenomenet till den livslånga otillräcklighetens ångest. Med det uttrycket vill jag visa att det livslånga lärandet är en anpassning till ett samhälle där det vi lär oss i allt snabbare takt blir föråldrat och att det vi för tillfället kan och behärskar aldrig förefaller vara riktigt tillräckligt. Att, vidare, personer inte behärskar främmande språk i ett globaliserat samhälle kan vara lika stigmatiserande som att inte vara anställningsbar eller besitta obsolet kompetens. Justitieombudsmannen gav nyligen ordföranden i den ideella organisationen Språkförsvaret rätt i att Göteborgs universitet inte hade rätt att kräva att en ansökan om en tjänst som universitetslektor skulle vara skriven på engelska. Ordföranden menar i en intervju att det kan vara ”lite skämmigt” att motarbeta användningen av engelska språket på universitetet eftersom man kan ”framstå

som bakåtsträvare” (Samuelsson 2011 s. 8).¹⁴ Här kommer vi återigen in på ett av Goffmans favoriteman, nämligen vårt ”hemliga” liv. Liksom vi säl-
lan visar upp allt som förknippas med oss i den främre regionen, utan
behåller en del i den bakre, har vi anledning att dölja våra stigma i den
mån det är möjligt. Och detta är ju exakt vad de flesta människor gör, även
när de inte dras med några mycket påtagliga stigma: döljer sina sämre
sidor och tillkortakommanden och försöker visa sig från sina bättre sidor
och därmed passera som normala. I den meningen är den stigmastyrning
som syftar till att dölja stigma för att undvika att bli diskrediterad ett fall
av intrycksstyrning.

14 Språkförsvaret arbetar under devisen ”att svenska språket har ett egenvärde och måste försvaras
bland annat gentemot engelskans framträngande”, enligt dess hemsida: [www.sprakforsvaret.se/sf/
index.php?id=27](http://www.sprakforsvaret.se/sf/index.php?id=27) (besökt 2011-11-04).

6. Socialt tvång: interaktionsordning, identitetsvärden och totala institutioner

Man kan utgå ifrån att det är en nödvändig förutsättning för socialt liv att alla samhällsmedlemmarna har en viss stomme av normativa förväntningar gemensam, varvid normerna vidmakthålls delvis just på grund av att de är institutionaliserade. När någon bryter mot en regel, sätter man in vissa åtgärder för att avhjälpa skadan; den skadliga verksamheten bringas att upphöra och skadan repareras, vare sig detta sker genom några kontrollorgans eller genom den skyldiges egen försorg.

Goffman (1971b s. 132)

Varför utformar vi vår sociala interaktion som roller som vi kan gå in i och ut ur? Varför försöker vi styra andras intryck av oss själva och anstränger oss för att få dem att acceptera vår definition av situationer vi delar? Varför skapar vi med hjälp av publikåtskillnad skilda regioner där vi inför olika publikker kan agera på mycket olika och ibland motsägelsefulla sätt? Varför är vi angelägna om att visa upp vårt görande i ett slags framträdanden? Varför är vi oroliga för att visa våra brister? Goffman besvarar sådana frågor genom att hänvisa till ett slags interaktionsordning som i någon mening styr hur individer agerar när de är i omedelbar närhet av andra. Han nämner denna interaktionsordning explicit endast i sin doktorsavhandling 1953 och i en av sina sista texter, "The interaction order", som publicerades 1983, året efter hans död. Om man så vill kan man säga att en lång rad av analyser av socialt samspel under trettio år inramas av några mer teoretiska överväganden kring en ordning som

ibland framställs som mellanindividuell och ibland överindividuell och ibland både och eller något annat.¹ Förekomsten av en sådan interaktionsordning gör att samspelet mellan individer inte framstår som helt slumpmässigt och därför till viss del kan förutsägas. Interaktionsordningen är ett slags socialt faktum eller, med andra ord, en institution i Durkheims mening, vilket innebär att interaktionsordningen utövar ett socialt tvång som i detta fall innebär en anvisning till individen att handla på visst sätt och, skulle Goffman ha tillagt, visa upp handlandet för omgivningen. Goffman hänvisar också till andra liknande krafter, närmare bestämt samhällets identitetsvärden och andra institutioner i flera olika betydelser. I det följande ska dessa olika krafter som starkt påverkar sociala interaktioner behandlas.

Betänk dock att människor inte är robotar och därför kan de ibland handla så som förväntas av dem utan att vara särskilt övertygade om att det de gör är rätt och ibland göra oväntade saker som bryter ordningen på sätt som ändrar den eller åtminstone leder till nya sätt att leva med den. Denna mångfald avseende individers handlingsmöjligheter i en och samma situation kommer till uttryck i Goffmans perspektiv, vilket inte minst blir tydligt i hans bok *Frame analysis* som jag kommer att fördjupa mig i och tolka i kapitel 10.

Interaktionsordning

I ett av de inledande kapitlen i sin doktorsavhandling *Communication conduct in an island community* redogör Goffman för förhållandet mellan social ordning och social interaktion. Man kan om man så vill se dessa tio sidor som en ram för hans därpå följande trettioåriga projekt. I kapitlet konstrueras en modell av den sociala ordningen med utgångspunkt från Parsons bok *The social system* och Barnards *The functions of the executive*, närmast en idealtyp vilken används som ett analytiskt redskap för att senare jämföra hur ”conversational interaction” eller interaktionsordningen överensstämmer med och avviker från modellen. I stark sammanfattning säger modellen av social ordning följande:

1 Kim (2003) gör en bra genomgång av dessa olika positioner.

1. Social ordning existerar där differentierad aktivitet utförd av olika aktörer är integrerad till en enhet.
2. Aktörer kan förvänta sig av varandra att de uppför sig inom ramen för gängse moral.
3. Sådant uppförande säkras genom positiva och negativa sanktioner, belöningar och bestraffningar.
4. Varje konkret social ordning existerar i ett större sammanhang och har relationer till sin sociala omgivning.
5. När regler inte följs eller regler inte kan tillämpas vet inte deltagarna i den sociala ordningen hur de ska agera eller vad de kan förvänta av andra.
6. Den som bryter mot regler är en regelöverträdare och den som konstant bryter mot regler är en avvikare.
7. Den som bryter mot regler ska känna sig skyldig och ångerfull, medan den som drabbas av regelbrott ska känna sig indignerad.
8. Brott mot den sociala ordningen leder till korrigeringar som syftar till att återupprätta ordningen.
9. Individer utvecklar knep och tricks för att komma förbi men inte bryta mot den sociala ordningens regler och förbud, i syfte att uppnå privata intressen (Goffman 1953a s. 33–38).

Modellen innefattar både system- och individnivå. På den förra nivån står system mot kaos, medan anomi står mot moral på individnivån. Ordningen kan brytas ned genom utveckling mot kaos och anomi, och byggas upp genom utveckling mot system och moral. Individen kan hantera systemet och moralen på olika sätt, bland annat genom anpassning och genom tricks.

I anslutning till varje punkt i modellen beskriver Goffman hur ”conversational interaction” överensstämmer eller avviker från denna idealtyp för social ordning. Några viktiga avvikelser rör punkt 3 om sanktioner, där Goffman konstaterar att sanktionerna som förekommer inom interaktionsordningen är moraliskt gillande respektive ogillande, snarare än belöningar och bestraffningar. När det gäller punkt 5 och upplösningen av

regler upplevs sådan som förlägenhet inom interaktionsordningen. I fråga om punkt 7 upplevs skuld som skam inom interaktionsordningen. När det gäller regelbrott och återupprättandet av ordningen efter sådana (punkt 8) kan försök att återupprätta interaktionsordningen efter regelbrott leda till att ordningen bryter samman och därför har ofta interagerande individer överseende med regelbrott eller försöker påtala dem på taktfulla sätt. På en hel rad punkter avviker således interaktionsordningen eller ”conversational interaction”, betraktad som social ordning, från den då konventionella sociologiska modellen av social ordning. Goffman drar bland annat följande slutsats av detta:

Inom ramen för ”conversational interaction”, till skillnad från många andra sociala ordningar, är brott mot ordningen ganska vanliga, varför överseende med sådana brott är en närmast konstant förutsättning. Oenigheten som visat överseende döljer [...] måste därför vara en del av modellen för ”conversational interaction” snarare än något som avviker från modellen. Tillämpandet av strategier som gynnar en själv är till exempel så vanliga inom ”conversational interaction” att det är bättre att betrakta interaktion, inte som en plats för harmonisk samvaro, utan som ett arrangemang som ger möjligheter att utöva ett kallt krig. Funderande och praktisk acceptans kan då vara att föredra framför en tillfällig vapenvila, ett *modus vivendi* som gör att förhandlingar och viktiga affärer kan fortsätta. (Goffman 1953a s. 40)

Slutsatsen som Goffman drar av sin jämförelse av den konventionella sociologiska modellen av social ordning med interaktionsordningen är således att interaktionsordningen är ordnad utan att behöva bestå av så mycket ordning som den sociala ordningen. Interaktionsordningen är bräcklig, normbrott vanligare liksom spelad anpassning.

I artikeln ”Vördnadens och skickets natur”, vilken ursprungligen publicerades 1956,² analyserar Goffman som nämnts social interaktion som ett slags ritual. Utgångspunkten är Durkheims (1965) klassiska religionssociologiska analyser, där det hävdas att såväl samhället som indivi-

² Artikeln publicerades åter i boken *Interaction ritual* (Goffman 1967), svensk översättning *När människor möts* (Goffman 1970b).

dens personlighet är föremål för religiösa riter och att individen blivit ett slags heligt objekt, en uppfattning som uttrycks så här i Durkheims studie av självmordet:

I våra dagar tillerkänns individen ett egenvärde, som gör att han står över både sig själv och samhället. Så länge individen inte har förverkat sitt goda anseende eller på annat sätt förlorat sina rättigheter, tycks han i viss mån ha samma egenartade egenskaper, som varje religion utrustar sina gudar med, och som gör dem oåtkomliga för allt som hör ihop med döden. Individen har fått en religiös värdestämpel; människan är Gud för människan. Varje hot mot individens liv betraktas därför som något av ett helgerån. Självmord är ett sådant hot. Det spelar ingen roll, varifrån hotet kommer; det väcker anstöt, eftersom det kränker den personliga integritet, som vi måste respektera hos oss själva och andra. (Durkheim 1983 s. 290)

I demokratiska stater finns ofta ett starkt, lagstadgat skydd för individens integritet som kan ses som en illustration av individens helighet, samtidigt som dessa lagar i realiteten också med regelbundenhet kringgås av olika aktörer, till exempel när individer råkar i konflikt och när makt utövas av myndigheter, företag och organisationer. Goffman hävdar att denna individens helighet bekräftas genom symboliska handlingar i socialt samspel där vi uttrycker vördnad för individen på ett närmast rituellt sätt i vårt uppförande. Vi kan alltså säga att Goffman med interaktionsordning menar den respekt (aktning) som individer dels visar varandra i socialt samspel, dels visar ordningen genom att låta uppförandet styras av den. I interaktionsordningen ingår också hur vi rättar till uppförande, eget och andras, som brister i respekt. Goffman ser denna ordning i all interaktion människor emellan, till och med i sådana mikroskopiska interaktioner som när någon frågar en främling vad klockan är (Goffman 1981a s. 15ff). Han uttrycker sig ibland på sådant sätt att man kan tolka hans begrepp interaktionsordning som en överindividuell ordning, alltså något som styr individer till samhällets fromma utan att individerna vet om det. Goffman benämner exempelvis ofta interaktionsordningen rituellt, vilket kan tolkas som att det är ett slags överindividuell ordning som individer följer omedvetet. Men Goffmans diskussion av alternativa ord till "rituellt"

visar att han var missnöjd med sådana tolkningar: ”Termen ’rituell’ är inte speciellt tillfredsställande på grund av konnotationer till både andlighet och automatism” (Goffman 1981a s. 17).³ Goffman uttrycker sig emellertid ibland också på sätt som gör att man kan tolka interaktionsordningen som en mellanmänsklig ordning, ett slags symboliskt utbytessystem där individen genom att respektera andra också kan förvänta sig respekt från dem. Så här skriver Goffman i sin sista text:

Den moderna staten gör, i det närmaste som ett sätt att rättfärdiga sin existens, anspråk på slutgiltig auktoritet vad gäller kontrollen av faror och hot till liv, lem och egendom inom det område den kontrollerar. Alltid i teorin och ofta i praktiken tillhandahåller staten ett slags beredskapsordning som innebär att den träder in när lokala mekanismer för upprätthållande av social kontroll misslyckas med att hindra interaktionsordningen från att falla samman. Detta gäller i synnerhet på offentliga platser men inte endast där. Men inte ens interaktionsordningen på den mest offentliga plats har skapats av statsapparaten. Otvivelaktigt uppstår och upprätthålls denna ordning underifrån, i några fall trots och inte tack vare den övergripande auktoriteten. Inte desto mindre har staten effektivt etablerat legitimitet och prioritet här och monopoliserat användandet av tunga vapen och militärt disciplinerade kadrer som en slutgiltig sanktion. (Goffman 1983b s. 6).

Uppföranderegler

Goffman väljer att studera interaktionsordningen genom de uppföranderegler som existerar i samhället och som på olika sätt styr hur individer samspelar med varandra. Goffman analyserar reglerna ingående och gör tre viktiga distinktioner. För det första tar sig uppföranderegler två olika uttryck: som *förpliktelser*, vilka genom moraliskt tvång fastslår hur individer ska uppföra sig (exempelvis att en lärare ska vara rättvis i sin betygsättning), och som *förväntningar*, som har att göra med hänsynstagande till andra (exempelvis att en elev ska vara rättvis i sina omdömen om läraren).

3 Se också Collins' (2005) framställning av social interaktion som ritual.

För det andra skiljer Goffman mellan symmetriska och asymmetriska uppföranderegler: symmetriska regler styr uppförandet genom att de gäller för alla (till exempel att man inte ska stjäla eller andra liknande regler, som ofta kommer till uttryck i religiösa texter och regelsamlingar som exempelvis budorden); asymmetriska regler reglerar avvikelser från den generella ordningen (till exempel att hierarkiska system innebär olika uppföranderegler beroende på var i hierarkin individerna är placerade, exempelvis skillnader mellan lärare och elev när det gäller uppföranderegler). För det tredje skiljer Goffman mellan innehållsregler respektive ceremoniella regler för uppförandet; de förra är lag, moral och etik, medan de senare kan kallas etikett.

De flesta uppföranderegler styr oss utan att vi i normala fall tänker på det och ofta är det först sedan vi brutit mot reglerna som de ger sig till känna: som tillrättavisningar från omgivningen och skamkänslor. Just skamkänslor i samband med att vi ”gör bort oss” är en mycket stark tillrättavisande kraft i det sociala samspelet. I social interaktion är det emellertid inte enbart ”regelbrytaren” som riskerar att drabbas av skamkänslor och förlorat anseende eller ansikte vid regelbrott, utan även övriga som är involverade i samspelet; regelbrytaren borde ha följt regeln, de andra borde inte ha låtit regelbrottet ske (Goffman 1970b s. 48). Enligt Goffman har vi alla intresse av att i social interaktion upprätthålla en ”tillfälligt fungerande konsensus” eller, med andra ord, undvika konflikt:

Det är intressant att notera att viljan att bibehålla en praktiskt fungerande acceptans paradoxalt nog är en av få företeelser som det råder verklig konsensus kring mellan personer. [...] På det hela taget gör människor allt för att undvika ett uppträde. I sammanhanget kan också tilläggas att många så kallade tomma gester verkar fungera som tecken på att sändaren är att betrakta som ”ansvarsfull” och kan förväntas spela det sociala spelet att upprätthålla en ytlig enighet med och acceptans av andra. (Goffman 1953a s. 40f)

På ett omvänt sätt bekräftas detta när ett uppträde eller en ”scen” inte kan undvikas och fasaden rämnar: känslorna svämmar då över och konflikten kan utvecklas till oanad styrka oberoende av hur bagatellartad orsaken till konflikten kan upplevas. Det kan gälla grannfejder om ett stakets place-

ring tjugofem centimeter åt ena eller andra hållet eller ”meningslösa gräl” om bagateller mellan makar. Konflikter i trafiken kring exempelvis den så kallade blixtlåsprincipen kan utvecklas till veritabla sociala dramer. Blixtlåsprincipen syftar till att korta bilköen i innerfilen på en motorväg där ett vägarbete längre fram spärrar ena filen och fungerar så här: båda filerna fylls på bakifrån och sedan släpper trafikanterna i den fil som inte är avspärrad in varandra en och en så att bilarna går in i den gemensamma filen på ett sådant sätt att det liknar ett blixtslås som sluts. Principen kan förstöras av trafikanter som exempelvis tränger sig före när de ska gå in i den gemensamma filen eller av andra som spärrar ytterfilen och därmed hindrar andra från att komma fram till den punkt där blixtlåset så att säga sluts. I samband med att en lastbilschaufför fick böter för att i en sådan situation just ha spärrat ytterfilen uttalade en polis i en artikel i media att ”ingen har rätt att leka sheriff på vägen”, och i den stora skörden av kommentarer på Internet till denna artikel kunde man finna personer som tackade lastbilschauffören för att han äntligen stoppade dem som tränger sig före, andra som menade att lagens ska gälla, åter andra som menade att de som tränger sig före oftast kör Mercedes och BMW (och därmed att det sociala dramat borde definieras som ett socialt klassdrama) och slutligen kommentatorer som menade att de som inte kunde upprätthålla blixtlåsprincipen styrdes av Jantelagens avundsjuka riktad mot människor med dyrbilar. Ganska många inlägg i denna diskussion hade tagits bort av moderator, vilket sker när de definieras som kränkande.⁴ När man blir varse hur mycket aggressioner sådana ganska bagatellartade konflikter kan frigöra, förstår man också varför de interagerande oftast föredrar tillfälligt fungerande konsensus.

En särskild kategori av uppföranderegler är som nämnts ceremoniella regler eller etikett, och de tar sig bland annat uttryck i att individer på många olika sätt uttrycker vördnad (respekt) för andra. Denna respekt tar sig mängder av uttryck i socialt samspel, som vi inte alltid är riktigt medvetna om. Man kan exempelvis ana att många av de aktiviteter som vi behåller för oss själva i vår bakre region har med respekt för den andre att göra. Goffman studerade respekt och uppförande på ett mentalsjukhus

4 *Helsingborgs Dagblad* 2010-01-17, ”Chaufför fick böter för körning i vänsterfil”, och i anslutning därtill 132 kommentarer på tidningens nätsajt (besökt 2010-01-22).

eftersom han var av den uppfattningen att många av dem som vi definierar som mentalt sjuka ”bryter mot det sociala umgängets ceremoniella regler” (detta att studera avvikelser från något för att kunna se ”det normala” beskriver jag i kapitel 11 som Goffmans kontrastmetod). På en av avdelningarna på det mentalsjukhus där Goffman gjorde observationer kunde till exempel patienter säga opassande saker som dessa: ”’Varför har du alltid samma byxor – jag är utled på dem’ eller ’Titta så mycke mjäll du har.’” (Goffman 1970b s. 63). Även om vi i vårt vardagliga sociala samspel ibland har lust att ställa frågor eller göra påståenden som dessa, gör vi det sällan, och orsaken därtill är att vi respekterar andra individer och förväntar oss att andra ska respektera oss på ungefär samma sätt. För att sammanfatta:

Den handling genom vilken individen visar eller avstår från att visa andra vördnad utgör i det typiska fallet det medel med vilket han avslöjar om han är en väl eller dåligt fungerande person. (Goffman 1970b s. 75, översättningen ändrad)

Även i de offentliga platsernas ”kommunikativa trafikordning” kommer respekten för den andre till uttryck i vad Goffman kallade ”situationell anständighet” (Goffman 1966 s. 24) och här handlar det inte om respekt för kända andra utan för ett slags individ i allmänhet. Enligt Goffman bygger interaktionsordningen på aktning för individen som sådan i den vardagliga interaktionen, vilket innebär att respekt visas för alla individer och inte endast för enskilda individer som jag exempelvis känner eller definierar som värda min respekt:

När man efterlever dessa regler, styrda av ceremoniella förpliktelser och förväntningar, sprids överseende i en jämn ström i samhället genom att de andra närvarande ständigt påminner individen om att han måste behärska sig som en väl fungerande person och bekräfta de andras helighet. De gester som vi ibland kallar tomma är kanske i själva verket de mest mättade av alla.

Det är därför viktigt att inse att jaget delvis är något ceremoniellt, ett heligt objekt som måste behandlas med tillbörlig rituell omsorg och i sin tur måste presenteras för andra i lämplig belysning. För att etablera detta jag uppvisar individen ett tillbörligt skick i sina handlingar då han kommer i beröring med andra och

behandlas av andra med vördnad. (Goffman 1970b s. 84, översättningen ändrad)

Vi kan se många uttryck för denna respekt för individen, till exempel att vi håller ett respektfullt avstånd till andra ("vördnadsfulla avståndsregleringar", för att använda Goffmans begrepp) i både fysisk mening i termer av kroppsrevir (som i detalj har studerats av Hall [1990]) och lämplig distans i psykiskt avseende, till exempel vilka som tilltalas "du" och vilka som tilltalas med efternamn och titel samt i vilka sammanhang det sker. Interaktionsordningen har också aktualiserats i de under senare år då och då uppblossande debatterna om keps i skolan och muslimska kvinnors användning av niqab och andra typer av "slöja".

Respekten för individen kommer också till uttryck när vi hälsar på varandra, även om vi kanske inte alltid lägger märke till den i vardagslivets rutiniserade hälsningsceremonier. Om man emellertid låter bli att besvara en hälsning kan man erfara hur viktiga hälsningsceremonierna är, de blir då också synliggjorda som "vaneord" och "vanefraser" för att låna uttryck från Harry Martinson (1935 s. 221ff). En man vars religion förbjöd honom att röra vid kvinnor som inte tillhör hans egen familj deltog i en arbetsmarknadsutbildning och besökte tillsammans med en arbetsförmedlare ett företag för att diskutera en eventuell praktikplats där. Han vägrade då att ta företagets kvinnliga vd i hand och hälsade i stället genom att lägga handen mot sitt bröst och buga och förklarade varför han inte tog i hand.⁵ Mannens ersättning från Arbetsförmedlingen drogs därefter in och som skäl angavs att mannens uppträdande i samband med besöket på företaget var anledningen till att han inte fick praktikplatsen. Mannen överklagade och diskrimineringsombudsmannen drev ärendet till rätten där Arbetsförmedlingen dömdes att betala 60 000 kronor plus ränta i skadestånd på grund av att man oavsiktligt diskriminerat mannen som inte hälsade alternativt hälsade utan att ta i hand.

5 Detta är mannens egen och diskrimineringsombudsmannens beskrivning av skeendet enligt ett pressmeddelande 2010-02-08 på DO:s hemsida, www.do.se (besökt 2010-02-10). Arbetsförmedlingen beskriver i stället skeendet så här i sin talan vid Stockholms tingsrätt: "Kvinnan sträckte fram handen mot mannen. Han tog emellertid inte emot den framsträckt handen utan la händerna på ryggen och tittade ned i golvet samtidigt som han sa något om att det inte är förenligt med hans religion att hälsa på kvinnor" (Stockholms tingsrätt, Dom 2010-02-08 i mål nr T 7324-08, citat: s. 9ff).

Den hänsynsfulla ouppmärksamhetens sociala samspel⁶

På den offentliga platsen möts okända i förbigående, vilket är det centrala draget hos detta möte, och i allmänhet är de på väg någon annanstans och har ett annat mål än att möta den andre. Eftersom alla de andra i någon mening är hinder på varandras väg handlar den offentliga platsens samspel om att på ett smidigt sätt undvika de andra och i synnerhet undvika att hamna i konflikt. Hursmidigtsamspelet fungerar är en indikation på hur väl interaktionsordningen styr. När samspelet fungerar är de andra mer att betrakta som cyklar, parkeringsautomater och stolpar än som medmänniskor. Grundtonen är således ett slags saklighet eller indifferens.

I det sociala samspelet på offentliga platser kan man också se exempel på respektfullt uppförande, förmodligen därför att risken för motsatsen verkar större när vi befinner oss i omedelbar närhet av okända andra på platser där den egentligen enda regleringen upprätthålls av de samspelande själva. Man kan således inte hänvisa till någon gemensam och av de flesta erkänd auktoritet, vilket man ofta kan göra i familjen (föräldrarna), skolan (läraren), idrottsutövning (domaren) eller arbetslivet (chefen). För att uttrycka det något förenklat: man kan inte kalla på polis varje gång någon stöter in i en på en trottoar, kikar över ens axel när man är i färd med att ta ut pengar i en uttagsautomat eller tränger sig före i en kö. Sådana överträdelser måste de samspelande individerna reglera själva. Det görs med hjälp av både utsända och överförda uttryck, kanske genom kommentarer som ”Se dig för!”, ”Så gör man inte!” och andra uttryck där det ofta refereras till ”man”, och genom stränga blickar, huvudskakningar och övertydliga kroppsrörelser. Därmed hänvisas till normer som de flesta antas känna till och som bygger på att varje individ vet att de andra ser/erfar henne eller honom. Över huvud taget är blicken central i den offentliga platsens sociala samspel.

Hänsynsfull ouppmärksamhet (*civil inattention*)⁷ är det begrepp Goff-

6 Detta avsnitt är en bearbetad version av s. 113ff i min bok *Social kompetens* (Persson 2003c).

7 *Civil* är ett flertydigt ord på engelska och betyder bl.a. både medborgerlig och hövlig, medan svenskans *civil* inte betyder hövlig – men väl både medborgerlig och icke militär – varför det är förvirrande att tala om ”civil ouppmärksamhet” på svenska. Möjligen skulle man kunna använda ordet *civiliserad* i stället för *civil*, men då det har konnotationer till både bildning och kolonialism fungerar det mindre bra. Mot den bakgrunden har jag valt begreppet ”hänsynsfull ouppmärksamhet”.

man använder för att beskriva hur vi går till väga när vi på en och samma gång ser och inte ser den andre. När jag exempelvis passerar en okänd på trottoaren visar jag hänsynsfull uppmärksamhet genom att först snabbt svepa över (skanna) den andre med blicken och därmed visa att den andre är sedd, för att därefter slå ned blicken och visa att den andre inte är föremål för speciellt intresse (Goffman 1966 s. 84f). Detta arbete med blicken vid möten med okända andra är endast en aspekt av den hänsynsfulla uppmärksamhetens sociala samspel, en del av ett slags anda bland okända som kanske tydligast visar sig på offentliga platser. Lyn Lofland har beskrivit den andan på ett belysande sätt:

Hänsynsfull uppmärksamhet medger närvaro utan blandning, uppmärksamhet utan ianspråktagande, tillmötesgående utan konversation. [...] Hänsynsfull uppmärksamhet antyder att när människor i det offentliga verkar ignorera varandra, gör de det inte på grund av psykisk nöd utan av rituellt aktning, och deras svar på situationen är inte den asociala likgiltigheten utan den alltigenom sociala artigheten. (Lofland 1998 s. 30)

Även om just denna beskrivning nog inte håller för empirisk prövning på alla offentliga platser fångar Lofland själva idén med den hänsynsfulla uppmärksamheten: att vi bland främmande andra visar hänsyn genom att inte se och synligt lägga märke till de andra. Denna samspeletsordning kan naturligtvis ändras, och jag har i ett annat sammanhang diskuterat hur hänsynsfull uppmärksamhet under speciella omständigheter kan övergå i räddhågsen uppmärksamhet (Persson 2003c s. 128ff). Detta har då att göra med att den offentliga platsens relationsklimat ändras genom att den offentliga platsen ändras, exempelvis genom att egoistiska personer utnyttjar de andras ”sociala artighet” eller genom att grupper av individer gör platsen till sin. Den offentliga platsen bör således betraktas som en variabel, och när man tar del av Carys (1978) försök att pröva förekomsten av hänsynsfull uppmärksamhet genom att bland annat filma studenter som möttes på ett campusområde och inte fann stöd för att dessa studenter tillämpade hänsynsfull uppmärksamhet, finns det anledning att fundera över vilket slags offentlig plats som var föremål för undersökning. Som offentlig plats skiljer sig ett campusområde starkt från en gata i en storstad där det väller fram massor av människor och därför ramar vi in dessa plat-

ser olika (se vidare om inramning i kapitel 10). Campusområdet befolkas huvudsakligen av studenter och universitetsanställda, och båda dessa aktörs kategorier är vid universitetet av i princip välkända orsaker. På den myllrande storstadsgatan vet vi endast att människorna är på väg någonstans. Osäkerheten om de andras intentioner är rimligen större i det senare fallet än i det förra. Vi kan jämföra med offentliga platser i små samhällen där vi känner igen flera av de andra – de är kanske inte våra vänner eller bekanta men personer som vi sett förut och som då uppfört sig på olika sätt som vi kanske kommer ihåg – vilket gör att situationen blir mer förutsägbar. Det är alltså skillnad mellan offentliga platser om de befolkas av absolut okända andra, personer som man inte känner alls, och offentliga platser där man möter personer som man inte känner men vars ärende på den offentliga platsen man i huvudsak känner till. Carys (1978) studie väger inte in denna skillnad eftersom han gör generella utsagor om offentliga platser på basis av en undersökning av den andra typen av offentliga platser.

Enligt Goffman är meningen med hänsynsfull ouppmärksamhet både att förvissa sig om och visa att det inte finns anledning att uppleva den andre som avvikande eller som ett hot. Du kan själv tänka på situationer du upplevt där du inte slagit ned blicken; det bör ha varit situationer då du mött någon som tilldragit sig extraordinär uppmärksamhet eller när du hamnat i konflikt med någon och ni därmed är på väg ut ur interaktionsordningens inflytande. Å andra sidan har du säkert också upplevt situationer där du verkligen ansträngt dig för att inte se den andre; då kan det ha handlat om situationer där någon verkligen överträtt interaktionsordningen utan att vara i konflikt med just dig, till exempel ett synligt och ljudligt grovhållande par på en buss, eller då du förväntats ingripa för att försöka rätta till en ”överträdelse” mot interaktionsordningen men varit rädd för vilka konsekvenserna skulle kunna bli. I detta sammanhang kan nämnas att Goffman ständigt återkommer till hursårbar individen är i andras närvaro:

När personer kommer i omedelbar närhet av varandra blir de tillgängliga för varandra på helt unika sätt. Då föreligger möjligheter till fysiska och sexuella angrepp, till att tilltala och dra in andra i samtal som de inte önskar, till kränkning och efterhängsenhet i

bruket av ord, till intrång på jagets och andra personers speciella territorier, till uppvisande av bristande hänsyn och vördnad för den pågående sammankomsten och den sociala tillställning som möjliggör denna sammankomst. (Goffman 1970b s. 135)

Samtidigt understryker Goffman hur farliga var och en av oss kan vara för de andra om vi inte kontrollerar oss själva:

Varje normal vuxen är utrustad med fysiska egenskaper med vilka han, om han så vill, kan bli oerhört farlig för den omedelbara omgivningen. Han kan skada föremål, sig själv och andra människor. [...] Man litar inte på att barn skall avstå från dessa lättillgängliga möjligheter [...] och hindrar dem därför fysiskt från att ställa till ofog. Personlig utveckling är den process genom vilken individen lär sig att frivilligt avstå från dessa möjligheter, också när hans förmåga att förstöra världen runt omkring honom ökar. Och denna försakelse är vanligtvis så väl inlärd att samhällsforskare inte inser den systematiska återhållsamhet som rutinmässigt inträffar i det dagliga livet och den fruktansvärda oreda som skulle bli resultatet om individen upphörde att vara gentleman. Det förstår vi först när vi i detalj studerar den beaktansvärda förstörelse av den sociala miljön som åstadkoms av maniskt sjuka barn, unga vandaler, självmordskandidater, personer som är patologiskt besatta av ett behov för självförnedring och tränade sabotörer. (Goffman 1970b s. 154f)

Just därför att individen är på en och samma gång sårbar och tendentiellt farlig både iakttar han en speciell försiktighet i okända andras närvaro och behöver bli övertygad om att han kan lita på de andra. Samspelsordningen på den offentliga platsen kretsar därför kring just försiktighet och tillit. Individerna övervakar varandra för att finna tecken på att de andra är att lita på, men tilliten tas inte för given utan upprättas om och om igen i ett samspel mellan individer som övervakar varandra och uppvisar sin normalitet inför varandra. På för det mesta mycket subtila sätt bekräftar de samspelande varandras normalitet och hjälps åt att rätta till avvikelser. På ett icke avsett sätt upprätthåller de interaktionsordningen. Samtidigt innebär den hänsynsfulla ouppmärksamheten ett erkännande av att den andre uppför sig passande eftersom den hänsynsfulla ouppmärksamheten inte

är ovillkorlig. Den står med andra ord i relation till normalitet i uppträdandet på den offentliga platsen, och den andres normala framträdande ”betyder för individen att man förnuftigt och tryggt kan fortsätta med vad man håller på med och endast ägna kontrollen av omgivningens stabilitet perifer uppmärksamhet” (Goffman 1971a s. 239). Den hänsynsfulla uppmärksamheten är således resultatet av ett samspel mellan individen och de andra: den är både något man kan förvänta sig från de andra om man uppträder normalt och något man själv ger till andra som uppträder normalt. Den har således karaktären av ett slags symbolisk gåvoordning.

Det finns anledning att dröja vid två aspekter av den hänsynsfulla uppmärksamhetens samspel: definitionen av normalitet respektive intrycksstyrning. Normaliteten, för det första, definierar Goffman med hänvisning till att individuell aktivitet består av två samtidiga aspekter: sysselsättning och beredskap (*go about* och *alarmed*). Beroende på situation och situationsdefinition träder sysselsättning eller beredskap i förgrunden. När individen är sysselsatt med någonting övervakar han eller hon samtidigt sin omgivning med sina sinnen för att försäkra sig om att det inte finns anledning till beredskap. Andra okända människor i omgivningen är alltid ett osäkerhetsmoment, och individens övervakning av de andra går ut på att försäkra sig själv om att annat än initial uppmärksamhet är överflödigt. Det normala är följaktligen sådant som vi inte har anledning att uppmärksamma annat än flyktigt. Detta är en synnerligen elastisk definition av normalitet som till sitt faktiska innehåll varierar över tid, mellan olika kulturer, samhällen, generationer, personer och annat – därför är den också synnerligen användbar. Hänsynsfull uppmärksamhet kan också ta sig uttryck i det slags gentlemannamässighet som Goffman fångar med orden: ”när kroppar är nakna, är blickarna klädda” (1971a s. 46) och i detta ligger ett slags hänsynsfullhet gentemot det, åtminstone för ögonblicket, avvikande, men också ett ömsesidigt arbete för att upprätthålla ordning i samspelet. Till detta ömsesidiga arbete kan räknas olika återställande aktiviteter efter att interaktionsordningen brutits. Det består av sådant som ursäkter, utrop (”Hoppsan!”) och försök att rädda situationen och därmed normbrytarens ansikte: ”... när en överträdelse mot interaktionsordningen inträffar, är alla involverade redo att ta på sig skuld och erbjuda gottgörelse” (Goffman 1971a s. 108).

I Erasmus av Rotterdams etikettbok från 1530 finner vi följande exem-

pel på ett återställande arbete som dessutom kan ses som ett exempel på hänsynsfull ouppmärksamhet: ”Det är oartigt att hälsa på den som urinerar eller tömmer tarmen” (efter Elias 1989 s. 226). I en tysk etikettbok publicerad tvåhundra år senare (1731) betonas blickens bidrag till det återställande arbetet: ”Om man kommer förbi en person som lättar sig, bör man bete sig som om man inte såge honom, och därför är det också oartigt att hälsa på honom” (efter Elias 1989 s. 230). Trehundra år senare har vi helt slutat göra våra behov offentligt och behöver därför inte ha uttalade regler för hur vi ska umgås med människor som gör det. Behovsutträttandet har skilts från publiken och stängts in i toalettrummet – hemlighuset, som det har kallats. Hundar gör emellertid fortfarande sina behov offentligt, och i Sverige har det kommit att aktualisera den gamla etiketten rörande offentligt bajsande. När hunden gjort sitt behov förväntas nämligen hundägaren ta upp bajset. Det framgår av kommunernas lokala ordningsföreskrifter, och i den kommun där jag bor heter det: ”Hundbajs ska plockas upp på offentlig plats inom tätorterna.” För detta finns särskilda plastpåsar, ibland tillhandahållna av kommunen vid de särskilda hundbajstunnor som finns utplacerade längs de flesta promenadstråk. När hundägaren på offentlig plats ska ta upp hundbajset – en ibland ganska kladdig och illaluktande hantering – hamnar den som råkar passera i en situation som liknar den som de nämnda, femhundra år gamla etikettreglerna är tillämpbara på. Det känns ganska märkligt att hälsa på eller titta hundägaren i ögonen medan bajsplockandet pågår. Jag tillämpar därför för det mesta hänsynsfull ouppmärksamhet och varken ser eller hälsar på den bajsplockande hundägaren, vilken alltså därmed förvandlas till en icke-person. Ibland har det dock hänt att jag, som ett socialt experiment, spänt blicken i bajsplockaren och därmed slutat att tillämpa hänsynsfull ouppmärksamhet. Det verkar då som om hundbajset liksom klibbar fast på hundägarens identitet, och denne blir därför förlägen. Man kan alltså bryta mot interaktionsordningens hänsynsfullhet, och då illustreras det som Billig (2005 s. 217ff) kallar Goffmans *nice guy* view. Billig menar att vi inte alltid hjälps åt för att upprätthålla interaktionsordningen, utan att vi ibland flinar åt dem som gör bort sig och att vi följaktligen inte alltid är *nice guys*. Därmed visar Billig på just det som jag lyfter fram och poängterar i denna bok: samspelet mellan å ena sidan ritualisering av den sociala interaktionen, som därmed tenderar att bli en närmast automatisk rutin, och å

andrasidans sårbarheten som ger sig till känna när vi inte spelar med i ritualen utan exempelvis flinar åt en annan som snubblar, säger fel, kladdar med hundbajs eller är klädd i ”fel” kläder. Det elaka och förlöjligande skattet har sin plats – för det mesta dock en perifer sådan – i den sociala interaktionsordningen, vilket Goffman märkligt nog hade en tendens att underskatta. Märkligt därför att, som vi ska se i nästa kapitel, Goffman själv inte var en *nice guy*, utan ibland elak när han ströddes salt i den sociala skammens sår.

Intrycksstyrning, för det andra – för att återkomma till de två aspekterna av den hänsynsfulla ouppmärksamhetens samspel: normalitet och intrycksstyrning – innebär att individer framträder inför andra medvetna om de intryck de sänder ut och överför. På en offentlig plats har individer intresse av och möjligheter att styra intryck genom att framträda som normala. Goffman visar detta genom ett exempel: fotgängare ser en bilist som krockar med en parkerad bil, stannar, besiktigar skadan, skriver en lapp och sätter den under vindrutetorkaren. Efter den handlingssekvensen av brott mot och återställande av ordningen kan de tittande fotgängarna fortsätta med vad de höll på med. Efter detta exempel klipper Goffman in följande notis ur *The New York Times*:

En smitare lurade flera vittnen som såg honom köra på en parkerad bil. Föraren gick ur sin bil, gick till den skadade bilen och lämnade en lapp där man kunde läsa: ”Jag har nyss kört på din bil. Folk glör på mig. Dom tror att jag lämnar mitt namn. Men det gör jag inte.” Lappen var undertecknad med: ”förstöraren”. (Återgivet i Goffman 1971a s. 265)

Detta är ett extremt exempel på att den offentliga samspelsbranschen har utrymme för kreativa entreprenörer, ibland synnerligen fantasifulla. I vanliga fall är inte intrycksstyrningen lika påtaglig, snarare framställer Goffman den som en form av handlande som är svår att skilja från handlande som kanske inte är att betrakta som intrycksstyrning, en skillnad som knappast kan redas ut på förhand: om förstöraren i exemplet ovan i stället hade lämnat en lapp med sitt telefonnummer hade hans agerande för det första inte hamnat i tidningen och för det andra hade det säkert bestått av andra intrycksstyrande element som på sätt och vis den aktuella situationen kräver, till exempel överdrivna gester för att inför publiken

markera bestörtning och vilja att göra rätt för sig. Interaktionsordningen är en ömtålig ordning som ständigt hotar att brytas ned och måste därför återställas om och om igen. Den verkar bland annat genom normer som anvisar hur individen ska handla, men varje norm kan ge upphov till flera handlingar och två av dem liknar varandra: den handling som normen avser att framkalla respektive simulering av det handlande som avses. Intrycksstyrningen, som tillämpas i båda fallen, gör att det kan vara svårt att skilja respekt för normer från simulerad respekt för normer. Poängen är att vi nästan aldrig kan vara riktigt säkra på vad som är det ena eller det andra.

Identitetsvärden

Interaktionsordningen är ett slags institution i den mycket allmänna mening som Durkheim gav begreppet, nämligen ett socialt tvång som begränsar individens handlingsfrihet. En liknande sådan institution som inramar och i många fall styr det sociala samspelet individer emellan kallar Goffman (1971b) för ”samhällets identitetsvärden”. Identitetsvärden är ett annat ord för det sociala tvång som i hög grad bestämmer det speciella sociala spel mellan ”normala” och stigmatiserade (”avvikande”) individer som beskrevs i föregående kapitel.

Identitetsvärdena beskrivs som de normativa och institutionella regleringarna av, förväntningarna på och föreställningarna om hur individer ska vara, uppträda, se ut och göra. Avvikelser från identitetsvärdena benämner Goffman *stigma*, och dessa delas in i tre olika kategorier med avseende på om avvikelserna rör kroppen (exempelvis utseende och funktionshinder), karaktären (stigma som följer av hur omgivningen definierar till exempel arbetslösa, före detta fångar och sexuella avvikare) eller kategoritillhörigheten (till exempel olika ”raser”, för att använda Goffmans exempel, eller grupper i Sverige som invandrat från länder med, i förhållande till svenska förhållanden, starkt avvikande kulturer, för att ta ett aktuellt exempel). Samhällets identitetsvärden är således en institution och som sådan utövar den tvång gentemot individen. Men, vilket Goffman också påpekar, när det handlar om identitetsvärden så är det inte alltid möjligt för individer att leva upp till dem. Om samhällets identitetsvär-

den innefattar exempelvis kön, utseende och kroppslängd, som individer svåriligen⁸ kan ändra på, verkar inte institutionen genom att påverka stigmatiserade individer i normaliserande riktning, utan snarare genom att fastställa individens avvikelse från vad som anses vara normalt. I vissa fall kan sådana avvikelsskapande institutioner få förödande konsekvenser, vilket vi känner till från förintelsen i Tyskland, apartheid i Sydafrika, steriliseringar av stigmatiserade i Sverige och andra länder samt etniska rensningsaktioner i de länder som tidigare var Jugoslavien. Dessa institutioner kan emellertid också påverka individens handlande på andra sätt, till exempel att individen om möjligt döljer sitt stigma, försöker vända det till något fördelaktigt eller gör motstånd mot och försöker ändra samhällets identitetsvärden ("stigmastyrning" med Goffmans ord).

Samspelet mellan "normala" och stigmatiserade individer samt samhällets identitetsvärden kallar Goffman, som nämnts, för "de skamliga olikheternas dynamik". Samhällets identitetsvärden beskrivs på olika sätt, till exempel konkret så här:

Så till exempel finns det i en viktig bemärkelse endast ett enda slags mansperson i USA som inte behöver skämmas för någonting, nämligen en ung, gift, vit, heterosexuell, protestantisk barnafader som har fått collegeutbildning, som är bosatt i en stad i Nordstaterna, och som har full sysselsättning, frisk hy, lagom vikt och längd och som nyligen har slagit något idrottsrekord. (Goffman 1971b s. 133)

Tonen är något ironisk, vilket kan bero på att Goffman själv avvek i flera avseenden från denna "normalitet": han kom från en judisk familj som hade invandrat från Ryssland, växte upp i en liten ort på landsbygden i Canada och var kort till växten. Vi kan låta Goffmans egna avvikelser illustrera skillnader mellan olika stigman när det gäller individens möjlighet att dölja stigman eller, med andra ord, att utöva social informationskontroll och stigmastyrning. Att vara kort till växten är därvidlag svårare att

8 För bara några decennier sedan skulle jag här ha valt ordet "omöjligen" i stället för svårigen. Idag utförs emellertid könsbytte, kosmetisk benförlängning och s.k. skönhetsoperationer återkommande inom sjukvården och omfattningen är större än vad man vanligtvis föreställer sig (se föregående kapitel och Rhode 2010).

dölja än att ha judisk bakgrund. Kanske har vidare stigman som är svårare att dölja förutsättningar att bli delar av "normaliteten"?

När vi flyttar Goffmans tänkande femtio år framåt i tiden får något dras ifrån, annat läggs till som visats tidigare. Den grundläggande dynamiken i form av ett samspel mellan individer, som baseras på bedömningar av andra med utgångspunkt från normer om hur människor bör vara, finns dock kvar:

Ett samhälles allmänna identitetsvärden förekommer kanske ingenstans alls i renodlad form, men kastar ändå något slags skugga över alltsom vederfars oss i vårt dagliga liv. (Goffman 1971bs. 133)

Detta betyder att alla har anledning att känna större eller mindre oro inför den egna identitetsmässiga utrustningen, då de flesta av oss alltid avviker i något avseende. Alla löper i varierande grad risk att stigmatiseras, ingen är egentligen normal, men individer har olika möjlighet att dölja stigman och visa upp normalitet. Normaliteter förgår, normaliteten består.

Totala institutioner och sekundär anpassning

Interaktionsordningen och samhällets identitetsvärden kan som framgått beskrivas som institutioner, ett begrepp som kan definieras på en mängd olika sätt. Många definitioner har emellertid det gemensamt att de med institution menar något som förblir beständigt över tid och som samhällets aktörer, både individuella och kollektiva, har svårt att bortse ifrån i sitt handlande, exempelvis lagar och normer (se vidare om institutionsbegreppet i Jönsson m.fl. 2011). Goffman beskriver detta i citatet som inleder detta kapitel.

Institutioner framträder som ett socialt tvång för individer i samhället, både direkt och indirekt. Men, som nämnts, när det handlar om identitetsvärden är det inte alltid möjligt för individer att leva efter dessa normer. Om samhällets identitetsvärden innefattar sådant som individer omöjligen eller svårligen kan ändra (exempelvis hudfärg, kön och kropps-längd) så verkar inte institutionen genom att normalisera dem som avviker, utan snarare genom att fastställa individens avvikelse från vad som anses vara normalt. När Goffman räknar upp samhällets grundläggande

institutioner så nämner han utöver familjen tre som just har denna karaktär: ”graderingen av människor efter åldrar”, ”den stereotypa rollfördelningen könen emellan” och ”segregationen efter klass och ras” (Goffman 1971b s. 147). Dessa institutioner får i de flesta fall inte individen att ändra sig, eftersom det i en del fall är omöjligt och i andra fall svårt, utan har mer en definierande, klassifikatorisk och/eller identifierande roll. Institutionerna kan emellertid påverka individens handlande på andra sätt, till exempel att individen om möjligt döljer sitt stigma eller gör stigmat till en del av sin bakre region. Motstånd i olika former kan också bli en följd, vilket jag strax återkommer till.

Institutioner utövar ett socialt tvång som individer och andra aktörer, till exempel organisationer, måste förhålla sig till, men därutöver kan de ha mycket olika karaktär. I vardagen förstås institutioner som rum eller platser med speciella uppgifter och som ofta är beständiga över tid. Goffman definierar den sortens institutioner så här i boken *Totala institutioner*:

Sociala inrättningar – institutioner i ordets vardagliga bemärkelse – är ställen som rum, våningar, byggnader eller anläggningar där det regelbundet försiggår aktiviteter av speciellt slag. (Goffman 1973 s. 13)

Denna på en gång mycket konkreta och allmänna definition innesluter mycket och Goffman konstaterar att det saknas en bra definition av dessa fenomen och räknar upp ett antal typer av institutioner som skiljer sig åt beträffande vilka personer som har tillträde till dem, huruvida personer regelbundet eller mer flyktigt vistas där samt vilka aktiviteter som pågår där. Mot den bakgrunden närmar sig Goffman institutioner som har en starkt inneslutande karaktär: totala institutioner. Dessa

symboliseras av hindren för socialt umgänge med världen utanför och för medlemmarna att avlägsna sig, hinder som ofta är inbyggda i inrättningens rent fysiska utformning: låsta dörrar, höga murar, taggtråd, klippor, skog och hed. (Goffman 1973 s. 13)

De konkreta institutioner som svarar mot denna karakteristik är för det första självfallna, såsom mentalsjukhus och fängelser, för det andra inte alltför långsökta, exempelvis kloster och internatskolor, och för det tredje

förvånande eftersom en del av dem inte verkar trivas i de förras sällskap: till exempel fartyg och ”slott och herrgårdar betraktade från tjänstefolkets synpunkt” (Goffman 1973 s. 14). Men de är mer lika än vad man kan tro, samtidigt som Goffman har en tendens att bortse från faktiska skillnader mellan dem (se vidare om detta i kapitel 11).

En institution kan enligt Goffman betecknas som total om

1. den är isolerad från världen utanför
2. alla aspekter av en grundläggande social ordning (såsom att sova, roa sig, arbeta och äta) utförs inom institutionen under en och samma auktoritet
3. klienterna i institutionen är tillsammans med andra som behandlas på samma sätt
4. institutionen är underkastad en noggrann planering för att uppfylla officiella målsättningar
5. organisationsformen är byråkratisk
6. det är stor skillnad mellan ”den administrerade gruppen” och personalen (Goffman 1973 s. 14).

Etzioni (1957) kallar liknande institutioner för ”slutna institutioner” och beskriver den totala aspekten av slutna utbildningsinstitutioner på ett sätt som delvis liknar Goffmans beskrivning. Ett centralt kännetecken hos både Goffmans och Etzionis definitioner av dessa institutioner är att de betonar å ena sidan bristen på segregation mellan både människor och aktiviteter inom institutionen och å andra sidan den strängt upprätthållna segregationen mellan människor och aktiviteter i respektive utanför institutionen (se också Rowland 1939). Bristen på segregation mellan människor i totala institutioner understryks av Zerubavel (1981), som menar att tid är den mest signifikanta dimensionen av ”total” i totala institutioner. Klienterna i den totala institutionen är nämligen alltid i princip socialt tillgängliga för varandra och för personalen, de har ingen given egen tid eller privatsfär inom institutionen. I det perspektivet innebär ”total” att individer i dessa institutioner saknar möjlighet att fysiskt undkomma de andra, ett förhållande som betonas i en analys av ett krigsfartyg som total institu-

tion (Zurcher 1965). Den totala institutionen innebär i det avseendet ett totalt socialt tvång.⁹

De två viktigaste likheterna mellan olika totala institutioner är dels tvånget att vara där tillsammans med andra, det rumsliga sociala tvånget eller dessa institutioners ”totalhet”, för att låna ett ord från Mouzelis (1971) kritiska granskning av Goffmans begrepp total institution, dels att de är slutna och avskilda från omvärlden.¹⁰ Men tvånget har olika karaktär, vilket Goffman inte uppmärksammar särskilt mycket. I en del av inrättningsanordningarna rör sig ett tvång utövat av någon annan mot någon annan, därför att personerna finns där som till exempel fångar i ett fängelse och alltså är förhindrade att komma därifrån. Men det kan också vara personalens uppgift att i en del totala institutioner, som har ett människoförändrande uppdrag, utöva ett mer formellt rumsligt tvång gentemot klienterna, exempelvis i en internatskola som eleverna i formell mening inte är dömda att vistas i utan som är ett resultat av en överenskommelse mellan skolan och elevernas föräldrar. Teoretiskt sett kan eleverna lättare lämna internatskolan än fångarna fängelset. I andra fall rör det sig om ett tvång som en person har valt att utöva gentemot sig själv, exempelvis i ett kloster, och i det fallet blir dubbeltydigheten hos originaltiteln på Goffmans bok om totala institutioner – *Asylums* – uppenbar: klostret är en plats där individer är inspärrade och isolerade samtidigt som klostret är en fristad, en asyl.¹¹ I åter andra fall kan det röra sig om personer som valt att underkasta sig tvånget i en institution, till exempel frivilliga patienter på ett mentalsjukhus, där det också kan finnas tvångsinlagda patienter.¹² I andra inrätt-

9 Goffman skriver att inget av den totala institutionens nämnda drag är specifikt för totala institutioner och inget är gemensamt för alla, varför det utmärkande för sådana institutioner är att de i hög grad men sällan helt svarar mot definitionen. Det viktiga är att vi kan erfara att de har en speciell karaktär om vi jämför dem med t.ex. ett varuhus, en arbetsplats eller en campingplats. Vi kan också finna institutioner som i vissa avseenden är mycket lika totala institutioner men i andra inte, t.ex. grundskolan, eftersom den regleras av skolplikt (se vidare Persson 2003a).

10 Enligt en noti den svenska utgåvan av *Stigma* (Goffman 1971b s. 163) hade den då planerade svenska utgåvan av Goffmans bok *Totala institutioner* just titeln ”Den slutna världen”.

11 I Jezierskis (2010) avhandling tillämpas Goffmans begrepp total institution på medeltida kloster.

12 Shiloh (1971) fann en annan skillnad mellan patienter på ett mentalsjukhus. En kategori patienter – som han kallade institutionaliserade – såg på sätt och vis mentalsjukhuset som sitt hem och hade egentligen inget annat liv att komma tillbaka till utanför institutionen. En annan kategori – de icke-institutionaliserade – hade de motsatta livsomständigheterna.

ningar kan tvånget som utövas mer vara en följd av att det vid en given tidpunkt inte finns något alternativ till att vara i den totala institutionen, till exempel ett fartyg där en anställd inte per definition är tvungen att vara isolerad från omvärlden men på grund av tvingande naturliga omständigheter måste vara just det om han eller hon accepterat att vara anställd där. Inträdet i institutionen, eller ”försörjningen av institutionen med människor”, för att uttrycka det med ett begrepp från min doktorsavhandling om maktutövningens interna dynamik (Persson 1991), påverkar hur tvånget konkret definieras och fungerar inom institutionen. Vid inträdet i totala institutioner påbörjas också en förvandling av individen, som Goffman benämner moralisk karriär, som till sitt innehåll varierar mellan olika totala institutioner. När Harry Martinson i boken *Nässlorna blommar* beskriver hur hans alter ego Martin börjar sin karriär i fattighuset med ett påtvingat bad, fångar han denna förvandling:

”Plötsligt gick det upp för honom att hans liv nu efter badet var annorlunda. Det hade inte varit badet självt som han skyggat för: Han som brukat dyka från toppen av stora strandtallen vid Halaresjön! Nej, han hade gjort motstånd mot något annat; mot inskrivningen i ett nytt skede av sin ungdoms öde, mot det för ett barn svårförståeliga vägskalet, mot fattighuset. Han var så nära att börja gråta att han skrattade. Han var en annan nu. Inte Olof Tomassons son i Nite eller ’pysse liten’. Nu var han det minsta hjonet. /.../ Han gick bortåt korridoren mot matsalen. I en av golvkopporna spottade han, då han ju ändå var hjon. Matklockan ringde, hjonen kommo ålderstelt störtande utför trappor och ur rum. Han sällade sig till flocken. Världen luktade av rotmos.” (Martinson 1935: 226)

Den ena aspekten av Goffmans undersökning av totala institutioner är just själva definitionen och karakteristiken av dem, den andra deras vardagsliv, och när det gäller denna aspekt är det viktigt att hålla i minnet att Goffman inte primär undersökte några andra totala institutioner än mentalsjukhus. Mentalsjukhusets vardagsliv är extremt annorlunda än det ”vanliga” vardagslivet, och Goffman har ambitionen att jämföra dessa olika vardagsliv. Utmärkande för mentalsjukhusets vardagsliv är den konstanta och konse-

kventa kränkningen av den intagnes personlighet.¹³ Kränkningarna är så regelmässiga att en del av dem är oavsiktliga; de följer snarare av mentalsjukhusets själva totala karaktär. Goffman beskriver minst femton olika angrepp på den intagnes personlighet och sammanfattar dem på följande sätt:

... olika former av vanställande och förnedring varigenom den symboliska betydelsen hos olika fenomen i den intagnes omedelbara närhet på ett dramatiskt sätt upphör att förstärka hans tidigare självuppfattning. (Goffman 1973 s. 33)

Den totala institutionens vardagsliv, i synnerhet extrema tvångsinrättningar som mentalsjukhus och fängelser, är fundamentalt olikt ”vanligt” vardagsliv, vilket inte minst framgår av Goffmans jämförelse av den personliga handlingsekonomin i de två olika sammanhangen. I ”vanligt” vardagsliv kan individen själv i hög grad hushålla med det egna handlandet, med andra ord välja mellan olika handlingsalternativ, till skillnad från vad fallet är i totala institutioner. I den senare sortens institutioner byggs en kultur kring ”systemet av rättigheter”, som innebär att allt sådant som vi tar för givet i vanligt vardagsliv är föremål för förhandling och används som instrument i maktutövning. I mentalsjukhuset används detta system av rättigheter för att förändra de intagnas personlighet på sätt som gagnar ordningen i institutionen och möjligen också den medicinska behandling som utförs där. Personlighetsförändringen inom mentalsjukhuset benämner Goffman patientens moraliska karriär (Goffman 1973 s. 95ff).

När Goffman i ett annat sammanhang skriver om mentalsjukhus beskriver han dem som ”hopplösa förvaringsplatser utsmyckade i psykiatriska ord” där samhället stugar undan människor vars handlande inte kan tolereras (Goffman 1971a s. 336). Deras handlande kan bryta både

13 Detta avser förhållanden inom mentalsjukhus vid mitten av 1950-talet. En hel del har ändrats sedan dess, t.ex. har själva de stora mentalsjukhusen lagts ned och vården humaniserats. Samtidigt får vi ibland rapporter som antyder att förändringarna möjligen inte gått så djupt som en del gärna vill få det att framstå, och andra vill tro och att det bakom den demokratiska fasaden (eller vilken fasad det nu är) kvarlever en total institutionskaraktär. En sådan rapport är konstnären Anna Odells iscensättning på offentlig plats av sin egen psykos, som hade inträffat tretton år tidigare, och som resulterade i polishämtning och tvångsåtgärder på psykmottagningen (Curman 2011).

mot den rituella ordning som reglerar socialt samspel mellan människor, interaktionsordningen, men också mot en del av samhällets identitetsvärden:

Vi måste då fråga: vilken typ av social ordning är det speciellt som det psykotiska beteendet kränker? Det psykotiska beteendet går stick i stäv mot vad vi skulle kunna tänka oss som den offentliga ordningen, i synnerhet en sida av denna ordning: den som styr personer då de befinner sig i omedelbar närhet av varandra. Mycket av det psykotiska beteendet är i första hand en underlåtenhet att efterleva reglerna för samspel öga mot öga [...] en situationens otillbörlighet. (Goffman 1970b s. 129)

Mot den bakgrunden hävdar Goffman, strikt analytiskt, att mentalsjukhusets egentliga klienter inte är de intagna:

Om alla mentalsjukhus i en viss region tömdes och stängdes idag, skulle släktingar, polis och domare resa krav på nya imorgon; dessa mentalsjukhusets egentliga klienter skulle kräva en institution som tillfredsställde deras behov. (Goffman 1973 s. 257)

När en individ i en total institution samarbetar och anpassar sig till institutionens krav kallar Goffman det för ”primär anpassning”. När individen gör motstånd på sätt som uppstått på grund av den institutionella inramningen benämner Goffman det för ”sekundär anpassning”, vilket betyder

varje vanemässig åtgärd varigenom en organisationsmedlem använder sig av icke auktoriserade medel eller når icke auktoriserade resultat, eller bådadera, och på så sätt kringgår organisationens antaganden om vad han borde göra och erhålla och därmed vad han borde vara. Olika slag av sekundär anpassning representerar olika sätt varpå individen skiljer sig från den roll och den personlighet som institutionen tagit för givet att han skulle ha. (Goffman 1973 s. 136)

McMurphy i Ken Kesey's roman och filmen *Gökboet* är modellen för den intagne som gör öppet och synligt motstånd och bryts ned, medan Hövdingen i Kesey's roman verkar nedbruten men i verkligheten endast spelar

passiv, foglig och samarbetsvillig i avvaktan på rätt tillfälle att göra motstånd (Kesey 1976). Men liksom i fråga om tvånget eller den makt som utövas inom den totala institutionen, varierar motståndets former med totalitetens karaktär. Ombord på ett krigsfartyg fann Zurcher (1965) att den sekundära anpassningen tog sig många olika uttryck, till exempel tatueringar och så kallade "anslag" (*appropriating*), alltså stölder av flottans egendom (på en del arbetsplatser där jag arbetat har samma sak kallats "löneglidning", ett slags ej avtalad lönehöjning som iscensätts av den arbetande själv). Sekundär anpassning i ett kloster, där avskildheten från omvärlden och tvånget är självpåtaget, sker sannolikt mer i en bakre region, när individen är med sig själv eller i den grupp av personer där han/hon känner sig trygg, snarare än i den främre region där institutionens och personens fasad visas fram.

III.

Goffman

7. Till sitt väsen omstridd och motsägelsefull

... många av dessa data är av tvivelaktigt värde, och mina tolkningar, i synnerhet vissa av dem, kan säkert ifrågasättas, men jag antar att ett vagt och spekulativt sätt att närma sig ett grundläggande område är bättre än en total blindhet inför det.

Goffman (1966 s. 4)

Erving Goffman föddes 1922 i en rysk-judisk familj i Canada.¹ Föräldrarna hade invandrat från Ukraina strax före och under första världskriget och levde till en början i det lilla samhället Mannville, med trehundra invånare, där de drev en butik. När Goffman var fyra år flyttade familjen till samhället Dauphin med då fyratusen invånare, beläget i provinsen Manitoba cirka trettio mil nordväst om Winnipeg. När Goffman var femton år flyttade familjen till Winnipeg, en stad som vid den tiden hade omkring en kvarts miljon invånare. Enligt Winkin (2010) ska Goffman inte ha varit särskilt duktig i skolan, men han var mycket intresserad av sin kemilåda, som han mixtrade med hemma i bostaden. Av en klasskamrat i gymnasiet i Winnipeg, St. John's Technical High School, beskrivs Goffman som ”i en annorlunda värld”, innesluten, reserverad och avlägsen. Han var en i gäng-et, men enligt Winkin (2010 s. 56f) annorlunda av tre skäl: Goffmans familj bodde i ett lite finare kvarter än de andra judiska invandrarfamiljerna i Winnipegs North End, hans familj var inte politiskt engagerad, till

¹ Biografiska uppgifter om Goffman har om inte annat anges hämtats från Winkin (1999), Fine m.fl. (2000), Treviño (2003a), Smith (2006) och Goffmans CV från 1979, som finns i Goffmanarkivet vid University of Nevada i Las Vegas: http://www.unlv.edu/centers/cdclv/ega/documents/eg_resume_79.pdf.

skillnad från kamraternas familjer som var radikaler, anarkister och fackföreningsaktivister, och Goffman var inte speciellt judisk i kulturellt avseende, hade varken judisk utbildning eller gick i synagogan. Goffmans familj avvek således i någon mån socialt, politiskt och kulturellt från många andra familjer i området.

Goffman påbörjade sina grundläggande universitetsstudier vid University of Manitoba i Winnipeg 1939 och hans huvudämne var kemi. Efter ett avbrott som anställd vid Canadas filmstyrelse fortsatte han sina studier och tog 1945 examen med sociologi som huvudämne vid universitetet i Toronto. Samma år blev han antagen som doktorand vid den framstående sociologiska institutionen i Chicago, tog masterexamen där 1949 och doktorerade 1953 på avhandlingen *Communication conduct in an island community*, vilken hade sin upprinnelse i ett fältarbete på Shetlandsöarna. Han var lärare vid Department of Social Anthropology vid University of Edinburgh 1949–1951, samtidigt som nämnda fältarbete gjordes. Goffman arbetade vidare som forskningsassistent 1952–1954 vid University of Chicago i två olika forskningsprojekt, vars ledare var Edward A. Shils respektive E. C. Banfield. Året därpå fick han anställning som gästforskare vid The National Institute of Mental Health i USA och genomförde bland annat ett års dold deltagande observation på ett mentalsjukhus. Herbert Blumer bjöd 1958 in Goffman till sociologinstitutionen vid University of California, Berkeley. Där var han först lektor, sedan vad vi i Sverige skulle kalla docent och blev 1962 professor. Under en period på 1960-talet arbetade han som blackjack-givare på ett kasino i Las Vegas och avancerade också till så kallad *pit boss*.² Det påstås att kasinovistelsen var en deltagande observation och den nämns i förbigående i de publikationer där Goffman skriver om spelande (Goffman 1967 och 1970a). Goffman spelade ofta blackjack i Las Vegas och blev polisanmäld för korträknande vid mitten av 1960-talet, vilket också anmäldes till ledningen för Berkeleyuniversitetet. Vidare tillbringade Goffman år 1966 på Harvard Center for International Affairs och utnämndes 1968 till Benja-

2 Ett arbete i kasinot som går ut på att övervaka ett antal givare; arbetet kallas också *pit supervisor*. På svenska kasinon kallas det *inspector dealer*, och i arbetet ingår att övervaka det som händer vid ett antal roulette- och kortspelsbord (personlig kommunikation via mejl 2011-02-15 med Yared Gabretensaye, *gaming manager* vid Casino Cosmopol i Malmö).

min Franklin Professor of Anthropology and Sociology vid University of Pennsylvania, där han stannade till sin död 1982. I nekrologen i *Time Magazine* (6 december 1982) beskrivs Goffman som ”oortodox sociolog som i sina provocativa böcker [...] utvecklade sina något sarkastiska teorier om nutida ritualer, baserade på vardagslivets förbisedda små händelser...”. I dag är det många, men långtifrån alla, som instämmer i Fines och Mannings (2003 s. 18) beskrivning av Goffman som

den mest betydelsefulla amerikanska socialvetenskapliga teoretikern under 1900-talet: hans verk läses av många och kan fortfarande få tänkandet att ta andra banor inom akademiska discipliner. Hans unika förmåga att skapa innovativa och lämpliga metaforer, tillsammans med förmågan att begreppsliggöra övertygande regelbundenheter i socialt handlande, har givit honom en betydelsefull position i sociologins kanon. Vidare har hans sardoniska outsiderposition gjort Goffman populär: en fri teoretiker som kom att exemplifiera det bästa i den sociologiska fantasin.

Goffman gav 1959 ut sin första bok – *The presentation of self in everyday life*³ – och gav därefter ut ytterligare tio böcker och essäsamlingar, den sista 1981: *Forms of talk*. Nio av Goffmans böcker är fortfarande i tryck när detta skrivs. Det betyder att de är efterfrågade, säkerligen med högst varierande intensitet, och de två som inte finns i tryck är böckerna *Encounters* och *Gender advertisements*. Fyra av böckerna har översatts till svenska – *Jaget och maskerna*, *Totala institutioner*, *Stigma* och *När människor möts* (av dessa är de tre första fortfarande i tryck). Goffmans första artikel hade titeln ”Symbols of class status” och publicerades i *British Journal of Sociology* 1951. Totalt publicerade han tjugotre artiklar i vetenskapliga tidskrifter, varav fyra var recensioner och en ett genmäle på en kritisk granskning av hans sociologi. Flest artiklar publicerade Goffman i tidskriften *Psychiatry*. Goffman medverkade i sex antologier (eller liknande) som författare eller med muntliga anföranden, kommentarer och

3 Boken gavs först ut som rapport 1956 vid University of Edinburgh i Skottland, vars socialantropologiska institution finansierade delar av Goffmans avhandlingsarbete några år tidigare, ett arbete som boken delvis bygger på.

diskussionsinlägg vid symposier som senare publicerades i antologier eller rapporter.⁴

Som kommer att framgå har Goffmans sociologi varit – och är fortfarande – föremål för en omfattande vetenskaplig diskussion. Det har under de senaste tjugo åren uppstått en mindre industri av sekundärlitteratur om Goffman, vilket säkerligen har att göra med hans spännande sociologi men också med det faktum att han var en vetenskapligt genial forskare och socialt speciell person som dog relativt ung. Lemert (2003) talar om ”gåtans makt” som en förklaring till det stora Goffmanintresset. För att endast nämna ett exempel ägnades två av totalt sjutton sessioner åt Goffmans sociologi vid 2011 års Couch-Stone Symposium,⁵ vilket anordnas årligen av The Society for the Study of Symbolic Interaction inom det amerikanska sociologförbundet. Man kan se tendenser till en Goffmankult, där ingen information om honom är alltför personlig för att berättas. Detta framgår inte minst av The Goffman Archives vid University of Nevada, Las Vegas, där texter av och om Goffman samt intervjuer med hans samtida görs tillgängliga på Internet. Arkivet innehåller värdefull information som hjälper oss att förstå Goffmans sociologi men ibland också alltför närgången information med tanke på det faktum att Goffman inte gärna släppte in andra i sin bakre region, vilket ytterligare kan öka gåtans makt.

Goffmans sociologi är inte endast spännande, utan det är också något i hans sätt att göra sociologi som framkallar värderande och positionerande omsorger från samtida och senare kollegor och som får hans sociologi att framstå som kontroversiell. Sedan 1980 har det publicerats flera olika böcker och antologier om Goffmans sociologi, av vilka kan nämnas Ditton (1980a), Drew och Wotton (1988), Manning (1992), Burns (1992), Lemert och Branaman (1997), Smith (1999, 2006), Treviño (2003a) och Scheff (2006). Det har dessutom skrivits en stormängd artiklar om Goffman och hans sociologi under de senaste trettio åren. Lemerts och Branamans (1997) förteckning över sekundärlitteratur om Goffman upptar till exempel mer än hundratrettio arbeten, och antalet har ökat sedan dess. I fyrbandsverket *Erving Goffman* har Fine och Smith (2000) samlat nittioen

4 En fullständig bibliografi över Goffmans fyrtioåtta publicerade arbeten finns efter referenslistan i slutet av boken.

5 Där jag för övrigt själv presenterade ett paper om Goffman.

texter som på olika sätt kommenterar, diskuterar och vidareutvecklar Goffmans sociologi. Sociologisamhällets intresse för Goffman tycks således inte avta, trots att det snart har gått lika lång tid sedan han dog som han var verksam som sociolog. Det är således ett stort och dessutom ständigt aktualiserat material man måste förhålla sig till om man vill försöka göra sig en fullständig bild av reaktioner på och tolkningar av Goffmans sociologi. Den bild som tecknas i detta och nästa kapitel syftar emellertid inte till fullständighet, vilket väl heller knappast är möjligt, utan snarare hoppas jag kunna förmedla bilden av en till sitt väsen omstridd och motsägelsefull sociolog och av en sociologi som förefaller lämna få oberörda och som har en hel del att säga om hur vi samspelar med varandra och varför vi gör det på det sätt vi gör.

En motsägelsefull outsider

Som student i Toronto hade Goffman viktiga inspirationskällor i Émile Durkheim, A. R. Radcliffe-Brown, W. Lloyd Warner, Sigmund Freud och Talcott Parsons, och i Chicago tillkom Georg Simmel, Herbert Blumer och Everett Hughes (Fine m.fl. 2000). Becker (2003) gör en poäng av att såväl sociologiska som antropologiska influenser möts i Goffmans sociologi: den första från Simmel via Hughes och den andra från Durkheim och Radcliffe-Brown via Warner. Collins har i flera texter (t.ex. 1994) betonat den antropologiska aspekten av Goffmans sociologi, vilken bland annat tar sig uttryck i en analys av socialt samspels sociala ritualer. Giddens drabbas vid en omläsning av *The presentation of self* ... år 2009 just av hur antropologisk den är och menar med det själva ansatsen: "... det slags marsmänniskostil som Goffman använde" (Giddens 2009 s. 290). Burns (1992) pekar på olika inspirationskällor i Goffmans vetenskapliga utveckling. Han nämner åren som doktorand vid den sociologiska institutionen i Chicago, där Chicagoskolan inom sociologin hade nått sin höjdpunkt på 1930-talet men fortsatte att inspirera sociologer långt senare – och gör det fortfarande. Fine m.fl. (2000) betraktar Goffman som en central del av "den andra Chicagoskolan". Enligt Winkin (1999 s. 34f) svarade, som redan nämnts, Goffman väl mot *the Chicago habitus*, som han beskriver med orden empiri, humor och empati utan socialarbetarambitioner. Antropologi, etnografi, deltagande observation och funk-

tionalism florerade på Chicago-institutionen, och två av Goffmans handledare under forskarutbildningen⁶ var välkända sociologer: W. Lloyd Warner, urbansociolog och antropolog, som dessutom hade varit involverad i Hawthorneexperimenten på 1920- och 30-talen, och Everett Hughes, urbansociolog och ledande gestalt inom den tidens yrkessociologi.⁷ Hughes betonade att sociologisk forskning krävde två sorters kommunikation:

[Den första är] den kommunikation genom vilken vi får våra data. Vi sträcker oss ner bland folket (de flesta av oss kommer dessutom därifrån) och plockar upp våra fynd. De kommer till oss genom ett rikt folkligt språk. [...] Den andra sortens kommunikation är den genom vilken vi rapporterar våra resultat. [...] Om samhällsvetenskapernas kommunikation ska bli effektiv krävs ett i viss utsträckning folkligt språk. Det skapar omedelbart möjligheten att det folk vi studerar också kommer att bli våra läsare. (Hughes & Hughes 1952 s. 131f)

Detta tillför ytterligare en dimension av Chicagoskolan, nämligen ett slags folkligt förankrad forskning både vad gäller empiri och tillgänglighet. Detta kan nog också vara en karakteristik av Goffmans forskning och hans inte särskilt svårbegripliga texter, om än inte alls i den politiska mening som man kan skönja i citatet från Hughes och Hughes ovan. En del, till exempel Becker (1999), menar som framgått tidigare att Chicagoskolan aldrig var en enhetlig skola utan att dess kännetecken snarare var mångfalden av sätt att göra sociologi.

Chicagosociologin var således en viktig influens för Goffman, men det fanns också andra. Burns (1992) menar att arbetet som forskare inom The National Institute of Mental Health, där Goffman arbetade med deltagande observation vid mentalsjukhus, också hade betydelse i Goffmans vetenskapliga utveckling. Kontakten under exempelvis tiden vid

6 I Goffmans "Draft of Ph.D. thesis statement" (Goffman 1952a) uppges Warner, Hughes och Donald Horton vara handledare; enligt doktorsavhandlingen (Goffman 1953a s. 1) ersattes Hughes senare av Anselm Strauss.

7 Denna koppling till yrkessociologin kan förklara varför Goffman i sina tidiga arbeten, t.ex. i *Totala institutioner*, ofta refererade till arbets- och yrkessociologisk forskning.

University of California, Berkeley, med den brittiske antropologen och kommunikationsforskaren Gregory Bateson, vilken bland annat ägnade sig åt etologi (studiet av djurs beteende), var enligt Burns också viktig. Slutligen nämner han kontakten med språkfilosofen John Searle i Berkeley och senare med sociolinguisterna Dell Hymes och William Labov vid University of Pennsylvania som viktiga. Bland dessa inspirationskällor kan vi finna rötter till Goffmans urbant etnografiska sociologi, till hans preferens för deltagande observation och till inriktningen mot ritualiserat kommunikativt handlande och beteende. Men Goffman lät dessa rötter ge näring åt ett alldeles eget projekt, vilket på en och samma gång inrymde samhället som en moralisk ordning som begränsar individens frihet, ”de andra” som både publik och grupp samt en agerande individ som både anpassar sig och försöker bevara sitt handlingsutrymme, vill vara individ och samtidigt tillhöra (eller åtminstone få erkännande från) gruppen. Goffmans sociologi handlar om möten mellan individen, de andra och samhället – och hur dessa möten tenderar att ritualiseras och därför också blirsårbara.

Goffman var ett slags outsider, men en motsägelsefull sådan. Han arbetade inte med några märkliga eller avvikande problem, utan hans studier berörde synnerligen grundläggande frågor inom sociologin och ”vanliga” företeelser inom social interaktion, nämligen vad som händer och varför det som händer händer när människor möts och när individen möter de andra och samhället. Han var inte heller outsider i den bemärkelsen att han stod utanför det sociologiskt etablerade; tvärtom tillhör hans verk några av de mest lästa inom modern sociologi. Även om det fanns viss tveksamhet inför hans sociologi, fick hans böcker redan tidigt många uppskattande recensioner. Kaspar D. Naegle beskrev Goffmans första version av *The presentation of self in everyday life* från 1956 som ”förtjusande och gåtfull”, ”briljant” men också som ”farligt svävande mellan *The New Yorker* och Stephen Potter”.⁸ Recensenten saknar tyngre sociolo-

8 Naegle föddes 1923 i Tyskland och var verksam som sociolog i Kanada. Han var vän till Simmels familj och försökte introducera Simmels sociologi i Nordamerika, bl.a. genom att försöka inkorporera den i Parsons funktionalistiska teori (Jaworski 1997). *The New Yorker*, som nämns i citatet, är sedan 1925 en amerikansk tidskrift, och Stephen Potter var en brittisk författare som bl.a. skrev en rad böcker, som i dag möjligen skulle karakteriseras som självhjälpsböcker, t.ex. *One-upmanship* (Potter 1952), på svenska *Övermannaskap: Konsten att sätta sig på experter och andra högfärdsblåsor* (Potter 1961).

ger som Weber bland referenserna och invänder mot Goffmans naiva delning av individen i socialiserat respektive icke-socialiserat själv och konkluderar: ”Det vi är och det vi verkar vara konstitueras båda av samhället” (Naegele 1956 s. 632). I sin recension av samma verk inleder socialantropologen Robert N. Rapoport: ”Dr. Goffman [...] visar sig vara en Simmel med ett språk som Damon Runyon”⁹, och konkluderar att boken är värd att läsa och läsa om, ”inte endast för sina bidrag till det sociologiska perspektivet, utan också som en personligen berikande upplevelse – en ibland bortglömd funktion hos sociologin” (Rapoport 1957). I en annan recension av samma bok konkluderar sociologen Gregory P. Stone: ”... den recenserade monografin imponerar som ett av de skarpaste bidragen till socialpsykologin i denna generation” (Stone 1957 s. 105). I sin recension av 1959 års utgåva av *The presentation of self* ... skriver Lloyd Fallers, professor i sociologi och antropologi vid University of Chicago, att ”Goffmans analys är full av användbara begrepp”, samtidigt som boken anses vara svag när det gäller kopplingar till andra sociologiska analyser (Fallers 1962). Carl J. Couch (1971) skrev en på många punkter skeptisk recension av boken *Strategic interaction*, som han dock avslutade med orden: ”Goffman riktar sitt och vårt intresse mot socialt beteende, något som alltför få sociologer gör.” Flera andra recensioner har ungefär samma mönster: berömmande till innehållet men samtidigt tveksamma, inte minst inför generaliseringsmöjligheterna.

Goffman erhöll flera priser och utmärkelser. För boken *The presentation of self* ... fick han 1961 det amerikanska sociologförbundets MacIver Award. År 1978 fick han det internationella kommunikationspriset In Medias Res, och året efter det amerikanska sociologförbundets Mead-Cooley Award in Social Psychology. The Society for the Study of Symbolic Interaction tilldelade honom postumt The George Herbert Mead Award for Lifetime Achievement 1983. Goffman utnämndes 1976 till hedersdoktor vid University of Manitoba i Canada, och 1977–1978 erhöll han ett Guggenheim Fellowship. Slutligen utnämndes Goffman till hedersdoktor vid University of Chicago 1979 med motiveringen: ”Skarp-

9 Damon Runyon var en amerikansk författare som var verksam i början av 1900-talet. I Nationalencyklopedin beskrivs Runyons författarskap bl.a. så här: ”... särskilt hans färgstarka Broadwaytyper med sitt slangbemängda språk är berömda”.

sinnig analytiker av mellanmännsliga transaktioner, ditt arbete har förvandlat hela det mikrosociologiska forskningsfältet.”¹⁰

Trots många goda recensioner, utmärkelser och att Goffman kort före sin död 1982 blev vald till ordförande i det amerikanska sociologförbundet, kan man ändå säga att han på något märkligt sätt stod utanför det sociologiska etablissemang. Även om han kanske inte ville *in* så förefaller det som om han ville *upp* i toppen av detta etablissemang. Kanske var han en streber utan maktambitioner som ritualiserade klättrandet på karriärstegen? Goffman såg ordförandeskapet som en bekräftelse på att han var USA:s främste sociolog, i alla fall enligt professor Sherri Cavan (2008), en av Goffmans doktorander. Han verkade dock inte vilja utnyttja positionen för att främja utövandet av en viss sorts sociologi och annonserade som tillträdande ordförande innehållet i 1982 års årsmöte i San Francisco med orden:

Jag tycker att det är orealistiskt, och ett missbruk av ord som inte bör få bli karakteristiskt för oss, för en tillträdande ordförande eller någon annan att proklamera vilket *Temat* för årsmötet kommer att bli. Världen har redan tillräckligt med uppblåsta och tomma¹¹ deklarationer, och vårt jobb är att dissekera sådana, inte öka deras utbud. (Goffman 1981c s. 4)

I samma artikel i det amerikanska sociologförbundets tidning *ASA Footnotes* slog han i stället ett slag för värdet av kritik och analys: "...om vi inte kan blottlägga processer, mekanismer, strukturer och variabler som får andra att se vad de inte tidigare sett eller att sammankoppla sådant de tidigare inte visste hängde samman, då har vi misslyckats i kritiskt avseende. Så det vi behöver, känner jag, är anspråkslös men ihärdig analys..." (Goffman 1981c s. 4).

Goffman var förmodligen på sin tid sociologins mest etablerade outsider. Hans motsägelsefulla utanförskap var inte enbart ett resultat av att hans sociologi sidoordnades av vissa tongivande krafter inom sociologi-

¹⁰ Citerat efter program för installationsceremonin vid University of Chicago 18 december 1979, <http://www.unlv.edu/centers/cdclv/ega/documents/uchonors.pdf>.

¹¹ Goffman använder ordet *inflated*, vilket bl.a. kan betyda "inflaterad", som i detta sammanhang torde betyda att ordens värde sjunker, men också "uppblåst".

samhället, utan kan också ha berott på att Goffman var alltför etnografisk för att vara teoretiker och samtidigt alltför teoretisk för att vara etnograf, för att fritt citera Fine m.fl. (2000 s. ix). Han hamnade därmed vid sidan av huvudriktningarna. Utanförskapet kan också ha varit självvalt: ”Goffman verkade hela sitt liv slåss för att behålla sin undergroundposition och undvika varje form av etablissemang – även upproriska motetablissemang”, skriver Collins (1986 s. 112). Sherri Cavan (2011) menar att Goffman dessutom valde att vara outsider i en rad andra avseenden: i sina deltagande observationer, i sina relationer med kollegor och i förhållande till media och offentlighet. Hon beskriver honom som ”a lone observer”,¹² vilket spontant förefaller fånga både hans arbetssätt och position.

Samtidigt som Goffman i sin sociologi föreföll vara extraordinärt medveten om förhållandet mellan individ och grupp, trotsade han själv olika sociologiska grupptillhörigheter som andra tillskrev honom. I ett brev som Goffman skrev 1969 till Everett C. Hughes, en av hans mest betydelsefulla lärare under studieåren i Chicago, kan vi se detta tillhörighetsdilemma skymta fram. Bakgrunden till brevet var en artikel om Goffman med titeln ”Exploring a shadow world” (*Time* 1969):

Det vore ett mycket fint brev om *Time*, tid och vänsterhänthet. [...] [D]är är förpliktelsen till det gemensamma livet i vår disciplin som gör att du skriver recensioner och brev över huvudet. Ingen begär det och du kan inte använda breven i din publikationsförteckning. De är någonting extra, något som inte ger betalning men som visar att även när det inte är fråga om en officiell tillställning ska man engagera sig i livet som existerar mellan en själv och andra. Dina brev och recensioner påminner mig alltid om vad jag inte är men borde vara. (Goffman, citerad efter Jaworski 2000)

Goffman var ganska sparsamt aktiv i kollegiala sammanhang och skrev endast fyra recensioner under sin karriär (Goffman 1955a, 1955b, 1957a, 1957b) och ingen av dem handlade om några då eller senare centrala sociologiska böcker. Han var ”discussant” under en session om ”public and private opinions” vid en konferens om ”public opinion research” (Procee-

¹² I mejl till författaren 2011-10-18.

dings ... 1957). Han hade accepterat att leda en session på temat "Revisions and relations among modern microsociological paradigms" vid sociologiska världskongressen i augusti 1982, berättar Helle (1998), men han lämnade återbud på grund av sjukdom (han dog tre månader senare). Goffman var aldrig redaktör för någon antologi och alltid ensamförfattare. Ett undantag är möjligen texten "Some dimensions of the problem" (i Greenblatt & Lidz 1957), där Goffman enligt en fotnot författat cirka tre sidor om patienten som normal avvikare men inte står som medförfattare. Goffman var, slutligen, redaktör för tidskriften *Theory and Society* åren 1976–1982. Han var inte ensam redaktör utan en av flera i en redaktionsgrupp, där bland andra tidskriftens grundare Alvin Gouldner samt Anthony Giddens, Theda Scocpol och Charles Lemert ingick. Han ingick också i redaktionskommittén för den sociolingvistiska tidskriften *Language in Society* från 1974 till sin död. Goffman var även redaktör för bokserien "University of Pennsylvania publications in conduct and communication" tillsammans med Dell Hymes, som också var redaktör för nyss nämnda tidskrift. Den första titeln i serien uppges vara Goffmans egen *Strategic interaction* (1970) och den följs av tretton titlar av bland andra Ray Bird-whistell, William Labov och Gillian Sankoff. De sista böckerna i serien gavs ut 1988, bland andra Michael Moermans *Talking culture*. I den boken nämns Goffman och Dell Hymes som "founding editors" till bokserien.

Populär och omstridd

Erving Goffman är en på flera sätt tillgänglig sociolog. Han skrev på ett mycket njutbart och begripligt sätt. Merparten av hans böcker och essäsamlingar går att få tag på i en normal bokhandel, även om de väl inte står på bestsellerlistorna. Bland sociologiböcker har en del av hans böcker emellertid varit närmast bestsellers. Enligt Ditton (1980b) hade Goffmans bok *Stigma* tryckts i tjugosex upplagor fram till år 1980. Boken *The presentation of self in everyday life* hade fram till 1980 sålts i en halv miljon exemplar efter att ha varit i tryck närmast oavbrutet sedan den först gavs ut 1959, och den var 1980 tillgänglig på tio språk. Med tanke på intresset för Goffmans sociologi, som successivt tilltagit sedan hans död 1982, sprids säkert hans böcker fortfarande i stora upplagor. En indikation på detta är att Goffmans boktitlar genomgående får många träffar om man söker på

Google Scholar. Tillförlitligheten hos sådana uppgifter kan naturligtvis diskuteras, men de bör med försiktighet kunna användas som en indikator om de samtidigt jämförs med boktitlar av andra författare, vilket jag gör i tabell 7.1.

Tabell 7.1. Citeringar på Internet avseende ett urval av böcker i sociologi, samhällsvetenskap och humaniora (Google Scholar, 12–15 maj 2009).¹³

Bok	Antal citeringar
Erving Goffmans böcker	
The presentation of self in everyday life	12 341
Stigma	5 501
Frame analysis	3 143
Asylums	2 847
Interaction ritual	2 282
Forms of talk	2 072
Gender advertisements	1 091
Behavior in public places	1 086
Relations in public	862
Strategic interaction	695
Encounters	647

¹³ I träfflistan från Google Scholar har jag valt ut den träff som har boktiteln+[BOK] som rubrik. Jag har valt den av författarens titlar som har flest träffar. Att jag valt endast en titel per författare ger i vissa fall en skev bild, t.ex. när det gäller Ulrich Beck. Hans bok *Risk society* i engelsk utgåva fick 7 907 träffar samtidigt som bokens tyska utgåva fick 5 885. Många av dessa böcker har översatts till flera språk, varför sådana skevheter också kan förekomma i andra fall. Den enda systematik som ligger bakom urvalet av titlar är min kunskap och mitt intresse. Slutligen kanske någon undrar varför just *Mirrors & masks* av Anselm Strauss är med. Det beror på att den ingår i gruppen av tre viktiga sociologiska böcker som utkom just år 1959, där de andra två är Goffmans *The presentation of self in everyday life* och Mills *The sociological imagination*.

Böcker av andra välkända sociologer	
Anthony Giddens, Constitution of society	11 686
Pierre Bourdieu, Outline of a theory of practice	9 149
Peter L. Berger & Thomas Luckmann, The social construction of reality	9 014
Manuel Castells, Network society	8 007
Ulrich Beck, Risk society	7 907
Talcott Parsons, The social system	7 083
Max Weber, The protestant ethic and the spirit of capitalism	7 000
Gary S. Becker, Human capital	5 551
Émile Durkheim, The division of labor in society	4 988
Jürgen Habermas, The theory of communicative action	4 293
C. Wright Mills, The sociological imagination	3 995
Saskia Sassen, The global city	3 099
Howard S. Becker, Outsiders	2 630
Dorothy Smith, The everyday world as problematic	1 963
Zygmunt Bauman, Globalization	1 824
George Ritzer, The McDonaldization of society	1 677
Richard Sennett, The fall of public man	1 520
Karl Marx, Capital (vol. 1)	1 517
Georg Simmel, The metropolis and mental life	950
Randall Collins, Conflict sociology	777
Anselm Strauss, Mirrors & masks	651
Jeffrey C. Alexander, Theoretical logic in sociology	348
Böcker av välkända forskare inom samhällsvetenskap och humaniora	
Robert D. Putnam, Bowling alone	10 171
Michel Foucault, Discipline and punish	10 153
Noam Chomsky, Aspects of the theory of syntax	10 105

Judith Butler, <i>Gender trouble</i>	8 047
Adam Smith, <i>Wealth of nations</i>	7 272
Gregory Bateson, <i>Steps to an ecology of mind</i>	6 859
Amartya Sen, <i>Development and freedom</i>	6 714
Donald A. Schön, <i>The reflective practitioner</i>	6 254
Donna Haraway, <i>Simians, cyborgs, and women</i>	3 267

Goffman är således en läst sociolog, långt utanför den snäva kretsen av professionella sociologer – en ”sociolog för lekmannen”, för att citera Posner (1978), vilket möjligen illustreras av en referens till Goffman i ett horoskop i en dagstidning från 2004: ”Kräftan (22 juni–22 juli). Den berömda sociologen Erving Goffman hävdade att vi alla är aktörer som framställer oss själva inför andra, vilka framställer sig själva inför oss. Idag kommer du att se igenom allt skådespeleri och få människor att glömma bort sina inövade repliker.”¹⁴ Posner (1978) gör vidare gällande att denna popularitet delvis förklarar den stundtals starka akademiska motviljan mot honom. Oromaner kritiserar den uppfattningen och hävdar i en artikel 1980 att Goffman har fått mycket stor uppmärksamhet i vetenskapssamhället, och trots att hans kollegor gjort kritiska analyser av hans verk ”är det mycket få samtida sociologer vars arbete tilldragit sig större intresse bland samhällsforskare” (Oromaner 2000 s. 117).

Men Goffman var inte endast populär, utan också omstridd. I en intervju berättar professor Renée C. Fox, som var prefekt på den sociologiska institutionen vid University of Pennsylvania under 1970-talet, hur det kunde komma sig att Goffman placerades på antropologi- snarare än sociologiinstitutionen när han fick den prestigeladdade Benjamin Franklin-professuren i antropologi och sociologi:

... när Goffmans namn först nämndes som en tänkbar kandidat till professuren var man på sociologiska institutionen inte särskilt entusiastisk. [...] [D]e anställda bestod huvudsakligen av perso-

¹⁴ Återgivet i *Gettysburg Times* 2004-12-09.

ner vars forskning mest fanns inom demografi och kriminologi, definierade på ett snävt, mycket kvantitativt och, på sätt och vis, ganska osociologiskt sätt. Sociologi [...] var i det närmaste en residualkategori på den institutionen. (Fox 2008)

Sharrock (1999) berättar att anledningen till att han började intressera sig för Goffmans sociologi var, som redan nämnts, att det var en sociologi som befattade sig med en värld synlig för aktören. Goffman läses också inom andra vetenskapliga discipliner, såsom socialpsykologi, psykologi, sociolingvistik och psykiatri. Goffman var på en och samma gång populär och sidoordnad, och Bourdieu fångade just den positionen i sin dödsruna över Goffman:

Den positivistiska dogmatismens väktare placerade Goffman inom sociologins ”tokfraktion”, bland excentrikerna som undvek rigorös vetenskap och föredrog filosofisk meditation eller litterär beskrivning, men Goffman har nu blivit en av sociologernas, ja, inte endast det utan också en av psykologernas, socialpsykologernas och sociolingvisternas fundamentala referenser. (Bourdieu 1983 s. 112)

Som en indikation på detta kan nämnas att Goffmans bok *Frame analysis* från 1974 är ett av samhällsvetenskapens mest refererade verk i Social Science Citation Index, enligt Scheff (2006). I en artikel 1980 skrev Geertz (1980 s. 170) att Goffman förmodligen var den mest hyllade och sinnrike sociologen just då.

Innehållsligt verkade Goffman lämna få oberörda och följaktligen hade han många beundrare och kritiker. Enligt Posner (1978 s. 72) fanns det emellertid enighet kring en sak:

... den bild Goffman tecknar av mänskligheten och samhället är inte vacker och det verkar inte uppröra honom. Detta gör honom impopulär bland många kollegor, vilka menar att det är en sociologs skyldighet att bidra till att samhället förbättras – eller åtminstone ge en läpparnas bekännelse till den liberala jämlikhetsmyten.

Goffmans forsknings- och framställningsstil är ofta perspektiverande, vilket kan bidra till att hans läsare börjar tänka annorlunda. Enligt en av

Goffmans studenter hade han en allt överskuggande tes: ”Tro inte att världen är som den ser ut att vara” (Marx 1984), vilken möjligen också skulle kunna vara en beskrivning av Goffmans forskningsstil. Samtidigt är ju denna tes en lek med ord eftersom livet vore fullkomligt olidligt om man inte trodde på och tog en del för givet, men som sociolog ska man kanske inte göra det, och här finns en skillnad mellan det levda och det studerade sociala livet som jag inbillar mig har en viss betydelse om vi vill förstå Goffman. Han går ganska långt i sitt ifrågasättande av världen så som den ser ut att vara, vilket framgår av en intervju som den belgiske sociologen Verhoeven gjorde med Goffman 1980. Verhoeven försöker på olika sätt få Goffman att karakterisera, positionera och ideologiskt förankra sin sociologi och frågar till slut: ”Kan jag säga att i er ansats är individen den mest betydelsefulla utgångspunkten?” Goffman svarar då: ”Vad en individ säger att han gör eller vad han tycker om det han gör har ofta mycket liten relevans för vad han faktiskt gör. [...] Jag ger er gärna min syn på dessa frågor, men jag vill varna er för att ta dem på allvar” (Verhoeven 1993 s. 322). Hannerz (1980 s. 202) slutsats efter att ha diskuterat olika influenser och Goffmans relation till olika teoretiska skolor är en ganska bra sammanfattning: ”Framför allt har emellertid Goffman varit sin egen herre.”

Ordet ”goffmanesque” har ända sedan 1950-talet då och då använts för att karakterisera Goffmans forsknings- och framställningsstil, och ibland har användaren inte gett ordet någon förklaring, säkerligen övertygad om att en sådan skulle vara överflödigt (ett exempel återges av Burns 1992 s. 1). I en artikel publicerad 2009 skriver Louis Menand, professor i engelska vid Harvard:

Erving Goffman var en gränsöverskridande författare. Hans arbete, ibland till och med hans blotta namn, hade betydelse för människor som arbetade inom litteratur, historia, mediastudier, statsvetenskap, psykologi, juridik, företagsekonomi och, självfallet, antropologi och lingvistik. Om någon inom dessa fält beskrev en situation eller analys som ”goffmanesque” visste alla vad som menades. Goffman var vad Foucault kallade en författare till en diskurs. (Menand 2009 s. 296)¹⁵

¹⁵ Goffman var uppenbarligen så gränsöverskridande att Menand glömmer bort hans eget ämne, sociologi, i uppräknningen.

Goffman hade själv inget att säga om sådant och inramade nästan aldrig sitt arbete teoretiskt och metodologiskt. När han någon gång ändå gjorde det var formuleringen ofta cool och ironisk, som här i boken *Frame analysis*: ”Personligen anser jag att samhället på alla tänkbara sätt kommer först och att individuellt handlande är sekundärt. Denna rapport sysselsätter sig endast med sekundära frågor” (1986 s. 13).

Trots Goffmans speciella stil tycks var och en kunna läsa och använda honom på sitt eget sätt. När någon exempelvis påstår att hans sociologi är existentialistisk (Lofland 1980, MacCannell 1983), kan man hitta någon annan som påstår: ”Den människa som Goffman låter framträda visar inte sorg, inte passion, inte kärlek, inte hat, inte ilska. Han saknar känslor och ångest och i hans själ finns inget lidande. Han har ingen själ” (Psathas 1977 s. 89). Å andra sidan kan detta för en annan forskare vara en grundval för förståelse av den känslostyrning som människor ägnar sig åt inom till exempel serviceyrken (Hochschild 1979). Politiskt tycks Goffman på motsvarande sätt kunna såväl attrahera som repellerade flesta: ”Några ser honom som politiskt radikal; andra betraktar honom som en konservativ medelklassteoretiker, medan ytterligare andra [...] ser honom som apolitisk”, skriver Posner (1978 s. 71). I sammanhanget kan också nämnas Gouldners (1971 s. 381f) karakteristisk av Goffmans dramaturgiska teori:

Dramaturgin markerar övergången från en äldre ekonomi med produktionen i centrum till en ny ekonomi som kretsar kring massmarknadsföring och lansering, också av jaget. [...] Goffmans dramaturgi är en dödsruna över det gamla borgerskapets dygder och en hyllning till dygderna hos det nya borgerskapet.

George Gonos verkar inte övertygad om detta och påstår i stället att Goffmans sociologi speglar ”trasbourgeoisien” position. Med ”trasbourgeoisie” menar han ”resterna av den klass av små, oberoende företagare som hade överlevt framväxten av och var fullkomligt dominerad av storkapitalet” (Gonos 1980 s. 146). Och när Jenny Diski återigen läser en del av Goffmans böcker trettio år senare skriver hon: ”Att läsa Goffman nu är oroväckande klaustrofobiskt. Han framställer en värld utan flyktmöjligheter: en evig middagsbjudning på jakt efter status, manövrerande för att finna en position och rädda ansiktet” (Diski 2004 s. 10). Denzin uttrycker liknande tankar, vilka jag inte återger för att jag anser dem sanna eller rättvi-

sande utan för att de tillsammans med många andra uppfattningar förmedlar olika sätt att se på Goffmans sociologi:

Han gav den akademiska sociologin exakt vad den ville ha och behövde vid mitten av 1900-talet: män och kvinnor i grå flanell som framförde det efterkrigstida medelklassamhällets riter och ritualer [...]. Goffmans aktörer gjorde inte motstånd, utan anpassade sig till det som krävdes i en lokal och global kapitalism som raderade ut klass, ras och kön i namn av en universell och försiktig mänsklig natur. Goffmans moraliska individer visste sin plats i tingens ordning. (Denzin 2003 s. 129)

Det brukar vidare framhållas att Goffman tidigt tog upp genusproblematiken—i artikeln ”The arrangement between the sexes” (1977) och i artikeln och senare boken *Gender advertisements* (1976 respektive 1979), som för övrigt Greg Smith (1996) ser som ett klassiskt sociologiskt verk. Det har emellertid också hävdats att nämnda bok inte var feministisk, utan ”i verkligheten ett försvar av det traditionella, funktionellt legitimerade och mansdominerade könsrollsmönstret” (Collins 1986 s. 108). Den först nämnda artikeln har tolkats som ”ett återgivande av tidiga postviktorianiska könsstereotyper ... som döljer snarare än klargör den manliga dominansens dynamik” (Wedel 1978 s. 113). Detta är i mitt tycke en missvisande kritik som har svag förankring i Goffmans text eftersom han har ett helt annat syfte med sina analyser av genus, nämligen genusuppvisning, vilket klargörs i inledningen till *Gender advertisements*:

Om genus definieras som det kulturellt etablerade korrelatet till kön (som konsekvens av antingen biologi eller lärande), då refererar genusuppvisning till konventionaliserade avbildningar av dessa korrelat. (Goffman 1979 s. 1)

Hochschild fångar just detta när hon skriver att *Gender advertisements* handlar om ”vad framställningar av genus framställer och att sådana framställningar bekräftar något. I betoningen av detta är Goffman vår mest briljanta observatör” (Hochschild 1990 s. 277). Jag vill understryka Hochschilds poäng: Goffman studerade *vad framställningar av genus framställer*, med andra ord vilken ordning, *frame*, diskurs etcetera som blir bekräftad

eller utmanad av sådana framställningar, vilket visar Goffmans analytiska snarare än politiska syfte. Andra har också inspirerats av hans sociologi när de tagit upp frågor om könsrelationer, till exempel Tseëlon, som i sin bok *Kvinnan och maskerna* (1998) tar sin utgångspunkt i just Goffmans uppfattning att genus är ”de konventionaliserade bilderna” av det biologiska könets kulturella korrelat. Mot den bakgrunden undersöker Tseëlon hur föreställningarna om hur kvinnan förväntas se ut påverkar kvinnors självuppfattningar. Slutligen, när det gäller Goffman och genus, har West (1996) i en artikel undersökt Goffmans bidrag till feministisk teori, vilket hon anser vara omfattande genom hans bidrag till 1) analysen av vad Henley (1977) betecknar som ”den mikropolitiska strukturen”, 2) förståelsen av interaktion på offentliga platser, som har utgjort grundval för flera feministiska analyser av sexuella anspelningar och kränkningar, 3) analysen av maktutövning i samtal och 4) studiet av kön och genus som sådant. För att uttrycka detta med Wests egna ord:

Vi blev medvetna om att sådant som att bli ignorerad eller avbruten när man talar, få se sitt leende och vänliga sätt framställt som ett anställningsvillkor eller få värderande kommentarer på gatan, var i grund och botten sociala, härrörande från interaktionsordningen, snarare än från kvinnor som individer. (West 1996 s. 354)

West noterar också att Goffman handlett flera forskarstuderande som i sina doktorsavhandlingar och i senare publikationer gett viktiga bidrag till feministisk teori. Carol Brooks Gardner har exempelvis studerat det faktum att ”offentlig plats” kan ha helt olika betydelse för män och kvinnor, där de senare kan känna sig mer utsatta för hot och våld och där de förebyggande åtgärder som förespråkas när det gäller våld mot kvinnor kan driva bort kvinnor från offentliga platser (Gardner 1990). En annan av Goffmans doktorander är Dorothy Smith, som utvecklat den så kallade institutionella etnografin (se t.ex. Smith 2005). Campbell (2003) skriver att när Dorothy Smith kom till Berkeley som doktorand i sociologi i början av 1960-talet, var en stor del av personalen ”konventionella positivistiska sociologer”, dock inte Goffman, som var Smiths handledare. Hade min franska varit bättre skulle jag här ha avrundat med en spegling av Winkins artikel ”Goffman et les femmes” (1990).

Det har vidare hävdats att Goffmans sociologi har postmoderna drag (t.ex. Tseëlon 1992) eftersom den intresserar sig mer för yta (till exempel intrycksstyrning) än djup (till exempel jagets natur). Uttryckt på annat sätt: Goffman anses ha

visat tillgångarna i att närma sig ömsesidigt beroende socialt samspel utan hänvisningar till psykologiska förklaringar. (Gergen 1994 s. 217)

Framställd så låter sig Goffmans sociologi förenas med den representationens kris som postmodernister påvisar och bidrar till, och MacIntyre beskriver de facto Goffman som postmodernist när han hävdar att:

Goffmans värld är tom på objektiva prestationsmåttstockar eftersom det inte existerar någon kulturell eller social punkt utifrån vilken några anspråk på sådana måttstockar kan göras. Måttstockarna etableras genom och i själva interaktionen ... (MacIntyre 1984 s. 115)

Motsatsen har emellertid också hävdats, av till exempel Schwalbe (1993), som menar att Goffmans syn på individen bäst förstås som ett jagbevarande spel mellan djupare och ytligare aspekter av personligheten och vars drivkraft han menar får sökas bland de förra.

Bus, humor och lek med gränser mellan bakre och främre region

Personliga uppgifter om Goffman har varit knapphändiga, vilket verkar ha lett till att han uppfattades som lite ”hemlig” och kan vara en av orsakerna till att hans person tilldragit sig så stort intresse – i synnerhet efter hans död. Därmed har också informationen om Goffmans person och privatliv ökat. Mönstret som vi finner när det gäller förhållningssätten till hans forskning – det vill säga att få är likgiltiga – förefaller gå igen när det gäller hans person. Å ena sidan har vi de som ansåg att Goffman var en mycket sympatisk person, bland dem Bourdieu, som i en artikel efter Goffmans död 1982 beskrev honom som ”en varm, vänlig, ödmjuk, hänsynsfull man” (1983 s. 113). John Irwin, en av Goffmans vänner, skriver också mycket

uppskattande men samtidigt personligen initierat om honom i sin opublicerade självbiografi:

Han var med god marginal den smartaste, tuffaste, mest intressanta, komplexa och, ibland, hånfulla och nedvärderande människa jag någonsin känt. [...] Trots att Erving kunde vara som en böld i röven och ibland elak, älskade min hustru och jag honom därför att han var så smart, fascinerande, underhållande och ibland vänlig. Han lyste upp våra liv. (Irwin 2007)

Å andra sidan har vi de som ansåg att Goffman hade en övervägande svår personlighet, till exempel Erwin (1992), som efter sina möten med Goffman jämför honom med den elaka häxan i *Trollkarlen från Oz* och skriver att Goffman verkade tro att det var dödligt att bli smittad av glädje. Till och med *Oxford dictionary of sociology* (Scott & Marshall 2005 s. 252) har något personligt att säga om Goffman: ”Han verkar ha haft ett notoriskt svårt temperament, vilket understryker den populära bilden av honom som en intellektuell frifräsare.” Rodney Stark, en av Goffmans studenter och i dag känd religionssociolog, hade mycket svårt för Goffman och hans sociologi, i synnerhet boken *Totala institutioner*, som Stark menar bagatelliserar mentalsjukdom. Då Stark lärde känna Goffmans första fru, som hade psykiska problem och sedermera begick självmord, tog han upp hennes problem med Goffman och sa: ”Eftersom du inte tror på mentalsjukdom borde du ta en titt i ditte eget hus.” Goffman blev osedvanligt arg, och Stark anser att han var en person som slickade uppåt och sparkade nedåt (Stark 2008). Jämför detta med Elizabeth Bott-Spillius beskrivning:

I mars 1964 sände en vän till Erving ett fruktansvärt meddelande till mig: ”Schuyler [Goffmans hustru, AP] har tagit livet av sig.” Erving och jag hade kommit ifrån varandra, men nu ringde och skrev jag och försökte med allt som jag trodde kunde hjälpa honom. Som om något kunde. Jag tror kanske att ansvaret för sonen räddade honom, men jag vet inte riktigt hur någon kommer över en sådan sak. Jag visste hur han hade hjälpt Schuyler när hon hade fått ett sammanbrott [...]. Och så var där det äckliga ryktet i Kalifornien att Erving hade drivit henne till vansinne. Nonsens! Skvallerbyttorna hade inte en aning om vad han gick

igenom, hur mycket han tyckte om henne och sonen. (Bott-Spil-lius 2010)

En annan beskrivning av Goffman som person finner vi hos Scheff, som berättar om hur Goffman ofta utsatte sin omgivning för ett slags förödmjukelsetest, vilka man klarade av genom att bita tillbaka, och Scheff reflekterar: "Goffman såg sig kanske som en gatuslagskämpe i sina möten, på jakt efter dem som var värdiga medlemmar i hans gäng" (2006 s. 7). Scheff klarade inte av dessa test och kände sig ofta förödmjukad av Goffman under den tid han var doktorand på den institution där Goffman var professor. Som lärare och mentor var Goffman emellertid hjälpsam och generös, skriver Scheff. Kanske ska vi se detta som ett slags variant av en *joking relationship*, en relation som kombinerar vänlighet och antagonism och som med humorns hjälp innebär ett tillåtet avsteg från den respekt som vanligtvis visas för individer (Radcliffe-Brown 1965 s. 90ff).

Arlene Daniels, som sedermera blev en av Goffmans doktorander, berättar om ett möte innan hon kände Goffman, som hade just den lite tuffa karaktär som Scheff nämner. Daniels hade kört fast i avhandlings-skrivandet och tröståt kilovis med godis och hade gått upp i vikt. På en konferens mötte hon Goffman, som hon hade mött endast en gång tidigare, och han öppnade med: "Goddag, fru Daniels, jag ser att ni har gått upp i vikt. Kommer ni inte överens med er man?" Arlene Daniels svarade då: "Jag hör att ni ska försonas med er fru, professor Goffman, är det så klokt?" Goffman skrattade, la armen om Daniels och sa: "Kom igen, kompis, jag bjuder dig på en drink" (Daniels 2009). Daniels konkluderar att Goffman uppförde sig som en gatpojke, som inträngd i ett hörn retas och förlöjligar sin omgivning, men inte förstod att man inte ska sparka nedåt. Daniels berättar att hon genom åren påtalade detta för Goffman vid flera tillfällen i samband med seminarier vid konferenser när Goffman hade förlöjligat någon. Vid ett tillfälle svarade han: "Hur kan det komma sig att jag mår dåligt i två veckor efter att jag mött dig?"

Ann Swidler, professor i sociologi vid Berkeley och en av Goffmans studenter där på 1960-talet, skriver att Goffman var en svår person och tror att anledningen till att han var så intresserad av människors uppträdande var att han antingen inte kunde eller inte ville vara "trevlig på ett konventionellt sätt". Under tiden vid Berkeley var han mycket tvär: "Han

försökte undvika att komma till institutionen före fem på eftermiddagen för att därmed slippa träffa sina kollegor” (Swidler 2010). Professor Magali Sarfatti-Larson (2009) säger i en intervju att Goffman var en av de mest minnesvärda människorna hon träffat i den akademiska världen eftersom han inte uppträdde som en akademiker. Hon menar att Goffman egentligen inte var sociolog eftersom han hade fantasi som en romanförfattare och att det är mer sanning i romaner än i det sociologer producerar. Sedan berättar hon en historia från en middag där hon träffade Goffman för första gången. Han frågade vilket vin hon föredrog och Sarfatti-Larson drog till med det enda namnet hon kunde. Goffman, som var vinkännare, gjorde sig lustig över hennes vinval, och hon sa då: ”Med min bakgrund behöver man inte veta något om vin. Om man vet är det okej, men man blir inte bättre för det.” Goffman sa då endast: ”Touché!” Han var från en lägre medelklassfamilj från kanadensiska landsbygden och hade kommit sig upp, hon från en överklassfamilj i Italien och Uruguay och hade studerat i Paris. Han försökte göra bort henne, men det blev alltså tvärtom. Cicourel anser sig ha haft ett annat motmedel mot Goffmans elakheter:

Så snart han var obehaglig i offentliga sammanhang, hotade jag att beskriva hans avhandling för andra, vilket oroade honom och effektivt fick honom att sluta vara elak. (Cicourel 2009)

Goffman brukade gå nära inpå människor, in i deras personliga revir, och fick dem på det sättet att backa. Rodney Stark berättar att hans själv och en del andra studenter inte backade, och när Goffman en gång kom alldeles för nära sa Stark (2008): ”Ska vi dansa?”

Flera som berättar om Goffman menar att han alltid försökte vara värst eller försökte få övertaget¹⁶. Enligt Winkin (1999) var Goffman en buse i skolan som älskade kemi, och ett resultat blev stinkbomber som Goffman förgyllde skolavslutningen med. Han kallades Pookie i skolan, ett ord med många betydelser, men efter vad vi nu vet om Goffman verkar den betydelse som anges av *Urban dictionary*¹⁷ inte helt missvisande: ”ett djävuls-

¹⁶ På engelska kallas detta för *one-upmanship*, vilket på svenska betyder ungefär konsten att få övertaget eller kanske herre på täppan.

¹⁷ <http://www.urbandictionary.com/>.

barn förklätt till ängel”. Sherri Cavan skriver om detta barn i en uppsats och försöker förstå hur det kunde komma sig att Goffman blev busig och ägnade sig åt practical jokes, exempelvis då han bytte ut vattnet mot sprit i ett glas i skolans Hamletföreställning, och andra farsartade skämt (slapsticks) som plockade ned människor på jorden. Cavan nämner i det sammanhanget den livaktiga teaterscenen i Winnipeg där Goffman under sina tidiga tonår kunde både se sin syster framträda innan hennes Hollywood-karriär tog vid och se många föreställningar av kringresande vaudeville-teatrar. Cavan diskuterar också i detta sammanhang hur både slapsticks och practical jokes innebär medvetna regelbrott (och, vill jag tillägga, medvetenhet om reglerna och på vilka sätt de kan brytas) som syftar till att uppnå olika effekter ”att överraska, förlöjliga, skrämma, ta kontrollen – att få övertaget” (Cavan 2011 s. 23).

Redan som doktorand i Chicago kallades Goffman ”lille dolken” (”the little dagger”), vilket säkert anspelade både på hans ringa kroppslängd och på hans vassa tunga. Såväl underordnade som överordnade fick smaka på den. Enligt William Gamson, i dag sociologiprofessor vid Boston College i USA, som vid en konferens 1964 helt oprovocerat blev utsatt för Goffmans tuffa och lite nedgörande stil, var det dock för det mesta överordnade som fick smaka på hans rappa käft. På den aktuella konferensen, som handlade om strategisk interaktion och konflikt, deltog förutom Gamson och Goffman ytterligare cirka tjugo personer (Archibald 1966). En del av dem var namnkunniga personer, till exempel Albert Wohlstetter (konsult vid RAND Corporation och statsvetare vid University of California, Berkeley), Thomas Schelling (sedermera nobelpristagare i ekonomi 2005), Anatol Rapoport (matematiker med mera verksam inom spelteori och konfliktforskning), Seymour Martin Lipset (politisk sociolog) och Daniel Ellsberg (anställd vid RAND Corporation; han läckte senare hemliga papper om Vietnamkriget, ”The Pentagon Papers”, och fick det alternativa nobelpriset 2006). Enligt Gamson hade Goffman gett sig på i synnerhet Albert Wohlstetter¹⁸, som blev förvirrad, vilket Gamson gillade. Gamson

18 Enligt RAND Corporation var Wohlstetter en av världens ledande strateger när det gällde kärnvapen och nationell säkerhet på 1950- och 60-talen. Han påstås vara förebild för den galne Dr. Strangelove i Stanley Kubricks Oscarsbelönade film med samma namn, som för övrigt hade premiär samma år som Goffman och Wohlstetter möttes på den ovan nämnda konferensen.

fick som sagt också en tackling eftersom han var tyst på konferensen, och under en paus sa Goffman: ”Värst vad du var pratsam – försöker du dominera diskussionen?”

En kollega till Goffman vid University of Pennsylvania, Victor Lidz, använde en av Goffmans böcker i grundutbildningen och ville få till stånd ett samarbete. De möttes, och resultatet blev enligt Lidz en katastrof: ”Goffman klagade att eftersom jag var parsonian var jag fiende till Chicagoskolan, som han identifierade sig med. Jag var östkustsfunktionalist, skolan som hade tagit ledningen inom professionen från Chicago. Goffman ville inte samarbeta med en sådan person [...] Jag bör väl tillägga att Goffman uttryckte sina uppfattningar på ett skämtsamt sätt, men det var ett sätt att förhindra all seriös diskussion” (Lidz 2008). När Bott-Spillius första gången mötte Goffman var de studenter i Toronto på 1940-talet, och kursen examinerades genom författande av uppsatser över ämnen som läraren bestämt. Bott-Spillius skulle göra en analys av humorn i skämtteckningar och Goffman berättade för henne hur hon skulle skriva, vilket hon gjorde och fick högsta betyget, A+, på uppsatsen, medan Goffman fick D på sin uppsats och sa: ”Du är en sådan som klarar tentor, jag är ett missförstått geni.” Man kunde aldrig veta om han skojade eller menade allvar – kanske både och, funderar Bott-Spillius (2010).

Det berättas en hel del anekdoter om Goffman och hans stundtals märkliga uppträdande. Låt mig nämna två, som berättades inom ett Internetnätverk för sociologer. Goffman var omkring 1968 inbjuden som gästföreläsare till ett amerikanskt universitet. Studenterna satt på golvet och hörde först sin vördade lärare introducera Goffman, som sedan började sin föreläsning med att hålla ett glas vatten innanför skjortan på nämnde lärare, för att därefter börja tala om det sociala samspelets regler och ritualer ...¹⁹ Nästa historia utspelade sig, enligt berättaren, vid den kongress 1980 där Goffman blev vald till tillträdande ordförande i det amerikanska sociologförbundet. Berättaren hade slagit sig ned vid ett bord, varpå Goff-

19 Återgivet av Sharon N. Barnartt i ett mejl 1998 till teachsoc-nätverket på Internet. Nätverket var knutet till tidskriften *Teaching Sociology*, som ges ut av *The American Sociological Association*. Det fanns tidigare ett arkiv där mejl till nätverket kunde sökas, ett arkiv som jag inte lyckats finna när denna bok skrivs, år 2011.

man satte sig mittemot. De kände inte varandra, men berättaren hade läst de flesta av Goffmans skrifter. Efter en stund böjde sig Goffman fram och sa: ”Din slips är den fulaste jag någonsin sett!” Berättaren fick en chock och sa: ”Min fru har gjort den och jag tycker att den är vacker.” Goffman sa då att det inte hade varit hans avsikt att förolämpa berättarens hustru, vilket berättaren inte heller hade trott: ”Utöver den teoretiska briljansen var Goffman en brutalt ärlig och mycket vänlig man.”²⁰ ”En käck terrorist med en blyg röst”, skriver Berger (2000 s. 279) med anledning av en annan historia där Goffman passerade en grupp vänner på en sociologikonferens och sa: ”Om jag inte kan hitta någon mer betydelsefull att tala med så kommer jag tillbaka och talar med er.”

När Goffman utnämndes till hedersdoktor vid University of Manitoba 1976 höll han ett tal till de nyutexaminerade studenterna som förmodligt till och med i dagskulle betraktas som ett etiketsbrott på ett svenskt universitet. Det refererades i *Winnipeg Free Press* under rubriken ”’Aging idiots’ gloomy world forecast for grads”. Goffman menade att studenterna gick en dyster framtid till mötes, styrda av åldrande idioter i ett samhälle vars sociala krafter ingen verkade förstå sig på. Han gjorde ”förvridna observationer” om bland annat upprörande patriotism och återfall i nationalism i Canada och konstaterade: ”Vi har uppenbarligen ännu inte lärt oss att göra demokratin säker mot världens inverkan.” Goffman uppmanade också studenterna att förbli klartänkta och nyfikna eftersom ”de enda världar som det står er fria att upptäcka är hjärnans”.²¹

I en av de många artiklar som skrivits om Goffman och hans sociologi påstås att hans personlighet var ”kuslig” och att han var bättre på att betrakta än praktisera socialt samspel (Erwin 1992). Följaktligen berättas det också att han använde sin sociologiska iakttagelseförmåga i det vardagliga umgänget med andra människor, och därmed skapades en viss distans. Irwin beskriver detta kärnfullt i sin opublicerade självbiografi: ”Med enastående klarsynthet observerade och dissekerade Goffman alla sociala grupper och sammanhang – vänskapsrelationer, äktenskap, arbetsplatser, offentliga platser och samhället i stort – alltid från sin spe-

20 Berättaren är David J. Pratto och anekdoten återfinns i mejl 1998 till det nämnda teachsoc-nätverket.

21 *Winnipeg Free Press* 1976-05-27.

ciella outsiderposition” (Irwin 2007). Denna personliga stil har många skrivit om och några försökt förklara, och de återkommer då till att Goffman hade judisk bakgrund och att han var en arg samt mycket kort person (uppgifterna varierar mellan 155 och 170 centimeter). Daniels (2009) berättar att Goffman kallades ”lille Erving”²² och att hon en gång sa till Goffman att anledningen till att han kallades så inte i första hand var för att han var kort, utan för att han var småaktig (vilket Goffman hade valt att inte höra). Goffmans vän John Irwin skriver att Goffman hade ärvt två nackdelar: ”... att vara en kort jude i en värld dominerad av långa *goyim*” (Irwin 2007). Goffmans kollega Dell Hymes nämner ett samtal om fördelarna med tvåspråkighet som han hade med Goffman och där den senares judiska bakgrund kom upp: ”Du glömmer att jag växte upp med jiddisch i en stad där man misstänktes för att vara homosexuell om man talade ett främmande språk” (Hymes 2000 s. 56). Hymes pekar också på Goffmans ilska som ett sätt att vara i världen och hans samtida nyfikenhet på och glädje över att studera världen. Enligt Stark (2008) var Goffman ”en mycket aggressiv liten kille – mycket, mycket liten”. Gamson säger i en intervju att Goffman ofta utmanade längre killar, inte fysiskt men verbalt:

Jag tror att Goffman utvecklade sin stil med outsiderpositionen som kärna: en jude uppväxt på landsbygden i Canada, kortare än de andra barnen. Stilen hade en hel del med *machismo* att göra ... (Gamson 2009)

Goffmans machostil handlade enligt Daniels (2009) om att han absolut inte ville att någon skulle utnyttja honom, vilket han alltid var rädd för.

Gamson (2009) menar att Goffmans vilja att vara en outsider tog sig uttryck i att han inte ville bära namnbricka på konferenser: ”... han ville inte smälta in, ville inte bli identifierad.” I det sammanhanget kan nämnas att Bennett tror att Goffmans judiska bakgrund kan förklara varför hans forskning, liksom Freuds, hade så mycket att göra med anpassning (Ben-

22 På Shetlandsön Unst, där Goffman gjorde fältarbete 1949–1951 för sin doktorsavhandling, kallades han *peerie* Goffman (lille Goffman), enligt Winkin (2000).

nett 2000 s. 355).²³ I boken *Stigma* är på sätt och vis slutsatsen att ingen riktigt kan svara upp mot de sociala och samhälleliga normer som uttrycker hur individers ska vara, samtidigt som Goffman ändå pekar på att det bara finns ett enda slags mansperson i USA ”som inte behöver skämmas för någonting”:

... en ung, gift, vit, heterosexuell, protestantisk barnafader som har fått collegeutbildning, som är bosatt i en stad i Nordstaterna, och som har full sysselsättning, frisk hy, lagom vikt och längd och som nyligen har slagit något idrottsrekord. (Goffman 1971b s. 133)

Goffman avvek således själv på många sätt från denna idealtyp.

Det tycks mig som att man skulle kunna analysera Goffman med hjälp av några av hans egna begrepp. Det första som då kan sägas är att Goffman förefaller göra en mycket skarp publikåtskillnad i sitt liv. Få verkade komma honom riktigt nära, samtidigt som många berättar om hans stundtals märkliga framträdanden på konferenser, fester och vid föreläsningar. Gamson tror att Goffman försökte dölja konventionella aspekter av sitt liv eftersom de kom i konflikt med det intryck han ville ge av sig själv som ”vanvördig, utmanande, provokativ och busig”. Medan andra brukar gömma sina avvikande handlingar i sin bakre region, tycktes Goffman gömma sin konventionalitet där, konkluderar Gamson (2009). Hans personliga stil i den främre regionen, som många beskriver som märklig i både positiva och negativa ordalag, kan ha varit en följd av en vilja att dölja sitt liv i den bakre regionen. Eller för att uttrycka det med Goffmans egna ord: ”[att] skydda sin privata integritet genom att hugga till med en takt-

23 Alan Bennett är en engelsk dramatiker och författare som med stor känsla tillämpar Goffman i sin roman *Drottningen vänder blad*, som handlar om den kris som uppstår i hovet när engelska drottningen börjar läsa böcker. Krisen beror på att hennes handlande betraktas som *out-of-frame*; handlandet spränger, med andra ord, ramarna för det sociala sammanhang och den erfarenhet som säger oss hur en drottning ska vara och handla. Hon förväntas spela sin roll och får kritik för att hennes bokläsande är starkt självupptaget och försvarar sig: ”Jag läser för nöjes skull”, sa drottningen. ”Det är ingen samhällelig plikt.” En av hennes rådgivare invände då: ”Det borde det kanske vara” (Bennett 2008 s. 47). Till följd av sin tilltagande litterära bildning blir drottningen också varse sitt liv som en roll och säger: ”Jag måste framstå som en människa hela tiden, men det är sällan jag måste vara människa” (Bennett 2008 s. 76).

löshet” (Goffman 1971b s. 141). Man skulle också kunna se Goffmans personliga stil som en lek med gränserna mellan den bakre och den främre regionens beteendespråk:

Genom att framkalla en bakre regionstil kan individerna förvandla vilken region som helst till en bakre region. (Goffman 1974 s. 115)

I detta sammanhang kan det vara lämpligt att säga några ord om Goffman som lärare. Hans stil som lärare beskrivs så här av en av hans studenter:

Goffman framställde sig själv som en fristående, objektiv och hårdkokt intellektuell cyniker: sociologen som privatdeckare i 40-talsutförande. Han hade en hipp, existentiell, fräck och väsentligen apolitisk [...] personlig stil. (Marx 1984 s. 653)

Flera av hans kollegor och studenter vittnar om att han inte tyckte om att undervisa. Med ”undervisning” menas då att stå inför en grupp och föreläsa, och Goffman var inte den sortens estradör som brukar hållas fram som sinnebild för en god lärare, skriver Gardner (2008) och undrar om de som kritiserade Goffman som lärare hade glömt att det fanns andra sätt att undervisa på än att stå och prata inför en grupp. Enligt Gardner var Goffman en underbar handledare när hon skrev sin avhandling. Zerubavel (2008) berättar att när han var forskarstudent undervisade Goffman genom att visa bilder som han analyserade tillsammans med studenterna. En del av bilderna publicerades sedan i boken *Gender advertisements* (Goffman 1979). Vidare ska Goffman under en lektion ha sagt att han endast hade haft en enda riktig forskarstudent under sin karriär. Goffman nämnde till och med studentens namn, och när Zerubavel berättade det för henne sa hon att hon aldrig hade märkt det. Jag frågade den omtalade studenten, Sherri Cavan, i samband med att vi möttes på ett Goffmansymposium i Las Vegas 2011 vad hon trodde var anledningen till att Goffman sa så om henne. Hon trodde att det inte så mycket handlade om henne som om att jävlas med de andra. Som handledare på forskarutbildningen menar Zerubavel att Goffman var krånglig och att han inte ville släppa fram Zerubavel till disputation. Enligt Schegloff (1995)

hände samma sak Harvey Sacks, i vars betygsnämnd Goffman var ledamot.

Morrill (2008) berättar att Goffman gjorde ett experiment med en studentgrupp. Ett tiotal studenter skulle ha sitt första seminarium med Goffman i hans bostad. De anlände till hans hus, men det verkade vara tomt. Ytterdörren stod dock på glänt och efter en stunds väntan vågade sig studenterna in och såg ett rum som var möblerat som ett seminarierum. De gick in och väntade, någon av studenterna gick därifrån efter ett tag men de flesta stannade kvar, och efter ungefär en timme kom Goffman in och berättade att han hade observerat dem i smyg hela tiden. Observationerna av hur de hade hanterat situationen blev ämnet för det första seminariet. En forskarstudent vid Brandeis University, Rachel Kahn-Hut, berättar att hon och några till år 1967 sökte upp Goffman, som då var på Harvard, och frågade om Goffman kunde tala på ett seminarium. Goffman var vänlig och intresserad ända tills det blev tal om betalning. Forskarstudenterna hade fått femtio dollar från sin institution för att kunna betala Goffman. Goffman sa att för femtio dollar skulle de få ett gammalt tal, men om de betalade mycket mer kunde de få ett splitternytt. Kahn-Hut svarade då att ett gammalt tal skulle vara tillräckligt eftersom det ju skulle vara nytt för dem. Kahn-Hut konkluderar att hon ”aldrig har träffat någon som var så bekväm med att vara uppenbart nedsättande mot underordnade” (Kahn-Hut 2009). Terminen därefter gjordes en överenskommelse mellan Goffman och Brandeis, och för en mycket större summa pengar än femtio dollar undervisade Goffman en hel dag där. Till Kahn-Huts förvåning sa Goffman i sin föreläsning att han var funktionalist, och när hon nämnde det för några av Goffmans tidigare studenter försäkrade de att han bara lekte med dem.

Till sist när det gäller Goffmans undervisning kan nämnas att han var sträng i sin betygsättning: han gav bara högsta betyg till studenter som lärde *honom* någonting (Berger 2000 s. 287). Det berättas också att när Goffmans lärare Everett Hughes inte gav honom högsta betyg vid en examination ska Goffman ha börjat gråta (Daniels 2009).

Goffman privat

När jag under andra halvan av 1990-talet började arbetet med mitt material om Goffman, kändes det som om jag behövde veta mer om Goffmans person än vad som gick att uppbringa med hjälp av då tillgängliga skriftliga källor. Någonstans hade jag läst att han stod ganska nära en amerikansk sociolog vid namn Edwin Lemert²⁴, vars brorson Charles Lemert är en välkänd sociolog som bland annat gett ut *The Goffman reader* (tillsammans med Ann Branaman). Jag kontaktade Charles Lemert och frågade om han kände till någonting om Goffmans privatliv. Charles Lemert bekräftade att hans farbror var en av Goffmans närmaste vänner men att Edwin Lemert trots det inte visste särskilt mycket om Goffmans privatliv. Goffman var helt enkelt svår att komma in på livet. Charles Lemert trodde sig dock veta att Goffman hade en dotter, men i övrigt var hans privatliv höljt i dunkel. Han berättade också att han inför utgivningen av *The Goffman reader* 1997 hade försökt få kontakt med Erving Goffmans änka för att om möjligt få information om Goffmans privatliv, men att hon inte hade besvarat hans brev.²⁵

I och med utgivningen av Smiths (1999) antologi *Goffman and social organization*, där Winkins lite drömska försök till en Goffmanbiografi ingår, Smiths bok *Erving Goffman* (2006), där vi får veta vad vi behöver veta om Goffmans privatliv, Scheffs bok *Goffman unbound!* (2006), där han berättar både om Goffman privat och omsina egna erfarenheter som hans elev, och slutligen med framväxten av det Internetbaserade Goffmanarkivet, som drivs av professor Dmitri Shalin vid sociologinstitutionen vid University of Nevada, Las Vegas, har informationen om Goffman ökat väsentligt.

Således: Goffman var gift två gånger och hade sonen Tom (född 1953) i äktenskapet med Angelica Schuyler Choate och dottern Alice (född 1982) i äktenskapet med Gillian Sankoff. Hans första fru hade allvarliga psykiska problem och begick självmord 1964, och Goffmans essä ”The insanity of place” (i Goffman 1971a) sägs vara starkt präglad av den egna

24 Edwin Lemert var en känd amerikansk sociolog och kriminolog, som bl.a. bidrog till utvecklingen av den s.k. stämplingsteorin. Han var verksam som forskare fram till sin död 1996, och hans sista bok gavs ut 1997 med titeln *The trouble with evil: Social control at the edge of morality*.

25 Personlig kommunikation med Charles Lemert i november 1998.

upplevelsen av att leva tillsammans med en människa med allvarliga psykiska problem och är, med den vetskapen, Goffmans mest personliga text. Sonen Tom var elva år när mamman dog, och Goffman var alltså ensamstående förälder under flera år. Goffmans syster Frances Bay (1919–2011)²⁶ är en relativt välkänd skådespelerska, bland annat som ”Mabel Choate” i avsnittet ”The Rye” (avsnitt 121 den 4 januari 1996) i teveserien *Seinfeld*, som ”Mrs. Tremond” i David Lynchs *Twin Peaks* och som ”Grandma” i filmen *Happy Gilmore*. Hon gjorde sin första huvudroll nittioett år gammal i kortfilmen *Short on Time* (2010). I samband med att Frances Bays namn lades till Canadas Walk of Fame 2008, intervjuades den då nästan nittioåriga damen, och i artikeln ”Seinfeld’s marble rye lady honoured” i tidningen *The Globe and Mail* (2008) nämns också hennes bror, ”den berömde sociologen”: ”Han var en riktig upptågsmakare [*prankster*] som barn, och de trodde aldrig att det skulle bli något av honom, men han gav dem svar på tal”, säger Frances Bay i intervjun. Enligt hennes make ska Goffmans far ha sagt: ”Minson kommer antingen att bli ett geni eller en gangster” (Winkin 2010 s. 54). I en intervju med Sherri Cavan beskriver Frances Bay sin bror som *a scamp*, vilket betyder flera olika saker: vagabond, slyngel, spjuver och skälm. Han beskrivs också i intervjun som äventyrlig, orädd och nyfiken (Cavan 2011 s. 16).

På Internet fann jag för några år sedan en efterlysning av bilder på Goffman. Någon upplyste om att det fanns ett foto som varit publicerat i en utgåva av tidskriften *Semiotica* (nr 1/2 1983) och påstod att det var den enda kända bilden av Goffman. På utsidan av Lemerts och Branamans bok finns emellertid ett annat foto. Fotografierna verkar dock vara tagna vid samma tillfälle eftersom Goffman har samma kläder på båda bilderna – de bekräftar förvisso Erwins påstående att Goffman var klädd som en kamrer (i den främre regionen, ska tilläggas).

26 Uppgifterna om Frances Bays födelseår varierar. På en rad sidor på Internet uppges hon vara född 1918, vilket kan bero på att Wikipedia (http://en.wikipedia.org/wiki/Frances_Bay) anger det födelseåret. Yves Winkin, som publicerat flera biografiska texter om Goffman, uppger emellertid att Frances Bay föddes år 1919. Man kan också sluta sig till det året av en intervju med en släkting till Frances Bay som gjorts av Dmitri Shalin och publicerats på Internet (Bay 2010). I Frances Bays biografi på *The Internet movie base* (<http://www.imdb.com/name/nm0062844/bio>) tar man det säkra före det osäkra och uppger att hon är född den 1 januari 1918 och den 23 januari 1919. Sherri Cavan, som nyligen intervjuat Frances Bay, uppger att hon är född den 1 januari 1919.

Erving Goffman frontstage.

Erving Goffman backstage.

Bilderna visar Goffman sittande vid ett skrivbord i ett ganska stökigt arbetsrum, och snett bakom honom skymtar ett piano. På den ena bilden verkar Goffman involverad i ett samtal, och med handen bläddrar han lite bland papperen på skrivbordet. På den andra bilden har han en text framför sig, pennan prydligt placerad i en vas och bakom honom, i fönsterkarmen, ser man en stationär pennvässare med vev, en sådan som det känns befogat att kalla pennformerare. Goffman sitter ganska stelt med händerna knäppta framför sig, anletsdragen är i ordning, han bär kavaj, vit skjorta och slips. Han verkar vara *on stage*. Helt annorlunda ser han ut på framsidan av Scheffs bok: löst hängande tröja, avspänd med ett gamängaktigt leende på läpparna – backstage.

Jämför man dessa två bilder så får faktiskt titeln på Scheffs bok, *Goffman unbound!*, ytterligare en innebörd. Goffman verkar dock inte ha varit någon vän av fotografier, vilket framgår av ett brev som återges i Gregersens antologi *Om Goffman* (Gregersen 1975). I brevet skriver Goffman helt enkelt att eftersom han helst inte låter sig fotograferas kan han inte sända något fotografi, vilket Gregersen hade efterlyst. I en artikel beskrivs

det tal Goffman höll i samband med att han utnämndes till hedersdoktor vid University of Manitoba i Canada. Vid ett tillfälle slutade han tala och ”schasade i väg en fotograf”. Han vägrade också att ge intervjuer och att förse media med kopior av sitt tal.²⁷ Det saknades till för bara några år sedan en bild på Goffman på det amerikanska sociologförbundets hemsida, där alla förbundets ordförande sedan 1906 presenteras i text och bild (däremot är förbundets hemsida ett av de få ställen där Goffmans hela namn används: Erving Manual Goffman). Kanske upplevde Goffman fotografi-er som *frontstage*. Fysikern Gino Segre, som var vän till Goffman och bodde granne med honom i Philadelphia, berättar att Goffman till vardags såg rätt sjaskig ut: ”Undertiden jag kände honom rakade han sig bara var tredje eller fjärde dag och på sommaren gick han omkring i flip-flops och skjorta och såg ut som en vagabond. Jag tror att han gillade det” (Segre 2010). Ann Swidler (2010) skriver i en personlig memoar att Goffman kom till sociologinstitutionen i Berkeley först på kvällarna när de flesta kollegorna gått hem, klädd som Colombo. Dirdas (2010 s. 1) ord om Goffman får sammanfatta:

Som andra revolutionära tänkare levde han ett stillsamt och reserverat liv, klädd som en kamrer, och höll sitt privatliv för sig själv. Han tillät sig sällan att bli fotograferad, vägrade att tala på konferenser eller framträda i teve.

Goffman själv skröt om hur mycket pengar han tjänade och påstod att han inte endast var en av USA:s högst avlönade sociologer, utan att den höga lönen representerade endast en tredjedel av hans totala inkomst. Resten kom från royalties och egna aktieaffärer (Fine m.fl. 2000 s. xii). När han fick höra om mordet på president Kennedy 1963 ska han enligt en god vän ha utropat: ”Herre Jesus, hur går det på börsen?!” (Cavan 2008). När en prefekt vid en sociologisk institution på 1960-talet frågade Goffman om han kunde tänka sig att gästföreläsa på institutionen svarade han vänligt nej och tillade att institutionen ändå inte skulle haråda med honom (Elkin 2009). Kanske var det ingen tillfällighet att när den synnerligen välklädde Philip Rieff – liksom Goffman innehavare av en Benjamin Franklin-pro-

27 Winnipeg Free Press 1976-05-27.

fessur vid University of Pennsylvania – mötte en i shorts och flip-flops klädd Goffman en varm sommardag och Goffman frågade om han inte kvädades i sin kostym, hatt och väst, då svarade: ”Professor Goffman är en rik man som klär sig som en fattig. Jag är en fattig man som klär mig som en rik” (efter Imber 2006). En vän till Goffmans syster säger: ”Goffman hade mycket pengar och han köpte ett vackert hus i Philadelphia. Men han köpte sina kläder i billighets- och secondhandbutiker. [...] Goffman sa: ’Jag behöver inga fina kläder, kläder från secondhandbutiker är bra nog för mig’” (Frankelson 2009).

Den belgiske sociologen Jef Verhoeven gjorde 1980 en intervju med Goffman, vilken inte publicerades förrän 1993. Intervjun gjordes inom ramen för ett projekt om symbolisk interaktionism där Verhoeven bland annat intervjuade olika representanter för den tredje generationens Chicagosociologer. Det är en av mycket få intervjuer som gjorts med Goffman och den säger mycket lite om Goffmans person men en hel del om Goffmans placering i det sociologiska fältet. Han är mer än skeptisk till skolbildningar som sådana och försöker undvika att placera in sig själv i någon. I det sammanhanget kan nämnas att Harvey (1987) återger följande uttalande av Howard Becker, en de mest framträdande gestalterna i vad som har kallats den andra Chicagoskolan under perioden 1940–1970:

När jag var doktorand i Chicago brukade Louis Wirth, en av dem som ansågs vara en ledare inom Chicagoskolan, säga att han alltid var förvånad när han fick höra att han var en del av Chicagoskolan eftersom han inte kunde förstå vad han hade gemensamt med alla de andra som ansågs tillhöra skolan. (Becker citerad efter Harvey 1987 s. 6)

Goffmans handledare Everett Hughes uttryckte vid ett flertal tillfällen liknande uppfattningar (Harvey 1987). Skolbildningar är ofta skapelser av och för de troende.

I Verhoevens intervju säger Goffman vidare att han aldrig anställt någon medarbetare under sin karriär. Man får intrycket att han helst ville arbeta i ensamhet, utanför skolbildningar och stora projekt. I jämförelse med Blumer, som myntade begreppet symbolisk interaktionism vilket är ett slags referenspunkt i intervjun, menar Goffman att hans egen sociologi var av ett mer traditionellt slag:

Den var inte socialpsykologisk till sin *natur*. Jag ägnade mig snarare åt socialpsykologi därför att jag skrev uppsatser utan att ha forskningsprojekt. När jag inledde min karriär fick professorer ofta stora anslag och studenter arbetade i deras projekt. Jag försökte göra samma sak men utan anslag, varför mina första uppsatser skrevs utan förankring i forskningsprojekt. Det är lättare att arbeta med socialpsykologi på det sättet, tycker jag. Därför hade mitt arbete socialpsykologiska drag, vilket dock hade mer att göra med arbetsvillkoren än med något annat. (Verhoeven 1993 s. 320f)

Förrenläriga vetenskapare är detta nog ett minst sagt egenartat uttalande. Men varför skulle forskarens arbete inte formas av den situation det är en del av? Man får av intervjun också intrycket att Goffman är en ganska skygg och akademisk person som helst vill ägna sig åt sin forskning. I en synnerligen uppskattande artikel 1972 i *The New York Times* fångade Marshall Berman något av detta när han skrev att var Goffman än har befunnit sig

har han varit så gott som anonym. Han har inte deltagit i politiska eller kulturella aktiviteter. Han talar inte på konferenser och deltar inte i teve. Han låter sig nästan aldrig fotograferas. Han har skrivit åtta böcker under de senaste tolv åren, men de har alla haft ett kompakt akademiskt format, skrivna på ett distanserat och pedantiskt sätt och, som det verkar, avsedda för en begränsad och specialiserad publik. I sina böcker, liksom i sitt liv, framställer han människor bakom en mask av yttersta opersonlighet. Ironiskt nog leder denna uppenbara opersonlighet till att det som är mest personligt förstärks i hans vision av livet. Goffman [...] är mer än någon annan nu levande författare vår tids Kafka. (Berman 2000)

Goffman tycks inte heller ha velat göra så stor affär av sina resultat, utan föreföll se dem mer som delar av ett större helt, vars syntetisering han överlämnade åt andra.

I de närmast överpolitiserade 1960- och 70-talen, när det var viktigt med både kamp och ideologiska deklARATIONER och etiketter i alla möjliga sammanhang, kan det ha varit besvärligt att upprätthålla en akademisk hållning som Goffmans när hans texter samtidigt var väldigt aktuella och handlade om kontroversiella ämnen. Collins (1980) har fördjupat sig i detta på ett spännande sätt och diskuterat om Goffman är en hjälteantro-

polog som beger sig till några av vårt samhälles mörka skrymslen och får oss att ifrågasätta det som tas för givet eller om han är en traditionell vetenskapsman, och Gouldner berör också den politiska dimensionen när han jämför Goffman och Garfinkel:

Om Goffmans sociala teori var en cool och hipp sociologi mer i överensstämmelse med femtioalets politiska passivitet, överensstämmelse Garfinkels sociologi mer med det aktivistiska sextioalets och i synnerhet med upproret inom de högre utbildningsinstitutionerna. (Gouldner 1971 s. 395)

Goffman engagerade sig inte politiskt, men andra kunde använda hans texter för olika politiska syften. Det gäller kanske mest hans bok *Asylums*, som gavs ut 1961 och som av andra än Goffman själv har kopplats till den så kallade antipsykiatrin. Den boken var antagligen orsaken till de två enda ”politiska” uppdrag Goffman mig veterligt hade. Han var för det första instiftare av organisationen The American Association for the Abolition of Involuntary Mental Hospitalization 1970, tillsammans med Thomas Szasz och George Alexander (mer om detta i nästa kapitel). För det andra var han expert i en utredningskommitté 1971–1975 under ledning av senator Charles E. Goodell. Kommittén hade namnet The Committee for the Study of Incarceration och lämnade en rad förslag som var riktade mot inlåsning som straff och för tidsbegränsade straff. Under de fyra år som utredningen var i verksamhet hade kommittén tjugo arbetsmöten, och Andrew von Hirsch sammanfattade resultatet i boken *Doing justice* (1976). I nekrologen över Goffman i University of Pennsylvanias tidning *Almanac* (1982) ges detta expertuppdrag stor vikt. Goffman nämner emellertid inte uppdraget i sin CV och verkade inte göra så mycket väsen av sig i själva kommittéarbetet, åtminstone finns inget skrivet om detta. Ett av få omnämnanden av själva kommitténs arbete – von Hirschs rapport är dock friskt citerad – finns i en spansk bok om kriminalpolitik och straffsystem: ”Många av meningsskiljaktigheterna inom kommittén, som kanske är glömda i dag, reflekterade olika uppfattningar och politiskt-intellektuella spänningar som fanns bland kommitténs medlemmar” (Rivera Beiras 2005 s. 268). I kommittérapporten finns särskilda yttranden från fyra av kommitténs fjorton särskilt utsedda experter, dock inget av Goffman.

8. Goffman och det sociologiska vetenskapssamhället

Samtidigt som en persons sociala ansikte kan vara hans mest personliga egendom och centrum för hans trygghet och glädje, är det dock bara ett lån till honom från samhällets sida. Det kommer att fråntas honom om han inte uppför sig på ett sätt som är värdigt det. Godkända attribut och deras relation till ansiktet gör varje människa till sin egen fångvaktare. Detta är ett grundläggande socialt tvång, även om de enskilda individerna var för sig kan gilla sitt fängelse.

Goffman (1970b s. 15f)

Goffmans sociologi har tilldragit och tilldrar sig stort intresse på flera olika sätt, längs ett kontinuum mellan okritisk beundran och försök att utdefiniera, vilket vi har sett exempel på tidigare. Goffmans sociologi har framställts som både unik och trivial, både som mainstream och radikal. En del av det sociologiska etablissemangets syn på Goffman illustreras av följande rader ur *The concise Oxford dictionary of sociology*:

Trots att Goffman haft många följeslagare förblir han unik. Han bröt mot de flesta metodologiska konventioner: hans källor var oklara; hans fältarbete tycktes minimalt och han föreföll trivas bättre med skönlitteratur än med vetenskapliga observationer; hans stil var inte vetenskaplig utan essäistisk; och han var frustrerande osystematisk. Dessutom är han mycket svår att placera teoretiskt. Ibland uppfattas han som en som utvecklat en speciell skola inom den symboliska interaktionismen, ibland som en for-

malsociolog som arbetade i Simmels anda, och ibland till och med som en funktionalist i färd med att utforska samhällets mikroordning [...]. Han verkar ha haft ett notoriskt svårt temperament, vilket bidrar till den populära bilden av honom som en intellektuell frifräsare.¹

Det är någonting i Goffmans sociologi som oroar delar av sociologisamhället, vilket inte minst illustreras av den sista meningen i citatet ovan. Vem skulle få för sig att skriva om Pierre Bourdieus, Anthony Giddens eller Talcott Parsons temperament i ett sociologiskt uppslagsverk? I det följande ska jag beskriva Goffmans relation till det sociologiska vetenskapssamhället (som i fortsättningen kallas sociologisamhället).²

Djup och/eller kodad sociologi?

Ibland får jag en känsla av att sociologisamhället, kanske mer tidigare än nu, förhåller sig till Goffmans sociologi på i princip samma motsägelsefulla sätt som många människor i det sociala umgänget förhåller sig till pengar: de är inget man ska tala om, trots att alla förr eller senare och ofta motvilligt medger deras betydelse. Så är det också med Goffmans sociologiska perspektiv: det rör synnerligen grundläggande aspekter av socialt samspel, som vi normalt kanske inte talar om men som vi alla vet är betydelsefulla. Som framgått av föregående kapitel framstår Goffman som en på många sätt märklig och komplex människa, som möjligen också utvecklade en komplex sociologi, vilket kan illustreras med en formulering av Collins (1988 s. 41):

Det bästa sättet att uttrycka det är att Goffman är djup. Hans texter har nivåer, och ju mer intellektuellt sofistikerad man är i sitt sätt att närma sig dem, desto mer briljanta blir de. Goffman var en

1 Marshall (1994 s. 204). Det är anmärkningsvärt att en forskares temperament tillmätts betydelse i ett vetenskapligt lexikon och för att ingen ska tro att det rör sig om en felskrivning eller ett resultat av en tillfällig upprördhet från lexikonförfattarens sida har jag kontrollerat att beskrivningen av Goffmans temperament också finns i *Oxford dictionary of sociology* (Scott & Marshall 2005 s. 251f) och i onlineversionen (Scott & Marshall 2009, sökord "Erving Goffman", besökt 2011-11-06).

2 Delar av detta kapitel återfinns också i Persson (1999).

mycket elitistisk författare: om du inte tillhörde de redan invigda avslöjade han inte sina innersta uppfattningar för dig.

Existerar det djup som Collins talar om? Om vi betänker hur Goffman närmar sig jaget är själva poängen att han närmar sig dess yta och att denna framställs som minst dubbel: å ena sidan det/de sätt en individ är när hon/han är med sig själv och å andra sidan det/de sätt individen är när han/hon är tillsammans med andra. Mellan dessa två sidor av jaget kan det finnas avsevärda skillnader och spänningar, vilka kan framstå som åtminstone möjliga att uthärda med hjälp av en eller annan form av varseblivningsbarriärer eller avskärmningar. Jagets differentiering kan hindra individen från att förtäras av spänningarna. Goffman nöjer sig med att studera denna yta, eller jagets olika framträdelseformer, vilket kan ha att göra med att företaget att studera jagets djup framstår som meningslöst. Vad individen innerst inne är, om något sådant som kan kallas innerst inne över huvud taget finns, undandrar sig studium eftersom vi i normalfallet aldrig kan veta när intrycksstyrningen börjar och slutar – kanske vet inte ens den intrycksstyrande individen det fullt ut själv. Collins sätt att förhålla sig till Goffman som en djup sociolog är möjligen rimligt, men det verkar också rättfärdiga Collins ambition att teckna in vad Goffmans sociologi *egentligen* går ut på.

Vad man emellertid ibland kan få för sig är att Goffman använde ett slags kod, som han överlät åt andra att tyda. Tatill exempel följande formulering:

Den expressiva samstämmighet som krävs vid framträdanden visar att det finns en avgörande brist på överensstämmelse mellan våra alltför mänskliga jag och våra socialiserade jag. (Goffman 1959 s. 56)

Formuleringen kan förstås som att när vi uttrycker oss inför andra krävs reflektion över vad och hur vi uttrycker oss och inte endast spontan reaktion på omgivningen. Förmågan att vara både reaktiv och expressiv ses som en del av socialisationen av individer. Men hur ska vi tolka att Goffman använder uttrycket ”alltför mänskliga” (det används också i uppsatsen ”Expression games”, Goffman 1970a s. 31)? Det är eller skulle kunna vara hämtat från Nietzsches bok *Mänskligt, alltförmänskligt: En bok för fria*

andar (2000), men Goffman gör ingen referens dit. När väl tanken omen koppling till Nietzsche är väckt blir det intressant att läsa kapitlet "Människor emellan" i Nietzsches ovan nämnda bok, som inleds med aforismen: "Mänskligt umgänge kräver ofta en hänsynsfull förståelse, som om vi inte genomskådade varandras motiv" (Nietzsche 2000 s. 177). Fick Goffman idén till begreppet "hänsynsfull ouppmärksamhet" härifrån? Många av aforismerna i Nietzsches kapitel kan också läsas som illustrationer av begreppet intrycksstyrning, men de är ibland mycket mer drastiska och cyniska än vad Goffmans formuleringar är, exempelvis: "En självmördarens anhöriga förlåter honom ogärna att han inte av hänsyn till deras goda rykte hållit sig vid liv", och: "Man hoppar mycket hellre efter en människa som fallit i vattnet om det finns andra närvarande som inte vågar" (Nietzsche 2000 s. 181). Andra har i förbigående nämnt kopplingen till Nietzsche, till exempel Naeyele (1956) och Berger (2000 s. 282f), som skriver: "Det bor en liten Nietzsche någonstans i Goffman, en moralisk äventyrare mindre intresserad av om regler är rättvisa eller orättvisa än av vad de risker som är förknippade med regelbrott och regelföljande avslöjar om känslan av att ha ett jag ...". Och Dirda (2010 s. 5) finner att en del av Goffmans texter, exempelvis "Where the action is" (i Goffman 1967) och "On cooling the mark out" (Goffman 1952b), är "klassiska moralfilosofiska essäer maskerade som sociologiska uppsatser".

En annan liten gåta är det faktum att Goffman endast dedicerade en av sina böcker till någon: boken *Relations in public* dedicerades till "minnet av A. R. Radcliffe-Brown, som jag nästan mötte när han besökte University of Edinburgh 1950". Radcliffe-Brown nämns endast en gång i boken, varför dedikationen mer kan ses som en antydan om att han varit en viktig allmäninfluens för Goffman. Man kan naturligtvis undra om Goffman passar på att reta de vänsterradikala kretsarna inom sociologisamhället när han 1970 drar fram en gammal socialantropolog, död sedan 1955, som i Durkheims anda betonade struktur, institution och funktion. Viktigare är kanske att Goffman förpackar denna influens på ett sätt som gör den till ett slags påminnelse om vad möten på offentliga platser, vilket är bokens ämne, handlar om. På offentliga platser passerar vi varandra, och vi möter då *nästan* varandra – på sin höjd möter vi varandra i förbigående. Vi är medvetna om varandras närvaro, och Goffman markerar detta genom att säga att han *nästan* mötte Radcliffe-Brown, vilket inte är detsamma som

att säga att de var där samtidigt. Kvantitativt sett är det ingen skillnad mellan nästan-möte och icke-möte, det blev ju i realiteten aldrig av, men i fantasin kan differensen mellan ”nästan” och ”icke” ges en stor och betydelsefull innebörd. Nästan-mötet innebär en medvetenhet om en signifikant annan.

Ytterligare ett spännande exempel på Goffmans möjliga kodning av sitt budskap är omslaget till första upplagan av boken *The presentation of self ...* 1959. Där finns en bild av två synnerligen välklädda societetsdamer, Mrs George Washington Kavanaugh och Lady Decies, som båda var kända för sitt frikostiga stöd till olika kulturinstitutioner, och en inte fullt så välklädd kvinna som betraktar dem. Bilden, som återfinns nedan, heter *The critic* och är tagen 1943 av den kände fotografen Arthur Fellig (pseudonym Weegee), och en tolkning³ som lanserats är att den mindre välklädda kvinnan är kritikern som betraktar societetsdamerna och att det skulle

The critic. Foto av Weegee (1943) som fanns på omslaget till första upplagan av *The presentation of self in everyday life*.

³ Den tolkningen återfinns här: John Singer Sargent Virtual Gallery, <http://jssgallery.org/> (besökt 2010-09-10).

förklara bildens namn. Bilden illustrerar hur som helst väl ett allmänsociologiskt budskap om klasskillnader och även Goffmans ämne i den aktuella boken: intrycksstyrning/självpresentation. När det gäller klasskillnader påstås det att bilden användes i psykologisk krigföring av tyskarna i slaget om Anzio i Italien 1944. Flygblad med bilden släpptes från flygplan ned över de skyttegravar där de amerikanska soldaterna befann sig, och följande text hade tillfogats bilden: ”Soldater! Är det dettani slåss för?” (Barth 1998 s. 27).

Bildens tillkomsthistoria ger emellertid användningen av den på omslaget till just *The presentation of self* ... ytterligare dimensioner. Bilden är nämligen arrangerad, i alla fall enligt fotografens assistent, som avslöjade detta först 1996. De välklädda damerna kom förvisso ut från limousiner på väg till en jubileumspremiär på The Metropolitan Opera i New York, men den mindre välklädda kvinnan hade fotografen Weegees assistent hämtat från hennes stambar efter att ha bjudit henne på så mycket vin att hon knappt kunde stå själv. Assistenten höll kvinnan så att hon inte skulle falla, och exakt när societetsdamerna passerade och efter signal från fotografen släppte han taget och Weegee smällde av sina bilder.

The critic blev Weegees mest kända bild, och han medgav aldrig att den var arrangerad utan uppgav att han upptäckte den berusade kvinnan först när han redigerade bilden (Barth 1998 s. 26ff). Vi vet naturligtvis inte om Goffman eller någon annan som valde bilden till omslaget kände till dess tillkomsthistoria. Bättre bild får man dock leta efter för att illustrera det mångfasetterade fenomenet intrycksstyrning: societetsdamerna styr uppenbart intryck genom sin omsorgsfullt utvalda och sammansatta utstyrsel, den fattiga och berusade kvinnan är en icke-person i den aktuella situationen och behöver som sådan inte styra intryck, fotografen styr intryck genom att fotografera societetsdamerna, genom att fotografera dem tillsammans med en fattig kvinna, genom att döpa bilden till *The critic* och genom att eventuellt arrangera bilden. Men, som sagt, man måste veta koden för att kunna utnyttja alla dessa (och kanske ännu flera) tolkningsmöjligheter.

Individ och vetenskapssamhälle

Som redan framgått har det gjorts många försök att placera och positionera Goffman – inte minst i syfte att in- eller utdefiniera hans sociologi. Visst var han symbolisk interaktionist. Existentialist. Durkheimian. Nej, simmelian. Etnometodolog. Etnograf var han i alla fall. Ja, urban etnograf. Nej, han var semiotiker. Sociolinguist. Postmodernist. Socialkonstruktivist. Och så vidare. Delvis speglar detta grundläggande tillhörighets- och trygghetsskapande handlingar som förekommer i allt socialt liv och som etablerar ett ”vi” och ett ”dom”. Handlingar som självfallet också förekommer i vetenskaplig verksamhet och som beskrivs av Fleck (1997 s. 51f) på följande sätt:

Den vetenskapliga verksamhetens sociala karaktär har också innehållsliga konsekvenser. Ord, som tidigare var enkla benämningar, förvandlas till slagord. Satser, som tidigare varit enkla påståenden, blir stridsrop. Detta förändrar fullständigt ordens tankesociala värde. Orden får magisk kraft eftersom de inte längre verkar i kraft av sin logiska innebörd [...]. Man kan till exempel jämföra orden ”materialism” och ”ateism”, som i en del länder genast ger användaren dåligt rykte, men som i andra länder förvisso först då gör att han blir respekterad. Den magiska kraften i slagordet når ända in i den specialiserade forskningen med ord som ”vitalism” inom biologin, ”specificitet” inom immunologin, ”bakterieomvandling” i bakteriologin. När ett sådant uttryck påträffas i en vetenskaplig text blir det inte logiskt prövat, utan skapar genast vänner eller fiender.

När Lyman (1973) frågar om vi verkligen förstår Goffman ska det nog inte ses som ett ifrågasättande av hans begriplighet, utan som ett frågetecken rörande just Goffmans tillhörighet. Dawe brottas med samma problem:

Det är ett erkännande av Goffmans unika ställning i modern sociologi att vi numera föreställer oss ett speciellt sociologiskt fält som Goffmans territorium. Men trots det måste man tvivla. Hans uppenbara cynism [...] trotsar envist varje försök att placera hans arbete och värdera dess betydelse. (Dawe 1973 s. 246)

Det finns förmodligen också apologetiska förhållningssätt till Goffmans sociologi som åsidosätter all kritisk granskning. Goffman själv tycktes inte behöva de teoretiska och metodologiska skolornas trygghetsskapande tillhörighet – kanske var denna egensinnighet en fasad, bakom vilken osäkerhet härjade, eller så var han bara ointresserad. Han gick nästan aldrig i polemik med sina kritiker (undantaget är Goffman 1981b) men samlade inte heller beundrarna i en sociologisk kyrka (beundrarna har emellertid byggt en kyrka efter hans död 1982). I hög grad var han en ensamvarg, och hans förord och notapparater innehåller därför inga uppräknings av flockmedlemmarna. Detta öppnade för det slags utdefinierande kritik som Collins (1986) ger exempel på när han säger att Goffman nästan aldrig refererade till någon stor sociolog och att hans fotnoter ”verkade noggrant utformade för att leda läsaren på avvägar, bort från vem det än var han i verkligheten argumenterade med”. När Giddens utnämnde Goffman till ”stor sociolog” vände han emellertid den här sortens argument till Goffmans fördel, samtidigt som han på ett lite sällsamt sätt bekräftade just betydelsen av tillhörighet: då Goffman inte riktigt tillhör toppen av någon annans pyramid, återstår bara att bygga honom en egen. Giddens (1987 s. 109) säger också att Goffmans arbete

skiljer sig både i fråga om räckvidd och avsikt från författare som Parsons eller Merton inom amerikansk sociologi, för att inte tala om Foucault, Habermas och Bourdieu [...]. Till skillnad från dem använder Goffman för det mesta ett vanligt språk. Hans texter vimlar inte av den sortens märkliga neologismer som annars kännetecknar mer självmedvetna ”teoretiker”. Dessutom verkar hans metoder nonchalanta. Han blandar resultat från socialvetenskaplig forskning med såväl skönlitterära illustrationer som flyktiga påståenden utan empirisk grund.

Det arbete för att positionera Goffman på det vetenskapliga fältet som har sysselsatt många av hans kommentatorer – i synnerhet hans kritiker – kan man förstå som ett utslag av elementära sociala krafter och skärper onekligen vår blick inför fenomenet grupp tillhörighet inom vetenskaplig verksamhet. Anledningen till det är att Goffman inte tycktes tillhöra vare sig ”vi” eller ”dom” utan ställde sig utanför dessa grupper – han var en ”intellektuell frifräsare”, för att citera det sociologiska lexikonet. I ett annat sam-

manhang (Persson 1999) har jag beskrivit fenomenet med hänvisning till Jantelagen, vars grundtes är att du inte ska tro att du är nåt, och försökt visa att en artikel om Goffman av Collins (1986) kan läsas som ett slags sociologins Jantelag som riktas mot Goffman. Argumentationen ska inte upprepas här, utan jag ska i stället säga något om Collins förhållande till Goffman eftersom det också säger något om relationen mellan Goffman och sociologisamhället.

Collins har skrivit flera texter där Goffmans sociologi behandlas. För det första hävdar Collins (1988) att Goffman är den största sociologen under andra hälften av 1900-talet. För det andra intar han i en annan artikel (Collins 1986) ett slags fostrande hållning till Goffman. För det tredje verkar Collins, som redan nämnts, ha ett starkt behov av att tala om för oss vad slags sociologi Goffman *egentligen* sysselsatte sig med. Han vill definiera in Goffman i en eller annan traditionell skola och därmed liksom kolonisera Goffman. I boken *Conflict sociology* (1975) menar han att Goffman är ”konfliktsociolog” och i texten från 1988 vill han visa att Goffman finns inom den durkheimiska traditionen. I läroboken *The discovery of society* (Collins & Makowsky 1989) placeras Goffman i traditionen efter Durkheim, samtidigt som han kopplas till den så kallade stämplingsteorin och delvis till etnometodologin, förutom att Goffmans dramaturgiska perspektiv presenteras. Collins pendlar mellan hyllning, indefiniering och koloniseringsförsök. Hans relation till Goffman är sammansatt av beundran och kritik och tycks mig vara liken far–sonrelation. En indikation på detta har jag hittat i en intervju med Collins där han svarar på frågan om sin sociologiska orientering:

Det är ganska vanligt att se Durkheims sociologiska skola som en funktionalistisk skola. [...] Jag anser att Durkheim var ganska mycket av en funktionalist innan själva det begreppet började användas. Goffman, den mest framträdande mikrosociologen, ser många för den delen som symbolisk interaktionist. Det gillade han inte själv. Han tyckte om mig därför att jag var en de få som kunde se att han inte var symbolisk interaktionist, utan rakt av tillhörde den brittiska antropologiska skolan och durkheimianerna, ett slags mikrofunktionalist. (Maclean & Yocom 2000)

Fadern verkar dock lika motsträvig som sonen är ihärdig, även om han själv inte kunnat göra aktivt motstånd sedan sin död 1982, utan det är snarare hans mångfasetterade texter som gör motstånd. Det framgår när Collins exempelvis kopplar samman Goffman med stämplingsteorin, vilken går ut på att personer i någon mening blir sådana som omgivningen förväntar sig att de är. Om till exempel omgivningen ser en person som avvikande tenderar denna person att anta rollen som avvikare eller åtminstone något i den stilen (Collins & Makowsky 1989). Det står tämligen klart att Goffman delade Meads uppfattning att människor tenderar att bli, eller åtminstone på den synliga ytan försöker vara eller visar upp sig, sådana som deras omgivning förväntar sig. Men Goffman tycktes mena att detta var något annat än ”stämplingsteori”, som han förefaller vara skeptisk till, vilket följande rader ur artikeln ”The insanity of place” antyder:

Mentala symptom är varken något i sig själv eller vad som helst som etiketteras så. Mentala symptom är handlingar utförda av en individ som öppet avslöjar för andra att han gör antaganden om sig själv som hans sociala omgivning varken kan tillåta honom att göra eller kan göra så mycket åt för att ändra. (Goffman 1971a s. 356)

Han skriver vidare i *Stigma* att avvikare är exempel på ”människokategorier som har skapats av forskarna och som sedan utforskas av dem” (1971b s. 168).

Collins har, i likhet med en del andra sociologer, ett starkt behov av att placera teorier och teoretiker i boxar. I en intervju med Verhoeven (1993) säger Goffman att han inte kan ta det teoretiska etiketterandet på allvar, och att han finner det smått löjeväckande framgår av tonen i hans svar. I sin replik till Denzin och Keller utgjuter han sig också över deras behov av att kategorisera forskning i paradigm och skolor. I det sammanhanget kan nämnas att Zerubavel berättar om en lektion som Goffman höll där han ifrågasatte hela tanken med ”teoretiska skolor” och bland annat sa följande: ”Vad är symbolisk interaktionism? Något Blumer hittade på för att benämna sådant som människor gör ändå” (Zerubavel 2008). Goffmans aversion mot skolbildningar kommer också till uttryck i hans bedömningar av artikelmanus inskickade till tidskriften *Language and Society*, av vilka dess mångårige redaktör Dell Hymes återger några exempel i en text.

Exempelvis skriver Goffman om en artikelförfattare som verkar vara troende etnometodolog eftersom han endast söker efter bekräftelser på att etnometodologin har svaren och ”att detta radikalt skiljer männen från pojkarna och att artikelförfattaren nu kommer att bli erkänd av de andra männen som en av dem” (Goffman citerad i Hymes 2000 s. 54).

Goffmans egensinne i förhållande till skolbildningar kan nog förväxlas med ett slags överlägsenhet, men jag får en känsla av att Goffman snarare uppfattade teoretiska skolor och andra snarlika indelningar som fängelser, och han skriver dessutom att de inte svarar mot verkligt socialt liv (Goffman 1981b). Samtidigt tror jag att man skulle kunna härleda Goffmans ovilja att ge sig själv en etikett ur hans eget sociologiska tänkande. I artikeln ”The interaction order” (1983b) skiljer han nämligen mellan två fundamentalt olika sätt att identifiera en individ: det kategoriserande sättet, som går ut på att individen placeras i de olika kategorierna ålder, kön, klass och ”ras”, samt det individualiserande sättet, som lyfter fram det individuellt unika. Om man frågar en individ hurdan hon/han är får man nog förvänta sig att han/hon beskriver sig mer med hänvisning till individuell än till kategoriserande identifikation, medan man på motsvarande sätt kan förvänta sig att om man frågar en individ hur en annan individ är så års sannolikheten större att hänvisningar görs mer till kategoriserande än till individuell identifikation.⁴ Om man alltså hade frågat Goffman vad slags sociolog han var skulle tyngdpunkten i hans svar sannolikt ha varit individuellt kategoriserande, medan om man frågar en annan sociolog vad slags sociolog Goffman är kommer denne sannolikt att svara genom att placera Goffman i en eller annan mer eller mindre relevant sociologisk teori- och/eller metodkategori (i det perspektivet är den tidigare citerade passagen ur sociologilexikonet, där Goffmans temperament tas upp, ännu mer förbluffande).

4 Inom ramen för en undersökning av politiska sympatier försökte jag och två kollegor att i en enkätundersökning ställa frågor som var såväl kategoriserande som individuellt identifierande. När det t.ex. gällde ålder frågade vi hur gammal den svarande var men också om personen kände sig som sin ålder eller som äldre eller yngre än sin ålder. Respondentens kön fastställdes på vanligt sätt men kompletterades också med en fråga om personens attityd till kvinnors ökande inflytande i politiken. Genom att kombinera svaren kunde vi skapa nya kategorier på basis av kategoriserande och individuell identifikation, vilka sedan kunde relateras till olika andra företeelser, t.ex. politiska sympatier. Se vidare Böök, Olofsson & Persson (1994) samt Persson (1997).

Kategorisering kan naturligtvis hjälpa oss att förstå bättre, men den kan också upplevas som ett fängelse. Samtidigt är det inget tvång att kategorisera Goffman eller någon annan sociolog. För egen del anser jag att Charles Lemert visar att man kan gå en annan väg än den som innebär att man definierar in eller ut Goffman: man kan betrakta Goffmans sociologi på de villkor han själv ställde upp och inte nödvändigtvis förvandla honom till något annat:

Antingen de berömmar eller klagar vill en stor del av Goffmans skarpsinniga kritiker att hanska vara en annan än han var – och en annan än han påstod sig vara. Goffman [...] tänkte på sig själv (och sitt forskningsfält) i enkla termer: en arbetande sociolog, otålig inför kategorier och djärv i sitt analyserande. (Lemert 1997b s. xii)

Tillhörigheten till vetenskapssamhället är emellertid inte ovillkorlig och dess metodspråk har den manifesta funktionen att det både kommunicerar de arbets- och tillvägagångssätt som gett upphov till forskningsresultaten och kontrollerar vetenskapligheten, medan dess teorispråk har en motsvarande funktion genom att det kommunicerar resultat vars rimlighet kan bedömas i förhållande till annan forskning. Men dessa språk, med vad som skulle kunna kallas olika dialekter som svarar mot olika sätt att göra vetenskaplig kunskap, har också den latenta funktionen att de svetsar samman dem som talar språken och dialekterna. I likhet med andra språk är de alltså sociala och etablerar kategorier i förhållande till vilka tillhörighet respektive individuellt oberoende kan definieras och regleras.

Jag tror att just Goffmans syn på förhållandet mellan individen, de andra och samhället skulle kunna hjälpa oss att förstå regleringen av tillhörighet inom det vetenskapliga sociologisamhället. Som framgått kan Goffman tolkas på en rad olika sätt, och man kan till exempel finna stöd för att Goffman förstår förhållandet mellan individ och samhälle på ett strukturalistiskt och durkheimskt ritualiserande sätt. Man kan emellertid också argumentera för att Goffman betonar aktören starkare än strukturen, vilket exempelvis Lidz gör när han förklarar att anledningen till att han hade svårt för en del av Goffmans böcker var att de verkade ”odurkheimska: de betraktade den normativa ordningen som något människor manipulerade för att vinna fördelar på andras bekostnad, inte något som

binder samman och reglerar interaktionen med andra” (Lidz 2008). Den strukturbetonande uppfattningen får stöd av till exempel följande formulering av Goffman, vilken också inleder detta kapitel:

Samtidigt som en persons sociala ansikte kan vara hans mest personliga egendom och centrum för hans trygghet och glädje, är det dock bara ett lån till honom från samhällets sida. Det kommer att fråntas honom om han inte uppför sig på ett sätt som är värdigt det. Godkända attribut och deras relation till ansiktet gör varje människa till sin egen fångvaktare. Detta är ett grundläggande socialt tvång, även om de enskilda individerna var för sig kan gilla sitt fängelse. (1970b s. 15f)

Om vi tillämpar det synsättet på förhållandet mellan individ och vetenskapssamhälle kan den individuella forskaren sägas låna vetenskaplig legitimitet av vetenskapssamhället och dess metodologiska och teoretiska språk, procedurer och ritualer. Tillhörigheten är således villkorlig: om forskaren inte använder metoder och teorier, eller åtminstone metod- och teorispråk, som erkänns av vetenskapssamhället riskerar han eller hon att utdefinieras eller marginaliseras.

Uppfattningen att Goffman starkare betonar aktören än strukturen är det å andra sidan inte heller särskilt svårt att finna stöd för, till exempel i följande rader i boken *Totala institutioner*:

Utan någonting att tillhöra har vi ingen fast personlighet, och samtidigt medför total anslutning och tillgivenhet till vilken social enhet det vara må ett slags frånvaro av personlighet. Vår upplevelse av att vara en person kan ha sitt ursprung i att vi dras in i en större social enhet; vår känsla av att ha en personlighet kan uppstå i de obetydliga⁵ sätt med vilka vi motstår den sociala enhetens tryck på oss. Vår status stötts upp av världens solida byggnader, medan vår känsla av personlig identitet ofta bor i sprickorna. (1973 s. 211)

5 I originalet med titeln *Asylums* (Goffman 1961a) använder Goffman ordet *little*, som alltså i den svenska utgåvan översatts med ”obetydliga”. Det är emellertid inte obetydliga som dessa små sätt att göra motstånd är – de är snarare små och betydelsefulla. Kanske är de obetydliga i ett slags makroperspektiv, men på mikronivån är de betydelsefulla.

Men detta är inget renodlat aktörsperspektiv, och jag skulle vilja hävda att vad Goffman gör är att försöka överbrygga klyftan mellan strukturellt och aktörsbetonande perspektiv genom att framställa förhållandet mellan individ och samhälle som ett spänningsfält, vilket får kraft från samhällets tillhörighetsreglering och sammanhållningsproduktion men också från individuell motsträvighet i olika former. I detta avseende är Goffmans sociologi dubbel och kommer också till uttryck i dess samtida betoning av ritualisering och sårbarhet. Om vi nu tillämpar idén om att strukturella och aktörsbetonande perspektiv kan relateras till varandra som ett spänningsfält på förhållandet mellan individ och vetenskapssamhälle finner man vid den ena polen i spänningsfältet individens totala anslutning till en social enhet och samtida frånvär av personlig identitet, medan man vid den andra polen finner den personlighetskänsla som uppstår i motståndet mot den sociala enhetens tryck. Flecks framställning av stabila tankekollektiv tillför detta spänningsfält en kunskapsdimension:

Om en större grupp existerar tillräckligt länge fixeras tankestilen och fåren formell struktur. Den praktiska funktionen kommer då att dominera över den skapande stämningen, som reducerats till en bestämd, diskret, disciplinerad och slätstruken nivå. (1997 s. 103)

Med Kuhn kunde man kalla detta för normalvetenskap, vilken är inriktad på problemlösning inom ett speciellt paradigms givna ram: "Kanske är den mest slående egenskapen hos normal forskning hur lite den siktar till att åstadkomma verkliga nyheter, begreppsmässigt eller empiriskt" (Kuhn 1979 s. 40) Ett annat sätt att uttrycka detta är att normalvetenskapen arbetar mer med hur-frågor än med varför-frågor. Normalvetenskapen kan möjligen ses som en del av det solida byggnadsverk som skänker status, medan den samtidigt skapar förutsättningar för avvikare och outsiders att genom motstånd bekräfta sin personliga identitet.

Goffman och det sociologiska vetenskapssamhället

Vilka konkreta slutsatser kan man då dra av detta när det gäller förhållandet mellan Goffman och det sociologiska vetenskapssamhället? Man får intrycket att varken Goffman eller dominerande delar av sociologisamhäl-

let lyckas eller vill etablera någon verklig kommunikation – åtminstone fram till Goffmans död 1982, därefter saknas möjligheten men knappast viljan. I Goffmans tal som nybliven ordförande i det amerikanska sociologförbundet 1982, vilket han på grund av sjukdom aldrig höll, konstateras lakoniskt att kollegorna inte varit överväldigade över hans projekt att analysera mikroaspekter av socialt samspel (1983b s. 2). Å andra sidan får man också en känsla av att Goffman egentligen var ganska tillfreds med att sociologisamhällets ”solida byggnader” inte gav hans sociologi status, eftersom detta i stället skänkte hans sociologi och honom själv identitet. Goffmans emellanåt ganska sarkastiska och retliga kommentarer till vad som egentligen räknas inom sociologisamhället antyder det. Jag har redan nämnt passagen i boken *Frame analysis*, där han säger sig endast arbeta med sekundära frågor, och ett annat exempel finns i inledningen till boken *Interaction ritual* (1967), där han om bokens sex uppsatser skriver: ”Tyvärr finns det inte mycket som är matnyttigt i dem...” (Goffman 1970b s. 8). I intervjun med Verhoeven ges också en del informationer som kommer i ett annat ljus med ovanstående inramning. Goffman uppger till exempel att han aldrig anställt någon medarbetare under hela sin karriär, till skillnad från många av sina professorskollegor, och han säger också att han är skeptisk till den institutionalisering sociologin genomgått och som gett upphov till olika under- och bindestreckssociologier. Man kan tolka detta som att Goffman säger att han inte är någon skolbildare eller sociologisk imperiebyggare, utan han ser sig som en individuellt oberoende sociolog, vilket inte minst mot bakgrund av hans eget perspektiv ter sig märkligt. Det kan också nämnas att MacCannell (1983) gjort en poäng av att Goffman alltid definierade sig negativt i förhållande till en skolbildning, en grupp eller forskningsfältet i fråga. När allt kommer omkring speglar detta ganska väl Goffmans egen tes i boken *Totala institutioner* att personligheten utvecklas just ”gentemot någonting”.

Goffman bedrev sina studier och rapporterade dem i en rad artiklar och böcker. Hans primära intresse verkade vara beskrivning, analys och tolkning av olika former av socialt samspel, inte att framställa förhållandet mellan sin och andras forskning eller att syntetisera, vilket också Giddens (2009) konstaterar i en text med anledning av femtioårsjubileet av utgivningen av Goffmans bok *The presentation of self in everyday life*. Men det är just det som en rad av hans sociologiska kommentatorer håller fram som

hans kanske största brist. Om vi mot bakgrund av det hittills sagda föreställer oss en dialog mellan Goffman och sociologisamhället skulle den kunna se ut så här:

- Här är vad jag gjort – bedöm det! säger Goffman.
- Okej, detta är alltså vad du gjort, men vi kan inte bedöma det om du inte sätter det i relation till annan forskning, svarar sociologisamhället.
- Ta mig som jag är eller, snarare, som jag *framställer* mig!
- Varför ska vi göra det när vi inte gör det med någon annan?

Dialogen utgör en illustration av den tidigare nämnda kategoriserande identifieringen, som går ut på att placera individen i en eller annan social kategori, respektive den individuella identifieringen, som tar fasta på det individuellt unika. Goffman verkar vilja undgå kategorisering, medan sociologisamhället inte nöjer sig med individuell identifiering. Eller annorlunda uttryckt: Goffman vill träda ut ur mängden, medan sociologisamhället vill ha reda på vilken mängd han ska placeras in i.

Det är i samtalet inom vetenskapssamhället som den individuella forskaren kan få de andras bekräftelse på sin tillhörighet, och hans eller hennes sätt att tala om sin forskningsprocess gör då skillnad. Goffman föreföll framställa sig som alltför originell därför att han inte deltog i sociologisamhällets förankrande samtal och därmed säkrade sin tillhörighet genom att framställa sin forskning inom ramen för ett vedertaget metodologiskt och teoretiskt språk. Han gjorde i och för sig inte alls anspråk på originalitet, vilket kanske var ett utslag av falsk blygsamhet, men framstod som egensinnig eftersom han föreföll vända ryggen åt det vetenskapliga samhällets vanliga ritualer. Egensinnet kan ju också sägas ha tagit sig uttryck i det faktum att han definierade en stor mängd nya begrepp, hela niohundra enligt en som räknat dem, och som jag återkommer till i kapitlet om Goffmans metoder. Dessa begrepp kom liksom att bilda ett eget speciellt och nytt tankeuniversum. Detta kan ses som ett uttryck antingen för utanförskap eller för en vilja att vara utanför, och i någon mån illustreras detta icke-deltagande i sociologisamhället av Goffmans publicerade artiklar. I tabell 8.1 har jag därför ordnat Goffmans vetenskapliga artiklar så att det framgår var och när de publicerades.⁶

6 En fullständig bibliografi över Goffmans verk återfinns efter referenslistan i slutet av boken.

Tabell 8.1. Goffmans artiklar.

Tidskrift	1950-talet	1960-talet	1970-talet	1980-talet
<i>British Journal of Sociology</i>	1951 "Symbols of class status"			
<i>Psychiatry</i>	1952 "On cooling the mark out" 1955 "On face-work" 1957 Recension av Other people's money 1957 "A sociologist's view (On some convergences of sociology and psychiatry)" 1959 "The moral career of the mental patient"	1969 "The insanity of place"		
<i>American Journal of Sociology</i>	1955 Recension av Tobatí: Paraguayan town 1955 Recension av Children's humor 1956 "Embarrassment and social organization"			1983 "Felicity's condition"
<i>American Anthropologist</i>	1956 "The nature of deference and demeanor"	1964 "The neglected situation"		
<i>Human Relations</i>	1957 "Alienation from interaction"			
<i>Administrative Science Quarterly</i>	1957 Recension av Human problems of a state mental hospital			
<i>Language and Society</i>			1976 "Replies and responses"	
<i>Psychology Today</i>			1977 "Genderisms"	
<i>Theory and Society</i>			1977 "The arrangement between the sexes"	
<i>Language</i>			1978 "Response cries"	
<i>Semiotica</i>			1979 "Footing"	
<i>Contemporary Sociology</i>				1981 "A reply to Denzin and Keller"
<i>American Sociological Review</i>				1983 "The interaction order"
<i>Journal of Contemporary Ethnography</i>				1989 "On fieldwork"

För det första kan konstateras att störst andel av Goffmans artiklar publicerades i tidskriften *Psychiatry* och över huvud taget i tidskrifter som så att säga låg utanför sociologisamhället.

För det andra framgår att han publicerade artiklar huvudsakligen under de tio första och de tio sista åren av sin karriär. Jag har ingen aning om vilket slags mönster som utmärker forskares publiceringsprofiler, men man kan kanske, som i Goffmans fall, förvänta sig en flitigare publicering i tidskrifter under början av karriären, under ett slags etableringsfas. När det gäller artiklarna under de tio sista åren i Goffmans karriär behandlar flera av dem i någon mening nya områden för Goffman: genus och språk. Språktemat närmar sig Goffman i och för sig redan i artikeln ”The neglected situation” 1964, men det är först under andra hälften av 1970-talet och på 1980-talet som det blommar ut. Dethör också till saken att under perioden 1959–1971 publicerar Goffman åtta böcker, i vilka i och för sig fem tidigare artiklar återpublicerades men som till övervägande del bestod av ny text på flera olika forskningsområden.

För det tredje ser vi att Goffman inte publicerades speciellt frekvent i sociologins tyngre disciplintidskrifter. *American Journal of Sociology* (AJS) publicerade exempelvis fyra artiklar av Goffman, varav två var recensioner tidigt i karriären, en publicerades innan Goffman blev känd som sociolog och den därpå följande publicerades tjugosju år senare, året efter Goffmans död. Om AJS skulle vara en persons enda sociologiska källa skulle således Goffman knappast ha existerat som skrivande sociolog! När det gäller övriga sociologiska tidskrifter publicerades Goffman en gång i *British Journal of Sociology*, redan 1951, och artikeln ”Symbols of class status” (Goffman 1951) var enligt Collins (1986 s. 110) ”förmodligen Goffmans sista försök att explicit bidra till en existerande forskningstradition”. Goffmans debut i tidskriften *American Sociological Review* lät vänta på sig ända till 1983, och det var då hans tal som ordförande i American Sociological Association som publicerades postumt. *Theory and Society* publicerade Goffman vid ett tillfälle.

Jag vet inte vilka slutsatser som kan dras av Goffmans publiceringsprofil så länge man inte vet om Goffman faktiskt försökte bli publicerad i sociologins tidskrifter. Blev han refuserad? Eller föredrog han att ge ut böcker som i några fall spreds i jätteupplagor? Var det kanske royaltyinkomsterna från bokutgivning som lockade?

*Goffman och det svenska sociologisamhället*⁷

Fyra av Goffmans verk har getts ut på svenska. Deras öden på den svenska bokmarknaden har varit varierande. Boken *När människor möts* gavs ut 1970 av Bonniers förlag i uppskattningsvis 4 000 exemplar och sedan inte i några ytterligare upplagor.⁸ Bokförlaget Prisma har gett ut de tre andra böckerna: *Stigma*, *Totala institutioner* och *Jaget och maskerna*, de tre som Jenny Diski menar är obligatorisk läsning i "det inofficiella University of Pelican Books kurs om att samla information och idéer om världen" (2004 s. 10). *Stigma* har getts ut i fyra svenska upplagor 1971–2011 och sålts i 8 003 exemplar. *Totala institutioner* har publicerats i fyra svenska upplagor 1973–2007 och 4 170 exemplar har sålts. *Jaget och maskerna* har sex svenska upplagor 1974–2009 och är den av Goffmans böcker som haft störst framgång i svensk översättning. Enligt uppgift från bokförlaget Prisma hade den sålts i cirka 8 500 exemplar fram till 1999,⁹ medan den enligt uppgift från förlaget 2011 totalt har sålts i 24 900 exemplar.¹⁰ Jag har ingen aning om vad man kan förvänta sig beträffande en boks kvantitativa öde på den svenska bokmarknaden, men med undantag av *Jaget och maskerna* kan Goffmans böcker förmodligen inte sägas ha varit ovanligt framgångsrika här. Förklaringen till detta är inte att Goffman är en obskyr sociologisk gestalt, vilket framgår av en mätning som "Web of Science" gjort av de mest citerade författarna till böcker 2007 inom samhällsvetenskap och humaniora. Goffman hamnar där på sjätte plats, efter Giddens och före Habermas.¹¹

Låt mig nu för ett ögonblick dröja vid Goffman i några svenska sociologiläroböcker som användes i Sverige 1970–2000.¹² Joachim Israels *Sociologi*,

7 Delar av detta och följande avsnitt har presenterats under rubriken "Why Goffman never made it into the Swedish textbooks" på 2011 års Couch-Stone Symposium, vilket anordnas årligen av The Society for the Study of Symbolic Interaction inom det amerikanska sociologförbundet.

8 Enligt uppgift från Barbro Ek, Bonnierförlagens arkiv (personlig kommunikation 1999-06-17).

9 Uppgift från Barbro Östbye, Bokförlaget Prisma (personlig kommunikation 1999-06-21).

10 Uppgifterna om upplagor efter 1999 har jag erhållit från Eva Olsen på Norstedts förlagsgrupp (personlig kommunikation 2011-11-18).

11 *Times Higher Education* 2009-03-26.

12 Med svenska läroböcker menar jag här sådana böcker som försöker ta ett grepp på sociologin som helhet, som är skrivna av svenska sociologer och som använts inom grundutbildningen i sociologi vid svenska universitet och högskolor. Det finns en rad sociologiska läroböcker skrivna av svenska sociologer som rör olika specialgrenar, såsom medicinsk, konsumtionens, medvetandets, krigets, skolans och orgasmens sociologi, för att endast nämna några från 1970-talet. Dessa är inte med i underlaget för denna text, inte heller läroböcker på engelska såsom Ritzers (1983) från tidigt 1980-tal och Giddens (1989) från slutet av 1980-talet.

ett verk i två delar (1973a, 1973b), behandlar över huvud taget inte Goffmans sociologi. För att jämföra med två läroböcker från Norge och Finland, vilka gavs ut ungefär samtidigt som Israels böcker och också varit kurslitteratur vid svenska universitet och högskolor, så gör Aubert (1974) i sin lärobok *Socialt samspel* en relativt utförlig presentation av Goffmans perspektiv i kapitlet om sociala roller. Den finska sociologiläroboken *Sociologi* av Allardt och Littunen (1978), som gavs ut i åtta svenska upplagor under perioden 1962–1976, refererar flitigt till Goffman och flera av hans verk.

Under andra halvan av 1980-talet författades två svenska sociologiläroböcker där Goffman har fått större genomslag än i Israels böcker – men inte så mycket större. För det första Ulla Bergryds antologi (1987) där tjugotvå författare medverkar, en stor del av dem tongivande sociologer i Sverige. Endast en av författarna, Bo Eneroth, refererar till Goffman och då till *Jaget och maskerna* på ett relativt allmänt sätt. För det andra den av Himmelstrand och Svensson redigerade sociologiläroboken *Sverige – vardag och struktur*, med sin stora ambition att ”ge en samlad presentation av det svenska samhället i sociologisk belysning” (1988 s. 13), där det finns en referens till Goffmans bok *Totala institutioner*. Jag återkommer till den referensen om ett ögonblick eftersom den visar på ett sätt att behandla Goffman som är en nyckel till hur vi kan förstå Goffman inom svensk sociologi fram till ungefär år 2000.

På 1990-talet gavs en sociologilärobok ut: *Det sociala landskapet* (Ahrne m.fl. 1996). I den boken refereras en gång till Goffman. I sammanhanget ska nämnas att Göran Ahrne, en av bokens författare, är den mig veterligt enda svenska sociolog som nämns i den nu ganska omfattande internationella litteraturen om Goffman, närmare bestämt i Smith (1999) och då Ahrnes artikel om bland annat rolldistans i *Acta Sociologica* (Ahrne 1974).¹³

Goffman är ingen välfärdssociolog

Man måste fråga sig hur det kan komma sig att Goffman praktiskt taget inte existerade i svenska sociologiläroböcker under perioden 1970–2000.

13 I sammanhanget kan också nämnas att den enda svenska sociolog som Goffman mig veterligt refererade till i någon av sina texter var Hans Zetterberg och hans artikel ”Compliant actions”, publicerad i *Acta Sociologica* 1957. Referensen finns i Goffman 1961b. August Strindberg nämns för övrigt i boken *Frame analysis*.

Jag har inget uttömmande svar på den frågan, men att man inte ens kritiserar Goffman tyder på att många svenska sociologer uppfattat Goffmans sociologi som mer eller mindre apart och/eller oanvändbar. Jag antar att man upplevt det som att Goffman inte passar in i den, ofta ideologiskt övertygade, välfärdssociologi som var så frekvent inom det svenska sociologisamhället under nämnda period. Att Goffmans sociologi faktiskt skulle kunna infogas i en välfärdssociologi med intresse för socialpolitiska teman visar dock Allardt och Littunen i sin nämnda sociologilärobok, där Goffman kopplas till socialpolitik, kriminalpolitik, hälsovårdspolitik och sjukvård. Därmed kvarstår endast ideologin, alltså att Goffmans analyser inte kan förenas med den svenska välfärdssociologins ideologiska b(i)as. Så om Goffman ska kombineras med svensk välfärdssociologi behöver hans sociologi inramas på ett annat sätt än vad Goffman själv gjorde.¹⁴ I den nämnda läroboken *Sverige – vardag och struktur* försöker Tengvald (1988) göra just det.

För att göra Tengvalds försök rättvisa måste vi se det i ljuset av den ideologi som åtminstone bokens redaktörer vill ska sätta sin prägel på hela boken. Himmelstrand formulerar ideologin i sitt inledningskapitel med titeln ”Den sociologiska analysen av Sverige”. Han skriver (och jag ber läsaren särskilt notera likheten med Kuhns beskrivning av normalvetenskapen):

Vad som skymtar i min översikt av bokens disposition är också en annan bild – bilden av hursärdrag och problem uppstår i samhällets bas och hur dessa problem hanteras i utbildning och massmedia, som ju handlar om dessa problem, och hur organisationer, politik och stat försöker bearbeta och lösa dem och kanske delvis lyckas, varefter nya problem uppstår och hela problemlösningsprocessen fortsätter att rulla fram genom historien. Problem

14 Som student läste jag Goffmans bok *Totala institutioner* i grundutbildningen i slutet av 1970-talet, och jag vill minnas att Goffman framställdes som socialpolitisk kritiker, vilket gjorde att han blev endast en i kören av alla kritiker vi läste. Att han faktiskt sjöng ganska falskt i den socialpolitiska kritikerkören upptäckte jag först några år senare när jag som doktorand och ung sociologilärare utvecklade kursmomentet ”Socialpsykologi och makt”, i vilket Goffmans bok *Jaget och maskerna* var det centrala inslaget. Läsningen av den boken var omskakande och det centrala begreppet intrycksstyrning befriade mig på gott och ont från många illusioner, t.ex. beträffande Goffman och hans bok *Totala institutioner*.

genereras, uppmärksammas, löses mer eller mindre framgångsrikt, nya problem genereras osv. Framför oss ser vi kanske bilden av en relativt harmonisk och åtminstone för Sveriges del relativt framgångsrik problemlösningsprocess, en god cirkel som i en uppåtgående spiral för Sverige framåt i historien. (Himmelstrand 1988 s. 19f)

Hur kan Goffman definieras in i denna välfärdsstatens problemlösningsprocess? Man kan uppfatta det som att det just är det problemet Tengvald hanterar i sin text ”Samhället och folkhälsan”. Mot bakgrund av den sociala isolering som drabbar dem som placeras i institutioner för mentalsjuka, utvecklingsstörda etcetera, framställer hon Goffman som ”en banbrytare för den sociologiska forskningstradition, som studerat de institutionsskador som drabbar människor som utsätts för sådan social isolering, främst de allvarliga konsekvenserna för deras självbild och identitetsuppfattning och för möjligheterna att senare fungera i vardagslivet” (Tengvald 1988 s. 684). Goffman framställs således som ett slags frihetlig och kritisk välfärds sociolog. Sunesson gör på sätt och vis samma sak i en uppsats om forskningsämnet socialt arbete vid svenska universitet och skriver:

Under 1900-talet utvecklas reflexionerna över dessa institutionaliseradesamhällsapparater. Det första reflexiva temat är reformpedagogik och institutionskritik, där vi omkring 1960 såg en kulmen med bildstormare som Goffman, Foucault, Laing och Szasz, även om man under hela seklet kritiserat anstalter och uppfostran. (Sunesson 2003 s. 83)

Liknande förenklingar av Goffmans analys av totala institutioner finner vi hos Sennett (2003 s. 157), som antyder att Goffman var med i det byggarlag som lade grunden för det sena 1900-talets avinstitutionaliseringströrelse. Goffmans essäer i boken *Totala institutioner* ses då som en del av en frihetlig kritik av institutionaliserat tvång, av fängelser och mentalsjukhus, och Goffmans beskrivning av ”den destruktiva sociala dynamiken inom psykiatriska institutioner” (Grounds 1987) gör att han kan definieras in i den så kallade antipsykiatri – vilket kan kännas befogat mot bakgrund av den skarpa kritiken av tvångsinstitutioner – som här i baksidestexten till den svenska utgåvan av boken *När människor möts*:

Erving Goffman är ett av de verkligt stora namnen inom sociologin. Han är nu professor i antropologi och sociologi vid universitetet i Pennsylvania. Till sin åskådning hör han dock snarare till de brittiska anti-psykiaterna. (Goffman 1970b).

Goffman formulerade inte sin kritik av tvångsinstitutioner i politiska termer – med ett undantag som i dagsällan nämns i den stora sekundärlitteraturen om Goffman, vilket kan bero på att den tidigare så populära anti-psykiatrin efter den faktiska avinstitutionaliseringen av mentalvården har hamnat i ett mycket negativt ljus. Tillsammans med psykiatriprofessorn Thomas Szasz och juridikdekanen George Alexander instiftade Goffman 1970 organisationen American Association for the Abolition of Involuntary Mental Hospitalization (Amerikanska sammanslutningen för avskaffandet av ofrivillig vård på mentalsjukhus). Syftet med organisationen var att öka medvetandet om de avhumaniserande konsekvenserna av tvång inom i synnerhet psykiatrisk sjukhusvård för att bidra till reformer och hjälpa individer som ville undvika psykiatriskt tvång med olika juridiska medel. Organisationen gav också fram till 1980 ut nyhetsbrevet *The Abolitionist*, av vars första nummer framgår att Goffman tillsammans med Szasz och Alexander också var nyhetsbrevets ”directors” (*The Abolitionist* 1971, 1979). Goffmans analys av mentalsjukhus och andra totala institutioner placerar honom emellertid inte entydigt inom antipsykiatrin. Berger hävdar att Goffman inte alls hör hemma där:

Det bor en liten Nietzsche någonstans i Goffman, en moralisk äventyrare mindre intresserad av om regler är rättvisa eller orättvisa än av vad de risker som är förknippade med regelbrott och regelföljande avslöjar om känslan av att ha ett jag. Det verkar exempelvis ibland som om till och med Goffmans välkända ”sympati” för mentalpatienter och vansinniga inte har att göra med vare sig deras status som offer för familjers svek, institutioners barbari eller något slags laingiansk uppskattning av den verklig-hetsuppfattning som följer med schizofreni. Snarare verkar Goffman tacka mentalpatienter och vansinniga för att de har lärt honom något om de uppföranderegler som normala människor förlitar sig till. (Berger 2000 s. 282f)

I mer analytiska ordalag uttryckte Goffman ungefär samma sak i en diskussion om patientperspektivet på en konferens om ”grupprocesser” 1956, där Goffman var en av fyra särskilt inbjudna gäster. Hans uppdrag var att inleda och delta i en diskussion om ”mellanindividuell övertalning” där bland andra också Margaret Mead, Gregory Bateson och Ray Birdwhistell deltog aktivt.

Sociologer måste intressera sig för det perspektiv som de människor som de studerar tar eftersom det är utifrån det perspektivet som den värld som sociologen studerar konstrueras. En patient är i en värld, han har ett socialt liv och det är vårt jobb att ta oss in i den världen. Min uppgift är att berätta för er om patientens sociala värld. (Goffman 1957d s. 136)

Vidare i förordet till *Totala institutioner*:

En grups världsuppfattning fungerar ju så att den ger medlemmarna stöd och förser dem med en självtröstande syn på sin egen situation och en förutfattad mening om utanförstående – i detta fall läkare, sköterskor, vårdare och släktingar. Det går inte att troget återge patientens situation utan att bli partisk. (Som ursäkt för denna partiskhet vill jag framhålla att tendensen åtminstone går åt rätt håll, eftersom nästan all vetenskaplig litteratur om mentalt patienter skrivits från psykiaterns synpunkt; och han befinner sig socialt sett på den motsatta sidan.) (Goffman 1973 s. 7f)

Och slutligen när Goffman analyserar socialt samspel som social ritual och använder sådant samspel inom ett mentalsjukhus som kontrasterande exempel för att tydligare se den ordning som över huvud taget präglar socialt samspel och konkluderar:

En av de grunder på vilka mentalsjukhus överallt i världen skiljer sina patienter åt är graden av lätt iakttagbar ”mental sjukdom”. I stort sett betyder detta att patienter graderas efter hur mycket de bryter mot det sociala umgängets ceremoniella regler. Det finns mycket goda praktiska skäl för att på detta sätt sortera upp patienterna på olika avdelningar, och i själva verket är det en efterbliven institution som inte gör så. (Goffman 1970b s. 85)

Som jag ser det och försökt visa ovan håller inte Goffmans påstådda roll som reformator av tvångsinstitutioner för en ordentlig prövning, vilket både Shalin (2010), Suibhne (2011) och Pettit (2011) också hävdar. Men inte heller Denzins motsatta uppfattning, att Goffman ”skapade illusionen att han brydde sig om de vansinniga, underklassen och de handikappade” (Denzin 2003 s. 128), är hållbar. Goffmans förhållningssätt till totala institutioner är nämligen snarare analytiskt än normativt. Mot den bakgrunden tolkar jag citatet ovan som att han säger att mentalpatienter representerar ett *perspektiv* och inte endast en position. Hans primära sociologiska syfte är inte att brännmärka tvånget och förtrycket i sådana institutioner, utan snarare begripa hur samspelet mellan individen, de andra och samhället påverkas av dessa institutioners totalitära och tvångsmässiga former. En formulering som den följande distanserar till exempel framställningen från en enkel ideologisk kritik av tvångsinstitutioner:

Vare sig en viss total institution uppträder som en god eller ond kraft i samhället, så har den en makt, som delvis beror på undertryckandet av en hel rad verkliga eller möjliga familjer. Omvänt ger förekomsten av familjer en strukturell garanti för att totala eller slutna institutioner alltid kommer att möta motstånd. (Goffman 1973 s. 18f)

Det Goffman intresserar sig för är den totala institutionens form och interna sociala dynamik och dess motsättningar till andra institutionella former och sociala dynamiker. Det ska också nämnas att bland de olika totala institutionerna intresserade sig Goffman särskilt för just mentalsjukhuset, den enda totala institution som Goffman samlade in primärdata om. I verkligheten handlar hans bok *Totala institutioner* mer om mentalsjukhus än om andra totala institutioner, och han tenderar att underskatta skillnaderna mellan olika slags totala institutioner, exempelvis fängelser, internatskolor och kloster, för att inte tala om fartyg och ”slott och herrgårdar betraktade från tjänstefolkets synpunkt” (Goffman 1973 s. 14). Mouzelis (1971) har visat att totala institutioner har två karakteristiska drag som skiljer dem från andra institutioner: deras ”totalhet” (om detta, se kapitel 6) och deras formella organisationskaraktär. Därutöver finns en rad skillnader som sammanhänger med om ”klienterna” rekryteras med hjälp av tvång eller fri vilja.

I framställningen av den totala institutionens form och interna sociala dynamik måste Goffman självklart visa hur till exempel mentalsjukhuset förnedrar sina intagna och i synnerhet försöker ta ifrån dem de redskap som individen förfogar över för att kontrollera sin omgivning, sig själv och stärka sin självuppfattning. Samtidigt visar Goffman att den totala institutionen inte tar kål på denna individuella kraft, utan snarare tvingar den att utvecklas i andra banor. De intagnas motstånd mot personalen, den så kallade sekundära anpassningen och det ömsesidiga stödet mellan tvångsmässigt sammanfogade personer, blir till medel som ger den intagne viss kontroll och därmed blir de till forskansningar för den intagnes personlighet. Mot den bakgrunden skriver Goffman:

... en ironisk bieffekt av mer terapeutisk och tolerant behandling [är att] den intagne får mindre möjlighet att skydda sin personlighet genom att rikta sin fientlighet mot yttre måltavlor. (1973 s. 48)

Malin Åkerström (1983 s. 299) lyfter på ett insiktsfullt sätt fram just den aspekten av Goffmans analys av den totala institutionen när hon anlägger ett maktperspektiv på ”sådana egendomliga uppmaningar som nyttan av att ’öppna sig’ och att ’sluta spela roller’”.

I sammanhanget kan nämnas att när den amerikanske historikern William Graebner beskriver familjepolitikens uppgång och fall i USA under andra halvan av 1900-talet nämner han den så kallade Moynihanrapporten (U.S. Department of Labor 1965) med titeln *The negro family*, som handlade om familjen bland USA:s svarta befolkning och som i hög grad byggde på den syn på institutioner som var dominerande inom samhällsvetenskapen i det tidiga 1960-talet. Institutioner beskrevs som mäktiga krafter ”i stånd att krossa och besegra sina passiva och hjälplösa invånare”. Det kanske viktigaste bidraget till denna institutionssyn var Goffmans bok *Totala institutioner*, men trots att Moynihanrapporten delade dess grundsyn använde den inte begreppet total institution, skriver Graebner och fortsätter: ”... kanske därför att Goffmans framställning, trots sitt fokus på institutionsmakt, också visade de intagnas strategier för och möjligheter att göra motstånd” (Graebner 2002 s. 172). Goffmans bidrag var att visa både institutionernas makt och motståndet inuti dem, och därmed bekräftas inte den institutionskritik som renodlar bilden av de intagna som offer.

I artikeln ”The insanity of place”, som publicerades 1969 och som också utgör appendix i boken *Relations in public* (1971a), blir Goffmans analytiska förhållningssätt till mentalsjukhuset än tydligare. Men samtidigt är detta också Goffmans mest känslomässiga text, under förutsättning att man läser den som ett slags bearbetning av Goffmans egna upplevelser av att leva med en psykiskt sjuk fru (hon hade tagit sitt liv fem år tidigare): ”...meningsfull existens är hotad. [...] Och det som inte skulle vara möjligt att ändra – karaktären hos en älskad som man levde med – förefaller ändras i grunden och till det sämre inför ens ögon”, skriver Goffman bland annat (1971a s. 366f). Enligt Shalin (2010 s. 4) sker här ett skifte: medan Goffman tidigare identifierade sig mer med mentalsjukhusets patienter, identifierar han sig i denna text mer med patienternas familjer: ”Den situationella olämpligheten ramas nu in på ett mycket negativt sätt, utan att patienterna som i boken *Totala institutioner* romantiskt ges status som rebeller.” Goffman studerar nu vilket slags oordning det som kallas mentalsjukdom ger upphov till. Han visar att den mentalsjuka för det första hotar familjens ”meningsfulla existens”, och för det andra iakttar den mentalsjuka inte normalt socialt hänsynstagande och deltar följaktligen inte heller i det ritualiserade sociala arbete som pågår överallt där människor möts och, skriver Goffman, som skulle kunna få de andra att överse med hans fel (1971a s. 389). Goffman undersöker exakt samma fenomen i texten ”Mentala symptom och den allmänna ordningen”, som ingår i boken *När människor möts*:

Vi måste då fråga: vilken typ av social ordning är det speciellt som det psykotiska beteendet kränker? Det psykotiska beteendet går stick i stäv mot vad vi skulle kunna tänka oss som den offentliga ordningen, i synnerhet en sida av denna ordning: den som styr personer då de befinner sig i omedelbar närhet av varandra. Mycket av det psykotiska beteendet är i första hand en underlåtenhet att efterleva reglerna för samspel öga mot öga [...] en situationens otillbörlighet. (Goffman 1970b s. 129)

Man skulle möjligen kunna säga att dessa patienter saknar social kompetens, då definierad som dels den individuella förmågan att hantera relationer mellan sig själv, de andra och samhället (se vidare Persson 2003c), dels förmågan att rituellt inrama det egna deltagandet i social interaktion med

artighets- och hälsningsfraser, ursäkter, små respektfulla och sammanbindande ord (till exempel ”Ingen orsak”) med mera.

Det är också mot bakgrund av den sociala ordning som det psykotiska beteendet skapar som Goffman, strikt analytiskt, hävdar att mentalsjukhusets egentliga klienter inte är de intagna:

Om alla mentalsjukhus i en viss region tömdes och stängdes idag, skulle släktingar, polis och domare resa krav på nya imorgon; dessa mentalsjukhusets egentliga klienter skulle kräva en institution som tillfredsställde deras behov. (Goffman 1973 s. 257)

Goffman såg helt enkelt mentala problem som problem som ofta förorsakade social ordning (se också Scull 2004). Det är viktigt att påpeka att alla patienter på de gamla mentalsjukhusen inte var aktiva ordningsproblem, utan också ett slags definitionsproblem. De bröt ordningen genom att finnas, inte genom sitt görande, vilket vi blir varse genom Oliver Sacks bok *Awakenings* (och filmen med samma namn), vilken handlar om människor som efter första världskriget drabbades av ett slags sömnsjuka som svepte som en epidemi över världen och drabbade närmare fem miljoner människor. Många dog, andra fastnade i ett katatoniskt tillstånd som i många fall ledde till förvaring på mentalsjukhus. De till en början passiva huvudpersonerna i Sacks bok upptäcks efter fyrtio års ”sömn”, och författaren, nyutexaminerad läkare, samlar dem på en avdelning på mentalsjukhuset och väcker dem med hjälp av en medicin med namnet L-dopa. Sacks (1990 s. 62) refererar själv till Goffmans ”märkvärdiga bok *Asylums*”, och att dessa patienter fanns på mentalsjukhus visar den totala institutionen som just förvaringsplats.

Det är uppenbart att man kan använda Goffman för att kritisera tvångsinstitutioner och den psykiatriska symptomatologin, men det tycks mig som om Goffman ville något annat: att förstå det sociala samspelet inom sådana institutioner. I en tidig text om skillnader mellan sociologi och psykiatri framgår just detta när Goffman skriver om miljöterapi på Belmont Hospital i London där Maxwell Jones behandlade patienter

som påstås vara ”utagerande” eller ha ”personlighetsproblem” eller vara ”psykopater”. Jag hoppas att sociologer vill följa med och

se hur en segregerad social inrättning – en ”total institution” – försöker resocialisera redan socialiserade personer. Här får man möjlighet att uppleva något fundamentalt: man kan se hela den sociala cirkusen under en och samma tältduk. (Goffman 1957c s. 201)

Och om man betänker att Goffman knappast lät sig vägledas av frågan: ”Hur kan min forskning förbättra världen?” utan snarare av frågan: ”Hurdan är världen och varför är den sådan?” kan man kanske förstå varför Goffman inte varit speciellt populär inom den svenska välfärdssociologin, i alla fall inte den lite äldre sådana sociologin.

Slutsatsen av denna undersökning av svenska sociologiläroböcker fram till omkring år 2000 är att Goffman var i det närmaste osynlig. Goffmans sociologi har således inte varit någon viktig inspirationskälla för de forskare som haft en central ställning inom svensk sociologi sedan 1950-talet. En orsak till detta är som visats att den välfärdsforskning som dominerat svensk sociologi gör forskning för att förbättra samhället. Följaktligen har inte analytiska frågor av den typ som Goffman ställde upplevts som särskilt *nyttiga*. Detta bekräftas i någon mening av Katrin Fridjónsdóttirs antologi *Om svensk sociologi* (1987). I den boken berättar en rad inflytelserika svenska sociologer – alla utom bokens redaktör är för övrigt män – om sin vetenskapliga utveckling och syn på sociologins utveckling. Ingen verkar ha influerats särskilt starkt av Goffmans sociologi. Goffmans nämns såvitt jag kunnat uppfatta endast en gång i boken, av Edmund Dahlström, och då tillsammans med andra så kallade vardagslivssociologer. I sammanhanget kan nämnas fyra svenska sociologer födda kring 1940 som förhållit sig till Goffman. Göran Ahrne har redan nämnts. Gerd Lindgren har konsekvent använt Goffman som inspirationskälla, medan Björn Eriksson under senare tid kritiskt granskat Goffmans interaktionistiska sociologi, dock med förbluffande lös koppling till Goffmans publicerade arbeten (vilket jag återkommer till i nästa kapitel). Slutligen Johan Asplund, som insiktsfullt skrivit om delar av Goffmans sociologi. Han kan dock inte se någon avgörande skillnad mellan Parsons och Goffman: ”Den senare har bara dramatiserat den förres värld, gett den flera bottnar och kryddat den med bedragare och bedrägerier” (Asplund 1980 s. 113 och, i dansk version, Asplund 1975 s. 27). Jag delar inte den uppfattningen, men den är värd att reflektera över.

Populär inom grundutbildningen

Mot bakgrund av att Goffmans sociologi inte varit speciellt framträdande inom svensk sociologi före år 2000 är det intressant att den – eller kanske snarare några av Goffmans böcker – sedan åtminstone tidigt 1990-tal har en stark ställning inom svensk sociologisk grundutbildning. Redan 1998 gjordes en kartläggning av kurslitteratur i sociologikurser som visar att Goffmans bok *Jaget och maskerna* är en av de mest använda böckerna inom grundutbildningarna i sociologi vid svenska lärosäten. Vårterminen 1998 ingick den i kurslitteraturen inom elva av tjugofyra undersökta grundutbildningar. Det var endast fyra böcker som var mer använda: Giddens två sociologiläroböcker (som användes inom artion respektive fjorton grundutbildningar), Ahrne m.fl. (1996) (sexton grundutbildningar) samt Boglind m.fl. (fjorton grundutbildningar) (Lundberg Paldán 1998). Ytterligare en av Goffmans böcker var kurslitteratur vårterminen 1998, *Stigma*, men endast inom grundutbildningen i sociologi vid Lunds universitet.

Tabell 8.2. Böcker av Goffman i svenska sociologikurser 1998 och 2009.¹⁵

	1998	2009
<i>Antal undersökta lärosäten</i>	24	22
<i>Antal lärosäten där bok av Goffman finns i grundutbildningen i sociologi</i>	11	16
<i>Antal böcker av Goffman</i>	2	4 (plus Lemert & Branaman 1997 <i>The Goffman reader</i>)
<i>Mest frekvent använda bok</i>	<i>Jaget och maskerna</i>	<i>Jaget och maskerna</i>

¹⁵ Tabellen bygger, när det gäller år 1998, på data från nämnda undersökning (Lundberg Paldán 1998). För år 2009 har jag tagit fram data från de kursplaner för sociologikurser vid svenska universitet och högskolor som finns publicerade på Högskoleverkets www.studera.nu (besökt 2008-10-21) gällande vårterminen 2009.

Jag gjorde en uppföljande undersökning 2009 med hjälp av Högskoleverkets studera.nu-sajt, och resultaten sammanfattas i tabell 8.2, där jag också tagit med resultaten från den tidigare nämnda undersökningen från 1998.

Jämfört med 1998 har alltså fler lärosäten 2009 texter av Goffman som kurslitteratur. Kanske förklarar samma tendens att nyproducerade svenska sociologiläroböcker (t.ex. Engdahl & Larsson 2006, Lindgren 2007 och Heidegren & Wästerfors 2008) behandlar Goffman mer utförligt än de här undersökta föregångarna? Även ett par senare böcker av lärobokskaraktär som skrivits av äldre sociologer behandlar Goffmans sociologi: Ahrne (2007) och Eriksson (2007). I sammanhanget kan nämnas att när jag och en kollega förenat sedan intervjuade studenter som hade sökt doktorandtjänst i sociologi nämnde flera att Goffman var en viktig inspirationskälla; tre av dem menade att Goffmans bok *Jaget och maskerna* hade fått dem att se på världen på ett nytt sätt.

En tendens när det gäller Goffman och det svenska sociologisamhället är således att Goffman inte varit mer än marginellt företräd i läroböcker författade av äldre svenska sociologer före år 2000, samtidigt som litteratur av Goffman använts flitigt inom sociologisk grundutbildning i Sverige. I läroböcker författade av yngre svenska sociologer efter 2000 har vidare Goffmans sociologi en mycket mer framträdande plats än i äldre läroböcker. Det resultatet bekräftas av följande rader av Williams, trots att han refererar till förhållanden tjugofem år tillbaka i tiden:

Erving Goffman har fått ett något blandat mottagande i akademiska kretsar. Det är märkligt att samtidigt som hans anhängarskara bland studenter och doktorander är relativt stor, tas han inte på lika stort allvar bland mer etablerad akademisk personal. (Williams 1986 s. 348)

En annan tendens som här bara kan nämnas i förbigående är att det finns intresse för Goffmans sociologi inom andra discipliner än sociologi, i synnerhet gäller det socialpsykologi och kriminologi men också språksociologi, där det i dag finns en svensk lärobok med just den titeln författad av en professor i nordiska språk (Einarsson 2004) och en i sociolingvistik (Norrby & Håkansson 2010). Vidare har Goffmans perspektiv länge haft en stark ställning i den sociolingvistiska forskargruppen vid Linköpings

universitet (se Linell & Aronsson 2002, Adelswärd 1988, 2002). En av de mest spännande texterna om Goffman, skriven av en svensk forskare, är inte författad av en sociolog utan av socialantropologen Ulf Hannerz: ett kapitel med titeln ”The city as theater: Tales of Goffman” i boken *Exploring the city* (Hannerz 1980).

IV.

Osignifikanta andra, *frames* och metoder

9. Bland osignifikanta andra – på offentliga platser och på Internet

...när en individ befinner sig på en offentlig plats, rör han sig inte endast tyst och mekaniskt från plats till plats medan han hanterar trafikproblem, utan han är också konstant i färd med att upprätthålla en livskraftig position i relation till skeendena i sin närhet och utbyter därför gester med bekanta och obekanta andra för att försäkra sig om vad positionen innebär. Individen framstår som indifferent till främlingarna i hans närhet, men i realiteten är han tillräckligt uppmärksam för att, om det skulle visa sig nödvändigt, framställa korrigerande ritualer och förvandla främlingarna till en publik som får ta del av hans föreställning.

Goffman (1971a s. 154)

I detta kapitel kommer jag att problematisera Goffmans uppdelning i främre och bakre region med utgångspunkt i två egna studier av mobiltelefonersamtal på offentliga platser respektive så kallad *oversharing* i sociala medier. Användning av nya medier på offentliga platser och på Internet synes leda till att gränserna mellan främre och bakre region utsätts för ett tryck. Vad detta kan tänkas bero på försöker jag förstå med hjälp av Goffmans åtskillnad mellan dels utsända och överförda uttryck, dels fokuserad och ofokuserad interaktion.

Främre och bakre region i förvandling

I kapitel 4 om *performance*, roller och intrycksstyrning presenterades den för Goffmans sociologi centrala skillnaden mellan bakre och främre region. Den skillnaden kan uppfattas på två olika men sammanlänkade sätt. För det första kan den ses som ett resultat av publikåtskillnad, alltså att aktören kan skilja olika publikgrupper åt med hjälp av varseblivningsbarriärer och därmed bestämma vad som visas upp och för vilka. För det andra anses vissa aktiviteter för det mesta höra hemma i bakre respektive främre region, och därmed blir olika handlingar bakreregions- eller främreregionshandlingar, och vidare antar regionerna då en mer konkret rumslig karaktär. Eftersom det som görs exempelvis på toaletten är något som det anses lämpligt att göra just där, blir toaletttrummet i sig ett slags bakre region. Men undantag finns, exempelvis när man vet att toaletttrummet ska besökas av gäster och det blir till en främre region. Antidepressiva mediciner, sexleksaker och annat som kan fungera expressivt på ett intimt plan kan då gömmas undan.

Teoretiskt kan vidare tänkas att en interagerande vänder denna värld bak och fram och antar en bakreregionsstil inför en publik i den främre regionen och antar en främreregionsstil inför en annan publik som är skild från den första. Vanligen skiljs dock främre och bakre region åt av barriärer som reglerar individens handlande på sådant sätt att bakreregionshandlandet utförs i bakre region och främreregionshandlandet utförs i främre region. Men det sker förändringar av hur gränserna dras mellan främre och bakre region, över tid och i speciella situationer där gränserna förefaller vara annorlunda. De förändringar av dessa gränser som vi kan iaktta just nu förefaller innebära ett offentliggörande av det privata och intima, samtidigt som det tycks ske en privatisering och intimisering av det offentliga. Det handlar inte om en omkastning av skeendet i regionerna, utan snarare om flera samtidiga utmaningar av gränser som tidigare tagits för givna.

För att börja i en del av desammanhang som Goffman förlängesedan studerade har exempelvis bostadens gränsdragningar ändrats genom att först köket och sedan också badrummet kommit att tillhöra bostadens expressiva del, rum som således inte längre är huvudsakligen funktionella utan också blivit en del av de boendes fasad. Liksom Goffman gjorde på

1950-talet får vi göra förbehåll för klassmässiga skillnader, då denna sorts fasadarbete kräver stora utrymmen och, i synnerhet när det gäller kök och badrum, pengar. Hur som helst är kökets funktioner kompletterade med maskiner vars utseende och varumärken bidrar till hemmets expressiva utrustning. Till vardags har säkert även moderna kök ett och annat övrigt att önska när det gäller exempelvis rengöring, men när de förevisas för gäster är det meningen att de ska göra sitt expressiva arbete. Enligt en undersökning som Sifo gjort för IKEA:s räkning och som offentliggjordes i början av 2011 anser över tre fjärdedelar av de tillfrågade att köket är en lämplig plats för samtal och umgänge, och 56 procent uppger att köket är det rum dit de först bjuder in sina gäster när de kommer på besök.¹ Köket tillhör således knappast längre den bakre regionen. Vidare ska dagens badrum i det närmaste ses ut som ett slags spaanläggning och naturligtvis vara så skinande rent att blotta tanken på att en naturligt smutsig och lukande kropp ska vistas där, med alla sina utsöndringar, fjärtar, tånaglar och äckliga gamla plåster, känns främmande. Och så dessa icke-funktionella och stora ytor som förevisas alldeles på sina egna villkor och i sig är uttryck. De kanske kan ses som exempel på vad sociologen Veblen 1899 kallade iögonfallande slöseri (Veblen 1986). Trädgården har under senare tid också blivit en mer påtaglig del av de villaboendes expressiva utrustning, blivit en främre region. Målet tycks vara att trädgården ska se lika kontrollerad, eller kanske snarare designad, ut som hemmets insida. Döda material som stenar och betongplattor är därför de främsta hjälpmedlen för att skapa en trädgård som ser ut som om den vore ett designat rum inomhus.

Hemmet tycks således inte längre enbart vara den privata håla man drar sig tillbaka till efter arbetet för att förbereda nya framträdanden i offentligheten, utan är i allt högre grad en del av individers identitetsarbete och då också svarande mot samhällets identitetsvärden. Samtidigt omstruktureras hemmet som bakre region på andra sätt. När vi med hjälp av Google Maps ibland kan se in i människors bostäder utlöses debatter om integritet, och när en svensk kommun inkluderar den kommunalanställdes bostad i kommunens rökpolicy i de fall den anställde hemarbetar, aktualiseras hemmets status som privat zon, som bakre regi-

¹ *Dagens Nyheter* 2011-01-17, "Så lever vi i våra kök".

on. I media tror sig kommunens utbildningschef lugna medarbetarna genom att säga: ”Jag ser det här mer som en symbolisk fråga. Jag kommer inte att skicka någon att kolla lärarna i hemmet” (citerat i Brandt 2011). Men man blir allt annat än lugn när man förstår att utbildningschefen faktiskt tror att det endast är hans välvilja och inte lagar beslutade av landets riksdags som sätter stopp för en sådan invasion av den anställdes privata sfär.

Inom arbetslivet kan vi också se förvandlingar som berör gränsen mellan främre och bakre region, vilka bland annat innebär att den arbetande synliggörs för kunden, ofta i kontrollsyfte. I affärer är traditionellt de delar som kunderna frekventerar avskilda från de delar som endast personalen har tillträde till, exempelvis lagret. I dag kan vi emellertid se affärer där dessa olika delar flyter samman, till exempel IKEA, där kunderna har tillträde till delar av lagret. Köket i restauranger är vanligen avskilt med just varseblivningsbarriärer från rummen där gästerna äter. En del restauranger synliggör emellertid i dag matberedningen inför ögonen på kunderna, och här kan inte personalen återanvända en köttbit som tappats på golvet. Ibland kan man få se fullt ätliga men estetiskt misslyckade delar av sushi-måltiden förpassas till soporna medan man, väntande på sin California insideout, äter misosoppa i direkt interaktion med kockarna. Lärarrummet i skolan har också traditionellt varit avskilt från utrymmen dit eleverna har tillträde, men gränserna upprätthålls inte lika stelbent i dag. Blandningen av de arbetande med kunder och klienter och därmed förändringen av traditionella gränser mellan dessa kategorier och därmed mellan bakre och främre region, är en viktig utvecklingstendens i stora delar av dagens arbetsliv.

Inom det som ibland lite lösligt kallas ”nya medier”, allt från mobiltelefoner till sociala medier (exempelvis bloggar och Facebook), kan vi också se olika förändringar av gränser mellan bakre och främre region. För några år sedan hade jag exempelvis i min roll som dekan det tvivelaktiga nöjet att hantera ett ärende där en student i en yrkesinriktad universitetsutbildning bloggade om de barn och ungdomar han mötte under sin yrkespraktik och på arbetsplatser där han arbetade extra. Med sitt eget, arbetsplatsens, barnens och ungdomarnas namns nämnande kallade studenten vissa barn och ungdomar för idioter, förståndshandikappade och uttryckte sig förklenande om deras hudfärg, vilket resulterade i att han

blev svartlistad på många arbetsplatser där han också senare under sin utbildning skulle kunnat göra sin praktik. Han fick därför svårt att fullfölja sin utbildning. På sätt och vis var hans agerande en gåta då han uppenbart utförde handlingar som, åtminstone på längre sikt, var till nackdel för honom själv, men samtidigt kan vi i media höra talas om liknande fall där människor i kommunikation på Internet tänjer på gränserna mellan vad som normalt uppfattas som anständigt respektive oanständigt, privat respektive offentligt, bakre respektive främre region. Rubriker som dessa pekar i den riktningen: ”Dumma alla! Nätkommentarer tar fram det sämsta hos läsarna”², och: ”Välj dina vänner. Man kan inte lita på någon på Facebook”³.

Två fall illustrerar att även synnerligen medievana personer ibland tänker alltför högt på Facebook. I det första fallet beskrev statsminister Reinholdts pressekreterare på Facebook sin tillfredsställelse över den så kallade arbetslinjen, men pynte över och skrev att han ”tycker invandrare och invandrarföretagare är otroliga. Någon idiot hade i natt gjort det lite större behovet i vårt trapphus ... Jag ringde vårt städbolag som drivs av invandrare som på en halvtimme skickade över en ryska som städade och sanerade trappen. Det är arbetslinjen det, att på en halvtimme en söndag få fram en duktig städerska som gör ett fantastiskt jobb!” (Orrenius 2010). I kommentarer från politiska motståndare påpekades att högerregeringens arbetslinje tydligen handlade om att invandrare skulle torka bajs åt överklassen, medan politiska vänner beklagade och menade att pressekreteraren hade överskridit en etisk gräns.

Ett annat och tydligare exempel har jag hämtat från Danmark, där en mediekonsult åt dåvarande regeringspartiet Venstre förlorade arbetet efter att ha skrivit av sig på Facebook och kallat påven ett svin, en namngiven politiker maktgalen, en annan person psykopat och den danska drottningens uttalanden hjärndöda.⁴ I det följande ska jag undersöka hur det kan komma sig att människor ibland är alltför generösa med att lämna ut information om sina och/eller andras privata förhållanden, ett fenomen som i samband med så kallade nya medier brukar kallas *oversharing* (över-

² *Dagens Nyheter* 2009-10-30.

³ *Dagens Nyheter* 2010-01-22.

⁴ *Helsingborgs Dagblad* 2010-04-07, ”Hårda ord på Facebook fällde politikerkonsult”.

delning av information), och koppla detta till gränser mellan främre och bakre region.⁵

Fenomenet *oversharing*

Att dela med sig alltför mycket information om sitt eget och/eller andras privatliv förefaller vara ett relativt vanligt – eller åtminstone ofta uppmärksammat – fenomen på Internet och, inte minst, i sociala medier, och det har gjorts olika analyser av fenomenet. Intressant att notera är att det inte finns så mycket forskning om *oversharing* när det gäller ansikte mot ansikte-interaktion (i fortsättningen f2f-interaktion efter *face to face*). Eller, rättare sagt, generositet med privat information verkar inte ha begreppsliggjorts som *oversharing* när det handlar om f2f-interaktion, utan här är det snarare det närmast motsatta förhållandet: att individen döljer sitt privatliv för andra, som stått i fokus och analyserats i anslutning till utifrån/inifrånstyrning (Riesman 1950), socialisation/översocialisation (Wrong 1961), skamtröskelns höjande/sänkande (Elias 1978, 1982, Duerr 1994, 1996, 1998) och Goffmans uppdelning i främre och bakre region⁶. *Oversharing* har alltså mest kopplats till olika ”nya” medier och formulerats som socialt problem bland annat så här: ”Omen främling kommer

5 Delar av den följande texten om sociala medier bygger på ett paper med rubriken ”Front- and back-stage in social media” Persson (2010a) som jag presenterade inom sessionen ”Studies of language: Contributions to the discipline”, vilken organiserades av forskningsgruppen Language and Society på XVII International Sociological Association (ISA) World Congress of Sociology 2010. Tack till Dr. Corinne Kirchner (Columbia University, USA), Dr. Wade Nelson (tidigare Winona State University, USA) och FD Lisbeth Ranagården (Högskolan i Halmstad) för synpunkter på en tidigare version av nämnda paper. Stort tack till Max Persson för många utvecklande diskussioner om sociala medier, i synnerhet Facebook. Tack också till två anonyma bedömare i samband med att papret refuserades av tidskriften *Journal of Computer-Mediated Communication*, vilkas synpunkter fick mig att förstå att texten mer handlar om Goffmans sociologiska perspektiv än om datormedierad kommunikation.

6 Det ska dock nämnas att Goffman vid en konferens 1957, som diskussionsledare för en session om ”public and private opinions”, introducerade begreppet ”expressivt läckage” (*expressive leakage*) som förklaring till synliga brister i individers självpresentationer, vilka i sådana fall framstår som motsägelsefulla och ofta innebär att gränser mellan främre och bakre region inte upprätthålls (Proceedings ... 1957). Ekman & Friesen (2003 s. 31) talar om icke-verbalt läckage, vilket innebär att ansiktsuttryck eller kroppsrörelser kan avslöja känslor som en person försöker dölja, och Goffman refererar till en tidig artikel av dessa författare när han skriver om emotionell självkontroll i boken *Strategic interaction* (Goffman 1970a). Paul Ekman (2009) använder också begreppet läckage och då för att fånga det som sker när personer som ljuger av misstag avslöjar sig.

fram till dig på en gata, skulle du då ge honom ditt namn, personnummer och mejladress? Förmodligen inte. Men på Internet delar människor ut all möjlig personlig information ...” (Lohr 2010). I det följande ska jag reflektera över hur det kan komma sig.

Mobiltelefonsamtal och oversharing på offentliga platser

I en tidigare studie, som baserades på tjuvlyssnande, undersökte jag mobiltelefonsamtal på offentliga platser med avseende på just gränser mellan främre och bakre region. Jag fann då att sådana samtal, som kan höras av alla i närheten, ibland förvandlar offentliga platser som bussar, väntsalor och torg till platser där privata och ibland intima saker avhandlas (Persson 2001, 2003c).⁷ Syftet med studien var att försöka förstå hur det kan komma sig att en individ som talar i mobiltelefon på en offentlig plats förefaller mer benägen att dela med sig av privat och förtrolig information än en som kommunicerar ansikte mot ansikte.

Mobiltelefonisten som hänsynslös individualist

Vid den tid då jag samlade material till ovan nämnda studie utlöstes då och då små ”moralpaniker” i media där mobiltelefonisten kom att definieras som ett slags hänsynslös individualist, ”en hänsynslös fridstörare” som fick stå ut med att framställas så här i en etikettbok:

Den som har en mobiltelefon betraktar alldeles för ofta sin ägodel som ett gulligt, bortskämt husdjur som ska få mycket uppmärksamhet, tillåtas störa när och vad som helst, placeras i centrum överallt och aldrig tillhållas att vara tyst. (Ribbing 2000 s. 252)

⁷ Jag upplevde det som att jag tjuvlyssnade när jag i studiesyfte aktivt sökte mig till offentliga platser där det talas mycket i mobiltelefon och där jag lyssnade på dessa mobiltelefonsamtal, men i lika hög grad handlar det förmodligen om att man råkar höra sådana samtal, man slumplyssnar (Persson 2010b). Skillnaden mellan att tjuvlyssna och att slumplyssna är ibland hårfin på offentliga platser och verkar mest vara beroende av lyssnarens intention. Dessutom fördes många av samtalen i så högt röstläge att det var svårt att undgå att höra dem om man var i närheten. Här finns självfallet en forsknings-etisk problematik, som speglas i kapitel 11.

I citatet handlar det således om själva mobiltelefonen som störkälla, mest dess högljudda och ihärdiga ringande, och mindre om själva samtalsinnehållet. Det störande mobilpratandet på offentliga platser var emellertid också i fokus och det började talas om behovet av mobilfria platser, vilka senare realiserades i form av till exempel tysta avdelningar på tåg. Artiklar skrevs om strategier för att få tyst på pladdret, till exempel applåder från plågade medresenärer på en buss efter avslutat högljutt mobilsamtal. Den så kallade mobilblottaren blev under samma period en spännande typ att beskriva i media.⁸ I Sverige var den offentligt exponerade upprördheten över den med mobiltelefon utrustade hänsynslöse fridstöraren som störst åren kring 2000, men frågan verkar fortfarande vara aktuell på andra håll i världen. I en australisk affärstidning 2009 försöker till exempel Dr. Peter West i en krönika övertyga oss om att ”kollektivtrafikens verkliga gissel” inte är förseningar, klotter, rädsla för våld eller något annat, utan just de störande mobiltelefonsamtalen, och han ger oss en rad råd om hur vi ska sabotera dem, till exempel följande: ”Ha med en fjärtkudde och använd den fritt för att störa den flitige mobiltelefonprataren” (West 2009). Genom detta råd anknyter West förmodligen omedvetet till den klassiska skillnaden mellan en främre region, där individen är varsebliven av andra, och en bakre region, där individen är i någon mening dold för andra, och likställer mobiltelefonsamtal på offentliga platser med fjärtar (!) och uppmanar därmed mobiltelefonpratare att hantera sina samtal lika privat.

Genom att kategorisera mobiltelefonpratarna som hänsynslösa fridstörare som kan bättra sig om de bara iakttar normal etikett, blir de definierade på ett sådant sätt att det framstår som att de stör helt medvetet eller att de helt enkelt inte bryr sig om andra människor. De skulle därmed kunna ses som exempel på en individualism som löpt amok och ger upphov till social inkompetens. Men riktigt så enkelt tror jag inte att det förhåller sig. För att visa det har jag, i linje med Goffmans uppdelning av kommunikation och interaktion i en mer expressiv respektive en mer funktionell sida, analyserat olika mobiltelefonister som kommunicerande exhibitionister respektive absorberade kommunikatörer (Persson 2003c).

⁸ Ordet mobilblottare uppstod 2001 som en följd av min studie av mobiltelefonsamtal på offentliga platser och blev ett av det årets uppmärksammade nya ord (Lindgren 2002a, 2002b).

Mobiltelefonisten som kommunicerande exhibitionist

Den kommunicerande exhibitionisten är starkt medveten om sin omgivning och överskrider gränser mellan privat och offentligt som ett led i sin styrning av andras intryck genom mobiltelefonprat. Jag har lyssnat på mobiltelefonsamtal på offentliga platser där personer talar om egen rikedom och makt och sexupplevelser på ett sådant sätt att man kan tro att de gör det mer för att kommunicera med ofrivilliga lyssnare i sin omedelbara omgivning än med den de kommunicerar med på distans via mobiltelefonen. Det kan också tänkas att de kommunicerar med både fysiskt nära omgivning och distanserad samtalspartner.

I vissa fall kan man rent av misstänka att de inte alls kommunicerar med någon annan än just sin fysiskt närvarande omgivning, en misstanke som drabbade mig när jag lyssnade till en man i fyrtioårsåldern som talade i mobiltelefon på bussen mellan Arlanda flygplats och Stockholm. Efter att bussen startat fick han mottagningsproblem, reste sig och gick längs gången, samtidigt som han försökte tala i mobiltelefonen. Han flyttade sig längre och längre bak i bussen, och av hans rörelsemönster och expressiva åtbörder kunde utläsas att detta gjordes i syfte att förbättra telefonens mottagning. Till slut fann han de perfekta mottagningsförhållandena – och kanske var det inte även slump att de fanns just vid sidan av den kvinnan i bussen som mest svarade mot det skönhetsideal som har förkroppsligats av en rad blonda, kurviga och ibland mycket kända modeller och skådespelerskor. Det blev nu mycket tydligt att mannen talade med sin börsmäklare och uttryck som ”Köp för en mille!” och ”Sälj tiotusen!” blev allt frekventare och uttalades mycket högt och tydligt. Huruvida det verkligen fanns en börsmäklare i andra ändan av telefonförbindelsen eller ej vet jag inte,⁹ men vi var många andra mottagare. När den nämnda kvinnan steg av bussen en hållplats före ändstationen tog också mannens telefonsamtal slut.

Andra samtal som jag tjuvlyssnat på har ibland haft samma karaktär: mobilprataren skryter, ibland högljutt, om ett eller annat. Den mobiltelefonist som mer liknar den klassiska blottaren är, i sitt undvikande av att

9 Det är svårt att ta reda på hur det förhåller sig när det gäller specifika samtal. Det finns emellertid rapporter om att personer faktiskt låtsats tala i mobiltelefon, sannolikt i syfte att imponera på sin omgivning (se vidare Persson 2003c), varför själva typen så att säga finns belagd.

visa konkreta kroppsdelar, ibland ganska kreativ genom att endast med hjälp av ord blotta sig i åhörarens fantasi. En kvinnlig informant har berättat för mig om en man som en söndagsmorgon satte sig bredvid henne på spårvagnen, ringde upp en vän och detaljerat berättade om sitt senaste samlag. Detta kan ha varit en senmodern blottare som hade låtit blottandet genomgå sin språkliga vändning (*linguistic turn*) och använde mobiltelefonen som förevändning för att blotta intimiteter genom prat inför den fysiskt nära omgivningen, men det är naturligtvis svårt att veta säkert.

Mobiltelefonisten som absorberad kommunikatör

Medan den kommunicerande exhibitionisten är starkt medveten om sin omgivning, glömmer den absorberade kommunikatören i stället bort den. Den absorberade kommunikatören har indirekt studerats i anslutning till undersökningar av risker med mobiltelefonsamtal i samband med bilkörning.¹⁰ En absorberad kommunikatör som avleds från sin nära omgivning kan vi roat lyssna till eller betrakta på en offentlig plats, men som bilförare kan han eller hon vara direkt farlig. I USA har man ett ord för företeelsen, *distracted driving*, och enligt det amerikanska kommunikationsdepartementet dog sextusen personer och en halv miljon skadades 2008 som en följd av distraherad körning.¹¹ I en forskningsöversikt gjord på uppdrag av svenska Vägverket konstateras vidare att mobiltelefonsamtal i samband med bilkörning distraherar så mycket att de kan äventyra trafiksäkerheten, och efter uppräknings av alla negativa konsekvenser konkluderas att mobiltelefonsamtal i samband med bilkörning kan jämföras med att köra alkoholpåverkad. En av konsekvenserna av mobiltelefonsamtal i samband med bilkörning är just ”reducerad situationell uppmärksamhet” (Brace m.fl. 2007 s. 25, se också Patten m.fl. 2003).

Ett annat exempel på den absorberade kommunikatören definierad som problem indikeras av det faktum att flera danska förskolor har infört

10 I t.ex. Belgien, Danmark och Portugal är det förbjudet att använda mobiltelefon (eller enbart handhållen mobiltelefon) i samband med bilkörning. I Danmark uppges 30 000 bilförare år 2009 ha fått böter för att de talade i mobiltelefon medan de körde bil (enligt Danmarks Radio 2010). Anledningen till detta är att sådan användning anses störa bilförarens uppmärksamhet, och vi har alltså här ett försök att lagstifta bort den den bilburne absorberade kommunikatören.

11 Pressmeddelande 2010-07-27 från U.S. Department of Transportation.

mobiltelefonförbud i samband med hämtning och lämning av barnen. Föräldrarna anses nämligen inte vara mentalt närvarande när de talar i mobiltelefon, vilket förskolepersonalen anser att de bör vara när de hämtar och lämnar sina barn.¹² När Asplund (1987b s. 11) beskriver det han kallar ett "responsorium", en situation där "den sociala responsiviteten är renodlad eller allenarådande", exemplifierar han med att man "glömmer sin omgivning", vilket kan liknas vid reducerad situationell uppmärksamhet och kan exemplifieras med två damer i sjuttioårsåldern som på var sin rollator i ICA-affären hade skapat ett rollatorresponsorium och endast hade ögon för varandra och inte heller märkte när jag spanade på dem.

En man, absorberad av sitt mobiltelefonsamtal, som jag observerade på en järnvägsstation, talade i mobiltelefon samtidigt som han skulle korsa två spår för att komma till den perrong dit hans tåg strax skulle anlända. Plötsligt började bommen, som hindrar resenärer att passera spåren när tåg är på in- eller utgång från stationen, att gå ned. Den mobiltelefonsamtalande mannen såg den emellertid inte förrän den med minsta marginal missade hans huvud. Många på stationen såg vad som höll på att hända, utom alltså mannen med mobilen, som i stället för att stanna på rätt sida om bommen tog ett snabbt steg ut på spåret, och eftersom bommen på andra sidan spåret också var på väg ned blev han fångad mellan bommarna just som tåget anlände. Han lyckades dessbättre komma under bommen och upp på perrongen – synbarligen utan att avbryta sitt mobiltelefonsamtal.

Mobiltelefonister som talar på ett sådant sätt att de överskrider gränser mellan främre och bakre region, mellan offentligt och privat, kan antas ha en reducerad närvaro i den fysiskt nära situationen. Mobiltelefonisten glömmer sin omgivning eller, rättare sagt, sin *fysiskt nära* omgivning. Man kan rent av fråga: Vilken är mobiltelefonistens omgivning? Är det själva samtalet med den fysiskt ej närvarande samtalsparten? Eller är det personerna i mobiltelefonistens omedelbara fysiska närhet som kan höra åtminstone ena halvan av mobiltelefonsamtalet? Eller är det både och? De absorberade kommunikörer jag tjuvlyssnat på får sin karaktär av att det är den fysiskt distanserade samtalsparten som är mobiltelefonistens omgivning. När mobiltelefonisten blir engagerad och absorberad av sam-

12 *Dagens Nyheter* 2010-06-25, "Dagis inför mobilförbud för föräldrar".

talet med den person som är distanserad från den fysiska plats där han/hon befinner sig, blir mobiltelefonisten också distanserad från de personer som är fysiskt nära samtidigt som dessa personer blir delaktiga i hans eller hennes interaktion via mobiltelefonen. Sådana samtal kännetecknas av att personerna i mobiltelefonistens omedelbara närhet kan höra samtalet men inte befinner sig i det slags interaktion med mobiltelefonisten där han eller hon kan påverkas av kroppsspråkliga kommunikationsmedel såsom miner och gester. Mobiltelefonisten behandlar personerna i sin omedelbara omgivning som icke-personer, och därför tenderar mobiltelefonisten att brista i dramaturgisk disciplin i förhållande till den fysiskt nära omgivningen.

Dramaturgisk disciplin består av självbehärskning och sinnesnärvaro, och när vi blir spontant engagerade är det just i dessa avseenden som vi tenderar att få problem, och därmed kan vi förlora kontrollen över våra framträdanden (Goffman 1959 s. 216f; 1961b s. 44). Ett exempel från min undersökning är en kvinna före mig i kön i en matvaruaffär som talade ganska intimt i mobiltelefon om en operation hon nyligen hade genomgått – bland annat talade hon ganska detaljerat om hantering av stygn – och när hon skulle betala sina varor hade hon under mobiltelefonsamtalets gång de facto vänt ryggen åt kassörskan, glömt bort att hon redan tagit en plastkasse och att hon skulle betala. ”Ursäkta”, sade hon då, men inte till kassörskan, och fortsatte: ”Jag måste betala här – vänta!” Samtalet med den distanserade samtalsparten var hennes primära relation, den med kassörskan sekundär. Man skulle kanske här också kunna tala om irrelevansregler (Goffman 1961b s. 19 ff), som kan ses i spel där det finns tydliga och avalla delade regler och som innebär att engagemanget i en aktivitet – till exempel schack – gör att mycket annat blir irrelevant, exempelvis om schackpjäserna är av trä eller plast, hur nördig motspelaren är eller hur hennes cigarr luktar. För absorberade mobilpratare blir den omedelbara fysiska omgivningen irrelevant.

Den absorberade kommunikatören är en särskilt intressant typ, inte minst som den inte riktigt stämmer överens med det Goffman (t.ex. 1959) skriver om individers handlande som sammansatt av en funktionell och en expressiv sida. Den mobiltelefonist som kan beskrivas som en absorberad kommunikator handlar funktionellt och expressivt i förhållande till den som det talas med via mobiltelefonen, men inte i förhållande till per-

soner som är fysiskt nära medan samtalet pågår.¹³ Man kan säga att mobiltelefonisten som definieras som absorberad kommunikator är mer närvarande som kropp än som medvetande på den fysiska platsen.¹⁴ Den absorberade kommunikatorn klarar endast hjälpligt av det funktionella handlandet i förhållande till den fysiskt nära omgivningen medan mobiltelefonsamtalet pågår och tycks vara så upptagen av sin telefonkommunikation att den expressiva sidan av handlandet i förhållande till den fysiskt nära omgivningen ”stängs av”. Om detta stämmer bör den absorberade kommunikatorn ”klä på sig socialt” när samtalet tar slut och kommunikatorn återigen blir medveten om sin fysiskt nära omgivning.

En indikation på att sådan social påklädning äger rum kan vara den uppvaknandekänsla man kan känna när ett mobiltelefonsamtal bland okända andra tar slut och man blir medveten om sin omgivning igen. Det är ungefär samma känsla som infinner sig när man till exempel på ett tåg blir involverad i ett samtal med en annan människa eller en mindre grupp i en omgivning av andra fysiskt nära människor som inte deltar i samtalet, när man, med andra ord, är ett par eller en grupp som hålls samman av den ömsesidiga interaktionen men där varseblivningsbarriärers saknas och följaktligen de som inte tillhör gruppen blir till närvarande icke-personer. När samtalet avbryts, till exempel när den andre eller någon i gruppen man samtalar med stiger av tåget, kan man för ett ögonblick känna sig naken bland de andra som man tidigare inte samtalat med – icke-personerna blir plötsligt personer och delar av den främre regionen – och man måste då ”klä på sig socialt” genom att sätta upp den för situationen rätta fasaden.

13 Det kan som redan framgått av den typ som jag kallar kommunicerande exhibitionist förekomma att mobiltelefonister ”riktar sig till två olika publikar”, för att citera Rettie (2009 s. 428), både till den det samtalas med i mobiltelefonen och till individer i den omedelbara fysiska närheten, men då handlar det alltså knappast om absorberade kommunikatorer eftersom de är omedvetna om den fysiskt nära publiken.

14 Gergen (2002) diskuterar detta speciella drag hos mobiltelefoni i termer av ”frånvarande närvaro”, medan Bauman tar mobiltelefonen som ett exempel på en tendens att nedvärdera platsen som han menar finns i den ”elektroniska medievärlden” och skriver kanske lite väl dramatiskt: ”Mobiltelefonen, som erbjöd frigörelse till och med från ledningar och uttag, gav det slutliga slaget åt det anspråk på andlig samhörighet som den fysiska närheten kan ha haft” (Bauman 2002 s. 50f).

Sociala medier och oversharing

Det som kallas sociala medier, till exempel bloggar och sociala nätverks-sajter¹⁵ som Myspace eller Facebook, vilka kan vara helt öppna eller endast tillgängliga för det nätverk av så kallade vänner¹⁶ man själv identifierar, tycks också sätta press på de gränser mellan privat och offentligt som vi vant oss vid när det gäller interaktion ansikte mot ansikte. En del användare offentliggör sitt privatliv och ibland mycket intima saker via dessa medier. En kommunicerande exhibitionist har alla möjligheter att redigera sin självpresentation och via sociala medier offentliggöra den för hela världen – problemet är kanske bara att få eller ingen ser, hör eller märker det.

Alltså: Hur få de andra att uppmärksamma mig? Ytligt betraktat förefaller många tekniker ha passerat revy under senare år, allt från nakenhet, intimitet och brutal öppenhet till skitsnack om kändisar, vänner eller släktingar. Alla dessa tenderar resultera i ökad uppmärksamhet och ibland att gränserna mellan bakre och främre region omdefinieras. Det förefaller nämligen vara just offentliggöranden av skeenden i bakre regioner som ger uppmärksamhet. Man kan därför säga att liksom själva differensen mellan bakre och främre region är skandalmediernas levebröd (vad vore en paparazzo utan andras bakre regioner?), är den ett medel för uppmärksamhetstörstande bloggare och användare av sociala medier. Offentliggörandena ger därför också stundtals upphov till ”moralpanik” och det varnas för olika riskbeteenden bland tonåringar som bland annat anses

15 Efter engelskans *social network sites*, vilka Boyd och Ellison (2008) definierar som nätbaserade platser där individer kan 1) skapa helt eller delvis offentliga profiler som är tillgängliga inom ett begränsat system och 2) visa upp en lista med andra användare inom samma system som de har kontakt med. Sociala nätverks sajter handlar inte primärt om att ”nätverka” med främlingar, utan om att visa upp det egna nätverket och kommunicera inom det, menar Boyd och Ellison (2008 s. 211).

16 På engelska används ordet *friend* som ett verb i anslutning till Facebook: *friend me* (se t.ex. Westlake 2008). Något motsvarande verb som betyder ”göra till vän” finns så vitt jag vet inte på svenska. Betydelsen av begreppet vän förvandlas för övrigt när det kvantifieras på det sätt som sker på Facebook och personer har upp till tusentals vänner. Före EU-kommissionären Margot Wallström har nära femtusen vänner på Facebook, och hon illustrerar själv vad ”vän” betyder när de är så många: ”Det är underbart att ha så många vänner, men jag är rädd för att det är omöjligt att svara på alla meddelanden och inbjudningar som jag får. Men när jag har tid försöker jag svara på en del” (Margot Wallström på sin Facebook, besökt 2010-05-31). Vän är i detta sammanhang inte någon man känner, utan mer någon som tycker om en, när det gäller kändisar närmast ett fan. Vän på Facebook är således någon man har en sådan relation till att den kan beskrivas som att man är noder i ett och samma nätverk. Relationerna i sådana nätverk kan variera starkt när det gäller varaktighet, styrka, djup etcetera.

riskera att locka till sig ”rovdjur på nätet”. Det har talats om en *oversharing*-problematik när det gäller bloggande (t.ex. Gould 2008), vilken innebär att bloggare tenderar att ge ifrån sig alltför mycket och alltför privat information. Bloggar används på många sätt, exempelvis som ett slags offentliga dagböcker men också som anonyma stödgrupper där personer kan skriva om mycket svåra upplevelser, till exempel om egna svårt sjuka barn eller om självmordstankar (om det senare, se Westerlund 2010), och på det viset avbörda sig det svåra genom att i anonymitet tala om sådant som är svårt att tala om ansikte mot ansikte.¹⁷ Anonymiteten skulle också kunna förklara vad Liljestrand (2011) kallat avatarens frestelse: ”...lockelsen i att gå in i låtsasvärlden på Internet och få den uppmärksamhet vårt vanliga trista jag aldrig gör sig förtjänt av.” Detta på tal om män som framträtt som bloggande lesbiska kvinnor i Syrien och USA.

Överdelningen av information på Internet kommenteras i artiklar med rubriker som denna ”25 things I didn’t want to know about you” i tidskriften *Time* (Suddath 2009). I vetenskapliga sammanhang har Walther och andra lanserat den så kallade *hyperpersonal communication model*, som visar att mellanmänskliga relationer kan utvecklas snabbare med hjälp av datorstödd kommunikation än i ansikte mot ansikte-kommunikation (Walther 1996, Hian m.fl. 2004) och som ibland ger stöd åt varningar om att man ska vara försiktig på nätet (t.ex. Main 2006). Redan Wallace (1999 s. 234) skrev i sin studie om Internets psykologi: ”Paradoxalt nog är en aspekt av Internet att det lockar fram värme och öppenhet i relationer och leder blyga personer ut ur sina skal.”

Under senare tid har det också blivit känt att myndigheter och arbetsgivare, tack vare överdelningen av information, försöker övervaka personer via exempelvis sociala medier. Rekryteringsföretaget Manpower visade i en undersökning att 17 procent av chefer som deltog i undersökningen kontrollerade arbetssökande på nätet och det vanligaste skälet därtill uppgavs vara att ”de vill se om den sökandes personlighet passar in på

17 Kanske är bloggen som anonym stödgrupp en parallell till 1700-talsromanen som, enligt Johannisson, blev till en offentlig scen för ”kännande jag. Känslor blir bokstavligen synliga. De är redskap för social kommunikation. [...] Ett mäktigt språk i melankolitraktionen aktiveras: den som tar världen på allvar måste också göra sig sårbar för världen. Förnöjsamt välbefinnande är till för enkla själar” (2009 s. 95).

företaget”.¹⁸ Information som läggs ut på nätet antas således säga något om personligheten hos den individ som lägger ut informationen. Danmarks Radiorapporterade fören tidsedan vidare att en del danska kommunförvaltningar använder Facebook för att avslöja bidragsfuskare. Genom att en del människor generöst delar med sig av sitt privatliv på Facebook, kan kommunen få reda på att till exempel en person som uppgett att hon bor ensam förefaller bo tillsammans med en man eftersom hon på Facebook berättar att ”han är slö när det gäller dammsugning”.¹⁹ I Sverige blev en kvinna åtalad för bidragsbrott och åtalet byggde bland annat på uppgifter från hennes blogg, där det framgick att hon gjorde dyra inköp och att hennes påstått inneboende i realiteten var hennes partner (Berkmo 2011), och i sammanhanget kan nämnas att Socialstyrelsens etiska råd 2011 gav klartecken för sådan spaning på bidragstagare (Hökerberg 2011). Amerikanska universitet uppges vidare kontrollera potentiella studenter genom att studera deras självpresentationer i sociala medier på Internet (Jaschik 2009). De politiska partierna i Sverige lanserar sig via Facebook och många människor avslöjar sin valhemlighet på dessa sidor, vilket framgår av en artikel med rubriken ”Politik är inget att smygga med”.²⁰ Föräldrar kan vidare i viss utsträckning, beroende på vilka sociala medier som används, övervaka de egna barnens göranden i dessa medier. Barnes (2006) har i det sammanhanget talat om en ”privatlivets paradox” som innebär att ungdomar lämnar ut privat information om sig själv för att få delta på sociala nätverkssajter och sedan blir förvånade när de blir varse att föräldrar också kan få reda på den informationen. I en studie av bloggare visar Viégas (2006) att trots att bloggarna vet att de är ansvariga för innehållet på sin blogg verkar de inte medvetna om risken för missbruk av den information de lägger ut på bloggen.

Därmed är vi tillbaka hos den student som blev svartlistad på tänkbara framtida praktikplatser därför att han inte upprätthöll gränsen mellan bakre och främre region på sin blogg. Vad fick honom att överdela information eller tänja på gränserna mellan bakre och främre region? Kanske skulle etikettbokens författare säga att det berodde på att han var en hän-

18 *Dagens Nyheter* 2009-01-29, ”Arbetsgivare kollar jobbsökande på nätet”.

19 *Danmarks Radio* 2009-01-24, ”Facebook avslöjer sociale bedragere”.

20 *Dagens Nyheter* 2010-09-25.

synslös individualist. En annan idé är att se honom som en kommunicerande exhibitionist som styr andras intryck genom att visa upp en bakre region på sätt som man vanligtvis inte gör. En sak som talar för denna idé är att han hade en grupp av andra studenter som hejade på när avslöjanden gjordes (det handlade inte endast om skolinteriörer, utan också om vad som hade hänt på till exempel studentfester när människor var starkt berusade). Så sett skulle bloggandet triggas i ett gruppdynamiskt samspel mellan individ och grupp. Ett annat sätt att förstå dem som bloggar sig bortom anständighetens gräns är att se dem som absorberade kommunikatorer som helt glömmer sin omgivning. Men som absorberade kommunikatörer skiljer sig bloggare från de tidigare nämnda mobiltelefonpratarerna i ett viktigt avseende: de är distanserade absorberade kommunikatorer och inte i fysisk närhet av dem som de oavsiktligt kommunicerar med. I det följande ska jag fördjupa mig i den skillnaden.

Bred och smal överföring av uttryck

Vi tittar inte på Internet som vi tittar på teve, skriver Castells (2009 s. 64), utan vi *lever* Internet. Mycket av det som förekommer i vårt ansikte mot ansikte-liv uppträder förvisso också på Internet (som har 1,8 miljarder användare, enligt *Internetworldstats* 2010). På bloggar (126 miljoner användare, enligt *Pingdom* 2010) berättar många människor om sina liv och kommenterar det som händer på dagboksliknande sätt. Med mikrobloggen Twitter (105 miljoner användare, enligt *The Huffington Post* 2010) görs något liknande men med maximalt 140 tecken per inlägg. Facebook (350 miljoner användare enligt *Pingdom* 2010) är en av många så kallade sociala nätverkssajter som kan användas för att bygga och visa upp sitt nätverk.

Alla dessa Internettillämpningar liknar ansikte mot ansikte-världen men är långtifrån identiska med den. En helt central strukturell skillnad är att vi svårigen kan välja bort ansikte mot ansikte-interaktion, medan vi än så länge helt kan välja bort sociala medier. En viktig innehållslig skillnad är att mycket av det som tidigare varit privat blir expressivt och intrycksstyrande i sociala medier. En skillnad mellan bloggar och traditionella dagböcker är exempelvis att dagböcker är privata, medan bloggar är öppna för andra. En skillnad mellan Facebook och ansikte mot ansikte-världens sociala nätverk är som redan nämnts att man kan ha tusentals vänner på

Facebook, vilket kommer sig av att ordet vän har slätats ut och täcker allt från vad vi i ansikte mot ansikte-världen kallar vän till bekantas bekanta som man inte ens känner själv. Denna inflation av vänbegreppet har delvis att göra med att sociala medier är medel för att visa upp det egna nätverket. Det mesta på Internet är vidare interaktivt i betydelsen att man kan kommentera vad andra skriver, vilket görs frekvent i sociala medier, och även ta del av andras interaktioner. Detta förändrar till viss del den sociala interaktionen genom att Internets interaktivitet ger oss en möjlighet att närma oss främmande människor, vilket kan vara betydligt svårare ansikte mot ansikte, vilket inte minst Goffman har visat genom att konstatera att personer som inte är bekanta måste ha ett skäl för att interagera, medan bekanta måste ha ett skäl för att inte göra det. På Internet förefaller alla vara i högre grad ”öppna personer”, personer som man kan närma sig utan att ha särskilt skäl till det (Goffman 1966 s. 124; 126).

Interaktiviteten ger också upphov till andra intressanta egenheter, som exempelvis programmet Evite (www.evite.com), som används för att hantera exempelvis inbjudningar till fester. Där kan man följa förloppet när inbjudna gäster accepterar och tackar nej eller helt enkelt inte svarar. Därigenom blir de inbjudna också utsatta för ett slags anonymt grupptryck att uppträda passande, till exempel att svara på inbjudan. Detta gäller också för program som används för att arrangera sammanträden, till exempel Doodle, där de presumtiva deltagarna får svara positivt eller negativt på ett antal tidsförslag. Svaren kan sedan ses av alla inbjudna, vilket gör att man, om man så vill, kan undvika vissa personer på sammanträdet. Den som bjuder in till mötet kan också laborera med olika personsammansättningar på mötet genom att välja olika sammanträdesdagar och exempelvis undvika att lägga mötet på tidpunkter när inbjudarens värste antagonist kan närvara och liknande. Till och med på Internets minnessidor för döda, till exempel ”Eviga minnen” (www.evigaminnen.se) och ”Tributes” (www.tributes.com), finns ett slags interaktivitet genom att man kan tända ljus för den döde och ävenskriva i en gästbok till de efterlevande, om och även *till* den döde.

Att vi ”lever Internet” betyder således inte att vi lever det på samma sätt som vi lever vår ansikte mot ansikte-tillvaro. Redan vad vi ska kalla social interaktion på Internet kräver en del funderande då det inte handlar om interaktion ansikte mot ansikte, utan om interaktion som är

medierad av datorer som är sammankopplade i ett nätverk. Användaren av nätverket skapar en representation av sig själv med vars hjälp han eller hon kan kommunicera med andras representationer. Representationen är en antagen karaktär, en roll eller en mask som kan skilja sig avsevärt från personen som antar den eller vara i det närmaste identisk med personen i fråga. Just det faktum att man antar ett användarnamn, även om det är ens egennamn, gör att det blir en representation som inte är identisk med en själv. Försättningsvis ska jag därför kalla representationen för persona (= mask) och interaktionen mellan sådana på Internet för persona mot persona-interaktion (p2p) och ansikte mot ansikte-interaktion för f2f (*face to face*). Därmed vill jag också peka på att de som interagerar på detta sätt aldrig kan vara riktigt säkra på att den persona de låter sin egen persona samspela med verkligen är en representation av just den person som de tror sig interagera med. Denna skillnad ska emellertid inte överdrivas då vi inte heller i f2f kan vara helt säkra på att den person vi interagerar med är sådan som han eller hon utger sig för att vara, vilket som nämnts är en viktig existentiell förutsättning för just Goffmans sociologiska perspektiv. Låt mig mot den bakgrunden göra en jämförelse mellan f2f och p2p.

En översiktlig jämförelse mellan f2f och p2p

Goffmans studier handlar i allmänhet om interaktion mellan människor som befinner sig i varandras omedelbara fysiska närhet, så nära att de kan se, höra och röra vid varandra, känna varandras kroppsvärme och doft. Den information som en individ kan få fram om en annan individ i sådana möten kallar Goffman för social information, vilken förmedlas genom utsända och överförda uttryck. Utsända uttryck är verbala och andra symboler som individen använder för att uttrycka information. Överförda uttryck är i synnerhet kroppsspråk och annat som kroppen gör och som kan tolkas av andra som just symptomatiska eller icke-symptomatiska uttryck för den individ som ger ifrån sig dem. Individen kontrollerar i ganska hög grad de utsända uttrycken. Överförda uttryck är emellertid av ett helt annat slag och kontrollen över dem ligger i högre utsträckning hos de andra i individens omgivning, eftersom de andra definierar de uttryck som individen ger ifrån sig som symptomatiska för sin uppfattning om

den individ som agerar. Ansiktet är den sociala interaktionens enskilt viktigaste del. Det är ansiktet vi vänder mot den vi samspelar och kommunicerar med, för att kunna erfara den andre och försäkra oss om att den andre också erfar oss. Samtidigt som vi talar med en annan person läser vi hans/hennes ansikte, och kanske kan man likna detta vid att se på teve och samtidigt läsa textremsan, där det senare motsvarar det vi säger. För Goffman är individens ansiktsarbete (*face-work*) av vital betydelse, och han definierar det som ”de åtgärder en person vidtar för att allt han gör skall vara förenligt med ansiktet” (Goffman 1970b s. 17). Detta slags självpresentation bygger i hög grad på självbehärskning, samtidigt som den är del av en rituell ordning där individen både riskerar att förlora ansiktet och hjälper andra att rädda sitt ansikte. I en artikel om olika slags stirrande skriver Garland-Thomson suggestivt om ansiktet:

Våra ansikten tillhör både oss själva och andra. De kan användas av oss och mot oss. Ansikten avslöjar våra tankar och känslor. Ögon gråter, ögonbryn rynkas, munnar gapar, läppar smilar, kinder rodnar, käkar bits samman och pupiller vidgas i sexuell upphetsning. (2006 s. 176)

Hon fortsätter med att påpeka att våra ansikten avslöjar våra rötter och vår historia. Poängen är som sagt att ansiktet är vårt främsta kroppsliga uttrycksmedel, samtidigt som det tolkas av andra eftersom ansiktet rumsligt förenar utsända och överförda uttryck.

Gränserna mellan dessa uttrycksformer är inte knivskarp. Överförda uttryck är bland annat sådant som kroppen gör, ibland mot vår vilja, och som vi just därför försöker hålla kontroll på – den svettas, skrattar, skakar, gråter, kurrar och rodnar, till exempel – uttryck som kan tolkas av andra som just symptomatiska uttryck för ett eller annat. Vi kan säkert alla komma ihåg någon gång när vi inte kunnat låta bli att brista ut i okontrollerat skratt. Vi blir då varse att vi både *är* och *har* en kropp, för att anknyta till Berger & Luckmann (1979 s. 66f). En kropp som inte alltid är så lätt att kontrollera.

Själv satt jag för inte så länge sedan och svettades på en buss och inbilade mig plötsligt att de andra tittade på svettdropparna i mitt hårfäste, varpå svettningen tilltog. När jag lämnade bussen gick jag snabbt av utan

att titta någon i ögonen. Övergången från kontrollerat till okontrollerat agerande beskriver Goffman som att vi svämmas över (*flood out*, Goffman 1961b s. 55ff, 1986 s. 350ff), vilket verkligen är ett passande uttryck för de svettningar jag drabbades av, men som även avser annat. Föreställ dig exempelvis en person som ska hålla en föreläsning. Han har lärt sig att kontrollera sin röst, som låter stabil, men sina på grund av nervositet skakande händer kan han för ögonblicket inte göra mycket åt. Vi ser kanske skakningarna när han ska lägga på en overheadbild eller när han för en mugg vatten till munnen. I detta fall bildas en spänning mellan personens utsända och överförda uttryck. En annan föreläsande person kan ha kontroll över båda uttrycksformerna, en annan varken över den ena eller den andra. Ett annat exempel upplevde jag när jag såg den japanska filmen *Still walking* (2008, i regi av Hirokazu Kore-eda) och blev mycket starkt varse skillnaden mellan aktörernas synnerligen artiga och respektfulla kroppsspråk och de grova skämt de samtidigt uttalade; det blev närmast till en spänning mellan utsända och överförda uttryck, vilket säkert förstärktes av den knappa men tillräckliga tidsförskjutning som följer av att jag inte förstår japanska utan måste förlita mig till textremsan.

Goffman skriver att individers blotta existens producerar uttryck: ”Individer utsöndrar uttryck” (Goffman 1970a s. 5). Och i ett annat sammanhang: ”De agerande kan upphöra med att uttrycka sig men kan inte upphöra med att överföra uttryck” (Goffman 1974 s. 99). Även tystnad kan vara ett överfört uttryck i situationer då en individ kan välja mellan tal och tystnad. Rikast på överförda uttryck är interaktion ansikte mot ansikte, då alla våra sinnen påverkas (eller kan påverkas) i interaktionen. Goffman gör i essän ”Replies and responses”, som ingår i boken *Forms of talk*, en detaljerad analys av förutsättningar för ett samtal ansikte mot ansikte. Han väljer att betrakta samtalet som ett system, vilket för att fungera kräver att nedanstående förutsättningar är uppfyllda (Goffman 1981a s. 14f):

1. Möjlighet för tvåvägsöverföring av akustiskt adekvata och tolkningsbara meddelanden.
2. Möjlighet för återkoppling under pågående samtal för att bekräfta att mottagning sker.

3. Kontaktsignaler som innefattar signaler om villighet att påbörja och avsluta samtal samt överföring av tecken som fastställer behörighet att delta i samtalet.
4. Förändringssignaler som visar när ett meddelande är slut och som reglerar turtagning mellan dem som är involverade i samtalet.
5. Rättighetssignaler som rör omtagningar, avbrott och liknande.
6. Inramnings- och omkodningsmöjligheter²¹ som gör det möjligt att hålla samman avgränsade sekvenser i samtalet och omkoda dem på sätt som bryter samtalets för ögonblicket etablerade ordning och tempo. Detta ger det en annan ordning genom ironiska anmärkningar, citat, skämt och liknande och som den andra samtalsparten också har möjlighet att bidra till.
7. Normer som reglerar skyldigheter för de samtalande att svara ärligt och bidra med det som är relevant i samtalssituationen.
8. Begränsningar för icke-deltagare i samtalet som rör tjuvlyssnande, störande ljud och blockering av de samtalandes möjligheter till ögonkontakt med varandra.

Goffman beskriver här samtalet på ett mycket tekniskt sätt,²² vilket görs i analytiskt syfte för att vi ska se de i samtalet ingående delarna så tydligt som möjligt. Vi kan använda beskrivningen som ett instrument för att jämföra f2f och p2p (se tabell 9.1).

21 I originaltexten skriver Goffman *framing capabilities*, och jag har valt att översätta det till ”inramnings- och omkodningsmöjligheter”. Detta är endast en aspekt av Goffmans *frame*-begrepp, vilket kommer att framgå av nästa kapitel.

22 ”Vi ska hantera samtal som en kommunikationsingenjör skulle ha gjort, alltså en betraktare som är optimistisk inför möjligheten att göra kulturoberoende formuleringar” (Goffman 1981 s. 14).

Tabell 9.1. Jämförelse av ansikte mot ansikte-interaktion (f2f) och persona mot persona-interaktion (p2p) som kommunikationssystem.

Förutsättningar för samtal som kommunikationssystem		f2f	p2p
1	<i>Tvåvägsöverföring</i>	<i>Ja</i>	<i>Ja</i>
2	<i>Återkoppling under pågående samtal</i>	<i>Ja</i>	<i>Begränsade eftersom de interagerande inte är i varandras fysiska närhet</i>
3	<i>Kontaktsignaler</i>	<i>Ja</i>	<i>Ja</i>
4	<i>Förändringssignaler</i>	<i>Ja</i>	<i>Ja, men turtagningen mekanisk</i>
5	<i>Rättighetssignaler</i>	<i>Ja</i>	<i>Ja, men det går inte att exempelvis avbryta någon mitt i den andres "tal", utan avbrott kan göras först sedan inlägg har gjorts. Avbrottet får dock en annan karaktär då det måste markeras genom exempelvis ändrat samtalsämne eller att man talar om att nu sker det ett avbrott</i>
6	<i>Inramnings- och omkodningsmöjligheter</i>	<i>Ja</i>	<i>Begränsade, men finns med hjälp av exempelvis emoticons</i>
7	<i>Normer som reglerar skyldigheter med avseende på ärlighet och relevans</i>	<i>Ja</i>	<i>Ja, men svårare att kontrollera efterlevnaden på grund av minimal social information</i>
8	<i>Begränsningar för icke-deltagare i samtalet</i>	<i>Ja</i>	<i>Ja, med hjälp av olika tekniska lösningar</i>

Både f2f och p2p svarar upp mot de systemkrav som Goffman formulerade rörande samtalet som kommunikationssystem, men p2p är begränsad i olika avseenden. Allmänt kan skillnaden speglas genom två metaforer: f2f kan beskrivas som mötet mellan två samtidiga flöden av olikartade uttryck (både utsända och överförda), medan p2p kan liknas vid en pingpongmodell av kommunikation där just de tekniska begränsningarna av uttrycksflödena gör att övergångarna när det gäller exempelvis turtagning, inramning/omkodning och återkopplande vinkar blir mycket distinkta och

mekaniska.²³ Flödet från en person till en annan i f2f består egentligen av två parallella strömmar som kan ha samma eller motstridiga budskap. Metakommunikation (kommunikation om den pågående kommunikationen) är också möjlig genom att en person i f2f så att säga kan kommentera den ena strömmen av uttryck med hjälp av den andra, exempelvis genom att den talande gör miner som kommenterar det han eller hon själv säger samtidigt som det sägs eller använder olika dialekter för att gestalta aktörer med olika möjligheter att utöva makt, exempelvis rikssvenska för makten och skånska för motståndet.

Isamtal mellan personer som är fysiskt nära varandra blandas dessa två strömmar och hålls samman i en för de samtalande gemensam situation. Ta som exempel den till synes bagatellartade frågan ”Vad är klockan?” och svaret ”Fem”. Denna samtalssekvens kräver en särskild kontext, en speciell situation som delas av de samtalande. Du kan få en illustration av detta genom att skriva ned frågan ”Vad är klockan?” i ett brev eller ett mejl och sända det till en vän – att ni inte delar situation blir då uppenbart eftersom frågan inte kan besvaras förbehållslöst och i stället för svaret ”Fem” får du kanske svar som ”Här är klockan fem, vet inte vad den är hos dig” eller ”När jag läser ditt mejl är klockan sex, men jag ser att du sände ditt mejl klockan fem”. Jag la ut frågan ”Vad är klockan?” på Twitter och på Facebook och fick självklart inte det implicerade svaret, utan mest tystnad och i några fall olika reflektioner kring vår tidsordning som de ovan nämnda (se också Castells 1999 s. 464ff). Även den till synes triviala frågan om vad klockan är förutsätter ett delat fysiskt rum för att vara meningsfull.

Jag är övertygad om att skillnaderna mellan f2f och p2p, när det gäller möjligheterna att sända och överföra uttryck, har stor betydelse för gränsdragningar mellan främre och bakre region. När vi ansikte mot ansikte delar situation och därmed för över en stor mängd uttryck till varandra

23 Man bör notera att det finns olika former av både f2f- och p2p-interaktion. Det finns t.ex. bestämda skillnader mellan f2f-interaktion där personer är fysiskt nära varandra respektive via Skype (när det används med den rörliga bildfunktionen). I den senare varianten av f2f saknas de delar av kroppsspråket som har att göra med lukt och känsel och dessutom erfars den andre som en platt yta. På motsvarande sätt finns olika former av p2p-interaktion beroende på olika tekniska lösningar, vilket kan illustreras med skillnaden mellan Facebooks relativt rika möjligheter att sända ut uttryck och Twitters ganska fattiga.

kan det beskrivas som *bred överföring* av uttryck. I den uttrycksmässigt mindre rika interaktionen med hjälp av olika hjälpmedel som exempelvis brev, telefon, mejl och sociala medier kan vi i stället tala om *smal överföring*.²⁴ Bred överföring av uttryck innehåller både verbalt tal, icke-verbala ljud och kroppsspråkliga uttryck. I ett samtal ansikte mot ansikte talar vi med varandra med hjälp av ord och så kallade *back-channel cues* (ung. återkopplande vinkar), vilka Goffman beskriver så här:

... användningen av återkopplande vinkar (ansiktsgester och icke-verbala ljud) från samtalspartners så att den talande medan han talar kan veta att det han säger går fram eller inte [...]. Viktigt här [...] är leenden, skrockanden, huvudskakningar och grymtningar ... (Goffman 1981a s. 12)

Man kan här tala om en omedelbar koordination bestående av olika bekräftande läten (uhm), nickar, ögonrörelser, leenden etcetera mellan samtalande där kroppsspråket är mycket viktigt. Kroppsspråket är situationsbundet och kan i princip inte förmedlas bortom den situation som interagerande delar eller, för att citera prästen Kent Wisti som i en radiogudstjänst sa: ”Man kan inte känna svettluk på Facebook”.²⁵ Det som vi lite slarvigt kallar kroppsspråk består av många olika aktiviteter som Ekman och Friesen (1981 s. 57) kallar ”icke-verbalt beteende” och definierar som ”varje rörelse av eller position hos ansiktet och/eller kroppen”. Kendon (1981b s. 3) talar i stället om ”icke-verbal kommunikation” och beskriver den som ”alla de sätt varpå människor, i varandras närhet, kommunicerar utan ord”. Wiemann och Harrison (1983) in-tecknar ett särskilt

24 Jag har prövat olika uttryck för att fånga skillnaden mellan dessa olika interaktioner, t.ex. full respektive begränsad överföring, vilket har en normativ klang, samt utarbetad respektive begränsad överföring, uttryck inspirerade av Bernstein (t.ex. 1983), där i synnerhet ordet ”utarbetad” leder fel eftersom vi anar en aktör bakom som utarbetar sina överförda uttryck. Som redan sagts kontrollerar vi i allmänhet inte alla våra överförda uttryck. Goffman (1974 s. 12, 1959 s. 2) talar om bred (*broad*) och smal/begränsad (*narrow*) kommunikation, och Boden och Molotch (1994) talar om ”fylligheten hos interaktion mellan personer som är i varandras närhet”. De två uttryck jag fastnat för, bred respektive smal överföring, anspelar också på bandbredd i tekniska kommunikationssammanhang, och kanske skulle man kunna tala om en social bandbredd när vi talar om skillnader i omfång av informationsöverföring vid olika sociala interaktioner. Se också Walther (1996 s. 20f), som har jämfört f2f med interaktion via datorer.

25 Svenska Dagbladet 2009-04-21.

område av den sociala interaktionen som de kallar ”icke-verbal interaktion”. Julius Fast (1984 s. 15) talar om just ”kroppsspråk” (*body language*) och bestämmer det som ”alla möjliga rörelser hos kroppen, alltifrån de helt medvetna till de hundra procentigt omedvetna”.²⁶

Eftersom Goffman främst studerade interaktion mellan fysiskt nära människor, individer som delar fysiska rum, tog han genomgående upp icke-verbal kommunikation. Överförda uttryck består i hög grad av kroppsliga uttryck, och när han analyserade socialt samspel på offentliga platser, exempelvis gator, parker, restauranger, teatrar, affärer, dansbanor och möteslokaler, för att använda Goffmans egna exempel, var själva poängen att individerna på den offentliga platsen i hög grad kommunicerar som kroppar (ofta i flyktiga möten). Den sortens interaktion kallar Goffman för ofokuserad interaktion (till skillnad från fokuserad interaktion, där de samspelande har ett gemensamt interaktionsfokus) och den utförs i högre grad än den fokuserade med icke-verbala uttryck, menar han (1966 s. 34). Goffman talar här om ett slags kroppssymbolik, ett särskilt språk (*body idiom*) av uppträdanden och gester:

Även om individen kan sluta prata kan han inte sluta kommunicera genom kroppsspråk, och han måste säga antingen det rätta eller det felaktiga med hjälp av kroppen. Han kan inte vara tyst. Det paradoxala är att om han vill ge så lite information om sig själv som möjligt [...] är det bästa sättet att anpassa sig och agera så som personer av hans sort förväntas agera. (Goffman 1966 s. 35)

Individer hanterar och organiserar den sociala interaktionen på offentliga platser med hjälp av externalisering och scanning. Externalisering kallar Goffman också *body gloss* (Goffman 1971a s. 11f, 122ff), vilket är ett slags förtydligande och förstärkande kroppsuttryck som Goffman också kallar *intention display*, alltså en avsiktssupervisning som när man exempelvis på grund av ett missöde, till exempel att kontokortet har fastnat i kortautomaten, med överdrivna gester försöker visa detta för okända andra som står i kön bakom. Scanning innebär att avläsa främlingarna på den offent-

26 För ordningens skull ska också nämnas en användning av ett begrepp som är besläktat med kroppsspråk, nämligen begreppet ”kroppsuttryck”, som verkar användas inom viss psykoterapi i betydelsen kroppsliga uttryck som speglar individens karaktär (Lowen 1971).

liga platsen för att man smidigt ska kunna anpassa sig till varandra när man exempelvis möts på en trottoar.²⁷

I smal överföring, som alltså är smal i bemärkelsen att den i mycket hög grad består av utsända uttryck och i mindre grad av överförda uttryck, görs olika saker för att kompensera den relativa fattigdomen på överförda uttryck. Parfymdoften hos ett kärleksbrev är ett sådant exempel, liksom ett fotografi av den interagerande i Twitterutbyten. De tecken som används i datorkommunikation för att kopiera överförda uttryck, till exempel *smileys* och *emoticons*,²⁸ blir till utsända uttryck eftersom avsändaren helt kontrollerar dem. De används ofta för att skapa distans och delvis omkoda det som sägs i text på humoriskt eller ironiskt sätt. Hur personer uttrycker sig i text, stavfel och andra uttrycksmässiga egenheter som kan skilja en person från en annan, kan bli överförda uttryck i kommunikation via datorer. Hur påverkas exempelvis våra tolkningar av en person om han eller hon skriver ”oxå” eller ”också”, ”symtomatiskt” eller ”symptomatiskt”, ”avföring” eller ”skit”?

Skillnaden mellan utsända och överförda uttryck i kommunikation f2f jämfört med p2p är i princip att mottagaren har ett mindre underlag för sina tolkningar av utsända uttryck. För att återkoppla till personen som sitter vid sin dator och skriver in text för publicering på exempelvis sin blogg, och som ”alla” snart kan läsa, så har han/hon således i det närmaste endast ett register av uttryck till sitt förfogande: utsända uttryck. Han eller hon befinner sig inte heller i kroppslig närhet till mottagaren och får därmed inte del av de överförda uttryck som vi läcker vid interaktion

27 Om vi betraktar kroppsspråksdiskursen med hjälp av dessa två begrepp kan vi konstatera att mycket av den vetenskapliga delen av denna diskurs handlar om externaliseringen, alltså den icke-verbala kommunikation där kroppsspråk och ansiktsuttryck är viktiga. När det gäller scanning, alltså att avläsa eller läsa den andre, är den mycket mer uttalad i den mer praktiska delen av kroppsspråksdiskursen. Här hittar vi ett slags gör-det-självt-böcker där man erbjuds möjligheten att lära sig läsa kroppsspråk. Dessa böcker har titlar som *How to read a person like a book* (Nierenberg & Calero 1980), *Konsten att läsa tankar* (Fexeus 2009), *Reading people* (Dimitrius & Mazzarella 1999) och *Whateverbody is saying* (Navarro & Karlins 2008). De två sistnämnda böckerna kombinerar vetenskaplig och professionell kunskap. Dimitrius är filosofie doktor och expert på att scanna, avläsa eller läsa aktörer i rättegångar. Hennes medförfattare är advokat. Navarro är f.d. FBI-agent och expert på att läsa personer i förhörssituationer och medförfattaren psykolog och professor i management.

28 Utvecklingen av språket i datorkommunikation handlar ofta om kreativa anpassningar till de speciella villkor som gäller i sådan kommunikation (se t.ex. Wallace 1999 och Hård af Segerstad 2002) och *emoticons* såsom ;-) och *smileys* som dessa   är exempel på det.

ansikte mot ansikte. Den situation som han eller hon delar med andra skiljer sig således markant i fråga om ”den mänskliga och materiella miljön”, för att citera Goffman (1964 s. 133), eftersom det interör sig om en situation som kännetecknas av kroppslig närhet. Här föreligger ”frånvaro av reglerande återkoppling”, för att låna en formulering av Kiesler m.fl. (1988 s. 661), åtminstone frånvaro av *omedelbar* reglerande återkoppling men däremot inte av fördröjd sådan.

Om vi återigen aktualiserar bloggaren som uttryckte sig mycket förklännande om de barn och ungdomar han mötte på sin praktikplats, så får han inga omedelbara signaler i form av stränga blickar, allvarliga miner och rynkade pannor från sin omgivning som skulle kunna få honom att modifiera, ändra, ta tillbaka, förklara och liknande. Han får heller inga ”uh-huhs” eller ”uhms” eftersom de skulle framstå som märkliga i skriftlig form (Wallace 1999 s. 16) och dessutom komma alltför sent. I stället offentliggörs hans text i extenso och ändringar kan göras först sedan läsaren läst och inte på vägen mellan hjärna och talorgan som vid f2f. Det inslag av automatisk koordination mellan interagerande som alltid finns i möten ansikte mot ansikte har vid datorkommunikation ersatts av den ping-pongmodell för interaktion som nämnts tidigare. Denna speciella dynamik, som innebär att vi liksom måste uttrycka mycket redan från början och inte kommunicera oss fram på en slingrig väg mot delade betydelser, kan förklara varför vi ibland tenderar att säga för mycket på nätet eller, rättare, *skriva* sådant som vi sedan kanske ångrar.

Gränser mellan främre och bakre region i sociala medier

Skillnaden mellan bakre och främre region är som nämnts en skillnad mellan hur en individ framträder inför olika publik. Publikåtskillnaden, som upprätthålls med hjälp av varseblivningsbarriärer, skapar förutsättningar för en delning av rummet: en publikdel som befolkas av individer som framträder inför varandra, och en del av rummet som just dessa individer inte befinner sig i samtidigt. Goffman kallade den del av rummet där individen är inför publik för scenen eller den främre regionen. I den bakre regionen, som är dold för den publik individen möter i den främre, *kan* (men behöver inte nödvändigtvis) individen agera annorlunda än inför den publik som han/hon nyss framträdde inför, och

agerandet kan styras av att där finns en annan publik eller ingen alls. Relationen mellan dessa regioner är inte given, utan vad som visas upp för publiken vid en tid kan som framgått skilja sig från vad som visas upp vid en annan tid beroende på hur exempelvis olika institutioner inverkar på individers samspel.

Goffman undersökte som nämnts i synnerhet två sådana institutioner som hade en omedelbar och styrande inverkan på hur gränser dras mellan främre och bakre region: interaktionsordningen (Goffman 1953a; 1983b) och samhällets identitetsvärden (Goffman 1971b). Interaktionsordningen bygger på två olika slags normer: hövlighetsnormer, som reglerar hur vi förväntas behandla andra, och anständighetsnormer, som reglerar vad vi förväntas göra och säga i närvaro av andra, det passande i situationen, med andra ord (Goffman 1959). Den förra sortens normer vetter mer åt det som kallas etik i betydelsen sedelära, medan den senare är mer av etikett uttytt som umgängesregler. Identitetsvärdena, för det andra, beskrivs som de normativa och institutionella regleringarna av, förväntningarna på och föreställningarna om hur individer ska vara, uppträda, se ut och göra. Avvikelser från identitetsvärdena kan vara stigmatiserande (Goffman 1971b), vilket innebär att individen får dåligt rykte och rent av kan bli definierad som en avvikare av sin omgivning. De normer som reglerar interaktion och identitet kan variera över tid, mellan olika samhällen och mellan delar av ett samhälle.

I f2f-interaktion är den fysiska närheten mellan de interagerande den viktigaste konstituerande faktorn när det gäller gränser mellan främre och bakre region. Skillnader mellan regionerna etableras genom varseblivningsbarriärer och fysiska förflyttningar mellan rum. Vissa platser förväntas vara mer bakre regionsplatser än andra; exempelvis är, trots förändringar över tid, toaletten mer bakre region än offentliga platser. Individen måste alltså utveckla ett slags regionkompetens som innebär att handlande avpassas i förhållande till region. Detta blir särskilt tydligt när det gäller allt handlande som är förknippat med kroppen och olika kroppsutövningar. Individen utvecklar sin kompetens genom att lära sig att förlägga rätt handlande till rätt region och därmed lära sig vad som kan visas upp och vad som bör döljas.

Den kommunikativa situationen när det gäller sociala medier är fundamentalt annorlunda. Möjligen skulle vi kunna likna den vid att individer i

ett bostadskvarter sitter inne i sina bostäder och kommunicerar med andra, som också befinner sig i sina bostäder, genom att öppna fönstret mot ett för bostäderna gemensamt torg och talade med de andra i eller bakom sina fönster. Var som helst kan vara en nod i ett socialt Internetnätverk, givet att den tekniska uppkopplingsmöjligheten finns. Förmodligen är noden ofta placerad i användarens bostad eller på arbetsplatsen eller skolan, och just det förhållandet torde ha betydelse för hur man kommunicerar, nämligen att man ofta befinner sig i en egen bakre region och kommunicerar med andra som befinner sig i sin bakre region. Kommunikationen kan emellertid erfaras, liksom i liknelsen med bostadskvarteret ovan, också av andra och i den meningen befinner man sig i en främre region.²⁹

Sociala medier innebär att man skapar en personlig plats i Internets offentlighet som ofta utsmyckas med personliga markörer som privata bilder, personliga åsikter och vänner. Karaktären av bakre region understryks av att individen ofta befinner sig i sin egen fysiska bakre region när kommunikationen sker. Detta, tror jag, kan öka möjligheten till *oversharing*/överdelning. Överdelningen av information kan, i linje med den studie av mobiltelefonsamtal på offentliga platser jag redogjort för ovan, vara ett resultat både av hänsynslös individualism (eller kanske snarare normbrott – att man inte följer normer för lämpligt uppträdande i andras närvaro), exhibitionism (att man främst vill visa upp sig) och absorberad kommunikation (att man glömmer bort sin omgivning). Detta ökar sannolikheten för att man så att säga tänker högt på sätt som kan uppfattas som olämpliga. I en studie av 124 bloggar visar Mazur & Kozarian (2010) att nästan 80 procent av blogginläggen handlade om bloggaren själv, vilket kan vara en indikation på att bloggen är ett självcentrerat socialt medium. Möjligen skulle detta kunna medföra att bloggen också blir mer av ett bakre regionsmedium. I anslutning till detta får man anta att det har betydelse att interagerande i sociala medier kan uppleva sig som anonyma och därmed i mindre grad kan hållas ansvariga för det de skriver, vilket Wallace (1999 s. 239) beskrev så här: ”Människor kan agera synnerligen hämningslöst när de tror

29 Meyrowitz (1985) har i sin tidiga studie av social interaktion genom ”elektroniska medier” framhållit att gränsen mellan offentligt och privat handlande blir otydlig i sådana medier. Han talar också om ett slags mellanregion som uppstår till följd av att gränsen mellan bakre och främre region därmed också blir otydlig. Se också Tufekci (2008a) för resonemang om publikåtskillnad i sociala medier.

att ingen annan vet vem de är. I miljöer som möjliggör detta tenderar människor att släppa loss på både positiva och negativa sätt.”

Facebook är mer inriktad på användarens sociala nätverk än bloggen, och individens nätverksarbete kan tolkas på olika sätt. En intressant tolkning står Tufekci (2008b) för när hon tillämpar Dunbars (1996) analyser av den kroppsnära socialitet bland apor som uppstår när de putsar och plockar varandra, vilket på engelska benämns *grooming* och på svenska kan benämnas social putsning (i boken *Den nakna apan* [Morris 1969] används benämningen ”ömsesidig kroppsvård”).³⁰ Dunbar menar att social putsning är den viktigaste mekanismen för att hålla samman mindre grupper av primater. Den mänskliga varianten av putsning – som Adelswärd (2009) kallar ”muntlig putsning”, vilket väl motsvarar *grooming talk*, som Goffman (1971a s. 66) nämner med referens till Van Hoof (1962) och ovan nämnda bok av Morris – består nog av flera olika delar som kan relateras till etablerandet och upprätthållandet av sociala band, där en del utgörs av ett slags ständig social uppdatering av det egna nätverket genom skvaller, småprat och genom att visa upp det för och jämföra med andra. Det kan beskrivas så här:

Vem som gör vad med vem och om det är bra eller dåligt; vem som är ute och vem som är inne och varför; hur en svår situation rörande en partner, ett barn eller en kollega ska hanteras. (Dunbar 1996 s. 4)

Detta är emellertid inte en beskrivning av Facebook, utan av prat på ett café som Dunbars forskargrupp lyssnat på. Men det skulle lika gärna ha kunnat vara en beskrivning av pratet i lunchrummet på en universitetsinstitution, skvallret hos frisören, innehållet i en tidning med kändisreportage eller just aktivitet på Facebook eller en blogg. Men medan det muntli-

30 Ordet *grooming* eller försvenskat ”gromning” har i svenskt sammanhang blivit svårt att använda i dess ursprungliga betydelse, eftersom lagstiftare har förvandlat betydelsen till: ”vardaglig benämning på brottet kontakt med barn i sexuellt syfte. Vid kontakt via Internet använder ofta den s.k. *gromaren* (nätförföraren) falsk identitet för att vinna barnens förtroende” (citatet från Nationalencyklopedin). När jag här använder ordet gör jag det i betydelsen ”social putsning”, och inför en tidningsartikel med rubriken ”Över 500 människor misstänks för grooming” (Lisinski 2011) kan jag således utropa ”Va, inte fler!”

ga sociala putsandet mer är invävt i vardagslivets rutiner, tenderar det åtminstone på Facebook att renodlas till en differentierad och specialiserad funktion, dels därför att användaren måste avsätta särskild tid till denna från övrigt vardagsliv avgränsade aktivitet, dels för att Facebook syftar till just social putsning.

Sådan social aktivitet på Facebook kan möjligen förklara att gränserna mellan främre och bakre region dras på ett något annat sätt än på en del andra håll. På Facebook kan samtalstonen ibland vara som i en familj som arbetar med sina sociala band, trots att många andra utanför familjen ofta kan ta del av utbytet. Det finns emellertid möjlighet att avgränsa det egna Facebook-nätverket genom olika tekniska publikåtskiljande inställningar, som användaren själv kan göra.

Max Persson har undersökt detta och beskriver alla de val användare av Facebook kan göra för att designa det egna nätverket. Det rör sig om helahundrasextio val som relateras till Facebooks fyra olika sekretessnivåer: ”Alla” (öppet för alla på Internet), ”Vänners vänner”, ”Vänner” och ”Anpassa” (ger endast namngivna personer tillträde). Det hör dock till saken att Facebook aldrig är helt privat eftersom ägarna till nätverket under vissa villkor har rätt att ta del av all information på Facebook. Gör då användarna sådana publikåtskiljande val? Av en enkät Persson gjorde bland Facebookanvändare framgår att närmare hälften av de hundrafemtiofem personer som besvarade enkäten i hög grad använt sig av möjligheten att ”styra vem du ska dela information med på Facebook” (M. Persson 2010 s. 21). Lika stor andel uppgav att de flera gånger hade tagit bort en bild av sig själva från Facebook därför att de upplevde den som alltför privat. Av denna undersökning, som bygger på ett litet och förmodligen inte representativt material som inte kan generaliseras, kan man alltså dra slutsatsen att en relativt stor del av just detta urval Facebookanvändare aktivt arbetar med gränsen mellan främre och bakre region.

En studie av hur användare hanterar foton på Facebook och Flickr pekar i samma riktning (Van House 2009). Fenomenet *facerape*, ett slags practical jokes kompisar emellan som innebär att någon gör inlägg på någon annans Facebook då denne har lämnat sin dator obebakad och är inloggad på Facebook, understryker också vikten av att aktivt arbeta med gränser mellan främre och bakre region. Det kan till exempel vara en arbetskamrat som gått ett tårend och en annans som då passar på att skriva

något ofördelaktigt om den frånvarande på hans eller hennes Facebook. Det är ett slags variant av att förlora ansiktet som innebär att man för en stund förlorar kontrollen över Facebook och som, antar jag, just därför är sedelärande beträffande användningen av Facebook. Att döma av de 699 exempel som när detta skrivs hade samlats på Facebookgruppen F.A.C.E Raped är ”innehållet” i den bakre regionen på Facebook i stort sett samma som i livet i övrigt: kroppens nedre del, känslor och sex.

Men det finns också andra drag hos sociala medier som sannolikt påverkar gränsdragningen mellan bakre och främre region. I f2f-interaktion kan de interagerande överföra information till varandra med hjälp av kroppsspråk. Sådan information kan vara normupprätthållande och markera att visst uppträdande är olämpligt genom blickar, miner och kroppsrörelser, och detta kan ske samtidigt som språkliga uttryck sänds. I p2p och ping-pongmodellen av interaktion när det gäller sociala medier måste den interagerande skriva något (sända uttryck) innan andra interagerande i sin tur kan skriva tillbaka. Man utsöndrar inte uttryck i sociala medier på så många andra sätt än att skriva respektive inte skriva. Mycket små möjligheter till parallell utsändning och överföring av uttryck finns och därmed saknas möjligheter till återkopplande vinkar. Detta betyder för det första att den ena parten måste sända ut (skriva) för mycket innan det blir möjligt att rätta till i ett samspel med andra, och därmed har kanske redan gränsen mellan bakre och främre region överskridits.³¹ För det andra måste andras eventuella försök att rätta till ske först sedan gränsen för vad som anses vara respektfullt och passande redan överskridits, varför gränsöverskridaren sannolikt tappar ansiktet och därmed hamnar i ett val mellan ursäkt och försvar och inte i valet mellan ”ska jag eller ska jag inte säga/skriva detta”. Möjligheten för omgivningen att tillämpa successiv tillrättavisning genom överförda uttryck är alltså praktiskt taget förbehållen f2f-interaktion.

De sociala mediernas speciella interaktionsform kan mot bakgrund av detta resonemang teoretiskt sett leda till en snabb upptrappning av konflikter. Därmed skapas speciella villkor för det som Goffman kallade hänsynsfull ouppmärksamhet. Den innebär som nämnts att två för varandra ökän-

31 Detta kan möjligen också förklara elaka kommentarer på Internet, vilka flera svenska dagstidningar under 2011 bestämt sig för att stoppa på de egna webbsajterna, antingen genom förhandsgranskning av kommentarer eller genom att helt enkelt ta bort möjligheten att kommentera.

da interagerande handlar på sådant sätt att de både ser för att erkänna varandras existens och inte ser för att därmed visa att den andre inte tilldrar sig annat än förstrött intresse (vilket betyder att han/hon betraktas som ”normal”). Sådana samspel är ordlösa och i hög grad beroende av fysisk närhet, och det återstår att undersöka om hänsynsfull ouppmärksamhet kan utövas i sociala medier och hur det i så fall går till. Jag skulle kunna tänka mig att en form av hänsynsfull ouppmärksamhet i sociala medier utövas genom ”tystnad”, det vill säga att en interagerande väljer att inte försöka rätta till överträdelser av gränsen mellan bakre och främre region genom att verbalt påpeka gränsöverträdelsen, utan i stället försöker göra det genom det slags talande tystnad som ofta används i f2f-interaktion. Men beroende på den speciella interaktionsformen – smal överföring som i det närmaste är helt baserad på utsända uttryck – kan sådana försök till talande tystnad också tolkas som godkännande av gränsöverskridande. Talande tystnad i f2f-interaktion är nämligen aldrig enbart tystnad, utan den verbala tystnaden är understödd av överförda uttryck. Kroppen är således intetyst när den är fysiskt nära andra kroppar. Kroppen är inte heller tyst i sociala medier, men på grund av avsaknaden av fysisk närhet är det ingen annan som kan ”höra” eller avläsa den. Tystnad i p2p-interaktion blir just därför till en faktisk, och möjligen inte alls särskilt talande, tystnad.

Karaktern hos sociala medier kan nu sammanfattas som i tabell 9.2, där jag gör en översiktlig jämförelse med interaktion ansikte mot ansikte.

Tabell 9.2. Jämförelse mellan interaktion ansikte mot ansikte och interaktion i sociala medier.

	Ansikte mot ansikte	Sociala medier
Rum	<i>Delat fysiskt rum, fysisk närhet</i>	<i>Delat datornätverk</i>
Tid	<i>Samma tid</i>	<i>Tid kan variera</i>
Språk	<i>Verbalt språk, kroppsspråk (skriftspråk och symboler möjliga)</i>	<i>Skriftspråk, symboler</i>
Social information	<i>Bred överföring av uttryck</i>	<i>Smal överföring</i>

Användarens kommunikativa situation i sociala medier är paradoxal. Å ena sidan har användaren mycket större möjligheter att redigera de uttryck han eller hon sänder ut och därmed kan mycket kontrollerade självpresentationer göras. I den fysiskt nära interaktionen ansikte mot ansikte är det möjligt att omedelbart jämföra andras självpresentationer med den i hög grad kroppsspråkliga sociala information som kan samlas in om dem man interagerar med. Det betyder att självpresentationer är sårbara i f2f på grund av fysisk närhet. Följaktligen är självpresentationer mindre sårbara när de interagerande är åtskilda i rummet, som i fallet med sociala medier. Å andra sidan förefaller risken vara större för att användaren sänder ut alldeles för mycket oöverlagda uttryck, tänker högt, försäger sig och blir oförsiktig därför att han eller hon inte kan dra nytta av de överförda uttryck som vi ständigt får från de andra i interaktion ansikte mot ansikte, uttryck som hjälper oss att uppföra oss i enlighet med vad som anses vara lämpligt. Den reglerande sociala återkopplingen minskar markant i sociala medier och därmed ökar benägenheten att överdela information. Huruvida denna paradoxala situation leder till att gränsen mellan främre och bakre region dras på annat sätt i sociala medier än i f2f eller om den relativt sett större kontrollen över självpresentationer respektive tendensen till överdelning av information i sociala medier tar ut varandra, kräver säkert ytterligare forskning och definitivt mer kritiskreflektion.

Osignifikanta andra och olika interaktionsformer

Internet liknar offentliga platser. Offentliga platser har ingen ägare, har ett oklart ägarförhållande eller upplåts även till dem som inte äger dem. Mot den bakgrunden kan man mena flera snarlika saker med offentlig plats. För det första kan menas något som vi kan kalla en urban allmänning, som i juridiska sammanhang tidigare kallades allmän plats³² och numera ofta

32 I den tidigare *Allmänna ordningsstadgan* (1956:617), som upphävdes 1994, definierades allmän plats så här: "Med allmän plats förstås i denna stadga gata, torg, park och annan plats, som enligt fastställd stadsplan eller byggnadsplan utgör allmän plats och som upplåtits för avsett ändamål, för allmänheten tillgänglig del av hamnområde samt allmän väg ävensom annat område, som är upplåtet till eller eljest nyttjas för allmän samfärdsel."

kallas just offentlig plats³³, dit således alla har tillträde (exempelvis gata, park, torg). För det andra kan man mena en gemensam plats där många har anledning att vara på grund av exempelvis inköp av varor, ianspråktagande av tjänster och kollektivt resande (till exempel affärscenter, teater, väntsal). För det tredje kan offentlig plats betyda en publik mötesplats där sannolikheten för att möta okända andra är större än i exempelvis den egna bostaden (förutom ovan nämnda också exempelvis arbetsplats, skola, restaurang). Goffman (1966, 1971a) har studerat offentliga platser uppfattade på detta tredje sätt och han har då särskilt intresserat sig för de normer för anständigt och respektfullt uppförande som reglerar interaktionen mellan okända människor som befinner sig i varandras omedelbara fysiska närhet på offentliga platser.³⁴ Den offentliga platsen är en främre region där handlande individer har en publik av okända andra, en publik som inte ser individen i olika bakre regioner (exempelvis den egna bostaden, toaletter i anslutning till en offentlig plats och över huvud taget andra platser där individen inte är sedd av just dem som ser henne/honom på den offentliga platsen).

33 På Stockholms stads hemsida (<http://www.stockholm.se/TrafikStadsplanering/Gator-och-torg1/Anvanda-offentlig-plats/>, besökt 2010-08-01) beskrivs offentlig plats bl.a. så här: "Staden tillhör oss alla och nästan alla platser utomhus i Stockholms stad där allmänheten kan röra sig är offentlig plats: trottoaren, torget och parken. Även en del ytor inomhus är offentlig plats, till exempel passager i inomhusgallerior."

34 Lofland (1998) betonar på liknande sätt den samtidiga närvaron av för varandra okända människor i sin studie av "urbana offentliga platser". Det finns också andra sätt att definiera offentliga platser, t.ex. Oldenburgs (1999) åtskillnad mellan hem, arbetsplats och offentliga platser där människor umgås, platser som han kallar "tredje platser". Vidare har Anderson i en rad studier problematiserat offentliga platser i hudfärgsperspektiv och alldeles nyligen publicerat en bok om det slags offentliga platser som han beskriver som "the cosmopolitan canopy" (Anderson 2011). Det är platser som för det första drar till sig alla möjliga kategorier av människor i det aktuella samhället, t.ex. alla de människor som samlas på Reading Terminal i Philadelphia för att resa, handla, äta, umgås m.m. och som därmed skapar en kosmopolitisk miljö. För det andra hålls dessa människor samman av en viss anda av artighet som på många sätt liknar interaktionsordningen på de offentliga platser Goffman beskrev, med den skillnaden att människorna där knappast bestod av en kosmopolitisk blandning utan snarare var vit medelklass. Andan är bunden till vissa platser, menar Anderson, som om platserna vore inneslutna av en huv (*canopy*).

Den osignifikante andre

Enligt Goffman är samspelet mellan okända på offentliga platser en normalitetsuppvissning och frågan om dess eventuella äkthet för han åt sidan:

Vad en individ är för sig själv är inte något han själv uppfunnit. Han är för sig själv vad hans signifikanta andra har kommit att uppfatta honom som, vad de har kommit att behandla honom som och vad han behandlar sig själv som [...]. Mead hade fel bara i så måtto att han ansåg att de enda relevanta andra är sådana som är angelägna om att ge ihållande och riktad uppmärksamhet åt individen. Det finns andra sorters andra, nämligen sådana som är angelägna om att uppfatta honom som en icke oroande person som de inte behöver uppmärksamma ytterligare därför att de vill kunna gå vidare med det de håller på med. Det som följaktligen individen delvis måste bli för sig själv är en vars framträdanden de andra kan se som normala. Hans uppvissning av sig själv som en man tryggt kan sluta ägna uppmärksamhet åt, är på djupet han ... (Goffman 1971a s. 279).

Vad är detta för slags personer, dessa andra sorters andra? Det är personer som vi möter på offentliga platser och som vi har ett sakligt förhållande till genom att vi likställer dem med sådant som cyklar, lyktstolpar och annat som vi måste ha viss kontroll över när vi rör oss på sådana platser. På sätt och vis är de icke-personer eftersom vi i allmänhet inte vill något annat med dessa personer än att inte behöva lägga märke till dem, och de vill i allmänhet inte heller något annat med oss. I den meningen finns en outtalad ömsesidighet som tar sig uttryck i hänsynsfull ouppmärksamhet, undvikande och oseende. Samtidigt kan detta sakliga förhållande vändas till social interaktion.

Eftersom Goffman ovan reflekterar över dessa personer med utgångspunkt från George Herbert Mead kan vi bestämma dessa personer mot bakgrund av Meads skillnad mellan den signifikante andre och den generaliserade andre. Signifikanta andra är personer som har särskild betydelse för oss i vårt rolltagande, positiva och/eller negativa förebilder och, när det gäller barn, personer som har särskild betydelse för barnets utveckling och socialisation. Min fru Titti och våra barn Jonn, Max och Julia är till exempel signifikanta andra för mig. Den generaliserade andre, å andra sidan, beskri-

ver Mead bland annat som ”hela samhällets attityd” (Mead 1976 s. 120), vilken individen också måste spegla sig i, och det är ”i den formen som den sociala processen eller samhället ingår som en bestämmande faktor i individens tänkande” (Mead 1976 s. 121).³⁵ Skillnaden mellan signifikant och generaliserad annan är, enkelt uttryckt, som skillnaden mellan uttrycken ”han/hon” respektive ”man” (som i: så gör *man* inte). Vad Goffman säger är att det finns ytterligare en annan som vi relaterar till, mycket flyktigt och i förbigående på offentliga platser. Han ger inte denna gestalt något namn, men jag anser att han/hon kan kallas *den osignifikante andre*.

Kännetecknande för den osignifikante andre är att det är en människa som för det mesta inte träder fram som en person för oss, utan mer som en del av ett flöde av människor som vi möter när vi rör oss på offentliga platser. I citatet som inleder detta kapitel pekar Goffman just på detta: främlingarna framstår som indifferent men kan vid behov förvandlas till en publik och blir då signifikanta andra, inför vilka det finns anledning att utforma sitt agerande i förhållande till de allmänna normer som just fångas av begreppet den generaliserade andre. Den osignifikante andre är en utomstående, den som i interaktionssammanhanget varken framträder eller är publik, den som finns på ”utsidan”, för att använda ett av Goffmans begrepp (1959 s. 134f). Det är en individ som för mig pendlar mellan att

35 George Herbert Mead (1863–1931) var en amerikansk pragmatisk filosof som har haft och fortfarande har stor betydelse för utvecklingen av en socialpsykologi och sociologi som sätter interaktionen mellan människor i centrum. Som redan nämnts är Mead en förgrundsgestalt inom vad som kallas symbolisk interaktionism. Goffman nämner Meads arbeten vid några tillfällen, ett citerades ovan och ett annat omnämnande fick ett märkligt öden när en av Goffmans böcker översattes till svenska, som jag inte kan låta bli att nämna här. I *Interaction ritual* skriver Goffman (1967 s. 84): ”The Meadian notion that the individual takes toward himself the attitude others take to him seems very much an oversimplification. Rather the individual must rely on others to complete the picture of him of which he himself is allowed to paint only certain parts.” Denna centrala tanke hos Goffman, att individen är i grunden interaktiv och beroende av de andra, görs rättvisa i den svenska översättningen, men översättaren lät en annan Mead få ta emot Goffmans kritik och så här blev då översättningen: ”Margaret Meads uppfattning att individen intar den attityd gentemot sig själv som andra intar till honom förefaller vara en alltför stor förenkling. Snarare måste individen lita på att andra kompletterar bilden av honom eftersom han själv endast får måla vissa delar av den” (Goffman 1970b s. 78). Margaret Mead (1901–1978) var en amerikansk antropolog inom vad som ibland kallas ”the culture and personality school”, inom vilken hon i Freuds efterföljd och med forskare som Ruth Benedict och Ralph Linton studerade hur individens personlighet formas av kulturen. Margaret Mead var en pionjär när det gällde studiet av hur kulturen starkt inverkar på hur genus konstrueras.

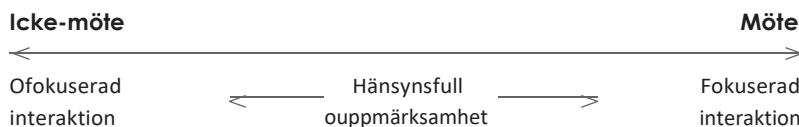
vara icke-person och en person som jag kan utveckla något slags relation till. Samspelet med osignifikanta andra handlar i hög grad om kropp mot kropp-interaktion, snarare än om ansikte mot ansikte-interaktion.

Ett exempel på en osignifikant annan är möjligen människan framför oss i kön, om vi som Sartre väljer att se kön som en serie (Sartre 1984), vilket då innebär att vi inte tjänar på att samarbeta på annat sätt än att respektera köordningen, varför individen före oss mest framträder som ett hinder. (Notera dock att Goffman gör oss uppmärksamma på att det förhåller sig annorlunda i vissa köer. I sådana ”negativa köer” är man på väg att få något man inte vill ha, skriver Goffman och exemplifierar med: ”en plats i gaskammaren” (Goffman 1971a s. 36).) Den osignifikante andre är en människa utan ansikte och personlighet, en kropp som vi kanske stöter in i när vi går på bussen eller vars kroppsvärme vi kan erfara när vi sätter oss på den lediga plats som den andre nyss lämnade. Osignifikanta andra påverkar oss, liksom vi påverkar dem, genom närvaro i ett gemensamt rum eller en gemensam situation där vi är i varandras omedelbara fysiska närhet. Vi relaterar till varandra som både fysiska och kommunikativa instrument, för att använda Goffmans ord, vilka överensstämmer med vad han i ett annat sammanhang kallar rollens funktionella och expressiva sida. När vi är i varandras omedelbara fysiska närhet regleras vårt handlande av normer och regler gällande situationell anständighet och lämplighet, vilka när de är effektiva ger upphov till en ”kommunikativ trafikordning” (Goffman 1966 s. 24).

Fokuserad respektive ofokuserad interaktion

När individer är i varandras omedelbara fysiska närhet kan deras sociala interaktion ha olika grad av engagemang, och Goffman skiljer därvidlag mellan ofokuserad och fokuserad interaktion. Ofokuserad interaktion är densortens kommunikation där en individ ”samlar ihop information om en annan med hjälp av flyktiga blickar [...] när han passerar in i och ut ur ens synfält” (Goffman 1966 s. 24). Ofokuserad interaktion har att göra med hantering av delad närvaro och kan beskrivas som ett icke-möte, skriver Goffman också. Fokuserad interaktion är å andra sidan ett möte mellan människor ansikte mot ansikte: ”... den sortens interaktion där individer samlas tätt tillsammans och samarbetar för att upprätthålla ett

gemensamt fokus i uppmärksamheten” (Goffman 1966 s. 24). Vi kan beskriva dessa två interaktionsformer som ändpunkter på ett kontinuum vars ändpunkter kan kallas icke-möte respektive möte.

Figur 9.1. Ofokuserad och fokuserad interaktion.

Ofokuserad respektive fokuserad interaktion kan utvecklas till varandra: ett icke-möte kan bli till ett möte och vice versa. Det som så att säga håller liv i utvecklingsmöjligheten är den hänsynsfulla uppmärksamheten (se kapitel 6), som i figuren placerats i mitten. Den kan ses som en tillfällig (ofta endast ögonblicklig) avvikelse från den ofokuserade interaktionen, vilken den kan falla tillbaka till, men den kan också vidareutvecklas till fokuserad interaktion. Hänsynsfull uppmärksamhet består av en särskild blickaktivitet som utgör ett slags kombinerad och nedtrappad variant av dels det oavvända stirrandet, som pekar ut den andre, dels den oseende blicken, som osynliggör den andre. Genom hänsynsfull uppmärksamhet ger individerna varandra så pass mycket uppmärksamhet att den andre vet att han är sedd och samtidigt så pass lite uppmärksamhet att den andre inte känner sig som föremål för särskilt intresse. För att förenkla detta kan vi säga att på en offentlig plats strömmar okända människor förbi varandra som osignifikanta andra, och detta är ofokuserad interaktion. Om individer i denna ström ser varandra som personer gör de det på ett hänsynsfullt men uppmärksamt sätt och detta kan vara, men är det för det mesta inte, ett steg mot fokuserad interaktion, vilket är ett möte mellan människor med gemensamt fokus (till exempel ett samtal).

Låt mig nu mot denna bakgrund värdera sociologen Björn Erikssons (2007) kritik av Goffmans interaktionsstudier (vilken jag helt kort nämnde i förra kapitlet). Kritiken är å ena sidan uppfordrande och värd att reflektera över, å andra sidan hoppas jag att den inte blir förebildlig då den kun-

skapsmässigt i fråga om Goffman vilar på mycket lös grund (vilket Eriksson själv medger).³⁶ Erikssons kritik går ut på att Goffman egentligen inte studerar interaktion utan snarare flyktiga och ytliga möten och att han också reducerar all annan interaktion till detta. Detta är inte riktigt eftersom Goffman gör skillnad mellan olika interaktionsformer, som visats ovan genom ofokuserad och fokuserad interaktion, som avser att just klargöra skillnaden mellan flyktiga interaktioner och möten (*encounters*). I ett annat sammanhang talar Goffman om anonyma och förankrade relationer för att fånga ungefär samma sak (Goffman 1971a s. 189f). När det gäller Erikssons påstående att Goffman reducerar all interaktion till något flyktigt/ytligt finns det inte så många belägg för det, snarare är problematiken kunskapsteoretisk, då Goffmans perspektiv innebär att när vi befinner oss i en främre region med andra människor är vi sedda och när vi befinner oss i en bakre region med andra eller oss själva är vi inte sedda av samma personer. Vi kan alltså i normalfallet svårtigen veta om individer är på ett och samma sätt i olika sammanhang, med mindre än att vi spionerar på eller övervakar dem i deras bakre region. Däremot kan vi göra antaganden om att när människor säger att de är på ett eller annat sätt är de också sådana. Det är just sådana antaganden som Eriksson baserar sin kritik på:

Merparten av all interaktion ansikte mot ansikte har vi inte med personer som är obekanta för oss och där därmed vi är obekanta för dem. Vi interagerar med familj, med vänner, med grannar, med arbetskamrater etc. där behovet av att presentera sig själv, att etablera en positionering, rimligen redan är tillgodosett och därmed spelar betydligt mindre roll för varje enskild kontakt. Det vill säga, vi agerar stadigvarande från redan uppnådda positioner. Dessa positioneringar är inte bara välbekanta för dem vi interagerar med, de är också i huvudsak accepterade. Våra medaktörer

36 Eriksson utvecklar en märklig retorik för att rättfärdiga att han kritiserar Goffman utan att veta om hans kunskap om Goffmans interaktionsstudier är tillräcklig. Han snudd på koketterar med sin begränsade kunskap om Goffmans studier, samtidigt som Goffman är den sociolog som det refereras till mest i boken; han vågar sig till och med på generaliseringar om vad Goffman skriver ”i de flesta böckerna” utan att ha läst dem. Han skriver: ”Jag behöver entydlig Goffmans snarare än en rättvisad Goffman” (Eriksson 2007 s. 41). Han skulle alltså ha kunnat ta hjälp av vilken annan demon som helst, vilket åtminstone ur mitt perspektiv hade varit att föredra.

känner igen oss, så till den grad att vi om vi ändrar vårt beteende på någotsätt riskerar att möta kommentarer som går ut på att man inte känns igen. (Eriksson 2007 s. 44)

Vi är alltså som vi är, enligt Eriksson, och därmed behövs ingen intrycksstyrning. Det är en avgörande skillnad mellan en främmande person och en god vän eftersom vännen redan ”har ett stabilt intryck av oss” (Eriksson 2007 s. 45). Hur vet Eriksson det? Och även om det skulle vara sant så behöver vi också styra de stabila intryck vi gör, befästa dem. Vidare behöver vi bearbeta alla små och ibland stora sprickor mellan våra egna och många olika andras förväntningar på oss, mellan våra olika identiteter (till exempel mellan social identitet, personlig identitet och självuppfattning, som avhandlats i kapitel 5) och mellan oss själva och samhällets identitetsvärden, en bearbetning som gör att vi kan styra de andras intryck av att vi är likadana nu som i går, i förra veckan, för ett år sedan eller ett decennium sedan – eller styra de andras intryck i riktning mot att uppfatta oss som förändrade.

Eriksson glömmer alltså bort att det behövs lika mycket arbete för att upprätthålla en stabil bild som någon annan bild av sig själv. Dessutom är inte vardagslivet så odramatiskt som Eriksson tycks göra gällande: tänk på skilsmässor, sjukdomar, examen, kärlek, dyslexidiagnoser, mobbning, död, arbetslöshet, puberteter, karriärförändringar, födslar, skolstarter och många andra förändringar som i högre eller lägre grad bryter vardagslivets rutiner, gör dem sårbara och kräver att de åter rutiniseras. Detta antyder väl om inte annat att människor inte är som de är; däremot *framställer* de sig gärna som att de är som de är (se Engdahl [2009] för en spännande diskussion om detta). Den avgörande sociologiska aspekten, skrev Goffman (1974 s. 63f),

är helt enkelt att intryck som skapas i vardagliga framträdanden är utsatta för upplösning och splittring. Vi vill med andra ord veta vad för slags verklighetsintryck som kan splittra de uppammade verklighetsintrycken – och vad verkligheten egentligen är överlämnar vi till andra forskare att utreda. Vi frågar oss: ”På vilket sätt kan ett givet intryck misskrediteras?” och det är inte riktigt samma sak som att fråga: ”På vilka sätt är det givna intrycket falskt?”

Eriksson tar alltså upp den kastade handsken och utreder vad verkligheten egentligen är och hur människor egentligen är, och resultatet blir ganska platt. Verkligheter är stabila, i synnerhet när vi träffar människor som vi känner, våra ”vardagskontakter”, menar Eriksson. Våra verkligheter är många och våra uppfattningar av dem är sårbara, menar Goffman. Dessutom undervärderar Eriksson lögnens betydelse i social interaktion. Det gör inte Paul Ekman, som just har utvecklat en ingående förståelse, för att inte säga visdom, rörande lögnens centrala roll i olika relationer:

Lögnen är en så central karakteristik av livet att bättre förståelse av den är relevant i alla mänskliga sammanhang. Några ryser nog inför detta påstående eftersom de uppfattar lögn som förkastlig. Jag delar inte den uppfattningen. Det är en överförenkling att påstå att ingen får ljuga i någon enda relation, inte heller bör varje lögn avslöjas. (Ekman 2009 s. 23)

Problemet för Eriksson är att han är övertygad om att det finns ett ”interaktionens centrum” och att detta utgörs av ”nära emotionellt färgad kontakt” (Eriksson 2007 s. 45, 46). Goffman ägnar sig inte åt banden mellan oss, menar Eriksson. Det är riktigt att Goffman inte studerar band på det sätt som Eriksson vill, men han studerar band eller rättare sagt det vi kan se av våra emotionella band, vilket exempelvis Azarian (2010) också har noterat. Goffman kallar detta *tie-signs*:

När obekanta personer kommer i varandras omedelbara närhet kommer det faktum att deras relation är anonym, eller håller på att bli något annat, att bli uppenbar för dem och andra genom förmedling av många tecken. När de som har en förankrad relation kommer i varandras närhet, blir det på samma sätt tydligt att deras relation inte är anonym. I båda fallen förhåller det sig så att de interagerande är under inverkan av ett svagt obligatorium som innebär att de ska samspela på sådant sätt att dessa tecken blir synliga. Alla sådana belägg för relationer, för förbindelser mellan människor [...], kallar jag relationssymboler [*tie-signs*]. (Goffman 1971a s. 194)

Relationssymbolerna är delar av ett rituellt språk, vars sätt att fungera Goffman visar genom en ingående analys av våra vanor när det gäller att hålla andra människor i handen. Hålla handen är ingen huvudaktivitet utförd av två människor, utan en sidoaktivitet som symboliserar någonting annat. Den visar att en särskild sorts relation existerar, samtidigt som den innebär att en liten del av en själv helt öppet överlämnas åt en annan. Just denna senare aspekt är för Goffman en viktig del av förankrade relationer. Sådana relationer innebär ofta att vi släpper in andra i vårt personliga rum eller informationsreservatet, in bakom fasaden, kulisserna, varseblivningsbarriärerna och ”engagemangssköldarna”, för att använda några av Goffmans begrepp, och detta är i sig tecken på att relationen är ”nära”. Eller för att uttrycka det på ett mycket mer vardagligt sätt, och i linje med det anständighetsindex som utvecklades i kapitel 4: den person i vars närvaro jag klipper mina tånaglar har jag sannolikt en mer nära relation till än den person i vars närvaro jag inte gör det. Fast här måste varnas för en alltför stelbent syn. För många är den mest nära relationen en sexuell relation, medan andra har kompissex på löpande band. För några är familjen det sammanhang där de har sina nära relationer, medan andra kommer riktigt nära andra människor på anonyma Internetsidor där de kan dela sina problem med andra. För åter andra är närhet att i biktstolens anonymitet tala med en annan om de mest privata saker, andra behöver alkohol för att våga närma sig andra.

Avslutningsvis, när det gäller kritiken av Goffman, hävdar Eriksson att Goffmans syn på social interaktion bygger på att han ser den som ett tvång och att detta förklarar varför Goffman har en så negativ syn på samhälle och social interaktion. Det är riktigt att Goffman är starkt förankrad i Durkheims syn på samhället som en uppsättning sociala fakta, vilka representerar olika grader av tvång för individen, och att han uppfattar social interaktion som en existentiell nödvändighet. Detta skulle enligt Eriksson vara förklaringen till Goffmans svartsyn och ”något sociofoba inställning till världen”, som om (den i mitt tycke befängda) uppfattningen att social interaktion inte är en social nödvändighet, utan något som vi skulle kunna välja bort, skulle leda till en mindre grad av sociofobi. Som denna bok visar är Goffman, liksom de flesta andra människor, sammansatt, och hans sociologiska perspektiv likaså, varför det finns både svartsynta, glädjefyllda och humoristiska inslag i hans texter. Inför det faktum att en del andra

amerikanska sociologer delar Goffmans syn på interaktion som existentiell nödvändighet känner sig emellertid Eriksson nödgad att överskrida Goffmans personlighet som förklaring och i ”en kunskapssociologisk parentes” hävda att roten till Goffmans och delar av den amerikanska interaktionssociologins onda ligger i själva det amerikanska samhället. Det har ju, fortsätter han, dessutom Sennett (1999) visat i sin bok *När karaktären krackelerar*, vilken enligt Eriksson beskriver ett amerikanskt samhälle ”utan sociala band, där människor byter platser, arbeten, vistelseorter och partners i en utsträckning som riskerar att göra dem heltsammanhangslösa” (Eriksson 2007 s. 49). En sådan bild av det amerikanska *samhället* finner knappast stöd i den empiri som Sennett baserar sin bok på, men som en idé om en dyster utvecklingstendens är det inget fel på beskrivningen. Och frågan är väl om Sennett beskriver *samhället*. Snarare beskriver han hur en extremt flexibel kapitalistisk marknadsekonomi invaderar det sociala livet och riskerar att omvandla människors karaktärer, samtidigt som han beskriver motstånd mot denna utveckling. Inramningen är således viktig, vilket är ämnet för nästa kapitel.

10. Situationens sociala dynamik – en tolkning av begreppet *frame*

Mittsyfte är dels att försöka frilägga några av de grundläggande ramverksom finns i vårt samhälle för att begripa skeenden, dels att analysera den sårbarhet som präglar dem. Jag börjar med det faktum att det som från en individs utgångspunkt kan framstå som det som verkligen sker, i verkligheten kan vara ett skämt, en dröm, en olycka, ett misstag, ett missförstånd, en illusion, ett teaterframträdande och så vidare. Och vidare vad det är hos vår uppfattning om vad det är som händer som gör den så sårbar för sådana omkodningar.

Goffman (1986 s. 10)

Goffmans bok *Frame analysis*, vilken ursprungligen gavs ut 1974, är ett av samhällsvetenskapens mest refererade verk. Bland alla dessa referenser vill jag nämna böckerna av Manning (1992) respektive Smith (2006) eftersom man blir klokare efter att ha läst dem (åtminstone jag, tror jag). En del kommentatorer har beskrivit Goffmans ambition med boken, nämligen att den skulle bli hans stora teoretiska verk och att den som sådan är en besvikelse. Boken beskrivs också som tråkig, vilket knappast kan sägas om någon annan av Goffmans texter; de flesta av dem har en puls och en tolknings- och tillämpbarhet utanför det snävare vetenskapliga sammanhanget som fortfarande gör dem till fascinerande läsupplevelser. I detta avseende skullesåledes *Frame analysis* avvika. Samtidigt har den en egenskap som de övriga böckerna saknar, nämligen att den knyter an till och sammanfattar centrala drag i Goffmans tidigare sociologiska analyser, samtidigt som den relaterar dessa analyser till annan forskning. Goffman inramar därvidlag

sin sociologi på ett delvis nytt sätt, vilket ger sig till känna i begreppet erfarenhetsorganisering, som återfinns i bokens undertitel: *An essay on the organization of experience*. Begreppet knyter an både till äldre och vid tiden för publiceringen av *Frame analysis* aktuell forskning om vardagslivet och dess kunskapsformer, forskning gjord av exempelvis William James, Alfred Schütz samt i någon mån Berger och Luckmann.

Även om boken *Frame analysis* bitvis är ganska träig jämfört med flera andra av Goffmans böcker, är det en otroligt ambitiös bok. Goffman ville göra mycket med dess hjälp, till exempel försökte han placera in sitt eget perspektiv i en tradition. Vidare ville han formulera ett *general statement* genom att ge sina tidigare forskningar och texter ett slags gemensam ram. Han presenterade också själva *frame*-fenomenet mycket ingående genom många illustrationer från vardagens strida ström av sociala interaktioner och situationer, ofta förmedlade via media. Goffman fördjupade sig vidare i olika *frames*, såsom exempelvis teaterns och bedrägeriets respektive *frame*, och även i handlande som bryter en *frame* och övergår mellan olika *frames*. När man drabbas av den mängd av exempel som Goffman återger på hur social interaktion går snett, spårar ur, faller samman på grund av missförstånd och liknande, samt på hur den sociala interaktionen kan fås att återgå till ”normala” smidiga och stabila banor genom att de interagerande anstränger sig för att agera utifrån ungefärligen samma ramar, blir en annan ambition med denna bok också synlig. Goffman visar nämligen på ett mycket påtagligt och vardagligt sätt att många parallella verklighetsuppfattningar existerar i socialt samspel, och han visar också hur sårbara de därför är samt hur socialt samspel är beroende av gemensamma situationsdefinitioner som de interagerande konstruerar genom att avläsa och definiera varandra, sina erfarenheter och delade situationer. Varje social interaktion (kanske finns något undantag) är därför öppen i betydelsen att den kan ta olika vägar beroende på hur de interagerande definierar vad de håller på med. I det avseendet är *Frame analysis* en grundläggande social och kunskapsteoretisk attack på endimensionalitet och instrumentalitet i det sociala livet och i vetenskapliga sammanhang.

I det följande ska jag inledningsvis presentera vad som kan menas med såväl begreppet som fenomenet *frame*. Därefter ska jag presentera min tolkning av vad som är själva idén med *frame*-begreppet genom att lyfta

fram tre aspekter av *frame*-fenomenet: den kognitiva, interaktiva respektive situationella. Mot den bakgrunden tolkas *frame* som den inramning som på avgörande sätt bestämmer situationens sociala dynamik.

Begreppet *frame*

Goffman definierar *frame* som en situationsdefinition som följer vissa organiseringsprinciper och som sådan styr både händelser och individens subjektiva engagemang inom situationen (Goffman 1986 s. 10f). *Frame* är på sätt och viss ett sammanhang som kan vara något annat beroende på hur vi definierar det som ingår i sammanhanget, mest uppenbart i det faktum att till synes en och samma sak kan vara olika beroende på om det som sker till exempel är på allvar eller på lek, på ”riktigt” eller på låtsas, om det sker i vakettillstånd eller i en dröm eller om det upplevs i minnet eller vid den aktuella tidpunkten. Inramningen gör att något blir något annat, ungefär som när man skräckslagen blir jagad av en mördare, vaknar och lättad konstaterar att det var en dröm, även om inte alla övergångar mellan *frames* är lika dramatisk som denna.

Frame beskriver ett slags logik som kan innesluta både fasta och flyktiga verkligheter och verklighetsuppfattningar. Ett exempel på detta, som jag inbillar mig att andra föräldrar än jag har upplevt, är när de egna barnen spelar datorspel som mest verkar handla om våld i olika former och man som förälder blir orolig och börjar bli övertygad om att barnen tar skada. Ställda inför hot om förbud och tidsbegränsat spelande har jag hört mina egna barn säga: ”Jamen, det är ju inte på allvar.” Föräldrarna och barnen ramar således in datorspelet på olika sätt: föräldrarna föreställer sig allvarliga konsekvenser, vilka förmodas uppträda i form av exempelvis förhöjd aggressivitet i livet utanför datorspelet, medan barnen påstår sig stänga inne aggressiviteten i spelramen, som är på låtsas. Det handlar således om exakt samma skeende, men vår definition av det varierar beroende på vårt subjektiva engagemang och våra erfarenheter.

Vi kan finna illustrationer av begreppet *frame* överallt, som i en musikrecension i tidningen som ligger uppslagen vid sidan av min dator när detta skrivs, där en konsert med sextiotvååriga före detta Led Zeppelin-sångaren Robert Plant höjs till skyarna: ”... han dansar fortfarande, och vore han inte just Robert Plant så skulle det se ganska roligt ut. Robert

Plant har en så naturlig stjärnstatus att han inte behöver bry sig” (Tidholm 2010). Den *frame* som styr hur recensenten i detta fall organiserar sina erfarenheter och definierar situationen kan beskrivas så här: Gammal man skulle se löjlig ut om han dansade som Plant, men Plant har alltid dansat och hans sedan länge uppnådda stjärnstatus överskuggar det löje vi betraktare skulle kunna känna inför en dansande gamling. Om man så vill skulle detta också kunna uttryckas så här: Vi behöver inte känna oss illa till mods å hans vägnar och försöka hjälpa Plant att låta bli att göra bort sig. *Frame* är alltså inte endast en situationsdefinition, utan också en inramning av ett sammanhang och, som ska visas i det följande, den sociala dynamik som engagemang, erfarenheter och annat fogas in i.

Det är inte helt lätt att finna en svensk motsvarighet till ordet *frame*. Den vanligaste svenska betydelsen är nog ram, och med det menas i detta sammanhang ramen kring något och även den kontext i vilket något finns. På engelska är *frame* både substantiv och verb; förutom ram betyder ordet alltså också inrama. Som verb har det också betydelsen att sätta dit eller lura/snärja någon, och jag är övertygad om att Goffman också hade denna dubbeltydighet i åtanke när han använde ordet. Som kommer att framgå innebär *frame* ett slags handlingsanvisning, som kan liknas vid det sociala tvång som sociologin brukar förknippa med institutioner, och i det avseendet kan man säga att det handlar om att det som inskränker en individs handlingsfrihet också snärjer henne/honom.

Ordet *frame* härstammar från det fornnordiska ordet *fremja* (Oxford English dictionary online 2009), på svenska ”främja”, vilket betyder hålla fram, understödja, hjälpa fram och liknande. Det skulle just i detta sammanhang inte vara fel att ha tillgång till ett svenskt ord som motsvarar det engelska verbet *to frame*, som då skulle fånga den mer aktiva betydelse av ordet *frame* som ligger i betydelsen ”hålla fram” eller framhålla och framhäva. Vi skulle kanske kunna använda just ordet främja? Eller vi ska kanske uppfinna ett nytt ord som svarar mot det engelska verbet *to frame*. Närmast till hands är kanske ”frejma”, skapat efter förebild av ordet tajma, som bildats efter engelska verbet *to time*. Jag har emellertid valt en något mer anspråkslös väg, och i det följande kommer jag att använda ordet ”ram” för att fånga den mer passiva betydelsen av *frame* och ”inrama” när det gäller det mer aktiva *to frame*.

Fenomenet *frame*

Ett drag hos en ram är att den avgränsar något från annat. Inom ramen finns eller skapas en viss mening eller betydelse, vilken inte nödvändigtvis är densamma utanför. Man kan här tänka på en tavelram, vilken ramar in något och utestänger annat. Föreställ dig för tydlighetens skull en tom tavelram som hänger på en vit vägg. Ramen gör att det vita innanför och det vita utanför får olika betydelse trots att det rör sig om något som har samma utseende.

Ett inramat ingenting

är således mer än ingenting.

Om emellertid ramen ramar in en vitmålad duk och hängs på en vit vägg på en utställning, får det inramade en annan betydelse. Vi kan då säga att konstnären haft en avsikt med det inramade vita, vilket alls inte behöver vara fallet med den tomma ramen som ramar in en del av en vitmålad vägg. Lägg också märke till att en tavla har två ramar: den ram som duken spänns upp på och som inte är synlig för en betraktare på exempelvis en utställning, respektive den ram som inramar bilden och som syns och synliggör. Den ena ramen är det osynliga skelett som har funktionen att hålla samman konstverket och den synliga ramen är tänkt att framhäva konstverket. Båda bidrar till inramningen, fast på olika sätt. Kanske kan vi tänka på den ena som funktionell och den andra som expressiv.

Detta konkreta rambegrepp, som alltså är endast en sida av *frame*-begreppet, kan vi använda för att aktualisera den rumslighet som präglar Goffmans sociologi. Rummet, platsen, regionen, det inramade utrymmet är både empiriska iakttagelser och analytiska redskap hos Goffman, vilka bland annat avgränsar de kunskapsobjekt han intresserar sig för. Redan hans val att i doktorsavhandlingen studera det sociala livet på en ö, fysiskt avgränsad som den är, kan tyckas bekräfta detta. (Ön var den isolerade Shetlandsön Unst, i avhandlingen kallad Dixon.) Vi kan vidare se rumsligheten i arbete i boken *The presentation of self in everyday life* när det gäller åtskillnaden mellan främre och bakre region och den så kallade utsidan. Varseblivningsbarriärer som konstituerar dessa regioner är också rumsliga

begrepp. I boken *Stigma* beskriver Goffman vidare individens värld som uppdelad i olika regioner som har betydelse för hanteringen av social respektive personlig identitet. Likaså är den totala institutionen en plats avskild från andra, men murarna mellan den totala institutionen och omgivningen är oftast betydligt mer tvingande än de varseblivningsbarriärer som skiljer främre och bakre region åt. Mentalsjukhuset som total institution beskrivs i boken *Totala institutioner* som ett förvaringsutrymme för intagna, men bokens originaltitel *Asylums* är i rumslig bemärkelse betydligt mer dubbeltydig än den svenska titeln. *Asylum* kan, liksom det svenska ordet asyl, betyda både vårdanstalt och fristad. Det är emellertid ingen fristad men lika fullt ett rum som Goffman beskriver i artikeln ”The insanity of place” när han säger att mentalsjukhus är

hopplösa avstjälningsplatser utsmyckade med psykiatriska dokument. De har sett till att patienten flyttats från platsen för hans symptomatiska beteende, vilket i sig kan vara konstruktivt, men den funktionen har utförts av stängsel och inte av doktorer. (Goffman 1971a s. 336)

I analysen av mentalsjukhusets platser skiljer Goffman mellan ”områden belägna utanför gränserna”, ”bevakningsområden” där patienten är underkastad institutionens kontroll respektive ”fria platser” (Goffman 1973 s. 158ff). Goffmans analys av social interaktion på offentliga platser är ett annat exempel på rumsligheten. Slutligen importerar Goffman territoriell analys från etologin och tillämpar den på social interaktion i boken *Relations in public*. Begrepp som reservat, revir, markörer som betecknar revir (en kavaj hängd över en stol på exempelvis en restaurang), respekt och bristande respekt av samt hävdande av revir är exempel på begrepp som Goffman använder i analysen av självets territorier eller revir.

En ram behöver emellertid inte, som rumsbestämningarna ovan, referera till ett särskilt konkret sammanhang, utan kan frigöras från det och fås att rama in ett annat sammanhang, vilket är vad vi ser just i övergången från ovan nämnda konkreta rumsbegrepp till det mer abstrakta *frame*-begreppet.¹ Ett exempel på sådan mer abstrakt inramning är det som bru-

¹ Jameson (1976) diskuterar också rumsligheten och bl.a. övergången från en mer konkret till en mer abstrakt sådan i Goffmans analyser.

kar kallas *bracketing*, alltså detta att sätta något inom parentes och därmed skapa ett rum i texten och i tanken. Citationstecken används på liknande sätt, både i text, där de kan uttrycka att någon annan sagt det som citeras och att det följaktligen hämtats från ett annat sammanhang, och i tal, där man kan markera citationstecken i luften med händerna medan man talar och därmed säga att man citerar, är ironisk, inte riktigt står för det sagda, distanserar sig och liknande. Intressant är också att många människor säger ”situationstecken” i stället för citationstecken (för många tycks det vara en plåga förknippad med skam att höra andra säga detta fel, om man får döma av tillrättavisningar på Internet). Jag tycker dock att denna felsägning är intressant, då såväl parenteser som citationstecken ramar in ett sammanhang eller just en situation! Ramen är då inte så konkret som tavelramen, utan dess sammanhållande funktion upprätthålls på annat sätt. Vi kan till att börja med illustrera detta med hänvisning till William James och det slags *frames* han beskriver och som i en svensk utgåva av en av hans böcker benämns ”brämet” eller bården:

Vad vi måste erkänna är, att den traditionella psykologiens bestämda bilder faktiskt endast utgöra den minsta delen av vårt medvetande. Den traditionella psykologiens uttalanden i detta avseende är som att säga om en flod, att den icke skulle bestå av annat än så och så många ämbar, så och så många matskedar, stop, fat eller andra olika mått med vatten. T.o.m. om alla ämbaren och stopen verkligen stode i floden, skulle det fria vattnet dock alltså jämt rinna fram mellan dem. Det är just medvetandets fria vatten, som psykologerna envisas att bortse från. Varje bestämd bild i medvetandet är genomdränkt av det fria vatten, som strömmar runt omkring. Med varje bild följer en föreställning om dess närmare och fjärmare relationer, den döende återklang från dess ursprung och det gryende medvetandet om dess mål. *Betydelsen och värdet av bilden ligger helt och hållet i denna halvdunkla ring, som omger och åtföljer den, eller snarare som smält samman och blivit till ett med den, så att den visserligen alltså är en bild av samma föremål som förut men en bild av detta föremål från en ny synpunkt och uppfattad på nytt sätt.* (James 1925 s. 173f, AP kursiv)

Den kursiverade delen av citatet visar på just det abstrakta rambegrepp som Goffman vidareutvecklar och poängen är, som tidigare påpekats, att ”ram” i denna mening är något som definierar och omdefinierar ett sammanhang. När det gäller uppfattningen av *frame* så är Goffman starkt inspirerad av Gregory Batesons användning av begreppet *frame* i artikeln ”A theory of play and fantasy” från 1955 (Bateson 2000), vilken liknar James framställning ovan. Ett av tankespåren i Batesons artikel rör metakommunikation, som tar sig uttryck i att djur och människor samtidigt kangöra saker och kommunicera att det de gör ska förstås på annatsätt än det som det bokstavliga handlandet/skeendet ger vid handen. Utgångspunkten är en iakttagelse som Bateson gjorde av apor som lekte att de slogs och hans tolkning av deras lek, nämligen att för att kunna vara involverad i denna lek måste aporna kunna metakommunicera budskapet ”detta är en lek” och således inte ett allvarligt och farligt slagsmål (Bateson 2000 s. 179). Att leka slagsmål, vilket både apor, människor och en del andra djur klarar av, är en ganska komplicerad företeelse kommunikativt sett eftersom de involverade måste kunna kommunicera till varandra att ”de handlingar vi nu utför inte betecknar vad dessa handlingar annars betecknar” eller annorlunda och mer konkret uttryckt: ”Det lekfulla nafsandet betecknar bettet, men det betecknar inte det som bettet betecknar” (Bateson 2000 s. 180). Lek, eller snarare att något som görs är på lek, är enligt Bateson en *frame*, som han definierar som ett sammanhang inom vilket både kommunikation och handlande får en särskild mening. Som exempel på *frames* nämner han förutom lek också film, intervju, arbete och flera andra. Bateson hävdar att leken förutsätter att man måste kunna skilja mellan terräng och karta eller mellan vad han kallar stämningsmarkörer (*mood-signs*) och simulerade stämningsmarkörer (*simulated mood-signs*). Leken är inte den enda aktivitet där denna åtskillnad är viktig, utan den är också en förutsättning för hot, svek och teatraliskt handlande.²

Frame-begreppet är intimt förknippat med metakommunikation. Det utmärkande för sådan kommunikation är att den avser referensramen, närmare bestämt kommunikation om den pågående kommunikationen

2 Och det som Bateson m.fl. kallade *double bind*, definierat som ”ensituation där oberoende av vad en individ gör så kan hon inte vinna” (Bateson m.fl. 1956 s. 251), och som ansågs kunna leda till schizofrena symptom. I mildare form kan *double bind* också betyda dubbla budskap.

(se vidare Watzlawick m.fl. 2011). Mot denna bakgrund kan man säga att Goffmans sociologiska projekt innebär en utforskning av metakommunikation i social interaktion. Det kommer till uttryck i begrepp som intrycksstyrning och hans expressiva rollbegrepp (Goffman 1959), ritual (Goffman 1967), rolldistans (Goffman 1961b), sekundär anpassning (Goffman 1973) och ”att passera” (Goffman 1971b), för att bara nämna de mest uppenbara. Även hans analys av skillnaden mellan ”människobehandlande” totala institutioners praktik respektive vackra målsättningar är ett exempel på metakommunikation, om än på en annan nivå. I den mening som innebär utvecklingen och användningen av *frame*-begreppet en inramning av hans tidigare sociologi i ett delvis nytt ljus och ett framhållande av vissa drag i den som kanske inte var lika tydliga tidigare. Det metakommunikativa draget fångas bra av Czarniawska (2006 s. 1667) när hon skriver att Goffman ”ville undersöka hur sociala interaktioner blev till, inte vad de betydde utan snarare *hur* de betydde det de betydde”.

Goffman definierar som nämnts *frame* som en situationsdefinition som följer organiseringsprinciper, vilka styr både sociala händelser i en situation och individers subjektiva engagemang i dem (Goffman 1986 s. 10f). Begreppet *frame analysis* betyder enligt Goffman undersökning av erfarenhetsorganisering med utgångspunkt från ovanstående definition av *frame*. Enligt Smith (2006) är kärnan i sådan analys tre ramverk. För det första primära ramverk (*primary frameworks*) som inte kan reduceras till något annat och som individer ofta är omedvetna om. De försvinner ”i det smidiga flödet av aktiviteter”, skriver Goffman (1986 s. 39), och kan liknas vid det som Bourdieu (1977) kallade *doxa*: det i den naturliga och sociala världen som framstår som självklart, så självklart att det inte är föremål för vare sig ortodoxi (renlärighet) eller heterodoxi (irrlärighet). Goffman delar vidare in de primära ramverken i två klasser: naturliga och sociala. Goffmans exempel på den första kategorin är vädret så som det framträder i en väderleksrapport, i hög grad styrt av naturliga fenomen (hög- och lågtryck etcetera) och i mindre grad styrt av exempelvis individers definitioner av vad som är bra och dåligt väder. Det var kanske ett bra exempel för fyrtio år sedan, men kanske inte längre eftersom väderleksrapporter nu har en ganska subjektiv ton, som i denna rapport från Sveriges Television i oktober 2010 (fritt ur minnet): ”På västkusten blir det sol och för årstiden ganska varmt så där kan det bli några sköna dagar.” Väderleksrapporter – i

synnerhet muntliga – förefaller i dag ha sin egen ram: de ska förmedla fakta om vädret men också ingjuta hopp om vackert väder.

Till skillnad från naturliga har sociala ramverk att göra med den viljestyrda delen av verkligheten och hjälper oss att förstå sådana företeelser där individer är aktörer och framför allt hur de styrs av exempelvis god smak, ekonomi och taktfullhet. Den styrningen eller förmedlingen kallar Goffman för ”*guided doings*” (Goffman 1986 s. 22). För det andra talar Goffman om två ramverk som är sekundära i förhållande till de primära ramverken. Närmare bestämt kan primära ramverk förvandlas till antingen *keys* eller *fabrications*. *Key* är inte helt lätt att översätta. Det betyder i detta sammanhang både ”nyckel”, som låser upp någonting, ”nyans” och ”tonart”, det som håller samman flera olika delar till en helhet.³ Vi kanse *keying* som ett slags nyansförskjutning som får till resultat att en etablerad ram leder ett handlande i annan riktning. När det gäller sådana så kallade *keyed frames* är alla aktörer som är involverade i aktivitetssekvensen medvetna om dem, och vanliga sådana är ”på låtsas”, ”tävling” och ”ceremoni”. *Keying* beskriver en nyansförskjutning exempelvis från ”på allvar” till ”på låtsas” och innebär att något transformeras, transkriberas eller transponeras – eller, med ett annat ord, omkodas – från något till något annat. Goffman beskriver sådana övergångar som

den uppsättning konventioner genom vilka en bestämd aktivitet, som redan på förhand har mening med referens till något primärt ramverk, blir förvandlad till något som liknar den ursprungliga aktiviteten men uppfattas av deltagarna som något helt annat. (Goffman 1986 s. 43f)

Ett exempel på *keying* är humor, som just har beskrivits som en plötslig rörelse från en ram till en annan eller som att två ramar kombineras på oväntat sätt (Fox 1990). Relaterat men mer allmänt uttryckt har en annan forskare definierat humor som ”lek med traditionell (institutionaliserad)

3 När en företrädare för Sveriges största oppositionsparti i en debattartikel inför valet 2010 skrev: ”Bankernas agerande visar på en uppseendeväckande tondövhet” (Östros 2010), menade han inte att bankerna eller deras ledningar var omusikaliska, utan han använde ordet som en ram för att hålla fram att bankerna saknade förmåga att läsa av den folkliga opinionen (i det här fallet kritiken av bankledningars generösa bonusar till sig själva).

mening” (Zijderveld 1983). Kuipers (2008) ser för sin del humor som ett skifte från en interaktionslogik till en annan. Nilsson (1988, 2010) använder andra begrepp men resonerar i sak på snarlikt sätt och menar att humor innebär att två ”regelsystem” kolliderar och att kollisionen, betraktad utifrån ett tredje ”regelsystem” framstår som skenbar eller förklarlig. När detta tredje ”regelsystem” gör sitt arbete framgångsrikt uppstår vad som kallas ”den komiska effekten”, vilken Nilsson också kallar ”den paradoxala harmonin”, och som han anser vara humorns själva kärna. Ulf Lundkvists serie *Assar*, som publiceras i *Dagens Nyheter*, illustrerar ofta detta med hjälp av sina raggiga, inte helt salongsfäähiga figurer, och när en säger: ”Varför är jag så ensam? Varför undviker alla mej?” och en annan svarar: ”Tja, till att börja med: Tog du en dusch i morse?” och den förste förvånat svarar: ”Fattas det en?”⁴ så har den paradoxala harmonin uppstått.

Den andra sortens förvandling av primära ramverk kallar Goffman *fabrications* och sådana utmärks av att de är asymmetriska i betydelsen att minst en av de i situationen engagerade aktörerna är omedveten om förvandlingen från primärt ramverk till *fabrication*. Exempel på *fabrications* är practical jokes och bedrägeri.

Några exempel på frames i vardagen

Många missförstånd i vardagen kan begripas om man förstår hur viktig inramningen är, exempelvis detta som jag upplevde nyligen:

- Har du talat med A om detta? frågar C.
- Ja, det har jag, svarar B.
- Men A säger att du inte har talat med honom, säger C.
- Jo, men det har jag. Jag skrev ju ett mejl i tisdags – har han inte fått det? svarar B.
- Vet inte, jag ska fråga, säger C.
- [...]
- Jo, du, A ... B har visst det talat med dig om detta, han skrev ju ett mejl till dig i tisdags, säger C.
- Ett mejl, ja, men han har inte talat med mig, svarar A.

⁴ Lundkvist har lånat vitsen från Freud. Åtminstone berättar den senare samma vits i sin bok *Der Witz* (på svenska: *Vitsen och dess förhållande till det omedvetna*, ingår i Freud 2006, vitsen finns på s. 338).

Detta är alltså ett missförstånd som beror på att två personer definierar ”talat med” på olika sätt. A definierar ”talat med” bokstavligt, medan B gör en vidare definition som ungefär betyder ”varit i kontakt med”. Ett annat exempel på en ram är vad som skulle kunna kallas fotografiets ram (fotoramen!?). När jag tar upp ett litet fotografi ur min plånbok och visar bilden på min dotter för en annan person så säger den andre aldrig: ”Oj, vad liten din dotter är som får plats i din plånbok!” eller ”Vad platt hon är!” Det beror på att vi har lärt oss den ram som styr hur vi ska förstå detta skeende och lärt oss den så grundligt att vi nästan aldrig tänker på den och därför tar den för given.

Ytterligare ett fall där vi skulle kunna tänkas använda oss av rambegreppet är för att förstå hur det kan komma sig att tidningar ofta använder sifferbetyg när det gäller recensioner av film och populärmusik, men sällan i fråga om recensioner av böcker och klassisk musik. Är det så enkelt att vi har lärt oss att det populärkulturella kan betygsättas men inte det finkulturella? Ett spännande *frame*-brott är följande mening i Per Olov Enquists bok *Ett annat liv*: ”Avalla fåglar älskade han trollsländorna mest” (Enquist 2009 s. 7). Ett sådant påstående bryter den ordning eller ram som vi lärt oss använda för att kategorisera levande varelser, där fåglar är en sort och trollsländor en annan. Samtidigt har otvivelaktigt trollsländor och fåglar det mycket signifikanta flygandet gemensamt. Dessa exempel visar att inramning är en mycket viktig del av den sociala verkligheten: inramning handlar om allt det vi tar för givet och underförstår. Snabba brott av ramar, av det som vi nyss tog för givet och lät vägleda vårt handlande, kan vara revolutionerande och mer så när det sker ofrivilligt. Jag kan illustrera detta med Ian McEwans fantastiska historia om chipspåsen i boken *Hetta*, vars knorr jag vill undvika att avslöja här. Därför går jag direkt till huvudpersonens slutsats av sin omvälvande upplevelse när det går upp för honom att han ramat in en situation totalt fel:

Detta var ögonblicket som skulle stanna kvar hos honom, och som skulle komma att symbolisera varje omvärdering han någonsin skulle göra av sitt förflutna, varje reviderat eller förbättrat perspektiv han någonsin skulle få på sin egen historia, sin egen dumhet och andra människors motiv. (McEwan 2011 s. 156)

Ett exempel på mer kontrollerade rambrott är det referenssystem jag använder i denna bok. Det består dels av direkta litteraturhänvisningar, dels av fotnoter. Direkta litteraturhänvisningar görs genom att författarens efternamn anges samt publiceringsår för den publikation som använts och, omedelbart efter årtalet, sidnummer som anger från vilken sida i publikationen exempelvis ett citat hämtats. Litteraturen som det refereras till finns i slutet av boken under rubriken ”Referenser”. Fotnoterna har en annan karaktär än de direkta litteraturhänvisningarna. En fotnot tycks mig kunna vara såväl en påbörjad fördjupning som en förflugen tanke, en ursäktad ytlighet, en uppvisad ambition, en breddad bas, ett avfärdande omnämnande och en mängd andra brott mot huvudtextens antagna ordning. Vi kan därför förstå fotnoterna som ett slags kontrollerade brott mot ramen, genom att de ger författaren möjlighet att avvika från bokens fastställda rationalitet och i fotnotstexterna följa olika infall och sidospår, utan att läsaren vanligtvis anser att detta på avgörande sätt stör ordningen. Fotnoterna bryter ramen på samma gång som de är en del av den.

När vi inte kan förstå en situation eller den ram som styr situationen kan den därför ibland bli ganska friktionsfylld, som till exempel på däckföretaget som saknade kösystem. När jag besökte företaget första gången för att byta hjul på bilen var det ganska många som var där i samma ärende,⁵ och det fanns ett rum anvisat för de väntande. Men där fanns inget kösystem, ingen synbarlig kö, inga nummerlappar och heller ingen personal som organiserade det hela. För en oinitierad var det ett rum med stående och sittande människor, men alla som var där visste att detta trots allt var *ett slags* kö, vilken åtminstone synliggjordes när någon trängde sig eller någon hävdade att någon annan trängde sig. Varje gång som det kom in en ny kund i rummet uppstod en viss oro, vilket får förmodas bero på att alla inte kunde inrama situationen på samma sätt. Jag tillhörde dem och förstod alltså inte kösystemet. Vid andra besöket sex månader senare visste jag vad som väntade och kände mig inte särskilt angenäm till mods eftersom jag hade ont om tid och behövde kunna överblicka hur lång tid besöket skulle ta. När jag kom dit bestämde jag mig för att

5 Anledningen till det är den lag som säger att mellan den 1 december och 31 mars och vid vinterväglagskabilen ha vinterdäck. Detta skaparen viss årsrytm i hjul- och däckbytandet och i flödet till och från verkstäder som utför arbetet.

försöka ta reda på vem som var sist i den svårdefinierade kön. När jag hade lyckats med det höll jag ögonen på den personen och såg till att jag kom in i verkstaden omedelbart efter den personen. Nu hade jag på basis av min erfarenhet inramat situationen på ett sådant sätt att jag någotsånär kunde behärska den. Vid mitt tredje besök tog jag ytterligare ett steg och frågade högt vem som var sist när jag kom in i lokalen och följde sedan rutinen från det andra besöket. Detta sätt att organisera en kö har också beskrivits av andra, till exempel Lieng (2009) när det gäller bankköer i Moskva och av andra när det gäller köer i Lettland och taxiköer på Cuba. Intressant i sammanhanget var att däckföretaget tidigare hade haft ett kösystem med nummerlappar, och chefen berättade för mig att när brott mot det systemet resulterade i slagsmål mellan två kunder bestämde sig företaget för att avskaffa kösystemet och överlåta till kunderna att själva organisera sin väntan.

Ett annat exempel ger oss Nippert-Eng, som använde rambegreppet när hon studerade hur gränser mellan hem och arbete konstrueras. Hon intresserade sig också för skillnader i tidsorganisering och visade då exempelvis att arbete och hem framstår som två olika sociala världar. Hemmets och arbetslivets tid skiljer sig åt i tempo, och Nippert-Eng (1996 s. 138) använder Goffmans begrepp *frame* och *keying* för att begripliggöra hur vi smidigt kan skifta mellan olika tempon och dessutom erfara tiden på olika sätt i hemmet och på arbetet. Arbetstiden kan upplevas som långsam, medan tiden i hemmet flyger i väg och försvinner. Å andra sidan kan arbetstiden upplevas som positivt stressande, medan hemtiden kan behöva slås ihjäl med aktiviteter för att den inte ska upplevas som tråkig.

Parallell institutionalisering av parallella, motsägelsefulla och ibland motsatta verkligheter är ett annat område där användningen av inramning gör själva motsägelsefullheten hanterbar. Exempel på sådana verkligheter är frihandelszoner som har annorlunda skattelagstiftning än övriga samhället, skatteparadis som i påfallande hög grad är belägna på öar där pengar göms undan för att undgå förmögenhetsbeskattning, så kallade friskolor som är mindre styrda av kommunal byråkrati (och inofficiellt kanske också av statliga regleringar) än andra skolor, flyktingar som vistas illegalt i Sverige men som har rätt till sjukvård och skola samt den tillåtna respektlösheten inom det Radcliffe-Brown (1965) kallade *joking relationships*. I essän "Where the action is", som bland annat handlar om kasinoverksam-

het i Nevada, skriver Goffman att han där ser en livfull och vågad⁶ inställning till livet, som avviker från den ”normala” och som gör att människor i förhoppning att vinna sätter sin familj, sina tillgångar, hus och hem, framtida utbildning och nuvarande arbete på spel bland kasinots alla hasardspel. Denna vågade livfullhet vill Goffman förklara med hänvisning till Nevadas särskilda sociala organisation:

... den relativa lätthet med vilken man kan ingå eller upplösa äktenskap; existensen av ett stort antal människor som har misslyckats i sina yrken eller äktenskap; traditionerna i ett gränsområde enligt vilka man aldrig ställer frågor om en persons förflutna eller nuvarande levnadsförhållanden; möjligheten att få ett jobb på andra sidan gatan om man har fått sparken; den iögonenfallande förekomsten av ett stort antal kasinobeslagna som veterligen nyss har haft bättre jobb i andra kasinon; det faktum att man med sporadisk tur i högt spel sporadiskt kan förverkliga den idealiska upplevelsen av en kultur som – hur långa och magra dagarna mellan varven än har varit – gör detta sätt att bruka pengar till det kanske bästa Nevada kan erbjuda. (Goffman 1970b s. 173f)

Detta är de facto en parallellt institutionaliserad verklighet; med undantag för drömmen om rikedom representerar den något helt annat än det ”medelklassamerika” som Goffman ofta skriver om.

Till kategorin av fall som innebär att varandra motstridiga verkligheter inramas utan synbarlig friktion kan vi föra fallet med Frankrikes tidigare utrikesminister Michèle Alliot-Marie, som i samband med sin semester i Tunisien bland annat fick utnyttja en privatjet som landets odemokratiska regim tillhandahöll. I normala fall kanske detta inte hade uppmärksamats, men när det skedde under jasminrevolutionen runt årsskiftet 2010–2011 uppfattades det som att Frankrike gav den omstridda regimen sitt stöd, vilket utrikesministern försökte förklara bort genom att säga: ”När jag är på semester är jag inte utrikesminister”.⁷ Ominramningsförsöket, som bygger på rolldistans, misslyckades och utrikesministern fick avgå.

6 Goffman använder ordet *racy*, som bl.a. betyder livfull och vågad, som jag också använt här och inte det nedsättande ”läattsinnig” som ordet översatts till i den svenska utgåvan av boken.

7 *Dagens Nyheter* 2011-02-28.

Språkanvändning förser oss, för att avsluta denna uppräkningsav exempel på *frames*, med många bra illustrationer av ramar och inramningar i vardagen. Vår förmåga att rama in och skapa sammanhang visas av det faktum att vi enkelt kan läsa nedanstående text, trots att alla bokstäver är omkastade utom första och sista bokstaven i varje ord:

Eilngt en uneörnskdng på ett engskelt uivtnierset så seplardet
inegnroll vieklno drnngbksotrnävea iettordstär i, det endasom
är vtikigt är att fsötra ochssita bavstoken såtr pårtät patls. Rseetn
kan stå hlelur om blluer och man kan ädnå lsää tetxen uatn por-
belm. Dttea broer på att vi itne leäsr vjrae bkosatv för sig, uatn
odern somhlehet.⁸

Samtidigt kan språket användas för att bryta ramar, vilket Katti Hoflin, chef för Dunkers kulturhus i Helsingborg, visar när hon säger: ”Det är magiskt att svarta streck på vitt papper kan göra att man hamnar på en annan planet”.⁹

Det faktum att någon annan förstår att ”3 visp.” på min inköpslista (eller handlelapp, för att uttrycka det på skånska) betyder tre deciliter vispgrädd och inte tre vispar, visar att inköpslistan utgör en ram som ger delad betydelse. Tidningsrubriken ”Skånska sexigare än stockholmska”¹⁰ är emellertid knepigare: den är dubbeltydig liksom ”3 visp.”, men vi har begränsad erfarenhet av vad den skulle kunna innebära, varför någon efter att ha läst rubriken kan fråga: ”Hur är det med den skånske mannen då?” och följaktligen inte förstår att artikeln handlar om dialekt som överfört uttryck, närmare bestämt att dialekter anses kunna ha sexuellt tändande respektive avtändande effekt.

Många skämt bygger på språkets dubbeltydighet, och här sker då förflyttningar mellan olika inramningar. Vid ett styrelsesammanträde jag deltog i nyligen gjorde organisationens ekonom en föredragning av budgeten och talade då bland annat om olika verksamhetsgrenars förväntade intäkter och kostnader. I den aktuella organisationen har verksamhetsgrenarna namn och sifferbeteckningar, men eftersom alla i styrelsen vet vilka verk-

⁸ Denna text har hämtats från en artikel i *Dagens Nyheter* 2003-09-18.

⁹ *Helsingborgs Dagblad* 2011-09-23.

¹⁰ *Helsingborgs Dagblad* 2011-05-04.

samhetsgrenar som siffrorna symboliserar så används endast siffror. Ekonomen säger så följande i sin föredragning: ”Vi kan också tala om verksamhetsgren 10 och 30.” Jag frågar då spontant: ”Okej, men vad ska vi göra fram till dess?” Humorn i detta handlar om att snabbt förflytta tanken från en inramning till en annan med språkets hjälp – klockan var 9.45 när detta sades. En elegant ominramning gör utgivarna av de skånska hemlösa tidning *Faktum* när de på omslaget beskriver tidningens innehåll med orden: ”Allt om Skånesutliv.”

Dessa vardagliga exempel illustrerar att inramning har att göra med hur vi definierar situationer, hur vi samlar in social information och hur vi organiserar våra erfarenheter för att kunna förstå och agera i sociala situationer, samtidigt som vi ofta metakommunicerar: kommunicerar om vad vi håller på att kommunicera om, vad det vi gör betyder och var det vi gör och kommunicerar hör hemma.

Frame som situationens sociala dynamik

Goffmans framställning rörande ram, inramning och analys av ramar har flera aspekter. I det följande ska jag fördjupa mig i tre, vilka dessutom representerar tre centrala drag i Goffmans sociologiska perspektiv över huvud taget: den kognitiva, interaktiva respektive situationella aspekten. Mot den bakgrunden gör jag en tolkning av *frame*-begreppet som går ut på att *frame* beskriver situationens sociala dynamik.

Den kognitiva aspekten: social information och erfarenhetsorganisering

Individen vet saker om sig själv som ingen annan behöver få reda på under förutsättning att individen inte själv avslöjar dem (jag bortser här från tortyr och andra metoder för att få individen att ofrivilligt avslöja saker om sig själv). Det betyder inte att den bild individen har av sig själv är sann och/eller konsistent eller att individen är fullt medveten om hur hon/han framstår för andra, utan enbart att individen vet eller har förutsättningar att veta saker om sig själv som ingen annan vet. Detta är en helt central existentiell förutsättning för samspel människor emellan.

Goffman kallar den uppsättning fakta om sig själv som en individ kan

välja att inte inviga andra i för det individuella informationsreservatet (se t.ex. Goffman 1971a s. 38f). Möjligheten att skyla sig för de andra och att ha kontroll över vad avensjälvsom man visar för de andra är ett centralt och återkommande tema i Goffmans sociologi. Som nämnts framträder det redan i Goffmans masteruppsats från 1949, och flera centrala begrepp i boken *The presentation of self in everyday life* (1959) bygger på det faktum att individen kan skyla sig för de andra. Sådan skylning är också, som framgått, helt central i Goffmans framställning av stigmatisering. Bakre och främre region, eller front- och backstage, är sådana begrepp som definierar olika ”rum” med hänvisning till vem som ser individen. I den främre regionen är individen synlig för andra, medan hon/han är osynlig för dem i den bakre regionen (men där kan finnas andra som han/hon inte är osynlig för, vilka dock inte sett honom/henne i främre regionen). Det centrala är således individen varsebliven i situationen och den publikåtskillnad som rörelsen mellan olika regioner eller rum med olika publik (eller mellan rum, med respektive utan publik) innebär. Dessa regioner utgör strukturella förutsättningar för individens framträdanden inför andra och för hans/hennes umgänge med sig själv. Gränserna mellan den region där individen är ”på”, synlig och tillgänglig för andra, och den där hon/han är ”av” benämns varseblivningsbarriärer (*barriers of perception*) och engagemangsskydd (*involvement shields*). I en bostad kan väggartjäna som varseblivningsbarriärer, medan en tidning kan ha samma funktion på en buss. En tidning kan dock också, i likhet med samtal i mobiltelefon, beskrivas som ett engagemangsskydd som markerar att personen inte är tillgänglig för social interaktion. En av senare tids märkbara förändringar i samhället har just att göra med var gränsen mellan individens privatsfär, där hon kan välja att vara ”av”, och den offentliga sfären, där hon är ”på”, ska dras. Den här tendensen kan, som visats i föregående kapitel, iakttagas på flera håll i samhället.

Samtidigt som individen befinner sig i ett informationsreservat där hon i större utsträckning än utanför kan kontrollera information om sig själv och också kan skyla sig och göra sig otillgänglig för andra, är hon i ständig kontakt med, medveten om, nyfiken på och intresserad av de andra, vilket innebär att individen får reda på och försöker ta reda på vad andra individer gör, tycker, tänker och känner. Därmed minskar också individens kontroll över det egna informationsreservatet. I ritualiserad

form kan detta iakttagas när två obekanta personer passerar varandra i förbigående på en offentlig plats och tillämpar vad Goffman (1966 s. 84) kallar hänsynsfull ouppmärksamhet (*civil inattention*). Individerna ger då varandra så pass mycket uppmärksamhet att den andre vet att han/hon är sedd och samtidigt så pass lite uppmärksamhet att den andre inte känner sig som föremål för särskilt intresse. I de flesta fall är detta rituella gester som markerar en viss innebörd, men bakgrunden till att en sådan ritual utvecklas kan vara att obekanta som möts har velat ta reda på om den andre är farlig eller avviker från vad som uppfattas som normalt i situationen och om individen därför ska skärpa sin uppmärksamhet, vilket Goffman kallar att vara/bli *alarmed*, eller kan fortsätta med det som hon/han höll på med föremötet – *go about* (Goffman 1971 a s. 238; se också Persson 2003c). Mot denna bakgrund kan individuell normalitet definieras: normala individer är sådana som tillåter oss att fortsätta med vår sysselsättning (*go about*) och inte tvingar oss att vara i beredskap (*alarmed*). När Goffman undersöker stigmatisering definieras ”de normala” som individer som inte avviker från speciella förväntningar, vilket de avviker eller stigmatiserade gör (Goffman 1971 b s. 14). Kanske kan man tänka på detta i termer av att individen *smälter in* respektive *sticker ut*.

I sin analys av interagerande individer skiljer Goffman (1974 s. 14) mellan utsända och överförda uttryck, där de förra beskrivs som kommunikation i traditionell bemärkelse, medan de senare mer handlar om den mening som andra kan ge individens handlande på basis av annan information än till exempel individens tal om sig själv. På samma sätt som individen är intresserad av vad andra individer gör är hon intresserad av vad som egentligen händer i situationer som hon delar med andra. För att ta reda på vad som händer i en situation kan flera informationsstrategier tillämpas; en är att försöka avläsa överförda uttryck och annat i situationen som säger något om dess innebörd. Goffman beskriver detta i boken *The presentation of self in everyday life*:

Bakom all social interaktion tycks det finnas en fundamental dialektik. När en individ inleder en interaktion med andra individer vill han bli på det klara med situationens fakta. Förfogar han över den informationen skulle han kunna veta, och ta hänsyn till, vad som kommer att hända och kunna behandla de andra närvarande så ren-

hårigt som det var förenligt med hans medvetna egenintresse att göra. [...] En fullständig information av den typen är sällan möjlig att få, och i brist på detta brukar individen använda sig av substitut som vinkar, test, antydningar, expressiva åtbörder, statussymboler, osv. för att kunna göra förutsägelser. Kort sagt: eftersom den verklighet som individen har att göra med är otydbar för ögonblicket måste han i stället förlita sig på yttre tecken. (Goffman 1974s. 215)

Den information som det här talas om kallas social information och den ”förmedlas av själva den person det rör sig om, och förmedlas av kroppsliga uttryck eller yttringar som direkt uppfattas av personer i vederbörandes omedelbara närhet” (Goffman 1971b s. 51).

I artikeln ”The interaction order” (1983b) beskriver Goffman två sätt att identifiera en person: kategorisk respektive individuell identifikation; båda haren analytiskt vetenskaplig såväl som en vardaglig sida. Kategorisk identifikation av en individ innebär att individen relateras till sociala kategorier. Fyra sådana är särskilt användbara: ålder, kön, klass och ”ras”¹¹, och alla individer kan identifieras med hänvisning till dem. Individuell identifikation handlar å andra sidan om de speciella kännetecken och den speciella kombination av kännetecken som en individ har. Det kan handla om utseende, dialekt, doft etcetera.¹² Svenska personnummer innehåller aspekter av både det Goffman kallar kategorisk och individuell identifikation. Helanumret är unikt för individen och utgör en individuell identifikation, medan delar av numret gör att individen kan kategoriseras när det

11 ”Ras” tycks i sin speciella amerikanska inramning referera främst till hudfärg, vilket gör att den kan avläsas i kroppsnära samspel mellan okända människor. ”Ras” är därför inte lika med etnicitet, vilken också refererar till kulturella kategorier – religiösa och andra sedvänjor, mat och kläder, t.ex. – som i många fall, om den interagerande så vill, kan förbli osynliga i socialt samspel.

12 När man beskriver en person för en annan kan man använda dessa individuella identifikatorer, men det finns skillnader mellan dem. Att beskriva någon med identifikatorer som ögonfärg, kroppslängd och hårfärg uppfattas förmodligen av de flesta som mindre laddat än om en persons doft blandas in. Kroppsdoft verkar upplevas som en mer intim identifikator, vilket möjligen har att göra med att man i de flesta fall måste komma närmare in på personen för att kunna känna kroppsdoften. En annan orsak kan vara att kroppsdoft ibland uppfattas som en moralisk indikator: ”Mycket av den moraliska symbolik som rör social interaktion uttrycks i doftbilder. En person som man inte litat på kan beskrivas som ’stinky’ eller ’stinkpotta’, medan en helig eller rituellt ren person metaforiskt kan beskrivas som att hon avger ’den heliga doften’. Grupper kan beskrivas som ’stinkande och sjabbiga’ eller ’rena och ordentliga’” (Largely & Watson 1972).

gäller ålder och kön. Före 1990 var det också möjligt att med hjälp av personnumret utläsa om individen var invandrare och i vilket län hon var född (med vissa undantag). Kategorisk och individuell identifikation är viktiga inslag i det som Goffman kallar social information.

Social information är ett centralt inslag i Goffmans sociologi, vilket har att göra med att det är en sociologi som i hög grad handlar om urbana miljöer där andelen möten med okända andra är stor och därmed också behovet av social information. I *Frame analysis* tar Goffman sin utgångspunkt i social information med hjälp av frågan ”Vad är det som pågår här?”, vilken individen försöker besvara när han/hon går in i en situation genom att avläsa skeendet, vilka de andra är och deras handlande. Individens informationsläge, ett begrepp Goffman hämtar från spelteori, är avgörande för hur situationen kan hanteras. Med informationsläge avses individens kunskap om ett händelseförlopp, de andras intentioner, sannolika utfall av eget och andras handlande och annat liknande (Goffman 1986 s. 133f). När jag om ett ögonblick ska ge mig i väg på en vernissage vet jag av erfarenhet på ett ungefär hur den kommer att gestalta sig, jag vet också en del om de vänner och bekanta som jag kommer att möta där, däremot vet jag inte hur de för mig okända individerna som kommer dit kommer att uppföra sig och vad själva den unika situationen har i beredskap. Sociala tolkningar av situationer handlar för det mesta inte om att skapa helt nya definitioner, utan snarare om att överföra det man vet från liknande situationer till den aktuella situationen. Det sociala definitionsperspektiv som Goffman använder i boken *Frame analysis* är således starkt förankrat i individens erfarenheter, och här lutar han sig i hög grad mot William James och Alfred Schütz. Bokens undertitel, *An essay on the organization of experience*, visar på den centrala roll som Goffman ger erfarenheten. Han betonar också att boken handlar om erfarenhetsorganisering och inte samhällsorganisering, om den individuella erfarenhetens struktur och inte samhällsstrukturen (Goffman 1986 s. 13). Erfarenhet är ”något som individuella aktörer kan ta in i sin hjärna”, skriver Goffman, och markerar därmed att erfarenhetsorganisering inte endast handlar om att organisera det som omedelbart erfars, utan också om att organisera det som tidigare erfarits. Här införs således ett mycket konkret tidsperspektiv. Erfarenheter är något som används i individens sociala informationssamlande och i definierandet av situationer.

Goffmans perspektiv är påtagligt kognitivt och han fördjupar sig inte i den sociala interaktionens emotionella aspekter. Snarare ses okontrollerat emotionellt engagemang som något som kan leda till att individer inte handlar i enlighet med den ram som reglerar handlandet i bestämda situationer. Detta antyder att även det emotionella engagemanget har sina ramar, vilket Goffman försöker visa genom att peka på att inramning av aktiviteter inte endast handlar om att skapa mening i handlandet utan också engagemang. Men graden av engagemang är inramat:

Alla ramar innehåller normativa förväntningar som reglerar hur djupt och fullt individens karyckas med i den aktivitet som organiseras av ramarna. Det är självklart att ramar varierar starkt med avseende på det engagemang som förväntas av de deltagare som handlar i enlighet med dem. En del ramar är som trafiksystem och upprätthålls på rimligt sätt genom av-och-på-uppmärksamhet, vars krav på deltagaren är djupt endast då plötsliga problem ska undvikas. Andra ramar, som den inom vilken vi förstår samlaget, föreskriver ett engagemang som är både bokstavligt och bildligt omfattande. I alla fall kommer emellertid underförstådda gränser att etableras, definitioner som rör vad som är otillräckligt respektive överdrivet engagemang. (Goffman 1986 s. 345)

Mot den bakgrunden diskuterar Goffman i förbigående hur vi delvis omedvetet kan bli såväl emotionellt som kognitivt absorberade av aktiviteter och därmed bryta mot de ramar som reglerar handlandet.

Den interaktiva aspekten: definition av situationen och delad verklighetsuppfattning

”Vad händer här?” är den fråga som individen försöker besvara för att kunna agera på lämpligt sätt i en situation. Den kan besvaras helt eller delvis genom att avläsa hur de andra agerar i situationen och genom att samla in information om individerna på basis av vad de säger och gör, deras utseende, kläder, dialekt och annat – genom att som nämnts samla in tillgänglig social information. Den informationen kan individen använda för att definiera situationen. Situationsdefinitionen är central för hur individen kommer att agera och därmed interagera med de andra i situationen.

Enligt Goffman ligger det dessutom i individens intresse att få kontroll över de andras handlande i situationer som delas och det sker huvudsakligen genom påverkan av de andras definition av situationen (Goffman 1974 s. 13). Denna påverkan sker i hög grad genom det som kallas intrycksstyrning (*impression management*), vilken kan vara mer eller mindre medveten. För det mesta försöker vi styra intryck för att framställa oss själva i bästa möjliga dager givet de institutioner som reglerar hur vi förväntas vara som människor och aktörer i situationer. Ibland kan intrycksstyrning också vara ett slags maktutövning:

... om en individ försöker leda andras aktivitet genom personligt exempel, upplysning, övertalning, köpsläende, manipulationer, auktoritet, hot, bestraffningar eller tvång, kommer det dessutom att bli nödvändigt för honom, oavsett vilken maktposition han har, att på ett effektivt sätt uttrycka vad han vill få gjort, vad han är beredd att göra för att få det gjort och vad han kommer att göra om det inte blir gjort. Varje form av makt måste presenteras med effektiva metoder och den kommer att få olika effekt beroende på hur den dramatiseras. [...] Därför är den påtagligaste formen av ohöljd makt, det vill säga fysiskt tvång, ofta varken påtaglig eller ohöljd, utan fungerar snarare som en demonstration för att lättare övertyga publiken; det är ofta ett sätt att kommunicera, inte enbart ett sätt att handla. (Goffman 1974 s. 209f)

Enligt Goffman har interagerande individer intresse av att skapa en tillfälligt fungerande konsensus, som kan bestå av en sorts tyst överenskommenhet om hur den delade situationen ska definieras. Drivkraften bakom är individernas intresse av att undvika till exempel öppen konflikt, skamkänslor och att förlora ansiktet.

I *Frame analysis* tar Goffman sin utgångspunkt i Thomas' teorem när han diskuterar vad "definition av situationen" är.¹³ Teoremet lyder: "Om människor definierar situationer som verkliga blir de verkliga till sina kon-

13 William I. Thomas, en amerikansk sociolog som var verksam under första halvan av 1900-talet, skrev om "definition av situationen" i en bok som gavs ut 1923 (Thomas 1923) och det uttryck som har kommit att kallas Thomas' teorem, eller thomasteoremet, myntades 1928 i en bok som han gav ut tillsammans med Dorothy Swaine Thomas (Thomas & Thomas 1928). Merton har diskuterat Thomas' teorem i en rad texter (bl.a. Merton 1968, 1995).

sekvenser”, och Goffmans kommentar är helt enkelt att teoremet är ”true as it reads but false as it is taken”, vilket ungefär betyder att teoremet låter sig sägas men knappast göras. Varför det? Det beror helt enkelt på vad som menas med definition av situationen. Man kan läsa thomasteoremet bokstavligt som att alla situationer alltid och av alla kan definieras hur som helst (vilket förmodligen inte var avsikten med uttrycket). Goffmans invändningar rör just begränsningarna av teoremet och de grundar sig i en durkheimsk syn. Sociala fakta eller, med ett annat ord, institutioner av olika slag, hindrar i och för sig inte att vi kan föreställa oss verkligheten på vilket sätt som helst, men vi kan inte förvänta oss att verkligheten ska bli sådan bara på grund av vår föreställning om den.

Goffman invänder också att individen för det mesta inte *skapar* en definition av situationen, utan snarare läser av och tolkar situationen och vad den kräver. Här kan ofta människors tendens att rutinisera tillvaron ge sig till känna:

Det är sant att vi personligen förhandlar aspekter av alla våra levnadsomständigheter, men när väl förhandlingen är gjord agerar vi mekaniskt som om saken var avgjord en gång för alla. (Goffman 1986 s. 2)

I en recension av *Frame analysis* framhåller Davis (1975) att vad Goffman framför allt visar sig vara genom denna bok är socialkonstruktivist, och det kan jag instämma i om man med det menar att de samhällen och sociala världar vi befolkar är just *socialt* konstruerade, inte naturgivna eller individuellt konstruerade. Många aspekter av våra samhällen är historiska sociala konstruktioner som dagens individer måste förhålla sig till som om de vore ”sociala fakta”, exempelvis institutioner av olika slag, såsom normer, lagar, vanemönster, språk, olika former av långlivade kollektiva sammanlutningar (exempelvis skolan) och Goffmans ”egna” institutioner interaktionsordningen och samhällets identitetsvärden. Institutionerna är möjliga att förändra, men det tar ofta lång tid, och därför representerar de tvång som begränsar individers handlande. Sociala konstruktioner är också uttryck för maktutövning, och beroende på skillnader i resurser har olika individer varierande möjligheter att påverka hur tillvaron konstrueras, exempelvis genom val av skola, utbildning, arbete, boende etcetera.

Det Goffman gör i och med sin kritiska kommentar till Thomas' teorem är att varna för en alltför voluntaristisk tolkning av teoremet. Vi kan synliggöra den genom att skilja mellan tre slags situationsdefinitioner som skiljer sig åt i räckvidd: *samhälleliga sociala konstruktioner*, vilka växer fram successivt och liknar institutioner i Durkheims och Bergers och Luckmanns mening och som i varierande grad anvisar hur individer ska definiera situationer, *individuella sociala definitioner*, som är sådana som ett bokstavligt uppfattat thomasteorem beskriver, och *individers sociala tolkningar av situationer* som individerna är aktiva delar av. Goffman vänder den första och tredje kategorin mot den andra i ett försök att visa på begränsningarna i tillämpbarheten av thomasteoremet. I det avseendet liknar hans resonemang Hackings (2000) kritiska granskning av gränslösa sociala konstruktionsperspektiv.

Goffman utvecklar också begreppet definition av situationen genom att klargöra vad den ovan nämnda tredje sortens situationsdefinition innebär. Han gör det genom att undersöka villkoren för ramars sårbarhet och finner att de exempelvis är sårbara när informationen är knapp och de interagerande blir beroende av sådan information, att någon kan tjäna pengar på att manipulera ramar och att bedragare medvetet drar nytta av ramarna för att gynna sina egna intressen. Dessa specialfall säger emellertid också något om hur individer hanterar ramar i situationer när inte bedrägeri, profitintresse eller informationsknapphet har stark inverkan, i situationer som är mer "normala" men där "en individs uppfattning om vadsom pågår kan börja skälva och omvänt, hur en individ kan underminera den ram som en annan använder" (Goffman 1986 s. 486). Det rör sig således om situationer där individer, du eller jag, börjar tvivla på att det som pågår faktiskt ska definieras på det sätt som hittills gjorts. För att en ram ska fungera måste det tvivlet undanröjas och med fungera menas då att ramen gör att flera individer definierar situationen på ungefärligen samma sätt, som i detta exempel:

Att vara "naturlig" innebär inte endast att verka obesvärad, utan att agera på ett sådant sätt att andra blir övertygade om att den uppenbara ramen är den verkliga. Det är vad som menas, funktionellt sett, med uppriktighet och spontanitet. (Goffman 1986 s. 487)

På sätt och vis är således en *frame* eller ram den situationsdefinition eller verklighetsuppfattning vi delar med andra. Den utgör svar på William James fråga: "Under vilka omständigheter anser vi att saker är verkliga?" (Goffman 1986 s. 2; James 1950 s. 287). Och "vi" i James fråga ovan betyder just *vi* eftersom en social situation för Goffman innebär samvaro (*co-presence*),¹⁴ som kanske också skulle kunna översättas till "sammärvaro". *Frame* kan således också vara ett slags sociala världar, illustrerat till exempel av Fines (2002) tillämpning av *frame*-begreppet i hans analys av olika sociala världar i rollspelsspel, men som vi också kan se vid översättningar. Den svenska översättningen av Goffmans essä "Where the action is" (i Goffman 1970b, där essän har titeln "Där det händer") kan illustrera detta. När Goffman skriver om hasardspel i Las Vegas beskriver han också en särskild social värld, men denna värld speglas inte fullt ut i översättningen. Som exempel kan vi ta ordet "dealer", vilket åtminstone får mig att tänka på en i både konkret och social mening skuggig värld där en ganska hårdför person hanterar förväntansfulla spelare som inte alltid ser gränserna för sin egen kapacitet.¹⁵ I den svenska översättningen kallas *dealern* bankir (!). Med valet av det ordet inramas också spelandet på annat sätt, genom kopplingen till det vanliga bankväsendet men också, tror jag, till spelvärlden i Monte Carlo, som mer signalerar överklassig elegans än Las Vegas med sin blandning av lek och alltför hårdfört allvar. Ett annat exempel är Goffmans lek med språket i olika sociala världar när han låter sir Harold Nicolson, brittisk historiker och författare till boken *Diplomacy* om bland annat vilka egenskaper en diplomat bör ha, råda en diplomat till självbehärskning på gatuspråk: "Baby, don't blow your cool" (Goffman 1970b s. 200).

Den situationella aspekten: situation som sammanhållande ram och dess sociala dynamik

Frågan "Vad är det som pågår här?" är utgångspunkten för Goffmans bok *Frame analysis*, och svaret på frågan gör anspråk på att vara en generell

14 "By definition, an individual's activities must occur either in social situations or solitary" (Goffman 1967 s. 167). "Definitionsmässigt måste individens aktiviteter inträffa antingen i sociala situationer eller i enskildhet" (Goffman 1970b s. 152).

15 Jag ber läsaren att tänka på att vi är på 1960-talet. Idag har möjligen dealern ryckts ut ur denskuggiga världen genom Internetspel och statliga kasinon.

teori om hur individer orienterar sig i situationer som de delar med andra. Svaret är i sammanfattning att individen genom sina erfarenheter tillgodo- gör sig en tolkningskompetens med vars hjälp hon avläser och ger innebörd åt situationens sammanhang. Strukturen och dynamiken i sådana sammanhang kallar Goffman *frame*. I en bok som gavs ut några år före *Frame analysis* definierar Goffman begreppet *frame* som ”tolkningsschema för att ta reda på innebörden i en handling” (1971a s. 231). I essän ”Fun in games”, som ingår i boken *Encounters*, skriver Goffman följande om begreppet *frame* så som det användes av Bateson:

Med Batesons passande term sätter lek en ”frame” runt ett flöde av omedelbara händelser och bestämmer därmed det slags förnuft som kommer att tillskrivas allt inom ramen för just denna lekens ”frame”. (Goffman 1961b s. 20)

Inramningen kan ses som ett slags kod, som kan vara en språklig kod och/ eller en beteendekod, och Goffman beskriver den så här:

Givet ett korrekt mottaget och lättförståeligt meddelande, i vilket ljus ska det ses, vilken systematisk ord-för-ord-läsning ska det underkastas? Är sändaren av meddelandet engagerad i det han verkar göra, alltså: i färd med att sända ett allvarligt, tillförlitligt meddelande? Eller är han mest engagerad i själva sändandet, i ett skämt, eller sänder han ett falskt meddelande [...] eller gör han det under pistolhot [...]? (Goffman 1970a s. 141)

Man kan emellertid också betona det kontextualiserande draget i inramningen mer, och då framträder dessutom *frame*-begreppets dubbelhet: både avläsning av en handlingssammanhang och förankring av en handling i ett sammanhang. I det sammanhanget kan sägas att både Weick (1995) och Scheff (2005, 2006) definierar *frame* som ”the structure of context”, alltså sammanhangets struktur eller mönster. Weick kopplar begreppet till individuellt meningsskapande i betydelsen *sensemaking*, medan Scheff mertar tagi begreppets analytiska sida när det gäller att som forskare förstå en situation där en handling utspelas. Till den kontextuella strukturen kan hänföras både subjektivt och intersubjektivt (delat) sammanhang samt sociala fakta (Scheff 2006 s. 73) och kan jämföras med

Aronssons (2002 s. 68) beskrivning av *frame* som ”det sociala samspelets villkor”. Definitionen av *frame* som ”the structure of context” har sina poänger, inte minst dess konkretion som gör den enkel att iakttä empiriskt. Goffman ger också sammanhanget en central roll när han skriver:

Självklart kan det som synes ske betyda olika saker. [...] Vanligtvis avgör då kontexten, som vi säger, vad som är felaktiga respektive riktiga tolkningar av skeendet. (Faktiskt kan kontext definieras som omedelbart förhandenvarande händelser, som överensstämmer med vissa men inte med andra sätt att förstå den verkande ramen.) Och om kontexten inte räcker till ser deltagarna till att agera ut erforderliga tecken för att hjälpa naturen att vara sig själv. Till och med när något händer som verkligen är tvetydigt eller felaktigt [...] kan ”fakta” undertryckas för att rätta till förhållandena. (Goffman 1986 s. 440f)

Bristen med att definiera *frame* enbart som ”the structure of context” är alltså inte den starka betoningen av sammanhanget, utan att den aktiva socialt definierande, informationsinsamlade och erfarenhetsorganiserande individen hamnar alltför mycket i skymundan. Betoningen läggs därmed på resultatet av individens aktivitet och inte på själva processen och dynamiken i skeendet, vilket jag anser vara ett centralt drag hos Goffmans definition av *frame*, det vill säga en situationsdefinition som följer vissa organiseringsprinciper och som sådan styr både händelser och individens subjektiva engagemang inom situationen (Goffman 1986 s. 10f) och, kan tilläggas, i Goffmans sociologi över huvud taget. Jag ska därför i stället använda begreppet *situationens dynamik* för att fånga innebörden i *frame*.¹⁶ Anledningen till att jag använder ordet situation är att det ständigt återkom i Goffmans olika texter och då definierades som ett sammanhang där två eller flera individer befinner sig i varandras omedelbara närhet och är tillgängliga för varandras påverkan (Goffman 1964 s. 135) eller som en ”omgivning för ömsesidig observation, som varar under den tid då två eller flera individer befinner sig i varandras omedelbara närhet” (Goffman 1970b s. 152). I en av sina sista texter skriver Goffman:

¹⁶ Collins (2005) beskriver för övrigt sin och Goffmans analytiska strategi i studiet av interaktionsritualer just med orden ”situationers dynamik”.

Det är sociala situationer som utgör den naturliga teater där alla kroppsliga uppvisningar framförs och blir sedda och lästa. Det gör det befogat att använda den sociala situationen som den grundläggande analysenheten vid studier av interaktionsordningen. Och för övrigt också befogat att hävda att vår erfarenhet av världen har en konfrontationsmässig ansikte mot ansikte-karaktär. (Goffman 1983b s. 4)

Goffman tillägger att denna betoning av den sociala situationen inte innebär att det som sker i situationer är uruppföranden, utan i situationen blandas nya upplevelser med sådant som individen har med sig från andra sammanhang, exempelvis erfarenheter av social interaktion och kulturella föreställningar och antaganden. På det viset blir situationen en inramning i både omedelbar interaktionell, kognitiv och samhällelig mening. I *Frame analysis* betonar Goffman att hans perspektiv är situationellt, och hans analys inriktas på händelsesekvenser (så kallade *strips*) i situationer som innesluter en eller flera individer. Situation är, kan man säga, den rumsligen sammanhållande ramen för den sociala interaktionen, medan den kognitiva ramen i situationen kan kallas för kod. Interaktionen mellan individer i situationen utgör det dynamiska elementet och kan resultera i att ramar bekräftas, förändras, överskrids eller bryts ned. Situation, kod och interaktion utgör sammantagna den *frame* som gör situationens sociala dynamik.

Även om perspektivet är situationellt är samhället ständigt närvarande i Goffmans analyser och det tar sig bland annat uttryck som ett ständigt anpassningstryck på individen, ett socialt tvång som individen bidrar till att upprätthålla genom att anpassa sig till det, ibland försöker motstå och ibland spelar anpassad till. Det är just denna mångdimensionalitet som är utmärkande för Goffmans perspektiv, och vi kan finna många beskrivningar av detta i hans texter, till exempel nedanstående:

... ett situationsmässigt avgränsat aktivitetssystem utgör en arena där individen konstant vider, vänder och skruvar sig, även han tillåter sig att ryckas med av den kontrollerande definitionen av situationen. Den bild av individen som framträder är bilden av en jonglör som syntetiserar, anpassar och blidkar, som utför en uppgift samtidigt som han engagerar sig i en annan: han håller

vakt vid tältöppningen samtidigt som han låter sina vänner och släktingar krypa in under tältduken. (Goffman 1961b s. 139)

Situationsdynamiken har både en mer objektiv sida i form av den kontextuella struktur som utmärker situationen och en mer subjektiv sida i form av den i situationen agerande individens erfarenheter, hur hon väljer att organisera dem i den givna situationen och hur hon mot bakgrund av situationsdefinitionen väljer att orientera sitt handlande i situationen. Det senare kallar Goffman *footing* (Goffman 1986, 1981a). *Frame* kan alltså förstås som delad definition av en situation, medan *footing* mer är en individs orientering eller positionering (Davies & Harré 1990) i situationen. Individen kan ändra sin orientering i en situation (till exempel göra motstånd mot den delade definitionen av situationen) utan att nödvändigtvis situationen ändras. Jag delar alltså inte Gonos (2000) uppfattning att *frame*-begreppet är antingen strukturellt eller interaktionistiskt. Snarare vill jag uppfatta *frame* som både och: i givna situationer är det strukturellt samtidigt som det då dirigerar handlande och interaktioner. I det sammanhanget kan nämnas att Collins (2005 s. 5ff) argumenterar starkt mot hela tanken om en uppdelning i struktur/förmedling/aktör i sociologisk analys, närmare bestämt menar han att uppfattningen att ”struktur” är en nivå är felaktig. I stället säger han att det finns struktur överallt, vilket också kan sägas om Goffmans analyser: de söker efter struktur överallt och är främmande för föreställningen om att ”struktur” betyder samhällsnivå.

Frame-begreppet innebär som nämnts en utveckling av begreppet ”definition av situationen”, vilken kan synliggöras genom att Goffmans ofta använda fråga ”Vad är det som pågår här?” görs om till tre: ”Hur brukar jag handla i en sådan situation?”, ”Vad förväntar sig de andra av mig i denna situation?” och ”Hur bör man handla i situationer som denna?” *Frame* svarar således inte endast på frågan ”Vad är det som pågår här?”, utan också på frågan ”Vad gäller här?” och anknyter därmed till vad Goffman i andra sammanhang kallar ”situationell lämplighet” (Goffman 1966 s. 24) och som definieras som en för situationen utmärkande normerande kod att jämföras med andra liknande koder, normer och lagar i andra sammanhang. Så uppfattad svarar *frame* både mot individens egen erfarenhet, de andras förväntan och samhällets normer (och liknande handlingsdirigenter som institutioner, lagar och kulturer). Allt detta bäddas in i situa-

tionen. Betydelsen av individens erfarenhet argumenterar Goffman starkt för, och jag behöver inte ge ytterligare argument här. Betydelsen av de andras förväntningar är intimt förknippad med social interaktion genom att sådan interaktion innebär många olika former av påverkan, inte minst ett utbyte av förväntningar. Normaspekten av social interaktion sätter vidare sin prägel på Goffmans hela sociologi och ges ett mycket starkt uttryck i boken *Stigma* genom att samhällets identitetsvärden har en stark inverkan på alla vardagliga sociala interaktioner (men blir mest synlig i interaktioner mellan å ena sidan individer som svarar upp mot dessa identitetsvärden och å andra sidan individer som inte gör det, så kallade blandade sociala situationer). Men Goffman formulerar också en generell uppfattning mot bakgrund av sina undersökningar av stigmatiseringen:

Man kan utgå ifrån att det är en nödvändig förutsättning för socialt liv att alla samhällsmedlemmarna har en viss stomme av normativa förväntningar gemensam, varvid normerna vidmakthålls delvis just på grund av att de är institutionaliserade. När någon bryter mot en regel, sätter man in vissa åtgärder för att avhjälpa skadan; den skadliga verksamheten bringas att upphöra och skadan repareras, vare sig detta sker genom några kontrollorgans eller genom den skyldiges egen försorg. (Goffman 1971b s. 132)

Snarlika resonemang utvecklar Goffman i sin argumentation för interaktionsordningen (Goffman 1953a; 1983b) och i sina undersökningar av ritualisering av social interaktion (Goffman 1970b). Goffman uttrycker tydligt hur samhället griper in i sociala interaktioner i sin analys av föreläsningen i boken *Forms of talk*: "...ett grundläggande drag hos alla ansikte mot ansikte-interaktioner [är] nämligen hur den större världen av strukturer och positioner griper in i dessa skeenden" (Goffman 1981a s. 193).

Som nämnts talar Goffman i andra sammanhang om det speciella "förnuft" som tillskrivs allt inomen *frame* (Goffman 1961b s. 20) och omen fundamental dialektik som finns i all social interaktion (Goffman 1974 s. 215) och slutligen om just dynamik när han beskriver stigmatiseringsprocesser och motstånd mot dem i termer av "de skamliga olikheternas dynamik" (Goffman 1971b s. 145). De situationer Goffman beskriver är aldrig statiska utan i ständig rörelse eller, med ett annat ord, dynamiska. Rörel-

sen förklaras av olika krafter som påverkar varandra; det kan vara individer som försöker realisera olika intressen och hamnar i konflikt, eller maktutövning och motstånd i olika sammanhang, eller samspelet och spänningarna mellan ritualisering och sårbarhet, som illustrerats tidigare. Avsikten med mitt begrepp situationens dynamik är just att beskriva detta. *Frame*, som jag valt att definiera som situationsdynamik, liknar på det analytiska planet sådant som kod, habitus (vanemönster), doxa ("sunt förnuft") och kultur (tradition) men är betydligt mer flyktig och situationsanpassad och dessutom beroende av individens erfarenheter, situationsdefinitioner och interaktioner. Men situationers dynamik existerar inte i ett socialt vakuum, utan de är länkade till samhället. I Goffmans sociologi är, som redan nämnts, det han kallar interaktionsordningen, samhällets identitetsvärden och institutioner länkar mellan social interaktion och samhälle. Man skulle rent av kunna tala om *frames* som ett slags mikroinstitutioner, vilka i likhet med "vanliga" institutioner påverkar individers handlande.

11. Observation, kontrast- verkan och begreppsbildning – Goffmans metoder och vetenskapssyn

... underkasta sig själv, sin egen kropp, personlighet och sociala situation, de tillfälligheter som påverkar en uppsättning individer [...]. Så att man är nära individerna när de hanterar det livet gör med dem. [...] När du gör det är standardtekniken att underkasta sig de observerades livsvillkor, vilket betyder att trots att du kan gå ur situationen när som helst så ska du agera som om denna möjlighet inte fanns och försöka acceptera alla de önskvärda och icke önskvärda saker som utgör deras liv.

Goffman (1989 s. 125)

Goffman skrev aldrig någon egentlig metodtext. Vi skulle emellertid kunna se den nyss behandlade boken *Frame analysis* som en metodtext och den skulle då kunna anses såväl föreskriva som beskriva hur en särskild form av analys av sociala interaktioner kan göras. Det ska också nämnas att uppsatsen "The neglected situation", ursprungligen publicerad i ett temanummer av tidskriften *American Anthropologist* (Goffman 1964), sorterades in under rubriken "Problems of method" när den återpublicerades i en vänbok till Everett Hughes (Becker m.fl. 1968) och definierades eller inramades på sätt och vis därmed som metodtext. Uppsatsen är metodologisk i den meningen att Goffman försöker besvara frågan om vilket slags kunskap vi behöver för att förstå den sorts interaktion som vi kallar samtal. Eftersom samtal för det mesta utspelar sig när individer är i varandras omedelbara närhet ger de samtalande ifrån sig såväl utsända som överför-

dautryck. I jämförelse med situationer som individer delar utan att vara fysiskt nära varandra, exempelvis telefonsamtal, sker alltså vad jag tidigare kallat bred överföring av uttryck när människor är i varandras omedelbara fysiska närhet. Det är just denna delade sociala situation som Goffman menar är vital att begripa om vi ska förstå samtal, för ”var, om inte i sociala situationer, sker samtal?” frågar Goffman (1964 s. 134) retoriskt i syfte att varna för alltför snäva samtalsanalyser.¹ Antropologen och sociolinguisten Dell Hymes (2000) har i en artikel visat hur Goffman i sina bedömningar av artikelmanus, insända för bedömning och eventuell publicering i tidskriften *Language in Society*, konsekvent aktualiserade att språkhandlingar är delar av sociala sammanhang som är nödvändiga att förstå. För att förstå sammanhang behövdes sociologin. Men Goffman varnar också för samhällsstrukturellt determinerande samtalsanalyser när han i artikeln om den försummade situationen diskuterar tendensen att analysera samtal med referens till sociala kategorier som exempelvis kön, klass, ålder och etnicitet. Dessa bestämningar är viktiga att använda för att förstå samtal men inte som sådana, utan förmedlade via de innebörder och betydelser som de samtalande individerna ger dem. Det betydelsefulla är med andra ord hur klass, ålder, kön, etnicitet och andra liknande indikatorer definieras och värderas av individer i gemensamma situationer.

Vi kan således hos Goffman se ett breddat språkbegrepp och samtidigt ett insnävat socialt strukturbegrepp. Sammantagna avgränsar de det område som Goffman valde att studera och är viktiga kunskapsteoretiska utgångspunkter när vi nu griper oss an metod i en mer avgränsad mening. Goffman skrev inga metodkapitel, varken i doktorsavhandlingen 1953 eller i senare böcker. I sin sista text, ”The interaction order”, skriver han om

1 Goffmans bidrag föreföll vara en del av ett uppsving för en vidare språksyn i samtalsanalyser, och han kritiserade snäva lingvistiska analyser: ”De är starka genom att vara metodologiskt inspirerande, men svaga när det gäller innehåll” (Goffman 1971a s. xix, notera att i olika utgåvor av denna bok har förordet, som citatet är hämtat från, olika sidnumrering: i utgåvan 1972 av Harper & Row finns citatet på s. xvii och i 2010 års utgåva från Transaction Publishers finns citatet på s. xxvi). Man kan undra om det är en reaktion mot den bredare språksociologin vi har upplevt de senaste decennierna när diskursanalytikerna inte endast förefaller ha glömt det maktanalytiska arvet från Foucault, utan i alltför många fall också utvecklat diskursanalysen till just ett slags textanalys utan synbarlig medvetenhet om socialt sammanhang. För en diskussion längs sådana banor, se Dorothy Smith (1996).

interaktionsordningen, som var det som han främst ansåg sig ha studerat under sin karriär, och i förbigående nämns den metod som är att föredra för att studera den: mikroanalys (Goffman 1983b s. 2). Ibland finns grundläggande och kortfattad information om hur datainsamlingen gått till i förord och fotnoter. Informationen har ofta naturalistisk karaktär och beskriver således tillvägagångssätt mycket praxisnära och konkret utan referenser till kunskaps- eller vetenskapsteoretiska diskussioner. Ibland görs kortfattade värderingar och försvar av det egna datamaterialet och tillvägagångssättet, som här:

De belysande exempel som används i den här studien är av blandat slag: en del är hämtade från aktningvärda vetenskapliga arbeten som innehåller kvalificerade generaliseringar av på ett tillfredsställande sätt verifierade regelbundenheter i beteendet; en del är hämtade från memoarer som skrivits av färgstarka personligheter; många av dem hör hemma i kategorierna där emellan. Dessutom har jag ofta citerat en studie som jag själv har gjort över ett torparsamhälle (självförsörjningsjordbruk) på Shetlandsöarna [...]. Mitt försvar för det tillvägagångssättet (som jag utgår från också är ett försvar för Simmels metod) är att de olika exemplen tillsammans bildar en sammanhängande ram som binder ihop de olika erfarenheter som läsaren redan har gjort och förser forskaren med en vägvisare som är värd att pröva vid fallstudier av samhällslivets institutioner. (Goffman 1974 s. 9f)

Goffman arbetade med flera olika metoder. Han bearbetade ofta sekundärmaterial av varierande typ² och gjorde ett antal deltagande observationer, vilka jag strax återkommer till. I sin masteruppsats bearbetade han ett test—Murray's Thematic Apperception Test—som hade samlats in av W. Lloyd Warner och W. E. Henry 1945 (Goffman 1949). Nationalencyklopedin beskriver *Thematic Apperception Test* (TAT) som en

2 Goffman refererade ibland till eget material, t.ex. att data har hämtats från "ett arkiv där jag har citat som har drabbat mig som intressanta" och "informella anteckningar från radioprogram under en treårsperiod" (Goffman 1981a s. 197), och ska enligt professor Jane Allyn Piliavin (2009) i sitt hus ha haft ett helt rum fyllt av dokumentskåp som innehöll minnesanteckningar, tidningsklipp, anteckningar om böcker etcetera, allt sorterat under hans egna olika begrepp.

projektiv testmetod utarbetad av den amerikanska psykologen Henry Murray (1893–1988) och medarbetare, publicerad i boken ”Explorations in Personality” (1938). TAT består av ett antal bilder av olika situationer med en huvudperson. Den testade skall berätta vad han tror händer denna person, vad som hänt dessförinnan och hur det hela slutar. Den testade antas i sina berättelser projicera egna erfarenheter, motivkonflikter och önsknings.

Meningen var att Goffman skulle använda materialet för att studera förhållandet mellan socioekonomisk status och personlighet, men materialet var dels alltför litet för att underbygga generaliserbara utsagor, dels ansåg Goffman det inte tillräckligt mångfasetterat för att faktiskt spegla socioekonomisk status. Goffman lade därför om kursen och använde det insamlade materialet för att i stället studera hur människor beskriver sin erfarenhet i förhållande till avbildningar av sociala situationer. Redan här får vi alltså en illustration av Goffmans intresse för inramningen. Den slutsats Goffman drar av sin studie syftar emellertid till att vara en utsaga om aktuell social verklighet:

Den ”verklighet” som TAT-scenerna representerar är en konstruktion. Det är en snäv konstruktion med avseende både på innehåll och på de attityder som försökspersonerna kan ha till dem. Det är en extremt viktig konstruktion eftersom ett ökande antal människor tillbringar alltmer tid försjunkna i avbildad erfarenhet. (Goffman 1949 s. 75)

Den empiriska grunden för hans bok *Gender advertisements* (Goffman 1979) bestod av bilder ur tidningar,³ medan uppsatsen ”Radio talk” (i Goffman 1981a) bland annat byggde på skivinspelningar, och i inledning-
en till boken *Behavior in public places* (Goffman 1966) nämns etikettböcker som datamaterial. Han gjorde till och med intervjuer ibland, trots att han var uttalat skeptisk till intervjun som vetenskaplig metod. Den kanske

3 Professor Sherri Cavan (2008) berättar att grundmaterialet till denna studie av presentationer av genus i tidningsannonser bestod av ett antal lådor med kvinnotidningar som Goffman hade köpt på en loppmarknad, medan själva idén ska ha varit inspirerad av en föreläsning av Lenore Weitzman där en studie av stereotypa könsroller avbildade i barnböcker presenterades. I *Gender advertisements* refererar Goffman (1979 s. 34) också till den studien (Weitzman m.fl. 1972) särskilt i fråga om metod.

mest regelrätta hanteringen av ett intervjumaterial finner vi i forskningsrapporten *The service station dealer* (Goffman 1953b).⁴ Undersökningen baseras på 204 intervjuer med bensinstationsföreståndare och inriktas på deras attityder till det egna arbetet. Undersökningen är traditionellt genomförd och rapporterad, med intervjuarguide och allt.

Flera har påpekat att Goffmans svagaste kort var metodologin eller reflektionen över de metoder som använts och kvaliteten hos de material metoderna gav upphov till. Douglas skriver till exempel att Goffmans forskningsmetoder är till synes systematiserade journalistiska metoder som saknar analyser av hur vi faktiskt kan veta det vi har fått veta genom de metoder som använts (Douglas 1974 s. 29). Andra har tvivlat i liknande banor. Det finns således anledning att fundera över Goffmans vetenskapliga arbetssätt, och i det följande ska jag återge några iakttagelser beträffande tre aspekter av Goffmans sätt att bedriva forskning: observation, kontrastverkan och begreppsbildning. Kapitlet avslutas med några reflektioner kring Goffmans vetenskapssyn och forskningsstil.

Observation: att försöka se saker så som de framträder i sitt eget sammanhang

Lyn Lofland gav 1989 ut ett föredrag om fältarbete av Goffman som bygger på bandinspelningar gjorda vid en paneldiskussion 1974, där Goffman var en av flera forskare som gjorde längre inledande inlägg. Flera av paneldeltagarna publicerade sina inledningar, men Goffman ansåg att hans inlägg innehöll kommentarer som var alltför informella och därför inte lämpade sig för publicering. Det hör till saken att Goffman regelmässigt bad om att bandspelare skulle stängas av när han föreläste, så även vid detta tillfälle 1974, men tack vare att flera av åhörarna inte lydde kunde Lofland använda flera bandinspelningar från paneldiskussionen när hon transkriberade och redigerade materialet som artikeln "On fieldwork" bygger på.

4 Rapporten är utgiven av Social Research Incorporated, vilket var ett konsultföretag som startades i Chicago 1946 av antropologen Burleigh Gardner och sociologen W. Lloyd Warner. Gardner lämnade sitt arbete på University of Chicago för att leda konsultföretaget men behöll täta kontakter med universitetet via Warner och de studenter som anställdes för att göra attitydundersökningar i arbetslivet (Jacoby 1997 s. 224).

Goffman var som sagt ingen vän av intervjumetoden, vilket redan tidigare har framgått av Verhoevens intervju där Goffman säger: ”Vad en individ säger att han gör eller vad han tycker om det han gör har ofta mycket liten relevans för vad han faktiskt gör” (Verhoeven 1993 s. 322).⁵ Detta har sannolikt mycket att göra med det faktum att intervjuer, och i ännu högre grad enkäter, drar ut individer ur de olika sociala sammanhang där de annars finns och faktiskt gör det de gör. Deutscher har gjort en metodpoäng av just detta och visat att i intervjuer efterfrågas individers privata uppfattningar: ”... den intervjuade uppmanas att avslöja sina mest privata uppfattningar om något utan att relatera det till något annat eller placera det i något sammanhang, under försäkran att intervjuaren inte bryr sig om vad den intervjuade säger och att ingen annan någonsin kommer att få reda på vad som sagts” (Deutscher 1972 s. 326). Resultatet blir, menar Deutscher, att en ”overklig opinion” samlas in i intervjuundersökningar eftersom det är svårt att föreställa sig någon vanlig situation som motsvarar den formella intervjuens skydd av individuella uppfattningar. I en diskussion på en konferens 1956 säger Goffman: ”Jag har märkt att intervjumetoden inte är särskilt användbar för mig. Jag tror inte så mycket på vad människor säger och i en intervju tror jag knappast alls på dem” (Goffman 1957 d s. 181).⁶ I paneldiskussionsinlägget 1974 säger Goffman: ”Jackie⁷ tar det människor säger på allvar. Jag bryr mig nästan inte alls om vad människor säger, utan jag försöker triangulera det de säger genom att jämföra med händelser” (Goffman 1989 s. 131). Och i detta sammanhang kan vi upprepa det som Gary Marx (1984) menade var Goffmans allt överskuggandes: ”tro inte att världen är som den ser ut att vara”.

5 Om vi anser att denna utsaga är rimlig, ska vi således inte bry oss så mycket om vad Goffman säger som om vad han gör.

6 Denna skepsis kanske förklarar Goffmans intervjuteknik, vilken gjorde intryck på sociologen, senatoren och USA:s FN-ambassadör 1975–1976 Daniel Patrick Moynihan, som jämförde att bli intervjuad av tidskriften *Time* med en intervju ”med min vän Erving Goffman, sociologen. Han tittar på dig och du tittar på honom när han tittar på dig och han tittar på dig när du tittar på honom när han tittar på dig” (*Time* 1967-07-28). Moynihan gav bl.a. ut boken *Beyond the melting pot* (Glazer & Moynihan 1963) och den tidigare nämnda s.k. Moynihanrapporten (U.S. Department of Labor 1965).

7 Jacqueline Wiseman är sociolog och har bl.a. publicerat den C. Wright Mills Award-belönade boken *Stations of the lost* (Wiseman 1970).

Goffmans sociologiska perspektiv, i stort som smått, präglas av detta synsätt. Det bygger på föreställningen att social interaktion för det mesta och i praktiken kan definieras på olika sätt och att dessa många verklighetsuppfattningar ofta är sårbara och flyktiga. Individer styr intryck, ibland för att smälta in i gruppen, ibland för att sticka ut från gruppen, ibland för att styra andra, ibland för att inte bli styrda av andra, ibland för att dölja stigman och ibland för att framhäva sina särdrag. Individer tar roller för att skylla identiteter och distanserar sig från roller för att visa andra att det de gör delvis är på låtsas, vilket många gånger resulterar i att det blir lättare att tro att det är på allvar. Samspelande individer sätter parentes kring sådant som skiljer dem åt och samspelar under tillfälligt fungerande konsensus, för att i nästa ögonblick involveras i annat på var sitt håll. Individer vet oftast skillnaden mellan ”på allvar” och ”på låtsas” och en rad andra *frames*, som hjälper dem att läsa situationer, organisera egna tidigare erfarenheter och handla i sociala situationer. För att se och förstå dessa många, både ritualiserade och sårbara verklighetsuppfattningar och verkligheter måste man som sociolog vara med i skeendena, menade Goffman, och de som studeras ska, ansåg han vidare, vara ovetande om att de är föremål för studium. Goffman kallade detta arbetssätt observation och motsvarar det vi i dag kallar dold deltagande observation.

Med observation menar Goffman en metod med vars hjälp man genererar data genom att

underkasta sig själv, sin egen kropp, personlighet och sociala situation, de tillfälligheter som påverkar en uppsättning individer [...]. Så att man är nära individerna när de hanterar det livet gör med dem. [...] När du gör det är standardtekniken att underkasta sig de observerades livsvillkor, vilket betyder att trots att du kan gå ur situationen när som helst så ska du agera som om denna möjlighet inte fanns och försöka acceptera alla de önskvärda och icke önskvärda saker som utgör deras liv. (Goffman 1989 s. 125)

Goffman gjorde ett antal observationsstudier, bland annat ett års fältarbete på Shetlandsöarna och ett år på mentalsjukhuset St. Elizabeth's Hospital i Washington. Den senare observationsstudien ligger till grund för bland annat boken *Totala institutioner*. Det påstås också att hans arbete som blackjack-*dealer* på kasino i Las Vegas var en del av en deltagande

observation, men inga publicerade resultat styrker detta direkt. I essän "Where the action is" (i Goffman 1967 s. 149ff) görs däremot mycket initierade beskrivningar av kasinon, och i förordet (som uteslutits ur den svenska utgåvan, Goffman 1970b) liksom i boken *Strategic interaction* (Goffman 1970a s. 122) sägs att kommentarerna om kasinon i Nevada baseras på en undersökning under utveckling. En släkting till Goffman bekräftar detta i en intervju som återfinns i Goffmanarkivet vid University of Nevada, Las Vegas. När hon och hennes man skulle resa till Las Vegas berättade Goffmans mor att de kanske skulle möta honom där. När släktingen då svarade att det skulle bli trevligt att träffa honom, svarade modern: "Nej, nej, nej, nej. Han är *dealer* där och han vill skriva en bok om det. [...] Låt honom inte få syn på er. Om han ändå ser er, gå bara förbi honom och låtsas som om ni inte känner honom eftersom han inte vill att någon ska få reda på vem han är" (Frankelson 2009). I en artikel återger Pettit några rader ur ett brev 1960 från Goffman till Everett Hughes – som han funnit i Hughes efterlämnade papper i University of Chicagos arkiv – där Goffman skriver om sina erfarenheter av att studera "servicerelationer och den amerikanska civilisationens oskarpa och ibland solkiga gränsland" i Las Vegas. Goffman menar också i brevet till Hughes att det är nödvändigt att göra observationer på kasinot i egenskap av blackjack-*dealer* och såg sin egen observationsposition som motsatsen till kasinoledningens observation med hjälp av "takspeglar bakom vilka en osynlig man övervakar de anställda" (Goffman citerad i Pettit 2011 s. 145). Pettit drar slutsatsen att Goffman förkastade den anonyma övervakningen från ovan till förmån för att uppträda förklädd på golvet. Den uppfattningen delar jag, men samtidigt förhöll det sig ju också så att Goffman arbetade *undercover* – kanske senare än 1960 då brevet till Hughes är daterat – som *pitboss* på kasino och följaktligen observerade de arbetande vid spelborden i egenskap av arbetsledare, kanske inte från ovan men, sett ur ett maktperspektiv, åtminstone distanserad från de arbetande.

I boken *Totala institutioner* görs några sparsamma metodreflektioner i förordet och om observationsmetoden sägs:

... varje grupp av människor [...] utvecklar ett eget liv som blir meningsfullt, rimligt och normalt så snart man kommer nära det. Ett bra sätt att få kunskap om dessa världar är att tillsammans med

medlemmarna underordna sig de dagliga händelser som de under normala omständigheter är underkastade. (Goffman 1973 s. 7)

Under en session om ”interpersonal persuasion” vid en konferens 1956 om ”group processes”, där Goffman presenterade sina tankar om mentalsjukhuset som total institution, blev han ganska hårt trängd i diskussionen med en rad mycket namnkunniga kollegor och försvarade sig genom att säga att han studerade sjukhuset ”ur patientens synvinkel”. Han fortsatte med att beskriva den deltagande observation på St. Elizabeth’s Hospital han nyss avslutat: ”Jag klädde mig som en patient, åt med patienterna och umgicks med dem. Jag sov inte hos patienterna, delvis av skäl som var mina egna, delvis därför att institutionen inte ansåg att jag skulle göra det.” Sedan fortsatte Goffman: ”Sociologer måste intressera sig för det perspektiv som de människor som de studerar tar eftersom det är utifrån det perspektivet som den värld konstrueras som sociologen studerar” (Goffman 1957d s. 135–136).

Det är viktigt, menar Goffman, att verkligen tränga in i gruppens liv, och ett mått på hur bra man integrerat sig i gruppen är att man kan slappna av och ”glömma att man är sociolog” (Goffman 1989 s. 129). Denna hållning kan tyckas naiv, då man som observerande sociolog när som helst kan lämna gruppen för ett annat liv och därför inte i alla avseenden delar de existentiella villkor som präglar dem i gruppen som saknar denna frihet. Å andra sidan var Goffman av den uppfattningen att vi i socialt samspel ständigt observerar varandra, för att försäkra oss om att den andre inte är ett hot, för att avläsa den andres i jämförelse med självpresentationen mer eller mindre symptomatiska överförda uttryck, av nyfikenhet och annat. Den hänsynsfulla ouppmärksamhetens sociala samspel handlar, som tidigare nämnts, om att på en och samma gång se och intese, att se för att bekräfta den andre men samtidigt intese för mycket och därmed brista i respekt för den andre. Om vi drar ut konsekvenserna av detta är vi alla alltid observatörer,⁸ dolda och öppna sådana i varierande relation; vi tillämpar det Anderson (2011) kallar ”folk ethnography”. Påståendet att man som observatör skulle ”glömma att man är sociolog” betyder då att vi som vetenskapliga observatörer, i likhet med vardagliga observatörer, ska för-

8 Arvastson och Ehn (2009 s. 20) drar en liknande slutsats men på andra grunder.

söka se sakerna så som de framträder i sitt eget sammanhang. Vi ska i någon mening försöka bli en av dem vi studerar.

Här bör Günter Wallraff nämnas och hans många välkända försök att bli en av dem han studerar. Hans arbetssätt, en mycket långt driven dold deltagande observation, förknippas så starkt med honom att hans namn gett upphov till verbet att wallraffa, som ungefär betyder att uppträda under falsk identitet för att få reda på hur det verkligen förhåller sig med ett eller annat. Under ett år reste exempelvis Wallraff i Tyskland som mörkhyad person för att få svar på frågan hur det är att leva som svart i Tyskland (Wallraff 2010). Andra har gjort det tidigare, exempelvis den vite amerikanen John Howard Griffin, som 1959 bytte hudfärg och tillbringade några månader i sydstaterna i USA. Griffins berättelse om tiden som svart handlar inte enbart om rasdiskriminering, utan också om den dolda deltagande observationen som en väg till sanning: ”På vilket annat sätt än att själv göra sig till neger skulle en vit kunna komma underfund med sanningen?” (Griffin 1968 s. 7). Vi kan möta detta motiv för wallrafande i en del teveprogram som går ut på att personer får tillträde till olika bakre regioner genom att uppträda under falsk identitet, till exempel programmet *Undercover Boss*.

Goffman var som sagt i allmänhet mycket fåordig om metod, men i hans doktorsavhandling finns åtminstone ett längre avsnitt om hur hans observationsstudie genomfördes. I avhandlingen rapporteras resultat från ett tolv månader långt fältarbete under perioden 1949–1951 i ett litet fiskar- och jordbrukssamhälle på Shetlandsöarna. Syftet med studien var att kartlägga olika praktiker inom ramen för *face-to-face interaction*, och inledningsvis i avhandlingen berättar han om sitt tillvägagångssätt på ett deskriptivt sätt:

Jag bosatte mig i samhället och utgav mig för att vara en amerikansk student i färd med att samla erfarenheter rörande ö-jordbrukets ekonomi. Inom denna ram försökte jag spela en vanlig och acceptabel roll i samhällslivet. Mitt verkliga syfte var att vara en observant deltagare, snarare än en deltagande observatör. (Goffman 1953a s. 2)

Han var närvarande ”överallt”, skriver Winkin (2000) efter att ha återtällt till Shetlandsön Unst och intervjuat personer som mötte Goffman där

fyrtio år tidigare, på begravningar, bröllop, hotellet och andra sociala mötesplatser. Han var närvarande men tyst och inte aktivt deltagande, närvarande men kanske inte ”samvarande” – som sagt: en observant deltagare, och samtidigt kanske också ”a lone observer”, för att citera Cavan.⁹ I anslutning till detta kommer jag att tänka på att den amerikanske sociologen Irwin Deutscher i en bok berättar att Goffman en gång frågade om det verkligen var sant att det fanns ”born-again christians”¹⁰ på Deutschers sociologiska institution. Deutscher svarade en aning skamset att det fanns det, och Goffman ska då chockad ha sagt: ”sociologer gör inte sådana saker, de studerar dem!” (Deutscher 1999 s. 380). Den amerikanske socialpsykologen Gary Alan Fine, student till Goffman och forskningsassistent i ett av hans projekt på 1970-talet, sade nyligen i en intervju om bland annat etnografi och deltagande observation att han och Goffman inte gjorde etnografiska studier därför att de älskade människor, vilket en del etnografer gör, utan därför att det var deras jobb och att de gillade sina jobb (Sassatelli 2010).

Att vara en observant deltagare kan knytas till de olika observatörsroller som Gold (1958) identifierade: fullständig deltagare, deltagare som observatör, observatör som deltagare och fullständig observatör. Skillnaden mellan dessa roller har att göra med graden av interaktion mellan observatör och dem som observeras.¹¹ Teoretiskt sett kan alla observatörsrollerna ha ett dolt syfte, men när vi talar om dold eller hemlig deltagande observation är det främst den fullständigt deltagande observationen vi tänker på. Anledningen till att Goffman arbetade med observation var som sagt att den metoden enligt honom gaven bättre insikt i människors liv än andra metoder (vi kan kanske kalla detta för ett validitetsargument), medan orsaken till att Goffman förespråkade *dold* observation följde ur själva hans perspektiv om många och sårbara verklighetsuppfattningar: människor är inte alltid desamma i främre och bakre region, varför mötet med en forskare som studerar dem kan leda till att de vill vara till lags, vara motsträviga etcetera, vilket de kanske inte skulle vara i mötet med vilken

9 Personlig kommunikation med Sherri Cavan 2011-10-18.

10 Ett slags väckelsekristna, ofta med kopplingar till den politiska högern; en nutida sådan pånyttfödd kristen är förre amerikanske presidenten George W. Bush.

11 För en diskussion av detta, se exempelvis Davies (1999), Fangen (2005) och de olika uppsatserna om deltagande observation i Filstead (1970) och Bulmer (1982a).

annan människa som helst. Detta är således ett reliabilitetsargument för metoden: att observera vad människor gör såg Goffman som en mer tillförlitlig metod än att registrera vad de säger i till exempel en intervju om det de gör. Goffmans observationsmetod ligger nära det vi i dag kallar dold deltagande observation och den har kommit att bli en etiskt kontroversiell metod, varför jag i det följande ska göra några forskningsetiska reflektioner innan jag återkommer till Goffmans observationsmetod.

Några forskningsetiska reflektioner om dold deltagande observation¹²

Dold deltagande observation definieras ibland som en ”kontroversiell metod” (exempelvis enligt flera av de dokument som svenska Vetenskapsrådets samlat på sin webbplats om forskningsetik: *Codex – regler och riktlinjer för forskning*) och metoden anses problematisk ur etisk synvinkel eftersom den bryter mot regeln om informerat samtycke (se t.ex. Shils 1982 och Erikson 1970). Informerat samtycke innebär att den som beforskas ska få information i förväg om vad forskningen går ut på och ha möjlighet att säga nej till deltagande. Detta är en stundtals laddad fråga både för forskaren, de individer som är föremål för forskning och olika andra intressenter. Shils anser att dold deltagande observation är en metod särskilt känslig för etiskt missbruk och beskriver det dilemma som forskare kan hamna i som en spänning mellan respekt för individen å ena sidan och sökandet efter kunskap som kan förbättra olika förhållanden å andra sidan (Shils 1982 s. 139f). Li konkluderar när det gäller forskarens egen syn på detta i ett forskningsprojekt om kvinnliga spelare:

Genom att anta en dold forskarroll kunde jag observera naturliga skeenden i spelmiljöer, men inte komma till tals med mina egna störande känslor inför min hemliga forskning. Genom att avslöja min forskaridentitet kunde jag svara upp mot forskningsetiska skyldigheter, samtidigt som jag därmed inte kunde få de kvinnliga spelarna att tala fritt ur hjärtat. (Li 2008 s. 112)

¹² Delar av detta avsnitt om forskningsetik och nästa avsnitt om observatörsroller återfinns också i Persson & Sellerberg 2011a och b.

Den etiska problematik som är förknippad med dold deltagande observation har fått Bulmer (1982b) att fundera över alternativa metoder som är etiskt mindre kontroversiella därför att de är både öppna och dolda på samma gång. En sådan metod kallar Bulmer "retrospektiv deltagande observation" och innebär att forskaren drar sig till minnes egna erfarenheter av något som studeras. Ett välkänt exempel i Sverige är Gahrtons spännande och kontroversiella doktorsavhandling i sociologi om den svenska riksdagen, där han utnyttjade sin egen erfarenhet, egna anteckningar och liknande från sin tid som riksdagsledamot i en "studie av parlamentarisk handfallenhet inför ett samhälle i kris". Gahrton kallar själv sin metod självbiografisk deltagarobservation (Gahrton 1983). Ett annat alternativ till den dolda observationen benämner Bulmer "infödd som främling" och innebär att forskaren studerar en för honom eller henne tidigare bekant miljö som forskare (exempelvis att en före detta elev kommer tillbaka till sin gamla skola som forskare och studerar den). Ett tredje alternativ kallas "dold outsider" och innebär att en forskare får access till en miljö i en egenskap men samtidigt också studerar miljön i en annan egenskap (till exempel en forskare som får access till ett särskilt bostadsområde genom att arbeta som lärare på skolan belägen i bostadsområdet). Det först nämnda alternativet till den etiskt problematiska dolda deltagande observationen löser möjligen delvis det etiska problemet genom att man inte direkt lurar någon, men uppstår emellertid omedelbart i ny form genom att man på sätt och vis lurar någon retroaktivt, vilket Gahrtonfallet visade. De två därefter nämnda alternativen verkar inte ens omformulera det etiska problemet. Bulmers fjärde alternativ löser emellertid definitivt etikproblemet: öppen deltagande observation. Webb m.fl. försökte också redan 1965 utveckla forskningsmetoder, som kan fungera som alternativ till etiskt kontroversiella metoder:

Om etiska överväganden får oss att undvika deltagande observation, intervjuer eller tjuvlyssnande under vissa omständigheter, kan de nya metoder som beskrivs i denna bok vara av värde inte bara därför att de ökar vår kunskap, utan också därför att de tillåter samvetsgranna samhällsvetare att göra sitt arbete effektivare och att sova bättre om natten. (Webb m.fl. 2000 s. ix)

Men det finns också en maktaspekt av forskningsetiken som går långt utöver den hittills aktualiserade relationen mellan forskare och beforskad, nämligen forskningens frihet kontra etik. När den amerikanske sociologen Laud Humphreys disputerade på sin avhandling *Tearoomtrade* (1970) om mäns homosexuella handlingar på offentliga toaletter väckte den en debatt om dold deltagande observation och forskningsetik. Humphreys tog rollen som *watchqueen* (den som håller utkik medan sexuella handlingar pågår på den offentliga toaletten och varnar om exempelvis polisen dyker upp), vilken enligt Humphreys utomordentligt väl kunde kombineras med rollen som sociologisk tittare. Men Humphreys ville också ta reda på vilka männen var som sökte sig till sådana platser, och på inrådan av sin handledare observerade han biltrafiken till och från utvalda offentliga toaletter, noterade bilarnas registreringsnummer och jämförde sedan förarna med de män vars sexuella handlingar han observerade samt kontaktade därefter männen i deras hem och intervjuade dem (Humphreys 2009). Forskningsetiskt blev avhandlingen mycket omstridd och uppmärksammades bland annat i *Washington Post* under rubriken "The sociological snoopers" (Sociologiska snokare; von Hoffman 1970), en artikel som slutade i konstaterandet att ingen information är så viktig att den får samlas in på den individuella frihetens bekostnad. Som redan framgått är detta en viktig frontlinje i den forskningsetiska diskussionen, och när två sociologer (en av dem Humphreys handledare) gick i svaromål menade de bland annat att diskussionen inte primärt handlade om individens frihet, utan om maktens försök att tämja en samhällskritisk sociologi (Horowitz & Rainwater 1970). I en mycket negativ recension av Humphreys avhandling skrev Krisberg (1972) att "hipp-sociologerna" (även "hipp-etnograferna") Becker, Liebow, Polsky, "stormästaren" Goffman och Humphreys uppskattar avvikarna som forskningsobjekt, men saknar medkänsla för dem. Därmed öppnades en ny front i den forskningsetiska debatten – mellan dem som antogs utnyttja sina forskningsobjekt och dem som ansågs känna för dem samt mellan olika forskningsriktningar, inte minst kvantitativ forskning respektive kvalitativ. Mer än trettio år senare konstaterar Galliher m.fl. (2004), i sin biografi över Humphreys, att en tam amerikansk sociologi är just vad som uppstått som en följd av forskningsetiska krav på medgivande från dem som beforskas och konkluderar:

Regeringsmakten skyddar oss nu från sanningen om ghetton, homosexuella aktiviteter på offentliga toaletter, marijuanarökare och missbruk av patienter inom mentalinstitutioner. (Galliher m.fl. 2004 s. 101f)

Uppräkningen av ”sanningar” avser forskning gjord av Krisbergs nämnda så kallade hipp-sociologer.

Det amerikanska universitetslärarförbundet (AAUP) publicerade 2006 en kartläggning av ett antal konflikter mellan forskningens frihet och etik i den bedömningspraxis som utvecklats inom så kallade Institutional Review Boards (IRB) vid amerikanska forsknings- och utbildningsinstitutioner, till exempel universitet och högskolor. IRB:s har funnits sedan 1974 och har till uppgift att pröva om forskning kan vara skadlig för individer (enligt *Institutional Review Board guidebook*). AAUP:s kartläggning visar på en rad fall där forskningens frihet inskränks på godtyckliga grunder men med hänvisning till forskningsetik. Godtycket förefaller för övrigt vara inbyggt i själva det forskningsetiska bedömningssystemet då ledamöter i IRB:s förväntas göra personliga riskbedömningar av kollegors forskningsprojekt och väga in sådana i fattandet av beslut som i många fall inte kan överklagas (Thomson m.fl. 2006). Man visar också att dessa etiska bedömningskommittéer i många fall själva utökar sitt uppdrag, så kallad *mission creep*¹³: exempelvis var det ursprungliga syftet när IRB:s inrättades att forskningsetiska prövningar skulle göras för att individer skulle skyddas från skadlig forskning, men successivt har prövningar börjat göras även när inte individer riskerar att skadas av forskningen (se också Shweder 2006). Katz drar slutsatsen:

Bakom lyckta dörrar formar IRB:s universitetets karaktär genom att undertrycka vissa och uppmuntra andra sätt att forska, på grunder som överskrider de konsekvenser som forskningen har eller antas ha för de individer som är föremål för forskningen. (Katz 2007 s. 801)

Och han fortsätter mot bakgrund av en rad fall där IRB:s utökat sitt uppdrag och stoppat kontroversiella eller politiskt misshagliga forskningspro-

13 Haggerty (2004) beskriver i en artikel liknande fall när det gäller Canada och talar då om *ethics creep*.

jekt: ”Vilken het fråga som helst verkar kunna fresta opponenter till forskningsprojekt att försöka använda forskningsetiska kommittéer som repressionsinstrument” (Katz 2007 s. 802). Katz konkluderar att IRB:s har möjliggjort för censuren att utvecklas ”i skydd av en forskningsetisk kultur” (Katz 2007 s. 808). Det förefaller som om mäktiga aktörer och starka organisationer i USA i vissa fall har kunnat hålla den individ som skulle skyddas från skadlig forskning framför sig som en sköld och därmed skydda helt andra intressen än det var tänkt. Galliher beskriver den situationen så här:

Oberoende av om det är ett medvetet mål eller ej tillhandahåller de nuvarande IRB-regleringarna en mekanism som döljer verkningarna av rasism, hemlöshet och fattigdom, och följaktligen blir de intressenter som verkligen skyddas av nämnda forskningsetiska regleringar de som inte vill att dessa problem ska synas. (Galliher 2008 s. 159)

Den fråga som forskningsetiken ursprungligen handlade om var att individer som utsätts för forskning har rätt till information om detta och dessutom ska ha möjlighet att samtycka eller inte till det egna deltagandet i forskningen. Det finns naturligtvis också andra röster som framhåller att de forskningsetiska bedömningsprocesserna för det mesta fungerar bra (se t.ex. Bosk 2004).

I Sverige infördes 2004 en lag om etikprövning av forskning som avser människor. Lagen syftar till att ”skydda den enskilda människan och respekten för människovärdet vid forskning”.¹⁴ Lagen är enligt paragraf 3 tillämplig på forskning som innefattar behandling av

1. känsliga personuppgifter enligt 13 § personuppgiftslagen (1998:204), eller
2. personuppgifter om lagöverträdelser som innefattar brott, domar i brottmål, straffprocessuella tvångsmedel eller administrativa frihetsberövanden enligt 21 § personuppgiftslagen. [...]

¹⁴ § 1 i Lag (2003:460) om etikprövning av forskning som avser människor.

4 § Utöver vad som följer av 3 § ska lagen tillämpas på forskning som

1. innebär ett fysiskt ingrepp på en forskningsperson,
2. utförs enligt en metod som syftar till att påverka forskningspersonen fysiskt eller psykiskt eller som innebär en uppenbar risk att skada forskningspersonen fysiskt eller psykiskt,
3. avser studier på biologiskt material som har tagits från en levande människa och kan härledas till denna människa,
4. innebär ett fysiskt ingrepp på en avliden människa, eller
5. avser studier på biologiskt material som har tagits för medicinskt ändamål från en avliden människa och kan härledas till denna människa.

Forskning som beskrivs ovan ska etikprövas och en organisation med sex regionala etikprövningsnämnder har skapats som utför prövningar, vilka kan överklagas till den nationella etikprövningsnämnden. Grunderna för etikprövning beskrivs också i lagen (Lag 2003:460):

- 7 § Forskning får godkännas bara om den kan utföras med respekt för människovärdet.
- 8 § Mänskliga rättigheter och grundläggande friheter skall alltid beaktas vid etikprövningen samtidigt som hänsyn skall tas till intresset av att ny kunskap kan utvecklas genom forskning. Människors välfärd skall ges företräde framför samhällets och vetenskapens behov.
- 9 § Forskning får godkännas bara om de risker som den kan medföra för forskningspersoners hälsa, säkerhet och personliga integritet uppvägs av dess vetenskapliga värde.
- 10 § Forskning får inte godkännas, om det förväntade resultatet kan uppnås på ett annat sätt som innebär mindre risker för forskningspersoners hälsa, säkerhet och personliga integritet. Behandling av personuppgifter som avses i 3 § får godkännas bara om den är nödvändig för att forskningen skall kunna utföras.

11 § Forskning får godkännas bara om den skall utföras av eller under överinseende av en forskare som har den vetenskapliga kompetens som behövs.

Den svenska ordningen när det gäller etikprövning av forskning skiljer sig i flera avseenden från den amerikanska genom att grunderna för etikprövningsnämndernas arbete är tämligen väl avgränsade och att beslut kan överklagas. Etikprövning innebär självfallet en restriktion för forskarna, men riskerna för det godtycke som vi sett i det amerikanska etikprövningssystemet, och som beskrivits ovan, verkar inte lika framträdande i det svenska systemet. Eftersom förberedelse för etikprövning stundtals är ett mycket tidsödande arbete för forskarna kan emellertid en konsekvens bli att forskare väljer metoder som inte kräver etikprövning, snarare än metoder som är mest lämpliga för att besvara de forskningsfrågor som ställs.

När det gäller dold deltagande observation låter den sig inte självfallet definieras som en forskningsmetod som alltid ska vara föremål för annan etikprövning än den som forskaren själv gör. I den proposition som föregick lagen om etikprövning nämns just deltagande observation som en metod där förhandsinformation till forskningspersoner (det vill säga de personer som beforskas) skulle äventyra undersökningen, varför information i efterhand kan bli aktuell. Dold deltagande observation ses som en av flera ”integritetskänsliga forskningssituationer”, och regeringen skriver vidare att:

Forskning som förutsätter att forskningspersonerna inte vet om att de iakttas i forskningssyfte, kan utföras på i stort sett vilket sätt som helst inom de ramarsom samhället i övrigt ställer upp. Det är därför förenat med stora svårigheter att finna en lämplig avgränsning för en eventuell etikprövnings omfattning beträffande sådan forskning. (Proposition 2002/03:50 s. 42).

Dold deltagande observation är en forskningsetiskt oklar metod, i synnerhet om man endast betraktar den i det individualistiska perspektiv som präglar den forskningsetiska diskursen. Mindre oklar blir metoden om man anlägger det maktperspektiv som International Sociological Association (Internationella sociologförbundet) gör i sin etiska kod: ”Dold forsk-

ning ska i princip undvikas, om det inte är den enda metod som kan användas för att få fram informationen och/eller om tillgången till de vanliga informationskällorna hindras av makthavare” (*Code of ethics* 2001). Denna maktdimension av forskningsetiken tas, såvitt jag kan bedöma, sällan upp av myndigheter som har till uppgift att säkra att forskningen följer etiska regler. Svenska Vetenskapsrådet nämner som framgått att dold deltagande observation är kontroversiell, men inte inom ramen för det maktperspektiv som nämns ovan utan ur ett annat maktperspektiv: att individers rättigheter ska gå före samhällets och vetenskapens behov. Detsamma gäller de riktlinjer rörande deltagande observation som utarbetats av University of Toronto (*Guidelines for ethical conduct in participant observation* 2005).

Fullständig observatör och deltagare som observatör

Goffman gjorde som redan nämnts flera olika deltagande observationer. I sin studie av social interaktion i ett litet samhälle på Shetlandsöarna observerade han i tre olika roller: som amerikansk student i färd med att studera jordbrukets ekonomi på öarna, som hotellgäst och som diskare i hotellets kök (Goffman 1953a s. 2, 30). Han dölde sitt egentliga syfte med sin vistelse i det lilla samhället och kallade sig i denna studie ”observant deltagare”. Den deltagande observation han gjorde på ett mentalsjukhus kallade han ”fältarbete” och han hade då rollen som assistent till fritidsledaren på sjukhuset och sade att han utbildade sig till fritidspedagog. Sjukhusledningen var informerad om hans observationsstudie men inte patienterna. Han skriver att ”jag tillät mig inte bli ens ytligt engagerad” (Goffman 1973 s. 7), men i vad han inte engagerade sig är oklart. Det förefaller emellertid som om denna korta anmärkning syftade till att visa att han var mer observatör än deltagare.

Jag vet inte riktigt hur Goffmans beskrivning av en annan deltagande observation ska tolkas: ”I två månader deltog författaren i den officiella egenskapen av normal kontrollperson i avdelningens sociala liv ...” (Goffman 1970b s. 242). Begreppet ”kontrollperson” är ju hämtat från mer positivistiskt designade studier där till exempel en person eller grupp utsätts för X som ger effekten Y, vilket sedan jämförs med kontrollpersonen och särskilt då om Y uppträder trots att kontrollpersonen inte utsatts för X.

Ska vi således tolka Goffman så här: Mentalpatienterna på avdelningen där han var "kontrollperson" utsätts för X i form av sociala interaktioner och situationer och Y inträder; kontrollpersonen Goffman utsätts för samma X men är inte mentalpatient, och frågan är om Y då inträder. Såvitt jag kan förstå svarar Goffman ett slags ja på denna fråga i den meningen att interaktionsordningen som gäller bland icke-mentalpatienter utanför mentalsjukhuset också gäller på mentalsjukhuset. Beträffande Goffmans deltagande observation verkar han i denna studie ha en mer deltagande roll och en mindre distanserad observatörsroll, inte minst som han skriver att han "umgicks med patienterna under dagen och sov då och då i en patients rum".

Möjligen skulle man generellt kunna beskriva hans observationsstudier som "naturalistisk observation", vilket Hannerz (1980 s. 203) har gjort och antagit att detta är ett arv från Chicagoskolans studier av "vanliga människor i färd med att göra vanliga saker". I förordet till boken *Relations in public* skriver Goffman att han tar sin tillflykt till "osystematisk, naturalistisk observation", vilken har allvarliga begränsningar som den dock delar med mer traditionella metoder (Goffman 1971a s. xvii). Goffmans handledare Everett Hughes går längre i en recension och menar att Goffmans arbetssätt kan liknas vid hur djurbeteendeforskaren Konrad Lorenz arbetar: "... de observerar beteendet i situationer med aggressiv intensitet" (Hughes 1969 s. 426). I en intervju hänvisar Goffman, som redan nämnts, till Chicagoskolans studier och sig själv som urban etnograf när han får frågor om sitt arbetssätt.

Trots att det är stor skillnad mellan hur Goffman beskrev sina olika observationsstudier omfattas de på ett allmänt plan av den beskrivning av tyngdpunkten i sina studier som Goffman gör i en ofta citerad passus, som dock lämpar sig ovanligt väl för att beskriva hans observationsmetod, nämligen att det rätta studiet av socialt samspel inte gäller "människor och deras ögonblick, snarare ögonblicken och deras människor." Ögonblicken exemplifieras med "samtal, idrottstävlingar, banketter, juryrättegångar och dagdrivarliv på gatorna" (Goffman 1970b s. 9). Goffman är inte intresserad av "enskilda individer", ett uttryck som kan betyda individer utanför sina sammanhang, utan han intresserar sig snarare för individer i sina sammanhang.

Detta resonemang blir ovanligt tydligt när det gäller observationsstu-

dier på offentliga platser, platser som vi alla har tillgång till utan ansöknings, etikprovningar eller liknande. Offentliga platser lämpar sig väl för just "naturalistisk observation", och man kan fråga sig om etikprovningar som syftar till att skydda individers intresse är tillämpliga på offentliga platser. Den frågan kan delvis besvaras genom att vi reflekterar över de två interaktionsformerna ofokuserad och fokuserad interaktion, som presenterades i kapitel 9. Ofokuserad interaktion har att göra med individers styrning av delad närvaro, den sortens kommunikation där en individ "samlar ihop information om en annan med hjälp av flyktigablickar [...] när han passerar in i och ut ur ens synfält" (Goffman 1966 s. 24). Fokuserad interaktion, å andra sidan, är interaktion mellan människor som kommer nära varandra och "samarbetar för att upprätthålla ett gemensamt fokus" (Goffman 1966 s. 24). Den senare interaktionsformen förekommer överallt där människor möts, medan den förra, ofokuserade interaktionsformen mest förekommer på offentliga platser och andra platser där främmande människor delar gemensam plats. På offentliga platser som gator, torg, väntsalor och liknande strömmar människor fram och är på sätt och vis inte individer för varandra, utan kan snarare liknas vid hinder av typ lyktstolpar och parkerade cyklar. Att studera den ofokuserade interaktionen mellan människor som strömmar fram på offentliga platser är som att studera ett fiskstim i rörelse; man erfar i och för sig individerna, men det är deras koordinerade samspel som mer eller mindre automatiskt hamnar i fokus. Eftersom människor på offentliga platser för det mesta är anonyma för varandra så är det svårt att göra annat än *dold* observation om man bestämt sig för att göra deltagande observation på offentliga platser.¹⁵

För att uttrycka det med det begrepp jag introducerade i kapitel 9 är det osignifikanta andra som studeras på offentliga platser. I forskningsetiskt perspektiv kan frågas: Kan den osignifikante andres intressen kränkas? Har den osignifikante andre över huvud taget intressen visavi forskare? Om man filmar eller fotograferar människoströmmar på offentliga platser kan det naturligtvis hända att man vid ett noggrant studium i efter-

15 När det amerikanska universitetslärarförbundet (AAUP), efter sin genomgång av hot mot forskningens frihet som kan uppstå i den etikprovningsspraxis som förekommer vid amerikanska universitet, hävdar att "observationer av beteende på offentliga platser" är en av flera forskningsmetoder som bör undantas från etikprovning, så är argumentet att det just rörs sig om anonyma människor (Thomson 2006 s. 4).

hand får syn på en människa man känner igen, som man möjligen inte hade fått syn på om man som forskare enbart varit en del av strömmen, och då träder denna individ, i ens medvetande, ut ur människomassan och blir till en individ, blir till en signifikant annan. Om denna individ är ens syster, en vän eller en regeringsmedlem i färd med att hett kyssa en annan person än den som vanligtvis är hans eller hennes partner, har man sannolikt ett forskningsetiskt problem att hantera.¹⁶

Philip Manning (1992 s. 141ff) gör i sin initierade diskussion av Goffmans metoder bland annat skillnad mellan osystematisk och systematisk observation. Detta bygger delvis på vad Goffman själv skriver om sin observationsmetod, han kallar den som framgått ”osystematisk, naturalistisk observation”. Mot detta ställer Manning systematisk observation, vilket exemplifieras med deltagande observation. Denna uppdelning är begriplig men oklar, och jag tror att det här kan vara en poäng att återvända till Gold (1958) och skilja mellan *fullständig observatör* och *deltagare som observatör*. Fullständig observatör innebär i Goffmans fall att han förflyttar sig till en plats där han inte utan ansträngning skulle hamna: Shetlandsöarna, mentalsjukhuset och kasinot i Nevada. Deltagare som observatör var Goffman i sammanhang där vi alla rör oss: offentliga platser, sociala sammankomster etcetera. Goffmans iakttagelser när han är deltagare som observatör vävs oftast in i hans texter utan särskilt omnämnande, men några gånger markeras de som i följande fotnot i uppsatsen *Tie-Signs*:

En gång i väntrummet på en flygplats, såg jag en ung övremedelklassman från sydstaterna involvera sig i ett tjugominuters samtal med en berusad, medelålders arbetarklasskvinna, efter att hon hade gjort tre misslyckade försök att inleda samtal med andra personer. Han upprätthöll ett hänsynsfullt intresse för hennes historier men med glimten i ögat och en uppmärksamhet på henne som just gjorde henne till en aktör i färd med att spela en roll. Utan dessa milda sätt att inför andra etablera distans till henne,

16 Det är väl tveksamt om det rör sig om en deltagande observation om man förfogar över hjälpmedel som kamera eller filmkamera. Skillnaden mellan deltagande observation och observation med nämnda hjälpmedel kan också uttryckas som skillnaden mellan fältundersökning och laboratorieundersökning, där den förra innebär observation av fenomen i deras naturliga sociala sammanhang och den andra observation genom speciellt arrangerade hjälpmedel (Hellevis 1977).

skulle hans artighet förmodligen inte ha varit möjlig. (Goffman 1971a s. 202)

Mannings poäng är att det är skillnad i kvalitet mellan olika observationsformer. Skillnaden mellan deltagande observation och observation med hjälp av till exempel videokamera är också en skillnad mellan observationernas kvalitet. Om just skillnaden i kvalitet mellan deltagande observation i förhållande till intervjuer och enkäter skriver Goffman i sin avhandling:

För att kunna observera människor utan att de är på sin vakt måste man först vinna deras förtroende. Om öns kultur hade varit sådan att det varit möjligt för främlingar att ställa märkliga frågor, hade jag trots allt inte kunnat använda frågeformulär eftersom jag inte på det stadiet visste tillräckligt mycket om interaktion, varken av egen erfarenhet eller från litteraturen, för att kunna ställa de rätta frågorna. För att lära mig vilka de rätta frågorna var behövde jag bli tagen för given i samhället så till den grad att det vore olämpligt att ställa frågorna. (Goffman 1953a s. 5)

Goffman för också i avhandlingens inledning en diskussion om de egna observationernas kvalitet och skriver då att han inte kan bevisa att händelserna som speglas i hans fältanteckningar faktiskt hade den subjektiva signifikans och mening som han hävdar att de har. För att kunna observera interaktioner och händelser i deras naturliga miljö ”på ett sätt som en vanlig deltagare skulle ha gjort” kunde inte observationernas kvalitet alltid kontrolleras på mer systematiska sätt, utan andra kontroller utvecklades i och med Goffmans täta interaktion med öborna. Då studien handlade om kommunikation, resonerar Goffman, är själva studieobjektet så att säga självkorrigering, då kommunikationen inte fungerar om inte aktörens mening är identisk med observatörens.

Goffmans argumentation känns något sökt och retorisk på denna punkt, inte minst som han i avhandlingen ingående behandlar ”the management of information about oneself”, vilket senare i boken *The presentation of self ...* kommer att kallas intrycksstyrning (*impression management*), och att sådan med största sannolikhet också tillämpas i interaktion med en hemlig observatör, varför det som sägs även i fungerande samtal

kan vara lögner. Om vi anser att Goffmans bild av social interaktion är riktig så är det emellertid inte aktörens och observatörens mening som ska stämma överens, utan observatörens olika *intryck* av aktören. Slutligen menar Goffman att det var möjligt att konstant kontrollera de egna observationernas relevans tack vare ”de informella förhållanden som existerar i ett litet, isolerat samhälle” (Goffman 1953a s. 7). Observationerna som gjordes kunde därför kontrolleras genom att bakgrundsinformation om aktörerna var lätt tillgänglig och interaktionerna täta mellan öborna.¹⁷ Därmed fanns andra lätt tillgängliga källor med vilka observationerna kunde jämföras. Denna sista punkt är synnerligen intressant eftersom Goffman här egentligen beskriver ett slags samhällsstruktur, vilken i *The presentation of self ...* kallas ”torparsamhälle” och ”självförsörjningsjordbruk”, som på många sätt är motsatsen till det moderna urbana samhälle som han i andra sammanhang tillämpar sina resultat på och där främlingskap och flyktiga möten är mycket mer framträdande än i just ”torparsamhället”. Detta är, vill jag påstå, en fundamental illustration, kanske omedveten på detta tidiga stadium, av vad som kan kallas Goffmans kontrasterande metod och som ska beskrivas i det följande.

Kontrastverkan

Goffman använder ofta vad jag i en tidigare text (Persson 1999) kallat en kontrasterande metod. Medan Goffmans observationsstudier, liksom det vardagliga sociala samspelet, i någon mening vägleds av frågan ”Vad händer här?”, utgår den kontrasterande metoden snarare från frågorna ”Vad händer *inte* här?” och, i förlängningen, ”Vad händer här i förhållande till där?” och ”Vad säger detsom händer där om detsom händer här?” Metoden går i princip ut på att generera kunskap om ett fenomen genom att studera eller reflektera över dess motsats och det görs genom hela Goffmans författarskap, i smått som i stort. En av de tydligaste formuleringarna av den kontrasterande metoden finner vi i uppsatsen ”Vördnadens och skickets natur” (ursprungligen publicerad 1956), vilken ingår i boken *När människor möts*:

17 Winkin (2000 s. 202) drar av detta slutsatsen att anledningen till att Goffman valde att studera social interaktion på den isolerade Shetlandsön Unst var att han ville ha ett naturligt laboratorium.

Uppsatsens data är huvudsakligen hämtade från ett kort observationsstudium av mentalpatienter på ett modernt forskningssjukhus. När jag använder dessa data utgår jag från att ett ställe där människor har låsts in därför att de på ett påtagligt sätt har visat sig oförmögna att behärska ett tillbörligt beteende är rätta platsen att lära känna detta beteende. Deras överträdelser av det tillbörliga inträffar på den slutna avdelningen, men de regler de bryter är allmängiltiga och leder oss ut från avdelningen till ett allmänt studium av vårt angloamerikanska samhälle. (Goffman 1970b s. 45f)

Det tillbörliga beteendet utgörs av handlande som bekräftar att individen i vårt samhälle är ett ”heligt objekt som måste behandlas med tillbörlig rituell omsorg och i sin tur måste presenteras för andra i lämplig belysning”, skriver Goffman och beskriver senare summariskt mentalsjukvårdens historia som tvångsmedlens historia och fortsätter:

Bruket av dessa anordningar erbjuder signifikanta data om de sätt på vilka det ceremoniella underlaget för ett jag kan avlägsnas. Indirekt kan vi ur denna historia få upplysning om vilka villkor som måste uppfyllas för att individer skall kunna få ett jag. Tyvärr finns det i dag fortfarande mentalsjukhus där andra institutioners förflutna kan empiriskt studeras. Forskare som sysslar med den interpersonliga ceremonin bör uppsöka dem nästan lika ivrigt som släktskapsforskare nu uppsöker utdöende kulturer. (Goffman 1970b s. 86)

I boken *Behavior in public places* studeras vad som skulle kunna kallas normal social interaktion, men Goffmans empiri utgörs bland annat av en observationsstudie gjord på ett mentalsjukhus. Syftet är inte att göra gällande att det saknas skillnader mellan det sociala samspelet på till exempel ett torg och inom ett mentalsjukhus. Tvärtom är syftet att skärpa vår uppmärksamhet inför det normala. Så här kan det låta när Goffman låter mentalpatienter ge oss ”en omvänd lektion”:

Det har hävdats att som en generell regel är individtvingen att vara tillgänglig för social interaktion även när han kan förlora på det [...]. Mentalpatienterna ger oss en omvänd lektion eftersom de både kan visa oss det pris man får betala om man inte gör sig

tillgänglig för social interaktion och tvinga oss att se orsaken till varför någon som skulle kunna vara tillgänglig är villig att betala priset för att förbli otillgänglig. (Goffman 1966 s. 107)

På liknande sätt förhåller det sig i *Totala institutioner*, vars syfte självklart är att studera och karakterisera den totala institutionen men som också genom kontrastverkan är en utsaga om socialt liv i andra sammanhang. Detta framstår kanske tydligast när det gäller analysen av den intagnes ”moraliska karriär” och det individuella motståndet inom den totala institutionen (till exempel fängelset, mentalsjukhuset, internatskolan). Den moraliska karriären inom mentalsjukhuset vilar på den grundläggande kränkning av den intagnes själv eller sociala jag som inleds i samma ögonblick som intagningen sker:

Redan vid intagningen uppstår en sorts smittsam blottställdhet. I samhället utanför kan individen hålla för sin självkänsla betydelsefulla objekt – sin kropp, sina omedelbara handlingar, sina tankar och vissa av sina tillhörigheter – åtskilda från främmande och förnedrande objekt. Men på totala institutioner blir dessa jagets privata områden beträdda och befläckade; den gräns som individen drar mellan sin egen varelse och omgivningen överskrids, och jagets viktigaste uttryck kränks. (Goffman 1973 s. 26)

Den totala institutionen framkallar ofta ett motstånd från klienternas sida, vilket syftar till att bevara och försvara den individuella personligheten: ”Goffman använder den totala institutionen – där individen lever ett reglementerat liv i isolering från samhället utanför – för att visa hur ett jag kan undkomma de officiella definitioner som påtvingas det av samhället. Vid första anblicken förefaller totala institutioner vara det sista stället där man skulle leta efter individuella jag i full blomning”, skriver Fontana (1980 s. 68). Men det är just där Goffman söker och finner en personlighet som utvecklas ”gentemot någonting”. Han fortsätter:

Men är inte situationen densamma också för samhället i stort? Utan någonting att tillhöra har vi ingen fast personlighet, och samtidigt medför total anslutning och tillgivenhet till vilken social enhet det vara må ett slags frånvaro av personlighet. Vår upplevelse av att vara en person kan ha sitt ursprung i att vi dras in i en

större social enhet; vår känsla av att ha en personlighet kan uppstå i de obetydliga sätt med vilka vi motstår den sociala enhetens tryck på oss. Vår status stötts upp av världens solida byggnader, medan vår känsla av personlig identitet ofta bor i sprickorna. (Goffman 1973 s. 211)

Boken *Stigma* är förvisso en undersökning av den avvikandes identitet, men Goffman är trogen sin kontrastmetod och använder undersökningsresultaten för att också beskriva den ”normala” identiteten. Becker drar en långtgående, men för kontrastmetoden illustrativ, slutsats av det sätt varpå Goffman kontrasterar normal och total institution respektive normal och avvikande identitet, nämligen att analysen visade att ”alla hade något slags stigma, inte endast blinda eller enbenta, och att varje institution i något avseende var en total institution” (Becker 1998 s. 145).

I essän om rolldistans (i Goffman 1961b) finns ett snarlikt användande av kontrastverkan. Den empiriska grundvalen för Goffmans utsagor är bland annat en observation av barns lek, närmare bestämt en grupp barn som åker karusell. Den rolldistans han ser där tillämpas emellertid i synnerhet på lekens motsats: arbete och andra ”allvarliga” verksamheter. Vidare använder sig Goffman av kontrastverkan i en av sina första artiklar: ”On cooling the mark out”. Artikeln handlar om bondfångare och hur de efter fullbordat bondfångeri med hjälp av en *cooler* går till väga för att ”lugna offret” så att han eller hon inte går till polisen. När Goffman höjer blicken ser han *coolers* på flera håll i samhället, till exempel psykoterapeuten:

Hans jobb är att lugna ner och omorientera personer i oordning; hans jobb är att sända tillbaka patienten till en gammal eller ny värld och sända honom tillbaka i ett tillstånd som gör att han inte längre stör andra ... (Goffman 1952b s. 461)

Boken *Frame analysis* ägnas ganska mycket åt bedrägerier, och även här används kontrastmetoden, exempelvis när Goffman säger att sluga bedrägerier säger lika mycket om hur världen hänger samman som avslöjade bedrägerier (Goffman 1986 s. 440). I ett annat sammanhang sägs något liknande, nämligen att vi med fördel kan ”studera framträdanden som är alltigenom falska för att lära oss mer om sådana framträdanden som är fullständigt hederliga” (Goffman 1974 s. 64). I texten ”Fun in games” (i

Goffman 1961b) konstateras att sociala möten (*encounters*) förekommer överallt men att de är svåra att definiera sociologiskt varför man möjligen kan upptäcka ”mötets struktur genom att studera vad som händer när dess ordning faller samman” (Goffman 1961b s. 19). Samma metod föreskrivs när det gäller att upptäcka hur vanligt det är ”att trycka ned opassande känslor” (1961b s. 23). När vi studerar brott mot regeln blir vi varse dess normalitet.

Goffman studerade också hasardspel med hjälp av bland annat deltagande observation på kasinon i Las Vegas och genom teoretisk reflektion utifrån spelteori. Han visar exempelvis att risk och osäkerhet i hasardspel varierar med upplevelse och situation. Detta kontrasteras mot ”livet”, i synnerhet vardagslivet, som kan upplevas som tråkigt därför att det är händelsefattigt. Vardagslivet innehåller inte så mycket av det som Goffman kallade *action*. Samtidigt är ju dessa två sidor varandras förutsättningar: Vad vore *action* utan vardagslivets relativa händelsefattigdom? Å andra sidan talar Goffman om praktiska hasardspel eller kalkylerade risker också i vardagslivet. Nästan allt kan formuleras som en utdelningsmatris, skriver Goffman, och då kan exempelvis

ett beteende som skulle kunna tolkas som oproblematiskt och automatiskt eller som en obligatorisk reaktion på oböjliga och traditionella krav [...] omvandlas till ett frivilligt rationellt beslut med hänsyn till definierade alternativ. (Goffman 1970b s. 253)

Detta är vad tärningsspelaren i Luke Rhineharts (1973) bok gör: omvandlar allt till ett format som går att uttrycka i termer av bra och dåliga alternativ och som följaktligen kan avgöras med tärningskast: Te eller kaffe? Svart kaffe eller latte? Kavaj eller tröja? Trohet eller otrohet? Och så håller väl välfärdssamhällena just nu på att förvandlas – rättigheter omvandlas till utdelningsmatriser som kan göras till föremål för avgöranden på marknader lika förutsägbara som tärningar: Kommunal eller privat skola? Grön el eller annan el? Pension som går att leva på eller inte? Samhällsutvecklingen har således försett oss med mängder av exempel på vad Goffman på 1960-talet kallade vardagslivets hasardspel, och han menade att man kunde förutse att alltmer av mänsklig aktivitet skulle uppfattas som praktiska hasardspel.

Goffman använder sig slutligen av metaforiska kontraster som här i *The presentation of self in everyday life*:

Hela världen är naturligtvis inte en teaterscen, men i vilka avgörande avseenden den inte är det är svårt att specificera. [...] Vid utvecklandet av den begreppsram som använts i den här rapporten har en del sceniska termer använts. [...] Nu kan det vara dags att erkänna att det försöket att pressa vad som enbart är en analogi så långt delvis var ett retoriskt och tekniskt grepp. (Goffman 1974 s. 68f, 219f)

Sådana kontrasterande metaforer kallar Lofland (1980) med Burkes begrepp ”perspective by incongruity”, det vill säga ett slags perspektivering genom motsägelse, vars kanske mest kända exempel är: ”Universal human nature is not a very human thing”, som i den svenska utgåvan lyder: ”Den universella mänskliga naturen är inte särskilt mänsklig” (Goffman 1970b), vilket betyder att ”den universella mänskliga naturen” är en abstraktion som avspeglar generaliserade, inte konkreta individer. Williams (1983) menar att metaforer är ”perspektivering i miniatyr” och Manning har analyserat de metaforer Goffman använde och konkluderar att de ”fick den välkända vardagsverkligheten att framstå som främmande” (Manning 1992 s. 146).

I sammanfattning går Goffmans här beskrivna kontrastmetod på sätt och vis ut på att studera samma eller liknande fenomen och handlande men inom olika *frames*, olika inramade situationella dynamiker.

Begreppsbildning som redskap för systematisering, analys och tolkning

Om *observation* var metoden framför andra som Goffman använde för att närma sig sociala verkligheter och *kontrastverkan* det medel som användes för att lösa upp invanda sätt att tänka dessa verkligheter, var *begreppsbildning* det verktyg Goffman använde för att bearbeta sitt material. Redan mängden begrepp som Goffman skapade, drygt niohundra enligt Birrell i en undersökning gjord 1980 (enligt Williams 1988 s. 88), visar att begrepps-bildning var en viktig del av Goffmans sociologi. Substantiellt kan man

säga att Goffman använde de nya begrepp han utvecklade för att både systematisera, analysera och tolka eller, med andra ord, för att både ordna, sönderdela och sätta samman till nya meningsbärande enheter. Goffmans texter består till stor del av begreppsexercis och i den meningen visar han upp sitt tänkande inför öppen ridå. En hel del av hans begrepp är dessutom mycket kreativa, exempelvis hänsynsfull ouppmärksamhet, främre och bakre region, rolldistans och sekundär anpassning, varför de också direkt bidrar till andras tankeprocesser. I detta avseende var nog Goffman trogen sin handledare Everett Hughes, som i en bok tillsammans med Helen MacGill Hughes skrev: "Namn är definitivt magiska. En del av vårt arbete som samhällsvetare, och som medborgare, är att veta hur de fungerar och när de fungerar" (Hughes & Hughes 1952 s. 144). Begreppen är ju vetenskapens namn på olika företeelser.

Som delvis framgått av kapitlen om roller och stigma kan man ibland se ett särskilt mönster i Goffmans sätt att arbeta, och begreppsbildning är då central. I analysen av roll och stigma syns detta mönster tydligt (se tabell 11.1).

Tabell 11.1. Begreppsbildning på olika nivåer, exemplen roll och stigma.

Nivå	Begrepp	
Fenomen	<i>roll</i>	<i>stigma (identitet)</i>
Process	<i>intrycksstyrning</i>	<i>stigmastyrning</i>
Förståelse	<i>interaktionsordning</i>	<i>samhällets identitetsvärden</i>

Goffman utgår ofta från ett begrepp som redan existerar och som har en beskrivande kraft på fenomennivå. Roll är ett sådant begrepp liksom stigma och identitet (stigma är en beskrivning av en särskild, generaliserad identitet). Begreppen är så beskaffade att den oinitierade med minimal ansträngning förstår dem utifrån den egna erfarenheten och kan "se" de fenomen begreppen syftar till att beskriva. Begreppen på fenomennivå ger också Goffman möjlighet att återge illustrationer från högst varierande håll: från vetenskaplig litteratur, skönlitteratur, nyhetsmedia och egna

observationer. Detta skapar ofta ett igenkännande hos läsaren, som också aktivt kan bidra till fenomenbeskrivningen.

En annan sorts begrepp finns på processnivå, tydligt illustrerade av de olika styrningsbegrepp Goffman använder såsom intrycksstyrning och stigmastyrning. Den sortens begrepp ger rörelse och dynamik åt analysen och gör oss medvetna om vad slags process det aktuella fenomenet (exempelvis roll) är del av. Det är individerna som håller liv i processen men på många sätt under påverkan av andra krafter.

Processer uppstår i ett möte mellan individen som aktör och olika former av sociala tvång eller institutioner: interaktionsordningen och samhällets identitetsvärden är två exempel. Institutionerna som handlingsdirigerande krafter ökar vår förståelse av individers ageranden på fenomennivån. En poäng här är att individen inte är tvungen att bry sig om dessa krafter. Han/hon kan exempelvis interagera med andra utan att bry sig om den ömsesidiga respekt individer emellan som ligger i interaktionsordningen eller inte låta sin syn på sig själv styras av samhällets identitetsvärden, men han/hon låter sig i de allra flesta fall just styras av dessa krafter och andra som exempelvis vanor och olika former av maktutövning. Det rör sig således om en villkorlig frihet. Det Goffman uppnår med dessa kraftbegrepp är återigen ett erfarenhetsmässigt igenkännande och ett slags sidobeskrivning av samhällen med vidsträckt individuell frihet, samhällen som dock styrs av andra krafter än enskilda individer (kollektiva krafter, institutioner, konkurrens etcetera).

Philip Manning utvecklar en spännande idé som han kallar Goffmans spiral (Manning 1992 s. 55), där begreppsbildning har en central plats. Enligt Manning börjar Goffman med en definition, vilken öppnar för klassifikationer, exempel och undantag, vilka i sin tur visar på sårbarheter och resulterar i en ny definition. Detta understryker att begreppen var Goffmans arbetsredskap som hjälpte honom att skapa konceptuell och kognitiv ordning på alla de fält han gav sig in på.

Howard Becker har också reflekterat över Goffmans begreppsbildning och då på ett mer politiskt sätt. Beckers poäng är att Goffman uppfinner begrepp som är avpolitiserande och avkontextualiserande i bemärkelsen att de inte kommer från aktörerna i det sammanhang som undersöks. Goffman löser ett problem som ofta plågat samhällsvetare, menar Becker (2003), nämligen hur vi ska undvika att reproducera de konventioner,

styrkeförhållanden och perspektiv som ligger i de ord som aktörer på de fält som studeras använder. Man skulle som Tannen kunna säga: "... Goffmans insikt sammanfattade det faktum att, när vi använder språk, använder språket också oss" (Tannen 2009 s. 303). Becker illustrerar hur Goffman delvis undviker detta genom en läsning av essän "Den totala institutionens kännetecken" (som ingår i Goffman 1973) och lyfter fram själva begreppsbyggandet som Goffmans metod. Han använder ett vanligt och tillgängligt språk för att ge namn åt sådant som tidigare inte haft namn, skriver Becker, och ibland blir effekten "att vi känner att vi alltid har vetat detta, men inte kunnat benämna det förrän vi mötte Goffmans begrepp" (Becker 2003 s. 663). Becker skriver också att trots att det var uppenbart att Goffman ogillade auktoritära organisationer kallade han dem "totala institutioner" och undvek därmed värderande begrepp (fast från ordet total är det inte så långt till ordet totalitär, vilket jag misstänker var en baktanke som Goffman hade). Metoden var att försöka använda ett slags tekniska termer som i sig själva inte var värderande.¹⁸

Det finns naturligtvis problem med att använda en teknisk begreppsapparat för att beskriva hur sårbara och maktmässigt osedvanligt starkt underordnade människor behandlas i totala institutioner som fängelser, mentalsjukhus och koncentrationsläger. Dessa människor behöver vår empati. Å andra sidan gjorde det just därför att sådana totala institutioner ibland är kalla maskinerier som inte alltid behandlar människor empatiskt.¹⁹

På sätt och vis speglas detta dilemma i diskussionsreferatet "Interpersonell persuasion" (Goffman 1957 d s. 117–193) där Goffman på en konferens 1956 diskuterar med Gregory Bateson, Margaret Mead och en rad psykia-

¹⁸ Det finns dock undantag från denna regel, som när Goffman i uppsatsen "The insanity of place" beskriver mentalsjukhus som "hopplösa förvaringsplatser utsmyckade i psykiatriska ord" (Goffman 1971a s. 336). Anledningen till just detta undantag från det annars kyliga språket anses vara att Goffmans hustru var psykiskt sjuk och patient på mentalsjukhus och tog sitt liv kort tid innan den nämnda texten skrevs.

¹⁹ Kylan i dessa maskinerier behöver beskrivas med kyliga begrepp som t.ex. Goffmans, eller på andra sätt som gör kylan rättvisa. I filmen och boken *Shoa* gör Claude Lanzmann (1986) just det genom många och långa scener med tåg som transporterar judar genom Europa på väg mot den iskalla byråkratiskt planerade och organiserade döden. Därför kan Simone de Beauvoir skriva i bokens förord: "... han berättar för oss om förintelsen inte bara ur offrens perspektiv, utan också så som den sågs av de 'tekniker' som gjorde den möjlig ..."

trer hur totala institutioner och det som pågår inuti dem ska begreppsliggöras. Goffman, vid denna tidpunkt filosofie doktor sedan tre år tillbaka och trettiofyra år gammal, vill diskutera vissa begrepp som ska täcka fenomen i mentalsjukhusets behandlingsprocess och säger: ”Den aspekt av totala institutioner som jag vill diskutera är vad jag kallar ämnesomsättningsprocessen, det vill säga intagandet eller rekryteringen, bearbetningen och utsläppet av människor” (Goffman 1957ds. 119). Dethärutspelet från Goffmans sida och i synnerhet dubbeltydigheten i ett av de ord han använde, nämligen *disgorgement*, som kan betyda både något man spytt upp och något man lämnat ifrån sig, och som jag översatt till ”utsläppet” för att behålla något lite av dubbeltydigheten som ligger i att släppa ut från institutionen och vara ett utsläpp (det vill säga en restprodukt eller något överblivet), gav upphov till en ordentlig slagväxling mellan i synnerhet Goffman och Margaret Mead. Goffman ville nog spegla nämnda dubbeltydighet, men i synnerhet Mead reagerade mycket starkt mot den omänskliga distans som hon ansåg låg i begreppet och Goffman sa: ”... det är en del moraliska känslor som dyker upp i diskussionen som jag hoppas inte kommer att aktualiseras så ofta” (Goffman 1957ds. 122). Senare i diskussionen säger Goffman: ”Patienternas liv på mentalsjukhuset är inte trevligt, vi måste återkomma till det och försöka analysera denna otrevlighet. Om jag använder ord som sårar era känslor, ska ni veta att jag endast använder dem i ett intellektuellt sammanhang” (Goffman 1957d s. 135). Senare i detta vetenskapliga handgemäng nämner Goffman ”vanställandeprocessen”, som är en del av det som Goffman senare i *Totala institutioner* kallar kränkingsprocessen och som betyder att den individ som tas in i den totala institutionen fråntas allt det som tas för givet utanför institutionen och på sätt och vis får se sin gamla identitet dö och ersättas av en ny, formad av institutionen, och han varnar ironiskt: ”Jag är rädd att detta återigen låter negativt, men när en person håller på att förlora sin identitet är det nästan alltid negativa faktorer inblandade” (Goffman 1957d s. 147).

Begreppslig elasticitet

Begreppet total institution uppvisar en stor elasticitet i bemärkelsen att det likställer starkt varierande fenomen. Mentalsjukhuset, fartyget, klostret, koncentrationslägret och ”slott och herrgårdar betraktade från tjäns-

tefolkets synpunkt” (Goffman 1973 s. 14) är alla totala institutioner enligt Goffmans definition. Han vill med den fånga dessa institutioners slutenhet, närmare bestämt isoleringen från omvärlden – med hjälp av låsta dörrar, höga murar, taggtråd, klippor, vatten, skog och hed men också vakter, straff, lagar, starka löften och anställningskontrakt – som också tenderar att bryta ned de sociala interaktionsgränserna mellan individerna i institutionerna. Segregation från omvärlden leder till ett slags integration i institutionens värld, isolering leder till påtvingad öppenhet.

På sätt och vis är denna begreppsliga elasticitet del av ett slags genealogisk metod eftersom de elastiska begreppen gör att vi varseblir släktskap med avseende på social interaktion mellan högst varierande institutioner. Denna släktskapsmetod skulle kunna beskrivas som synkron då Goffman med dess hjälp vaskar fram samtidigt existerande släktskapsförhållanden, till skillnad från Foucaults diakrona eller historiska genealogi som betonar släktskap över tid.

Elasticiteten i ett begrepp som totala institutioner och upptäckten av samtidiga släktskapsförhållanden, följer av Goffmans extremt systematiserande användning av det. Medan situationsbundenhet i de flesta fall kännetecknar Goffmans analyser, abstraherar och avkontextualiserar ett begrepp som totala institutioner och kan därmed påvisa släktskap mellan olika institutioner i speciella sociala avseenden. Ett annat begrepp som fungerar på liknande sätt är begreppet *action*, vilket beskriver den särskilda sociala dynamik som präglar både hasardspel och andra aktiviteter där ”individen medvetet tar konsekvensrika risker som anses möjliga att undvika” (Goffman 1970b s. 174) eller, ska tilläggas, befinner sig i närheten av eller i miljöer där andra människor tar sådana risker. Extrema sporter, vilt festande och snabba bilar är andra exempel på detta. *Action* är hålligång, risktagande, det som är inne och där det händer. Bergsbestigning och pokerspel i Las Vegas har inte så mycket gemensamt men båda representerar *action*.

Även stigmabegreppet har något av denna elastiska karaktär genom att det har sitt fokus på de misskrediterande aspekterna av kropp, karaktär och kategoritillhörighet samt att individerna försöker dölja sina stigmat. Dessa två gemensamma drag – avvikelse från samhällets identitetsvärden och individers stigmastyrning – gör att begreppet stigmatisering fångar in mycket varierande fenomen, vilket gör att Johnson (2010) anser att det skorrar falskt när en kvinna som fått ena bröstet bortopererat och en norsk

sexualförbrytare som blivit kastrerad (Goffman 1971b s. 82) placeras i samma kategori. Men de har det gemensamt att de försöker dölja och styra sitt stigma, vilket är det viktigaste för Goffman.

Goffmans forskningsstil och vetenskapssyn

Goffmans forskningsstil, hans sätt att praktiskt bedriva forskning, kan uppfattas på olika sätt. För det första kan jag, som redan nämnts, se ett slags arbetssätt som innebär att observationsmetoden används för att närma sig sociala verkligheter och samla in egen empiri samtidigt som kontrastverkan används för att lösa upp invanda sätt att tänka kring dessa verkligheter. Begreppsbildning är slutligen det verktyg som används för att bearbeta det insamlade och kritiskt reflekterade materialet. Goffmans avhandling och *The presentation of self* ... har båda denna karaktär. För det andra kan jag också uppfatta Goffmans forskningsstil som formsociologisk och den är som sådan lik Simmels sociologi. De tre metoderna kombineras då på ett annat sätt. Med hjälp av begreppsbildning görs först en inledande avgränsning av ett slags rum eller en form eller en *frame*, som avskiljs och på sätt och vis bryts ut ur sitt större sammanhang. Detta rum blir därmed möjligt att undersöka med hjälp av egen observation och en fortsatt begreppsbildning som identifierar de delar som ska ingå i rummet, formen eller ramen. Delarna visas i arbete genom en rad empiriska illustrationer och detta skeende inom det avgränsade rummet kallas ofta "dynamik", till exempel "karaktärsspelets dynamik" (Goffman 1970b s. 217) och "de skamliga olikheternas dynamik" (Goffman 1971b s. 145). Slutligen görs ofta kopplingar mellan det avgränsade, forskningsbara rummet och större samhälleliga sammanhang med hjälp av kontrastverkan, som för det mesta representerar dramatiska nivåsprång från social interaktionsnivå till samhällsnivå.

Goffmans andra forskningsstil blir på det hela taget ganska tydlig i uppsatsen "Fun in games" (i Goffman 1961b), där introduktionen ägnas åt etablerandet av det avgränsade rummet med hjälp av referenser till vardagslivet respektive formella definitioner av olika interaktionsformer. Detta följs av en svärm av definitioner under rubriken "formaliseringar", därefter studeras *dynamics of encounters* och som avslutning görs ett nivåsprång från individers engagemang i spel till engagemang i sociala interak-

tioner generellt. Både det första och det andra sättet att kombinera observation, kontrastverkan och begreppsbildning fungerar som kritisk metod, men det handlar inte om politisk kritik, utan snarare att undersökningar gör en kunskapsmässig skillnad som får oss att se den sociala verkligheten på annat sätt än tidigare.

I en recension av en av Goffmans böcker beskrivs Goffmans forskning på ett helt annat sätt:

Här finner vi ingen teori, men en rimlig löst organiserad referensram; mycket lite sysslande med förklaringar, men mästerliga beskrivningar; inget ansamlade av belägg, men upplysande anspelningar, intryck, anekdoter och illustrationer; få empiriskt prövbara hypoteser, men mängder av provokativa insikter. (Meltzer 1968 s. 110)

Kanske skulle detta också kunna gälla som beskrivning av Goffmans vetenskapssyn, även om han själv beskriver den på ett helt annat sätt, och frågan är om vi ska lita på Goffman när han, i en intervju (Verhoeven 1993), säger att han tror sig i grund och botten vara positivist. Och vad betydde det i så fall för honom att vara positivist? Det betydde uppenbarligen inte att vara principiell förespråkare för något slags ”kvantitativ metod”, utan den tog Goffman avstånd från givet de fenomen han studerade, exempelvis när han beskriver fördelarna med ”naturalistisk analys” för att förstå samtal och konstaterar att ”kvantitativ analys” med sitt fokus på bland annat genomsnitt tenderar att ”jämna ut några av de signifikanta verkligheterna hos samspelet” (Goffman 1971a s. 148).

För Arlene Daniels, en av Goffmans doktorander, var Goffman positivist i betydelsen att han kunskapsteoretiskt sett var realist: ”Genom hela Goffmans arbete framträder en underliggande tro på positivism. För Goffman var inte allt socialt konstruerat. Han anslöt sig till Durkheim och hans sociala fakta” (Daniels 1983 s. 2). Men detta är nog inte hela sanningen, åtminstone inte om man läser nedanstående rader vetenskapsteoretiskt:

En cynisk uppfattning av de vardagliga framträdandena kan vara lika ensidig som den som den agerande håller sig med. I fråga om många sociologiska problem är det kanske inte ens nödvändigt att

avgöra vilket som är mest äkta, det uppammade intrycket eller det som den agerande försöker hindra åskådarna från att skaffa sig. Den avgörande sociologiska aspekten [...] är helt enkelt att intryck som skapas i vardagliga framträdanden är utsatta för upplösning och splittring. Vi vill med andra ord veta vad för slags verklighetsintryck som kan splittra de uppammade verklighetsintrycken – och vad verkligheten egentligen är överlämnar vi till andra forskare att utreda. Vi frågar oss: ”På vilket sätt kan ett givet intryck misskrediteras?” och det är inte riktigt samma sak som att fråga: ”På vilka sätt är det givna intrycket falskt?” (Goffman 1974 s. 63f)

Hans ord om att andra får reda ut ”vad verkligheten egentligen är” antyder att hans positivism var av ett mer begränsat slag än vad som annars menas med positivism. Jag tror att positivism för honom betydde att ha ett empiriskt snarare än teoretiskt förhållningssätt, ungefär enligt den uppdelning Hacking gör i sin jämförelse av Foucault (vars arbetssätt beskrivs som *top-down* därför att det mesta sågs i ljuset av övergripande tankesystem) och Goffman, vars forskning betecknas som *bottom-up*, ”som alltid handlar om individer på speciella platser på väg in i eller ut ur sociala relationer med andra människor” (Hacking 2004 s. 278). Sharrock berättar i en artikel att hans motiv för att studera Goffmans sociologi som ung doktorand var att det var en sociologi som alla kunde känna igen, inte teoretiskt abstraherad, utan en sociologi som befattar sig med en värld synlig för aktören (Sharrock 1999 s. 121), vilket skulle kunna ses som ett slags realism.

Kanske utnämnde Goffman sig till positivist för att distansera sig från de mest extrema socialkonstruktivisterna? I intervjun med Verhoeven säger han att han skiljer sig från konstruktivisterna genom att han inte tror att *individer* konstruerar verklighet – vilket inte heller de två för det sociala konstruktionsperspektivet så viktiga sociologerna Berger och Luckmann (1967) gjorde, utan de betonade just det *sociala* i den sociala konstruktionen av verkligheten. I ett annat sammanhang invänder Goffman på ett pragmatiskt eller empiristiskt sätt mot vad som brukar kallas Thomas’ teorem – ”Om människor definierar situationer som verkliga blir de verkliga till sina konsekvenser” – genom att påpeka att teoremet gäller under förutsättning att de definitioner människor gör har förankring i verkligheten (Goffman 1971a s. 99). I samma andetag som Goffman säger

att han tror att han är positivist, säger han att han i hög grad inspirerats av den ”epistemologiska realism” som Parsons gav uttryck åt i *The structure of social action* (1937). Goffmans positivism stod sannolikt för just verklighetsförankring och en nykter, avgränsad (till skillnad från gränslös) socialkonstruktivism, liknande den som Hacking fångar med den sluga boktiteln *Social konstruktion av vad?* (Hacking 2000). Så uppfattad vill jag säga att Goffman förenar positivism och konstruktivism genom sin övertygelse om att verkligheten är *socialt konstruerad* men *individuellt definierad*, och att såväl sociala konstruktioner som individuella definitioner kan studeras empiriskt med målet att kunna göra utsagor som på ett mer eller mindre giltigt sätt överensstämmer med den verklighet som studeras. Att säga sig vara positivist skulle också kunna betyda att ha ambitionen att kunna göra just sådana utsagor. I intervjun med Verhoeven (1993 s. 329) säger Goffman nämligen att han följer Webers idé att människor med olika social bakgrund och politisk övertygelse trots det kan komma överens om hur en rad sociala fakta ska uppfattas. Goffman säger sig ha detta som ett ideal och fortsätter:

... man kan komma fram till någonting som inte fanns i huvudet utan i data [...]. Jag tror på att det inom givna gränser finns något slags social ordning och organisation i de data som är tillgängliga för oss. Annars skulle det inte vara mycket mening med att fortsätta med verksamheten annat än som ett levebröd. Då skulle det bara vara en fråga om att måla en bild som kunde sälja. [...] Jag tror att de flesta sociologer i något avseende uppskattar en sådan position. (Verhoeven 1993 s. 330; se också Helle 1998)

Att påstå sig vara positivist, även i begränsad mening, var förmodligen mycket provokativt under den politiskt radikala tid då Goffman var verksam. Samtidigt måste jag också framhålla att ”positivism” kan vara något mycket radikalt om den placeras i en upplysningstradition och till exempel används för att påvisa orättvisor i samhället och hur sådana upprätthålls av verkliga sociala institutioner. Ännu mer provokativt än att kalla sig positivist var nog att säga att man inte ställde sin sociologi till någon samhällsförändrande krafts förfogande. Goffman uttryckte det exempelvis så här:

Den analys som utvecklas intresserar sig inte för skillnaderna mellan de bättre och de sämre situerade klasserna och kan sägas rikta uppmärksamheten bort från sådana förhållanden. Jag tror att det är sant. Jag kan endast säga att den som vill bekämpa falskt medvetande och väcka folk för att få dem att bli varse sina sanna intressen har mycket att göra, eftersom sömnen är mycket djup. Och min avsikt här är inte att förse folk med en vaggvisa, utan snarare att smyga in och betrakta deras sätt att snarka. (Goffman 1986 s. 14)

Den formuleringen retade upp en del, och det var nog det Goffman ville, vilket Collins fångar på ett bra sätt när han skriver:

Goffman var aldrig nöjd med att vara en "konventionell" individualist som alla andra. När alla andra blev kritiker och radikaler framställde han sig som durkheimiansk konservativ – samtidigt som han lyckades framstå som en mer radikal avslöjare än alla andra. (Collins 1986 s. 108)

Denzins kritiska uppgörelse med Goffman tjugo år efter den senares död visar att en del inte förmår förhålla sig till Goffman på ett sådant distanse-ratsätt som Collins.²⁰ Denzin gör gällande att amerikansk sociologi hamnat i ett dödläge som den verkar oförmögen att ta sig ur och att arvet efter Goffman är en del av detta dödläge. Denzin visar dock på sätt och vis uppskattning av Goffmans sociologi som sådan, till exempel när han skriver:

Han gav sociologin en litterär känslighet. Han använde litterära källor och hans prosa var på en och samma gång nyanserad, ironisk och litterär. Han utvecklade en tidlös, naturalistisk och begreppsligt systematisk sociologi som verkade göra människor till insekter, värdiga en Kafka, som kunde studeras under glas. Han var en objektiv observatör av människors fåfänga. (Denzin 2003 s. 12)

20 Denzin är den enda som lyckats få Goffman att gå i svaromål på en artikel. Denzin skrev 1981 tillsammans med Keller en starkt negativ betraktelse över Goffmans sociologi med särskilt fokus på *Frame analysis* och konkluderade att Goffman var en fyrkantig strukturalist som hade maskerat sig i interaktionistiska kläder (Denzin & Keller 1981). Goffman (1981b) svarade att eftersom Denzin och Keller hade sitt eget perspektiv att lansera och andras paradigm att krossa kom deras verklighetsuppfattning att bestämmas mer av det än av något annat.

Men problemet med Goffman är att han inte tar ställning, skriver Denzin och refererar till Beckers berömda artikel "Whose side are we on?" publicerad 1967. Beckers analys av sidtagandets problem kan emellertid förstås på andra sätt (se t.ex. Hammersley 2001) än Denzins. I mitt tycke liknar Beckers analys Foucaults diskursanalys, vilken avslöjar den samtalsordning som reglerar vad som kan sägas, eller kanske snarare vad som kan sägas och *får lyssnas till*, eftersom maktutövningen inte enbart reglerar talet utan snarare kommunikationen människor emellan.²¹ Becker utgår i sin artikel från den lysande frågan "När anklagar vi oss själva och andra sociologer för partiskhet?" (Becker 1970 s. 17) och svaret är att vi gör det när forskningen ger stöd åt den underordnade parten i en hierarkisk relation. Och orsaken till det ligger i vad Becker kallar "trovärdighetens hierarki" (ett slags diskursens ordning i Foucaults mening). Hans skriver:

I varje hierarkiskt system tas det för givet att medlemmarna av toppgruppen har rätten att definiera hursaker och ting verkligen förhåller sig. I varje organisation, oberoende av vad organisations-schemat i övrigt visar, pekar pilarna som symboliserar informationsflöde uppåt och demonstrerar därmed (åtminstone formellt) att de som befinner sig i toppen har tillgång till en mer komplett bild av vad som händer än någon annan. De som är längre ned i hierarkin har ofullständig information och deras verklighetsuppfattning kommer följaktligen att vara partiell och förvrängd. Därför, åtminstone för en välsocialiserad deltagare i organisationen, förtjänar varje berättelse berättad av dem där uppe att betraktas som den mest trovärdiga av tillgängliga bilder av organisationens sätt att fungera. (Becker 1970 s. 18)

Att Goffman inte tog ställning utifrån den på 1960- och 70-talen så populära klasståndpunkten är uppenbart, men som just Becker (2003) visar närmare fyrtio år efter sin ovan nämnda artikel så kan sociologen undvika sidtagandet genom att utveckla analyser som bryter sig loss från den enkla verklighetsuppfattning som bygger på att tillvaron alltid har just de två sidor som reproduceras i den ena eller andra konflikten – analyser, vill jag

21 Detta finner jag stöd för i t.ex. dessa ord: "...de tre stora utestängningssystem som drabbar diskursen – det förbjudna ordet, avskiljandet av vansinnet och viljan till sanning ..." (Foucault 1993 s. 14).

tillägga, som dessutom genom kontrastverkan temporärt kan bryta ned ”trovärdighetens hierarki” eller ”diskursens ordning”. Kanske var det på grund av sådana analyser som Goffman för radikaler framstod som konservativ och för konservativa framstod som radikal regelbrytare, en ”melanmänsklig anarkist”, för att citera Cavan (2011).

Den ofta strikt analytiska hållningen illustreras i Goffmans artikel ”The interaction order” (1983b). Han argumenterar där för att hans studier rör ett särskilt område som han kallar interaktionsordningen och menar med det en särskild aktivitetsdomän som inte nödvändigtvis men ofta innefattar interaktioner som är ordnade. Goffman avfärdar två populära förklaringar till varför interaktionerna är ordnade: för det första sociala kontraktsförklaringen som innebär att alla aktörer tjänar på att anpassa sig till interaktionsordningen; för det andra en förklaring som betonar normativ konsensus. Goffman hävdar att det inte rör sig om antingen-eller utan snarare om både-och, och kanske dessutom mer. Även personer som bryter mot vissa delar av interaktionsordningen drar nämligen i andra avseenden nytta av den, medan många som förlorar på interaktionsordningen låter sig styras av den. Därefter betonar Goffman sitt empiriska intresse av interaktionsordningen, då den handlar om

arrangemang som tillåter en stor mångfald av projekt och avsikter att bli realiserade med hjälp av närmast automatiska procedurer. (Goffman 1983b s. 6)

Denna automatisering bygger på socialisation från tidig ålder och ständig upprepning av vardagslivets rutiner, vilka kan framstå som ritualer. Den skapar en grund för många olika och just därför sårbara verklighetsuppfattningar. När Goffman diskuterar analys av samtal och skriver att vi regelmässigt gör antaganden om ömsesidig förståelse, vilken inte existerar utan snarare är en innebörd som samtalande ger sin egen *tillfälligt fungerande* konsensus, markerar han att han inte gör sig till tolk för uppfattningen att samtalande skulle kunna uppnå ”fullständig förståelse” (Goffman 1981a s. 11) och tillägger: ”Gud bevare oss från sådan.” Detta, tror jag, skulle också kunna gälla som beskrivning av Goffmans vetenskapssyn. Det sista ordet är liksom aldrig sagt.

V.

Avslutning

12. Kritik av det totala – Goffmans dynamiska perspektiv

... interaktion ansikte mot ansikte erbjuder ett beundransvärt sammanhang för att inta dubbla hållningar – individens uppgiftsrelaterade handlingar svarar orebelliskt mot den officiella definitionen av situationen, medan gester som kan hållas i gång samtidigt och utan att störa visar att individen inte instämmer i att alltsomhar med honom att göra definieras av vad som officiellt pågår.

Goffman (1961b s. 133)

Som vi har sett var Goffman en ganska omstridd, motsägelsefull och lite gåtfull person. Han deltog inte i det offentliga samtalet och höll isär privatliv och professionellt liv. Möjligen var det just på grund av att han själv var bra på att skydda sin integritet som han förespråkade observationsmetoden, vilken kan användas för att just komma bakom fasader av exempelvis ord. Goffman ville inte själv bli fotograferad, men i en av sina studier analyserade han omkring femhundra fotografier av personer. Motsägelsefullheten präglar också det som jag kallat hans kontrastmetod, med vars hjälp han exempelvis kunde studera livet inom ett mentalsjukhus för att förstå det sociala livet utanför. Goffman påpekade ofta att hans utsagor främst gällde medelklassliv i USA, ett högt utvecklat kapitalistiskt marknadssamhälle, men utsagorna byggde ytterst på en observationsstudie av ett litet fiskar- och jordbrukssamhälle på Shetlandsöarna. På ett mer övergripande plan kan man, som jag gör i ett tidigare kapitel, säga att det som kännetecknar Goffmans sociologi är dess ovilja att vara ett System men samtida vilja att systematisera vardagens interaktionistiska myller. En sådan socio-

logi, liksom dess upphovsman, bjuder visst motstånd mot kategoriseringar, karakteristiker och systematiker och det blir lätt det motsägelsefulla som träder fram.

Om jag trots detta skulle tvingas att dra endast *en* slutsats av den undersökning av Goffmans sociologi som denna bok utgörs så blir det utan tvekan att Goffman visar oss att människan och den sociala verkligheten är betydligt mer sammansatt än vad både det rationalistiska förnuftet och vi i allmänhet tror. Det är detta som gör att Goffmans sociologi fortfarande är aktuell och värd att fördjupa sig i.

Sammanfattning

Syftet med denna bok är att introducera, fördjupa och på några punkter utveckla Goffmans sociologiska perspektiv. I bokens *första kapitel* påpekas att Goffmans sociologi har två existentiella förutsättningar: för det första att vi alltid delar social situation med andra individer och, för det andra, att vi saknar tillförlitlig kunskap om de individer vi delar social situation med. Dessa förutsättningar omvandlar Goffman till två sociologiska kunskapsproblem: definition av situationen och social information, vilka sätter sin prägel på hans sociologiska analyser. Detsamma gäller två konstanter som präglar Goffmans sociologi: social interaktion och situation. Den sociala interaktionsordningen är Goffmans överordnade studieobjekt, och situation är en central analysenhet då den utgör den ram inom vilken social interaktion blir till.

I bokens *avdelning I* presenteras och diskuteras Goffmans sociologiska perspektiv, dels i kapitel 2 med utgångspunkt från begreppet och fenomenet vardagsliv och dess lite gåtfulla status i Goffmans sociologi, dels i kapitel 3 mot bakgrund av den sociala interaktionens ritualisering och samtida sårbarhet. Dessa två kapitel är egentligen resultat av min undersökning av Goffmans sociologi men har alltså sedan placerats först i boken som ett slags inramning som är tänkt att ge läsaren en rikare behållning av de följande kapitlen.

Avdelning II innehåller tre kapitel som tar tag i Goffmans grundläggande studier av den sociala interaktionen. Kapitel 4 kretsar kring *performance*, vilket i detta sammanhang betyder framträdande, föreställning och prestation/konstruktion, och närmare bestämt kring det i Goffmans soci-

ologi och hans så kallade dramaturgiska perspektiv helt centrala fenomenet och begreppet roll. Här vill jag få läsaren att förstå skillnaden mellan den funktionalistiska rollteori, som praktiskt taget dött ut inom sociologin, och Goffmans expressiva rollteori där rollen är ett slags variabel fasad eller mask som både individer, grupper, organisationer med flera aktörer använder för att styra andras intryck och definitioner av situationer. Till skillnad från den funktionalistiska rollteorin har Goffmans expressiva rollteori vidareutvecklats inom exempelvis institutionell organisationsteori, genusteori och socialpsykologisk identitetsteori. Roller kan dessutom användas mycket kreativt då de ger aktörer möjlighet att vara någon annan eller något annat än de för tillfället är och dessutom genom rolldistans vara flera olika saker på en och samma gång. Kapitel 5 handlar om identitet med utgångspunkt från Goffmans forskning om stigmatisering, vilket betyder att en individ inte fullt ut får andras erkännande därför att han/hon avviker från samhällets föreställningar om hur individer ska vara. Individen styr genom informationskontroll hur den egna mer eller mindre formbara identiteten visas upp, vilket inte minst de stigmatiserades identitetsarbete visar när de styr andras intryck av dem själva genom att visa visst och dölja annat. I kapitel 6 förflyttar vi oss från den omedelbara interaktionen mellan människor till ett slags institutioner som Goffman menar påverkar och styr interaktionen genom socialt tvång. En sådan institution är interaktionsordningen, som i lika hög grad bygger på tillit som på rädsla för den andre, och som visar att det finns mönster i vårt sociala samspel som enligt Goffman bygger på respekt för individen. Samhällets identitetsvärden är en annan institution som ger interaktionen mönster och uttrycker ett slags allmän syn på hur individer bör vara i fråga om både utseende, värderingar, livsmål och grupptillhörighet. Identitetsvärdena kan förklara varför vi ibland vill dölja vissa aspekter av oss själva för de andra, allt från dåliga tänder, svällande bukar och bristande språkkunskaper till social bakgrund. Bland de krafter som styr interaktionen mellan människor finner vi också mycket mer påtagliga institutioner än interaktionsordningen och samhällets identitetsvärden, nämligen totala institutioner (till exempel fängelset, mentalsjukhuset, internatskolan och fartyget) vilkas sociologiska särdrag också presenteras och diskuteras i kapitlet.

Avdelning III ägnas åt Goffman som person och sociolog. I kapitel 7 berättas om en ganska motsägelsefull person som i interaktioner med

andra både illustrerade och gick på tvärs mot sina egna sociologiska synsätt. I kapitel 8 beskrivs Goffman i det sociologiska vetenskapssamhället, hur han har uppfattats av kollegor, och i ett särskilt avsnitt beskrivs hur Goffman presenterats eller snarare icke-presenterats i svenska sociologiläroböcker under perioden 1970–2000.

I avdelning IV görs tre fördjupande framställningar av Goffmans sociologi. I kapitel 9 presenterar jag Goffmans undersökningar av social interaktion på offentliga platser och utvecklar, på basis av Goffmans milda kritik av George Herbert Mead, begreppet ”den osignifikante andre”, vilket jag anser mycket väl beskriver de strukturella förutsättningar för samspel med okända andra som existerar på offentliga platser. Med hjälp av en studie jag gjort av mobiltelefonsamtal på offentliga platser glider jag över till socialt samspel på Internet och serbloggar, Facebook och en del andra så kallade sociala medier som ett slags offentliga platser och visar att de kan analyseras med Goffmans begreppsarsenal. Kapitel 10 ägnas åt ett av Goffmans mest fascinerande och produktiva begrepp: *frame*. Jag ser begreppet som en förlängning av, inte ett brott mot eller med, Goffmans tidigare sociologi och i synnerhet en fördjupning av de centrala begreppen situation, definition av situationen och social information. Via undersökningar av *frame*-begreppets kognitiva, interaktiva och situationella aspekter tolkar jag *frames* som definierande och erfarenhetsorganiserande inramningar i och av sociala situationer och som, när de är verkningsfulla, styr situationers sociala interaktionsdynamik. I kapitel 11 försöker jag göra en systematisk framställning av Goffmans metoder och vetenskapssyn. Tre metoder för insamling av data och analys som Goffman använde presenteras: observation, kontrastverkan och begreppsbildning. Jag pekar också på hur Goffman kombinerar dem i sina undersökningar. I samband med att observation tas upp diskuterar jag också forskningsetik. Kapitlet avslutas med att Goffmans forskningsstil och vetenskapssyn ventileras och här diskuterar jag vad Goffman kunde ha menat när han, säkert retsamt, beskrev sig själv som positivist. Ramen för Goffmans positivism är att den sociala verkligheten är socialt konstruerad och individuellt definierad, vilket innebär att det är många döda och levande människors göranden och låtanden som skapar de sociala tvång som vi kan kalla institutioner – språk, trafiksystem, vanor, grundlagar, marknader, normer, uppfostran, organisationer och många andra – och som vi måste definiera när vi sam-

spelar med andra. Som jag förstår Goffmans positivism, aldrig utvecklad i några längre metodologiska eller vetenskapsteoretiska texter, innebär den helt enkelt att sociala konstruktioner och individuella definitioner kan studeras på ett systematiskt sätt med ambitionen att göra analytiskt och empiriskt giltiga utsagor om den socialt och kognitivt existerande verkligheten.

Boken avslutas med *avdelning V*, vilken innehåller kapitel 12 – det kapitel du just nu läser – som sammanfattar boken, pekar på dess viktigaste bidrag till forskningen om Goffmans sociologi och avslutas med några korta reflektioner om Goffman och hans sociologiska perspektiv. Allra sist, efter denna sammanfattning, och som därför, ur läsarens perspektiv, ännu inte kan sammanfattas, finns en epilog där Las Vegas, lekplatsen i öknen där Goffman gjorde en förmodligen inte fullt ut redovisad observationsstudie, analyseras med hjälp av begreppen *action*, inramning och vardag.

Mina bidrag till forskningen om Goffmans sociologi

Bokens helhet, resonemang och ambition att ta ett generaliserande grepp är i sig bidrag till forskningen om Goffman och hans sociologiska perspektiv. Jag vill emellertid här också lyfta fram några mer specifika bidrag.

Vardagsliv

I bokens andra kapitel tar jag mig an frågan hur det kan komma sig att Goffman använder ordet vardagsliv i titeln på sin första, mest kända och spridda bok *The presentation of self in everyday life*. Den frågan ställs därför att Goffmans studieobjekt är den sociala interaktionsordningen, och eftersom social interaktion förekommer överallt vore det märkligt om den inskränktes till vardagslivet. Efter att ha undersökt vardagslivsforskningen vid tiden för publiceringen av den nämnda boken och den särskilda vardagliga realism som präglade Chicagoskolan, som Goffman kan associeras med, är mitt svar att Goffman använde vardagslivet som en symbol för en värld där det härskar upprepning, förgivetta ganden, ritualer och rutiner och som just därför är särskilt sårbar för såväl små som stora rubbningar. Social interaktion förekommer överallt i samhället, men på grund av vardaglivets ritualisering/rutinisering blir det dynamiska samspelet mellan

ritualisering och sårbarhet mer synligt där än på många andra håll i samhället.

Dynamiken mellan ritualisering, sårbarhet och tillfälligt fungerande konsensus

Goffmans allt överskuggande studieobjekt är den sociala interaktionens ordning, och hans olika undersökningar och analyser rör aspekter av den ordningen. Mitt bidrag till förståelsen av interaktionens ordning är att beskriva den som att den står och väger mellan ritualisering och sårbarhet. Ritualisering kan här uppfattas som en överbetoning av det rituella och rutiniserande elementet i den sociala interaktionen som gör att den tenderar att automatiseras, medan sårbarhet är det som hotar ritualiseringen, vilket synliggörs i det slags kaos som kan uppstå på grund av att de interagerande hamnar i konflikt eller att något, till exempel humor, leder till omdefiniering av situationen. Jämviktsläget mellan ritualisering och sårbarhet är det som Goffman kallar tillfälligt fungerande konsensus.

Dynamiken mellan ofokuserad och fokuserad interaktion samt hänsynsfullouppmärksamhet

I sin analys av social interaktion på offentliga platser skiljer Goffman mellan ofokuserad och fokuserad interaktion. Den första interaktionsformen kan beskrivas som individers delade närvaro utan att de möts (dentytiska interaktionsformen på en offentlig plats), den andra som ett möte. Interaktionsformerna kan dynamiskt relateras till varandra som ändpunkter på en skala och vi kan föreställa oss att de kan utvecklas till varandra. Det som på den offentliga platsen håller liv i den utvecklingsmöjligheten är den hänsynsfulla ouppmärksamhet som innebär att individerna ser varandra så pass mycket att den andre vet att han/hon är sedd men utan att känna sig utpekad.

Frame som situationens sociala dynamik

Min tolkning av Goffmans *frame*-begrepp består av tre delar. För det första är situationen den rumsligt sammanhållande ramen för den sociala interaktionen. För det andra utgör den kognitiva ramen i situationen ett slags

kod med vars hjälp skeendet i situationen helt eller delvis kan förstås. För det tredje utgör interaktionen mellan individer i situationen det dynamiska elementet och kan resultera i att ramar bekräftas, förändras, överskrids eller bryts ned. Situation, kod och interaktion utgör sammantagna den *frame* som skapar situationens sociala interaktionsdynamik.

Ritual, roll, rutin

Hos Goffman avbildar dessa begrepp samma sak men från tre olika ut-siktspunkter. Ritual är förankrat i Durkheims religionssociologi, roll i det dramaturgiska perspektivet och rutin i vardagslivets upprepning av aktiviteter och sociala interaktioner. Det de har gemensamt är att de är både görande och uppvisande av görande. Såväl ritual, roll och rutin kan bestå av ärligt görande, men en utomstående betraktare kan aldrig vara säker eftersom det lika gärna kan röra sig om spelat ärligt görande. Här förbin-der således Goffman mycket olika världar – religionen, teatern och vardagen – med hjälp av görandets karaktär.

Goffman som person

Denna bok är också en bok om Goffman som person, och jag har försökt att systematisera tillgänglig information och skapat mig en bild av en person som å ena sidan strikt skilde mellan sitt privata och professionella liv, å andra sidan lekte med gränserna mellan bakre och främre region. Goffman kunde vara ganska elak och kallades tidigt *Pookie*, ett ord som bland annat kan betyda "ett djävulsbarn förklätt till ängel", vilket kan ha berott på hans practical jokes i skolan. Senare kallades han "lille dolken" ("the little dagger"), vilket anspelade på hans ringa längd men förmodligen också på hans vassa tunga. Många historier berättas om Goffmans elakheter och tuffa skämt, som i mitt tycke har en klar underklasskaraktär. Hans judiska föräldrar hade som unga invandrat från Ryssland och när de bildade familj bosatte de sig på den kanadensiska landsbygden. Familjen, som hade en liten affär i en småstad, kunde nog i Goffmans ungdom anses tillhöra lägre medelklass, och Goffman verkade hantera sitt kulturella avstånd till den akademiska världen genom att anlägga en tuff och gatsmart hållning som innefattade bus, tuffa skämt, dräpande orddueller och elakhet både uppåt och nedåt på den sociala rangskalan.

Kodad sociologi

En spännande sak med Goffmans sociologi som jag lyft fram är att den ibland verkar vara kodad. Här kan det exemplifieras med att en sannolikt beslöjad referens till Nietzsche plötsligt skapar en brygga mellan kapitlet ”Människore mellan” i Nietzsches bok *Mänskligt, alltförmänskligt* och en del av Goffmans sociologiska begrepp. Andra sådana exempel återges också.

Den osignifikante andre

Mot bakgrund av Meads åtskillnad mellan den signifikante och den generaliserade andre pekar Goffman på ytterligare en annan som vi relaterar till, mycket flyktigt och i förbigående på offentliga platser. Han begreppsliggör inte denna andre men jag menar att vi kan kalla denna andre för den osignifikante andre. Kännetecknande för den osignifikante andre är att det är en människa som för det mesta inte träder fram som en person för oss, utan är mer som en del av ett flöde av människor som vi möter när vi rör oss på offentliga platser och på det viset påverkar oss mer på ett sätt som liknar hur lyktstolpar och parkerade cyklar på offentliga platser påverkar oss. Den jämförelsen låter sig naturligtvis göra men samtidigt måste påpekas att det är en fundamental skillnad mellan ett dött och ett levande hinder. Den osignifikante andre kan plötsligt komma till liv och kanske inte bli en signifikant annan men väl ge röst åt den generaliserade andre eller, med andra ord, samhällets normer beträffande ett respektfullt uppträdande individer emellan.

Interaktionsmodeller

För att förstå skillnaden mellan interaktion ansikte mot ansikte (f2f) och interaktion mellan individer via Internet, som jag kallar persona mot persona-interaktion (p2p), har jag gjort en jämförelse mellan dem som tar sin utgångspunkt i Goffmans analys av f2f som kommunikationssystem. Jag har försökt fånga skillnaden genom att använda två metaforer: f2f kan beskrivas som mötet mellan två samtidiga flöden som består av både utsända uttryck (som ”sändaren” styr) och överförda uttryck (som ”mottagaren” tolkar), medan p2p kan ses som en pingpongmodell av kommunikation där just de tekniska begränsningarna av uttrycksflödena gör att övergångarna när det gäller exempelvis turtagning, inramning/omkod-

ning och återkopplande vinkar blir mycket distinkta och mekaniska. Flödet från en person till en annan i f2f består egentligen av två parallella strömmar som kan ha samma eller motstridiga budskap. Samma möjlighet finns i p2p men på en mycket begränsad och mekanisk nivå jämfört med f2f. Skillnaden mellan dessa två interaktionsmodeller har jag använt för att förstå skillnaden i grad av överdelning (*oversharing*) av information mellan f2f och p2p. Skillnaden mellan interaktionsmodellerna kan delvis förklara hur det kan komma sig att gränsen mellan bakre och främre region dras på olika sätt i f2f och p2p.

Avslutande reflektioner

Kritik av det totala

Goffmans forskningsstil är påfallande kritisk i betydelsen att hans undersökningar och analyser ofta leder till att vi ser den sociala verkligheten på ett annat sätt än tidigare. Som Grimes (2006b) har påpekat var Goffman en rituell skeptiker som avslöjade ceremoniella förklädnader. Mot slutet av sitt liv formulerade han också detta som ett slags program för sitt ordförandeskap i det amerikanska sociologförbundet när han inför förbundets årsmöte 1982 skrev att ”om vi inte kan blottlägga processer, mekanismer, strukturer och variabler som får andra att se vad de inte tidigare sett eller att sammankoppla sådant de tidigare inte visste hängde samman, då har vi misslyckats i kritiskt avseende” (Goffman 1981c s. 4). Som kritiskt perspektiv kan vi se detta som en del av upplysningstraditionen och det har knappast några kopplingar till det slags kritiska teori som under senare decennier mer utvecklats i riktning mot politisk än vetenskaplig kritik. I mitt tycke är ett perspektiv som Goffmans, med dess kombination av observation, kontrastverkan och begreppsbildning, en framkomlig kritisk väg också i dagens genompolitiserade samhällsvetenskapliga forskning.

Men det finns också ett slags mer fundamental kritik som kommer till uttryck i Goffmans sociologiska perspektiv och som överskrider såväl vetenskaplig som politisk kritik. Vi kan kalla den för en kritik av det totala och den riktas mot ensidiga tankesätt (och ibland praktiker) rörande exempelvis individ, interaktion, institution, vetenskap och verklighet, och jag ska illustrera denna kritik i det följande.

Som framgått innebär Goffmans rollbegrepp att individen, alldeles oberoende av vem, vad eller hur hon ”egentligen” är, kan framställa sig som olika själv i olika situationer genom att göra olika självpresentationer. Goffman för undan frågor om jagets djup, konstans över tid och likhet i olika situationer och koncentrerar sig på individens förmåga att vara olika, framträda på olika sätt, visa upp sig på olika sätt eller vara flera olika själv genom rolldistans, ”en samtidig mångfald av själv” med Goffmans egen formulering (Goffman 1961b s. 132). När det vidare gäller identitet var Goffman följaktligen främst intresserad av hur individer hanterar, styr, visar upp och döljer sin identitet inför risken att inte ”passera” och/eller bli stigmatiserad av de andra. Återigen är det viktiga vad vi kan se och inte diskussioner och antaganden om vad identiteten egentligen är – hur formbar, stabil, flyktig, konstant eller något annat den är. Om man så vill kan man säga att Goffman inte intresserade sig för den totala individen, utan snarare för individens kreativa och mångsidiga hanterande av sig själv i görande och uppvisande av görande, i intrycksstyrning och identitetsstyrning. Individen vrider, vänder och skruvar sig, skriver som tidigare nämnts Goffman och fortsätter:

Den bild av individen som framträder är bilden av en jonglör som syntetiserar, anpassar och blickar, som utför en uppgift samtidigt som han engagerar sig i en annan: han håller vakt vid tältöppningen samtidigt som han låter sina vänner och släktingar krypa in under tältduken. (Goffman 1961b s. 139)

Man kan säga att Goffman rör sig på ytan när det gäller roller och identiteter, men jag skulle snarare uttrycka det som att han håller öppet för flera dimensioner men väljer att studera ytan därför att det är ytan som är möjlig att studera empiriskt.

I den totala institutionen och i synnerhet då mentalsjukhuset, som var den enda totala institution som Goffman primärstuderade, kan det tyckas som om man har full kontroll över de intagna. Goffman beskriver detaljerat hur denna kontroll etableras och utövas genom många olika slags förnedrande angrepp på den intagnes personlighet och genom ett förhandlingsbart system av rättigheter som gör patienterna styrbara. Men även i totala institutioner finner vi motstånd eller, med Goffmans begrepp,

sekundär anpassning, som definieras som ”olika sätt varpå individen skiljer sig från den roll och den personlighet som institutionen tagit för givet att hans skulle ha” (Goffman 1973 s. 136). Även i denna totala miljö finns motståndsvilja och den totala institutionen är förvisso total men således inte totalt total.

När det gäller Goffmans vetenskapliga praktik är hans perspektiv dynamiskt eller, annorlunda uttryckt, han söker efter dynamiken i det han studerar. Hans forskning innebär därvidlag att ett fenomenets olika delar identifieras och analyseras systematiskt genom begreppsbildning, undersöks genom sekundärmaterial, observation och kontrasterande sammankopplingar av olika fenomen och slutligen visas i arbete genom beskrivningar av olika dynamiker. Exempel på sådana är ”deskamliga olikheternas dynamik”, de sociala mötenas dynamik, den sociala interaktionens fundamentala dialektik, ”karaktärsspelets dynamik” och de dynamiker jag tidigare nämnt som Goffman inte begreppsliggör, exempelvis dynamiken mellan ritualisering och sårbarhet. Dessa olika dynamiker är svåra att förstå med en- eller fådimensionella perspektiv, och när Goffman en enda gång gick i svaromål mot negativ kritik, i en artikel av Denzin och Keller om hans bok *Frame analysis*, kritiserade han just endimensionaliteten hos sina kritiker som han ansåg hade ett eget perspektiv att lansera och andras paradigmen att krossa.

Det är just i boken *Frame analysis* som Goffman försöker inrama sin sociologi på ett mer generellt sätt och gör det genom att visa att det vi föreställer oss som verkligheten blir till under bestämda kognitiva, socialt interaktiva och situationella villkor. Verkligheten är många olika verklighetsuppfattningar, verklighetsdefinitioner och även verkligheter. Vad är dröm och vakenhet? Vad är verkligheten för en indian i Amazonas, en bonde i Polen, en forskare i USA och en industriarbetare i Finland? Vad är verkligheten före och efter ett practical joke? Det vi kallar verkligheten har många dimensioner, och synliggörandet av dem är en central del av Goffmans kritik av det totala.

Tillit i rädlans och misstänksamhetens samhälle

När fredsyran efter det nära sex år långa andra världskriget övergick i kallt krig inledde Goffman sin karriär som sociolog. När Sovjetunionen

genomförde Berlinblockaden 1948–1949 och USA organiserande en luftbro för transport av förnödenheter till västberlinarna skrev Goffman sin masteruppsats om vad det betyder att vara försjunken i erfarenheter förmedlade via bilder, sannolikt på film och teve. När USA sprängde den första vätebomben 1952 och Sovjet den första flygburna vätebomben 1953 och terrorbalansen därmed var ett faktum, gjorde Goffman färdigt sin doktorsavhandling om ”kommunikativt uppförande” och disputerade 1953. I avhandlingen kan vi, som redan nämnts, läsa att han framställer social interaktion ”inte som en scen av harmoni” utan som ett arrangemang för att ”utöva ett kallt krig” (Goffman 1953a s. 40). När USA utvecklade sin första flygburna vätebomb 1956 publicerade Goffman den första versionen av *The presentation of self in everyday life*. Undertioårsperioden efter kriget hade de tidigare allierade Sovjet och USA glidit isär och blivit fiender. Stora delar av världen delades i två delar och successivt utvecklades öst och väst till varandras motsatser, åtminstone på ytan och i den politiska retoriken. Den så kallade järnridån, som påtagligt avskilde öst- och väststater från varandra, innebar att båda sidor stängdes in i sina respektive system, vilket illustrerades av den år 1961 byggda Berlinmuren, som blev den tidens märkliga centrum: på ena sidan grå total byråkrati och diktatur, på den andra demokrati och total kommersialism utsmyckad i neon.

Det kalla kriget, terrorbalansen, kapprustningen, den ömsesidiga rädslan för och misstänksamheten mot den andra sidan är kanske den bästa spegling vi kan få av Sartres (1976) definitioner av kamp och konkurrens. Kamp innebär att ”var och en försöker påtvinga den andre sin lag”, men med vätebombsupprustningen blev detta svårare då försök att påtvinga den andre sin lag riskerade att leda till att man själv blev utplånad, vilket illustrerades under Cubakrisen 1962 då Sovjet och USA, Kennedy och Chrusjtjov duellerade med kärnvapen. Konkurrens innebär i stället, fortfarande enligt Sartre, att ”var och en får sin lag av den andre”¹ och givet vätebombens nya ordning blev detta under 1960- och 70-talen en bättre beskrivning av relationen mellan supermakterna. Kapprustning och rymdkapplöpning, tävling på vetenskapens, idrottens och ekonomins

1 Kan liknas vid von Clausewitz beskrivning av kriget som att ”vi handlar under motpartens lag” (citerat efter Bjöl 1975, där också faktauppgifter om kalla kriget hämtats).

område – konkurrens i stället för ett krig som varken segrare eller förlorare förväntades överleva.

Detta gav upphov till en speciell tidsanda av rädsla och misstänksamhet som Caute (1978) beskrivit i boken *The great fear* och som i USA tog sig sådana uttryck som kommunistkräck och politisk förföljelse under senator McCarthy på 1940- och 50-talen, men också byggandet av privata skyddsrum, avlyssning, tjuvlyssnande, spioneri, dolda mikrofoner och kameror var delar av det kalla krigets tidsanda. Den kan ha haft betydelse för Goffmans metodpreferenser.

Som redan nämnts var Goffman skeptisk till intervjun som metod därför att människor ofta inte är ärliga, men heller inte medvetet oärliga, när de talar om sig själva i intervjuer. Därför föredrog han att studera människor i smyg med hjälp av dold observation och kanske var det därför som Goffman rekommenderade sina studenter att läsa boken *Eavesdropper at large* av Allen Funt (1952),² den tjuvlyssnande och smyggtittande mannen bakom radioprogrammet "Candid Mike" och teveprogrammet "Candid Camera", som Nadis (2007) just kopplar samman med det kalla kriget.³ Goffman rekommenderade också boken *The eavesdroppers* (Dash m.fl. 1959) som handlar om avlyssning i USA. En annans spegling av det kalla krigets kärnvapenrädsla gör Goffman när han skriver om vardagslivets praktiska hasardspel och att vätebomben gör att tänkandet "rörande det framtida samhället förvandlas till ett tänkande rörande möjligheterna att det över huvud taget kommer att finnas ett framtida samhälle och att dessa möjligheter ändras från månad till månad" (Goffman 1970b s. 253). Med andra ord: risksamhället – två decennier före Ulrich Beck (1986).

Det kalla kriget med dess konkurrens i stället för krig var också en period när kommunikationen mellan öst och väst var begränsad samtidigt som den var mer behövd än någonsin. I väst utvecklades mot den bakgrunden kremlologin, som var studiet av avsikterna hos Sovjets ledning

2 Enligt litteraturlista från University of Pennsylvania i *The Erving Goffman Archives*, http://cdclv.unlv.edu/ega/documents/eg_fall_69.pdf (besökt 2011-10-02).

3 David Riesman nämner Funt i sin bok *Den ensamma massan* (1961 s. 123) och ska för övrigt ha utnämnt Funt till den näst efter Paul Lazarsfeld mest uppfinningsrike sociologen i det tidiga femtiotals Amerikas (Flagler 1960 s. 59).

baserad på teckentydning och att man läste mellan raderna. Jämför vi med Goffmans sociologi kan vi säga att eftersom kommunikationen med utsända uttryck var mycket begränsad fick man förlita sig till de överförda uttrycken. Vidare tjänade olika intressenter på båda sidor – inte minst militären och vapenindustrin – på att resa så kallade potemkinkulisser där den andra sidans armé, flotta, flygvapen och kärnvapenarsenal ofta över-skattades för att öka allmänhetens och de politiska beslutsfattarnas intresse av militärsatsningar. Bedrägliga hotbilder, skönmålningar och intrycksstyrning blev vardag. En koppling till den osäkerhet inför den andre som finns i Goffmans framställning av social interaktion kan här göras. Social interaktion hos Goffman handlar som framgått mycket om att definiera situationer och samla social information, allt i syfte att kunna känna och även sprida tillit i mötet med andra. Trots att vi aldrig kan vara riktigt säkra på den andres avsikter väljer vi för det mesta ändå tilliten före misstro och rädsla, och därför kan man säga att i det kallakrigssamhälle som präglas av rädsla och misstänksamhet utvecklar Goffman en sociologi om social interaktion som i hög grad bygger på tillit.

Men det finns också en annan rädsla i Goffmans sociologi, rädslan för att inte passa in och duga till. Vi kan säkert, som redan framgått, spåra den till Goffman själv, men den spirar nog också i ett samhälle där rädslan är utbredd. I de framväxande välfärdsstaterna efter andra världskriget är det säkert mindre den ekonomiska än den politiska rädslan som har människorna i sitt grepp, men rädslan blir alltmer ekonomisk från andra halvan av 1970-talet och framöver. Som framgått i kapitel 7 kritiserade en del av Goffmans samtida hans sociologi för att vara alltför medelklassbaserad. Den kanske mest insiktsfulla kritiken längs den linjen levererade Gouldner (1971) när han skrev att Goffmans dramaturgiska perspektiv speglar en ny ekonomi med massmarknadsföring och lansering och är en hyllning till dygderna hos denna ekonomis nya borgerskap. Det enda jag kan invända mot Gouldners karakteristik fyrtio år senare är att nu vet vi att det inte gällde endast det nya borgerskapet utan alla. Och kanske är det just denna känsla av att vi alla är underkastade ett slags varulogik, där vi själva är varorna samtidigt som alla skyddsbarriärer i form av fackliga organisationer, välfärdsstat och försäkringssystem håller på att försvagas eller i värsta fall försvinna, som gör att Goffmans texter fortfarande känns aktuella. De senmoderna samhällena har under tjugo–trettio år präglats av samtidig

politisk apati och den påstått enda politiska vägen i form av anpassning till den globala marknaden. Få alternativ till denna enda väg formuleras och motståndet blir i någon mening reducerat till rolldistans. Medborgarna är fortfarande medborgare med rättigheter men har samtidigt degraderats till spelare i vad som kanske kantäckas vara ett medelklassspel, men som snarare är de levande varornas försök att sälja sig själva genom intrycksstyrning och självpresentation. Samhället antar karaktär av absurd teater. Samtidigt är oron och rädslan för att inte passera som normal och passa in inte längre ”en middagsbjudning” utan blodigt allvar: ”Får jag ha kvar jobbet?”, ”Får jag över huvud taget jobb?”, ”Räcker pensionen?”, ”Vågar jag vara sjuk?”, ”Är jag anställningsbar?” Goffman skrev för länge sedan och i en helt annan samhällssituation, som präglades av en helt annan rädsla och misstänksamhet, men hans perspektiv går utmärkt att tillämpa på dagens situation med dess allt överskuggande ekonomiska konkurrens och rädsla.

Goffman: nykter bland berusade

Hardunå gongång varit nykter bland berusade? Då vet du att det kan vara som att betrakta en absurd teater. De berusade tror, i alla fall upp till en viss berusningsnivå, att de är som vanligt, men som nykter erfar du skillnaden. Mycket kommer nu fram som nog inte skulle uppdragats i nyktert tillstånd. Förtroenden. Försäkringar om vänskap. Elakheter. Sanningar. Kramar och lite mer. Som festdeltagare vilken som helst är det inte alltid angenämt att vara nykter bland berusade – som sociolog kan det vara ganska givande då vi får möjlighet att se en social interaktion spelas upp där gränsen mellan bakre och främre region har blivit otydlig och individernas intrycksstyrning svår förutsägbar.

Vad betyder nykter? Förutom att vara opåverkad av sprit finns också en rad andra betydelser, som återhållsam, klartänkt, förnuftig, oförvillad, kall, saklig, reflekterad och lidelsefri. När man läser Goffmans kollegor, bekanta och vänner beskriva honom i socialt umgänge får man känslan av att han betraktade umgänget just som en nykter bland berusade. Även hans sociologiska studier har något av denna karaktär. Goffman var nyktert empirisk, analytisk, cynisk och lite svärmodigt humoristisk, lite *sociology noir*. Man skulle kanske kunna säga att han var cool, som på den följande bilden.

Erving Goffman, omkring åtta år gammal. Bilden är tagen utanför föräldrahemmet i Dauphin i Canada och den finns i familjen Averbachs (Goffmans mors släkt) familjealbum. Jag tackar Sherri Cavan för att hon hjälpt mig att få tag i bilden.

Cigaretten (låtsascigaretten), minen, scarfen, kepsen, blicken och de hängande ögonlocken, händerna i fickorna, kroppsställningen – allt är coolt! Men det är inte coolt riktigt i överensstämmelse med den nya ”emotionella stil” som Stearns ser växa fram i USA från 1920-talet och som avlöser den tidigare viktorsianska stilen, där känslor var viktiga drivkrafter i både arbete, politik och familjeliv. Den nya stilen *American cool* ”krävde en generell återhållsamhet för att kunna presentera en trevlig och diskret fasad för andra. Känslor sågs som oundvikliga men samtidigt mer riskabla än nyttiga ...” (Stearns 1994 s. 301). Den stilen var fullt utvecklad på 1950-talet och om barn inte var som den föreskrev kunde de bli betecknade som känslomässigt störda. Den amerikanska coola stilen är nog i överensstämmelse med många av de sociala interaktörer som Goffman beskriver som angloamerikansk medelklass i sina böcker, men den unge Goffman presenterar inte precis en ”trevlig och diskret fasad” – snarare ser han självbehärskad, kaxig och lite busig ut. En aspekt av hans coola stil i vuxen ålder verkar ha varit en viss aversion mot emotionell klubbighet och sentimentalitet, just den som man kan få bevittna som nykter bland de berusade en bra bit in i festen. Denna aversion kan vara orsaken till en del

av Goffmans till synes märkliga och distanserade kommentarer, till exempel oro över aktiekurserna när han fick reda på att Kennedy hade blivit mördad. Ett annat exempel är hans strikt analytiska och osentimentala beskrivning av de stigmatiserade som lika mycket människor som alla andra; de styr intryck och är varken mer eller mindre sanningsenliga än andra. Goffman går aldrig i det goda offrets fälla.

Berusad har i svenska språket mängder av synonymer på temat alkoholpåverkad men inte så många andra förutom hänförd och entusiasmerad. Om man får tro berättelserna om Goffman verkade han inte dras med i det sociala, öppnade sig inte och förefaller sällan ha blivit så absorberad att han svämmade över (*flood out*, se kapitel 9) och gjorde bort sig eller glömde bort att upprätthålla gränser mellan främre och bakre region. Han såg förmodligen det få andra såg därför att han *inte* blev hänförd och entusiasmerad av socialt interagerande. I detta avseende verkar han själv ha varit i överensstämmelse med den individ han framställde som ständigt ”på”, till och med under samlaget som Goffman antar vara inramat av bland annat föreställningar om vad som är ”otillräckligt respektive överdrivet engagemang” (Goffman 1986 s. 345). Och det går inte att ta miste på hans fascination i uppsatsen ”Fun in games” över sällskapsspelets irrelevansregler, vilka möjliggör koncentration på spelet och gör allt annat irrelevant, och vilka han ser som ett ”framstående bidrag till den sociala organiseringen av mänskliga böjelser” (Goffman 1961b s. 19). Genom att Goffman sällan blev absorberad i social interaktion kunde han själv ägna sig åt sabotage, som många fortfarande berättar om, riktade mot den sårbara interaktionsordningen, men också åt inträngande och avslöjande observation.

Naturalistisk observation på konkreta och abstrakta öar

Allra sist kan jag inte släppa tanken på ön och dess betydelse i Goffmans sociologi. Den konkreta Shetlandsön Unst, som ett tag fungerade som Goffmans naturliga laboratorium där social interaktion observerades. De totala institutionerna: fängelset i ett hav av laglydighet, fartyget i ett riktigt hav, mentalsjukhuset i ett hav av normalitet, klostret i ett hav av tvivel. De offentliga platserna som isolerades i tanken. De mer abstrakta öarna: situationerna och inramningarna.

Epilog:

Action och vardag i Las Vegas

Vi flyger över Klippiga bergen från nordost, och där i natten ligger hon plötsligt och badar i sitt eget neonljus – ”horan på andra sidan öknen”, som den franske sociologen Jean Baudrillard (1990) en gång kallade Las Vegas. På marken tar en osedvanligt effektiv maskin hand om oss och efter ett ögonblick glider vi fram i airportshutteln längs The Strip, den breda, sju kilometer långa gata vars oändliga mångfald av kommersiellt glitter är Las Vegas huvudattraktion. Det var den som arkitekturprofessorn Robert Venturi med medarbetare (1972) ville att vi skulle se som ett kommunikationssystem där symbolen är mer dominerande än platsen. ”Strippen” kantas av hotell som i många fall är kopior av annat: de symboliserar turistattraktioner som Venedig, New Yorks skyline, Paris, en pyramid i Egypten, ett kasino i Monte Carlo och Disneyversioner av Excalibur och Treasure Island. Strippens idé fångas väl i reklamen för hotellet Paris Las Vegas med sina 2 900 rum, spaanläggning och kasino:

... you can hit the highlights in no time. As part of its architecture, the resort has detailed replicas of the Arc de Triomphe, Louvre façade, Paris Opera House and Hotel de Ville. And you certainly can't miss the 50-story, half-scale replica of the Eiffel Tower, now one of Las Vegas' most famous landmarks.

På planet samtalar jag med en kvinna som ska besöka Las Vegas för fjärde gången. Det är lyxen, flärden, flanerandet bland butikerna och det flotta hotellet med sitt poolområde som lockar. ”Här finns allt”, säger hon och fortsätter: ”Man behöver inte åka till Paris, Venedig eller Kairo, allt finns ju i Las Vegas.” Det är vanvettigt postmodernt – autenticitet, so what! – en burlesk snabbspolning av världens turistmagneter, flotta ställen och teve-

sagor som disneyfierad amerikansk mytologi. Här skäms man inte över att vara en kopia.

Hotellen är emellertid inte endast kopior, utan de har också en egen identitet genom att de är bland de största i världen: femton av världens tjugo största hotell fanns 2007 i Las Vegas. Samma år fanns det hundra-femtio tusen hotellrum där och ytterligare elvatusen i hotell under uppförande, vilket kan jämföras med cirka åttiotusen hotellrum i New York vid samma tid (Rivlin 2007). Tillväxten i Las Vegas har gång efter annan de senaste femtio åren passerat gränsen för vad som ansetts vara möjligt. Fram till 2007 hade Las Vegas den snabbaste befolkningstillväxten som något storstadsområde i USA hade haft sedan 1969. Under perioden 2000–2007 ökade Las Vegas befolkning med 31 procent från en och en halv till drygt två miljoner (Lang m.fl. 2008). Av de drygt fem tusen personer som flyttade till Las Vegas varje månad under nämnda period köpte många bostäder med lånade pengar och flera fick problem när finanskrisen bröt ut 2008, varför Las Vegas numera också lockar med låga bostadspriser på grund av exekutiva auktioner. När vi besöker staden 2011 har antalet hotellrum minskat till hundrafyrtioåttatusen (enligt Las Vegas Convention and Visitors Authority) och många talar om krisen, men den är svår att upptäcka i det sjudande glittret. Vi vet inte om det ska tolkas som lyckad krisåterhämtning eller som att vi dansar på en grav. Vi anländer vid midnatt och allt är i gång som om det vore dag och kanske som om ingenting hänt. På hotellrummet hör vi planen landa och lyfta, det sker de facto fjortonhundra gånger per dygn och fyrtio miljoner passagerare per år transporteras till och från Las Vegas via McCarran Airport (statistik avseende 2009 enligt ACI 2011). Många kommer också i bilar från Los Angeles, denna ”västerns metropolis” till vilken Nils Runeby (2003) också räknade Las Vegas. Vad är de på jakt efter?

Action!

I Las Vegas produceras primärt inga bilar eller andra industriprodukter, här produceras upplevelser, men inte vilka upplevelser som helst utan *action*, för att uttrycka det med den kanadensisk-amerikanske sociologen Erving Goffman (1922–1982). Han är författare till en av de mest spridda sociologiska böckerna: *The presentation of self in everyday life* (1959). På

1960-talet var han professor vid universitetet i Berkeley i Kalifornien och gjorde bland mycket annat dolda observationer på kasinon i Las Vegas, både som skickligt korträknande spelare och senare *undercover* som anställd blackjack-*dealer*. Hans mål var att studera både servicerelationer och ”den amerikanska civilisationens oskarpa och ibland solkiga gräns-land” i Las Vegas, som han skrev i ett brev 1960 till Everett Hughes (Pettit 2011). Ingen har som Goffman beskrivit Las Vegas flyktiga karaktär:

Där är spel med pengar inte det enda som bjuds, utan denna typ av action är samtidigt förenad med konsumtionens action. Man får en flyktig smak av en lyxtillvaro. Limousiner med privatchaufförer trängs utanför ingången. Innanför dörrarna är miljön luxuös. Drinkar serveras vid spelborden, ofta gratis. En utsökt buffet kan finnas tillgänglig där gästerna kan frossa efter behag. [...] Ett signalsystem som sköts från spelborden gör det möjligt för dessa flickor [lättklädda servitriser, AP] att på anmodan servera drinkar, cigaretter och aspirintabletter [...]. Vid borden underlättas kontakt med ”kändisar” och folk som strör pengar omkring sig. Närhet till vad somliga kallar gangsterelement erbjuds också. Gästerna har även tillgång till landets bästa underhållningsprogram och kan i någon mån frotera sig med underhållarna själva. Baren är ”garnerad” med balettflickor i ”civil” klädsel. Kvinnliga kunder vågar sig på experiment i den mondäna stilen, gör anspråk på en ålder och anlägger manér som deras blygsamhet skulle förbjuda dem hemma. Kort sagt ges rika tillfällen till ytlig upphøjelse, men om gästen skulle önska sitta ned under sin upphøjelse, blir han sannolikt tvungen att slå sig ned vid ett av spelborden. Gästerna är således omslutna av yppighet, men varje minut av den får de utan tvivel betala genom att riskera avsevärda penningssummor. (Goffman 1970b s. 176ff)

Action är enligt Goffman det ord som beskriver den särskilda sociala dynamik som präglar både hasardspel och andra aktiviteter där ”individer tar konsekvensrika risker som anses möjliga att undvika” – eller, ska tilläggas, där de befinner sig i närheten av eller i miljöer där andra människor tar sådana risker. Extrema sporter, vilt festande och snabba bilar är andra exempel på detta. När Tony Soprano i teveserien *Sopranos* besöker Las Vegas blir det ett avbrott till och med från vardagen som mafioso: sex med

älskarinnan på det lyxiga hotellrummet, meskalin från peyotekaktusen och hasardspel. *Action* är hålligång, risktagande, det som är inne och ”där det händer”.¹ Vi finner allt det i Las Vegas i dag, i alla fall om man lämnar det bedagade Riviera Hotel där symposiet som jag bevisar äger rum. Hotellet byggdes 1955 i ”ståtlig europeisk stil” och var det första höga hotellet (nio våningar) på The Strip, sedan dess förvisso tillbyggt upp till runt tjugo våningar men ändå en dvärg vid sidan av det sextioåtta våningar höga Fontainebleau som ligger alldeles intill. Det är inte så mycket *action* på Riviera i dag.² Hotel Rivieras glamour från förr har försvunnit, upplyser oss till och med Lonely Planets guidebok, besökarna i det slitna kasinot är gamla som bergen och ”den smått oanständiga bronsstatyn av hotellets toplessdansöser omfamnas nu kärleksfullt av berusade turister” (Benson 2009 s. 68). Men det finns *action* på många andra håll i Las Vegas: på hundratals kasinon, på massor av barer där det festas tungt, på queerbarer, på de många klubbarna med spännande musik och shower med kända artister. Det finns bergochdalbana och bungyjump på toppen av det trehundraftio meter höga tornet Stratosphere, och mycket annat. Man börjar begripa vad Hunter S. Thompson (2009 s. 59) menade när han 1971 skrev: ”... detta är ingen bra stad för psykedeliska droger. Själva verkligheten i sig är för vriden.”

Anledningen till att Las Vegas tog steget från en samling gårdar till stad var att järnvägen mellan Los Angeles och Salt Lake City öppnades 1905. Barer och spelklubbar växte upp längs med Fremont Street, belägen nära järnvägsstationen i vad som i dag är Las Vegas gamla centrum. Med öppnandet av Golden Nugget 1945, som då var Las Vegas största kasino, ökade konkurrensen. Andra kasinon moderniserade och Fremont Street blev känd som The Glitter Gulch (Glitterklyftan) (McCracken 1997). Några år tidigare hade spel- och hotellverksamhet startats på vad som senare kom att kallas The Strip, numera Las Vegas centralpunkt. Mafioson Bugsy Siegel bestämde sig på 1940-talet för att investera stora summor svarta peng-

1 I den svenska utgåvan av Goffmans bok *När människor möts* fick essän ”Where the action is” heta ”Där det händer”.

2 Inte heller på Fontainebleau, som bara hann färdigställas till 70 procent innan finanskrisen slog till 2009 och förvandlade dess ”25 acres of prime Strip-front real estate” (Illia 2011), till en byggplats helt utan *action*.

ar i Las Vegas och lät 1946 bygga hotellkasinot Flamingo, som stilmässigt påstås förbinda Monte Carlo och Miami Beach och som i dag är det äldsta hotellet på The Strip. Många andra hotell följde, renoverades, byggdes till och revs, från 1993 i form av kontrollerade sprängningar inför publik på plats och på Internet. Sätten att locka turister har successivt blivit alltmer utstuderade och hotellkasinona har utvecklats i allt lyxigare och pompösare varianter, som exempelvis Caesars Palace byggt 1966, som sedan följdes av temahotell som avbildar Paris, New Yorks skyline, en egyptisk pyramid och mycket, mycket annat.

Senaste vågen är så kallade *megaresorts*, enorma inomhuslandskap där kasinon blandas med lyxrestauranger, poolområden, spaanläggningar, barer, boutique och shower där nakna kroppar blandas med toppartister. Allt detta är nu en del av det som till och med guideboken kallar *reinvention*, det i smått som stort ständiga återupppfinnandet eller kanske återuppförandet av Las Vegas själva idé: att locka människor med ständigt nya attraktioner, större, mer riskfyllda, syndigare – kort sagt, med mer *action*. Detta gör att mycket som i dag finns i Las Vegas har varit något annat än det tidigare var: ”De som har bott länge i Las Vegas kallar fortfarande Palace Station för Bingo Palace, Hoover Dam för Boulder Dam, Las Vegas Boulevard för the Boulevard snarare än The Strip, och de använder namn på restauranger som ligger tre till fem inkarnationer tillbaka”, skriver Gottdiener m.fl. (1999 s. 197f). Om man läser en historisk betraktelse över Las Vegas som hotell- och kasinostad (t.ex. McCracken 1997) och samtidigt på en aktuell karta försöker identifiera de hotell och kasinon som nämns, finner man att det är många som inte längre existerar. En viktig orsak till denna *reinvention* anser Gottdiener m.fl. vara ”The ’est’ philosophy: Newest, Biggest, Fastest, Costliest, Loudest, Tallest”. *Action* i nämnda och många andra former är en viktig del i det som en del kallar upplevelseekonomi (t.ex. Boswijk m.fl. 2007) och som stundtals blir till ett slags eventekonomi, och Las Vegas är dess kanske mest spektakulära uttryck. Hit åker kommunalråd från Sverige för att inspireras när de försöker ställa om ekonomin från industri till upplevelse och event. En övergång som vi sedan kan se illustrerad i annonser, exempelvis när affären Lager 157 i april 2011 ska öppna i Höganäs: ”5 dagar kvar ... Snart öppnar vi ... Design Outlet ... 3500 kvm keramikfabrik har blivit 3500 kvm mode och upplevelser.” Och på Twitter tillade man: ”Inget kommer bli sig likt.” En annan

illustration av upplevelse- och eventekonomin: Ena dagen haussar media upp att Jack Nicholson ska besöka en konsert i Landskrona och nästa dag att han besökte nämnda konsert under en halv minut – en besökare säger i artikeln att ”det var kvällens höjdpunkt” – och på tredje dagen avslöjas det att Jack Nicholson i verkligheten var en look-alike som arrangören hyrt in (Lundberg 2011, Monikander 2011).

Inramad gränslöshet

I Las Vegas är den upplevelseekonomiska dynamikens motor sannolikt främst *action* som överskrider moraliska och vanemässiga gränser eller, med andra ord, en inramad gränslöshet som möjliggör *action*. Las Vegas är ett slags frizon som till sin princip kan liknas vid företeelser som ekonomiska frizoner (befriade från exempelvis skatter, regler och fackföreningar), friår (ett statsfinansierat år fritt från lönearbete), friskolor som är fria från kommunala regleringar och byråkrati, skatteparadis ofta belägna på öar och Schweiz med sin banksekretess. Alla innebär de ett slags inramad gränslöshet – myndigheter drar en gräns och beslutar att inom den ska andra regler och villkor än utanför gälla. I Las Vegas är det på samma sätt myndighetsbeslut som skapat differentierade villkor på ena respektive andra sidan av en stipulerad gräns. Syftet med sådana beslut kan ibland ha varit ett annat än att gynna företagande, som när driftiga entreprenörer började bygga hotell på en plats utanför Las Vegas stadsgräns därför att det var lägre skatter där. Den platsen kallas i dag The Strip.

I Las Vegas fick hasardspel en fristad från 1931, men också annat som var eller är förbjudet i övriga USA är tillåtet antingen i staden Las Vegas eller i delstaten Nevada. Snabba giftermål kom att bli en aspekt av frizonen när Nevada behöll liberala giftermålslagar då andra delstater införde mer restriktiva. ”Hur långt innan måste du ha besked om vi bestämmer oss för att gifta oss?” frågade vi bröllopsarrangören utanför kapellet helt inrett i plast på vårt hotell. ”Ge mig två timmar”, svarade hon. Snabba skilsmässor blev lagliga i Nevada 1911 och kända sedan Hollywoodkändisar som Clark Gable med fru senare utnyttjade möjligheten att expresskilja sig i Las Vegas (McCracken 1997). Som enda delstat i USA tillåter Nevada slutligen bordeller, dock inte i städer med fler än fyrahundratusen invånare, vilket innebär att bordeller inte är tillåtna i själva staden Las Vegas. Men

inom en timmes bilfärd från staden finns bland andra Mabel's Whorehouse och Chicken Ranch, och på dessa och elva andra bordeller har forskare från University of Nevada i Las Vegas gjort etnografiska studier under tio års tid (Brents m.fl. 2010). De har främst intresserat sig för prostitution som ett arbete och de prostituerades arbetsvillkor, inte alls för de frågor som förefaller engagera många i Sverige: huruvida prostitution ska ses som förtryck eller inte. De visar att legala bordeller långt ifrån är en självklarhet i Nevada. Nevadas turistindustri bygger på att "avvikelse förvandlas till en lockande fritidssysselsättning", men inte så avvikande att den framstår som onormal, och var gränserna för normaliteten ska dras råder det olika uppfattningar om. Kasinoindustrin är motståndare till legala bordeller, skriver Brents m.fl. (2010), samtidigt som dess marknadsföring drar nytta av sexuella anspelningar. I guideboken kan vi läsa om stripteaseklubbar: "Prostitutionen är förvisso illegal, men det finns många ställen som erbjuder sexuella fantasitjänster" (Benson 2009 s. 152).

Las Vegas Convention and Visitors Authority (en så kallad kvasimyndighet, inrättad av delstaten, skattefinansierad av länet, Clark County, och styrd av en autonom styrelse som har till uppgift att marknadsföra södra Nevada) har gjort en serie reklamfilmer under devisen: *What happens in Vegas, stays in Vegas*. Det är både en invit och en försäkran om att det är tillåtet att göra saker som man kanske inte gör hemma. I en av filmerna kan vi se en kvinnlig läkare slita av sig sina vita yrkeskläder på sjukhuset och i nästa ögonblick är hon i Las Vegas med pumps, pushup-bh och stringtrosor i färd med att pröva sin identitets gränser. Männens identitetsexperiment i reklamfilmerna från kvasimyndigheten handlar bland annat om att ta sig en yrkestitel med hög status, makt och sedan gå ut på gatan och förhandla med prostituerade.³ Trots den kommers sexuella lössläpptheten på The Strip och The Glitter Gulch framställer reklamen mannens och kvinnans tänkbara roller på ett synnerligen begränsat och traditionellt sexualiserat sätt: hon väljer att vara ett sexobjekt som sitt identitetsexperiment, han blir den rike och mäktige aktör som kontrollerar henne. Identitetsexperimenten handlar om att bli något annat än det man för tillfället är och liknar för övrigt Las Vegas egen *reinvention*.

3 Dessa reklamfilmer analyserades på Couch-Stonesymposiet i Las Vegas 2011 av Brooke Wagner (2011), sociolog vid University of Nevada i Las Vegas.

Global turism, som kasinoindustrin tjänar pengar på, innebär ofta, enligt Brents m.fl. (2010), att prostitution i olika former sporras. Den ekonomiska dynamik som präglar Las Vegas handlar i hög grad om att hantera gränser, andras upprätthållande av moraliska gränser på andra håll respektive överträdandet av moraliska gränser i Las Vegas. Differensen däremellan är grundvalen för många affärsidéer i Las Vegas. Sådana skillnader gjorde att införandet av en strippshow kunde vända förlust till vinst på 1950-talet, som fallet var med hotellkasinot The Dunes (Gottdiener m.fl. 1999).

Idag är det andra moraliska gränser som upprätthålls och överträds. Att upprätthålla gränser kan exempelvis vara en väg som leder till differentiering av kundmassan. De nyare hotellen på The Strip är veritabla lyx-hotell som vänder sig till en särskild kundkategori. Wynn (byggt 2005) och systerhotellet Encore (byggt 2008) lämnar exempelvis sjabbighet och moralisk balansakt bakom sig. Idén är i stället elegans, exklusivitet och respektabilitet. Därför skyltar affärerna i Wynns tjusiga bottenplansesplanad med märken som Dior, Rolex, Cartier, Gaultier och Chanel, samtidigt som maten i restaurangerna designas av prisbelönta kockar och drinkarna intas med ett konstgjort vattenfall i blickfånget. Ägaren Steve Wynn har en lång Las Vegas-historia bakom sig och den verkar under de senaste decennierna uttalat ha utvecklats i respektabilitetens tecken. När han 1993 ersatte det maffiaanstrukna femtiotalshotellet Dunes med det tjusiga Bellagio, påstås Las Vegas maffiaepok ha gått i graven. Och det gjordes på ett symboliskt signifikant sätt: Dunes sprängdes inför en publik på tvåhundra tusen personer, och sprängningen kan nu ses på en särskild webbsida med sprängningar av Las Vegas hotell.⁴

Mot den bakgrunden kan man fråga sig om det är en tillfällighet att systerhotellen Wynn och Encore är byggda som omvända parentestecken, sedda uppifrån – så här:) (– om än i verkligheten något förskjutna i sidled. Las Vegas är ett ställe där det har satts parentes (*brackets* på engelska) kring mycket som annars kännetecknar det amerikanska samhället och gett spelrum åt lössläpphet i en rad olika avseenden: legalt hasardspel, snabba giftermål och skilsmässor, festande, öppet dygnet runt, legala bordeller i närheten. Mycket således av det som Elvis Presley i filmen och

⁴ www.vegas.com/lounge/implosions.html.

sången *Viva Las Vegas* (1964) beklagar att man inte hinner med under det alltför korta tjugofyrtimmarsdygnet. *Bracketing* har varit en synnerligen god affär – frågan är om respektabiliteten, som ju är ett slags *debracketing* i Las Vegas, också är det. Finanskrisen har skapat allvarliga problem i Las Vegas och när Deutsche Bank vill sälja Cosmopolitan, det senast och för fyra miljarder dollar byggda hotellkasinot i Las Vegas, visar det sig också att hotellets kasino inte går med vinst. I Las Vegas är det billigt att bo på hotell eftersom hotellets kasino är vinstmaskinen – Oldenburg (1999 s. 224) skriver att i Las Vegas kan en kasinobesökare förlora hundratusen dollar utan att klaga, men gnäll på att en burk Coca-Cola är dyr. Cosmopolitans extraordinära bar är emellertid en attraktion för unga, men dessa anser man sig inte tjäna tillräckligt mycket pengar på eftersom de hänger i baren snarare än spelar bort pengar i kasinot, rapporterar *New York Times* (Craig 2011), som också avslöjar den stora nyheten att en berusad person spydde i kön till nattklubben på det än så länge respektabla Cosmopolitan.

Det finns spänningar i den inramade gränslösheten. Spänningen mellan sexuell lössläpphet och kvinnoförakt kommer exempelvis till vardagligt men extremt tydligt uttryck när vi ser en man förevisa en t-shirt i en affär för en annan man. På t-shirten finns två kvinnor: "my wife", som är en extremt överviktig kvinna, och "my girl", som är synnerligen kurvig. På gatan ser vi både extremt överviktiga kvinnor (och män) i stor mängd och i några fall "my girls" i form av prostituerade som stapplar fram i extremt högklackade skor medan "deras" hallickar står i gathörnen som vaksamma gamar med överkroppen framåtböjd och huvudet på skaft. Här finns också en spänning mellan kommersiell lössläpphet och karnevalism. Allt är varor i *Sin city* (Sydens stad), som Las Vegas ibland kallas, allt är extremt kommersialiserat. Samtidigt tycks detta stimulera en annan lössläpphet, som kanske kan beskrivas som karnevalism. För en kortare tid lösgör sig människor ur maktens grepp om deras vardagsrutiner, liksom i den medeltida karnevalen (Bachtin 1991), och vi kan illustrera detta med hjälp av Tom Wolfes artikel från 1960-talet om Las Vegas, återpublicerad i boken med den fantastiska titeln *The kandy-kolored tangerine-flake streamline baby* (2009). Där refererar Wolfe ett möte med fyra pensionärer som inte vill gå och lägga sig och slås av insikten att Las Vegas är till för gamla människor som släpper loss. Ur garderoben drar han sedan fram alla de

protestantiska vardagstabun som pensionärerna försöker bryta mot genom att supa, förlusta sig, spela hasard, vara ute sent, gå upp sent, slösa bort sin tid, slå dank, driva omkring på stan i capribyxor. Den lössläpptheten kostar inte så mycket pengar, den kräver framför allt tid. Här får nu inramningen av lössläpptheten och uttrycket ”Det som händer i Vegas stannar i Vegas” en ny innebörd, genom att också karnevalens rebelliska sida stannar i Las Vegas, hålls inom den anvisade ramen. Den inrutade och ofta av olika maktutövare programmerade vardagen utmanas under en avgränsad tid, både av *suckers* (folk som blir lurade i kasinona) och *escapists* (människor som flyr från vardagen), för att citera en artikel av Findlay (1990).

Vardag i Las Vegas

När Goffman beskriver kasinoverksamheten i Nevada ser han människor med en livfull och vågad inställning till livet, som i förhoppning om att vinna ibland sätter sin familj, sina tillgångar, hus och hem, framtida utbildning och nuvarande arbete på spel på kasinot. Denna vågade livfullhet vill Goffman förklara med hänvisning till Nevadas särskilda sociala organisation eller, snarare, den sociala dynamik som den speciella inramningen av Las Vegas ger upphov till:

... den relativa lätthet med vilken man kan ingå eller upplösa äktenskap; existensen av ett stort antal människor som har misslyckats i sina yrken eller äktenskap; traditionerna i ett gränsområde enligt vilka man aldrig ställer frågor om en persons förflutna eller nuvarande levnadsförhållanden; möjligheten att få ett jobb på andra sidan gatan om man har fått sparken; den iögonenfallande förekomsten av ett stort antal kasinobeslagna som veterligen nyss har haft bättre jobb i andra kasinon; det faktum att man med sporadisk tur i högt spel sporadiskt kan förverkliga den idealiska upplevelsen av en kultur som – hur långa och magra dagarna mellan varven än har varit – gör detta sätt att bruka pengar till det kanske bästa Nevada kan erbjuda. (Goffman 1970b s. 173f).

När Goffman skrev detta vid mitten av 1960-talet hade Las Vegas (inklusive resten av Clark County) omkring hundrafemtio tusen invånare och var

förmodligen mest en spelhåla, och människornas vardag fick sin prägel av det. I dag har Las Vegas över två miljoner invånare, är ett av de främsta turistmålen i världen och spelhålan har blivit en turistindustri. All möjlig infrastruktur behövs i miljonstaden: avlopp, vatten, kommunikationer, skolor, sjukhus, universitet och allt annat som mer hör vardagen än upplevelse- och eventekonomin action till. Vägar behövs för att människorna i nattsiftet ska kunna förflytta sig till bostäderna i förorterna och för att människorna i dagskiftet ska komma därifrån till arbetena.

Man kan undra vilket slags vardagsliv människor lever i turistindustrin Las Vegas. Hur är det exempelvis att ha barn där? Hur kan man uttrycka skillnaden mellan hur man som förälder reagerar när tonåringen ropar ”Hejdå, jag sticker till stan!” om man bor i Stockholm, Los Angeles, Ystad eller Las Vegas? Jag frågar mina kollegor i Las Vegas om deras vardag, och någon som inte bott där så länge svarar att vardagen är lite knepig och att det nog är okej så länge man inte har barn. En annan som bott där länge har flyttat upp i de näraliggande bergen.

Vardagsliv är det man vant sig vid och det sätt varpå man inrättat sig efter den sociala organisation och dynamik som präglar livet i ens omgivning. Las Vegas är i extrem grad en stad organiserad för turism, och turistendär (liksom på andra ställen) är nog mer intresserad av att komma bort från sin egen vardag än att intressera sig annat än flyktigt för infödingarnas vardag. De två utmärkande drag som jag pekat på tidigare, *reinvention* (återuppförande) och gränslöshet, står i spänningsförhållande till vardagen. *Reinvention* tycks innebära ständig förändring för att bibehålla det utmärkande med Las Vegas, och kanske påverkar detta infödingarnas vardag mest eftersom de erfar förändringarna som byggande, nya attraktioner etcetera. Invånarna påstås skämta om att byggkranen är Las Vegas stadsfågel. Med en inflyttning på femtusen eller fler personer per månad, som har varit fallet sedan början av 1990-talet, behöver det exempelvis byggas en ny skola varje månad (Gottdiener m.fl. 1999). Gränslösheten, å andra sidan, utnyttjas medvetet för att utmana turisternas vardag på många olika sätt och konstant utmana gränser mellan individers bakre region och främre region. Vardagen handlar i hög grad om att på ett särskilt sätt och oftast i stor överensstämmelse med de andra upprätthålla gränsen mellan dessa regioner och vara, göra och säga det som är lämpligt i respektive region. Lössläppt sexualitet, festande, spel och lek i stället för

arbete och vardag utmanar denna regionuppdelning. För att uttrycka det med ord lånade från en person som vid en offentlig utfrågning filosoferade över hur man kan få flera turister till Nevada:

Låt oss tala om hasardspel, 24 timmars tillgänglighet till sprit, snabba skilsmässor, alla saker som vi gör här i Nevada. Vi har varit mycket framgångsrika när det gäller detta därför att vi har förstått att en människas moral är en annans njutning [...]. Vad kan vi göra här [...] för att locka hit fler turister? [...] Man måste erbjuda människor nånting som de inte kan få hemma. (Återgiviet i Brents m.fl. 2010 s. 1).

Det turisterna får i Las Vegas tar de delvis med sig hem, och detta tenderar att förändra deras vardag hemma. Det är denna rutinisering av det annorlunda som gör att det vi upplever som *action* ständigt måste utvecklas. *Action* får inte bli vardag. När turisterna tar *action* med sig hem och börjar dricka fräcka drinkar medan de grillar grishals, spelar hasard på Internet och försöker lägga sig till med mindre vardagliga livsstilar på andra sätt, då förändras vardagen. Allt som händer i Las Vegas stannar således inte kvar i Las Vegas. Denna spridning av *action* från Las Vegas till andra platser sker också på andra sätt; exempelvis är hasardspel i dag tillåtet i alla USA:s delstater utom två, och inte endast i Nevada, och Internet har också blivit en spelhåla. En del menar att Las Vegas därmed har blivit mer föregångare än avvikare. Stadens nya ansikte är mer respektabilitet och mindre synd, mer lek än spel, mer familjeturism än sexturism. Bakom fasaden finns som framgått också en del annat.

Trespänningsfyllda sociala dynamiker präglar denna märkliga stad. För det första den inramade gränslöshet som ger Las Vegas dess särart, samtidigt som den sprids utanför dess gränser, uttunnas och därför måste återuppföras i ständigt nya former för att inte förlora i eventekonomin skarpa konkurrens. För det andra folkligheten, som är en förutsättning för den extrema massturism som Las Vegas lever av, och den samtidiga strävan efter överklassrespektabilitet som ligger bakom de nya megahotell som styr intryck med hjälp av lyx, pengar och klass. För det tredje, och slutligen, den tilltagande normaliseringen och vardagifieringen av storstaden Las Vegas och dess beroende och exploatering av det ”onormala” och avvikande. Allt detta finns där samtidigt, det ena inte mer verkligt än det andra.

Vi bestämmer oss för att promenera till konstnärskvarteren, som ligger halvvägs mellan The Strip och Las Vegas gamla stadskärna. Vi passerar det trekvartsfärdiga Fontainebleau, Sahara Avenue och trehundrafemtio-meterstornet Stratosphere, och sedan börjar kvarteren bli alltmer ruffiga. När vi ser små bröllopskapell med intilliggande sjabbiga motell och skyltar med texten *Adult Movies* kan vi riktigt föreställa oss den aktivitetssekvens som de nygifta genomgår ... Så kommer konstnärskvarteren och efter ett tag kvarter där vi är de enda ljushyade på gatan. Våra kroppar skriker ut vithet och shortsens talar sitt tydliga turistspråk. På gatan står grupper av svarta män, någon skriker till oss från en motellbalkong. En svart man stannar framför oss, ler sitt vänliga tandlösa leende och säger: "Välkommen till det *verkliga* Las Vegas!"

Tack!

Jag vill tacka vänner och kollegor vid Lunds universitet, i synnerhet vid dess Sociologiska institution och Institution för utbildningsvetenskap, samt lärarutbildningen vid Högskolan i Halmstad. Kollegor och vänner som under lång tid hört mig tala, rent av tjata, om Goffman och denna bok. Jag vill också tacka ”mina” doktorander som handlett mig i mycket högre grad än vad de själva anar och de studenter som i samband med många föreläsningar fått mig att förbättra mitt tänkande kring Goffmans sociologi.

Några personer har haft särskilt stor betydelse för mig i arbetet med denna bok:

Kenna, känd även del under namnet Gunnar Andersson, prefekt vid Sociologiska institutionen i Lund, arbetskamrat under årtionden, som med torr humor, kunskap, eftertänksamhet och stöd haft en ovärderlig inverkan på mitt arbete.

Ingrid Jönsson, kollega vid Sociologiska institutionen sedan trettio år, som alltid funnits där, de senaste åren på andra sidan korridoren, och som det känns tryggt att kunna förlita sig till när det till exempel gäller utbildningssociologi, franska språket och hästar.

Johanna Esseveld, korridorgranne på Sociologen i Lund, som jag vill tacka för att du släntrar in på mitt arbetsrum med ett litet ärende och sedan märker vi plötsligt att det blev en halv eller hel timmes sociologiseminarium.

Lisbeth Ranagården, chef för lärarutbildningen i Halmstad, som tillsammans med mig (och självklart många andra) omstartade och förvandlade lärarutbildningen. Den tiden kommer jag alltid att minnas som en av de ljusastunderna i mitt arbetsliv. Samtidigt blev stor del av denna bok till.

Wade Nelson, för tidigt pensionerad professor vid Wynona State University i USA, som nu i flera år hjälpt mig med det engelska språkets nyanser. Våra veckosessioner på Skype har varit helt oberäkneliga engelsklektioner.

Pedagogerna Ulla-Karin Nordänger och Per Lindqvist i Kalmar och Dennis Beach i Göteborg, som utan att veta det fick mig att ta upp detta bokprojekt igen när det hade legat nere några år.

Dmitri Shalin, professor vid University of Nevada, Las Vegas, som bjöd in mig till 2011 års Couch-Stone-symposium i Las Vegas där jag hade förmånen att diskutera delar av denna boks innehåll med bland andra en hel rad Goffmannördar, sådana som jag själv.

Sherri Cavan, professor emerita vid San Francisco State University, för spännande diskussioner om bland annat Goffmans tvåspråkighet och för att du tog emot Titti och mig i ditt fantastiska hus vid Haight-Ashbury. Din Goffmankortlek är för övrigt ett genidrag.

Peter Söderholm och Emma Engdahl, förläggare på Liber förlag, för envis tillit och entusiastisk kritik.

Åsa Sterner, redaktör, för ditt fantastiska språk- och redigeringsarbete.

Jag vill också tacka två sociologer som haft en särskild betydelse för mig när det gäller Goffman och som tyvärr numera endast finns i mitt medvetande:

Katrin Fridjónsdóttir, äldre kollega och en av mina tidiga sociologilärare, tyvärr död i förtid, som för trettio år sedan uppmanade mig att utnyttja tiden inom forskarutbildningen till att studera sådana grundtexter som jag förmodligen inte skulle få tid att studera senare. Jag läste många sådana, av bland andra Goffman, fast just hans sociologi fick jag ju faktiskt massor av tid att studera senare.

Bengt Gesser, min handledare i forskarutbildningen och förebild när det gäller sociologisk beläsenhet, som aldrig talade om någon annan Goffmantext än ”On cooling the mark out”, en fräck liten ungdomssynd om bondfångare som när de hade befriat offret från både plånbok, klocka och oskuld också tänkte på efterarbetet med att trösta och kyla ned offret så att han eller hon inte skulle gå till polisen. Det fina var att Bengt talade om Goffmans text som vilken annan text som helst. Här skilde han sig från en ganska stor del av sina kollegor, vilka indikerade genom tystnad, antydde eller påstod att Goffmans sociologi var en avvikelse från den rätta linjen, så som den just då utstakades av någon internationell eller lokal storhet.

Allra sist och allra mest vill jag tacka Titti, Jonn, Max och Julia. Utan er vore mitt liv inte värt att leva.

Höganäs och Lund, 29 december 2011

Anders Persson

Referenser

Använd litteratur¹

- Abercrombie, Nicholas, Stephen Hill & Bryan S. Turner (2006), *Dictionary of sociology*. London: Penguin Books.
- ACI (2011), Airport Council International, www.airports.org (besökt 2011-05-22).
- Adelswärd, Viveka (1988), *Styles of success: On impression management as collaborative action in job interviews*. Linköping: University of Linköping.
- (2002) [1999], *Prat, skratt, skvaller och gräl*. Stockholm: Bromberg.
- (2009), *Till struntpratets lov*. Stockholm: Bromberg.
- Adelswärd, Viveka, Anna Sparrman, Jakob Cromdal & Ann-Carita Evaldsson (2009), "Introduktion I: Den väsentliga vardagen". I: Anna Sparrman m.fl. (red.), *Den väsentliga vardagen: Några diskursanalytiska perspektiv på tal, text och bild*. Stockholm: Carlsson.
- Ahmad al-Hussein, Lubna (2010), *40 piskrapp för ett par byxor*. (Tillsammans med Djénane Kareh Tager.) Helsingborg: Sekwa.
- Ahrne, Göran (1974), "Normative order, reification and role distance applied to consumer behaviour". *Acta Sociologica*, 17 (4).
- (1981), *Vardagsverklighet och struktur*. Göteborg: Korpen.
- (2007), *Att se samhället*. Malmö: Liber.
- Ahrne, Göran, Christine Roman & Mats Franzén (1996), *Det sociala landskapet: En sociologisk beskrivning av Sverige från 50-tal till 90-tal*. Göteborg: Korpen.
- Album, Dag (1997), *Patientkultur på sjukhus*. Övers. K. Larsson Wentz. Lund: Studentlitteratur.
- (2010), "Close strangers". I: Jacobsen (red.), *The contemporary Goffman*. New York: Routledge.

1 Årtalet efter författarnamnet avser den upplaga av verket som jag använt. Eventuellt årtal inom hakparentes avser ursprungligt utgivningsår.

- Alexander, Jeffrey C. (1998), *Neofunctionalism and after*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Allardt, Erik & Yrjö Littunen (1978), *Sociologi*. Uppsala: AWE/Geber.
- Almanac (1982), 29 (13) (1982-11-30). Philadelphia: University of Pennsylvania.
- Anderson, Elijah (1999), *Code of the street: Decency, violence, and the moral life of the inner city*. New York: Norton.
- (2002), "The ideologically driven critique". *The American Journal of Sociology*, 107 (6) (May).
- (2009), "Introduction". *Ethnography*, 10 (4).
- (2011), *The cosmopolitan canopy: Race and civility in everyday life*. New York: Norton.
- Andersson, Oscar (2003), *Chicagokolan: Institutionaliseringen, idétraditionen och vetenskapen*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Andersson, Roger (1999), "Segregationens Sverige". I: *Invandrarskap och medborgarskap*. (Demokratiutredningens skrift nr 13, SOU 1999:8.) Stockholm: Integrations- och jämställdhetsdepartementet.
- Anspach, Renee R. (1979), "From stigma to identity politics: Political activism among the physically disabled and former mental patients". *Social Science and Medicine*, 13A.
- Appiah, Kwame Anthony (2005), *The ethics of identity*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Archibald, Kathleen (red.) (1966), *Strategic interaction and conflict: Original papers and discussion*. Berkeley: Institute of International Studies, University of California.
- Aronsson, Karin (2002), "Goffman, vetandet och den allvarsamma leken". I: Per Linell & Karin Aronsson (red.), *Jagen och rösterna: Goffman, Viveka och samtalet*. Linköping: Tema Kommunikation, Linköpings universitet.
- Arvastson, Gösta & Billy Ehn (2009), "Observationens dynamik". I: Gösta Arvastson & Billy Ehn (red.), *Etnografiska observationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Arvidson, Markus (2007), *Den fabricerande människan: Om bedrägeri som vardaglig interaktionsform*. Karlstad: Karlstad University Studies.
- Asplund, Johan (1975), "Indledning till Goffmans författarskap". I: Bo Gregersen (red.), *Om Goffman: 11 artikler*. Köpenhamn: Reitzel.

- (1980), *Socialpsykologiska studier*. Stockholm: AWE/Geber.
- (1987a), *Det sociala livets elementära former*. Göteborg: Korpen.
- (1987b), *Om hälsningsceremonier, mikromakt och asocial pratsamhet*. Göteborg: Korpen.
- Aubert, Vilhelm (1974), *Socialtsamspel*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Austin, John L. (2003) [1962], *How to do things with words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Azarian, Reza (2010), "Social ties: Elements of a substantive conceptualization". *Acta Sociologica*, 53 (4) (Dec.).
- Bachtin, Michail (1991), *Rabelais och skrottets historia: François Rabelais' verk och den folkliga kulturen under medeltiden och renässansen*. Övers. L. Fyhr. Gråbo: Anthropos.
- Barnes, Susan B. (2006), "A privacy paradox: Social networking in the United States". *First Monday*, 11 (9) (4 Sept.).
- Barth, Miles (1998), *Weegee's world*. Boston: Bulfinch.
- Bartholdsson, Åsa (2003), "På jakt efter rätt inställning: Att fostra positiva och reflekterande elever i en svensk skola". I: Anders Persson (red.), *Skolkulturer*. Lund: Studentlitteratur.
- (2008), *Den vänliga maktutövningens regim: Om normalitet och makt i skolan*. Stockholm: Liber.
- Bateson, Gregory (2000) [1955], "A theory of play and fantasy". I: Gregory Bateson (2000) [1972], *Steps to an ecology of mind*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Bateson, Gregory, Don D. Jackson, Jay Haley & John H. Weakland (1956), "Toward a theory of schizophrenia". *Behavioral Science*, 1 (4).
- Battershill, Charles D. (1990), "Erving Goffman as a precursor to post-modern sociology". I: Stephen Harold Riggins (red.), *Beyond Goffman: Studies on communication, institution, and social interaction*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Baudrillard, Jean (1990), *Amerika*. Övers. J. Öberg. Göteborg: Korpen.
- Bauman, Zygmunt (1992), *Att tänka sociologiskt*. Övers. S. Almqvist. Göteborg: Korpen.
- (2002), *Det individualiserade samhället*. Övers. S.-E. Torhell. Göteborg: Daidalos.
- (2004), *Identity: Conversations with Benedetto Vecchi*. Cambridge: Polity.

- Bay, Eli (2010), "My father used to refer to Erving as 'Goofy Goffman'". I: *The Erving Goffman Archives*, <http://www.unlv.edu/centers/cdclv/ega/index.html> (besökt 2010-12-03).
- Beck, Ulrich (1986), *Risikogesellschaft: Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Becker, Howard S. (1970) [1967], "Whose side are we on?" I: William J. Filstead (red.), *Qualitative methodology: Firsthand involvement with the social world*. Chicago: Markham.
- (1998), *Tricks of the trade: How to think about your research while you're doing it*. Chicago: University of Chicago Press.
- (1999), "The Chicago School, so-called". *Qualitative Sociology*, 22 (1).
- (2003), "The politics of presentation: Goffman and total institutions". *Symbolic Interaction*, 26 (4).
- Becker, Howard S., Blanche Geer, David Riesman & Robert S. Weiss (red.) (1968), *Institutions and the person: Papers presented to Everett C. Hughes*. Chicago: Aldine.
- Bell, Catherine (1997), *Ritual: Perspectives and dimensions*. Oxford: Oxford University Press.
- Bennett, Alan (2000), "Coldsweat". I: Gary Alan Fine & Gregory W. H. Smith (red.), *Erving Goffman*. Vol. 1–4. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage.
- (2008), *Drottningen vänder blad*. Övers. S. Boda. Stockholm: Ordfront.
- Benson, Sara (2009), *Las Vegasencounter*. Footscray: Lonely Planet.
- Berger, Bennett M. (2000), "A fan letter on Erving Goffman". I: Gary Alan Fine & Gregory W. H. Smith (red.), *Erving Goffman*. Vol. 1–4. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage.
- Berger, Peter L. & Thomas Luckmann (1967) [1966], *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. New York: Anchor Books.
- (1979) [1966], *Kunskapssociologi: Hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*. Övers. S. Olsson. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Bergryd, Ulla (red.) (1987), *Den sociologiska fantasin: Teorier om samhället*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Berkmo, Maria (2011), "Bloggandet kan stå 29-åring dyrt". *Helsingborgs Dagblad*, 24 maj.

- Berman, Marshall (2000) [1972], "Weird but brilliant light on the way we live now". I: Gary Alan Fine & Gregory W.H. Smith (red.), *Erving Goffman*. Vol. 1–4. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage.
- Bernstein, Basil (1983), "En modell över koder, modaliteter och den kulturella reproduktionsprocessen". I: Basil Bernstein & Ulf P. Lundgren, *Makt, kontroll och pedagogik: Studier av den kulturella reproduktionen*. Stockholm: Liber.
- Biddle, B. J. (1986), "Recent developments in role theory". *Annual Review of Sociology*, 12 (Aug.).
- Billig, Michael (1996), *Arguing and thinking: A rhetorical approach to social psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (2005), *Laughter and ridicule: Towards a social critique of humour*. Los Angeles: Sage.
- Birrell, Susan (1981), "Sport as ritual: Interpretations from Durkheim to Goffman". *Social Forces*, 60 (2).
- Bjöl, Erling (1975), *Världshistorien efter 1945. 1: Den internationella politiken*. Övers. H. Salomonsson. Stockholm: Bonnier.
- Blumer, Herbert (1986), *Symbolic interactionism: Perspective and method*. Berkeley: University of California Press.
- Bocock, Robert (1974), *Ritual in industrial society: A sociological analysis of ritualism in modern England*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Boden, Deirdre & Harvey L. Molotch (1994), "The compulsion of proximity". I: Roger Friedland & Deirdre Boden (red.), *NowHere: Space, time, and modernity*. Berkeley: University of California Press.
- de Bono, Edward (1987), *Sex tänkande hattar*. Övers. O. Hoffsten. Stockholm: Bromberg.
- (1993), *Så lär du barn tänka*. Övers. I. Bodahl. Jönköping: Brain Books.
- Bosk, Charles (2004), "The ethnographer and the IRB". *Qualitative Sociology*, 27 (4) (Winter).
- Boswijk, Albert, Thomas Thijssen & Ed Peelen (2007), *The experience economy: A new perspective*. Amsterdam: Pearson Prentice Hall.
- Bott-Spillius, Elizabeth (2010), "Remembering Erving Goffman". I: *The Erving Goffman Archives*, <http://www.unlv.edu/centers/cdclv/ega/index.html> (besökt 2010-04-03).
- Bourdieu, Pierre (1977) [1972], *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

- (1983), "Erving Goffman, discoverer of the infinitely small". *Theory, Culture & Society*, 2 (1).
- (1992), *Kultur och kritik: Anföranden*. Övers. J. Stierna. Göteborg: Daidalos.
- Bowker, Geoffrey C. & Susan Leigh Star (2000), *Sorting things out: Classification and its consequences*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Boyd, Danah M. & Nicole B. Ellison (2008), "Social network sites: Definition, history, and scholarship". *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13.
- Brace, Charlotte L., Kristie L. Young & Michael A. Regan (2007), *Analysis of the literature: The use of mobile phones while driving*. Borlänge: Vägverket.
- Branaman, Ann (1997), "Goffman's social theory". I: Charles Lemert & Ann Branaman (red.) (1997), *The Goffman reader*. Oxford: Blackwell.
- Brandt, Mikael (2011), "Rökförbud även i hemmet". *Helsingborgs Dagblad*, 26 aug.
- Brents, Barbara G., Crystal A. Jackson & Kathryn Hausbeck (2010), *The state of sex: Tourism, sex, and sin in the new American heartland*. New York: Routledge.
- Brissett, Dennis & Charles Edgley (red.) (1974), *Life as theater: A dramaturgical sourcebook*. Chicago: Aldine.
- Brosius, Christiane & Ute Hüsken (2010), "Change and stability of rituals". I: Christiane Brosius & Ute Hüsken (red.), *Ritual matters: Dynamic dimensions in practice*. London: Routledge.
- Brynnolf, Margrethe, Inge Carlström, Kjell-Erik Svensson & Britt-Louise Wersäll (2007), *Lärarkets många ansikten*. Stockholm: Runa.
- Bulmer, Martin (red.) (1982a), *Social research ethics: An examination of the merits of covert participant observation*. London: Macmillan.
- (1982b), "When is disguise justified? Alternatives to covert participant observation". *Qualitative Sociology*, 5 (4) (Dec.).
- (1998), "Chicago sociology and the empirical impulse: Its implication for sociological theorizing". I: Luigi Tomasi (red.), *The tradition of the Chicago school of sociology*. Aldershot: Ashgate.
- Burke, Peter (2005), "Performing history: The importance of occasions". *Rethinking History*, 9 (1) (Mar.).

- Burns, Elizabeth (1972), *Theatricality: A study of convention in the theatre and in social life*. London: Longman.
- Burns, Tom (1992), *Erving Goffman*. London & New York: Routledge.
- Butler, Judith (1988), "Performative acts and gender constitution: An essay in phenomenology and feminist theory". *Theatre Journal*, 40 (4) (Dec.).
- (2007) [1990], *Genustrubbel: Feminism och identitetens subversion*. Övers. S. Almqvist. Göteborg: Daidalos.
- Böök, Ingmar, Per-Olof Olofsson & Anders Persson (1994), *Politiska sympatier i systemskiftet*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Campbell, Marie (2003), "Dorothy Smith and knowing the world we live in". *Journal of Sociology and Social Welfare*, 30 (1).
- Cary, Mark S. (1978), Does civil inattention exist in pedestrian passing? *Journal of Personality and Social Psychology*, 36 (11) (Nov.).
- Castells, Manuel (1999), *Informationsåldern: Ekonomi, samhälle och kultur*. I: *Nätverkssamhällets framväxt*. Övers. G. Sandin. Göteborg: Daidalos.
- (2000), *Informationsåldern: Ekonomi, samhälle och kultur*. II: *Identitetens makt*. Övers. G. Sandin. Göteborg: Daidalos.
- (2009), *Communication power*. Oxford: Oxford University Press.
- Caute, David (1978), *The great fear: The anti-communist purge under Truman and Eisenhower*. New York: Simon and Schuster.
- Cavan, Sherri (2008), "Remembering Erving Goffman". I: *The Erving Goffman Archives*, <http://www.unlv.edu/centers/cdclv/ega/index.html> (besökt 2010-02-20).
- (2011), "When Erving Goffman was a boy". I: *The Erving Goffman Archives*, <http://www.unlv.edu/centers/cdclv/ega/index.html> (besökt 2011-09-20).
- Charon, Joel M. (1998), *Symbolic interactionism: An introduction, an interpretation, an integration*. Upper Saddle River: Prentice Hall.
- Chriss, James J. (1999), "Role distance and the negotional self". I: Greg Smith (red.), *Goffman and social organization: Studies in a sociological legacy*. London & New York: Routledge.
- (2000) [1994], "Habermas, Goffman, and communicative action: Implications for professional practice". I: Gary Alan Fine & Gregory W. H. Smith (red.), *Erving Goffman*. Vol. 1–4. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage.

- (2003), "Goffman as microfunctionalist". I: A. Javier Treviño (red.), *Goffman's legacy*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Cicourel, Aaron (2009), "Remembering Erving Goffman". I: *The Erving Goffman Archives*, <http://www.unlv.edu/centers/cdclv/ega/index.html> (besökt 2010-02-20).
- Code of ethics* (2001). Madrid: International Sociological Association, <http://www.isa-sociology.org> (besökt 2010-02-19).
- Codex – regler och riktlinjer för forskning* (2010). Stockholm: Vetenskapsrådet, <http://www.codex.vr.se> (besökt 2010-02-19).
- Collins, Randall (1975), *Conflict sociology: Toward an explanatory science*. New York: Academic Press.
- (1980), "Erving Goffman and the development of modern social theory". I: Jason Ditton (red.), *The view from Goffman*. London & Basingstoke: Macmillan.
- (1986), "The passing of intellectual generations: Reflections on the death of Erving Goffman". *Sociological Theory*, 4.
- (1988), "Theoretical continuities in Goffman's work". I: Paul Drew & Anthony Wootton (red.), *Erving Goffman: Exploring the interaction order*. Cambridge: Polity.
- (1994), *Four sociological traditions*. New York: Oxford University Press.
- (2005), *Interaction ritual chains*. Princeton: Princeton University Press.
- Collins, Randall & Michael Makowsky (1989) [1972], *The discovery of society*. New York: Random House.
- Couch, Carl J. (1971), *Strategic interaction* by Erving Goffman. *American Sociological Review*, 36 (1) (Feb.).
- Craig, Susanne (2011), "Deutsche Bank's \$4 billion Las Vegas bet". *The New York Times*, Apr. 18.
- Curman, Sofia (2011), "Anna Odell spelade sig själv". *Dagens Nyheter* (DN.se) (besökt 2011-01-01).
- Czarniawska, Barbara (2006), "A golden braid: Allport, Goffman, Weick". *Organization Studies*, 27 (11).
- Dahrendorf, Ralf (1971), *Homo sociologicus: Om människan och rollerna*. Övers. A. A. G. Zug. Stockholm: Argos.
- Dalsgaard, Steffen (2008), "Facework on Facebook". *Anthropology Today*, 24 (6) (Dec.).

- Daniels, Arlene K. (1983), "Atribute to Erving Goffman". *ASA Footnotes* (Jan.).
- (2009), "Remembering Erving Goffman". I: *The Erving Goffman Archives*, <http://www.unlv.edu/centers/cdclv/ega/index.html> (besökt 2010-02-20).
- Danmarks Radio (2010), "30.000 fick en mobil-böde i 2009". <http://www.dr.dk/Nyheder/Indland> (besökt 2010-01-29).
- Dash, Samuel, Richard F. Schwartz & Robert E. Knowlton (1959), *The eavesdroppers*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Dawe, Alan (1973), "The underworld-view of Erving Goffman". *British Journal of Sociology*, 24 (2).
- Davies, Bronwyn & Rom Harré (1990), "Positioning: The discursive production of selves". *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 20 (1) (Mar.).
- Davies, Karen (1989), *Women and time: Weaving the strands of everyday life*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- (1999), "Närhet och gränsdragning: Att nå andra sorters kunskaper genom deltagande observation". I: Katarina Sjöberg (red.), *Mer än kalla fakta: Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Davis, Murray S. (1975), "Review of *Frame analysis*". *Contemporary Sociology*, 4 (6) (Nov.).
- Denzin, Norman K. (2003), "Much ado about Goffman". I: A. Javier Treviño (red.), *Goffman's legacy*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Denzin, Norman K. & Charles M. Keller (1981), "Frame analysis reconsidered". *Contemporary Sociology*, 10 (1).
- Deutscher, Irwin (1972), "Public and private opinions: Social situations and multiple realities". I: Saad Z. Nagi & Ronald G. Corwin (red.), *The social contexts of research*. London: Wiley-Interscience.
- (1999), *Making a difference*. New Brunswick: Transaction.
- Dimitrius, Jo-Ellan & Mark Mazzarella (1999), *Reading people*. New York: Ballantine Books.
- Dirda, Michael (2010), "Waiting for Goffman". *Lapham's Quarterly* (Fall).
- Diski, Jenny (2004), "Think of Mrs. Darling". *London Review of Books*, 4 (Mar.).
- Ditton, Jason (red.) (1980a), *The view from Goffman*. London & Basingstoke: Macmillan.

- (1980b), "Editor's introduction: A bibliographic exegesis of Goffman's sociology". I: Ditton (1980a).
- Douglas, Jack D. (1974), "Understanding everyday life". I: Jack D. Douglas (red.), *Understanding everyday life: Toward the reconstruction of sociological knowledge*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Drew, Paul & Anthony Wootton (red.) (1988), *Erving Goffman: Exploring the interaction order*. Cambridge: Polity.
- Duerr, Hans Peter (1994), *Myten om civilisationsprocessen*. Band 1: *Nakenhet och skam*. Övers. J. Retzlaff. Stockholm/Stehag: Symposion.
- (1996), *Myten om civilisationsprocessen*. Band 2: *Intimitet*. Övers. J. Retzlaff. Stockholm/Stehag: Symposion.
- (1998), *Myten om civilisationsprocessen*. Band 3: *Obscenitet och våld*. Övers. J. Retzlaff. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Dunbar, Robin (1996), *Grooming, gossip, and the evolution of language*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Durkheim, Émile (1965) [1912], *The elementary forms of the religious life*. New York: The Free Press.
- (1983) [1897], *Självmordet*. Övers. M. Johansson. Lund: Argos.
- Eibl-Eibesfeldt, Irenäus (1971) [1970], *Kärlek och hat: Instinkter i samspel*. Övers. I. Ulvönäs. Stockholm: Norstedt.
- Einarsson, Jan (2004), *Språksociologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Ekelöf, Gunnar (1959), *Opus incertum*. Stockholm: Bonnier.
- Ekman, Kerstin (2005) [2003], *Skraplotter*. Stockholm: Bonnier.
- (2009), *Mordets praktik*. Stockholm: Bonnier.
- Ekman, Paul (1987), "A life's pursuit". I: Thomas A. Sebeok & Jean Umiker-Sebeok (red.), *The semiotic web 1986*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- (2009) [1985], *Telling lies: Clues to deceit in the marketplace, politics, and marriage*. New York: Norton.
- Ekman, Paul & Wallace V. Friesen (1981), "The repertoire of nonverbal behavior: Categories, origins, usage, and coding". I: Adam Kendon (red.), *Nonverbal communication, interaction, and gesture*. The Hague: Mouton.
- (2003), *Unmasking the face: A guide to recognizing emotions from facial clues*. Cambridge, MA: Malor.
- Elias, Norbert (1978), *The civilizing process*. Vol. 1: *The history of manners*. Oxford: Basil Blackwell.

- (1982), *The civilizing process*. Vol. 2: *State formation and civilization*. Oxford: Basil Blackwell
- (1989), *Sedernas historia*. Övers. B. Skogsberg. Stockholm: Atlantis.
- Elkin, Frederick (2009), "Remembering Erving Goffman". I: *The Erving Goffman Archives*, <http://cdclv.unlv.edu/ega/index.html> (besökt 2011-09-20).
- Endre, Lena (2010), "Vi vill vara fria i vårt skapande". *Dagens Nyheter*, 19 feb.
- Enfield, N. J. (2009), "Everyday ritual in the residential world". I: Gunter Senft & Ellen B. Basso (red.), *Ritual communication*. Oxford: Berg.
- Engdahl, Emma (2009), *Konsten att vara sig själv*. Malmö: Liber.
- Engdahl, Oskar & Bengt Larsson (2006), *Sociologiskaperspektiv: Grundläggande begrepp och teorier*. Lund: Studentlitteratur.
- Engeström, Yrjö m.fl. (1997), "Coordination, cooperation and communication in the courts: Expansive transitions in legal work". I: Michael Cole, Yrjö Engeström & Olga A. Vasquez (red.), *Mind, culture, and activity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Enquist, Per Olov (2009), *Ett annat liv*. Stockholm: Norstedt.
- Erikson, Erik H. (1956), "The problem of ego identity". *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 4 (1).
- (1994) [1968], *Identity: Youth and crisis*. New York & London: Norton.
- Erikson, Kai T. (1970) [1965], "A comment on disguised observation in sociology". I: William J. Filstead (red.), *Qualitative methodology: First-hand involvement with the social world*. Chicago: Markham.
- Eriksson, Björn (2007), *Social interaktion: Flöden – positioner – värden*. Malmö: Liber.
- Erwin, Robert (1992), "The nature of Goffman". *Centennial Review*, 36(2).
- Etzioni, Amitai (1957), "The organizational structure of 'closed' educational institutions in Israel". *The Harvard Educational Review*, 27 (2) (Spring).
- Eyerman, Ron (2006), "Performing opposition or, how social movements move". I: Jeffrey C. Alexander, Bernhard Giesen & Jason L. Mast (red.), *Social performance: Symbolic action, cultural pragmatics, and ritual*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fagerström, Eskil & Jens Mikkelsen (2010), "Eriksson blev rektor med vilseledande meriter". *Sydsvenska Dagbladet*, 13 nov.

- Fallers, Lloyd (1962), "The presentation of self in everyday life. Erving Goffman". *American Anthropologist*, 64 (1) (Feb.).
- Fangen, Katrine (2005), *Deltagande observation*. Övers. H. Nordli. Malmö: Liber ekonomi.
- Fast, Julius (1984) [1970], *Kroppsspråket*. Övers. R. Adlerberth. Stockholm: Forum.
- Fexeus, Henrik (2009), *Konsten att läsa tankar: Hur du förstår och påverkar andra utan att de märker något*. Stockholm: Månpocket.
- Filstead, William J. (red.) (1970), *Qualitative methodology: Firsthand involvement with the social world*. Chicago: Markham.
- Findlay, John M. (1990), "Suckers and escapists? Interpreting Las Vegas and post-war America". *Nevada Historical Society Quarterly*, 33 (1).
- Fine, Gary Alan (red.) (1995), *A second Chicago school? The development of a postwar American sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- (2002) [1983], *Shared fantasy: Role-playing games as social worlds*. Chicago: University of Chicago Press.
- Fine, Gary Alan & Lori J. Ducharme (1995), "The ethnographic present: Images of institutional control in second-school research". I: Fine (1995).
- Fine, Gary Alan & Philip Manning (2003), "Erving Goffman". I: George Ritzer (red.), *The Blackwell companion to major contemporary social theorists*. (Blackwell Reference Online). Oxford: Blackwell Publishing.
- Fine, Gary Alan, Philip Manning & Gregory W. H. Smith (2000), "Introduction". I: Fine & Smith (2000).
- Fine, Gary Alan & Gregory W. H. Smith (red.) (2000), *Erving Goffman*. Vol. 1–4. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage.
- Firth, Raymond (1972), "Verbal and bodily rituals of greeting and parting". I: J. S. La Fontaine (red.), *The interpretation of ritual: Essays in honour of A. I. Richards*. London: Tavistock.
- Flagler, J. M. (1960), "Profiles: Student of the spontaneous". *New Yorker* (Dec. 10).
- Fleck, Ludwik (1997), *Uppkomsten och utvecklingen av ett vetenskapligt faktum: Inledning till läran om tankestil och tankekollektiv*. Övers. B. Liliequist. Eslöv: Symposion.
- Fontana, Andrea (1980), "The mask and beyond: The enigmatic sociology of Erving Goffman". I: Jack D. Douglas (red.), *Introduction to the sociologies of everyday life*. Boston: Allyn and Bacon.

- Forsén, Bosse (1978), *Kritik av rollteorin*. Göteborg: Korpen.
- Foucault, Michel (1993) [1971], *Diskursens ordning*. Övers. M. Rosengren. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Fox, Renée C. (2008), "Remembering Erving Goffman". I: *The Erving Goffman Archives*, <http://www.unlv.edu/centers/cdclv/ega/index.html> (besökt 2010-02-20).
- Fox, Stephen (1990), "The ethnography of humour and the problem of social reality". *Sociology*, 24 (3) (Aug.).
- Frankelson, Gertrude (2009), "Remembering Erving Goffman". I: *The Erving Goffman Archives*, <http://www.unlv.edu/centers/cdclv/ega/index.html> (besökt 2010-09-20).
- Freud, Sigmund (2006) [1997], *Vardagslivets psykopatologi*. Övers. E. Backelin. Stockholm: Natur och kultur.
- Fridjónsdóttir, Katrin (red.) (1987), *Om svensk sociologi: Historia, problem och perspektiv*. Stockholm: Carlsson.
- Funt, Allen (1952), *Eavesdropper at large: Adventures in human nature with "Candid Mike" and "Candid Camera"*. New York: The Vanguard Press.
- Gahrton, Per (1983), *Riksdagen inifrån: En studie av parlamentarisk handfallenhet inför ett samhälle i kris*. Stockholm: Prisma.
- Gallie, W. B. (1956a), "Essentially contested concepts". *Proceedings of The Aristotelian Society 1955–56*, 56 (s. 167–198).
- (1956b), "Art as an essentially contested concept". *The Philosophical Quarterly*, 6 (23) (Apr.).
- Galliher, John F. (1995), "Chicago's two worlds of deviance research: Whose side are they on?" I: Gary Alan Fine (red.), *A second Chicago school? The development of a postwar American sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- (2008), "Review of *Sociology noir: Studies at the University of Chicago in loneliness, marginality and deviance, 1915–1935*, by Roger A. Salerno". *Contemporary Sociology*, 37 (2).
- Galliher, John F., Wayne H. Brekhus & David P. Keys (2004), *Laud Humphreys: Prophet of homosexuality and sociology*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Gamson, William (2009), "Remembering Erving Goffman". I: *The Erving Goffman Archives*, <http://www.unlv.edu/centers/cdclv/ega/index.html> (besökt 2010-02-20).

- Gardner, Carol Brooks (1990), "Safe conduct: Women, crime, and self in public places". *Social Problems*, 37 (3) (Aug.).
- (2008), "Remembering Erving Goffman". I: *The Erving Goffman Archives*, <http://www.unlv.edu/centers/cdclv/ega/index.html> (besökt 2010-02-20).
- Garland-Thomson, Rosemarie (2006), "Ways of Staring". *Journal of Visual Culture*, 5 (2).
- Geertz, Clifford (1973), *The interpretation of cultures: Selected essays*. New York: Basic Books.
- (1980), "Blurred genres: The refiguration of social thought". *The American Scholar*, 49 (2).
- Gergen, Kenneth J. (1994), *Realities and relationships: Soundings in social construction*. Cambridge, MA & London: Harvard University Press.
- (2002), "The challenge of absent presence". I: James E. Katz & Mark Aakhus (red.), *Perpetual contact: Mobile communication, private talk, public performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Giddens, Anthony (1984), *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity.
- (1987), *Social theory and modern sociology*. Stanford: Stanford University Press.
- (1989), *Sociology*. Cambridge: Polity.
- (1999), *Modernitet och självidentitet: Självet och samhället i den senmoderna epoken*. Övers. S. Andersson. Göteborg: Daidalos.
- (2009), "On rereading *The presentation of self*: Some reflections". *Social Psychology Quarterly*, 72 (4).
- Glazer, Nathan & Daniel Patrick Moynihan (1963), *Beyond the melting pot: The Negroes, Puerto Ricans, Jews, Italians, and Irish of New York City*. Cambridge, MA: The MIT Press and Harvard University Press.
- Goffman, Erving M. (1949), *Some characteristics of response to depicted experience*. (Unpublished Master dissertation.) Chicago: Department of Sociology, University of Chicago.
- (1951), "Symbols of class status". *The British Journal of Sociology*, 2 (4) (Dec.).
- (1952a), "Draft of Ph.D. thesis statement". I: *The Erving Goffman Archives*, <http://www.unlv.edu/centers/cdclv/ega/index.html> (besökt 2010-02-20).

- (1952b), "On cooling the mark out: Some aspects of adaptation to failure". *Psychiatry*, 15 (4).
- (1953a), *Communication conduct in an island community*. (Unpublished PhD dissertation.) Chicago: Department of Sociology, University of Chicago.
- (1953b), *The service station dealer: The man and his work*. (Prepared for The American Petroleum Institute.) Chicago: Social Research, Inc.
- (1955a), "Review of *Tobatí: Paraguayan town* by Elman R. Service & Helen S. Service 1954". *The American Journal of Sociology*, 61 (2) (Sep.).
- (1955b), "Review of *Children's humor: A psychological analysis* by Martha Wolfenstein 1954". *The American Journal of Sociology*, 61 (3) (Nov.).
- (1955c), "On face-work: An analysis of ritual elements in social interaction". *Psychiatry*, 18 (3) (Aug.).
- (1956), "The nature of deference and demeanor". *American Anthropologist*, 58 (3) (Jun.).
- (1957a), "Review of *Human problems of a state mental hospital* by Ivan Belknap 1956". *Administrative Science Quarterly*, 2 (1) (Jun.).
- (1957b), "Review of *Other people's money* by Donald R. Cressey 1953". *Psychiatry*, 20 (3).
- (1957c), "A sociologist's view (On some convergences of sociology and psychiatry)". *Psychiatry*, 20 (3).
- (1957d), "Interpersonal persuasion". I: Bertram Schaffner (red.), *Group processes*. (Transactions of the Third Conference, October 7, 8, 9 and 10, 1956, Princeton, N.J.). New York: Josiah Macy, Jr. Foundation.
- (1959), *The presentation of self in everyday life*. New York: Anchor Books.
- (1961a), *Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Garden City, NY: Anchor Books, Doubleday & Co.
- (1961b), *Encounters: Two studies in the sociology of interaction*. Indianapolis & New York: The Bobbs-Merrill Company, Inc.
- (1964), "The neglected situation". *American Anthropologist*, 66 (6) (Dec.).
- (1966) [1963], *Behavior in public places: Notes on the social organization of gatherings*. New York: The Free Press.
- (1967), *Interaction ritual: Essays on face-to-face behavior*. New York: Pantheon Books.
- (1970a) [1969], *Strategic interaction*. Oxford: Basil Blackwell.

- (1970b) [1967], *När människor möts*. Övers. M. Frisch. Stockholm: Aldus/Bonnier.
- (1971a), *Relations in public: Microstudies of the public order*. London: Allen Lane Penguin Press.
- (1971b) [1963], *Stigma: Den avvikandes roll och identitet*. Övers. R. Matz. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- (1973) [1961], *Totala institutioner: Fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor*. Övers. G. Fredriksson. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- (1974) [1959], *Jaget och maskerna: En studie i vardagslivets dramatik*. Övers. S. Bergström. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- (1977), "The arrangement between the sexes". *Theory and Society*, 4(3).
- (1979), *Gender advertisements*. New York: Harper & Row.
- (1981a), *Forms of talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- (1981b), "A reply to Denzin and Keller". *Contemporary Sociology*, 10(1).
- (1981c), "Program committee encourages papers on range of methodologies". *ASA Footnotes*, 9(6) (Aug.).
- (1983a) [1961, nyutgåva av Goffman 1973], *Totala institutioner: Fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor*. Övers. G. Fredriksson. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- (1983b), "The interaction order". *American Sociological Review*, 48(1).
- (1983c), "Felicity's condition". *American Journal of Sociology*, 89 (1) (Jul.).
- (1986) [1974], *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. Boston: Northeastern University Press.
- (1989), "On fieldwork". (Transcribed and edited by Lyn H. Lofland.) *Journal of Contemporary Ethnography*, 18 (2) (Jul.).
- Gold, Raymond L. (1958), "Roles in sociological field observation". *Social Forces*, 36(3).
- Gonos, George (1980), "The class position of Goffman's sociology: Social origins of an American structuralism". I: Jason Ditton (red.), *The view from Goffman*. London & Basingstoke: Macmillan.
- (2000) [1977], "'Situation' versus 'frame': The 'interactionist' and the 'structuralist' analyses of everyday life". I: Gary Alan Fine & Gregory W. H. Smith (red.), *Erving Goffman*. Vol. 1–4. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage.
- Goody, Jack (1977), "Against 'ritual': Loosely structured thoughts on a

- loosley defined topic". I: Sally F. Moore & Barbara G. Myerhoff (red.), *Secular ritual*. Assen/Amsterdam: Van Gorcum.
- Gottdiener, Mark, Claudia C. Collins & David R. Dickens (1999), *Las Vegas: The social production of an all-American city*. Malden: Blackwell.
- Gould, Emily (2008), "Exposed". *The New York Times*, May 25.
- Gouldner, Alvin W. (1971), *The coming crisis of Western sociology*. London: Heinemann.
- (1975), "Sociology and the everyday life". I: Lewis A. Coser (red.), *The idea of social structure: Papers in honor of Robert K. Merton*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Graebner, William (2002), "The end of liberalism". *Journal of Policy History*, 14 (2). Även publicerad i Hamilton Cravens (red.) (2004), *The social sciences go to Washington*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Green, Gill (2009), *The end of stigma? Changes in the social experience of long-term illness*. London & New York: Routledge.
- Greenblatt, Milton & Theodore Lidz (1957), "Some dimensions of the problem". I: Milton Greenblatt, Daniel J. Levinson & Richard H. Williams (red.), *The patient and the mental hospital: Contributions of research in the science of social behavior*. Glencoe, IL: The Free Press.
- Gregersen, Bo (red.) (1975), *Om Goffman: 11 artikler*. Köpenhamn: Reitzel.
- Greiff, Mats (2009), "Gycklare och socialrealistisk skildrare: Karnevalism, klass och genus hos Dolly Parton". *Kulturella perspektiv. Svensk etnologisk tidskrift*, 18 (3–4).
- Griffin, John Howard (1968) [1960], *Svart som en nigger*. Övers. J. Sjögren. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Grimes, Ronald L. (2006a), *Rite out of place: Ritual, media, and the arts*. Oxford: Oxford University Press.
- (2006b), "Performance". I: Jens Kreinath, Jan Snoek & Michael Stausberg (red.), *Theorizing rituals: Issues, topics, approaches, concepts*. Leiden: Brill.
- Grounds, Adrian T. (1987), "Detention of 'psychopathic disorder' patients in special hospital". *British Journal of Psychiatry*, 151.
- Guidelines for ethical conduct in participant observation* (2005). Toronto: University of Toronto, <http://www.research.utoronto.ca/wp-content/>

- uploads/2009/03/Participant-Observation-Guidelines.pdf (besökt 2010-02-19).
- Habermas, Jürgen (1984), *The theory of communicative action*. Vol. 1: *Reason and the rationalization of society*. London: Heinemann.
- Hacking, Ian (2000), *Social konstruktion av vad?* Övers. B. Hansson. Stockholm: Thales.
- (2004), "Between Michel Foucault and Erving Goffman: Between discourse in the abstract and face-face-interaction". *Economy and Society*, 33 (3).
- Haggerty, Kevin D. (2004), "Ethics creep: Governing social science research in the name of ethics". *Qualitative Sociology*, 27 (4) (Winter).
- Hall, Edward T. (1990) [1966], *The hidden dimension*. New York: Anchor Books.
- Hammarén, Nils & Thomas Johansson (2009), *Identitet*. Malmö: Liber.
- Hammersley, Martyn (2001), "Which side was Becker on? Questioning political and epistemological radicalism". *Qualitative Research*, 1 (1).
- Hannerz, Ulf (1980), *Exploring the city: Inquiries toward an urban anthropology*. New York: Columbia University Press.
- Harvey, Lee (1987), *Myths of the Chicago school of sociology*. Aldershot: Avebury.
- Hasenfeld, Yeheskel (1983), *Human service organizations*. Upper Saddle River: Prentice Hall.
- Heidegren, Carl-Göran & David Wästerfors (2008), *Den interagerande människan*. Malmö: Gleerup.
- Helle, Horst J. (1998), "Erving Goffman: a symbolic interactionist?" I: Luigi Tomasi (red.), *The tradition of the Chicago school of sociology*. Aldershot: Ashgate.
- Hellevik, Ottar (1977), *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hellquist, Elof (1993), *Svensk etymologisk ordbok*. 2 band. Malmö: Gleerup.
- Henley, Nancy M. (1977), *Body politics: Power, sex, and nonverbal communication*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- (2002), "Body politics and beyond". *Feminism & Psychology*, 12 (3).
- Hersh, Reuben (1991), "Mathematics has a front and a back". *Synthese*, 88.
- Hian, Lee B., Sim L. Chuan, Tan M. T. Trevor & Benjamin H. Detenber

- (2004), "Getting to know you: Exploring the development of relational intimacy in computer-mediated communication". *Journal of Computer-Mediated Communication*, 9 (3) (Apr.).
- Himmelstrand, Ulf (1988), "Den sociologiska analysen av Sverige". I: Himmelstrand & Svensson (1988).
- Himmelstrand, Ulf & Göran Svensson (red.) (1988), *Sverige – vardag och struktur: Sociologer beskriver det svenska samhället*. Stockholm: Norstedt.
- von Hirsch, Andrew (1976), *Doing justice: The choice of punishments*. New York: Hill and Wang.
- Hochschild, Arlie Russell (1979), "Emotion work, feeling rules, and social structure". *American Journal of Sociology*, 85 (3).
- (1990), "Gender codes in women's advice books". I: Stephen Harold Riggins (red.), *Beyond Goffman: Studies on communication, institution, and social interaction*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- von Hoffman, Nicholas (1970), "The sociological snoopers". *Washington Post*, Jan. 30.
- Horowitz, Irving Louis & Lee Rainwater (1970), "On journalistic moralizers". *Trans-Action*, 7 (May).
- Hughes, Everett C. (1937), "Institutional office and the person". *American Journal of Sociology*, 43 (3) (Nov.).
- (1951), "Mistakes at work". *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, 17 (3) (Aug.).
- (1969), "Review of *Interaction ritual: Essays on face-to-face behavior* by Erving Goffman". *American Journal of Sociology*, 75 (3) (Nov.).
- Hughes, Everett C. & Helen MacGill Hughes (1952), *Where peoples meet: Racial and ethnic frontiers*. Westport: Greenwood.
- Humphreys, Laud (2009) [1970], *Tearoom trade: Impersonal sex in public places*. New Brunswick: Aldine Transaction.
- Hymes, Dell (2000), "On Erving Goffman". I: Gary Alan Fine & Gregory W. H. Smith (red.), *Erving Goffman*. Vol. 1–4. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage.
- Hüsken, Ute (2007), "Ritual dynamics and ritual failure". I: Ute Hüsken (red.), *When rituals go wrong: Mistakes, failure and the dynamics of ritual*. Leiden: Brill.
- Hård af Segerstad, Ylva (2002), *Use and adaptation of written language to*

- the conditions of computer-mediated communication*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Hökerberg, Josefine (2011), "Bidragssökande kollas på internet". *Dagens Nyheter*, 22 jun.
- Illia, Tony (2011), "No luck for stalled Fontainebleau Las Vegas". *Architectural Record*, Apr. 1, <http://archrecord.construction.com/> (besökt 2011-05-22).
- Imber, Jonathan B. (2006), Philip Rieff: "A personal remembrance". *Society*, 44 (1) (Nov./Dec.).
- Institutional review board guidebook* (u.å.). Washington: United States Department of Health & Human Services, http://www.hhs.gov/ohrp/irb/irb_guidebook.htm (besökt 2010-02-19).
- Internet world stats* (2010-05-21), <http://www.internetworldstats.com/stats.htm> (besökt 2010-05-22).
- Irwin, John (2007), "Remembering Erving Goffman". I: *The Erving Goffman Archives*, <http://www.unlv.edu/centers/cdclv/ega/index.html> (besökt 2010-02-20).
- Ichheiser, Gustav (1949), "Misunderstandings in human relations: A study in false social perception". *The American Journal of Sociology*, 55 (2) (Sep.).
- Israel, Joachim (1973a), *Sociologi*. Del 1: *Metod, ekonomi*. Stockholm: Aldus/Bonnier.
- (1973b), *Sociologi*. Del 2: *Makt, språk*. Stockholm: Aldus/Bonnier.
- Jacobsen, Michael Hviid (red.) (2010), *The contemporary Goffman*. New York: Routledge.
- Jacoby, Sanford M. (1997), *Modern manors: Welfare capitalism since the New Deal*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- James, William (1925), *Psykologi*. Övers. B. Lange. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- (1950) [1890], *The principles of psychology*. Vol. 2. U.o.: Dover Publications.
- Jameson, Fredric (1976), "On Goffman's *Frame analysis*". *Theory and Society*, 3.
- Jaschik, Scott (2009), "To friend or to reject". *Inside Higher Education*, Apr. 29.
- Jaworski, Gary D. (1997), *Georg Simmel and the American prospect*. Albany: SUNY Press.

- (2000), "Erving Goffman: The reluctant apprentice". *Symbolic Interaction*, 23(3).
- Jenkins, Richard (2004) [1996], *Social identity*. London and New York: Routledge.
- Jezierski, Wojtek (2010), *Total St. Gall: Medieval monastery as a disciplinary institution*. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.
- Johannisson, Karin (2009), *Melankoliska rum: Om ångest, leda och sårbarhet i förfluten tid och nutid*. Stockholm: Bonnier.
- Johnson, Jenell (2010), "The skeleton on the couch: The Eagleton affair, rhetorical disability, and the stigma of mental illness". *Rhetoric Society Quarterly*, 40(5).
- Junker, Buford H. (1960), *Field work: An introduction to the social sciences*. Chicago: University of Chicago Press.
- Jönsson, Lars-Eric, Anders Persson & Kerstin Sahlin (2011), *Institution*. Malmö: Liber.
- Kahn-Hut, Rachel (2009), "Remembering Erving Goffman". I: *The Erving Goffman Archives*, <http://www.unlv.edu/centers/cdclv/ega/index.html> (besökt 2010-02-20).
- Katz, Jack (2007), "Toward a natural history of ethical censorship". *Law & Society Review*, 41 (4).
- Kendon, Adam (red.) (1981a), *Nonverbal communication, interaction, and gesture: Selections from Semiotica*. The Hague: Mouton.
- (1981b), "Introduction: Current issues in the study of 'nonverbal communication'". I: Kendon (1981a).
- Kesey, Ken (1976) [1962] *Gökboet*. Övers. I. Skogsberg. Uppsala: AWE/Geber.
- Kiesler, Sara, Jane Siegel & Timothy W. McGuire (1988), "Social psychological aspects of computer-mediated communication". I: Irene Greif (red.), *Computer-supported cooperative work: A book of readings*. San Mateo: Morgan Kaufmann.
- Kim, Kwang-ki (2003), *Order and agency in modernity: Talcott Parsons, Erving Goffman, and Harold Garfinkel*. Albany: SUNY Press.
- Knotterus, J. David (2011), *Ritual as a missing link: Sociology, structural ritualization theory, and research*. Boulder: Paradigm.
- Kreinath, Jens, Jan Snoek & Michael Stausberg (red.) (2006), *Theorizing rituals: Issues, topics, approaches, concepts*. Leiden: Brill.

- Krisberg, Barry (1972), "Tearoom trade". *Issues in Criminology* (Winter).
- Kuhn, Thomas S. (1979), *De vetenskapliga revolutionernas struktur*. Övers. S. Welin. Lund: Doxa.
- Kuipers, Giseline (2008), "The sociology of humor". I: Victor Raskin (red.), *The primer of humor research*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Kurbjuweit, Dirk (2009), *Angela Merkel: Die Kanzlerin für alle?* München: Carl Hanser Verlag.
- Kusow, Abdi M. (2004), "Contesting stigma: On Goffman's assumptions of normative order". *Symbolic Interaction*, 27 (2).
- Lang, Robert E. m.fl. (2008), *Mountain Megs: America's newest metropolitan places and a federal partnership to help them prosper*. Washington: Brooking Institution.
- Langman, Lauren (1991), "Alienation and everyday life: Goffman meets Marx at the shopping mall". *International Journal of Sociology and Social Policy*, 11 (6/7/8).
- Langman, Lauren & Maureen Ryan (2009), "Capitalism and the carnival character: The escape from reality". *Critical Sociology*, 35 (4).
- Lanzmann, Claude (1986), *Shoah*. Övers. M. Löfgren. Stockholm: Alfabeta.
- Largely, Gale Peter & David Rodney Watson (1972), "The sociology of odors". *American Journal of Sociology*, 77 (6) (May).
- Lefebvre, Henri (2002) [1971], *Everyday life in the modern world*. London: Continuum.
- (2008a) [1947], *Critique of everyday life*. Vol. 1: *Introduction*. London: Verso.
- (2008b) [1961], *Critique of everyday life*. Vol. 2: *Foundations for a sociology of the everyday*. London: Verso.
- (2008c) [1981], *Critique of everyday life*. Vol. 3: *From modernity to modernism (towards a metaphilosophy of daily life)*. London: Verso.
- Lemert, Charles (1997a), *Social things: An introduction to the sociological life*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- (1997b), "Goffman". I: Lemert & Branaman (1997).
- (2003), "Goffman's enigma". I: A. Javier Treviño (red.), *Goffman's legacy*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Lemert, Charles & Ann Branaman (red.) (1997), *The Goffman reader*. Oxford: Blackwell.

- Lemert, Edwin (1997), *The trouble with evil: Social control at the edge of morality*. Albany: SUNY Press.
- Lewenhagen, Jan (2011), "Flertyska fifflare faller". *Dagens Nyheter*, 13 jul.
- Li, Jun (2008), "Ethical challenges in participant observation: A reflection on ethnographic fieldwork". *The Qualitative Report*, 13(1)(Mar.).
- Lidz, Victor (2008), "Remembering Erving Goffman". I: *The Erving Goffman Archives*, <http://www.unlv.edu/centers/cdclv/ega/index.html> (besökt 2010-02-20).
- Lieng, Kristoffer (2009), "Tredje brevet från Moskva". *Ny Tid*, 5 nov., <http://www.nytid.fi/arkiv/artikelnt-684-9928.html> (besökt 2010-02-20).
- Liljestrand, Jens (2011), "Fejkbloggar: Manliga upptåg under den rosa täckmanteln". *Dagens Nyheter*, 15 jun.
- Lindgren, Birgitta (2002a), "Några nyare ord i svenskan". *Språkvård*, 1.
- (2002b), "Mobilblottaren svensk". *Språkvård*, 3.
- Lindgren, Gerd (1992), *Doktorer, systrar och flickor: Om informell makt*. Stockholm: Carlsson.
- (1994), "Fenomenologi i praktiken". I: Bengt Starrin & Per-Gunnar Svensson (red.), *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*. Lund: Studentlitteratur.
- (1999), *Klass, kön och kirurgi: Relationer bland vårdpersonal i organisationsförändringarnas spår*. Malmö: Liber.
- Lindgren, Simon (2007), *Sociologi 2.0: Samhällsteori och samtidskultur*. Malmö: Gleerup.
- Linell, Per & Karin Aronsson (red.) (2002), *Jagen och rösterna: Goffman, Viveka och samtalet*. Linköping: Tema Kommunikation, Linköpings universitet.
- Ling, Rich (2010), "The 'unboothed' phone: Goffman and the use of mobile communication". I: Michael Hviid Jacobsen (red.), *The contemporary Goffman*. New York: Routledge.
- Linton, Ralph (1964) [1936], *The study of man: An introduction*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Lisinski, Stefan (2011), "Över 500 misstänks för grooming". *Dagens Nyheter*, 21 sep.
- Lofland, John (1980), "Early Goffman: Style, structure, substance, soul". I: Jason Ditton (red.), *The view from Goffman*. London & Basingstoke: Macmillan.

- Lofland, Lyn H. (1998), *The public realm: Exploring the city's quintessential social theory*. New York: Aldine de Gruyter.
- Lohr, Steve (2010), "How privacy vanishes online". *The New York Times*, Mar. 16.
- Lowen, Alexander (1971), *The language of the body*. New York: Collier.
- Lundberg, Patrik (2011), "Halv minut Nicholson, trots allt". *Helsingborgs Dagblad*, 13 jun.
- Lundberg Paldán, Eva-Gun (1998), *Kurslitteratur i sociologi vt -98*. Göteborg: Göteborgs universitetsbibliotek.
- Lyman, Stanford M. (1973), "Civilization: Contents, discontents, malcontents". *Contemporary Sociology*, 2.
- Lönegård, Claes (2011), "Propagandaministerns plan". I *Fokus*, www.fokus.se/2011/10/propagandaministernsplan/ (besökt 2011-10-27).
- MacCannell, Dean (1983), "Erving Goffman (1922–1982)". *Semiotica*, 45 (1/2).
- Machiavelli, Niccolò (1987) [1513], *Fursten*. Övers. K. Hybinette. Stockholm: Natur och kultur.
- MacIntyre, Alasdair (1984), *After virtue: A study in moral theory*. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press.
- Maclean, Alair & James Yocom (2000), *Interview with Randall Collins* (Sep. 20), <http://www.ssc.wisc.edu/theory@madison/papers/ivw-Collins.pdf> (besökt 2010-02-20).
- Main, Terri (2006), "Hyperpersonal communication: CMC and the development of intimacy among strangers". Publicerad 16 juni, 2006 här: <http://cyber-talk.blogspot.com/2006/06/hyperpersonal-communication-cmc-and.html> (besökt 2010-02-20).
- Manning, Philip (1991), "Drama as life: The significance of Goffman's changing use of the theatrical metaphor". *Sociological Theory*, 9(1) (Spring).
- (1992), *Erving Goffman and modern sociology*. Cambridge: Polity.
- Manning, P. K. (1993), "Review of *Erving Goffman and Modern Sociology*, by Philip Manning". *Contemporary Sociology*, 22 (4) (Jul.).
- Marshall, Gordon (red.) (1994), *The concise Oxford dictionary of sociology*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Martinson, Harry (1935), *Nässlorna blomma*. Sockholm: Bonniers.

- Marx, Gary T. (1984), "Role models and role distance: A remembrance of Erving Goffman". *Theory and Society*, 13 (5).
- Marx, Karl (1974), *Kapitalet: Kritik av den politiska ekonomin*. Bok 1: *Kapitalets produktionsprocess*. Övers. I. Bohman. Lund: Cavefors.
- Mauss, Marcel (1972) [1925], *Gåvan*. Övers. M. Ahrne. Uppsala: Argos.
- Mazur, Elizabeth & Lauri Kozarian (2010), "Self-presentation and interaction in blogs of adolescents and young emerging adults". *Journal of Adolescent Research*, 25 (1).
- McCracken, Robert D. (1997), *Las Vegas: The great American playground*. Reno: University of Nevada Press.
- McEwan, Ian (2011) [2010], *Hetta*. Övers. M. Ekman. Stockholm: Bromberg.
- Mead, George H. (1976), *Medvetandet, jaget och samhället från socialbetecknistisk ståndpunkt*. Övers. P. Arvidson. Lund: Argos.
- Meltzer, Bernard N. (1968), "Review of *Interaction ritual* by Erving Goffman". *Social Forces*, 47 (1) (Sep.).
- Menand, Louis (2009), "Some frames for Goffman". *Social Psychology Quarterly*, 72 (4).
- Merton, Robert K. (1957), "The role-set: Problems in sociological theory". *The British Journal of Sociology*, 8 (2) (Jun.).
- (1968), *Social theory and social structure*. New York: The Free Press.
- (1995), "The Thomas theorem and the Matthew effect". *Social Forces*, 75 (2) (Dec.).
- Messinger, Sheldon E., Harold Sampson & Robert D. Towne (1974) [1962], "Life as theater: Some notes on the dramaturgical approach to social reality". I: Dennis Brissett & Charles Edgley (red.), *Life as theater: A dramaturgical sourcebook*. Chicago: Aldine.
- Meyrowitz, Joshua (1985), *No sense of place: The impact of electronic media on social behavior*. New York: Oxford University Press.
- Mills, C. Wright (1959), *The sociological imagination*. New York: Oxford University Press.
- Moerman, Michael (1988), *Talking culture: Ethnography and conversation analysis*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Monikander, Katarina (2011), "Jack Nicholson-besök en bluff". *Helsingborgs Dagblad*, 14 jun.
- Morrill, Calvin (2008), "Remembering Erving Goffman". I: *The Erving*

- Goffman Archives*, <http://www.unlv.edu/centers/cdclv/ega/index.html> (besökt 2010-02-20).
- Morris, Desmond (1969), *Den nakna apan*. Övers. G. Barklund. Stockholm: PAN/Norstedt.
- Mouzelis, Nicos P. (1971), "On total institutions". *Sociology*, 5 (1).
- Musil, Robert (1999), *Mannen utan egenskaper*. Del 1–2. Övers. I. Nordwang. Stockholm: Bonnier.
- Myrdahl, Tiffany Muller (2011), "Lesbian visibility and the politics of covering in women's basketball game spaces". *Leisure Studies*, 30 (2) (Apr.).
- Mångfald i högskolan: Reflektioner och förslag om social och etnisk mångfald i högskolan* (2000) (SOU 2000:47). Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Nadis, Fred (2007), "Citizen funt: Surveillance as cold war entertainment". *Film & History: An Interdisciplinary Journal of Film and Television Studies*, 37 (2).
- Naegele, Kaspar D. (1956), Book review of *The presentation of self in everyday life*. *American Sociological Review*, 21 (5) (Oct.).
- Navarro, Joe & Marvin Karlins (2008), *What everybody is saying*. New York: Collins.
- Nierenberg, Gerard & Henry Calero (1980), *How to read a person like a book*. London: Thorsons.
- Nietzsche, Friedrich (2000) [1880], *Samlade skrifter*. Band 3: *Mänskligt, alltförmänskligt: En bok för fria andar*. Övers. L. Bjurman. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Nilson, Gert (1977), *Sociodramer: Rånardramat och Hylands hörna*. Göteborg: Korpen.
- Nilsson, Göran B. (1988), "Roliga historier ur humorteorins historia". I: Bertil Torekull (red.), *Vitsen med humor: "Humor är inget att skämta med"*. Höganäs: Wiken.
- (2010), "Humor". *Nationalencyklopedin*, www.ne.se (besökt 2010-10-12).
- Nippert-Eng, Christena E. (1996), *Home and work: Negotiating boundaries through everyday life*. Chicago: University of Chicago Press.
- Norrby, Catrin & Gisela Håkansson (2010), *Introduktion till sociolingvistik*. Stockholm: Norstedt.
- Oldenburg, Ray (1999), *The great good places*. Cambridge, MA: Da Capo Press.

- Ord för ord: Svenska synonymer och uttryck* (1983). Stockholm: Norstedt.
- Oromaner, Mark (2000) [1980], "Erving Goffman and the academic community". I: Gary Alan Fine & Gregory W.H. Smith (red.), *Erving Goffman*. Vol. 1–4. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage.
- Orrenius, Niklas (2010), "Reinfeldts pressekreterare: Arbetslinjen att torka bajs". *Sydsvenska Dagbladet*, 11 jan.
- Ortega, Felix (1975), "Sociología y hastío en Erving Goffman". *Cuadernos de Realidades Sociales*, 6.
- Otnes, Per (1990), "Metropolis: Goodbye, hello?" *Acta Sociologica*, 33 (1).
- Ottomeyer, Klaus (1978), *Människan under kapitalismen*. Övers. K. Westerståhl & T. Lindén. Göteborg: Röda Bokförlaget.
- Outhwaite, William & Tom Bottomore (red.) (1995), *The Blackwell dictionary of twentieth-century social thought*. Oxford: Blackwell.
- Oxford English dictionary online* (2009), www.oed.com.
- Parsons, Talcott (1937), *The structure of social action: A study in social theory with special reference to a group of recent European writers*. New York: McGraw-Hill.
- (1959), "The school class as a social system: Some of its functions in American society". *Harvard Educational Review*, 29 (4).
- (1964) [1951], *The social system*. New York: The Free Press.
- Patten, Christopher, Ruggero Ceci, Therese Malmström & Klas Rehnberg (2003), *Mobiltelefonerande i trafiken*. Borlänge: Vägverket.
- Persson, Anders (1991), *Maktutövningens interna dynamik: Samspel och motsättningar i skola och lönearbete*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- (1995), "Maktutövning och socialt bedrägeri som motståndsförhållande". *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 98 (2).
- (1996), *Nyfikenhet, kritiskt tänkande och kvalitet: Reflektioner över utvärdering, pedagogisk utveckling och kvalitetsarbete inom universitetsutbildningen*. Lund: Utvärderingsenheten, Lunds universitet.
- (1997), *Politiken i krissamhället: Studier av politikens reella och virtuella verkligheter*. Stockholm: Carlsson.
- (1999), "Metodspråk och tillhörighet: Reflektioner kring individen i vetenskapssamhället". I: Katarina Sjöberg (red.), *Mer än kalla fakta: Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- (2001), "Intimacy among strangers". *Journal of Mundane Behavior*, 2 (3).

- (2003a)[1994], *Skola och makt: Om viljan till kunskap, beroendet av utbildning och tvånget att gå i skola*. Stockholm: Carlsson.
- (red.) (2003b), *Skolkulturer*. Lund: Studentlitteratur.
- (2003c) [2000], *Social kompetens: När individen, de andra och samhället möts*. Lund: Studentlitteratur.
- (2006), "Nöjda som lärare, missnöjda som anställda: Skolexistens mellan mening och missnöje". I: Harry Petersson, Vesa Leppänen, Sandra Jönsson & Joakim Tranquist (red.), *Villkor i arbete med människor: En antologi om human servicearbete*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- (2009), "Samhället som konstant, samhället som variabel: Om olika sätt att rättfärdiga barns och vuxnas lärande". I: Judith Lind, Cecilia Lindgren, Mats Sjöberg & Karin Zetterqvist Nelson (red.), *Historien, barnen och barndomarna: Vad är problemet? En vänbok till Bengt Sandin*. Linköping: Linköpings universitet.
- (2010a), *Front- and backstage in "social media"*. Paper presented at the XVII World Congress of Sociology, Gothenburg July 11–17, 2010, arranged by the International Sociological Association (ISA).
- (2010b), "Klart vi ska slumplyssna!" *Språktidningen*, 5 (okt.).
- Persson, Anders & Ann-Mari Sellerberg (2011a), "Tjuvlyssnande på offentliga platser". I: Katrine Fangen & Ann-Mari Sellerberg (red.), *Många möjliga metoder*. Lund: Studentlitteratur.
- (2011b), "Lytting på offentlig stad". I: Katrine Fangen & Ann-Mari Sellerberg (red.), *Mange ulike metoder*. Oslo: Gyldendal.
- Persson, Anders, Gunnar Andersson & Nilsson Margareta Lindström (2005), "Successful Swedish headmasters in tension fields and alliances". *International Journal of Leadership in Education*, 8(1)(Jan.–Mar.).
- Persson, Max (2010), *När åtskilda sfärer sammanförs: Social grooming och publikåtskillnad på Facebook*. (Opublicerat paper.)
- Pettit, Michael (2011), "The con man as model organism: The methodological roots of Erving Goffman's dramaturgical self". *History of the Human Sciences*, 24 (2).
- Piliavin, Jane Allyn (2009), "Remembering Erving Goffman". I: *The Erving Goffman Archives*, <http://www.unlv.edu/centers/cdclv/ega/index.html> (besökt 2010-02-22).
- Pingdom (2010), <http://royal.pingdom.com/2010/01/22/internet-2009-in-numbers/> (besökt 2010-05-22).

- Posner, Judith (1978), "Erving Goffman: His presentation of self". *Contemporary Sociology*, 8 (1).
- Potter, Stephen (1952), *One-upmanship: Being some account of the activities and teaching of the Lifemanship Correspondence College of the one-upness and gameslifemastery*. London: Hart-Davis.
- (1961), *Övermannaskap: Konsten att sätta sig på experter och andra högfärdsblåsor*. Övers. Å. Runnquist. Stockholm: Bonnier.
- Proceedings of the Twelfth Conference on Public Opinion Research (1957). *The Public Opinion Quarterly*, 21 (3) (Autumn).
- Proposition 2002/03:50, *Etikprövning av forskning*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Psathas, George (1977), "Goffman's image of man". *Humanity & Society*, 1 (1).
- Rabelais, François (1980), *Den store Gargantuas förskräckliga leverne*. Övers. H. Petersen Dyggve. Stockholm: Atlantis.
- (1981), *Pantagruel: De törstigas konung*. Övers. H. Petersen Dyggve. Stockholm: Atlantis.
- Radcliffe-Brown, A. R. (1965) [1952], *Structure and function in primitive society: Essays and addresses*. New York: The Free Press.
- Rapoport, Robert N. (1957), *The presentation of self in everyday life*. By Erving Goffman. *Man*, 57 (Feb.).
- Rappaport, Roy A. (1999), *Ritual and religion in the making of humanity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rettie, Ruth (2009), "Mobile phone communication: Extending Goffman to mediated interaction". *Sociology*, 43 (3).
- Rhinehart, Luke (1973) [1971], *Tärningsspelaren*. Övers. I. Stenmark. Halmstad: Spektra.
- Rhode, Deborah L. (2010), *The beauty bias: The injustice of appearance in life and law*. Oxford: Oxford University Press.
- Ribbing, Magdalena (2000), *Stora etikettboken*. Stockholm: Bokförlaget DN.
- Riesman, David (1950), *The lonely crowd: A study of the changing American character*. New Haven: Yale University Press.
- (1961) [1950], *Den ensamma massan: En studie av den amerikanska karaktären i förvandling*. Övers. U. Herz. Stockholm: Aldus/Bonnier.
- Riggins, Stephen Harold (red.) (1990), *Beyond Goffman: Studies on com-*

- munication, institution, and social interaction*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Ritzer, George (1977) [1975], *Fundamentale perspektiver i sociologien*. Köpenhamn: Fremad.
- (1983), *Sociological theory*. New York: Alfred A. Knopf.
- Rivera Beiras, Iñaki (Coord.) m.fl. (2005), *Política criminal y sistema penal*. Barcelona: Anthropos.
- Rivlin, Gary (2007), "In Las Vegas, too many hotels are never enough". *The New York Times*, Apr. 24.
- Rose, Arnold M. (1962), "A systematic summary of symbolic interaction theory". I: Arnold M. Rose (red.), *Human behavior and social processes: An interactionist approach*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Rothblum, Esther D. (1992), "The stigma of women's weight: Social and economic realities". *Feminism & Psychology*, 2 (1).
- Rowland, Howard (1939), "Segregated communities and mental health". *Mental Health Publication of the American Association for the Advancement of Science*, 9.
- Runeby, Nils (2003), "Los Angeles – västerns metropolis". I: Erland Sellberg (red.), *Den skapande staden: Idéhistoriska miljöer*. Stockholm: Carlsson.
- Sacks, Harvey (1995), *Lectures on conversation: Volumes I & II*. Edited by Gail Jefferson. Oxford: Blackwell.
- Sacks, Oliver (1991) [1973], *Awakenings*. London: Picador.
- Salerno, Roger A. (2007), *Sociology noir*. Jefferson: McFarland.
- Samuelsson, Marie Louise (2011), "JO-beslut: Ansökan om befordran får skrivas på svenska". *Universitetsläraren*, 16.
- Sarfatti-Larson, Magali (2009), "Remembering Erving Goffman". I: *The Erving Goffman Archives*, <http://cdclv.unlv.edu/ega/index.html> (besökt 2011-09-20).
- Sartre, Jean-Paul (1946) [1944], *Flugorna/Inför lyckta dörrar*. Övers. E. Johnson. Stockholm: Bonnier.
- (1976) [1960], *Critique of dialectical reason*. London: NLB.
- (1984) [1943], *Varat och intet*. Övers. R. Matz. Göteborg: Korpen.
- Sassatelli, Roberta (2010), "A serial ethnographer: An interview with Gary Alan Fine". *Qualitative Sociology*, 33 (1).
- Schaffner, Bertram (red.) (1957), *Group processes*. (Transactions of the

- Third Conference, October 7, 8, 9 and 10, 1956, Princeton, N. J.). New York: Josiah Macy, Jr. Foundation.
- Schechner, Richard (2006) [2002], *Performance studies: An introduction*. New York: Routledge.
- Scheff, Thomas J. (1988), "Shame and conformity: The deference-emotion system". *American Sociological Review*, 53 (3) (Jun.).
- (1995), "Shame and related emotions: An overview". *American Behavioral Scientist*, 38 (8) (Aug.).
- (2005), "The structure of context: Deciphering *Frame analysis*". *Sociological Theory*, 23 (4).
- (2006), *Goffman unbound: A new paradigm for social science*. Boulder & London: Paradigm.
- Scheff, Thomas J. & Suzanne M. Retzinger (2000), "Shame as the master emotion of everyday life". *Journal of Mundane Behavior*, 1 (3).
- Schegloff, Emanuel A. (1995), "Introduction". I: Harvey Sacks (1995), *Lectures on conversation: Volumes I & II*. Edited by Gail Jefferson. Oxford: Blackwell.
- Schudson, Michael (1993) [1984], *Advertising: The uneasy persuasion*. London: Routledge.
- Schwalbe, Michael L. (1993), "Goffman against postmodernism: Emotion and the reality of the self". *Symbolic Interaction*, 16 (4).
- Schütz, Alfred (2002), *Den sociala världens fenomenologi*. Övers. S. Andersson & J. Retzlaff. Göteborg: Daidalos.
- Scott, Joan W. (1991), "The evidence of experience". *Critical Inquiry*, 17 (4) (Summer).
- Scott, John & Gordon Marshall (red.) (2005), *Oxford dictionary of sociology*. Oxford: Oxford University Press.
- (2009), *A dictionary of sociology: Oxford reference online*. Oxford: Oxford University Press.
- Scull, Andrew (2004), "The insanity of place". *History of Psychiatri*, 15 (4).
- Searle, John R. (1999), *Konstruktionen av den sociala verkligheten*. Övers. S. Ahlin. Göteborg: Daidalos.
- Segre, Gino (2010), "Remembering Erving Goffman". I: *The Erving Goffman Archives*, <http://www.unlv.edu/centers/cdclv/ega/index.html> (besökt 2010-04-04).

- Seligman, Adam B. m.fl. (2008), *Ritual and its consequences*. Oxford: Oxford University Press.
- Sem-Sandberg, Steve (2011), "Även de onämnbare fasorna måste namnges". *Dagens Nyheter*, 27 jan.
- Sen, Amartya (2006), *Identitet och våld: Illusionen om ödet*. Övers. A. Sörmark. Göteborg: Daidalos.
- Sennett, Richard (1999), *När karaktären krackelerar*. Övers. M. Öjerskog. Stockholm: Atlas.
- (2003), *Respect: The formation of character in a world of inequality*. London: Allen Lane.
- Shalin, Dmitri N. (2010), "Erving Goffman as a pioneer in self-ethnography? The 'Insanity of place' revisited". http://www.unlv.edu/centers/cdclv/ega/articles/ds_insanity.html (besökt 2011-01-15).
- Sharrock, Wes (1999), "The omnipotence of the actor". I: Greg Smith (red.), *Goffman and social organization: Studies in a sociological legacy*. London & New York: Routledge.
- Shiloh, Ailon (1971), "Sanctuary or prison: Responses to life in a mental hospital". I: Samuel E. Wallace (red.), *Total institutions*. New Brunswick: Transaction.
- Shils, Edward (1982) [1959], "Social inquiry and the autonomy of the individual". I: Martin Bulmer (red.), *Social research ethics: An examination of the merits of covert participant observation*. London: Macmillan.
- Shweder, Richard A. (2006), "Protecting human subjects and preserving academic freedom: Prospects at the University of Chicago". *American Ethnologist*, 33 (4).
- Simmel, Georg (1906), "The sociology of secrecy and of secret societies". *American Journal of Sociology*, 11 (4) (Jan.).
- (1970) [1908], *Kamp!* Övers. B. Lennartsson & A. Zug. Uppsala: Argos.
- (1971), *On individuality and social forms: Selected writings*. Chicago: University of Chicago Press.
- Simpson, Barbara & Brigid Carroll (2008), "Re-viewing 'role' in processes of identity construction". *Organization*, 15 (1).
- Sinclair, Upton (1950) [1906], *Vildmarken. Chicagoroman*. Stockholm: Folket i bild.
- Sjöberg, Katarina (red.) (1999), *Mer än kalla fakta: Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.

- Smith, Dorothy E. (1987), *The everyday world as problematic: A feminist sociology*. Boston: Northeastern University Press.
- (1996), "Telling the truth after postmodernism". *Symbolic Interaction*, 19 (3).
- (2002), "Institutional ethnography". I: Tim May (red.), *Qualitative research in action*. London: Sage.
- (2005), *Institutional ethnography: A sociology for people*. Lanham: Alta-mira Press.
- Smith, Gregory (Greg) W. H. (1989), "Snapshots 'sub specie aeternitatis': Simmel, Goffman and formal sociology". *Human Studies*, 12 (1–2).
- (1996), "Gender advertisements revisited: A visual sociological classic". *Electronic Journal of Sociology*, 2 (1).
- (red.) (1999), *Goffman and social organization: Studies in a sociological legacy*. London & New York: Routledge.
- (2006), *Erving Goffman*. London and New York: Routledge.
- Smith, Gregory W. H. & Frances Chaput Waksler (1989), "The published works of Erving Goffman". *Human Studies*, 12 (1–2).
- Snoek, Jan A. M. (2006), "Defining 'rituals'". I: Jens Kreinath, Jan Snoek & Michael Stausberg (red.), *Theorizing rituals: Issues, topics, approaches, concepts*. Leiden: Brill.
- SOU 2010:16, *Sverige för nyanlända*. Stockholm: Fritzes.
- Stark, Rodney (2008), "Remembering Erving Goffman". I: *The Erving Goffman Archives*, <http://www.unlv.edu/centers/cdclv/ega/index.html> (besökt 2010-02-20).
- Stearns, Peter N. (1994), *American cool: Constructing a twentieth-century emotional style*. New York: New York University Press.
- Stone, Gregory P. (1957), *The presentation of self in everyday life*. By Erving Goffman. *The American Journal of Sociology*, 63 (1) (Jul.).
- Strauss, Anselm L. (1959), *Mirrors & masks: The search for identity*. New Brunswick: Transaction.
- Suddath, Claire (2009), "25 things I didn't want to know about you". *Time*, Feb. 5.
- Suibhne, Seamus Mac (2011), "Editorial: Erving Goffman's *Asylums* 50 years on". *The British Journal of Psychiatry*, 198.
- Sunesson, Sune (2003), "Socialt arbete – en bakgrund till ett forsknings-

- ämne". I: Brita Bergseth (red.), *Socialt arbete: En nationell genomlysning av ämnet*. Stockholm: Högskoleverket.
- Swahn, Jan-Öjvind (2011), "Karneval". *Nationalencyklopedin*, www.ne.se (besökt 2011-07-24).
- Swartz, Richard (2010), "Ombytta roller". *Dagens Nyheter*, 11 dec.
- Swidler, Ann (2010), "Remembering Erving Goffman". I: *The Erving Goffman Archives*, <http://www.unlv.edu/centers/cdclv/ega/index.html> (besökt 2010-09-15).
- Tannen, Deborah (2009), "Framing and face: The relevance of *The presentation of self* to linguistic discourse analysis". *Social Psychology Quarterly*, 72 (4).
- Tengvald, Karin (1988), "Samhället och folkhälsan". I: Ulf Himmelstrand & Göran Svensson (red.), *Sverige – vardag och struktur: Sociologer beskriver det svenska samhället*. Stockholm: Norstedt.
- The Abolitionist* (1971), 1 (1).
- The Abolitionist* (1979), 9 (1).
- The Globe and Mail* (2008), "Seinfeld's marble rye lady honoured", 6 Sept.
- The Huffington Post* (2010), http://www.huffingtonpost.com/2010/04/14/twitter-user-statistics-r_n_537992.html, 30 April (besökt 2010-05-22).
- Thomas, William I. (1923), *The unadjusted girl: With cases and a standpoint for behavior analysis*. Boston: Little Brown and Company.
- Thomas, William I. & Dorothy Swaine Thomas (1928), *The child in America: Behavior problems and programs*. New York: Knopf.
- Thompson, Hunter S. (2009) [1971], *Skräck och avsky i Las Vegas: En vild tripp till hjärtat av The American dream*. Övers. E. Heckscher. Stockholm: Pocketförlaget.
- Thomson, Judith Jarvis m.fl. (2006), *Research on human subjects: Academic freedom and the Institutional Review Board*. Washington: American Association of University Professors. <http://www.aaup.org/AAUP/comm/rep/A/humansubs.htm> (besökt 2010-02-19).
- Tidholm, PO (2010), "Musiken triumferar med Plant i centrum". *Dagens Nyheter*, 16 okt.
- Time* (1969), "Exploring a shadow world", 10 Jan.
- Tiryakian, Edward A. (1968), "Review of *Interaction ritual* by Erving Goffman". *American Sociological Review*, 33 (3) (Jun.).

- Tomasi, Luigi (red.) (1998), *The tradition of the Chicago school of sociology*. Aldershot: Ashgate.
- Treviño, A. Javier (red.) (2003a), *Goffman's legacy*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- (2003b), "Introduction: Erving Goffman and the interaction order". I: A. Javier Treviño (red.), *Goffman's legacy*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Tseëlon, Efrat (1992), "Is the presented self sincere? Goffman, impression management and the postmodern self". *Theory, Culture & Society*, 9(2).
- (1998), *Kvinnan och maskerna*. Övers. B. Nilsson. Lund: Studentlitteratur.
- Tufekci, Zeynep (2008a), "Can you see me now? Audience and disclosure regulation in online social network sites". *Bulletin of Science, Technology & Society*, 28 (1) (Feb.).
- (2008b), "Grooming, gossip, Facebook and Myspace". *Information, Communication & Society*, 11 (4) (June).
- Tuğal, Cihan (2009), "Transforming everyday life: Islamism and social movement theory". *Theory and Society*, 38 (5).
- Turner, Bryan S. (red.) (2006), *The Cambridge dictionary of sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Turner, Jonathan H. (2002), *Face to face: Toward a sociological theory of interpersonal behavior*. Stanford: Stanford University Press.
- Turner, Ralph H. (1956), "Role-taking, role standpoint, and reference-group behavior". *The American Journal of Sociology*, 61 (4) (Jan.).
- Turner, Victor (1987), *The anthropology of performance*. New York: PAJ Publications.
- U.S. Department of labor, Office of policy planning and research (1965), *The negro family: The case for national action*. (The Moynihan Report.) Washington: U.S. Department of Labor.
- Urbánek, Eduard (1969), "Roles, masks and characters: A contribution to Marx's idea of the social role". I: Peter L. Berger (red.), *Marxism and sociology: Views from Eastern Europe*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Wacquant, Loïc (2002), "Scrutinizing the street: Poverty, morality, and the pitfalls of urban ethnography". *The American Journal of Sociology*, 107 (6) (May).
- Wagner, Brooke (2011), *What happens in Vegas? The symbolic use of sex and*

- identity in the marketing of Las Vegas*. Paper presenterat på 2011 Couch-Stone Symposium, Las Vegas 31/3–3/4 2011.
- Wallace, Patricia (1999), *The psychology of the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wallraff, Günter (2010), *Rapport från vår sköna nya värld: 8 reportage*. Övers. K. G. Fredriksson. Stockholm: Norstedt.
- Walther, Joseph B. (1996), "Computer-mediated communication: Impersonal, interpersonal, and hyperpersonal interaction". *Communication Research*, 23 (1) (Feb.).
- VanHoof, Jan (1962), "Facial expressions in higher primates". *Symp. Zool. Soc. Lond.*, 8.
- Van House, Nancy A. (2009), "Collocated photo sharing, story-telling, and the performance of self". *International Journal of Human-Computer Studies*, 67.
- Wander, Philip (2002), "Introduction". I: Henri Lefebvre (2002) [1971], *Everyday life in the modern world*. London: Continuum.
- Watzlawick, Paul, Janet Beavin Bavelas & Don D. Jackson (2011) [1967], *Pragmatics of human communication: A study of interactional patterns, pathologies, and paradoxes*. New York: Norton.
- Webb, Eugene J. m.fl. (2000) [1965], *Unobtrusive measures*. London: Sage.
- Veblen, Thorstein Bunde (1986) [1899], *Den arbetsfria klassen*. Övers. R. Heckscher. Göteborg: Vinga Press.
- Wedel, Janet M. (1978), "Ladies, we've been framed! Observations on Erving Goffman's 'The arrangement between the sexes'". *Theory and Society*, 5 (1) (Jan.).
- Weick, Karl E. (1995), *Sensemaking in organizations*. Thousand Oaks: Sage.
- Weigert, Andrew J. (1981), *Sociology of everyday life*. New York: Longman.
- Weigert, Andrew J., J. Smith Teitge & Dennis W. Teitge (1990) [1986], *Society and identity: Toward a sociological psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weitzman, Lenore J. m.fl. (1972), "Sex-role socialization in picture books for preschool children". *The American Journal of Sociology*, 77 (6) (May).
- Venturi, Robert, Denise Scott Brown & Steven Izenour (1972), *Learning from Las Vegas*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Verhoeven, Jef C. (1993), "An interview with Erving Goffman, 1980". *Research on Language and Social Interaction*, 26 (3).

- West, Candace (1996), "Goffman in feminist perspective". *Sociological Perspectives*, 39 (3).
- West, Peter (2009), "Turn off that phone! The real scourge of public transport". *WAtoday.com.au*, Feb.5.
- Westerlund, Michael (2010), *Självmod och Internet: Kommunikation om ett livsfarligt ämne*. Stockholm: JMK, Stockholms universitet.
- Westlake, E.J. (2008), "Friend me if you Facebook". *The Drama Review*, 52 (4) (Winter).
- Viégas, Fernanda B. (2006), "Bloggers' expectations of privacy and accountability: An initial study". *Journal of Computer-Mediated Communication*, 10(3).
- Wiemann, John M. & Randall P. Harrison (1983), "Introduction: Non-language aspects of social interaction". I: John M. Wiemann & Randall P. Harrison (red.), *Nonverbal interaction*. Beverly Hills: Sage.
- Williams, Robin (1983), "Sociological tropes: A tribute to Erving Goffman". *Theory, Culture & Society*, 2 (1).
- (1988), "Understanding Goffman's methods". I: Paul Drew & Anthony Wootton (red.), *Erving Goffman: Exploring the interaction order*. Cambridge: Polity.
- Williams, Simon Johnson (1986), "Appraising Goffman". *The British Journal of Sociology*, 37 (3) (Sep.).
- Winkin, Yves (1990), "Goffman et les femmes". *Actes de la recherche en sciences sociales*, 83 (juin).
- (1999), "Erving Goffman: What is a life? The uneasy making of an intellectual biography". I: Greg Smith (red.), *Goffman and social organization: Studies in a sociological legacy*. London & New York: Routledge.
- (2000), "Baltasound as the symbolic capital of social interaction". I: Gary Alan Fine & Gregory W.H. Smith (red.), *Erving Goffman*. Vol. 1–4. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage.
- (2010), "Goffman's greenings". I: Michael Hviid Jacobsen (red.), *The contemporary Goffman*. New York: Routledge.
- Wiseman, Jacqueline P. (1970), *Stations of the lost: The treatment of skid row alcoholics*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Wolfe, Tom (2009), *The kandy-kolored tangerine-flake streamline baby*. New York: Picador.

- Worth, Sol (1976), "Editor's introduction to Goffman's *Gender advertisements*". *Studies in the Anthropology of Visual Communication*, 3 (2) (Fall).
- Wrong, Dennis H. (1961), "The oversocialized conception of man in modern sociology". *American Sociological Review*, 26 (2).
- Zappa, Frank (1968), *We're only in it for the money*. Verve Records.
- Zerubavel, Eviatar (1981), *Hidden rhythms: Schedules and calendars in social life*. Chicago: University of Chicago Press.
- (2008), "Remembering Erving Goffman". I: *The Erving Goffman Archives*, <http://www.unlv.edu/centers/cdclv/ega/index.html> (besökt 2010-02-20).
- Zijderveld, Anton C. (1983), "Trend report: The sociology of humour and laughter". *Current Sociology*, 31.
- Zlotnik, Gideon (1999), *Stackars barn: Den psykologiska minimiåldern: Den dagliga hjärntvätten*. Övers. O. Zachrisson. Lund: Tiedlund.
- Zurcher, Jr., Louis A. (1965), "The sailor aboard ship: A study of role behavior in a total institution". *Social Forces*, 43 (3) (Mar.).
- Åkerström, Malin (1983), "Efterskrift". I: Erving Goffman, *Totala institutioner: Fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor*. Övers. G. Fredriksson. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Åman, Johannes (2009), "DDR lärde Merkel att vakta sin tunga". *Dagens Nyheter*, 31 dec.
- Østerberg, Dag (1978), *Sociologins nyckelbegrepp och deras ursprung*. Övers. B. Forsén. Göteborg: Korpen.
- Östros, Thomas (2010), "Tondöva bankdirektörers bonus bör kunna förbjudas". *Dagens Nyheter*, DN Debatt, 29 jan.

Goffmans fullständiga bibliografi

Uppgifterna om Goffmans publikationer bygger på en bibliografi framtagen av Smith och Waksler (1989), vilken har kommit att betraktas som den officiella Goffmanbibliografin. Smiths och Wakslers bibliografi saknar dock en av Goffmans recensioner, vilken är tillagd nedan (publikation nr 7). Nedanstående bibliografi innehåller därför 48 originalpublikationer av Goffman. Vidare innehåller Smiths och Wakslers bibliografi en del (men långt ifrån alla) återpubliceringar av Goffmans texter, vilka här tagits bort.

Det kan vara värt att nämna att det finns ytterligare en bok av Goffman, vilken gavs ut 1969 under titeln *Where the action is* (London: Allen Lane, The Penguin Press), men då den består av tre återpublicerade essäer och inte något nytt har jag inte tagit med den i nedanstående förteckning.

Goffmans texter

1. Goffman, Erving M. (1949), *Some characteristics of response to depicted experience*. (Unpublished Master dissertation.) Chicago: Department of Sociology, University of Chicago.²
2. Goffman, Erving (1951), "Symbols of class status". *The British Journal of Sociology*, 2 (4) (Dec.), s. 294–304.
3. Goffman, Erving (1952), "On cooling the mark out: Some aspects of adaptation to failure". *Psychiatry*, 15 (4), s. 451–463.
4. Goffman, Erving (1953), *Communication conduct in an island community*. (Unpublished PhD dissertation.) Chicago: Department of Sociology, University of Chicago.
5. Goffman, Erving (1953), *The service station dealer: The man and his work*. (Prepared for The American Petroleum Institute.) Chicago: Social Research, Inc.³

2 Detta är enda gången som Goffman använder initialen M. i sitt författarnamn. Hans fullständiga namn var Erving Manual Goffman.

3 Denna text har sedan åtminstone slutet av 1990-talet inte varit offentligt tillgänglig. Lunds universitetsbibliotek gjorde på min anmodan en förfrågan den 22 juni 1999 till The American Petroleum Institute, som rapporten skrevs på uppdrag av, men utan att få svar. Tio år senare, den 17 mars 2009, svarade en bibliotekarie på samma bibliotek att han inte hittat ett spår av den på "något bibliotek i världen". Jag bestämde mig då för att försöka få tag på den via välkända Goffmanexperter, av vilka några refererar till den i sina texter. Professor Greg Smith, University of Salford i England, hade tillgång till ett exemplar av rapporten. Professor Dmitri Shalin, som byggt upp ett Internetbaserat Goffmanarkiv vid University of Nevada i Las Vegas, USA, hade inte tillgång till rapporten. Inte heller professor Gary Alan Fine vid Northwestern University i USA, som dock hänvisade mig till den sociologiska institutionen vid University of Chicago, som "måste ha rapporten", enligt Fine. Institutionens ledning besvarade dock inte mitt mejl. Professor Philip Manning, vid Cleveland State University i USA, delade generöst med sig av sitt exemplar genom att kopiera det och skicka till mig via vanlig post. Vi kom sedan överens om att jag skulle skanna kopian och göra den tillgänglig i Goffmanarkivet, där rapporten finns sedan oktober 2010: http://www.unlv.edu/centers/cdclv/ega/documents/eg_station_53.pdf. Kopian är i mycket dåligt skick men går att läsa med viss ansträngning.

6. Goffman, Erving (1955), "On face-work: An analysis of ritual elements in social interaction". *Psychiatry*, 18 (3) (Aug.), s. 213–231.
7. Goffman, Erving (1955), "Review of *Children's humor: A psychological analysis* by Martha Wolfenstein 1954". *The American Journal of Sociology*, 61 (3) (Nov.), s. 283–284.
8. Goffman, Erving (1955), "Review of *Tobatí: Paraguayan Town* by Elman R. Service & Helen S. Service 1954". *The American Journal of Sociology*, 61 (2) (Sep.), s. 186–187.
9. Goffman, Erving (1956), *The presentation of self in everyday life*. (Monograph No. 2). Edinburgh: University of Edinburgh, Social Sciences Research Centre.
10. Goffman, Erving (1956), "The nature of deference and demeanor". *American Anthropologist*, 58 (3) (Jun.), s. 473–502.
11. Goffman, Erving (1956), "Embarrassment and social organization". *The American Journal of Sociology*, 62 (3) (Nov.), s. 264–271.
12. Goffman, Erving (1957), "Review of *Human problems of a state mental hospital* by Ivan Belknap 1956". *Administrative Science Quarterly*, 2 (1) (Jun.), s. 120–121.
13. Goffman, Erving (1957), "Review of *Other people's money* by Donald R. Cressey 1953". *Psychiatry*, 20 (3), s. 321–326.
14. Goffman, Erving (1957), "A sociologist's view (On some convergences of sociology and psychiatry)". *Psychiatry*, 20 (3), s. 201–203.
15. Goffman, Erving (1957), "Interpersonal persuasion". I: Bertram Schaffner (red.), *Group processes*. (Transactions of the Third Conference, October 7, 8, 9 and 10, 1956, Princeton, N. J.) New York: Josiah Macy, Jr. Foundation.
16. Goffman, Erving (1957), "Alienation from interaction". *Human Relations*, 10 (1), s. 47–59.
17. Goffman, Erving (1957), "The patient as a 'normal deviant': Problems of stigma and isolation" (s. 507–510 i Milton Greenblatt & Theodore Lidz, "Some dimensions of the problem"). I: Milton Greenblatt, Daniel J. Levinson & Richard H. Williams (red.), *The patient and the mental hospital*. Glencoe, IL: The Free Press.

18. Goffman, Erving (1958), "Characteristics of total institutions". I: *Symposium on preventive and social psychiatry*, 1958. Washington, D.C.: Walter Reed Army Institute of Research.
19. Goffman, Erving (1959), *The presentation of self in everyday life*. New York: Anchor Books.
20. Goffman, Erving (1959), "The moral career of the mental patient". *Psychiatry*, 22 (2), s. 123–142.
21. Goffman, Erving (1961), *Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Garden City, NY: Anchor Books, Doubleday & Co.
22. Goffman, Erving (1961), *Encounters: Two studies in the sociology of interaction*. Indianapolis: The Bobbs-Merrill Company, Inc.
23. Goffman, Erving (1961), "On the characteristics of total institutions: The inmate world" I: Donald R. Cressey (red.), *The prison: Studies in institutional organization and change*. New York: Holt, Rineheart and Winston, Inc.
24. Goffman, Erving (1961), "On the characteristics of total institutions: Staff-inmate relations". I: Donald R. Cressey (red.), *The prison: Studies in institutional organization and change*. New York: Holt, Rineheart and Winston, Inc.
25. Goffman, Erving (1963), *Behavior in public places: Notes on the social organization of gatherings*. New York: The Free Press.
26. Goffman, Erving (1963), *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
27. Goffman, Erving (1964), "Mental symptoms and public order". I: David McK. Rioch & Edwin A. Weinstein (red.), *Disorders of communication*. (Proceedings of the Association, December 7 and 8, 1962, New York.). Baltimore: The Williams & Wilkins Company.
28. Goffman, Erving (1964), "The neglected situation". *American Anthropologist*, 66 (6) (Dec.), s. 133–136.
29. Goffman, Erving (1966), "Communication and enforcement systems". I: Kathleen Archibald (red.), *Strategic interaction and conflict*:

Original papers and discussion. Berkeley: Institute of International Studies, University of California.

30. Goffman, Erving (1967), *Interaction ritual: Essays on face-to-face behavior*. New York: Anchor Books.
31. Goffman, Erving (1969), *Strategic interaction*. Philadelphia: University of Pennsylvania.
32. Goffman, Erving (1969), "The insanity of place". *Psychiatry*, 32 (4) (Nov.), s. 357–388.
33. Goffman, Erving (1971), *Relations in public: Microstudies of the public order*. New York: Basic Books.
34. Goffman, Erving (1974), *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. New York: Harper and Row.
35. Goffman, Erving (1976), "Gender advertisements". *Studies in the Anthropology of Visual Communication*, 3 (2) (Fall), s. 65–154.
36. Goffman, Erving (1976), "Replies and responses". *Language and Society*, 5 (3) (Dec.), s. 257–313.
37. Goffman, Erving (1977), "Genderisms". *Psychology Today* (Aug.), s. 60–63.
38. Goffman, Erving (1977), "The arrangement between the sexes". *Theory and Society*, 4 (3), s. 301–332.
39. Goffman, Erving (1978), "Response cries". *Language*, 54 (4) (Dec.), s. 787–815.
40. Goffman, Erving (1979), *Gender advertisements*. New York: Harper & Row.
41. Goffman, Erving (1979), "Footing". *Semiotica*, 25 (1/2), s. 1–29.
42. Goffman, Erving (1981), *Forms of talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
43. Goffman, Erving (1981), "A reply to Denzin and Keller". *Contemporary Sociology*, 10 (1), s. 60–68.
44. Goffman, Erving (1981), "Program committee encourages papers on range of methodologies". *ASA Footnotes*, 9 (6) (Aug.), s. 4.

45. Goffman, Erving (1983), "The interaction order". *American Sociological Review*, 48 (1), s. 1–17.
46. Goffman, Erving (1983), "Felicity's condition". *American Journal of Sociology*, 89 (1) (Jul.), s. 1–53.
47. Goffman, Erving (1983), "Microsociologie et histoire". I: Philippe Fritsch (red.), *Le sens de l'ordinaire*. Paris: Editions du Centre National de la Recherche Scientifique.⁴
48. Goffman, Erving (1989), "On fieldwork". (Transcribed and edited by Lyn H. Lofland.) *Journal of Contemporary Ethnography*, 18 (2) (Jul.), s. 123–132.

4 Texten är en redigerad utskrift av ett anförande som Goffman höll på konferensen "Quotidienneté et Historicité", som anordnades vid l'Université Lyon II den 13–14 maj 1982, och som simultantolkades vid konferensen. På grund av sin död kunde Goffman inte redigera texten och den gavs ut postumt som en hyllning till honom.

Register

- absorberad kommunikatör 251, 252, 253, 254, 258
action 346, 352, 380, 381, 382, 383, 384, 390
AGIL-schema 48
Ahmad al-Hussein, Lubna 140
Ahrne, Göran 33, 228, 237, 238, 239
aktning. *Se* respekt
aktör kontra struktur 220, 221, 222
alarmed 305
Alexander, George 208, 231
Alexander, Jeffrey 18, 24
allmän plats 276
Ambjörnsson, Ronny 41
analys 180
Anderson, Elijah 39
Anderson, Nels 37
Andersson, Gunnar 392
Andersson, Oscar 37
anpassning 95, 169, 170, 372
ansikte mot ansikte-interaktion 247, 260, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 369, 370
ansiktsarbete 55, 56, 73, 261
anständighetsindex 109, 110
anständighetsnormer 103, 107, 112, 270
antipsykiatri 208, 231
antropologi 176, 178
Appiah, Kwame Anthony 126, 127
arbetsliv 245
Aronsson, Karin 314
artighet 155
Asplund, Johan 24, 32, 89, 92, 93, 237, 252
asylum 292
Austin, John 98
automatism 75
avstånd 111
Bachtin, Michail 89, 93, 94, 95
back-channel cue 266
bakre region. *Se* region
Barnes, Susan 257
barrier of perception 304
Bateson, Gregory 28, 178, 232, 294, 313, 350
Battershill, Charles 27
Baudrillard, Jean 379
Bauman, Zygmunt 23, 124, 125, 126
Bay, Frances 203
Beach, Dennis 392
Becker, Howard 39, 176, 177, 206, 345, 349, 350, 358
Beck, Ulrich 374
bedrägeri 70, 237, 297, 311, 345
begreppsbildning 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353
begreppslig elasticitet 351, 352, 353
Bennett, Alan 198, 199
beredskap 158
Berger, Bennett 197, 212, 231
Berger, Peter 30, 31, 32, 288, 355
Berman, Marshall 207
berusning 378
Billig, Michael 107, 159

- Birdwhistell, Ray 232
Birrell, Susan 23, 24
Blau, Peter 38
blogg 255, 256, 257, 258, 271
Blumer, Herbert 25, 38, 83, 173, 176, 206, 218
Bocock, Robert 50
body gloss 267
body idiom 267
de Bono, Edward 94
bostad 243, 244, 245
Bott-Spillius, Elizabeth 192, 193, 196
Bourdieu, Pierre 23, 186, 191, 295
Bowker, Geoffrey 43
bracketing 293, 386, 387
Brents, Barbara G. 385, 386, 390
Brosius, Christiane 49
Bulmer, Martin 38, 331
Burgess, Ernest W. 38
Burke, Kenneth 97, 347
Burke, Peter 52, 97
Burns, Tom 24, 28, 176, 177, 178
Butler, Judith 98, 99, 100, 101, 102
- Campbell, Marie 190
Castells, Manuel 87, 126, 258
Caute, David 374
Cavan, Sherri 180, 181, 195, 200, 203, 393
ceremoni 50, 51, 63
ceremoniella regler 151, 152
Charon, Joel 83
Chicagoskolan 37, 38, 39, 40, 176, 177
Chriss, James 24
Cicourel, Aaron 194
citationstecken 293
civil inattention 154
Collins, Randall 24, 26, 176, 181, 189, 207, 210, 211, 216, 217, 218, 226, 316, 357
conversational interaction 145
cooler 345
co-presence 312
Couch, Carl J. 179
Czarniawska, Barbara 295
- Dahrendorf, Ralf 82
Dalsgaard, Steffen 129
Daniels, Arlene 193, 198, 354
Dawe, Alan 215
Davies, Karen 34
Davis, Murray 27, 310
definition av situationen.
 Se situationsdefinition
delad verklighetsuppfattning 308, 309, 310, 311, 312
deltagande observation 37, 178
dold 325, 329, 330, 331, 333, 334, 335, 336, 337, 374
deltagare som observatör 329, 337, 338, 339, 340, 341, 342
Denzin, Norman 188, 189, 218, 233, 357, 358, 372
Deutscher, Irwin 324, 329
dialektik 33, 37, 305, 317, 372
Diski, Jenny 188, 227
diskreditabel/diskrediterad person 134
diskriminering 140
diskurs 97, 101
diskursanalys 320
dold deltagandeobservation.
 Se deltagande observation
dold outsider 331
double bind 294
Douglas, Jack D. 32, 323
doxa 295
dramaturgi 46, 47, 79, 96, 97, 102, 103, 105, 106, 107, 188

- dramaturgisk disciplin 66, 106, 253
 dramaturgisk försiktighet 106
 dramaturgisk lojalitet 106
 Dunbar, Robin 272
 Durkheim, Émile 23, 24, 26, 28, 48, 49,
 53, 55, 57, 59, 60, 61, 62, 147, 148, 176,
 217, 220, 285, 310, 354, 368
 dynamik 74, 81, 303, 313, 314, 317, 318,
 353, 367
 död 56, 57
- Eibl-Eibesfeldt, Irenäus 27, 51
 Ekelöf, Gunnar 135
 Ekman, Kerstin 72, 114
 Ekman, Paul 15, 16, 266, 284
 Ellsberg, Daniel 195
emoticon 268
 emotionellt engagemang 308
 Endre, Lena 92
 Enfield, N. J. 50
 engagemang 308
 engagemangsskydd 304
 engagemangssköld 285
 Engdahl, Emma 95, 393
 Engeström, Yrjö 72
 epistemologisk realism 356
 erfarenhetsevidens 37
 erfarenhetsorganisering 288, 295, 303,
 304, 305, 306, 307, 308
 Erikson, Erik H. 124, 127
 Eriksson, Björn 237, 239, 281, 282, 283,
 284, 285, 286
 Erwin, Robert 192, 197, 203
 essens 98, 100
 essentialism 100
 Esseveld, Johanna 392
 etik 107, 150
 etikett 107, 150, 151, 158, 159, 248, 322
 etikprövning 334, 335, 336
- etiska koder 57
 etnografi 34, 37, 39, 178
 etnometodologi 26
 etologi 27, 28, 61, 62, 178, 292
 Etzioni, Amitai 165
expression 103, 104
 expressivitet 64, 85, 86, 99, 103, 114
 och funktion 90, 98, 253
 och reaktion 211
 expressivt läckage 66, 247
 externalisering 267
 Eyerman, Ron 106
- f2f. Se ansikte mot ansikte-interaktion
fabrication 296, 297
 Facebook 129, 255, 257, 258, 272, 273,
 274
facerape 273
 Fallers, Lloyd 179
 Fast, Julius 267
 fenomenologisk sociologi 26
 Findlay, John M. 388
 Fine, Gary Allan 27, 38, 39, 174, 175,
 176, 181, 205, 312, 329
 Firth, Raymond 50, 56, 60
 Fleck, Ludwik 215, 222
 Flickr 273
flood out 262, 378
 fokuserad interaktion 14, 15, 367
 fokuserad/ofokuserad interaktion
 280, 281, 283, 284, 285, 286
footing 316
 forskningsetik 330, 331, 333, 334, 335,
 336, 337
 forskningsstil, Goffmans 353, 354, 355,
 356, 357, 358, 359
 fotografi 298
 Foucault, Michel 352, 355, 358
 Fox, Renée C. 185, 186

- frame* 288, 289, 290, 367, 368
 interaktiv aspekt 308, 309, 310, 311, 312
 kognitiv aspekt 303, 304, 305, 306, 307, 308
 situationell aspekt 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318
 som fenomen 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303
frame analysis 295
framing capabilities 263
 Freud, Sigmund 53, 176, 198
 Fridjónsdóttir, Katrin 237, 393
 främre region. *Se* region
 fullständig deltagare 329
 fullständig observatör 329, 337, 338, 339, 340, 341, 342
 fundamental dialektik 305, 317, 372
 funktionalism 24
 funktionalistisk teori 80, 82
 funktion och expressivitet 90, 98, 253
 funktionsroll 84, 85
 Funt, Allen 374
 förgivetttagande 45
 förlägenhet 147
 förpliktelser 149
 förväntningar 149
 förändringssignal 263, 264

 Gahrton, Per 331
 Galliher, John 39, 332, 333, 334
 Gamson, William 195, 198, 199
 Gardner, Carol Brooks 190, 200
 Garfinkel, Harold 26, 32, 208
 Geertz, Clifford 25, 68, 186
 Gehlen, Arnold 30
genderism 102
 generaliserade andre, den 278, 279

 genus 99, 100, 101, 102, 139, 189, 190, 226
 Gergen, Kenneth 191
 Gesser, Bengt 393
 Giddens, Anthony 23, 42, 125, 126, 176, 182, 216, 223, 238
go about 305
 goffmanesque 187
 Goffmans verk
 "Alienation from interaction" 225
 "A reply to Denzin and Keller" 218, 225
 "A sociologist's view" 225
 "Draft of Ph.D. thesis statement" 177
 "Embarrassment and social organization" 225
 "Felicity's condition" 68, 225
 "Footing" 225
 "Genderisms" 225
 "Interpersonal persuasion" 350
 "On cooling the mark out" 212, 225, 345
 "On face-work" 54, 55, 225
 "On fieldwork" 225, 323
 "Replies and responses" 225, 262
 "Response cries" 225
 "Symbols of class status" 174, 225, 226
 "The arrangement between the sexes" 100, 102, 189, 225
 "The insanity of place" 202, 218, 225, 235, 292, 350
 "The interaction order" 44, 144, 219, 225, 306, 320, 359
 "The nature of deference and demeanor" 54, 225
 "The neglected situation" 225, 226, 319
 "The Service Station Dealer" 88

- Asylums* 166, 183, 208, 221, 236, 292
Behavior in public places 183, 322, 343
Communication conduct in an island community 145, 173
Encounters 174, 183, 313
Forms of talk 24, 62, 63, 174, 183, 262, 317
Frame analysis 26, 63, 70, 145, 183, 186, 188, 223, 228, 287, 288, 307, 309, 310, 312, 313, 315, 319, 345, 357, 372
Gender advertisements 62, 64, 174, 183, 189, 200, 322
Interaction ritual 54, 147, 183, 223, 279
Jaget och maskerna 11, 29, 174, 227, 228, 238, 239
När människor möts 11, 147, 174, 227, 230, 235, 342, 382
Relations in public 54, 55, 60, 183, 212, 235, 292, 338
Stigma 11, 24, 87, 122, 131, 133, 135, 140, 166, 174, 182, 183, 199, 218, 227, 238, 292, 317, 345
Strategic interaction 25, 179, 182, 183, 247, 326
The presentation of self in everyday life 14, 29, 43, 53, 58, 79, 96, 98, 104, 105, 174, 176, 178, 179, 182, 183, 213, 214, 223, 291, 304, 305, 341, 342, 347, 353, 366, 373, 380
The service station dealer 323
Total institutioner 11, 24, 59, 164, 166, 174, 177, 192, 221, 223, 227, 228, 229, 230, 233, 234, 235, 292, 325, 326, 344, 351
 Gold, Raymond L. 329, 340
 Gonos, George 27, 188, 316
 Goody, Jack 51, 52
 Gottdiener, Mark 383
 Gouldner, Alvin 33, 35, 182, 188, 208, 375
 Graebner, William 234
 Gregersen, Bo 204
 Griffin, John Howard 328
 Grimes, Ronald 51, 52, 53, 97, 370
grooming 272
gruppidentitet 126, 127, 128, 140, 141
gränslöshet 384, 385, 386, 387, 388, 389
görande 53, 54, 97

 Habermas, Jürgen 22, 23, 33
 Hacking, Ian 311, 355, 356
 Hall, Edward 111
hand, hålla 285
 Hannerz, Ulf 187, 240, 338
 Harrison, Randall 266
 Harvey, Lee 38
hasardspel 346
 Hasenfeld, Yeheskel 142
helighet 56, 57, 58, 148, 152
 Helle, Horst 25, 182
hemligt 107, 116, 143
 Henry, W. E. 321
 Himmelstrand, Ulf 229, 230
 von Hirsch, Andrew 208
 Hochschild, Arlie Russell 189
 Hoflin, Katti 302
homo quotidianus 33
homo sociologicus 82
 Horton, Donald 38, 177
 Hughes, Everett C. 27, 28, 38, 48, 49, 84, 85, 176, 177, 181, 201, 206, 326, 338, 348, 381
 Hughes, Helen MacGill 348
humor 70, 191, 193, 196, 296, 297, 302, 303

- Humphreys, Laud 332
 Hymes, Dell 178, 182, 198, 218, 219, 320
hyperpersonal communication model 256
 hyperritualisering 64, 65
 Hüsken, Ute 49, 50
 hälsning 50, 56, 57, 153
 hänsynsfull ouppmärksamhet 154, 155, 156, 157, 158, 159, 212, 274, 275, 305, 367
 hänsynslös individualist 258
 hövlighetsnormer 103, 107, 270
- Ichheiser, Gustav 103, 104
 icke-person 16
 identifikation 127
 kategorisk/individuell 306, 307
 identitet 80, 86, 87, 88, 99, 100, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130
 identitetspolitik 141, 142
 identitetsstyrning 130, 131, 132, 133, 134, 135
 identitetsvärden 130, 131, 135, 161, 162, 163, 270
impression 104
impression management 104
 individualisering 57
 individuell identifikation 306, 307
 informationsläge 307
 informationsreservat 111, 304
 infödd som främling 331
 inrama 290
 inramning 18, 263, 264, 369
 institution 163, 164. *Se även* total institution
 institutionalisering 57, 65, 124, 230, 231, 300, 301
 Institutional Review Boards 333, 334
 institutionell etnografi 34
intention display 267
 interaktion 14, 15, 41, 42, 43, 44, 45, 71, 72, 73, 74, 75
 ansikte mot ansikte 369, 370
 fokuserad/ofokuserad 267, 280, 281, 283, 284, 285, 286, 339, 367
 persona mot persona 369, 370
 interaktionsordning 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 160, 161, 270, 359
 interaktionsroll 84, 85
 Internet 258, 259, 276
 intervju 322, 323, 324
 intrycksstyrning 102, 103, 104, 105, 106, 158, 160, 161, 214, 309
involvement shield 304
 irrelevansregler 253, 378
 Irwin, John 191, 192, 197, 198
- jagets rituella roller 55, 56
 jag-identitet 131, 132
 James, William 288, 293, 307, 312
 Jantelagen 217
 Jenkins, Richard 127, 130
joking relationship 193, 300
 Jönsson, Ingrid 392
- Kahn-Hut, Rachel 201
 kalla kriget 372, 373, 374
 kallt krig 71, 147
 kamp 373
 karaktär 131, 161
 karneval 16, 89, 387, 388
 kategorisk identifikation 306, 307
 kategoritillhörighet 131, 161
 Katz, Jack 333, 334
 Keller, Charles 218, 372
 key 296
 klass 306

- kloster 166, 170
 klä på sig socialt 254
 Knottnerus, David 52
 kod 313, 315, 316, 368
 kodad sociologi 210, 211, 212, 213, 214, 369
 kodning 263, 264, 268, 296, 370
 kommunicerande exhibitionist 250, 251, 255, 258
 kommunikation 72, 177
 icke-verbal 267
 kompetens 142
 konkurrens 373, 374
 konsensus, tillfälligt fungerande 48, 71, 72, 73, 74, 75, 105, 113, 150, 151, 309, 359, 367
 konstruktion. *Se* social konstruktion
 kontaktsignal 263, 264
 kontrastverkan 342, 343, 344, 345, 346, 347
 kontrollperson 337, 338
 Kooperation 72
 koordination 72, 73
 kremlologi 374
 kriminologi 239
 kritik 180
 kropp 131, 161, 261
 kroppsspråk 266, 267, 274
 kroppsuttryck 267
 kränkingsprocess 351
 Kuhn, Thomas 222, 229
 kö 280, 299, 300
 kön 100, 101, 306
- Labov, William 178
 lag 150
 Langman, Lauren 27, 33
 Lefebvre, Henri 32, 33
 lek 95, 98, 289, 294, 296, 313, 345
- Lemert, Charles 31, 32, 175, 182, 202, 220
 Lemert, Edwin 202
 Lidz, Victor 196, 220, 221
 Lindgren, Gerd 26, 237
 Lindqvist, Per 392
 Linton, Ralph 80, 81, 84, 85, 86, 95
 Lipset, Seymour Martin 195
 Li, Yun 330
 Lofland, John 347
 Lofland, Lyn 155, 323
 Lorenz, Konrad 27, 338
 Luckmann, Thomas 30, 31, 32, 288, 355
 Lundkvist, Ulf 297
 Lyman, Stanford 215
 lögn 284
- MacCannell, Dean 223
 Machiavelli, Niccolò 110
 MacIntyre, Alasdair 191
 makt 74, 104, 309, 310, 332, 337
 Manning, Philip 27, 46, 174, 287, 340, 341, 347, 349
 Marx, Gary 44, 187, 200, 324
 Marx, Karl 95
 mask 93, 94
 McEwan, Ian 298
 Mead, George Herbert 25, 30, 38, 82, 83, 218, 278, 279, 365
 Mead, Margaret 232, 279, 350, 351
 Menand, Louis 187
 meningsskapande 313
 mentalsjukhus 166, 167, 168, 169, 233, 234, 235, 236
 metakommunikation 265, 294, 295
 mikroanalys 321
 mikrofunktionalism 24
mission creep 333
 misstag 48, 70, 117, 118
 misstro 112

- misstänksamhet 372, 373, 374, 375, 376
mobbing 138
mobiltelefonsamtal 248, 249, 250, 251,
252, 253, 254
mood-signs 294
moral 150
moralisk karriär 168, 344
Morrill, Calvin 201
motstånd 70, 92, 95, 126, 169, 170, 234,
344, 371, 372
Mouzelis, Nicos 166, 233
Moynihan, Daniel Patrick 324
muntlig putsning 272
- Naegele, Kaspar D. 178, 179
naturalistisk observation 338, 339
naturliga ramverk 295
Nelson, Wade 392
nice guy 159, 160
Nietzsche, Friedrich 211, 212, 231, 369
Nilsson, Göran B. 297
Nippert-Eng, Christena 300
Nordänger, Ulla-Karin 392
norm 66, 68, 69, 87, 97, 103, 107, 133,
136, 161, 163, 263, 264, 270, 316, 317
brott mot 61, 70, 158, 271, 308
normalitet 59, 121, 122, 131, 133, 136, 137,
140, 141, 142, 157, 158, 160, 163, 278,
305, 345
nykterhet 376
närhet 111
nästan-möte 212, 213
- observant deltagare 328, 329
observation 323, 324, 325, 326, 327, 328,
329, 330, 331, 333, 334, 335, 336, 337,
338, 339, 340, 341, 342
systematisk/osystematisk 340
observatör som deltagare 329
observatörsroller 329
offentlig plats 276, 277, 339
offentligt 107
ofokuserad interaktion 14, 15, 367
omkodning 263, 264, 268, 296, 370
ordning 65
Oromaner, Mark 185
osignifikante andre, den 278, 279, 280,
339, 369
Otnes, Per 33
oversharing 246, 247, 248, 249, 250, 251,
252, 253, 255, 256, 257, 258, 271
- p2p. *Se* persona mot persona-inter-
aktion
parentes 293
Park, Robert 37
Park, Robert E. 38
Parsons, Talcott 48, 81, 90, 145, 176,
237, 356
performance 51, 53, 54, 96, 97, 98, 99
performativitet 99
persona mot persona-interaktion 260,
262, 263, 264, 265, 266, 267, 268,
269, 369, 370
personlig identitet 131, 132
Persson, Max 273
Pettit, Michael 28, 233, 326
politik 207, 208
positivism 354, 355, 356
Posner, Judith 185, 186, 188
postmodernism 191
postmodern sociologi 27
Potter, Stephen 178
practical joke 297
primär anpassning 169
primärt ramverk 295, 296, 297
proxemics 111
Psathas, George 188

- publikåtskillnad 107, 112, 116
- Rabelais, François 89, 110
- Radcliffe-Brown, A. R. 25, 176, 212, 300
- ram 290, 291
- ramverk 295, 296, 297
- Ranagården, Lisbeth 392
- Rapoport, Anatol 195
- Rapoport, Robert N. 179
- Rappaport, Roy 50
- ras 306
- region, bakre/främre 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276
- region, främre/bakre 106, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 243, 245, 247
- regionkompetens 270
- reinvention* 383, 389
- relation, anonym/förankrad 282, 284, 285
- relationssymboler 284, 285
- reliabilitet 330
- remedial interchange* 60
- representation 260
- reservat 292
- respekt 47, 49, 55, 56, 57, 58, 107, 110, 113, 148, 149, 151, 152, 153
- responsorium 252
- retorik 67, 68
- retrospektiv deltagande observation 331
- revir 292
- Rhinehart, Luke 346
- Rhode, Deborah 139, 140
- Rieff, Philip 205
- Riesman, David 38
- risksamhället 374
- rit, negativ/positiv 60
- ritual 49, 368
- definitioner 50, 51, 52, 53, 54
- hos Goffman 54, 55, 56, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65
- ritualisering 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 367
- rituell jämvikt 73
- Ritzer, George 27
- role-set* 81
- roll 122, 123, 124, 368
- hos Goffman 84, 85, 86
- inom funktionalism 80, 82
- inom symbolisk interaktionism 82, 83, 84
- och identitet 86, 87, 88
- rolldistans 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 102, 345
- rollomfamning 91, 92
- rollteorier 79, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88
- rum 291, 292
- Runeby, Nils 380
- rutin 31, 45, 49, 368
- rutinisering 44, 54, 61, 65
- rädsla 66, 372, 373, 374, 375, 376
- rättighetssignal 263, 264
- Sacks, Harvey 201
- Sacks, Oliver 236
- Salerno, Roger 37, 38
- samhällets identitetsvärden.
- Se identitetsvärden
- samtal 42, 68, 69, 262, 263, 264, 265, 266, 319, 320
- samtalsanalys 320
- samtycke, informerat 330
- samvaro 312
- sanktioner 146
- Sarfatti-Larson, Magali 194

- Sartre, Jean-Paul 66, 67, 98, 280, 373
 scanning 267
 Scheff, Thomas 133, 193, 202, 204, 313
 Schelling, Thomas 195
 Schwalbe, Michael 191
 Schütz, Alfred 26, 30, 32, 42, 288, 307
 Scocpol, Theda 182
 Searle, John 178
 Segre, Gino 205
 sekundär anpassning 95, 169, 170, 372
 sekundärt ramverk 296
 Seligman, Adam 51
 Sen, Amartya 128
 Sennett, Richard 42, 230, 286
sensemaking 313
 Shalin, Dmitri 202, 235, 393
 Sharrock, Wes 43, 186, 355
 Shils, Edward A. 38, 173, 330
 Simmel, Georg 25, 26, 28, 55, 176, 321, 353
 sinnesnärvaro 253
 situation 14, 265, 266, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318
 situationell lämplighet 316
 situationens dynamik 305, 314, 316, 318, 367, 368
 situationsdefinition 14, 104, 289, 290, 295, 308, 309, 310, 311, 312
 självbehärskning 253
 självbiografisk deltagarobservation 331
 självuppfattning 132
 skam 74, 133, 147, 150
 skamliga olikheternas dynamik, de 133, 137, 162, 317
 skrott 89, 90, 94, 110, 121, 122, 138
smiley 268
 Smith, Dorothy 33, 34, 190
 Smith, Gregory (Greg) W.H. 25, 189, 202, 287, 295
 Snoek, Jan 49, 50, 51
 sociala definitionsparadigmet 27
 sociala medier 129, 245, 255, 256, 257, 258, 259, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276
 socialantropologi 25
 sociala ramverk 295, 296
 social identitet 126, 127, 131, 132
 social information 14, 105, 112, 113, 134, 260, 303, 304, 305, 306, 307, 308
 social interaktion 14, 41, 42, 43, 44, 45, 71, 72, 73, 74, 75
 social kompetens 235
 socialkonstruktivism 27, 356
 socialpsykologi 239
 social putsning 272, 273
 social situation 14
 sociolingvistik 178, 239
sociology noir 27, 37, 39, 376
 spelteori 25
 spontanitet 114, 311
 språk 67, 68, 69, 226, 302, 303, 320
 språkfilosofi 178
 språksociologi 239
 Stark, Rodney 192, 194, 198
 Star, Susan Leigh 43
 status 80, 81, 84, 85, 86, 131
 Stearns, Peter 377
 Sterner, Åsa 393
 stigma 121, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 161, 162, 163
stigma management 135
 stigmastyrning 135
 Stone, Gregory P. 179
 Strauss, Anselm 38, 127, 129
 Strindberg, August 228
 strip 315
structural ritualization theory 52

- strukturalism 27
 stämmningsmarkörer 294
 stämplingsteori 217, 218
 Sunesson, Sune 230
supportive interchange 60
 Swidler, Ann 193, 194, 205
 symbolisk interaktionism 25, 82, 84
 sysselsättning 158
 Szasz, Thomas 208, 231
 sårbarhet 48, 49, 65, 66, 67, 68, 69, 70,
 156, 157, 367
 Söderholm, Peter 393

 Tannen, Deborah 350
 Tengvald, Karin 229, 230
 territoriell analys 292
 Thomas' teorem 309, 311, 355
 Thomas, William I. 37, 309
 Thompson, Hunter S. 382
tie-signs 284
 tillfälligt fungerande konsensus.
 Se konsensus
 tillit 112, 113, 157, 372, 373, 374, 375, 376
 Tiryakian, Edward 25
 totala, kritik av det 370, 371, 372
 total institution 163, 164, 165, 166, 167,
 168, 169, 170, 230, 231, 232, 233, 234,
 344, 345, 351, 352
 trovärdighetens hierarki 358
 Tseëlon, Efrat 190
 Tufekci, Zeynep 272
 Turner, Victor 53, 97, 100
 turtagning 263, 264, 369
 Twitter 258
 tvång 161, 163, 164, 166, 167, 168, 170,
 285, 290
 tystnad 275
 Tönnies, Ferdinand 48
 umgängesregler 107

 uppföranderegler 149, 150, 151, 152, 153
 upplevelseekonomi 383, 384
 upprepning 44, 45
 uppriktighet 311
 uppvisande av görande 53, 54, 97, 98
 urban etnografi 39, 178
 ursäkt 56
 utbildning 142
 utdelningsmatris 346
 utseende 139
 utsidan 279, 291
 uttrycksöverföring 258, 259, 260, 262,
 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269,
 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276
 uttryck, utsända/överförda 66, 104,
 260, 261, 262, 268, 305

 Wacquant, Loïc 39, 40
 validitet 329
 Wallace, Patricia 256, 271
 Wallraff, Günter 328
 Wallström, Margot 255
 Walther, Joseph 256
 vardagsliv 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36,
 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 366,
 367
 vardagslivets hasardspel 346
 Warner, W. Lloyd 38, 176, 177, 321
 varseblivningsbarriär 107, 115, 304
 Webb, Eugene J. 331
 Weber, Max 25, 27, 48, 356
 Veblen, Thorstein 244
 Wedel, Janet 189
 Weick, Karl E. 313
 Weigert, Andrew 32, 123, 124
 Venturi, Robert 379
 Verhoeven, Jef 187, 206, 207, 218, 223,
 324, 354, 355, 356
 verklighetsuppfattning, delad 308,

- 309, 310, 311, 312
West, Candace 190
West, Peter 249
vetenskapssyn, Goffmans 353, 354,
355, 356, 357, 358, 359
Whyte, William Foote 38
Viégas, Fernanda 257
Wiemann, John 266
Williams, Robin 347
Williams, Simon Johnson 25, 239
Winkin, Yves 44, 172, 176, 190, 194,
202, 203, 328
Wirth, Lois 38, 206
Wohlstetter, Albert 195
Wolfe, Tom 387
våld 66
välfärdssociologi 228, 230, 231, 232,
233, 234, 235, 236, 237
väljande 57, 102, 124, 127, 128
vördnad. Serespekt
- yrkessociologi 177
- Zappa, Frank 139
Zerubavel, Eviatar 165, 200, 218
Zetterberg, Hans 228
Zlotnik, Gideon 138, 139
Zurcher, Louis 170
- Åkerström, Malin 234
ålder 306
återkopplande vink 266
återkoppling 262, 264, 266, 269, 274,
276, 370
återställande arbete 63, 158, 159, 160
- ömsesidigt utbyte 73
öppen deltagande observation 331
Østerberg, Dag 93
överdelning. Se oversharing
överfördauttryck 66, 104, 260, 261,
262, 268, 305
överföring av uttryck 258, 259, 260,
262, 263, 264, 265, 266, 267, 268,
269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276
bred/smal 266, 268
övervakning 256, 257